תוכן

א.	הקדמה ותקציר שהמגילות הן תורת כנסת ישראל, ושעדת קומראן היא כנסת ישראל	2
ב.	נבואות ונפלאות; הוכחות מדעיות; מקורות וחידושים בעברית	5
ג.	בראשית והקדמונים, מסורות	9
ד.	מסורות וחידושים מתקופת האבות והשבטים, ובפרט חג השבועות	19
ה.	אופן שמירת התורה מבית ראשון ועד תחילת בית שני, ושאלת זמן יצירת ההלכה	28
ו.	תחילת בית שני: היעדר הנהגה רוחנית עד ייסודה של עדת קומראן וגאולת 490 השנים	40
ז.	הזיהוי העצמי של עדת קומראן כבני צדוק הכוהנים, קדושים, כנסת וחסידים	46
ח.	זיהוי עדת קומראן בחז"ל כהגמוניות: הכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים, סופרים, וחכמים	52
ט.	החסידים הראשונים; מעבר מסורות לחסידי התנאים; הקשרים לשם 'איסי'	62
י.	משמעות האנונימיות; שבח והערצה לעדת קומראן, למול הגנאי בימינו	78
יא.	מאפייני עדת היחד כאליטה תורנית ולא ככת שולית, תוך השוואה לגיור	83
יב.	נשים ונישואין; מיניות ועירום	97
יג.	ירושלים והמקדש – לפי מגילת המקדש; 5 נוסחי המקרא	111
יד.	תיארוך המגילות וחלוקתן ל-5 קבוצות לפי תקופות	121
טו.	הספרים החיצוניים האמיתיים הקדומים מול הפסולים; דברי גד החוזה; מדרשי אגדה	141
טז.	מורה הצדק כ'דורש התורה' הראשון שייסד את ההלכה והשלים את התורה	168
יז.	בין מחלוקות למסורות דומות לחז"ל; בין תאימות לפשט ודקדוק התורה להקלה	174
יח.	תאימות עדת קומראן למקרא בענייני טהרה, לעומת הקלות חז"ל	185
יט.	טהרת/כשרות מזון	191
כ.	אופיים של 'מסורת אבות' ותושב"ע – ממגילות קומראן לחז"ל	198
כא.	לוח שנה 364 ואסטרולוגיה, חגים ושבת	213
כב.	תפילה ותפילין; תהילים ותהילות	222
כג.	מלאכים	227
כד.	הלכה כללית	229
כה.	משפט ודין	230
כו.	3 מעגלי התייחסויות – לאומי משפחתי ואישי	235
כז.	זיהוי מורה הצדק והיחס בין עדת קומראן לקבוצות קרובות ויריבות	236
כח.	החשמונאים הראשונים הלכו בעקבות עדת קומראן, ונהיו צדוקים, והתנגדות הפרושים לשניהם	258
כט.	קרבת יוחנן הורקנוס לעדת קומראן ולצדוקים; 36 השרים וחבר היהודים; מ' ברכה ליונתן (ינאי)	276
ל.	המשכיות של עדת קומראן לאורך ההיסטוריה	294

לא. **העתקות הנצרות ממגילות מדבר יהודה; מהקפדה על המצוות לביטולן** 300
לב. **מוסר ואתיקה, רוחות ומידות הנפש** 307
לג. **קידום המחקר והצעות להנגשת המגילות לציבור** 319
לד. **סיכום** 324

תובנות וחידושים היסטוריים ותורניים ממגילות קומראן

סיפורן של מגילות ים המלח ביחס לראשית המסורת מעדת קוּמְרָאן לחסידות ולתושב"ע בחז"ל; מהותן של ספרי קדמונים, מהר סיני ובית ראשון, לצד דברי גד החוזה, ספרים חיצוניים, המגילות הכיתתיות של עדת קומראן - בהסברי פיזורם ב: עמי קדם (ע"י חנוך), חשמונאים, צדוקים, פרושים נוצרים וחז"ל

א. הקדמה ותקציר שהמגילות הן תורת כנסת ישראל, ושעדת קומראן היא כנסת ישראל

חידת מגילות קומראן ומחבריהן מעסיקה את העולם ההיסטורי מאז מציאתן (בתזמון פלאי של תחילת גאולת הציונות: ערב הקמת מדינת ישראל).[1] חלק מהמגילות (הכיתתיות) חוברו ע"י חסידות מופלאה, שייסדה את ההלכה בישראל, וחלק ממסורותיה התגלגלו לאחר מכן לכתות בית שני, ושולבו בספרות לחז"ל במיזוג עם מדרש יוצר אנושי, לצד שילובים בנצרות. מגילות קדומות יותר מלמדות בעלות גיוון בנוסחי המקרא הקדומים ביותר, לצד מגילות חדשות של גיבורי ונביאי המקרא, שחלקן היו מוכרות כ'ספרים חיצוניים' שהשתמרו בכנסיות נוצריות (אם כי רוב הספרים החיצוניים אינם בין המגילות, ואף סותרים להם).

ספר זה מגיע כנגד ריבוי מחקרים ממוקדים, שרובם מקובעים תחת הנחות יסוד ומסקנות שגויות, שבשיאם תפיסה כיתתית שולית (במקום אידיאלית, כיאה לזיהויין הנכון: 'כנסת ישראל'), ותיארוך מאוחר. בכל אופן, חסר במחקרים אלו הצגה כוללת והוליסטית למהותה של עדת קומראן ולמגילותיהם (כולל המגילות הקדומות להם),[2] והשפעתה המשוכללת ורבת הזרועות בהיסטוריה הישראלית, הבין דתית, והתורנית.

לאחר כאלפיים שנות הסתר תורני מספרות קודש אותנטית בתר-מקראית, שבות מגילות קומראן הגנוזות ומאירות בגווני פתרונות תעצומות, שמעמידות אותנו בפליאה המרכיבה את הפאזל התורני ההיסטורי והחברתי של רזי הנבואה, עלית החסידות וכהונת בית צדוק, במיוחד בימינו, שרסיסי מסורותיהם התפצלו, שאורחות החיים השתנו מללא מקדש השתכללות הטוואים.

מול מאות ספרים חיצוניים והלניסטים מחד, מדרשי הלכה אגדה מאידך, מיתולוגיות עמי קדם מאחור, וזרמים מונותאיסטים ודואליסטיים עד היום, ייחודיות הן מגילות קומראן בהיותן ההמשך האמיתי והחוליה המקשרת של התנ"ך - ללא סתירות פנימיות היסטוריות ומדעיות, וברצף מופלא החוזר ומפתיע

---

[1] פרופ' אלעזר ליפָּא סוּקֶנִיק מתאר שבכט' בנובמבר 1947, קרא את המגילות הראשונות שקנה, כאשר רקדו בירושלים בשמחה על הכרזת הקמת מדינה יהודית.

[2] תיאור מקובל בעניין הוא מלשונו של ר' עזריה מן האדומים, מאור עיניים יד': 'ננס הרוכב על הענק'.

במסורות רחבות, מקוריות וסודיות. ספר זה מבקש לפתוח צוהר לשבילים העיקריים לפיענוחם, תוך סקירת התובנות העולות ממגוון מגילות ים המלח, לצד סיווגים ותיארוכים חדשים.

א.1. <u>להלן תקצירי הטענות שבספר זה, לכך שמגילות ים המלח הן תורת ישראל (אף שרובה סודית - המיועדת לכוהנים וסופרים), ושעדת קומראן היא כנסת ישראל:</u>

- עדת קומראן היא הקבוצה הראשונה ששמרה על התורה בהדיקות, (והיחידה) שהחזיקה אלפי מגילות תורניות. מסורותיה (הלכות ומדרשים) של עדת קומראן התגלגלו והועתקו כמה דורות לאחר היווסדותה, והתקבלו בחז״ל ובנצרות (מאות מהם מובאים בספר זה, ומתרבים באלפי ספרים ומאמרים בתחום);
- חז״ל מודים שאספו מסורות שאבדו לפניהם, כגון: ׳משענה — אלו בעלי משנה.. שש מאות סדרי משנה׳ (חגיגה ידׁ אׁ), שתחילה היו המסורות סודיות: ׳מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר׳ (ספרי דברים פזׁ); ׳מצאתי מגילת סתרים׳ (בבא מציעא צבׁ); ׳כתחלה כשניו בית אבא [אַבְטִינַס] צנועין – היו מוסרין מגילותיהם זה לזה׳ (תוספתא יומא בׁ גׁ).
- עדת קומראן ייחודית כקבוצה וכראשונה שמתאימה להגמוניות התורניות שחז״ל מספרים שקדמו לה: כנסת הגדולה וכוהני בית צדוק (גם בזיהויים העצמי), סנהדרין, חסידים ראשונים, סופרים ועוד (ראו פרקים זׁ-חׁ). למרות זאת, נוכח התהלותם כעיר כוהנים חסידית, התקבע כשל הגדרתי-תפיסתי, שכביכול עדת קומראן היא כת שולית (ראו פרק יׁ);
- ייחודיות אחיזתן של קומראן ב-6 נוסחי המקרא, מלמדת על תפקידם כסופרי וכנסת ישראל – בעלי המסורה, ותואמת להמשך התפתחות 3 זרמי הנוסחים עם דתות (חז״ל - ׳שכחום חזרו ויסדום׳; נוצרים – השבעים; שומרונים);
- ייסודה את תפילות הקבע הציבוריות, כשבכללן אלפי מזמורים ותפילות שונות, לצד ראשוניות התפילין והמזוזות, מוכיחה את חסידותה ככנסת הגדולה, ואת מקורות התפילה לחז״ל עד ימינו (ראו פרק כׁ);
- ראשוניות הפרשנות לתנ״ך, לצד עשרות מגילות הלכתיות, תוך תאימות דקדוקי התורה ויישומה במעגלי קהילה ופרט, עם הבחנה בין מגילות מקראיות לכיתתיות, נפרסת עד היום בקשיי הרכבי הקבוצות בעם (ראו פרקים טוׁ-יזׁ, כהׁ).
- מגילות ים המלח הן היחידות ללא סתירות פנימיות בתוכן, ללא סתירות למקרא, והיחידות הממשיכות את המקרא בחיבור עם כתיבה אנושית תואמת (כאיגרת מקצת מעשה התורה שעוברת ל׳לשון חכמים׳, ראו קבוצת מגילות 5);
- רק במגילות קומראן יש נבואות שמוכח שהן קדומות למועד היקרותן (ראו פרק בׁ);
- מהמגילות שמיוחסות לקדמונים טרם מתן התורה, ניכר שמסורותיהם הועתקו (בשיבוש) לעמי-קדם, ולראשונה נפרסת ההבנה על מקורות המסורות הקדומות, כ׳דרך ארץ שקדמה לתורה׳ (ראו פרק גׁ).
- המגילות מרכיבות את תעלומות החשמונאים, שברחו למדבר בעקבות החסידים (=עדת קומראן), בהלכתם הצדוקית תוך פיצול לפרושים, ושהתחילו במרד והשיגו מלוכה (ראו פרקים כוׁ-כזׁ).
- לוח השנה בן 364 יום מגלה פלאים מתמטיים ומחזוריים, תוך סינכרון מדהים למגילות שונות, לכוכבים, וכבר הוצע באו״ם ליישם לוח זה בכל העולם, כפי שהתקבל 7 ימי השבוע (פרק יטׁ).

חלקו של ספר זה מורכב מסיפורים קצרים (לרוב בהקשר לפרשות השבוע), ואלו משובצים בתוך הפרקים הרלוונטים. לפיכך, לעיתים יש נקודות שחוזרות בכמה פרקים או סיפורים.

א.2. מדוע למרות שעדת קומראן היתה המייסדת ובעלת ההלכה הנכונה, עד היום חז"ל וספרותם הם שנתפסים כמעבירי המסורת ולפיהם ההלכה?

א.2.א. המגילות היו מוטמנות בתקופת חז"ל (חז"ל התחילו מהמאה ה-1 לספירה):

בעליהם – עדת קומראן, בני צדוק ובני בריתם היו שומרים את תורותיהם בסוד, כך שרוב הספרות שהובאה במסורת קדומה אנונימית לחז"ל (ראו פרק בעניין), והם המשיכו לשכלל אותה בפסיקות הדורות הנדרשות.

א.2.ב. העין הרבנית כבר לא מבחינה בין כתבי קודש אמיתיים לבין ספרות מזויפת של כתבי קודש (ספרים חיצוניים פסולים), ואף בין ספרות אנוש רבנית - שלעיתים נכונה ולעיתים פסולה:

מרוב מדרשים אלגוריים על התורה (החומש), לצד העלאת מעמד דברי חז"ל ('חביבים דברי סופרים יותר מיינה של תורה', למרות שכוללים דעות שונות ואף סותרות, וכשבכלל במקור כוונת אמרה זו לעדת קומראן - הסופרים), נחלש מעמד התנ"ך, הן מהסקת פסיקה ישירה ממנו, והן בחושים המבחינים בין ספרות קודש לספרות אנושית.

עם זאת, יש ברכה בחוכמה אנושית, ולרוב היא עולה עם התורה האלוהית, שכולל את המוסר האלוהי.[3] אלא שיש תחומים והלכות בהם יש סתירות שורשיות, שלעיתים מתוקנות עם פסיקה רבנית רבת השנים, ולעיתים מקדשת את העיוותים.

א.3. אופן הצגת ציטוטי המקורות ומראה המקומות בספר:

- מלל המגילות העבריות מובא בעיקר מ-3 ספרי ההדרה של אלישע קימרון, בשילוב מהדורות מדעיות שונות, ולעיתים תוך תיקוני ההדרה מעטים שלי.[4]
- סימוני הציטוטים הובאו בגישה המקוצרת: ציטוטים תוחמו בגרש אחד; בסימון סוף אותיות הפרקים/טורים מהמקורות הוספתי גרש ' (שלא כמקובל, כדי להבחין בקלות במראה מקום, ולעיתים גם למנוע בלבול עם מילים קצרות. ככלל, לא קיצרתי שמות בגרש ' (זולת גרשיים/מרכאות " לקיצור שם כפול) וללא פסיק למספר (ולא כאות) הפסוק/שורה שאחריו.[5]
- משניות מזוהות לפי שתי אותיות נפרדות (הראשונה לפרק והשנייה להלכה); התלמוד ללא ציון הוא הבבלי אלא אם צוין הירושלמישפש אם מספר העמוד (ולא הדף) בתלמוד הינו א' – הוא לא צוין, וכאשר הוא עמוד ב' – הוא מצוין בספרה הרומית II;[6]

---

[3] ראו דוגמאות רבות לכך, בפרק 'מקורות תורת הצוואות שלפני מתן תורת משה בהר סיני: דרך ארץ קדמה לתורה' במאמרי: 'מוסר ואתיקה, מידות הנפש, רוחות ומלאכים - בצוואות השבטים'.

[4] ספרות חז"ל לרוב אינה מובאת בציטוטים מלאים, אלא בסינתזה של מקורות מחיבורים שונים (ללא רציפות ביצירה אחת), ללא חקר הטקסטים המכילים אותם (בניגוד למגבלות 'האסכולה הירושלמית'). אמנם בחירות זו גדלה סכנת הטעות. לא כל הציטוטים הובאו מעדי נוסח מהימנים ובפרט המשנה מכתב יד קאופמן.

[5] מראה המקורות מספרי המקבים הובאו מהספרים המדעיים של רפפורט ושוורץ, שהם שונים במקצת (מתקדמים) למספרי הפסוקים של תרגום יצחק זעקיל פרענקיל לחשמונאים א' וב' הנגיש באתר דעת.

[6] כדי להבחין מהלכה ב' במשנה, לעומת הסימון המקובל נקודותיים : שמקשה על האבחנה עם תדירות סימון זה בסמוך לציטוטים או מרכאות לראשי תיבות שמקשה על האבחנה ממספר דף. זו הספרה היחידה שבשימוש מראה המקומות.

- ראשי תיבות " באמצע מילה (בעיקר בין שתי אותיות) משמשות לראשי תיבות של ספרים בעלי שני שמות בלבד: שמואל (שמ"א/ב), דברים הימים (דבה"י א'/ב'), מקבים (מק"א/ב), קדמוניות היהודים (קדמה"י), או למילה/ביטוי שאול.

ב. נבואות ונפלאות; הוכחות מדעיות; מקורות וחידושים בעברית

ב.1. נבואות ממגילות קומראן:

ההוכחות היחידות בעולם לאמיתות של ספרי קודש, בכך שתיארוך הספרים שכוללים נבואות – קדמו למועד התרחשותן, הן על מרד החשמונאים, משלושה ספרים אלו מקומראן:

ב.1.א. חנוך א'/החבשי

ב.1.ב. אפוקריפון ירמיהו

ב.1.ג. הנביא דניאל

שלושתם מתארים את הנצחונות הראשונים של החשמונאים, ושלושתם תוארכו בטעות ע"י רוב החוקרים לשנים 164-167 לפנה"ס (ימי מרד החשמונאים):

- **חנוך א'/החבשי** מתאר את ניצחון החשמונאים והספר כבר מתוארך למאה השלישית לפנה"ס (אם כי אין לחוקרים שום ידיעה מי חיברו במאה ה-3 לפנה"ס). המשמעות של תיארוך מחקרי זה שהוא פשוט קדום לספרים ומגילות שהוא מצוטט בהם. כמה קדום? ראו בפרק בעניינו עם עמי קדם את הקבלותיו הרבות לספרות עמי קדם.
- **אפוקריפון ירמיהו**: מתאר את מהלכי בית שני.
- **הנביא דניאל**: מצוטט במגילת קומראן 4Q174 ד' 3,[7] וזאת בפרט לפרק יב' 10, כאשר במחקר סברו שהפרקים האחרונים של דניאל חוברו לאחר מרד החשמונאים. הנחתי שמי שחיבר פשר זה הוא מורה הצדק שחיבר את מגילת ברית דמשק – וזו מתוארכת לאחרונה נכונה ע"י ליאורה גולדמן לשליש הראשון של המאה השנייה לפנה"ס,[8] אז יש כאן ציטוט שמוקדם לתיארוך החוקרים, וכך יוצא שדניאל אכן ניבא את מרד החשמונאים.

בנוסף, עדת קומראן דייקה בתיארוך המחצית הראשונה של בית שני, כאשר חז"ל טעו בתקופה הפרסית שבה (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים'), והמשמעות של כך היא שמסורת חז"ל משובשת לתקופה זו, וזאת כיוון שבעם לא עברה מסורת מדויקת בכלל, ובפרט בעניין זה.

---

[7] קימרון, החיבורים העבריים ב', פשר על אחרית הימים א', עמ' 290. 4QFlorilegium, וכעת: Eschatological Commentary, או: Midrash on Eschatology, ובה מצוין: 'כתוב בספר דניאל' (כנראה על יב' 10). על כך ראו: סיגל, נוסח דניאל, עמ' 171-198.

[8] גולדמן, ברית דמשק, עמ' 323.

ב.1.ד. <u>נבואת אובדן דורשי החלקות</u>

ראו בפרק כו׳.

ב.1.ה. <u>נבואות נוספות ממגילות קומראן: על חורבן בית שני</u>

- כמה ממגילות קומראן ציינו כי בית המקדש השני אינו בית המקדש האחרון, וזאת כאשר מגילות אלו חוברו לכל המאוחר באמצע ימי בית המקדש השני.
- כמה מצוואות השבטים ציינו כי תהיה גלות שנייה.[9]

ב.1.ו. <u>נבואות מספרים חיצוניים שאינם בין מגילות קומראן:</u>

- בספר עזרא השלישי (אסר שאלתיאל) ח׳ 45 מצוין: ׳ויהי אחרי שלושת אלפים שנה כבנות שלמה את הבית׳ – ואכן ירושלים נבנתה שוב בימינו. אמנם ספר זה אינו בין מגילות קומראן, אך ראו בפרק ניתוח אמיתות הספרים החיצוניים, שגם אינו סותר אותם.

ב.2. <u>נפלאות ממגילות קומראן:</u>

ב.2.א. <u>אין בספרות קומראן סתירות פנימיות או סתירות לתנ״ך או סתירות לוגיות ומדעיות</u>

- אין בספרות קומראן סתירות פנימיות.[10]
- אין בספרות קומראן סתירות לתנ״ך.[11]
- אין בספרות קומראן או סתירות לוגיות ומדעיות (וראו להלן הוכחות מדעיות).

לעומת זאת, בספרות חז״ל יש סתירות בכל התחומים האלו,[12] זאת בנוסף למדרשי אגדה קיצוניים ומופרכים שנפוצים בספרות חז״ל (אמנם רוב מדרשי האגדה הגיעו לחז״ל מהספרים החיצוניים, אך מהספרים החיצוניים הפסולים, וגם מסורות שהגיעו ממגילות קומראן, לרוב שובשו. או בפרק יד׳: הספרים החיצוניים האמיתיים הקדומים מול הפסולים; דברי גד החוזה; מדרשי אגדה׳).

---

[9] שלמי אפרתי, ׳הגלות השנייה: גלות, חזרה וגלגולי עריכה בספר הצוואות׳.

[10] דוגמה לסתירה בולטת לכאורה בין ספר היובלים לאחד מנוסחי צוואת ראובן נוגעת למעשה ראובן לאחר שוכבו עם בלהה, אך נוסח זה אינו התרגום היווני העיקרי, ולא שרד מהם קטע זה המקור ממגילות קומראן (או משני אוצרות הגניזה האחרים: מצדה וגניזת קהיר). בנוסח היווני העיקרי לא מצוין אפילו עיקר החטא, אלא בלשון נקיה: ׳ואחלל יצוע יעקב אבי׳ (א׳ 6), וזה כנראה המקור לדעת חז״ל שראובן רק החליף את המצעים (שבת נה׳ II). במגילות קומראן שרד קטע אותו מכנה (קימרון, החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 247: ׳ספר נפתלי׳. הקטע של צוואת נפתלי ששרד בגניזת קהיר מובא במהדורת הספרים החיצוניים של הרטום (שלדיאבון אינה סרוקה במרשתת).

[11] עם זאת, עדת קומראן ביטלה בנדר את עונש המוות (ראו פרק בעניין).

[12] בחז״ל יש סתירות פנימיות, והדבר טבעי כאשר מדובר בשילוב של דרשנות אנוש יוצרת חופשית. דבריו של יוספוס על הסופרים היוונים מתאימים גם לספרות חז״ל: ׳הם מרבים להכחיש את דברי עצמם בספריהם ואין הם יראים לספר דבר והפכו׳ (נגד אפיון, מאמר ראשון, ג׳). רוב הסתירות נסקרות באתרים אנטי-דתיים של החזרה בשאלה כמו ״דעת אמת״ ״חופש״ וכדומה (אמנם אלו מגמתיים ומציגים חלק מהדברים בטעויות, ולעומתם יש הסברים תורניים יפים, כמו באתר אונ׳ בר-אילן לתורה ומדע וספרי המהפך של הידברות והרב זמיר כהן), ולהלן מקצתם: לפי חולין סז׳ II השרצים הנמצאים בדגי הים מותרים באכילה (ואילו לפי המדע כל בעל-חיים נוצר דרך רבייה באופן כלשהו, ובשום אופן לא נוצרים בעלי חיים מבשר בעלי חיים אחרים); ז״ל סברו שולד שנולד בחודש השמיני להריון, סיכויו לחיות פחותים מהנולד בחודש השביעי, וחמור מכך – אין לו דין אדם חי, אינו נטמא ואינו מטמא (תוספתא שבת, טז׳ טו׳, ד׳ ז׳; חולין ד׳ ד; שבת קלו׳); חז״ל סברו שיש ברכה להתחתן עם אחיינית (ראו בפרק בעניין נשים ומיניות); לפי סדר עולם רבה ל׳ אורך התקופה הפרסית בימי שיבת ציון של תחילת בית שני היא רק 40 שנה (ראו בפרק בפרק ד׳ על בית שני ו-490. בכנסייה הקתולית יוחס המונח ׳אַלְטָעוּת׳ לאפיפיור, ורבנים בתקופת ההשכלה ייחסו זאת לעצמם, ורבים מהבורים עדיין מייחסים זאת לחז״ל, אפילו בענייני מדע ורפואה.

ב.2.ב. הנחל שהפסיק בקומראן כמו בסיני

נקודה מפרשת השבוע 'עֵקֶב' בהקשר למגילות קומראן: משה רבינו מזכיר את 'הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן הָהָר' (דברים ט' 21) שמרומז בשמות לב' 20: 'וַיִּזֶר עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וַיַּשְׁקֵ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'. כך מתברר שבהר סיני-חורב זרם נחל (בהצעת הזיהוי של שמחה יעקובוביץ' כג'בל חשם א-טריף זוהו סימני נחל קדום).[13] גם באתר קומראן נמצאו 10 ברכות מים גדולות מאוד (שרובן שימשו בוודאות כמקוואות),[14] וכן אמת מים שמגיעה מהרי ירושלים המערביים ליישוב. לפי חישובי אידוי מים באזור מדברי זה, ברכות המים היו מתייבשות עוד בתחילת הקיץ, ולכן ההנחה היחידה שנותרה למילויין של ברכות המים בקומראן, היא שאמת המים הובילה מים מנחל קומראן שבעבר היה איתן (זרם כל השנה).[15] אך היום אין נחל (קומראן או אחר) שנובע בצד המערבי לקומראן, וכך ישנה התאמה בין תקופת תורה לתקופת נחל שמזרים מים חיים. 'כִּי שְׁתַּיִם רָעוֹת עָשָׂה עַמִּי אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים לַחְצֹב לָהֶם בֹּארוֹת בֹּארוֹת נִשְׁבָּרִים אֲשֶׁר לֹא יָכִלוּ הַמָּיִם' (ירמיה ב' 13).

ב.2.ג. הספרה 0 מופיע כבר במגילות, הרבה לפני שהאיסלאם נולד

סוברים שהמקור הראשון לגילוי האפס הוא "כתבי בקשאלי" מהמאה ה-3 לספירה, ואחריהם הערבים,[16] אלא שבמגילות קומראן האסטרונומיות מופיעה הספרה 0 רבות הפעמים.

ב.3. לשון - חידושי מילים וההדרה במגילות[17]

מקורן של הביטויים: "מי חטאת", "מוצקות", "טהרת הקודש" נמצאו במגילות קומראן, כך שאלו אינן יצירות לשון חז"ל, כפי דסברו תחילה.[18]

ב.3.א. 'צִידֹנִים יִקְרָאוּ לְחֶרְמוֹן שִׂרְיֹן וְהָאֱמֹרִי יִקְרָאוּ לוֹ שְׂנִיר'

גִּזָּרוֹן (מקור אטימולוגי) ממגילות קומראן מפרשת השבוע 'דְּבָרִים': שִׂרְיֹן ושְׂנִיר הם שמות לועזיים לחֶרְמוֹן (דברים ג' 9), ולמה בעברית/יהודית זהו שמו? עד מציאתן של מגילות קומראן, חוקרים סברו שגם 7.5 הספרים החיצוניים שבדיעבד נמצאו במגילות (ומתברר שהם פנימיים), חוברו בתקופה מאוחרת של בין ימי החשמונאים לנצרות. כאשר מגילות קומראן הוכיחו שהחוקרים טעו, לא נותר לחוקרים ברירה, והקדימו את תיארוכן. גם בנוגע לשפת המקור של המגילות היו טעויות שהתבררו עם מציאתן של מגילות קומראן, ואחד מהם הוא ספר חנוך (רק החוקר צ'אלס סבר שיש בו חלק בארמית כספר דניאל), שנמצא ב-12 מגילות בארמית, ובמגילה אחת ביוונית (כפל שפות מרתק זה קיים בעוד מגילות כמו טוביה ובצוואות השבטים, וכמובן בנוסחי המקרא). ולספר חנוך המקורי בארמית יש רק 2 מילים בעברית: "חרמון" ו"ירד". שתי המלים האלו בעברית נוכח משמעותם בשפת הקודש: "חרמון" מלשון החרם שעשו 200 המלאכים בהר

---

[13] בסרט: פענוח יציאת מצרים': https://www.facebook.com/watch/?v=1776724632404078 זוהה כג'בל חשם א-טריף (דקה 40:18:1) ובפסגתו סימנים למעיין קדום (46:22:1).

[14] ראו: רוני רייך, 'מתקני המים המדורגים בקומראן הם, בכל זאת, מקוואות טהרה!': https://www.jstor.org/stable/pdf/23784133.pdf?refreqid=excelsior%3A4c2955b793b0b96cfdbb4288cfddfad1

[15] אמת המים מתחילה בהרי ירושלים המערביים, חוצה את אתר קומראן בתוואי מתפתל ומתקני המים ממוקמים לאורכה, משני צדדיה. ההערכה שכמות המים שנכנסו ליישוב קומראן משטפונות היא פחותה יחסית לנחלים באזור (ראו רוני רייך לעיל, עמ' 5-6).

[16] אל-קווריזמי כתב בספרו Al'Khwarizmi on the Hindu Art of Reckoning שהוא גילה את המספר אפס, כשהוא תרגם את העבודות המתמטיות של משכיל הודי מהמאה השביעית בשם ברהמהבגופטה.

[17] ראו את את מחקרו של יעקב גוגנהיים, לפי רדארים מציגים תרשים חזותי רק של אותיות בעברית.

[18] ראו א' קימרון, "מונחי ההלכה במגילות מדבר יהודה וחשיבותם לחקר תולדות ההלכה", מגילות מדבר יהודה: ארבעים שנות מחקר, בעריכת מ' ברושי ואחרים, ירושלים תשנ"ט, עמ' 138—128.

הצפוני הגבוה כדי לקחת נשים יפות (חנוך ו' 6), ו"ירד" זה שם אביו, כי בימיו ירדו ארצה, במטרה מקורית ללמד צדקה ומשפט בארץ (היובלים ?? ; אבל הנשים היפות..).

ב.3.ב. המקור הראשוני למילה 'עכשיו':

עד עתה סברו שהמונח 'עכשיו' הוא חידוש של לשון חכמים, (ראו ההצעות),[19] אולם מתברר שיש להקדים את זמנו, שכן מופעו הראשון במגילת קומראן זו, וממנה כנראה התגלגל לחז"ל:

במגילת 'סיפורי תורה' (מעין היובלים, 4Q225) מובא ניסיון אברהם בעקדת יצחק:[20] 'מלאכי קודש עומדים בוכים על[ ] את בננו מן הארץ ומלאכי המ[שטמה] שמחים ואומרים עכשו יאבד'.

הקטע הוא הרחבה לסיפור העקדה מפרשת השבוע (בראשית כב' 10), והרחבה יותר קרובה - על היובלים ב' 5-7. המלאכים צופים בעקדה והם מתחלקים לשתי קבוצות: מלאכי הקודש הטובים רואים את המתרחש ובוכים, ואילו מלאכי המַשׂטֵמה הרעים שמחים ואומרים שיצחק 'עכשו יאבד'..

ב.3.ג. סדום – עיר נידחת:

במגילת פשר בראשית א' (טור 3) נאמר על העיר סדום:[21] 'העיר הנדח[ת..] צדיקים אשר לא [.. והחט]אים לבדם יחרמו'. עד עתה סברו שהצירוף "עיר נדחת" הוא חידוש של לשון חכמים, אולם מתברר שיש להקדים את זמנו, שכן מופעו הראשון במגילת קומראן זו, וממנה כנראה הועתק והתגלגל לחז"ל.[22]

ב.4. הוכחות מדעיות

- מגילת מיקרו המזלות והרעמים 4Q318 מציינת את מיקרו-המזלות (ראו פרק בעניין) אשר הן גרמי שמיים נכונים ומדויקים גם היום – כל לילה מיקרו-המזל המתואר במגילה נמצא סביב הירח למשך יומיים או שלושה. אמיתות עובדה אסטרונומית בלעדית זו, מצביעה על ידע אלוהי של עדת קומראן, שלא היה ידוע בדיוקו זה לשום תרבות ועם עתיק (שכלל טעו במאקרו-מזלות נוכח 'נקיפת ציר כדור הארץ'). יתרה מזו, היא גם פוסלת את תיאוריית 'העולם השטוח' שעדיין אוחזים בה חלק מהדתיים. ובכלל, לוח השנה בן 364 יום של עדת קומראן, הינו מחזורי ותואם ברמה אלוהית, ולא כמו לוח השנה הירחי, המפיל את החגים בשבתות (חטא המפורט ביובלים ו').
- חֲנוֹךְ פט' 9 מתאר את שלושת מיני האדם המפותח מבני נוח, כפי שממצאי הגנטיקה/אבולוציה מצביעים כיום (הומו ספיינס, הומו ארקטוס והומו הביליס); חֲנוֹךְ כא' 1-6 מתאר כוכבים מורדים בשמיים – אלו תואמים לחורים שחורים או מטאורים.

---

[19] חוקר הלשון זאב בן-חיים הציע שהמונח 'עכשיו' נוצר מצמצום של הצירוף 'עד כשהוא'. הצעתו מבוססת על מציאות הצירוף עַד כַּדּוּ באותו משמע בארמית דאז. כַּדּוּ הארמי אינו אלא כיווץ של כדהוא, המקביל בדיוק לכשהוא בעברית. אם כן מתוך שגרת הדיבור קיצרו הדוברים את תואר הפועל עד כשהוא לעכשיו. הא כיצד? באמצע הצירוף עד כשהוא נוצר רצף עיצורים הקשה להגייה שוטפת, מה שגרם להיעלמות הדל"ת; בשטף הדיבור התקצרו התנועות, וגם הה"א אבדה, כמו במילה אָבִיו (לעומת אָבִיהוּ). כך נוצרה הצורה עַכְשָׁו.

[20] קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 218.

[21] קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 253.

[22] להרחבה ראו: אלכסיי (אליהו) יודיצקי, העיר הנדחת במגילת פשר בראשית א'.

- הספר החיצוני חזון עזרא אמנם אינו בין מגילות קומראן (ואינו סותר אותו, כך שאינו פסול מראש כשקרי), אך יש בו ידיעה גיאוגרפית מדעית נכונה של כמות היבשות.[23]

ג. בראשית והקדמונים, מסורות חֲנוֹךְ והיובלים

ג.1. יוַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ – 7 התכונות של לפי צוואות נפתלי:

נקודה מפרשת השבוע 'בְּרֵאשִׁית' בהקשר למגילות קומראן: אחת החידות הגדולות בתיאולוגיה היא 'וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ' (בראשית א' 26). מה משמעות הצלם והדמות, והאם בדמות ובצלם המלאכים או גם הקב"ה (כלשון פסוק 27 הבא)?

צוואת נפתלי ב' 2 מגלה התשובה: 'כי כאשר היוצר את הכלי כמה יכיל ולפיהו יביא חומר, ככה יצר גם ה' את הגוויה בדמות הרוח, ולפי כוח הגוף ייפח הרוח. ולא יהיה יתרון בינותם עד לשלישית השערה, כי במשקל ובמידה ובקו נוצר כל יצור...', כלומר: הגוף נברא צורת הרוח, לצורה יש סדר ומידה מדויקת; לכל סיר יש מכסה שמתאים לו, חומרי ורוחני.[24]

נפתלי ב' 8 ממשיך:[25] 'כי כל פעל אלהים בסדר חמשת החושים בראש ואת הצואר חבר עם הראש, ויתן עליו שער ליפי ולתפארת ולב להבין, בטן להפריש קבה קנה לבריאות, כבד לכעס, מרה למרירות טחול, לשחוק כליות, לעצה ירכים, לכח צלעות, למשכב מתנים לעז וכאלה'.

ג.2. מסורות מחֲנוֹךְ והיובלים שהתקבלו בשיבוש בעמי קדם והיוונים[26]

לפי חלוקת מגילות קומראן ל-5 קבוצות (ראו פרק בעניין), קבוצת המגילות הראשונה היא ה'קדמונים', והיא מיוחסת לקדמונים מבריאת העולם והשושלת הנבחרת עד מתן תורה (כולל ועד בני יעקב – צוואות השבטים).

המחקר רואה את מסורות עמי-קדם כקדומות וכמקור למסורות התנ"ך, כך שהתנ"ך העתיק מהם. אך אם נראה את מסורות הקדמונים (קבוצת המגילות הראשונה) לפי מגילות קומראן כאותנטיים לזמנם, הרי שהן המקור למסורות עמי-קדם, וכן גם לתנ"ך (כך שהן מהוות מקור קדום ומשותף לשתיהן, ולכן הן דומות). עם זאת, התנ"ך אינו מבצע שכתוב למסורות הקדמונים, אלא כתבי קודש נכתבים בסוג ואופי התגלותם,

---

[23] הספר החיצוני חזון עזרא מציין פרט מדעי מדהים: 'וביום השלישי ציווית למים להתכנס בחלק השביעי של הארץ, ושישה חלקים ייבשת ושמרת, שיהיו מהם חלקות נעבדות לפניך, ונחרשות ונזרעות' (חיזיון שלישי, ו' 42), טרם גילוי אמריקה ב-1492 חשבו אנשי העולם הישן כי העולם מורכב משלוש היבשות הידועות: אירופה, אסיה ואפריקה (ראו למשל מפת בינטינג, כנראה מעיקר ההתיישבות בעולם לפי המפה האיונית של מגילה חיצונית לבראשית ז' והיובלים ח'; אוקיאניה נמצאה במאה ה-18 אך היו ידיעות חלקיות לפני כן; אנטארקטיקה נחקרה במאה ה-19 אך היו ידיעות וסברות על קיומה לפני כן). היום המדע המודרני סובר שחלה נדידת היבשות ("טקטוניקת הלוחות") מיבשת-העל העתיקה (פנגיאה או פנגאה) – ותיאוריה זו תואמת לקטע זה מחזון עזרא. כנראה חלוקתו של חזון עזרא תואמת לשיטת 6 היבשות (ב'): אנטארקטיקה, אוקיאניה, אמריקה, אפריקה, אסיה, אירופה, שהיא גם ההגדרה הנכונה ביותר.

24 השוו: 'אָנֹכִי בָּרָאתִי חָרָשׁ נֹפֵחַ בְּאֵשׁ פֶּחָם וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ'. בספרות הקבלה היהודית, הנשמה מכונת גם "כלי". תיאורים כאלו מצוינים במקומות אחרים על שאר הבריאה (אך לא על האדם): 'שָׁקַל בַּפֶּלֶס הָרִים וּגְבָעוֹת בְּמֹאזְנָיִם' (ישעיה מ' 12); 'לַעֲשׂוֹת לָרוּחַ מִשְׁקָל וּמַיִם תִּכֵּן בְּמִדָּה' (איוב כח' 25); 'וארא איך ישקלו במאזני צדק למדת אורם ורוחב שטחיהם' (חנוך א' מג' 2 על הכוכבים).

25 אזכור קטן נוסף יש בזבולון ט' 4: 'ועל כן אל תתפרדו לשני ראשים כי כל אשר עשה יי ראש אחד לו ושתי כתפים שתי ידים ושתי רגלים ושאר האברים', ובראובן א' 7: 'ואגידה לכם כי מכה גדולה הכה אותי יי על ירכי שבעה חדשים, ולולא יעקב אבי התפלל בעדי אל יי כי אז חפץ יי להמיתני'. עיקרון דומה אצל חז"ל שתרי"ג המצוות כנגד רמ"ח איברים ושס"ה גידים.

[26] ראו גם: 'התפתחות המיתולוגיות הקדומות וסיפורי הבריאה ממגילות קומראן'. דברים דומים לפרק זה ללא הכרה/התייחסות למגילות קומראן: לדעת להאמין, 'מקבילות נפגשות: חמורבי, גלגמש והתנ"ך'.

בידע שאינו תלוי באחר וזמן ובמקום, וטענות אלו תלויות בתחום האמוני, מה גם יכולות ההוכחה לתקופה קדמונית זה תלויות על חוט השערה. יש לציין שב-200 שנה האחרונות המחקר האקדמאי-ביקורתי על התנ"ך עבר כמה גלגולים, בין היתר בזכות ממצאים ארכיאולוגיים (ורבים ממנו מחזקים את התנ"ך). יוער כי לאחרונה נמצאה עיר עתיקה ענקית: "תֵּל אֲסוּר" שמתוארכת לתקופת הקדמונים, והיא סותרת הנחות יסוד על כמות וגודל ערים עתיקות, וכנראה נשמע ממנה עוד בשורות מרתקות (כולל למשל: השוואה לאדריכלות של מגילת ירושלים החדשה בארמית).

ג.2.א. חנוך במגילות קומראן:

לפי ספר יובלים ד' 17-18, חֲנוֹךְ בן ירד, השביעי מאדם הראשון, הוא הראשון לכתיבה להקרבת קטורת ערב, ולמסורות רבות.[27] עם זאת, נמצאה מגילת תפילת אנוש הינה המסורת הקדומה ביותר (נכדו של אדם וחווה). מספר מגילות נוספות מזכירות את חֲנוֹךְ או מידע מספרו, ביניהן: במגילה חיצונית לבראשית יט' 25: 'מלי חֲנוֹךְ', בצוואות השבטים, פשר על הקיצים א' (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 297), פשר מלכיצדק ועוד.

לצפייה בתמונה של חנוך B-359897:

https://drive.google.com/open?id=1uUEnZM2qgNJSBIvc3T_tV8w0lqyQVMHl

ג.2.ב. חנוך בתנ"ך:

חֲנוֹךְ הוא הדמות המסתורית בתנ"ך, כיוון שנוסח המסורה של המקרא מרחיק מהעם את סודות היקום ההנהגה והמלאכים (ראו פרק על המלאכים בקומראן ועל ספרות הסוד). חֲנוֹךְ מוזכר בבראשית ה' 24 בתיאור של פועל אחד (בבניין כבד) כרקע לעלייתו לשמיים: 'וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים; וְאֵינֶנּוּ, כִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים', ובאותו הפועל גם על נינו - נח (שגם אותו חז"ל גינו – סנהדרין קט', ראו בפרק על 'עוֹקְרֵי הֶהָרִים סילקו גם את גיבורי המקרא: חֲנוֹךְ-מטטרון, נח, משה רבינו ואליהו הנביא'), אברהם אבינו ופעמיים בתהילים[28] – כולם בהקשר חיובי. מהות העלייה לשמיים גם חיובית לפי שרק אליהו הנביא זכה לכך. חֲנוֹךְ חלק מהשושלת הקדמונים הנבחרים, ולכן מוזכר גם בתחילת דברי הימים (א' א' 3), ואף דורו מאז האדם הראשון תואם ל'שביעין חביבין' (ויקרא רבה כט' יא'). בספרו חֲנוֹךְ הינו המורה והמחנך (מכאן מקור שמו) הראשון בעולם, נבחר למלאך (הידוע כמטטרון), המעניש של המלאכים הרעים - העירים (המפורסם הוא המלאך עֲזָאזֵל שהפך בויקרא טז' 10 למקום של שם הר במדבר בו זורקים את קורבן יום הכיפורים),[29] רואה

[27] יובלים ד' 25. אדם הראשון כבר הקטיר קטורת בוקר (יובלים ג' 27), אך לא כתוב עליה 'הראשונה אשר תרצה לפני האלוהים' כפי שכתוב על חנוך. יובלים ז' 38-39: 'כי כך צוה חנוך אבי אביכם למתושלח בנו, ומתושלח ללמך בנו ולמך צוה אותי (ח) כול אשר צוו אותו אבותיו; ועתה אני מצווה אתכם בני כאשר צוה חנוך לבנו ביובלים הראשונים. בעת אשר חיה בדור השביעי צוה והעיד לבנו ולבני בניו עד יום מותו' [הלקחו?]. מסורות דומות גם ב מגילה חיצונית לבראשית ב', בספרות עמי-קדם ובחז"ל.

[28] בראשית ו' 9: 'אֵלֶּה תּוֹלְדֹת נֹחַ - נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תָּמִים הָיָה בְּדֹרֹתָיו: אֶת הָאֱלֹהִים הִתְהַלֶּךְ נֹחַ'; בראשית יז' 1: 'וַיֵּרָא יי אֶל אַבְרָם, וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי אֵל שַׁדַּי - הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וְהְיֵה תָמִים'; תהילים נו' 14: 'לְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי אֱלֹהִים בְּאוֹר הַחַיִּים'; תהילים קטז' 8: 'אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יי בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים'.

[29] חנוך א', ח' 1-2: 'ועזזאל לימד את האנשים לעשות חרבות ומאכלות ומגנים ושריונים ויראם את אשר אחריהם ומלאכת מחשבת אצעדות ופארים וכחול העיניים ולייפות עפעפיהם ואבני יקר (ונבחר מכל האבנים) וכל יסודות הצבע ומתכת האדמה' – ויקרא טז' 10: 'וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד חַי לִפְנֵי יי, לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה'.

את פלאי ראשית הבריאה (כגון התוהו ובהו, תהום ותנין), סודות היקום, שכר ועונש לצדיקים ורשעים והמשיח, ונביא ההיסטוריה עד אחרית הימים.[30] זה המקום לציין כי לפי עדת קומראן חטא המלאכים הזה הינו חטא מתגלגל עד המבול של מקור הרע,[31] ואילו הנצרות מתמקדת בחטא האדם הראשון.

ספר חֲנוֹךְ העיקרי מכונה במחקר בכמה שמות שגויים: חֲנוֹךְ א', חֲנוֹךְ הכושי/חבשי/אתיופי (כיוון ששרד בשלמות בגעז, טרם מציאת המגילות - ולפיהן המקור בשפה הארמית). חנוך א' זה חולק ע"י חוקרים ל-5 כרכים (שאפילו מכנים אותם ספרים אלו: א) ספר העירים (חנוך א'-לו'); (ב) ספר המשלים (לז'-עא'); (ג) החיבור האסטרונומי (עב'-פב'); (ד) ספר החלומות (פג'-צ'); (ה) איגרת חנוך (צא'-קה'); ושני נספחים: לידת חנוך (קו'-קז') ודברי חנוך על אחרית הימים (קח'). חלוקה זו מתבררת כבלתי-נכונה, כיוון ש-4 כרכים (ללא כרך המשלים) שרדו ב-7 קטעי מגילות בקומראן – וזאת ללא חלוקה בין הכרכים המומצאים האלו (קל וחומר לספרים).[32]

ג.2.ג. <u>תיארוך ספר חנוך:</u>[33]

לדיאבון, החוקרים טרם השכילו להודות בטעותם, וכך גם משוכנעים בתיארוכו למאה ה-3, למרות שאין שום שיוך היסטורי למאה זו (ראו בהרחבה בפרק ת'יארוך המגילות וחלוקתן ל-5 קבוצות לפי תקופות'). בעקבות התגלות כרכי ספרי חֲנוֹךְ במגילות הגנוזות, והיות והוא מוזכר (לשבח) במגילות המתוארכות (ע"י חוקרים) לתחילת המאה השנייה לפנה"ס, המחקר הקדים את תיארכו למאה השלישית לפה"ס (אך אלו כאמור תאריכים "לכל המאוחר"), זולת כרך החלומות (פג'-צ') שמתוארך בין המאה השנייה לפה"ס למאה השלישית לספירה (כיוון שמנבא את החשמונאים, וזאת למרות שלא נכון להפרידו משאר הכרכים, מה גם קטעיו נמצאו יחד עם קטעים משלושה כרכים נוספים של חֲנוֹךְ א' האתיופי).

ג.2.ד. <u>ספר חנוך השני/הסלאבי:</u>

הספר השני מכונה "חֲנוֹךְ הסלאבי" (גם כיוון ששרד במלואו רק בשפה הסלאבית) או חֲנוֹךְ ב': מספר זה לא שרדו קטעים ממגילות בקומראן, ובפרק 'קבוצת <u>הספרים החיצוניים</u> ה-3: ספרים חיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן' אדון באמינותו.

צוואות השבטים מייחסים לחֲנוֹךְ מסורות שאינן מצוינות בשני ספריו שבידינו, אך מחזקות את האמור בחֲנוֹךְ ב' (הסלאבי) י' 9 כי חֲנוֹךְ הותיר 366 ספרים. ספר חֲנוֹךְ הינו היחיד מבין מגילות קומראן שגם תורגם ליוונית, כמו כמה מספרי התורה (שלאחר מכן מהם תורגם "תירגום השבעים").

ג.2.ה. <u>מסורות חנוך בעמי קדם:</u>

---

[30] ראו: דימנט, בחירה וחוקיות היסטורית בספרות האפוקליפטית.
[31] למשל: 'רוחות רעות יצאו מגויותיהם, כי מאנשים נולדו ומעירין קדישין תחילתם, ושרשם הראשון ורוחות רעות יקראו' (חנוך א' טו' 9).
[32] דבורה דימנט אמרה (בכנס חיפה למגילות ב-5.5.19) שמיליק אמר לה שאין חלוקה כזו במגילות קומראן. זאת למרות ניתוחה במאמרה: <u>ספר המשלים (חנוך החבשי לז-עא) ועולם המחשבה של מגילות קומראן</u>.
[33] ראה גם פרק על תיארוך המגילות.

הפוליתאיזם והפנטאון השונים בעמי קדם נוצרו בעיקר מחיבור שלוש מסורות: 1) כוחות הים והתנינים; 2) תפקיד המלאכים ועזרתם בבריאת האדם; 3) חטאם של המלאכים שהיו בעלי בשר – כפי שכתוב במגילת חֲנוֹךְ.[34] ואכן, בדיוק בגלל שיבושים אלו בעמי קדם של פיתוח מיתולוגיות ועיוותם, רוב סיפורים אלו הודחקו וצונזרו מהתנ"ך (התנינים למשל הוזכרו מעט ברמז ובשירה), ונשמרו בהרחבה בסוד בספרות מגילות קדמוניות אלו – כשהם מיועדים לסופרים ולכוהנים.[35]

להלן עיקרי מסורות חֲנוֹךְ והענקים שנפוצו ומהווים מיתולוגיות מובילות בתרבויות המזרח הקדום:[36]

- שמו, היותו 7 לנבראים, תפקידו, עלייתו לשמיים, זכייה בחיי נצח.[37]
- חֲנוֹךְ הראשון שהביא את לוחות הזמנים לפי השמש הירח ושערי השמיים, וממנו הגיעו למסופוטמיה ובבל (ובהמשך למול-אפין: Mul.Api[38], ששמרו על שלושת הזמנים המקודשים ביוון: השבת (ה-*Sapattu*[m] המסופוטאמי),[39] 4 ו-30.[40] עם זאת, במסורותיהם היו שיבושים לקידוש ראש חודש ירחי ו-49 יום, עם צפייה וכתובות מהעירים.[41] חֲנוֹךְ הוכר ביוון כהרמס.
- תיאור הבריאות הראשונות שהוראו לו: תוהו ובוהו כא' 2, התנין ללוייתן בתהומות ובהמות כדונדין במדבר (ס' 7).
- לכרך העירים (א'-לו') שבספר חֲנוֹךְ יש גם מגילה-ספר נפרד עם מסורות דומות – ספר הענקים. ספר זה נמצא בגרסה דומה גם בדת הגנוסיס-מניכאיזם בטורפן בדרך המשי לסין מהמאה ה-3 לספירה.[42]

---

[34] אודה למי שימצא לי קטע זה שראיתיו בעבר ואיני מוצא אותו שוב.

[35] וכך מתחזקת דעתו של האשורולוג סימו פרפולה שניסה לטעון שהדת האשורית הייתה מונותאיסטית החל מסוף האלף השני לפני הספירה. לטענתו, אשור היה האל המונותאיסטי (מה גם חלק משותיו קרובים: אֲאַה [אנכי]), וכל שאר האלים בפנתיאון היו רק התגלמויות של מידותיו של האל אשור ולא אלים ממש בזכות עצמם, מה שהיווה את ההשראה לתפיסת האלוהות הקבלית הגורסת שאלוהים מופיע ומיוצג על ידי ספירות שונות. אלוהים זה אלים-מלאכים.

[36] דוגמא למסורת מאוחרת של העתקת המזרח הקדום מהתורה היא פפירוס בכתב הדמוטי של תהילים כ' 2-8.

[37] מסורת מסופוטמית מספרת על המלך השביעי (היא השושלת של חנוך אחרי אדם) בשורת מלכים שמלכו לפני המבול (שבעת מלכי שומר הקדומים) Enmeduranki (אנמדוראננה) מלך סיפר (עיר מרכז עבודת אל השמש), והחכם שלו .Utuabzu אותואבזו שעלה לשמיים (ראו: למברט, 1967; ונדרקם, 1995, 7-14; ארבל, תשנ"ז). אנמדוראנכי מצטייר כמי שזכה לשבת על כסא זהב (וכן בסינופסיס להיכלות) לפני האלים שמש ואדד, שהעניקו לו את חוכמת הניחוש על פי אותות (במיוחד לפי השמן והכבד), שאותה העביר לבני אדם, וכך נחשב לאביהם של המנחשים (ראו: כרך האסטרונומיה: פרקים עב'-פב'), גם כאבי תורתם וגם כאביהם ממש. על החכם שלו – אותואבזו, נשתמרו מסורות לפיהן "עלה לשמיים" (אפילו בבראשית ה' 24). עליית חנוך לשמיים דומה לאוברתותו עליית אתנפשתם: האלים לקחוהו והושיבוהו ב"פי הנהרות" (חנוך יז' 8) והעניקו לו חיי נצח (עלילת גיגמש, לוח יא', 196).

[38] נקודות המגע בין ספר חנוך למול-אפין מתמצות בארבעה סעיפים: חישוב אורך היום והלילה, התאמה בין מהלכי השמש למהלכי הירח, עונות השנה, רוחות השמים. להרחבה ראו: יונתן בן דב וואין הורוביץ, 'השנה בת 364 יום במסופוטמיה ובקומראן, מגילות, א (תשס"ג), עמ' 13-15.

[39] פסוק 3 בעלילת הבריאה המיתית שב'אנומה אליש' האכדית המספר שבע נחשב למספר שלם ומקודש: גודרה, המושל השומרי של לגש (שחי במאה ה-22 לפה"ס), חגג את חנוכת מקדש אננו במשך שבעה ימים, ולפי המסורות השומרית והאכדית, המבול נמשך 7 ימים. ב'עלילת אקהת' האוגריתית דנאל עשה משתה של שבעה ימים לאחר שנתבשר שיוולד לו בן (דנאל זה מוזכר ביובלים - ד' 19 וביחזקאל יד'). בלילית בעל בניית ביתנו נמשכה 6 ימים והושלמה בשביעי. מקובל ע"י חוקרים שהשבת הינה ה-sapattu המסופוטאמי, שהרי הכינוי "יום מנוחת הלב" מזכיר את מנוחת השבת, ובלוחות השנה יש יחידות זמן ירח של 7, אם כי חלקם מסמלם רוע מזל והונהגו בתענית.

[40] אריסטבולוס מציין כי הסיודוס הביא ב'מעשים וימים' 770 את הימים הקדושים ארבע ושלושים (בנוסף לשביעי), ושניהם מספרים דומיננטיים בלוח השנה השבתי-שמשי הקומראני: 4 הוא יום בריאת המאורות שמתחיל כל שנה או חלוקת החודש כשבוע השמי ואחמני שבהמשך גם זרתוסטרה הקדיש לאל הבלתי נברא ושבועיים אחרי יום רביעי של תחילת השנה זה פסח וארבעה ימים (וכנראה גם המקור ל'השבת הגדול' בתוספות למסכת שבת פז' II); שלושים הוא החודש (במדבר יא' 19-21) השמשי (בעוד כמחצית מהחודשים הירחיים הם 29).

[41] חנוך הראשון שהביא את לוחות הזמנים לפי השמש והירח, וממנו הגיעו למסופוטמיה ובבל, שלושת הזמנים המקודשים ביוון: השבת (sapattu המסופוטאמי), 4 ו- 30. לפי היובלים ח' 3-4 קינן מצא והעביר מסורות מהעירים אשר צפו בכוכבים. גם יוספוס מציין מסורת דומה בקדמה"י א' 69-71.

[42] חוקרים אין הצעה כיצד מסורת זו עברה מקומראן אליהם. לספר חדש בנושא ראו:

המניכאים האדירו בכלל את הקדמונים (וחֲנוֹךְ ביניהם), כזורואסטרים שקרובים לעדת קומראן בכלל ולדואליזם בפרט. מסורות אלו מתארים את הענקים הידועים בבבל מאלף השלישי לפה"ס (גלגמס/גלגמיש/חוובבש, אוהיו וחמבבה) והטיטאנים מיוון.

- מחֲנוֹךְ י' 15-4 (ופח'): פפירוס ברלין 10560 משמר חלקים מהספר החמישי והאחרון של 'קטלוג הנשים' (אהויאי) המקביל לבראשית ו' 4-1. החיבור גנאלוגי שבמוקדו ניצבות נשים שילדו במשכבן עם האלים את הגיבורים והאבות האפנוימיים היוונים, החל מדאוקליון, גיבור המבול, וכלה בקצו של דור הגבורים שלחם במלחמת טרויה: זאוס החליט לשים קץ לדור הגיבורים ולתקופה שבה הלכו האלים והאדם יחדיו, כי אמר להשמיד את חצאי האלים, הם בניהם של האלים ובנות התמותה. בחיבור קיפריה החליפה מלחמת טרויה (הענקים-טיטנים) את המבול.
- מחֲנוֹךְ ח' נשמר במיתוס היווני 'פרומתאוס הכבול' על 'מסורת עשאל' שהעביר מידע אסור לבני ובנות האדם (כריית מחצבים ועיבוד מתכות למלחמה, צביעת בדים ואיפור לזנות).
- למדע המודרני: חֲנוֹךְ פט' 9 מתאר את שלושת מיני האדם המפותח מבני נוח, כפי שממצאי הגנטיקה/אבולוציה מצביעים כיום (הומו ספיינס, הומו ארקטוס והומו הבילים); חֲנוֹךְ כא' 1-6 מתאר כוכבים מורדים בשמיים – אלו תואמים לחורים שחורים או מטאורים.

ג.2.ו. <u>מסורות נוספות של המוזכרות גם בספר היובלים:</u>

כיוון שהיובלים מאוחר מחֲנוֹךְ (משויך לקבוצת מגילות 2 - חיבורי הר סיני), הוא מהווה מקור בעיקר לספרות היוונית – המאוחרת לבבלית, כגון:

- יובלים ב' 11 מתאר את 'תיאמת' שהתהווה כמיתוס בבלי
- יובלים ד' 19 מציין את דנאל, חמו של <u>חֲנוֹךְ</u>, שהתפרסם בעמי קדם וביחזקאל יד'[43]
- היובלים ה' 9-7[44] (וכאמור חֲנוֹךְ א' פרק י' 15-4) תואם ומקור למלחמת טרויה,[45] מתאר את מלחמת המלאכים והשמדת הגיבורים)
- היובלים כג' ל<u>הסיודוס ('מעשים וימים')</u>[46]

Goff, Matthew J., et al. Ancient Tales of Giants from Qumran and Turfan: Contexts, Traditions, and Influences. 2016.
בתחילת המאה העשרים מצאה משלחת גרמנית ספרייה מאניכאית (תנועה דתית על שם הנביא מאני, שנולד בדרום בבל, היום עיראק, במאה השלישית לספירה וראה עצמו כיורשם האחרון של אדם, בודהא, זרתוסטרא וישו) מהמאה השביעית לספירה בצפון-מערב סין, באזור טורפאן. הקטעים שנמצאו היו כתובים בדיאלקטים פרסיים שונים.

[43] 'וְהָיוּ שְׁלֹשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָהּ נֹחַ דנאל [דָּנִיאֵל] וְאִיּוֹב הֵמָּה בְּצִדְקָתָם יְנַצְּלוּ נַפְשָׁם נְאֻם אֲדֹנָי יי' (אין זה דניאל הנביא מספרי הכתובים, שכן זה חי מאוחר יותר).

[44] 'ועל בניהם יצא קול מלפניו לדוקרם בחרב ולהסירם מתחת השמים: ויאמר לא ישכון רוחי על האדם כי הוא בשר ויהיו ימיו מאה ועשרים שנה: וישלח את חרבו ביניהם להרוג איש את רעהו. ויחלו להרוג זה את זה עד נפלו הכל בחרב ונכרתו מן הארץ'.

[45] בחיבור קיפריה מלחמת טרויה החליפה את המבול, ופפירוס ברלין 10560 משמר חלקים מהספר החמישי והאחרון של 'קטלוג הנשים' (אהויאי) המקביל לבראשית ו' 4-1. החיבור גנאלוגי שבמוקדו ניצבות נשים שילדו במשכבן עם האלים את הגיבורים והאבות האפנוימיים היוונים, החל מדאוקליון, גיבור המבול, וכלה בקצו של דור הגבורים שלחם במלחמת טרויה: זאוס החליט לשים קץ לדור הגיבורים ולתקופה שבה הלכו האלים והאדם יחדיו, כי אמר להשמיד את חצאי האלים, הם בניהם של האלים ובנות התמותה. להרחבה: גיא דרשן, "סיפור בני האלוהים ובנות האדם (בראשית ו' 4-1) לאור קטלוג הנשים 'ההסיודי'", שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום כג' (תשע"ד), עמ' 155 –178.
המסורת המורחבת על מלחמת המלאכים מספר חנוך א' פרק י' 15-4 שגם קדום.

[46] לטבלת השוואה ראו: <u>ורמן, היובלים</u>, עמ' 27. 20-106 (מהמאה ה-7 לפנה"ס).

- סיפורי הקרבות ביובלים, בעיקר של בני יעקב, מחזקים את זיהוי בני ישראל עם ח'בִּרוּ (או חבירו/עפירו)[47]
- היובלים ח'-ט' ומגילה חיצונית לבראשית ז' מתארים את המפה האיונית – כפי שהתקבלה אצל היוונים[48]
- היובלים מו' למנתון ('נגד אפיון'),[49] ומפרק מט' ליחזקאל הטרגיקן[50]

ג.2.ז. חנוך ונוח:

במגילה חיצונית לבראשית ה' 29 מצוין 'ספר נח' (מארמית: 'כתב מלי נח'). אמנם הספר לא שרד לידינו, אך ביובלים י' 14 מצוין: 'ויכתוב נוח בספר הכול כאשר למדנוהו על כול מיני הרפואות', וקטעים מפרק זה (היובלים י') הועתקו להקדמה לספר אסף הרופא (בן ברכיהו; מהמאה ה-6 לספירה),[51] ואלו מזכירים את דברי יוספוס על האיסיים: 'חוקרים ודורשים את תכונות שרשי הצמחים המעלים ארוכה ואת כוחות האבנים להסיר כל מחלה' (מלחה"י ב' 136).

אלא שצוואת לוי מגניזת קהיר (המכונת במחקר: 'חיבור לוי הארמי') מציינת בדברי יצחק ללוי את אברהם בשלשלת המסירה, וכן את ספר נח 'על ענייני דם' שקרא בו אברהם: 'כי כך ציווני אברהם כי מצא בכתב ספר נח על הדם'.[52]

בכל אופן, נח מסר ביובלים ז' 20-39 צוואה מוסרית - שיחד עם בראשית ט' 4-6 ודברי גד החוזה ט' רו'[53] התגבשו בחז"ל ל"7 מצוות בני נח".[54]

מצוואות השבטים (בני יעקב) שרדו כמה קטעי מגילות, ולספר הכי הרבה עותקים ונוסחים בכנסיות הנוצריות. צוואות אלו מדגישות את המוסר והמידות שראוי לאדם לדבוק בהן (ראו מאמרי בעניין), לצד כמה נבואות לאחרית הימים.

מגילת ירושלים החדשה בארמית אמנם מתייחסת לירושלים העתידית, אך היא כוללת ידע תכנוני וארכיטקטוני מדוקדק ומדהים שנהג גם בעמי קדם (ראו בספריהם של מיכאל חיוטין; אבי סולומון); ראו על כך בפרק ירושלים העתידית.

ג.3. 'מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה' (שמות כב' 17; פרשת משפטים)

וכי יש כישופים אמיתיים? נתמקד במסורתם של עדת קומראן: לפי ספר חנוך ז' 1: 'ויקחו להם (המלאכים שלקחו את בנות האדם היפות) הם וכל האחרים עמהם נשים ויבחרו להם איש אחת אחת, ויחלו

---

[47] לפי מכתבי אל עמארנה, אם כי קשה לקבוע אם במאה ה-14 לפנה"ס מדובר על כיבושי יעקב ובניו או כיבושי יהושע ובני ישראל (מלך ירושלים מתאר שחצי מהארץ כבר נכבשה על-ידיו והוא מתחנן לעזרת המצרים). אם כי קשה לעמוד על אם זו תקופה יותר מאוחר של יהושע או השופטים (ראו: שלזינגר, שכם לאור מכתבי אל עמארנה, פרק ד'.3. הקבלה למקרא).

[48] ראו: ורמן, ספר היובלים ומקורותיו הארמיים, מגילות ח', עמ' 135-174. לשחזור המפה ראו: Daniel A. Machiela, The Dead Sea Genesis Apocryphon, עמ' 17, 105-106.

[49] מספר את שה'היקסוס-הרועים' עזבו את מצרים לאחר שלטון בה, וקבוצה נוספת של מצורעים וטמאים יצאה ממצרים לאחר מכן – בדומה (ורמן, עמ' 524-525).

[50] מספר סיפור יציאת מצרים דומה למסורת היוונית (ורמן, עמ' 542).

[51] ראו: ורמן, היובלים, עמ' 19-20.

[52] (ראו: גרינפילד ואחרים, חיבור לוי הארמי, עמ' 90).

[53] 'ואם אתה עושה כן, ועשית את המצוות אשר נצטוו לבני נח אביכם, אזי טוב לך כל הימים'.

[54] האמוראים לעומת זאת מנו 30 מצוות בני נח. ראו: לביא, מצוות בני נח; סבתו, מצוות בני נח.

לבוא אליהן וידבקו בהן וילמדון קסמים וכשפים, ויורון לכרות שורשים וצמחים'; ח' 3: 'שמחזי לימד כשפים וכרות שורשים, ארמרוס התר כשפים'.

בברית דמשק ה' 17-19 מוזכרים כנראה 2 מכשפים: 'מלפנים עמד משה ואהרן ביד שר האורים ויקם בליעל את יחנה ואת אחיהו במזמתו בהרשיע ישראל את הראשונה', וכנראה אלו הידועים ממקורות זרים כיניס וימבריס/[55]יוֹחָנָה וּמַמְרֵא.[56]

כאמור במקורות הראשונים מספר חנוך, הצמחים והשורשים הם יסודות הכשפים, ויש להם כמובן גם צד חיובי של ריח נינוח המשמח אלוהים ואנשים: 'ומן בני הכוהנים רוקחי המרקחת לבשמים' (דבה"י א' ט' 30). עיסוק ברוקחות אפיין גם את הנשים: 'וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם יִקָּח לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת וּלְאֹפוֹת' (שמ"א' ח' 31), ואפשר שמכאן לשון הנקבה במצווה: 'מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה'.

במגילה חיצונית לבראשית ה' 29 מצוין 'ספר נח' (מארמית: 'כתב מלי נח'). אמנם הספר לא שרד לידינו, אך ביובלים י' 14 מצוין: 'ויכתוב נוח בספר הכול כאשר למדנוהו על כול מיני הרפואות', וקטעים מפרק זה (היובלים י') הועתקו להקדמה לספר אסף הרופא (בן ברכיהו; מהמאה ה-6 לספירה),[57] ואלו מזכירים את דברי יוספוס על האיסיים: 'חוקרים ודורשים את תכונות שרשי הצמחים המעלים ארוכה ואת כוחות האבנים להסיר כל מחלה' (מלחה"י ב' 136), ועוד שייתכן משמעות שמם: "איסיים" הוא מלשון מרפאים (כארמית).

אמנם לא שרדו לידינו כתבים רפואיים,[58] אך שרדו מגילות לחש שמטרתם רפואת הנפש,[59] ופעולת ריפוי רוחנית מובהקת מצוינת במגילה חיצונית לבראשית כ'. בספר אווסטה הקדוש לזורואסטרים (הקרובים לעדת קומראן בתורתם) מובחנים שלושה סוגי תרופות, בסדר חשיבות זה: רפואה בעזרת סכין (ניתוח); רפואה על ידי צמחי מרפא; ורפואה על ידי מילים אלוהיות.

ג.4. נח: הולדתו המופלאה (לנצרות), בנותיו, אי-קללת חם, 7 מצוות נח, עשירית מהרוחות הרעות

ג.4.א. לידת נוח והקבלתה בנצרות

55 ראו ערך ויקפדי על יניס וימבריס.

56 עוד עליהם עם יוֹחָנָה וּמַמְרֵא, ראו בבלוג של אריה עמיחי: https://amihay.wordpress.com/2015/03/20/jambres

57 ראו: ורמן, היובלים, עמ' 19-20.

58 יש לציין שבן סירא לח' 1-15 מפרט על הרפואה והשמיעה לרופאים, אך אין לו הלכות רפואה לריפוי. על קרבתו של בן סירא לעדת קומראן ראו בפרק בעניין.

59 יתרה מזו, בעדת קומראן יש תפילות לחשים להרחקת מזיקים.

מסורת ממגילות קומראן לנצרות, מפרשת השבוע 'נֹחַ': בספר חנוך א' קו'[60] ובמקבילה במגילה חיצונית לבראשית ב',[61] מסופר על לידתו המופלאה של נח שנולד דומה למלאך, ולכן אביו למך פנה לאשתו לבירור.

היות ואין שאלה או מחלוקת לגבי קדימותם של 2 ספרים/מגילות אלו לנצרות, והיות וספר חנוך מצוטט בנצרות,[62] הרי שיש כאן ידע נוצרי שייתכן ושימש מקור לסיפור הדומה של הולדת ישו.

סיפור יותר קרוב לסיפור הולדת ישו יש בחנוך ב' (הסלאבי) כג', אלא שספר זה אינו בין מגילות קומראן ולא ברור מועד חיבורו.[63] מסיפור זה משתמע כי למך כנראה פרש מאשתו בתקופת ההריון, כפי שנהגו האיסיים (מלחה"י ח' 143),[64] ואילו לפי עדת קומראן, כנראה (ההלכה מקוטעת ופירושה אינו ודאי) היה מותר משגל בהריון: 'ישכב עם אשה הרה מקוץ דס' (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 23, שו' 15-16).

גם בחז"ל יש כמה תיאורים של לידה ללא משגל (ר' זירא בתחילת 'אלפא ביתא דבן סירא' ובן סירא מהאמבטיה של אמו שהיה בה זרע).

העובדה המקראית שחנוך עלה לשמיים באמצע חיו (בראשית ה' 24: וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוֹךְ אֶת הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים), ולפי מסורות שונות[65] הפך למלאך הפנים/מטטרון, תואמת לסיפורו עליית ישו השמיימה.

ג.4.ב. הקטנת הרוחות והיצרים הרעים לעשירית

דוגמה למסורת ייחודית ממגילות קומראן שקשורה לפרשת השבוע 'נֹחַ': למה יש רוע העולם? אמנם לא ברור מתי השטן נברא (אם כמלאכים ביום השני, לפי היובלים), אך לפי סיפור בני האלוהים שלקחו את

---

[60] חנוך א' קו' 1-12: 'ואחר ימים נשא מתושלח בני אשה לבנו למך ותהר לו ותלד בן: ובשרו היה לבן כשלג ואדם כפרח שושן ושער ראשו וקוצותיו כצמר צחר ועיניו יפות ובפקחו את-עיניו האיר את-כל-הבית כשמש וכל-הבית היה מאיר מאד: ויקם בידי המילדת ויפתח את-פיו וידבר אל-אדון הצדק: ולמך אביו ירא מפניו וינס ויבא אל-מתושלח אביו: ויאמר אליו בן מוזר נולד לי משנה ואיננו כאדם והוא דומה לבני אלהים בשמים ובריתו משנה ואינו דומה אלינו ועיניו כקרני השמש ופניו מאירים: ונראה לי שהוא אינו ממני כי אם מן המלאכים ואירא פן יהיה אות בימיו על הארץ: ועתה אבקש ממך אבי ואתחנן לפניך כי תלך אל-חנוך אבינו וידעת ממנו את האמת כי עם המלאכים שבתו: ויהי כשמע מתושלח את דברי בנו ויבא אלי אל קצות הארץ ואבוא אליו ואמר אליו הנני בני למה באת אלי: ויען ויאמר בשאלה גדולה באתי אליך ומפני מראה קשה קרבתי: ועתה אבי שמעני ללמך בני נולד בן אשר אין דומה לו ובריתו איננה כברית איש ושמראהו לבן משלג ואדם מפרח שושן ושער ראשו לבן מצמר צחר ועיניו כקרני השמש וכאשר פקח את עיניו האיר על הבית: ויקם בידי המילדת ויפתח את פיו ויברך את אדון השמים: ולמך אביו פחד וינס אלי ולא יאמין כי הוא ממנו רק-הוא בדמות מלאכי שמים ועתה באתי אליך למען תודיעני את-האמת: ואען אני חנוך ואמר אליו אדני עושה חדשה על-הארץ ואני כבר ראיתי זאת במראה ואודיעך כי בימי ירד אבי עברו [מלאכים] ממלאכי השמים את דבר אדני: ויחטאו ויעברו חק וידבקו בנשים ויחטאו אתן וישאו מהן ויולידו מהם בנים: ויולידו על הארץ גבורים לא ברוח כי אם בבשר ומשפט גדול יהיה על הארץ והארץ תטהר מכל טמאה: וכליון גדול יבא על כל הארץ והיה מבול וכליון גדול שנה אחת: והבן הזה הנולד לכם ישאר על הארץ ושלשת בניו ימלטו אתו וכאשר יגוע כל אדם אשר על הארץ הוא ובניו ימלטו: ועתה הודע ללמך בנך כי הנולד הוא בנו באמת וקראת שמו נח כי הוא ישאר לכם והוא ובניו ימלטו מן הכליון אשר יבא על הארץ על כל החטא ועל כל החמס אשר יעשה על הארץ בימיו: ואחרי כן ירב החמס על הארץ מאשר נעשה בראשונה כי ידעתי מסתרי הקדושים כי הוא האדון הראני והודיעני ואקרא אותם בלחות השמים'. לקישור לקריאה/הורדת ספר חנוך: http://www.deadseascrolls.co.il/Enoch.pdf

[61] למגילה חיצונית לבראשית (הקטועה) וספרי מחקר בעניינה, ראו תיקיית-דריב זו: https://drive.google.com/open?id=1XdYJKHVUkfoviSwCwYM1BkKZNBOyHhuH

[62] פתיחת ספר חנוך מובאת באיגרת יהודה (פס' יד') שבברית החדשה, ופסוק ו' באיגרת מרמז על פרק י' בספר. לפי תיקון חוקרים, האיגרת הראשונה של פטרוס (ג' 19) מרמזת על ספר חנוך. האיגרת החיצונית של בר-נבא (טז' 5; ד' 3) מביאה מספרי חנוך (עט' 56–58). להקבלות נוספות בין הנצרות למגילות קומראן, ראו פרק '79. העתקות הנצרות ממגילות מדבר יהודה; מהקפדה על המצוות לביטולן' בטיוטת ספרי: http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

[63] ניר הוא אחיו של נוח, אביו של מלכיצדק. הוא חושד באשתו צופמינה שבגדה עם איש אחר, כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה, כנראה כי שימש ככוהן גדול. ראו על חנוך ב' הסלאבי בפרק זיהוי הספרים החיצוניים.

[64] תיקיית גוגל-דרייב של דברי יוספוס פלויוס על האיסיים:
https://drive.google.com/drive/u/8/folders/1IbEiVF00c9ZD1ZAxsUD_6o6S14UZ55CH

[65] לסיכום חלק ממסורות אלו ראו: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/69-enoch

בנות האדם היפות: 'רוחות רעות יצאו מגויותיהם, כי מאנשים נולדו ומעירין קדישין תחילתם ושרשם הראשון ורוחות רעות יקראו' (חנוך א' טו' 9).

אז אמנם המבול התחיל עולם חדש, אך לפי ספר היובלים י', הרוחות נשארו, ושוב פוגעות הן בבני נוח: 'החלו הרוחות הטמאים להתעות את בני נוח לתעתע בם ולאבדם; ויבואו בני נוח אל אביהם ויגידו לו על הרוחות אשר התעו ועוורו והרגו את בני בניהם; ויתפלל לפני ה' אלוהים ויאמר אלוהי הרוחות אשר בכל בשר אשר עשית עמי חסד והצלת אותי ואת בני ממי המבול. ולא כליתני כאשר עשית לבני השחת כי גדול רחמך עלי ורב חסדך עם נפשי. ירבו רחמך על בני בניך. ואל ימשלו בהם הרוחות הרעים פן יכרתו מן הארץ; ואתה ברכת אותי ואת בני כי נפרה ונרבה ונמלא את הארץ; ואתה יודע את אשר עשו עיריך, אבות רוחות אלה, בימי. ואלה הרוחות החיים אסרם ותנם במקום המשפט ולא יאבידו את בני עבדך, אלוהי, כי רעים הם ולהשחית נבראו; ולא ימשלו בנפשות החיים כי אתה לבדך יודע חוקם. ולא ימשלו בבני צדיקים מעתה ועד עולם; ויאמר לנו אלוהינו לאסור את כולם; ויבוא שר הרוחות משטמה ויאמר אלוהי הבריאה, השאר מהם לפני וישמעו בקולי ויעשו כול אשר אומר להם כי אם לא ישארו לי מהם לא אוכל לעשות ממשלת רצוני בבני האדם. כי בהם אשחית ואאבד במשפטי, כי פשע בני האדם רב הוא; ויאמר כי ישארו לפניו עשירית, ותשעת מפלגיהם יוריד אל מקום המשפט; ולאחד מאתנו אמר ללמד את נוח כול רפואתם כי ידע כי לא באמת ילכו ילכו ולא בצדק יריבו'.

מגילת חוכמת הרזים א' 5-7: 'בהסגר מולדי עולה וגלה הרשע מפני הצדק כגלות חושך מפני אור וכתום עשן ואיננו עוד כן יתם הרשע לעד והצדק יגלה כשמש תכון תבל, וכול תומכי רזי פלא אינמה עוד ודעה תמלא תבל ואין שם לעד אולת' (החיבורים העבריים ב', עמ' 130) כנראה תפילת העמידה של הימים הנוראים העתיקה ממגילה זו: 'ועולתה תקפץ פיה, והרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ'. בצוואת שמעון ו' 6: 'ואז יינתנו כל רוחות התוהו למרמס, ובני האדם ימשלו ברוחות הרעות', וצוואת יהודה כה' 3. יום הדין הנורא הודגש בעוד נביאים.[66]

ג.4.ג. <u>ספר נח – המקור 7 מצוות בני נוח</u>

דוגמה למסורת עיקרית שעברה ממגילות קומראן לחז"ל, שקשורה לפרשת השבוע 'נֹחַ': <u>במגילה חיצונית לבראשית</u> ה' 29 מצוין <u>'ספר נח'</u> (מארמית: 'כתב מלי נח'). אמנם הספר לא שרד לידינו, אך היובלים י' 14 מציין: 'ויכתוב נוח בספר הכול כאשר למדנוהו על כול מיני הרפואות', וקטעים מפרק זה (היובלים י') הועתקו להקדמה לספר <u>אסף הרופא (בן ברכיהו; מהמאה ה-6 לספירה)</u>,[67] ומזכירים את דברי יוספוס על האיסיים: 'חוקרים ודורשים את תכונות שרשי הצמחים המעלים ארוכה ואת כוחות האבנים להסיר כל מחלה' (<u>מלחה"י</u> ב' 136), לצד התרגום של "איסי" מארמית = רופא (וכן התֶרָאפּוֹיְטִים שלפי פילון הם רופאי נפש). על 7 מהגופות בבית הקברות של היישוב קומראן נמצא צמח הפואה -הידוע בעולם העתיק גם לריפוי.

---

[66] להרחבה: ורמן, אחרית הימים, עמ' 534-539.

[67] ראו: ורמן, היובלים, עמ' 19-20. לעומת זאת לפי חֲנוֹךְ ז' 1 המלאכים הרעים עשו שימוש לרעה בסודות הצמחים, כאשר גילו אותם לנשים לצורך 'קסמים וכשפים' (ופרק ח' 3: 'שמחזי למד כשפים וכרת שרשים').

צוואת לוי מגניזת קהיר (המכונת במחקר: 'חיבור לוי הארמי') מציינת את ספר נח בהקשר אחר: [דברי יצחק ללוי:] 'כי כך ציווני אברהם כי מצא בכתב ספר נח על הדם'.[68]

המסורת המרכזית של נח שבידינו נח היא מהיובלים ז' 20-39 ובה צוואה מוסרית[69] - שמיעוטה משתלב עם בראשית ט' 4-6.[70] דברי גד החוזה ד' רו' כבר מציינם: 'ואם אתה עושה כן ועשית את המצוות אשר נצטוו לבני נח אביכם אזי טוב לך כל הימים'.[71] בחז"ל מציינים גם כמות קרובה למניין לאמור ביובלים - 30 מצוות בני נח, אך כידוע רוב מסורות חז"ל מדברות על 7 מצוות בני נח.[72]

מעניינת ההשוואה בין מעט המצוות שמצוינות כאמור בבראשית ט' 4-6, לעומת ספר היובלים והמקורות השונים בחז"ל.

אך השוואה יותר מעניינית היא ההקבלה בין חלק ממצוות בני נח לעשרת הדיברות, כגון כיבוד הורים (יובלים ז' 20) לדיבר ה-5, וכן איסור הרציחה. מצוות בני נח אחרות כמו גזל וחמס - אפשר בקלות להכלילם באיסור גניבה וחמידה, וכן איסורי הזנות בדיבר לא תנאף.

לפיכך מתבקשת השאלה - האם לכל בני נוח (הנכרים) יש חיוב לשמור את כל עשרת הדיברות (כלומר גם את הדיברות שאין להן הקבלות ישירות לצוואת נח שביובלים)?

כך או כך, חלק ניכר מצוואת נח קשורה למגפת הקורונה המעיקה בימינו: היות והדעה הרווחת היא שמקור הקורונה היא מאכילת בעלי חיים בעודם חיים – איבר מן החי, וכמחצית מצוואתו של נח (החלק השני של פרק ז' בהערת שוליים 3) מדברים על האיסור והעונשים בעניין.

---

[68] ראו: גרינפילד ואחרים, חיבור לוי הארמי, עמ' 90.

[69] היובלים ז' 20-39: 'וביובל העשרים ושמונה [1324-1372] החל נוח לצוות את בני בניו תורה ומצוה, כול המשפט אשר ידע. ויעד בבניו כי יעשו צדקה וכי יכסו ערות בשרם וכי יברכו את בוראם וכי יכבדו אב ואם ויאהבו איש את רעהו וישמרו נפשם מזנות ומטמאה ומכול חמס. (21) כי בגלל שלושת אלה היה המבול על הארץ. כי בגלל הזנות אשר זנו העירים מחוק תכונם וילכו אחר בנות האדם ויקחו נשים מכול אשר בחרו נעשתה טמאה ראשונה. (22) ויולידו בנים נפילים, ולא דמו זה לזה. ויאכלו זה את זה. ויהרוג גבור את נפיל ונפיל הרג את אליו ואליו את בני האדם ובני האדם איש את אחיו. (23) וכולם התמכרו לעשות חמס ולשפוך דם נקי ותמלא הארץ חמס. (24) ואחרי אלה כול החיה והעוף והרומש וההולך על הארץ. וישפך דם רב על הארץ וכול רצון בני האדם ומחשבת יצרם ריק ורע כול הימים. (25) וימחה אלוהים הכול מעל פני האדמה בגלל מעשיהם ובגלל הדם ששפכו בארץ. (26) ונותר אני ואתם בני וכול אשר באו אתנו אל התבה. והנה אני ראשון לראות מעשיכם כי לא תלכו בצדק כי בדרך העול החילותם ללכת, ותתעלמו איש מאחיו ותנטרו איש לרעהו, ולא תיחדו איש עם אחיו. (27) כי אראה והנה הרוחות החלו להתעות אתכם ואת בניכם. ועתה ירא אני עליכם כי אחרי מותי תשפכו דם אדם בארץ ותכרתו מעל פני הארץ. כי כול השופך דם אדם וכול האוכל דם כול בשר יכרתו כולם מן הארץ. ולא ישאר כול איש אשר יאכל דם ואשר ישפוך דם על הארץ. ולא תשאר לו פליטה ושארית מתחת השמים כי אל שאול ילכו ואל מקום המשפט ירדו אל מחשכי תהום ילקהו כולם בחבלי מות. (30) ולא יראה עליכם כול דם מכול דם אשר יהיה בכול עת אשר תשחטו כול חיה ובהמה והמעופף על הארץ. ועשו צדקה לנפשותיכם בכסותכם את אשר נשפך על פני הארץ. ולא תאכלו על הדם. וחזקו לבלתי יאכל דם לפניכם. כסו את הדם כי כך צותי להעיד בכם ובבניכם עם כול בשר. (32) ולא תאכלו את הנפש עם הבשר פן ידרש דם נפשותיכם מיד כול בשר השופך דם על הארץ. (33) כי הארץ לא תטהר מהדם הנשפך עליה כי בדם שופכו תטהר הארץ בכול דורותיה. (34) ועתה בני שמעו. עשו משפט וצדק למען תנטעו בצדק על פני כול הארץ ויגדל כבודכם לפני אלוהי אשר הצילני ממי המבול. והנה תלכו ובניתם לכם ערים ונטעתם בהם כול צמח הארץ וכול עץ פרי. (36) שלוש שנים לא ילקט פריו מכול לאוכלו, ובשנה הרביעית יתקדש פריו ויעלו בכורי הפרי אשר ירצה לפני אל עליון בורא שמים וארץ וכול, להקטיר את חלב ראשית התירוש והיצהר, בכורי הפרי, על מזבח אלוהים לרצון, והנותר יאכלו כוהני בית אלוהים לרצון לפני המזבח. ובשנה החמישית יכופר למען יכופר עליכם ביושר ובאמת. ותצדקו וינוב כול מטעיכם. (38) כי כך צוה חנוך אבי אביכם למתושלח בנו ומתושלח ללמך בנו ולמך צוה אותי כול אשר צוו אותו אבותיו. (39) ועתה אני מצוה אתכם בני כאשר צוה חנוך לבנו ביובלים הראשונים, בעת אשר חיה בדור השביעי צוה והעיד לבנו ולבני בניו עד יום מותו'.

[70] בראשית ט' 4-6: 'אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ; וְאַךְ אֶת דִּמְכֶם לְנַפְשֹׁתֵיכֶם אֶדְרֹשׁ מִיַּד כָּל חַיָּה אֶדְרְשֶׁנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֶדְרֹשׁ אֶת נֶפֶשׁ הָאָדָם; שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם'.

[71] לקריאת רוב הספר 'דברי גד החוזה' עם מעט הערות: https://www.deadseascrolls.co.il/jewishapocrypha/book-of-gad-the-seer

[72] האמוראים מנו 30 מצוות בני נח. ראו: לביא, מצוות בני נח; סבתו, מצוות בני נח.

ד. מסורות וחידושים מתקופת האבות והשבטים, ובפרט חג השבועות

ספר היובלים מביא הלכות (רובן כ'חוקות שמיים') שחידשו האבות תוך הסבר המאורע שהוביל לתיקון חיקוקן, ושהתקבלו בחוקי השמיים ובהלכה הקומראנית. חלק מסיבות והטעמים למצוות מופיעים גם בתורה ובנביאים, כגון בבראשית לב' 33 ושמ"א ל' 25.[73] בשיח החופשי של חז"ל, דרשו שונות ואף סותרות לגבי הרקע של המצוות, ובפרט לגבי שמירת המצוות ע"י האבות (יומא כח' II).

סיפורי היובלים על בראשית משתלבים עם צוואות בני יעקב-השבטים (ללא גרסאות שונות וסתירות, לעיתים בהשלמת זווית נוספת לסיפור), ושניהם נשענים ומצוטטים את חֲנוֹךְ. אופן המסירה מצוין לעיתים, כמו ביובלים מה' 16 : 'ואת כול ספריו [יעקב] וספרי אבותיו נתן ללוי בנו, לשמרם ולחדשם לבניו עד היום הזה'.

הרחבה רווחת היא תיאור אחי יוסף את הסבירות החרטה והתשובה (שמרומזים בנגיעה בתורה) בגין רצונם להרוגו ומכירתו. הצוואות מהוות ספרות הגות ומוסר חשובה העולה עם האמרה 'דרך ארץ קדמה לתורה', על כך ראו בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות'.

סופרים קדומים מספרים על אברהם אבינו ומשה רבינו שהיו שהשפיעו רבות על מצרים.[74]

ד.1. <u>חג השבועות</u>:

ספר היובלים הוא המקור הקדום לכך שחג השבועות הוא מועד מעמד עשרת הדיברות בהר סיני (15.3), מסורת שהתקבלה כעיקר החג בימינו. בנוסף, משמעות חג השבועות לפי היובלים כפולה (יובלים ו' 21): ביכורים (תבואה ראשונה לכוהנים: מ' המקדש יח') ושבועות – היא כנראה ברית, מלשון שבועה (שהיתה

---

[73] 'עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה, כִּי נָגַע בְּכַף יֶרֶךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנָּשֶׁה'; 'וּמִי יִשְׁמַע לָכֶם לַדָּבָר הַזֶּה כִּי כְּחֵלֶק הַיֹּרֵד בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיֹּשֵׁב עַל הַכֵּלִים יַחְדָּו יַחֲלֹקוּ; וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה, וַיְשִׂמֶהָ לְחֹק וּלְמִשְׁפָּט לְיִשְׂרָאֵל עַד הַיּוֹם הַזֶּה'.

[74] להלן מספר דוגמאות:

- יוסף בן מתתיהו כתב בפרק התשיעי של הספר הראשון של קדמוניות כי אברהם אבינו הביא את האריתמטיקה והאסטרונומיה אל המצרים. כך לפחות על פי מקורות המצטטים אותו (Cassiodorus2 3 21. ועוד). כמו כן כותב יוסף בנגד אפיון כי פיתגורס כלל בפילוסופיא שלו את חוקי היהודים.
- אוסביוס מקיסריה (Praeparatio Evangelica 1-2 12 10 - 5-3 10 8 - 3 3 7) משבח להפליא את אבות החכמה היהודית בעלי התבונה הטהורה אשר הגיעו מתוך הסתכלות ביקום, בגדולתו במורכבותו וביופיו לחכמתם ולעבודת הא-ל ומצטט את הסופר (יהודי?) ארתפנוס שכתב כי אברהם אבינו לימד את המצרים אסטרולוגיה ומשה רבינו הוא אשר המציא את האוניות, את כלי הנשק ואת דרכי ההשקיה. בנוסף לתורת הפילוסופיא... וכן מביא הוא את דברי החכם אריסטובולוס המעיד שפיתגורס וסוקרטס למדו ממשה, ושאפלטון למד מן היהודים.
- פילון כתב שהיוונים העתיקו ממשה רבינו. גם במאור עיניים [לרבי עזריה מן האדומים] כתב שאפלטון שאל ממשה רבינו. שלא לדבר על מרסיליוס פיצינוס [הומוניסט איטלקי מפורסם בן המאה ה-14], שטען כי אפלטון הוא הוא משה רבינו.

בהר סיני), אותה יש לחדש מדי שנה, וכנראה כך קיימוה: יהושע בהר עיבל (ח' 35-35, וגם קדמוניות המקרא כג' 2);[75] אסא (דברי הימים ב' טו');[76] ירמיה ה' 24.[77]

היובלים מספר על שמירת חג השבועות ע"י נח ואברהם (יד' 20),[78] וכן ע"י יעקב אבינו, עת ירד מצרימה (מד' 5-4).[79] כמובן ישנו גם את הקורבן במקדש, התפילה במגילת 4Q509,[80] הביכורים, והינף העומר.

בעדת קומראן היה טקס שנתי של שבועה (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 57, שורה 49) בחודש השלישי, וכנראה זה התקיים במועד השבועות (ואילו אין לחז"ל מסורת דומה או מסכת שיועדה לחג,[81] זולת מנהגים מאוחרים). גם בסרך היחד ה' 8-11 יש שבועה שאף כוללת 'לשוב אל תורת מושה ככול אשר צוה בכול לב ובכול נפש... ואשר יקים בברית על נפשו להבדל מכול אנשי העול ההולכים בדרך הרשעה כיא לוא החשבו בבריתו', וטקס מעבר בברית בסרך היחד ב' 19-ג' 12 (וייתכן גם מגילה 5Q13 עוסקת בשבועות).

ככל הנראה המשמעות הכפולה של החג היא ההיבט ה"חסר" שלה יחסית לפסח וסוכות שלהם מסורות נלוות (מצה, סוכה וארבעת המינים) שגם נשכחו, אך חזרו בתקופת המקרא. יצויין שאין בידינו מידע מהמגילות כיצד עדת קומראן קיימה את חגים אלו (מלבד התפילות והלל בפסח), זולת תעניתם ביום הכיפורים. ייתכן ואף לא קיימו את המסורות הנלוות לחגים, אלא רק תפילות, זאת כיוון שעדת קומראן לא שהתה זאת בתקופתה הראשונה במקום מושבה הטבעי – המקדש.

תחילת הספירה לחג שבועות, הינף העומר, הוא המחלוקת הגדולה ביותר בין הפרושים לצדוקים – 'מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת' (ויקרא כג' 11),[82] שכנראה הד לפולמוסה שרד גם במגילת 4Q513 (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 199, קטעים 3-4 שורות 2-5): 'הנף העומר... ביום שבת... תעות עורון... לא מתורת משה'. הפרושים כנראה דרשו את מועד החג בעיקר לפי יהושע ה' 11: 'וַיֹּאכְלוּ מֵעֲבוּר הָאָרֶץ, מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח - מַצּוֹת וְקָלוּי', אך אין מדובר על שעורים, אלא על חיטה, וכן על (לחם) מַצות – כמצוות החג. יתרה מזו, חג השבועות חל 'עַד מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת הַשְּׁבִיעִת' (ויקרא כג' 16), ואין לפרושים שום שבת-בראשית או שבתון כפסח ביום שלפני חג השבועות.

---

[75] קדמוניות המקרא כג' 2 מציין תאריך זה (16/3) בו התאסף העם בשילה וחידשו את הברית עם יהושע וה'. ברית זו באמצעות הלווים מזכירה את סרך היחד ב' 22-19.

[76] 'וַיִּקָּבְצוּ יְרוּשָׁלִַם, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִשִׁי, לִשְׁנַת חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לְמַלְכוּת אָסָא; וַיִּזְבְּחוּ לַיי בַּיּוֹם הַהוּא, מִן הַשָּׁלָל הֵבִיאוּ: בָּקָר שְׁבַע מֵאוֹת וְצֹאן שִׁבְעַת אֲלָפִים. וַיָּבֹאוּ בַּבְּרִית - לִדְרוֹשׁ אֶת יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם: בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם. וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יִדְרֹשׁ לַיי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, יוּמָת – לְמִן קָטֹן וְעַד גָּדוֹל, לְמֵאִישׁ וְעַדאִשָּׁה. וַיִּשָּׁבְעוּ לַיי בְּקוֹל גָּדוֹל וּבִתְרוּעָה וּבַחֲצֹצְרוֹת וּבְשוֹפָרוֹת. וַיִּשְׂמְחוּ כָל יְהוּדָה עַל הַשְּׁבוּעָה, כִּי בְכָל לְבָבָם נִשְׁבָּעוּ וּבְכָל רְצוֹנָם בִּקְּשֻׁהוּ, וַיִּמָּצֵא לָהֶם; וַיָּנַח יי לָהֶם מִסָּבִיב'.

[77] 'שְׁבֻעֹת חֻקּוֹת קָצִיר, יִשְׁמָר לָנוּ'.

[78] 'וביום הזה כרתנו ברית עם אברהם כברית אשר כרתנו בחודש הזה עם נוח. ואברם חדש לו את החג ואת החוק עד עולם'. זוהי הברית בין הבתרים.

[79] 'ויעש את חג הקציר, בכורי חטים, מתבואה ישנה כי אין בכול ארץ כנען אף מלוא יד זרע הארץ, כי היה עב לכול החיה והבהמה ולעוף וגם לאדם; ובששה עשר נראה אליו אלוהים ויאמר לו יעקב יעקב, ויאמר הנני. ויאמר לו אני אלוהי אבותיך, אלוהי אברהם ויצחק. אל תירא מרדת מצרים כי לגוי גדול אשים אותך שם'.

[80] 'תפלה ליום ה]בְּכוֹרֹיֹם .... לה]גלֹש לפניכה רשית מעש[נו]... כי ביֹום ה[בכורים]' (קטעים 132-131, טור ב', שורות 12-5).

[81] אין אזכור לחג השבועות בסדר מועד של המשנה, ובמשנה ובתוספתא לא מופיעות מצוות הנוגעות לו, אלא יש לו אזכור חטוף אחד בתוספתא, והגדרת החג שונתה ל"עצרת" (כשיוך ותוספת יום 8 לפסח).

[82] 'רבי ישמעאל אומר, העומר היה בא בשבת משלוש סאין, ובחול מחמש סאין; וחכמים אומרין, אחד שבת ואחד חול, משלוש היה בא. רבי חנניה סגן הכוהנים אומר, בשבת היה נקצר ביחיד... בשבת, אומר להן שבת זו, אומרין הין; שבת זו, אומרין הין. אקצור, והן אומרין לו קצור. שלושה פעמים על כל דבר ודבר, והן אומרין הין, הין, הין. כל כך למה - מפני הבייתוסיין, שהיו אומרין, אין קצירת העומר במוצאי יום טוב' (מנחות י'); 'תוספתא כיפורים ב' י' (עמ' 235): 'אמר להן [ר' עקיבא]: אל תתנו למינים מקום לרדות אחריכם'. באחד הקודקסים בגעז (שכוללים את התנ"ך) כתוב בויקרא כג' 11: 'מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת' ולא למחרת היום החמישה עשר, דהיינו 'מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח' (יהושע ה' 11, שאותו זיהו דורשי החלקות-אפרים (והפרושים בעקבותם) כשבת. מחלוקת גדולה זו מתוארת כמובן בספרות חז"ל נגד הבייתוסים (כנראה – בית-אסין = האיסיים). חיזוק נוסף לקדימותו ושהוא ממגילות קומראן, כי רק בשלושה קודקסים אלו נמצאו ספרי חנוך.

ד.2. מועדי 50 יום וקורבן העצים:[83]

שלושה חגים מרתקים ממשיכים את ספירת החמישים לאחר חג השבועות, והם: מועד התירוש ב-3/5, ומועד היצהר ב-22/6 (מגילת המקדש יט'-כג'). אלו התואמים לתקופת הביכורים מחודש שלישי עד שביעי לפי דבה"י ב' לא' 7 ולמסורת חז"ל.[84] פילון ציין כי התרָאפּוֹיְטים מתוועדים כל 50 יום בליל שימורים,[85] וסעדיה גאון אפילו הביא בשמו של פילון את שני המועדים של התירוש והיצהר.[86] ביתא ישראל גם שומרת על חג הסִיגֶט בספירת 50 יום, אם כי בתקופה אחרת, שמתחילה מיום הכיפורים. הזוהר מזכיר ליל שימורים על חסידים ראשונים,[87] והמנהג התקבל בזרם הרבני בימינו.

לאחר מכן החג השלישי הינו קורבן העצים שחל 6 ימים רצופים (כנראה בהפסקה לשבת) החל מ-23/6. חג זה אינו מצוין במפורש בתורה,[88] אך עזרא (נחמיה י' 35)[89] מציינו 'כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה' במועד מסוים: 'מְזֻמָּנִים',[90] וזו אחת ההוכחות שמגילת המקדש מג' עמדה בפניו. מסורות על חג העצים מובאות גם אצל פילון וחז"ל.

ד.3. אברהם אבינו:

ד.3.א. ניסיון עשירי - ארך אפיים

עקרונות מוסר מפרשת השבוע 'חַיֵּי שָׂרָה' בהקשר למגילות קומראן:

לפי היובלים יט' 3-5, ניסיונו העשירי של אברהם היה: 'ונסה אותו אם יהיה ארוך רוח או אם ידבר בקוצר אפיים, וימצא גם בזה בוטח ולא הזדעזע. כי דיבר באורח רוח עם בני חת לתת לו מקום לקבור מתו בתוכו. ואלוהים נתן לו חן לפני כל רואיו, ויבקש בענוה מאצל בני חת ויתנו לו את שדה מערת המכפלה נגד ממרא, היא חברון, בארבע מאות כסף', וכך אף השיח שלו עם בני אדם ולא עם האל.

---

[83] להרחבה ראו: ורמן, מועדי הביכורים במגילת המקדש.

[84] 'וְכִפְרֹץ הַדָּבָר הִרְבּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל רֵאשִׁית דָּגָן תִּירוֹשׁ וְיִצְהָר וּדְבַשׁ וְכֹל תְּבוּאַת שָׂדֶה וּמַעְשַׂר הַכֹּל לָרֹב הֵבִיאוּ... בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִשִׁי הֵחֵלּוּ הָעֲרֵמוֹת לְיִסּוֹד וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי כִּלּוּ'; תוספתא שבועות ד' כ': 'יצא קציר חיטים ונכנס בציר, יצא בציר ונכנס מסיק'.

[85] 'ועתה לעומת כל האמור, אתאר את עצרתם של אלה המקדישים את עצמם ואת חייהם למדע ולעיון באמיתות היקום על פי תורותיו הקדושות של משה הנביא. ראשית כל, אלה מתוועדים מדי שבעה שבועות, מכיוון שהם נותנים יקר לא רק למספר שבע הפשוט בלבד אלא גם לחזקתה של שבע. כי יודעים הם כי צניעות ובתולי עולם נועדים למספר זה. חג זה – אקדמה הוא לחג הגדול ביותר, שזכה במספר חמישים [היינו חג השבועות]

'ואחרי הסעודה מקיימים הם את ליל השימורים הקדוש. וזה דבר ליל השימורים: הכל קמים ממקומם ובאמצע המשתה מתהוות תחילה שתי מקהלות, אחת של גברים ואחת של נשים. כמנחה וכמנצח לכל אחת מן המקהלות נבחר החשוב שבחבורה והמיטיב לדעת זמר. והם שרים פיוטים רבים לשבחו של אלוהים, העשויים במשקלים ובלחנים רבים, עתים כולם כקול אחד, עתים כששתי מקהלות ערוכות זו כנגד זו בהרמוניה, ובתנועות ידיים ותנועות ריקודים הם מתווים את המקצב. ובדבקות רבה הם מבצעים פעם את שיר התהלוכה, פעם את שיר העמידה, ואת הבתים והבתים שכנגד של המחול. ולאחר שכל אחת מן המקהלות חגגה בפני עצמה, צולחת עליהם הרוח האלוהית במלוא עצמתה, כמו בחגיגות הבאקכיות, וברון יחד מתמזגות שתי המקהלות למקהלה אחת, זכר לאותה מקהלה מצורפת שקמה בימי קדם על ים סוף נוכח נפלאות אלוהים שנתרחשו שם...' (כתביו הפילוסופיים של פילון", מבחר ערוך בידי יוחנן לוי (תרגום לעברית: יהושע עמיר), הוצאת מגנס, תשל"ה, עמודים 45-46). כאן גם למדים שנשים היו שרות בנפרד לצד גברים.

[86] בחיבורו: 'כתאב אל-תמייז'.

[87] 'ועל זאת חסידים הראשונים לא היו ישנים באותו לילה והיו עוסקין בתורה ואומרים: נבוא לנחול ירושה קדושה לנו ולבנינו בשני עולמים... ר' שמעון כך אמר בשעה שהתכנסו החברים באותו לילה אצלו: נבוא לתקן תכשיטי כלה למען תימצא מחר בתכשיטיה ומתוקנת למלך כראוי' (זוהר בתרגום מארמית, פרשת 'אמור', ויקרא כג' 15).

[88] בכלל זה לא בויקרא כג' המפרט את החגים וקורבנותיהם, אלא רק 'עצים' מצוינים בויקרא ו' 5-6 כמקור לאש המזבח.

[89] 'וְהַגּוֹרָלוֹת הִפַּלְנוּ עַל קֶרְבַּן הָעֵצִים, הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהָעָם - לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית אֲבֹתֵינוּ לְעִתִּים מְזֻמָּנִים, שָׁנָה בְשָׁנָה: לְבַעֵר, עַל מִזְבַּח יי אֱלֹהֵינוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה'. יודגש כי 'מְזֻמָּנִים' מתייחס כנראה למועד מסוים, שגם הוא מצויין רק במגילת המקדש נג'.

[90] בסוף החודש השישי (אלול הירחי), לאחר 3 חגי 50 יום (שבועות הלחם, היין והיצהר). החג מוזכר גם במגילה 4Q409 (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 158).

ייתכן והפשט של 'צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף' (דברים טז' 20) הוא בדרכי צדק, ולא 'כל האמצעים כשרים' – עיקרון הדומה לדרך העדינות הכללית הבלתי-דורסנית שדרכה ביטחון ואמונה: 'הַרְפּוּ וּדְעוּ כִּי אָנֹכִי אֱלֹהִים, אָרוּם בַּגּוֹיִם אָרוּם בָּאָרֶץ' (תהילים מו' 11).

עיקרון זה בא לידי פירוט במגילת מוסר וחוכמה 'ב. בין איש לרעהו' (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 152, ש' 12-16): 'היה בעל ריב לחפצכה ואיש [תוכחות] לכול נעוותכה (עוונותיך). דבר משפטיכה כמושל צדיק. אל תקח [לשונכ]ה ואל תעבור על [פש]עיכה. היה כאיש עני בריבך משפטכ[ה מרצונכה] קח ואז יראה אל ושב אפו ועבר (סלח) על חטאתכה כיא לפני אפו לוא יעמוד כול ומי יצדק במשפטו ובלי סליחה איכה [יקום לפניו כול]'.

ה'עני בריבך' שבפס' 14 הינו העניו-הצנוע באופיו, ולא העני-רש-אביון בממונו, כפי ששמה הנרדף של עדת קומראן הוא 'עדת האביונים'. אמנם במגילות החוכמה יש מספר פתיחות של 'אביון אתה' ומונח 'ר(א)ש', שמשמעותו דלות כלכלית. משמעות זו עולה מההקשר בהמשך הפסוק המורה על בקשה בצורה עדינה ומנומסת, אף כשמדובר על עניין גדול וחשוב לאותו צד. התנהגות כזו מאפיינת כמה מגיבורי המקרא, כשהראשון מבניהם הוא אברהם אבינו שענה לבורא: 'וְאָנֹכִי עָפָר וָאֵפֶר' (בראשית יח' 17); 'מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי' (שם טו' 2), וכמוהו גם גיבורי תנ"ך נוספים מאופיינים בצניעות ריבם, כפי שמסכם יפה מדרש תהילים, שוחר טוב כב' 15: 'משה ואהרן אמרו "וְנַחְנוּ מָה" [שמות טז' 7]. דוד אמר "וְאָנֹכִי תוֹלַעַת וְלֹא אִישׁ" [תהילים כב' 7]. שאול אמר "הֲלוֹא בֶן יְמִינִי אָנֹכִי" [שמ"א ט' 21]. גדעון אמר "הִנֵּה אַלְפִּי הַדַּל בִּמְנַשֶּׁה' [שופטים ו' 15]".

פס' 12-13 מורים על תוכחה עצמית, ללא תוכחה חיצונית של הזולת (שמובאת בשורה 4 לפני כן), כלומר חשבון נפש אישי. הסיומות מוארכות כסגנון רווח בקומראן, בעיקר במגילת המקדש, כנראה מבטאים את ההגהה של האל בגוף ראשון – כמו בשירת הים.

במשלי (ובחז"ל) חוזר ומודגש המסר של אהבת התוכחה, אך לרוב מדובר על תוכחה של הזולת. פסוק מעניין עם קושי פרשני להבנת מי הצד המוכיח והמוכח, או שמא יש בו דו-משמעות מכוונת: 'אִישׁ תּוֹכָחוֹת מַקְשֶׁה עֹרֶף - פֶּתַע יִשָּׁבֵר וְאֵין מַרְפֵּא' (משלי כט' 1).

האמור בשורה 13: 'דבר משפטיכה כמושל צדיק' קרוב ואולי אף משתמש בשמ"ב כג' 3: 'אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל: מֹשֵׁל, בָּאָדָם צַדִּיק, מֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים'. פסוק זה קשה לפירוש, הן מעצם ניסוחו ופיסוקו, אך כנראה שניהם מכוונים כי צדקתו של האדם תלויה ביראת השמיים שלו, דבר שמובא בסיפת הקטע הנדון בהרחבה ונימוק. דימיון נוסף הוא ששניהם כוללים כנראה את העיקרון המובא בניסוח פשוט במשלי לא' 8-9: 'פְּתַח פִּיךָ לְאִלֵּם; אֶל דִּין כָּל בְּנֵי חֲלוֹף. פְּתַח פִּיךָ שְׁפָט צֶדֶק; וְדִין עָנִי וְאֶבְיוֹן', ורומז לברכת משלי טז' 10: 'קֶסֶם עַל שִׂפְתֵי מֶלֶךְ, בְּמִשְׁפָּט לֹא יִמְעַל פִּיו'.

האמור בשורה 15: 'ואז יראה אל ושב אפו' קרוב ללשון ישעיהו ה' 20, 25: 'הוֹי הָאֹמְרִים לָרַע טוֹב, וְלַטּוֹב רָע: שָׂמִים חֹשֶׁךְ לְאוֹר וְאוֹר לְחֹשֶׁךְ, שָׂמִים מַר לְמָתוֹק וּמָתוֹק לְמָר... עַל כֵּן חָרָה אַף יי בְּעַמּוֹ וַיֵּט יָדוֹ עָלָיו וַיַּכֵּהוּ וַיִּרְגְּזוּ הֶהָרִים וַתְּהִי נִבְלָתָם כַּסּוּחָה בְּקֶרֶב חוּצוֹת בְּכָל זֹאת לֹא שָׁב אַפּוֹ וְעוֹד יָדוֹ נְטוּיָה'. אמנם ביטוי זה מופיע בעוד כמה נבואות, אך כאן משולב עם עיקרון הדואליזם, אשר הינו אחד המאפיינים של עדת קומראן.

אזכיר שני אמרות מחז"ל: "הִתְקוֹשְׁשׁוּ וְקוֹשְׁשׁוּ" (צפניה ב' 1) – אָמַר רֵישׁ לָקִישׁ: קְשׁוֹט עַצְמְךָ וְאַחַר כָּךְ קְשׁוֹט אֲחֵרִים' (סנהדרין יח'/בבא-מציעא קז' II); 'אָסְיָא אַסִּי חִגַּרְתָּךְ' (בראשית רבה כג' ס' ד'). בשניהם ישנם שימוש חוזר באותו השורש, ובשני אף הרופא המרפא, שמצלצל לנו עם התרגום לעברית של האיסיים, לצד המשמעות של הַתֵּרָאפּוֹיְטִים.

בשורות 15-16 מצוין: 'ואז יראה אל ושב אפו ועבר (סלח) על חטאתכה'. עיקרון דומה בחז"ל הוא: 'במידה שאדם מודד – בה מודדים אותו' (סוטה א' ז'). דרכו של מורה הצדק בחינוך העדה קרובה לסליחה האלוהית: 'והוא ייסר את בניהם [ובנותיהם] וטפם [ברו]ח ענוֹהּ ובא[הבת חסד] ואל יטוֹר לה[ם בקנאה ו]באף ועבר על פשעיהם' (ברית דמשק יג' 17-19; קימרון, החיבורים העבריים א', פרק ד', עמ' 49), אך גם לשיטת ה'עני בריבך' שצוינה מקודם.

'אל תקח לשונכה ואל תעבור על פשעיכה' (פס' 13-14): בדומה להמשך ויקרא יט' 18: 'ואהבת לרעך כמוך', וכך דרכם של עדת קומראן בין חבריהם: 'להוכיח איש את רעהו באמת וענוה ואהבת חסד לאיש' (סרך היחד ה' 24-25), כוונת הקטע כי יש להוכיח אמנם אדם שחטא, אך להיזהר מהטיית הדברים בצורה הממעיטה טעויות וחטאים עצמיים של המוכיח, שהרי לרוב האשמה מתחלקת בין הצדדים (ובמונח המשפטי המודרני נקרא: 'אשם תורם'): 'יצדק כמוך הוא כי הוא' (פס' 5), כפי שהוגה בן סירא יט' 16: 'ומי לא חטא בלשונו'. במגילת סרך היחד ישנם עקרונות קרובים לקטע האמור, שלהם נקבעו, הלכה למעשה, עונשי הרחקה מהעדה: 'ואשר ישוב את רעהו בקשי עורף ודבר בקוצר אפים לפרוע את יסוד עמיתו באמרות את פי רעהו הכתוב לפנוהי [והו]שיעה ידו לוא ונ{אֹ}נעש שנה אח[ת' (טור ו' 25-27); 'ואשר יכחס במדעו ונענש ששה חודשים והאיש אשר יצחה בלו משפט את רעהו בדעהא ונענש שנה אחת ומובדל' (טור ז' 6-7). הוראות התנהגות דומים מצויים בחז"ל, כגון: 'כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אל יכנס לביהמ"ד' (ברכות ד' טו'); 'בית שמאי אומרים אל ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן תורה' (אבות דברי נתן א' ג'); 'שבעה דברים בגולם, ושבעה בחכם: חכם אינו מדבר לפני מי שהוא גדול ממנו בחכמה, ואינו נכנס לתוך דברי חברו, ואינו נבהל להשיב, שואל כהלכה ומשיב כעניין, ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון, ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי, ומודה על האמת; וחילופיהן בגולם' (שם ה' 5); 'אין העולם מתקיים אלא בזכות מי שבולם עצמו בשעת מריבה' (חולין פט' א').

ד.3.ב. <u>המדרש המכונן על אברהם אבינו – השלמת הסיפורים</u>

דוגמה מפרשת השבוע 'נֹחַ' למידע משלים למקרא ממגילות קומראן, שעבר לחז"ל בשיבוש: בבראשית יא' 31 מצוין: 'וַיָּמָת הָרָן עַל פְּנֵי תֶּרַח אָבִיו..; וַיִּקַּח תֶּרַח אֶת אַבְרָם בְּנוֹ, וְאֶת לוֹט בֶּן הָרָן בֶּן בְּנוֹ.. וַיֵּצְאוּ אִתָּם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן',אך יש מידע רב שלא מסופר לנו, כגון: מדוע נבחרו דווקא תרח ואברהם? מדוע החליטו לעזוב מולדתם ולבוא ארצה? איך מת הרן?

חז"ל דרשו ש'דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר' (ראש השנה יז'), אך במקרה זה אין הרחבה במקום אחר בחומש התורה, אלא אם נקרא לספר היובלים תורה..

ספר היובלים יב' 12-15 מציין: 'קם אברם בלילה וישרוף את בית הפסילים וישרוף את כול אשר בבית ואין איש יודע; ויקומו לילה להציל את אליליהם מתוך האש; וימהר הרן להצילם ותאכל אותו האש וישרף באש

וימות באור כשדם לפי תרח אביו ויקברו אותו באור כשדים; ויצא תרח מאור כשדים הוא ובניו לבוא אל ארץ כנען ויגור בחרן'.

סיפור זה התגלגל בשיבוש למסורת חז"ל - בראשית רבה לח', וניתן לקרואו בערך הויקיפדי: מדרש אברהם והצלמים.

מלבד מאות מדרשי אגדה שחז"ל העתיקו מהיובלים, יש לציין שחז"ל העתיקו גם קטעים שלמים מספר היובלים לספרותם או לספרות אגדתית שקדמו לחז"ל (וחז"ל אימצו אותה), כגון: ספר הקדמת 'אסף הרופא' (מפרק י' ביובלים); מדרש 'ויסעו' (מפרק לד' ביובלים); מדרש תדשא (מפרקים ראשונים ביובלים). לדוגמאות נוספות של העתקה ושיבוש סיפורי המקרא (המכונים גם אגדות), ראו בפרק '33. הסיבות להוקעת הספרים החיצוניים ע"י חז"ל; המקורות השונים של מדרשי האגדה'.

ד.3.ג. השלמת סיפור ירידת מצרים וחטיפת שרה:

מידע משלים ממגילה חיצונית לבראשית על סיפור ירידת אברהם וחטיפת שרה במצרים שבפרשת השבוע 'לֶךְ לְךָ': מעט שרד מהמגילה המרתקת מגילה חיצונית לבראשית, אך ההרחבות על הסיפור מבראשית י' 10-19 שרדו בצורה יחסית טובה בטורים יט'-כ', ולהלן תרגומם לעברית (המקור בארמית), ושימו דעתכם על סיפור החלום המרגש ויופיה של שרה:

'... ואמרתי אתה הוא ... עד כה לא הגעתי להר הקדוש ונסעתי... ואהיה הולך דרומה... עד אשר הגעתי לחברון. [ואז] נבנתה חברון וישבתי [שם שתי] שנים. ויהי הרעב בארץ הזאת כולה, ושמעתי כי יש שבר... במצרים ונסעתי... לארץ מצרים... [הגעתי] לנהר כרמון אחד מן ראשי הנהר... ועתה אנחנו... ארצנו וחלפתי שבעת ראשי הנהר אשר... אז חלפנו את ארצנו, ובאנו לארץ בני חם, לארץ מצרים. ואני אברהם חלמתי חלום בליל בואי לארץ מצרים, וראיתי בחלומי [והנ]ה (עץ) ארז אחד ו(עץ) תמרה אחד... ובאו ב[ני] אדם ובקשו לכרות את ה[א]רז, ולהשאיר את התמרה לבדה, וצעקה התמרה ואמרה: 'אל תכרתו את הארז, כי שנינו משורש (אחד)', וניצל הארז בגלל התמרה, ולא [נכרת]. והתעוררתי משנתי בלילה, ואמרתי לשרי אשתי: 'חלום חלמת[י, ומ]פחד אני [מן] החלום הזה'. אמרה לי: 'ספר לי חלומך, ואדע (אותו). והתחלתי לספר לה את החלום, [והודעתי] ל[ה פשר] החלום [ההוא ו]אמר[תי]: '...אשר יבקשו להרוג אותי ולהשאיר אותך (בחיים). זאת אפוא הטובה [אשר תעשי עמי]: בכל מקום אשר [נימצא בו, אמרי] עלי 'אחי הוא', ואחיה בעבורך ותמלט נפשי בגללך. [...יבקשו] לקחת אותך ממני ולהרוג אותי'. ושרי בכתה על דבריי בלילה ההוא... פצעו... ושרי לעבר צען... בנפשו אשר לא יראנה כל... ולאחר חמש השנים האלה... שלושה אנשים משרי מצרים... פרע[ו] צען על... ועל אשתי והיו נותנים... הטובה החכמה והאמת. וקראתי לפניהם... דברי... ברעב אשר.. ולא.. ובאו למקום עד אשר.. לה.. דברי.. במאכל רב ובמשתה... היין... מה.. ויפה לה מראה פניה. ומה.. [דק] שער ראשנה 'ויפה לה מראה פניה. ומה...[דק] שער ראשה; מה נאוות הן לה עיניה. ומה נחמד הוא אפה וכל זיו פניה... מה נאוה לה חזה ומה יפה לה כל לבנתה. זרועותיה מה יפות וידיה מה כלילות... כל מראה ידיה. מה נאוות כפיה ומה ארוכות ודקות כל אצבעות ידיה. רגליה מה יפות ומה שלימות לה שוקיה. וכל בתולות וכלות הנכנסות לחופה לא שפרו ממנה. ועל כל נשים ייף יופיה ועליון יופיה למעלה מכולן; ועם כל יופיה זה חכמה רבה עמה. ודל ידיה [מעשה ידיה] נאה. וכאשר שמע המלך דברי הרקנוש ודברי שני חבריו כי פה אחד שלושתם מדברים, חשקה מאד ושלח לקחתה מיד, ויראנה וויתמה על כל יופיה

ולקחה לה לאשה, וביקש להרגני, ואמרה שרי למלך לאמור: 'אחי הוא', למען ייטב לי (למען אהיה נשכר) בעבורה, ואעזב אני אברם בעבורה ולא הורגני. ובכיתי אני אברם בכי גדול, אני ולוט בן אחי עמי בלילה כאשר נלקחה שרי ממני באונס. והתפללתי בלילה הזה וביקשתי והתחננתי ואמרתי בעצב ודמעותי יורדות: 'ברוך אתה אל עליון אדון לכל עולמים אשר אתה אדון ושליט על הכל ובכל מלכי הארץ אתה שליט לעשות דין בכולם. ועתה זועק אני לפניך אדוני על פרעה צען מלך מצרים אשר נלקחה אשתי ממני בכוח. עשה לי בו דין ואראה את ידך הגדולה בו ובכל ביתו, ובל יועל בלילה הזה לטמא את אשתי ממני. וידעוך אדוני כי אתה אדון לכל מלכי הארץ'. ובכיתי והחשיתי/כאבתי. בלילה הזה שלח בו אל עליון רוח מגפה לנגעו ואת כל ביתו – רוח רעה. והיתה מכה בו ובכל ביתו ולא יכול לקרב אליה ואף לא ידעה והיה עמה שתי שנים. ומקץ שתי שנים תקפו וגברו עליו הנגעים והמכות ועל כל ביתו. ושלח קרא לכל [חכמ]י מצרים ולכל האשפים עם כל רופאי מצרים, האם יוכלו לרפאותו מהמגפה הזאת ואת כל ביתו. ולא יכלו כל הרופאים והאשפים וכל החכמים לקום לרפאותו כי היתה הרוח מכה בהם וברחו. אז בא אלי חרקנוש וביקש ממני כי אבוא ואתפלל על המלך ואסמוך ידי עליו ויחי כי בחלום... ואמר לו לוט: 'לא יוכל אברהם דודי להתפלל על המלך ושרי אשתו עמו. ועתה אמור למלך וישלח ממנו את אשתו לבעלה ויתפלל עליו ויחי'. וכאשר שמע חרקנוש את דברי לוט הלך ואמר למלך: 'כל המכות והנגעים האלה אשר אדוני המלך מוכה ומנוגע בהם בגלל שרי אשת אברם. ישיבוה, את שרי, לאברם בעלה ותסור ממך המכה הזאת תחלוף הרוח (הרעה), וקרא לי אליו ואמר לי: 'מה עשית לי בגלל [שר]ח ותאמר לי לאמור אחותי היא והיא היתה אשתך ולקחתיה לי לאשה, הנה אשתך אשר עמי, לך ועבור לך מכל ארץ מצרים. ועתה התפלל עליי ועל ביתי ותסור מאתנו הרוח הרעה הזאת'. והתפללתי על .. הזאת.. במהרה (?) וסמכתי ידי על ראשו וירחק ממנו הנגע [וסרה ממנו] הרוח הרעה הזו, וקם והודיע לי המלך... ונשבע לי המלך בשבועה שאין [לשנותה]... לפניה ואף את הגר...'.

ד.3.ד. <u>המצאת המחרשה והיחס להמצאות ביהדות:</u>

נקודה מפרשת השבוע 'לֶךְ לְךָ' בהקשר למגילות קומראן: היובלים יא' 23-24 מספר שלאחר שאברם סילק את העורבים שחטפו את הזרעים בשדות, הוא המציא מכונת זריעה משוכללת: 'ובשנה הראשונה בשבוע החמישי למד אברם לעושים כלים לשורים, חרשי העץ, ועשו כלי מעל הארץ מול יד קורת המחרשה למען ישב עליו הזרע ויפול ממנו הזרע אל קצה המחרשה ויטמן בתוך הארץ ולא יראו עוד מפני העורבים; ויעשו כך על כול קורת מחרשה, מעל הארץ, ויזרעו, ויעשו כול הארץ כאשר צוה אותך אברם ולא יראו עוד מהעופות'.

הספרות הבבלית מספרת שאנליל המציא מחרשה זו,[91] ועיוותי שמות כאלו נפוצים לקדמונים, בעיקר לחנוך ונח (כמובא בפרקים בעניינם).

המצאת פטנטים ושכלולים מאפיינת את העם היהודי עד ימינו, אך נוכח ערכים אחרים שהועצמו בתרבות היהודית החרדית (כגון לימוד התורה על חשבון חסידות), מתבקשת השאלה – מה יחסה של עדת קומראן לעבודה בכלל, ובפטנטים בפרט?

---

[91] ראו: לנדסברגר, תיקון, עמ' 6, הערה 4:
B. Landsberger, 'Corrections to the Article, "An Old Babylonian Char, against Merhu", JNES, 17 (1958), pp. 58-56.

אין תיאורי זמן עבודה במגילות קומראן, והתיאור הקרוב ביותר הינו בסרך היחד ו' 6-8: 'ואל ימש במקום אשר יהיו שם העשרה איש דורש בתורה יומם ולילה תמיד עליפות <חליפות> איש לרעהו והרבים ישקודו ביחד את שלישית כול לילות השנה לקרוא בספר ולדרוש משפט'.[92] כלומר, הרוב עובדים בזמן העבודה, ורק אחד מעשרה לומד בשביל כולם, כנראה קבעו שליח לעיקרון מיהושע א' 8: 'לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ, וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה' (בחז"ל ישנם מסורות דומות: 'עשרה בטלנים בעיר' [מגילה א' ג']; הסכם יששכר וזבולון [בראשית רבה פרשה צט' ד"ה ט']).

יוספוס מתאר את האיסיים כמסתפקים ב-5 שעות עבודה יומיות.[93]

מגילת 'רז נהיה'/'מוסר למבין' שמספרות החוכמה במגילות קומראן[94] כוללת המלצות חוכמה המכוונות למסגרות שונות, כמו בעלי נחלה, יחס לאשה, הלוואות, חכמת ידיים.[95]

בן סירא (שקטעי ספרו נמצאו במגילות קומראן, במצדה ובגניזת קהיר) ז' 16 אומר מחד: 'אל תקוץ בעמל ידיך, כי עבודת השדה עבודת אלוהים היא', אך בפרקים לח' 23-לט' 15 מבהיר היטב את היחס בין לימוד התורה והחוכמה לעבודת הכפיים, בדומה להמלצת שלמה לא לרדוף להעשיר (משלי כג' 4, כח' 20)[96] ולהטפתו של שמעון בר יוחאי ('מניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה' [שבת לג' II]). להלן הקטע במלואו (בנוסח סגל), כאשר פסוק 31 רומז על החכמה לפטנט בתחומו:

'חכמת סופר תרבה חכמה, וחסר עסק הוא יתחכם; מה יתחכם תומך מלמד, ומתפאר בחנית מהעיר; אלוף ינהג ישובב בשור, ושעיותיו עם בני בקר; ושקידתו לכלות מרבק, לב ישית לשדד בתלמים; אף עשה חרש וחושב, אשר לילה כיום ינהג; המפתח פתוחי חותם ואמנותו לשנות חשב; לב ישית לדמות מחוקה, ושקידתו לכלות מעשה; אף צורף יושב על כור, ומתבונן בכלי ברזל; לשון אש תמק בשרו, ובחום הכור יתחרה; קול הלמות יחריש אוזנו, ומול צורת הכלי עיניו; לב ישית לכלות מעשה, ושקידתו לתכן לתכליתו; אף יוצר יושב על מלאכתו, ומסובב ברגליו גלגל; אשר בדאגה תמיד על מלאכתו, ובמספר כל מעשהו; בזרועו יעצב חומר, ולפני רגליו יכוף כוחו; לב ישית לכלות משחה, ושקידתו לבער כבשן; כל אלה בידיהם יאמנו, ואיש במלאכתו יחכם; בלעדיהם לא תשב עיר, ובאשר יגורו לא ירעבו; אך לעצת עם לא ידרשו, ובקהל לא יתרוממו; על כסא שופט, וחוק ומשפט לא יתבוננו;[97] לא יביעו מוסר השכל, ובמשלי חכמים לא יבינו; כי מעשה עולם

---

[92] החיבורים העבריים א', עמ' 220. עליפות הן חליפות גם בתוספתא תענית.

[93] מלחמות ב' ח' ה'.

[94] (בהגדרתה המצומצמת אלו המגילות המכונות 'רז נהיה'/'מוסר למבין' [באנגלית: 4Qinsruction] מורכבות מ-6 (קטעי) מגילות: 4Q415-418, 4Q423, 1Q26, ומגילות חוכמה/רזים/משכיל שונות (מגילות אלו מובאות במפוזר בקימרון, החיבורים העבריים ב' וג', וסקירתם מובאת בהקדמה של הורוויץ, פירוש משלי, עמ' 77-85. יש להן מקבילות ודרשות דומות בספרות הכיתתית של מורה הצדק: ברית דמשק, הסרכים, הודיות ומזמורים. בהגדרה הרחבה של ספרות החוכמה בקומראן, היא כוללת ספרים סמי-חוכמתיים, כמו: צוואות השבטים (שכמה מהם שרדו בקומראן), לצד צוואות וחיבורים נוספים המיוחסים לקדמונים, ובן סירא - ששני קטעי פרקיו נמצאו במגילות.

[95] כגון: 'ואתה מבין אם בחכמת ידים המשילכה ו[דע]ת [ ] אוט לכול הולכי אדם ומשם תפקו[ד טרפכה ו[ובקדמוניות] התבונן מודה ומיד כול משכילכה הוסף לקח[ ] הוצא מחכה לכול דורשי חפץ ואז תכון [ואז] תמלא ושבעתה ב[רוב טוב ומחכמת ידיכה[ ] (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 166, ש' 15-19; קטעים נוספים עם חכמת ידיים בעמ' 172-173). חלקן מנוגדות לכאורה לחלק מתיאורי שיתוף ההון והרכוש (והנזירות) של עדת קומראן והאיסיים.

[96] משלי כג' 4: 'אַל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר; מִבִּינָתְךָ חֲדָל'; כח' 20: 'אִישׁ אֱמוּנוֹת רַב בְּרָכוֹת, וְאָץ לְהַעֲשִׁיר לֹא יִנָּקֶה'.

[97] השוו: 'איש שופט בטרם ידרוש, ומאמין בטרם [יחקור], אל תמשילהו ברודפי דעת, כי לא יבין משפטם – להצדיק צדיק ולהרשיע ר[שע]. גם הוא יהיה לבוז' (4Q424 קטע 3 ש' 1-3 [חוכמת רז נהיה, פרק ב' (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 186, ש' 1-3]). לניתוח הקטע ראו במאמר: פירוש קטעים בספרות החוכמה מקומראן: https://drive.google.com/file/d/1qQUct0zpRIGZXM1qRSpvfNPj0jxGxhFJ/view?usp=sharing

יבינו, והגיגם במלאכת אמן ; [פרק לט'] אבל נותן נפשו, ומתבונן בתורת עליון ; חכמת כל הראשונים ידרוש, ובנבואות יהגה ; שיחת אנשי שם ישמור, ובעמקי מליצות יבוא ; נסתרות משל ידרוש, ובחידות משל יתרטש ; בין שרים ישרת, ולפני נדיבים יראה ; בארץ עמים יעבור, טוב ורע באדם יבחן ; לב ישית לשחר עושהו, ולפני עליון יתחנן ; ויפתח פיו בתפילה, ועל עונותיו יעתיר ; אם אל עליון ירצה, רוח בינה ימלא ; הוא יביע דברי חכמה, ויודה ליי בתפילה ; הוא יכין עצה ודעת, ובמסתריו יתבונן ; הוא יביע מוסר שכל, ובתורת עליון יתפאר ; יהללו בינתו אבין, ועד עולם לא יכרת שמו ; לא ישבות זכרו, ושמו יחיה לדור דורים ; חוכמתו תשנה עדה, ותהילתו יספר קהל ; אם יעמוד יאושר מאלף, ואם ישבות יספיק לו שם' (ראו צילום הקטע מנוקד עם פירושו של משה צבי סגל).[98]

ד.3.ה. <u>מות אברהם :</u>

נקודה מפרשת השבוע 'תּוֹלְדֹת' בהקשר למגילות קומראן : אמנם מותו של אברהם אבינו מצוין בסוף הפרשה הקודמת, אך הוא הובא שם כחלק סיפורי הקשרי של סוף ימיו והמעבר ליצחק, ולא בהקשר כרונולוגי. לפי ספר היובלים (וגם לפי חז"ל) אברהם אבינו חי כאשר גדלים עשיו ויעקב, והיובלים כב'-כג' מתאר מותו של אברהם, ובו קטע מרגש של קרבתו ליעקב בליל מותו (בסוף הציטוט) : 'וישת שתי אצבעות יעקב על עיניו ויברך לאלוהי האלוהים ויכס פניו. ויפשוט את רגליו ויישן שנת עולם ויאסף אל אבותיו. ויעקב שוכב בחיקו, ולא ידע כי מת אברהם אביו. וייקץ יעקב משנתו והנה קר אברהם כקרח, ויאמר אבי אבי ולא ענה אותו דבר. וידע כי מת אברהם, ויקם וירץ ויגד את הדבר לרבקה אמו' (יובלים כג' 1-5).

ד.4. <u>חזונות עמרם : המקור למדרש חז"ל שהרחיק את אשתו יוכבד</u>

המקור ממגילות קומראן למדרש חז"ל שעמרם הרחיק את אשתו יוכבד : '"וַיֵּלֶךְ אִישׁ מִבֵּית לֵוִי" - להיכן הלך? אמר רב יהודה בר זבינא, שהלך בעצת בתו, תנא עמרם גדול הדור היה, כיון (שראה שאמר) פרעה הרשע כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, אמר : לשוא אנו עמלין, עמד וגירש את אשתו' (סוטה יב').

במגילת קומראן המרתקת : חזונות (צוואת) עמרם,[99] עמרם וקהת, יחד עם עוד גברים מבני המשפחה ועבדים, הולכים ממצרים לכנען, כדי לבנות קברים לבני יעקב שנספו במהלך השהות במצרים. עמרם שוהה בכנען כדי לסיים את הקברים, בזמן שקהת ורוב הגברים ממהרים לעזוב למצרים, בגלל איום המלחמה שבה מכמרון מלך כנען נלחם, ובהמשך הרג את מלך מצרים (וכך : 'וַיָּקָם מֶלֶךְ חָדָשׁ עַל מִצְרָיִם אֲשֶׁר לֹא יָדַע אֶת יוֹסֵף' [שמות א' 8]). משכך, שערי מצרים נסגרו, ועמרם כבר לא יכל לחזור לאשתו ולמשפחתו במצרים במשך 41 שנה, עד שהמלחמה בין מצרים, כנען ופלשת מסתיימת. במגילה עמרם מבורך על כך שבמשך תקופה ארוכה זו לא לקח לעצמו אשה אחרת (ונשאר נאמן לאשתו יוכבד), ומזכה אותו בחזון בו הוא מספר על שתי דמויות אלוהיות שנלחמות על גורלו.

כנראה ממגילה זו התגלגלה לחז"ל מסורת שעמרם היה רחוק מאשתו יוכבד..

---

[98] https://drive.google.com/file/d/1v9wjYp6qR6b3BnLFPIvaV0BE5w1giSvw/view?usp=sharing

[99] שמה המקורי בארמית : 'פרשגן כתב מילי חזות עמרם'. חמישה עותקים מקוטעים : 4Q543-549 : 4QVisions of Amram.

קישור לסיכום המגילה בעברית [עם שילוב פסוקים מהיובלים וברית דמשק להבנת ההקשרים] ולקטעי המגילה המקורית בארמית.[100]

ד.5. אונס דינה:

פירוש הלכתי ממגילות קומראן על פרשת השבוע 'וַיִּשְׁלַח': ספר היובלים מלמדל' מסיפור אונס דינה את העונשים הקשים של אב המחתן ילדיו לנכרים, וחמור מכך – על עונש קולקטיבי לכל עם ישראל, אם יעלימו עין (פס' 16). היובלים (פס' 15) מגדיר זאת: "מולך". ויקרא יח' 21 ציינו באופן סתום: 'וּמִזַּרְעֲךָ לֹא תִתֵּן לְהַעֲבִיר לַמֹּלֶךְ', ומירמיהו לב' 35 ניתן ללמוד הקשרו: 'וַיִּבְנוּ אֶת בָּמוֹת הַבַּעַל אֲשֶׁר בְּגֵיא בֶן הִנֹּם, לְהַעֲבִיר אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיהֶם לַמֹּלֶךְ', שלכאורה לא קשור לנישואי תערובת (אלא לפולחן הקשור לאש, כפי שגם מצוין לגבי כמה מלכים), אלא שחז"ל קיבלו מהיובלים את המסורת הזו: 'ומזרעך לא תתן לאעברא ארמייתא משתיקים אותו בנזיפה' (מגילה ד' ט'); ר' ישמעאל אומר, זה הבועל ארמית ומעמיד ממנה בן אויב למקום. עונש שמענו, אזהרה לא שמענו. ת"ל "לֹא יִמָּצֵא בְךָ מַעֲבִיר בְּנוֹ וּבִתּוֹ בָּאֵשׁ" [דברים יח' 10]' (מדרש תנאים לספר דברים).

ה. אופן שמירת התורה מבית ראשון ועד תחילת בית שני, ושאלת זמן יצירת ההלכה

בחיבור הידוע בכינוי האפוקליפסה של השבועות, המשוקע בספר חֲנוֹךְ החבשי (צא' 11-17; צג' 1-10) מורכב הרצף ההיסטורי מעשרה פרקי זמן המכונים 'שבועות'. לכל 'שבוע' כזה יש תיחום כרונולוגי ברור ואופי מוגדר: השבוע הראשון מתחיל בבריאת העולם ומסתיים בעלייתו של חֲנוֹךְ לגן עדן. השבוע השני מאופיין בחטאי האנושות, במבול ובהצלת נח. בשבוע השלישי מופיע אברהם. השבוע הרביעי מסתיים במשה ובמתן תורה. בשבוע החמישי חלה מלכות דוד ושלמה ובניין הבית הראשון. השבוע השישי עומד בסימן חטאי הגויים וישראל, חורבן הבית הראשון וגלות ישראל. בסוף השבוע השביעי מתגבשת עדת הצדיקים, הזוכה בחכמה עליונה ומבשרת את ראשית הגאולה. בשלושת השבועות האחרונים מתגלים והולכים תהליכי הגאולה ואחרית הימים. עונש לרשעים, שכר לצדיקים ויום הדין הגדול... אין הרצף ההיסטורי עשוי חוליות זהות החוזרות על עצמן, ואין החוליות מהוות העתק מדויק זו של זו. שהרי אילו היה כך היה הזמן נעשה מעגל, דוגמת זמן מחזוריות הטבע, והייתה ניטלת משמעותו של מהלך היסטורי לאמתו. לכן, בכל חוליית

---

[100] עמרם (בן קהת, בן לוי) בשנת מותו (בגיל 136) נותן את בתו בת ה-30, מרים, לאחיו עוזיאל. החתונה אורכת שבעה ימים. לאחר החגיגה, עמרם קורא לילדיו, כאשר משה מכונה 'מלאכיה', ונזכר בסיפור תקופתו במצרים ומברכם בחוכמה [היובלים מז' 9: 'ואחר גדלת משה ויביאוך אל בת פרעה ותהי לבנה. וילמד אותך עמרם אביך ספר. ובהשלם שלושה שבועים הביאך אל חצר המלכות']. עמרם וקהת יחד עם עוד גברים מבני המשפחה ועבדים, הולכים ממצרים לכנען, כדי לבנות קברים לבני יעקב שנספו במהלך השהות במצרים. עמרם שוהה בכנען כדי לסיים את הקברים, בזמן שקהת ורוב הגברים ממהרים לעזוב למצרים, בגלל איום המלחמה [היובלים מו' 7-8: 'וישבע אותם יוסף על עצמותיו כי ידע כי לא יניחו המצרים להוציאו ולקבור אותו ביום מותו בארץ כנען. כי מכמרון מלך כנען נלחם עם מלך מצרים וימת אותו בנחל. וירדוף אחריהם עד גבול מצרים; ולא היה יכול מכמרון לבוא מצרים כי מלך במצרים מלך אחר חדש ויחזק אליו. וישוב לארץ כנען. ויסגרו שערי מצרים ואין יוצא את ארץ מצרים ואין בא]. עמרם לא מצליח לחזור לאשתו ולמשפחתו במצרים במשך 41 שנה, עד שהמלחמה בין מצרים, כנען ופלשת מסתיימת. עמרם מבורך על כך שבמשך תקופה ארוכה זו לא לקח לעצמו אשה אחרת (ונשאר נאמן לאשתו יוכבד), ומזכה אותו בחזון בו הוא מספר על שתי דמויות אלוהיות שנלחמות על גורלו. אחת היא כמו נחש צבעוני וכהה, ואילו לשניה יש מראה שמח [השוו: 'מלפנים עמד משה ואהרן ביד שר האורים, ויקם בליעל את יחנה ואת אחיהו במזמתו בהושע ישראל את הראשון' (ברית דמשק ה' 17-19)]. הם שולטים על כל בני האדם. עמרם מברר את טענת סמכותם ומאתגר את שליטתם בחייו. הדמויות מצהירות על שלטונן על האנושות. עמרם נקרא לקבל החלטה בין שתי הישויות הללו. לאחר מכן, ככל הנראה, עמרם שואל שאלה את אחת הדמויות.
קטעי המגילה בתרגום לאנגלית והמקור בארמית: www.deadseascrolls.co.il/images/PDF/testament-of-amram.pdf

זמן יש תמיד יסוד שונה, המונע חזרה מושלמת על העבר, והשוני שביניהן נבנה עד היותו רצף התפתחות קווי בעל משמעות. כך למשל בחזונו של דניאל ב׳ מופיע רעיון התמעטות הדורות, והוא מצויר בחילופי חומרים מן היקר אל היקר פחות, מן הזהב אל החמר. באפוקליפסה של השבועות יש התגברות של החטא ושל הרשעה עד לשיא של קלקול וחומרה של עונש. ברצף ההיסטורי שלוש תקופות עיקריות: עידן בראשית, מבריאת אדם הראשון ועד המבול ונח; ההיסטוריה גופה, מימי נח ואברהם עד בוא הגאולה והמשיח (דימנט, בחירה וחוקיות היסטורית בספרות האפוקליפטית, עמ׳ 257-259). בכרך ׳חזון החיות׳ של ספר חֲנוֹךְ א׳/החבשי (פה׳-צ׳), יש תיאורי ההיסטוריה של בית ראשון ושני – ואלו יובאו בהתאמה בפרקים הבאים:

ה.1. מדבר סיני: האם עדת קומראן החזירה מסורות ׳גבול ראשונים׳ שנחלשו או שחידשה יש מאין?

פרשת השבוע ׳בְּמִדְבַּר׳ מעלה את אחת השאלות הקשות והחבויות של מסורת ההלכה/תושב״ע: האם עמ״י קיבל את התורה יחד עם דקדוקי הלכותיה כבר בהר סיני (ובכלל זה באוהל מועד וערבות מואב)? ואם כן, מדוע דקדוקי הלכות אלו אינו כתובות בחומש (או אפילו בנ״ך)?

אם נמיר שאלה זו בהתייחס לעדת קומראן, נוכח ההנחה שהיא מקור ייסוד ההלכה (כאשר חז״ל אספו ממנה את רוב המסורת, לצד המשך יצירה פרשנית והלכתית בעצמם), אזי השאלה תהיה: האם עדת קומראן תיקנה הלכות חדשות יש מאין, גם כאשר הן תואמות לעקרונות מצוות חומש התורה, וזאת למרות שמשה רבינו לא ידע עליהן ולא רמז עליהן? או שמא הפוך – האם משה רבינו קיבל את כל דקדוקי ההלכה, אלא שאלו אבדו, ועדת קומראן חידשה אותן מספרים קדומים ונבואתם?

תחילה יש לציין שמאז מתן תורה, היו כמה שכחות מצוות וגם הלכות (עד היום). כבר התנ״ך מציין שחגי פסח וסוכות חודשו בימי יאשיהו ועזרא, כי כתבי החגים לא היו לפניהם, וכן ש׳וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת וּלְלֹא כֹהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה׳ (דבה״י ב׳ טו׳ 3). היובלים מציין שלוח השנה ישכח, ברית דמשק מציינת שחלק מהתורה הוחבאה מימי השופטים עד ׳עמוד צדוק׳ (ראו פרק בעניין), ומגילת ׳עתידות היובלים׳ אומרת ש׳ביובל השביעי חרבן הארץ ישכחו חוק ומועד ושבת וברית׳ (כנראה בתקופת ההתיוונות הטרום חשמונאית). יש לציין שעד בימינו חסר לציבור הדתי את רוב הידע ממגילות קומראן (שהן בעצמן קטועות), וזה אחרי שרוב הציבור החילוני, אפילו אינו מכיר את רוב התנ״ך ועיקרי המסורות.

אז אחרי שענינו שחלק מהתורה ודאי נשכחה מימי השופטים ולאורך רוב ימי הבית הראשון, להלן 3 נקודות המצדדות בכך שכל דקדוקי ההלכה היו כבר בימי משה רבינו (אך רובה אבדה עד לחידושה ע״י עדת קומראן):

- לפי מסורת עדת קומראן, היו מסורות ותורות שניתנו לפני מתן תורה, בעיקר כמו של הקדמונים (ראו: קבוצת המגילות הראשונה).[101]

[101] לרשימת וסיווג 5 קבוצות מגילות קומראן, ראו טבלה זו: www.deadseascrolls.co.il/5groups.pdf
להסבר מפורט על קבוצות המגילות, ראו בשער/חלק ה׳: ׳הספרייה: חלוקת המגילות ל-5 סוגים ותקופות׳: www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

- לפי מסורת עדת קומראן, משה רבינו קיבל עוד 2 ספרים במעמד הר סיני: מגילת המקדש וספר היובלים. מגילת ברית דמשק, שהיא ספר ההלכה המרכזי של עדת קומראן (ושהיא חיברה אותו), מבוססת ברובה על ההלכה של מגילת המקדש (זולת ההתאמות לעדה במקום עם).
- בברית דמשק חוזר המושג: 'ראשונים',[102] בהקשר שהיו לפניהם כאלו ששמרו את התורה במלואה.

עדיין נותרו 2 שאלות מתבקשת:

- מדוע מסורות אלו אינן כתובות בחומש עצמו?
- האם יש במסורות אלו את כל דקדוקי ההלכה, או רק חלקן, ומסורות נוספות עדת קומראן חידשה מעצמה?

תשובה לשאלה הראשונה, מגיעה מטענת עדת קומראן, לפיה יש 'לשוב אל תורת משה, כי בה הכל **מדוקדק**' (ברית דמשק טז' 2, ובהמשך הפסוק גם ליובלים), דהיינו, שניתן להסיק את כל דקדוקי ההלכה מתוך החומש (ואמרות כאלו יש לחז"ל ולענן הקראי). יוצא שאף שאין תורה הלכתית מדוקדקת כתובה שניתנה למשה, התורה הדקדוקית ההלכתית שיש במגילות קומראן, היא היסק תואם ומתבקש של החומש (והיובלים), כך שאין חידוש הלכתי, אך כן יש חידוש של תוספת כתיבת דקדוקי ההלכה (טענה דומה יש לחז"ל: 'מלמד שניתנה התורה, הלכותיה **ודקדוקיה** ופירושיה על ידי משה מסיני' [ספרא בחוקותי ב' ח']). עם זאת, מורה הצדק פירש באופן אלגורי של יישום אקטואלי וכדומה את ספרות הפשרים, אך אלו עניינים פחות הלכתיים.

בנוגע לשאלה השנייה, נראה שאכן עדת קומראן חידשה הלכות שונות. למשל, נדרה לא להוציא עונש מוות לפועל (מה שהתקבל לחז"ל וברוב העולם), אך יש לזה תימוכין מהנביא יחזקאל לב'-לג'. הלכות רבות הן חדשות כשאין להן סימוכין נראים לעין מחומש (או אף מהנ"ך), וייתכן שסרך היחד ח' 16-22 מבדיל בין מצוות 'דאורייתא' ל'דרבנן',[103] כפי שחז"ל מחלקים בין 2 מושגים ומקורות אלו (מצוות מהתורה לעומת תקנות חכמים). כאן מתבקשת השאלה, כיצד עדת קומראן עברה על המצווה: 'לֹא תֹסִפוּ עַל הַדָּבָר אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה אֶתְכֶם' (דברים ד' 2; יג' 1)? כנראה שהתשובה לכך היא שלפי עדת קומראן, אלו אינן מצוות התורה, אלא הן (רק) תקנות הקהילה. לכאורה גם כאן צריך לבדוק מה ההבדל בין אלו, שלכאורה ניתן להגיד שמצוות התורה הן קבועות ונצחיות, לעומת תקנות הקהילה (דרבנן) שהן שיכולות להשתנות בזמן ובמקום, אך אנו נמצאים היום בעולם מודרני, שלכאורה חלק ניכר ממצוות התורה אינם תואמות את אורחות החיים, דהיינו, השתנו התוואים. על כך ראו בפרק בספר, או בפוסטים הבאים.

בהיבט אחר, יש לציין שעדת קומראן היא קהילת סוד (וחלק מהמגילות נכתבו בכתבי סתרים), תוך ציון מפורש שיש הלכות 'נסתרות' (11 אזכורים), שאותן עמ"י לא מקיים, וכדי להכירן, יש להיכנס לקהילת

---

[102] 'זכרו ברית ראשנים השאיר שאירית'; 'ולסיע גבול אשר גבלו ראשנים בנחלתם'; 'באי הברית הראשנים ויסגרו'; 'לעשות כפרוש התורה אשר התוסרו בו הראשנים עד שלים <שלום>'; 'כברית אשר הקים אל לראשנים לכפר'; 'אל ויזכר אל ברית ראשנים'; 'אהבת אל את הראשנים אשר היעירו אחריו'.

[103] 'וכול איש מאנשי היחד ברית היחד אשר יסור **מכול המצוה**.. כול איש מהמה אשר יעבר דבר **מתורת משה**'.

הקודש הסודית.[104] את הסיבות להיותה קהילת סוד, עדת קומראן לא מגלה, שהרי למה להסתיר מעם ישראל מצוות והלכות שהם שוגגים בהם? אך היות ועיקר מההלכות הנסתרות, הן למשל הלכות השבת, שאלו הועתקו בתאימות גבוהה להלכות חז״ל בנוגע לשבת, אזי אפשר להסיק שאם עם הארץ יחשף ליתר דקדוקי הלכה, הוא ירתע, וחלילה אף יקטרג על התורה. כנראה זו הסיבה שגם חז״ל והנצרות, הגדירו את משנתם כסוד.[105]

/

אין בידי לענות על דוגמה זו, אך כן על כמה דוגמאות אחרות שמפורטות בכמה פרקים בהמשך. בכל אופן, אין ספק למשל שמשה רבינו ידע את לוח השנה 364 יום על בוריו וסנכרוניו, נושא מורכב מאין כמוהו. כמו״כ, דויד המלך שידע את רזי לוח השנה, הוסיף עליו נדבך של 4,050 מזמורי תהילים, לצד ההכנות לבית המקדש וסדרי הלווים. בדומה, גד החוזה חידש את מסורת של ראש השנה ליום התרועה (פרק יד׳ לדברי גד החוזה).

התשובה בקצרה: כן, לפי העולה מכתבי עדת קומראן, היו מסורות שניתנו בעיקר למשה רבינו, למשל מגילת המקדש המפורטת בהלכותיה, אלא שהלכות אלו נעלמו ואבדו לאחר מכן וכנראה ברוב ימי בית המקדש הראשון, ובזכות עדת קומראן, ההלכות הקדמוניות האלו/גבול ראשון, חזרו להיות בראש בראש החשיבות והשמירה של עמ״י.

להלן כמה פסוקים מחיבורי מורה הצדק (קבוצה 4): ׳בעמוד איש הלצון אשר הטיף לישראל מימי כזב ויתעם בתוהו לא דרך להשח גבהות עולם ולסור מנתיבות צדק ולהסיע **גבול אשר גבלו ראשנים בנחלתם**׳ (ברית דמשק א׳ 14-16) ׳מנתיבות צדק ולסיע גבול אשר **גבלו ראשנים בנחלתם**׳; ׳ובקץ חרבן הארץ עמדו **מסיגי הגבול** ויתעו את ישראל׳ (ה׳ 20); ׳כאשר דבר היו שרי יהודה כמשיגי גבול עליהם אשפך כמים עברה׳ (כא׳ 15-16); ׳בהושע ישר[אל את הראשונה ובקץ חרבן הארץ] [עמדו מסיגי הגבול ו]ֹיתעו את ישראל׳ (15Q6, 2-3); ׳[וה]ֹוא בעל ריב **לכול מסיגי גבול**׳ (4Q424).

יש לציין כי זהו שכתוב/פרפרזה מהמצווה בדברים יט׳ 14[106] המתייחסת לגבול פיזי אל גבול חוקי-מוסרי כללי, גבול אשר נקבע ע״י הראשונים, והשאלה המתבקשת – מי הם בדיוק (ומדוע לא לציין את משה רבינו

---

[104] למשל: ׳ולסתר את עצת התורה בתוך אנשי העול׳ (סרך היחד ט׳ 17); ׳וכל דבר הנסתר מישראל ונמצאו לאיש הדורש – אל יסתרהו מאלה׳ (סרך היחד ח׳ 12 – 13),׳אז ידעתי סוד אחר כי ספרים ינתנו לצדיקים ולחכמים להיות לשמחה וליושר ולחכמה רבה. ולהם ינתנו הספרים והם יאמינו בהם וישמחו עליהם׳ (חֲנוֹךְ קד׳ 12). בדומה, הספר החיצוני חזון עזרא ידי 44-47 ש-70 ספרי סוד נכתבו ומיועדים רק לסופרים העוסקים בתורה, ורק כד׳ (24) ספרים נתנו לכל העם (התנ"ך). גם יוספוס מציין שחבר האיסיים נשבע ׳שלא יסתיר דבר מפני חברי הכת ולא יגלה לאחרים דבר מדברים אלה׳ (מלחמות ב׳ 141). להרחבה: בר-אילן, עולמם הסודי של אנשי קומראן וחכמים.

[105] ׳מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר׳ (ספרי דברים פז׳ [מהד׳ פינקלשטיין, עמ׳ 151]); ׳ושלא יגלו מסתורין שלהם׳ (שיה״ש ב׳ 7); תנחומא ׳כי תשא׳ לד׳; ׳וירא ב׳; שמות רבה מז׳ 1: ׳אמר הקדוש ברוך הוא לאומות: אתם אומרים שאתם בני, איני יודע, אלא מי שמסתירין שלי אצלו – הם בני. ואיזו היא? זו המשנה שניתנה בעל פה, והכל ממך לדרוש׳; מדרש תנחומא, כ״י ורשה, פרשת כי תשא סימן לד׳: ׳... כשאמר הקב״ה למשה ׳כתב לך׳, בקש משה שתהא המשנה בכתב, ... א״ר יהודה בר שלום א״ל הקב״ה למשה מה את מבקש שתהא המשנה בכתב ומה בין ישראל לעכו״ם... אלא תן להם מקרא בכתב ומשנה בעל פה׳. המילה ״נוצרים״ פירושה בעברית ״שומרים״, ובדרך כלל משתמשים בה בהקשר של שמירת סוד (״נוצר בלבו״), כגון: ׳שאלוהו תלמידיו: ״מה פשר המשל הזה?״ השיב: ״לכם נתן לדעת את סודות מלכות האלוהים, אבל לאחרים - במשלים, למען ראו לא יראו ובשמעם לא יבינו׳ (הבשורה על פי לוקס ח׳ 9-10).

[106] ׳לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֶךָ, אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ, אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ׳, וגם: ׳אָרוּר מַשִּׂיג גְּבֻל רֵעֵהוּ, וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן׳ (דברים כז׳ 18). לניתוח מוסרי ראו ב[מאמרי]: הרחבת פשט לדרש בנ״ך ובמגילות קומראן – ׳לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל׳.

אם עיקר הכוונה אליו)? יש לציין גם חז"ל הזכירו הלכות קדומות ל'ראשונים' (ראו בפרק: זיהוי עדת קומראן עם סופרים ראשונים).

אותם רשעים, מסיגי הגבול בראשות איש הלצון, אחראים לסטיית העם מדרך הישר, בכל ששינו מהתקנות שנקבעו על ידי הדורות הקודמים. המקור בברית דמשק ג' 13-15 אינו מציין רשעים מסוימים, אלא: 'ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר **תעו בם כל ישראל** שבתות קדשו ומועדי כבודו'. אפשר ליישב זאת בהטעיית הרבים של דורשי החלקות (פשר נחום ב' 8-10, ג' 7-8).[107]

כאן עולות 2 שאלות:

- האם לפני אותו רשע שמרו על כל ההלכה של הראשונים? התשובה: בעיקרון כן (ראו את בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים')
- מהן אותם תקנות קדומות ('גבול הראשונים')? על כך נענה להלן:

רוב התקנות הקדומות ('גבול הראשונים') מפורטות בשני ספרים:

- ספר היובלים: מיוחס לשר הפנים שנתן למשה רבינו בהר סיני. היות שספר זה אמור להיות ידוע ונגיש לכל העם, הרי שהעם אמור לשמור על הלכות אלו. בכל אופן, ברית דמשק חוזרת ומפרטת על הלכות היובלים, ובכך ניתן לראות יישום ומימוש האמור לעיל.
- מגילת המקדש: ניתנה למשה רבינו ישירות מהקב"ה (ראו פרק בעניינה). זוהי מגילה כנראה סודית מפאת קדושתה. הלכות מ' המקדש חוזרות ומפרטות במגילות הכיתתיות של מורה הצדק (קבוצה 4), ובכך ניתן לראות יישום ומימוש האמור לעיל.
- לעדת קומראן יש עשרות ספרים/מגילות שמיוחסים לקדמונים, מתן תורה ועד חורבן בית ראשון – ובשמות אלו חילקתי <u>המגילות ל-3 הקבוצות הראשונות</u> (ראו <u>פרק בעניין</u>).

דיון מורחב על זיהוי ספרים אלו בהקשר שכנוע הלכתי, ראו בפרק: 'אפרים-דורשי החלקות דחו את 'ספר התורה שנית' (4Q177 י' 13-14) והצעות לזיהויו'.

למעשה, התקנות קדומות ('גבול הראשונים') ידועים לנו בשמות יותר מוכרים: 'מסורת אבות' ותושב"ע – עליהם נפרט בפרק בעניין:

השאלה שבכותרת היא המפתח להבנת ההבדל או הדימיון בין עדת קומראן לחז"ל.

---

[107] פשר נחום ב' 8-10, ג' 7-8: 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ופשת מרמה יתעו רבים מלכים ושרים כוהנים ועם עם גר נלוה. ערים ומשפחות יובדו בעצתם, נכבדים ומושלים יפולו מזעם לשונם'... 'דֹּוֹרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [ ]קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם' (<u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 284-285). ראו גם: הודיות י' 15-19, יב' 5-17 (מובאים בפרקון עברית שפת הקודש).

האם עדת קומראן פירשו וחיקקו תקנותיהם רק בזכות התגלות של נבואה, או חלק מאלו גם רק מיכולת אנושית שכלית גבוהה – חוכמתם?[108]

אם אכן איגרת מקצת מעשי התורה[109] חוברה מאוחר ע"י עדת קומראן, בתקופה שכבר פסקה ממנה ההתגלות, וסוגה ואופיה בלשון רבים מבטא זאת (שכבר אין בידם פסיקת נבואה כמו מגילות מורה הצדק - קבוצת מגילות 4), הרי שמגילה זו מהווה תשובה חותכת לכך. אך מכיוון שמגילה זו הינה איגרת שמיועדת לגורמי חוץ, ורוב ספרות עדת קומראן היא סודית שבה מצוינים עקרונות ההתגלות, מגילה זו הינה חריגה שאינה מלמדת על הכלל, לפחות במישור זה.

אך גם אם אין בידינו להכריע קושיה זו, עדיין השאלה רלוונטית לגבי המחנות שהמשיכו את עדת קומראן אחריה (כתָרָאפּוֹיִטים, איסיים ועוד כתות קרובות) – כיצד אלו פסקו הלכות חדשות שמתבקשות בענייני החיים ובספקות שלא הגיעה/היתה בידם מסורת מלאה?

השאלה כמובן רלוונטית גם מחוץ לעדת קומראן והמחנות שאחריה, שהרי ההלכה והמסורות של עדת קומראן נפוצו בזרמים כתות וקבוצות רבות ושונות – וכיצד אלו אמורים לפסוק את הלכותיהם כאשר יש בידם חלקים וזיכרונות שונים מעדת קומראן?

התשובות הסבירות לכך הן למעשה חלק מעקרונות הפסיקה של חז"ל, ובראשן: 'לא בשמיים היא... אחרי רבים להטות' (בבא מציעא נט' II), 'מיום שחרב בית המקדש שרו חכימיא למהוי כספריא [החלו החכמים להיות כמו הסופרים] וספריא כחזניא, וחזניא כעמא וארעא' (סוטה מט' II), 'עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים' (סדר עולם רבה פ"ו [מהד' רטנר, עמ' 140]); 'מִשֶּׁמֵּת יוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם, בָּטְלוּ הָאֶשְׁכּוֹלוֹת' (סוטה ט' ט', ובהרחבה בתמורה טו' II; תוספתא בבא קמא ח' 13), ועוד.

מסוף התקופה החשמונאית עדת קומראן עוברת בכתיבה בסגנון לשון רבים, דהיינו מורה הצדק כבר אינו המחבר (שכאמור נפטר טרם/בתחילת בית חשמונאי), וכבר אין פרשנות נבואית. בימים אלו עדת קומראן כותבת 6 'מגילות תיעודיות' (הקבוצה החמישית והאחרונה של המגילות), ובהן, לראשונה, בניגוד לכינויים הנסתרים של מורה הצדק, הם מציינים שמות דמויות פוליטיות.[110] שמות גלויים אלו מעידים על ידיעותיהם ואף מעורבותם של עדת קומראן בפוליטיקה הלאומית, אך לדיאבון אין בשרידי קטעים אלו מידע מספק כדי להסיק בוודאות אם עמדתם חיובית כמו במגילתם: 'ברכה לשלום יונתן המלך'.

---

[108] ליפשיץ, על דעת המקום או על דעת הקהל, עמ' 102-113 מביא סקירת דעות חוקרים בעניין.

[109] לקריאת מגילת מקצת מעשי התורה, ראו: קימרון, החיבורים העבריים ב', מעמ' 204/218:
http://www.deadseascrolls.co.il/Elisha-Qimron2.pdf

[110] 'ברכה לשלום יונתן המלך'; שלומציון (4Q331, קטע 1 ב', 7); הורקנוס (4Q332, קטע 2, 6), אמליוס (4Q333, קטע 1, 4 ו-8 מזוהה כאיש הצבא הרומי M. Aemilius Sacurus שפומפיוס מינה כנציב סוריה מיד לאחר כיבוש ארץ-ישראל בשנת 63 לפה"ס), פותלאיס (4Q468e), '{יוסף בן קומ]דיוס' (מגילה 4Q348, תעודה כלכלית). במגילת 'רשימת מוכחים', 4Q477 (החיבורים העבריים ג', עמ' 219-220) יש רשימת מוכחים לפי עונשי העדה.

עם זאת (וכפי שינותח בהמשך), חז"ל הגזימו עם המדרשים בניסיונות להצדקת סמכותם ויצירתם ההלכתית, עד שגם בעקרונות זכות הפסיקה ישנן סתירות.

ה.2. פתרון קושי 400 השנים במצרים:

אולי אחת הסתירות הפנימיות הגדולות של התורה היא: כיצד מיישבים את פסוק 40 בשמות יב': 'וּמוֹשַׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמִצְרָיִם, שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה', כאשר לפי כל החישובים של הדורות והתאריכים, תקופת בני ישראל במצרים היתה קצרה הרבה יותר (וזאת בנפרד מנבואת הברית בין הבתרים על 400 שנה - בראשית טו' 13). לפי מגילת 4Q464a [קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 203), תקופת בני ישראל במצרים היתה 210 שנה (ראו גם: סדר עולם ג' 4).[111] מסורת זו הועתקה לחז"ל.[112]

ה.3. מדוע לא חגגו את הפסח בימי בית ראשון?

במל"ב כג' 2-22 מסופר שיאשיהו: 'וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית יי וְכָל אִישׁ יְהוּדָה וְכָל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִַם אִתּוֹ, וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים וְכָל הָעָם, לְמִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל; וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם אֶת כָּל דִּבְרֵי **סֵפֶר הַבְּרִית** הַנִּמְצָא בְּבֵית יי... כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּ**פֶּסַח** הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים' (ומקבילה בדבה"י ב' לד').[113] השאלה המתבקשת היא – מדוע עמ"י לא שמר על חג הפסח בימי הבית הראשון? ועוד שאלה מתבקשת היא, האם עמ"י שמר על שאר החגים? ומה לגבי שמירת שאר התורה והמצוות? ומה לגבי קודיפיקציית דקדוקי ההלכה המרובים – האם זו כבר היתה (ונשמרה)?

התשובה ל-3 השאלות מובאת במגילת בברית דמשק: 'ועל הנשיא כתוב "לֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים" [דברים יז' 17], ודויד לא קרא בספר התורה החתום אשר היה בארון, כי לא נפתח בישראל מיום מות אלעזר ויהושע (ויושע) **והזקנים,**[114] **אשר עבדו את העשתרת, ויטמון** נגלה עד עמוד צדוק' (ברית דמשק ה' 2-5; קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 11). פירוש הקטע: התורה או חלקה ('ספר התורה החתום') הוחבאה בתקופה קדומה של יהושע בן נון, על-ידי רשעים שעבדו אלילים ('עשתרת'), והתורה הזו התגלתה בחזרה במועד שאנו לא בטוחים מהו (ישנן 3 אפשרויות; ראו פרק ד').

קטע זה הודגם על מצוות איסור פוליגמיה למלך (שמובאת בהקבלה במגילת המקדש נז' 15-19), אך נחמיה ח' 17 מציין גם ש"לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בִּן נוּן כֵּן [חג סוכות] בְּנֵי יִשְׂרָאֵל', ובדבה"י ב' טו' 3: 'וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת וּלְלֹא כֹהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה', וכידוע, המקרא מתאר חטאים רבים וגדולים בימי הבית הראשון.

היום כבר בידינו מאות מגילות תורה נגישות (אם כי צריך להנגישן יותר חופשי במרשתת), שאמנם רובן קטועות נוכח שרידותן, אך רב המידע הדרוש לקידום מהותה. בוא ולמד..

ה.4. מיהו 'צדוק' שבימיו נגלה ספר התורה החתום?

---

[111] יש לציין כי תרגום השבעים מסביר את אי-הבנה של 400/430 שנה. גם בקדמוניות המקרא ח' 14, ט' 3.
[112] סדר עולם רבה פרק א', נדרים לא ע"ב, מכילתא "בא" ובעוד מקומות.
[113] בדברי הימים ב' לה' 18 מצוין כי פסח הקודם נעשה בימי שמואל!.
[114] ששה אזכורים רלוונטיים של "זקני" יש בספר יהושע.

בהפטרת פרשת 'אֱמֹר', יחזקאל מד' 16 מנבא: 'וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי'. אלא שלא ברור מתי בדיוק תעו בנ"י, או האם מדובר על תקופה כוללת, שכן לכאורה מימי השופטים, רוב מנהיגי ישראל, כולל הכוהנים, לא שמרו על רוב התורה (למשל: דבה"י ב' טו' 3).[115] ברית דמשק ה' 2-3 מסבירה זאת כך: 'כי לא נפתח בישראל מיום מות אלעזר ויהושע (ויושע) והזקנים, אשר עבדו את העשתרת ויטמון נגלה עד עמוד צדוק', ובחז"ל מדרש דומה.[116] דהיינו, התעות של בנ"י נבעה מכך שלא היה לפניהם ספר תורה חתום, שכנראה זה ספר דברים או מגילת המקדש (שהיא נוסח התורה המורחב והמאוחד, ובפרט מפרטת את מצוות המלך [עליה נדרש בב"ד זו], ופותחת בכותרת 'וזאת התורה', המכוונת כנראה ל'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת' [דברים יז' 18]).

השם 'צדוק' מתייחס כנראה לכוהן הגדול צדוק בן אחיטוב, ששמר אמורים לדויד המלך, חנך את בית המקדש הראשון, שהכוהנים הגדולים בבית הראשון והשני היו צאצאיו, ושנקבע כאחד מבין 24/26 משמרות הכהונה (המובאות בכמה מגילות קומראן). מכאן גם 5 אזכורי 'בני צדוק' בנביא יחזקאל. אלא שמימי החשמונאים קמה קבוצה/כת ששמה 'צדוקים', שלפי חז"ל מקורם בתלמיד שסרך מתלמודו[117] (ולא בבני צדוק הכוהנים), למרות שברוב תיאורי הצדוקים בספרות חז"ל, נראה שהיו כוהנים. גם בנצרות הצדוקים מגונים. לעומתם, האיסיים לא מוזכרים בשתי ספרויות אלו, אם כי יתכן והאיסיים הם הקבוצה/כת האחות שלהם שמוזכרת בחז"ל כ'בייתוסים', שגם קרובה פונטית לאיסיים, כמו באחד מכתבי היד: בית-א/סין.[118] גם באחד מכתב היד של הבשורות על פי מרקוס ומתי, מוזכרים הבייתוסים.[119]

ההשערה הראשונה שהספר החתום (המוזכר בברית דמשק) נגלה (ונקרא) בימי המלך יאשיהו, ע"י חלקיהו הכוהן, ובזכותו התחיל העם לשמור את חג הפסח.[120] אלא שלפי מגילה אחרת מקומראן, דויד המלך הכיר את לוח השנה בן 364 יום,[121] וזאת כנראה בשלב מאוחר בחייו, כך שיתכן שתחילה לא ידע על האיסור לשאת כמה נשים (המובא בקטע הנ"ל של ברית דמשק), ולאחר מכן עמד צדוק בן אחיטוב, והראה לו את הספר החתום (שכלל את לוח השנה בן 364 יום).

אפשרות שלישית היא שעזרא הסופר הוא 'עמוד צדוק', שכן בעזרתו: 'וַיִּמְצְאוּ כָּתוּב בַּתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּה יי בְּיַד מֹשֶׁה אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בַּסֻּכּוֹת' (נחמיה ח' 14), 'כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נוּן כֵּן [חג סוכות] בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (שם, 17). בנוסף נחמיה ז' 5 מציין: 'וָאֶמְצָא סֵפֶר הַיַּחַשׂ הָעוֹלִים בָּרִאשֹׁנָה', וכן את הביטוי 'כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה'

---

[115] 'וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת וּלְלֹא כֹּהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה'.

[116] תמורה טז'; תוספות תענית ד' א': 'כך כתבת בי (שמות לג') :וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל"? מיד תשש כחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להרגו'.

[117] אבות דרבי נתן ה' ב'.

[118] הביתוסים כתובים באחד מנוסחי כתב היד לתוספתא ידיים ב' כ'. ראו: גרינץ, עדת היחד - איסיים - בית (א)סין', עמ' 142-105. חיזוק אטימולוגי נוסף לכך: מארמית – מרפאים (ראו גם דברי הימים ב' טז' 12).

[119] על כך ראו: ידין, מגילת המקדש, עמ' 97; רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 50-58. רוב שאר האזכורים קבוצה זו מתוארת כ'הרודיאנים'. יש לציין שהאיסיים היו קרובים להורדוס (קדמה"י טו' 372-397).

[120] מלכים ב' כב' 8: 'וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית יי וְכָל אִישׁ יְהוּדָה וְכָל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם אִתּוֹ, וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים, וְכָל הָעָם, לְמִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל; וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם אֶת כָּל דִּבְרֵי **סֵפֶר הַבְּרִית** הַנִּמְצָא בְּבֵית יי... כִּי לֹא נַעֲשָׂה כַּ**פֶּסַח** הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים' (מלכים ב' כג' 2-22 ומקבילה בדבה"י ב' לד').
בדברי הימים ב' לה' 18 מצוין כי פסח הקודם נעשה בימי שמואל. רבין וגינצבורג 1970, עמ' 20, סוברים שחלקיהו הכוהן הוא נכדו של צדוק בן אחיטוב.

[121] מזמור (11QPs-a) 11Q5 כז' 10 (החיבורים העבריים ב', עמ' 355) מציין שספר תהילים (המקורי שברובו אבד) כולל 4,050 מזמורים למחזור שמיטה, ומתואם ללוח 364 יום.

(נחמיה י׳ 35),[122] שמתאים למגילת המקדש מג׳, יותר מאשר לחומש, כיוון שרק מ׳ המקדש מציינת במפורש את חג העצים ש׳מְזַמְּנִים׳ (כנראה במועד מסוים).[123]

אפשרות אחרונה ש׳עמוד צדוק׳ הוא מורה הצדק, שכנראה מצוין שהיה כוהן,[124] ובעיקר, עדת קומראן מזהה עצמה במגילות כ׳בני צדוק הכוהנים׳ (דהיינו אליטה תורנית נבחרת, בניגוד לתפיסה העקומה של כת שולית), דהיינו, עדת קומראן היא המימוש של נבואת יחזקאל (לצד מימוש חוזר בבית שלישי, כמו רוב המימושים החלקיים והמדרשיים שיש במגילות הפשרים).

ה.5. תיאורי ההיסטוריה בבית ראשון: משכחת התורה בימי השופטים, ועד ׳עמוד צדוק׳

בברית דמשק נטען שלפני בית ראשון עמ״י לא שמר על המצוות (בפרט על איסור פוליגמיה), אך זאת לא מכיוון שהמצוות טרם נחקקו/הונהגו, או לא מכיוון שטרם קמה הגמוניה כזו או אחרת שתאכוף אותם, אלא מכיוון שתורה מסוימת (׳ספר התורה החתום׳), הוחבאה והוסתרה ע״י רשעים שהנהיגו את העם בתקופת השופטים: ׳ועל הנשיא כתוב ״לֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים״ [דברים יז׳ 17] ודויד לא קרא בספר התורה החתום אשר היה בארון כי לא נפתח בישראל מיום מות אלעזר ויהושע[125] (ויושע) **והזקנים[126] אשר עבדו את העשתרת ויטמון** נגלה עד עמוד צדוק׳ (ברית דמשק ה׳ 2-5; קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 11).

טענה דומה מצוינת בדברים לא׳ 29: ׳כִּי יָדַעְתִּי אַחֲרֵי מוֹתִי כִּי הַשְׁחֵת תַּשְׁחִתוּן, וְסַרְתֶּם מִן הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶתְכֶם׳. לפי היובלים ו׳ 39, מלאך הפנים מספר למשה רבינו: ׳כי אחרי מותך ישחיתו בניך את הדבר׳, אך שניהם אינם מפרטות מתי ואיך, ובמיוחד מתי בדיוק יחזור עמ״י לשמור על התורה והמצוות (ראו גם: ׳שִׁכַּח יי בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת׳ [איכה ב׳ 6]; בן סירא מט׳ 5-6). מסורת שכחה זו הועברה גם לחז״ל (תמורה טז׳; תוספות תענית ד׳ א׳),[127] ובדומה דרשו על משה רבינו (תנחומא כ׳; סנהדרין פב׳; פסחים ס׳ו II). רבנים שונים הביעו דעותיהם השונות על הפער במצוות בין בית ראשון לשלהי בית שני,[128] וכך ניסח זאת משה הר: ׳בניגוד לחכמים היו אפוא אנשי הכת מנסחים תפיסתם כך: משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע (ואלעזר)

---

[122] ׳וְהַגּוֹרָלוֹת הִפַּלְנוּ עַל קָרְבַּן הָעֵצִים, הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהָעָם - לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית אֲבֹתֵינוּ לְעִתִּים מְזֻמָּנִים, שָׁנָה בְשָׁנָה: לְבַעֵר, עַל מִזְבַּח יי אֱלֹהֵינוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה׳. יודגש כי ׳מְזֻמָּנִים׳ מתייחס כנראה למועד מסוים, שגם הוא מצויין רק במגילת המקדש נג׳.

[123] בסוף החודש השישי (אלול הירחי), לאחר 3 חגי 50 יום (שבועות הלחם, היין והיצהר). החג מוזכר גם במגילה 4Q409 (קימרון, החיבורים העבריים ג׳, עמ׳ 158). ויקרא כג׳ מפרט את החגים וקורבנותיהם, ו׳עצים׳ מצוינים בויקרא ו׳ 5-6 רק כמקור לאש המזבח.

[124] פשר חבקוק ב׳ 7-9 מציין את מורה הצדק ככוהן: ׳בשומעם את כול הבאות על הדור האחרון מפי הכוהן אשר נתן אל בלבו בינה לפשור את כול דברי עבדיו הנביאים׳. ללא ציון מאיזה משמרת.

[125] לפי גרסה זו של עדת קומראן, התורה/מגילת המקדש נתנה ליהושע, כפי שטוענים חז״ל בפרקי אבות א׳: ׳משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע׳ (וכך גם במדרשים על מגילת המקדש, ראו בהמשך), וזאת בניגוד מה לאמור בדברים לא׳ 9 שהתורה נתנה לכוהנים: ׳וַיִּכְתֹּב מֹשֶׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת וַיִּתְּנָהּ אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי לֵוִי הַנֹּשְׂאִים אֶת אֲרוֹן בְּרִית יי וְאֶל כָּל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל׳, אך למעשה אין הכרח שתהיה סתירה ובחירה בין יהושע לכוהנים, כפי שכאן (ברית דמשק ה׳ 2-5) מביא שניהם יחדיו (וגם התלמוד על המקום דן בכך).

[126] ששה אזכורים רלוונטיים של ״זקני״ יש בספר יהושע.

[127] ׳כך כתבת בי (שמות לג׳) ״וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל״? מיד תשש כחו של יהושע, ונשתכחו ממנו שלש מאות הלכות, ונולדו לו שבע מאות ספיקות, ועמדו כל ישראל להרגו׳.

[128] למשל: הרב צבי יהודה קוק, למהלך האידיאות בישראל, פרק ה׳, טען שההבדל בין בית ראשון לשני הוא שבראשון היתה לאומיות ובשני דתיות פרטית; הרמב״ן ציין זאת בפירושו על במדבר טו׳ 22: ׳וכבר אירע לנו כן בעונותינו בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם, ששכחו רוב העם התורה והמצוות לגמרי, וכאשר בא בספר עזרא באנשי בית שני׳; הרד״ק בפירושו למלכים ב׳ כח׳: מנשה מלך זמן רב... והוא השכיח התורה מישראל ואין פונה אליה, כי כולם היו פונים אל אלוהים אחרים ואל חוקות הגויים ובחמישים וחמשה שנים נשתכחה התורה׳.

ויהושע לזקנים ומכאן ואילך לא היתה תורה ידועה כלל, הואיל והיתה סגורה בארון, ואף משחזר הארון ונפתח, היתה לא-מובנת ותעו בה כל ישראל עד שעמד מורה הצדק, מייסד הכת'.[129]

גלוי וידוע שבבית ראשון רוב העם והמלכים לא שמרו על התורה והמצוות, ואזכורים כאלו מובאים בנ"ך.[130] חיסרון שמירת התורה עולה גם בפרט בעניינו של המונוגמיה מול הפוליגמיה בתקופות התנ"ך: משה רבינו כנראה פרש זמנית מאשתו (ראו בפרק על נזירות); אשתו וילדיו של יהושע בן נון לא מוזכרים; העיוות התורני והמוסרי שבספר שופטים, ובפרט בעניין ריבוי נשים; דוד ושלמה כאמור הרבו לעצמם נשים; אליהו הנביא נדד ללא אשה, וכנראה מימי חזקיהו ועד החשמונאים – חזרו למונוגמיה (ואחריהם אפרים והפרושים שוב חזרו לפוליגמיה, ונגדם פולמוס זה בב"ד). גם אזכורי תורת משה מעטים לאורך תקופת השופטים, אזכורים ספורים יש בתקופת שמואל דוד ושלמה, וכמה פעמים נוספות למלכים אחריהם.[131] יתרה מזו, רוב השופטים נסקרים על מהות טיבם ועמידה על קנקנם – לפי אם עשו הטוב או הרע בעיניי שופט כל הארץ, ואין טענות נגדם שעברו על מצוות כלשהן מתורת משה. לפיכך, אפשר להניח שהתורה בכללותה בבית ראשון לא היתה נגישה ונשמרת, מה גם טענה זו מצוינת מפורשות לפחות פעמיים בתנ"ך: 'וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת וּלְלֹא כֹהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה' (דברי הימים ב' טו' 3); 'כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נוּן כֵּן [חג סוכות] בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (נחמיה ח' 17; יש לציין שאפילו בחניכת בית המקדש הראשון בחודש השביעי [מל"א ח'], לא רמוזה שום הלכה לגבי סוכה או ארבעת המינים). על אמירה שנייה זו מנחמיה לגבי סוכות נדון בפרק השכחה הראשונה.

נחזור לשני ביטויים חשובים מב"ד ה' 2-5 שמצריכים ביאור: 1. זיהוי 'ספר התורה החתום'; מתי הוא נמצא (מתי קם 'עמוד צדוק' שמצא את הספר)?

היות וגם מגילת המקדש נז' 15-19 מפרטת את מצוות המלך (מכונה: "תורת המלך"), הן בהרחבה כנגד מונוגמיה, היא המועמדת הטבעית להתאים ל'ספר התורה החתום'. עם זאת, מגילת המקדש מתאימה להיות הוראות הבנייה של המקדש הראשון לפי מל"א ו'-ז', ואפשר שמגילת המקדש היתה מחולקת להוראות בניית המקדש (כמסורת חז"ל – ראו בפרק על מ' המקדש), ובנפרד המצוות ההרמוניסטיות שכוללות את תורת המלך. מגילת המקדש אף מפרטת את מועדי הלוח השבתי-שמשי, והשאלה אם קוימו בימי בית ראשון, ראו בפרק לוח השנה.

---

[129] הר, הרצף שבשלשת מסירת התורה, ציון, מ"ד (תשל"ט), עמ' 13.

[130] כגון:

- נחמיה יג' מציין שגם שבת לא שמרו אבותינו – כנראה בבית ראשון (על כך הטיפו גם ירמיה יז' 21-27 ועמוס ח' 4-8).
- איכה ב' 6: 'שִׁכַּח יי בְּצִיּוֹן מוֹעֵד וְשַׁבָּת'.
- דברי הימים ב' טו' 3: 'וְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לְלֹא אֱלֹהֵי אֱמֶת וּלְלֹא כֹהֵן מוֹרֶה וּלְלֹא תוֹרָה'.
- נחמיה ח' 17: 'כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נוּן כֵּן [חג סוכות] בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'.
- עמוס ב' 4: 'כֹּה אָמַר יי עַל שְׁלֹשָׁה פִּשְׁעֵי יְהוּדָה וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ: עַל מָאֲסָם אֶת תּוֹרַת יי וְחֻקָּיו לֹא שָׁמָרוּ וַיַּתְעוּם כִּזְבֵיהֶם אֲשֶׁר הָלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם'.

גם פרשנים רבניים עמדו על זאת (מהרי"ץ, מבוא לתלמוד, פח'; הנצי"ב, הרחב דבר, תחילת ספר דברים; רבי צדוק הכהן מלובלין, מחשבוץ חרוץ פיז').

[131] ??

ה.5.א. ומיהו 'עמוד צדוק'?[132]

האפשרות ה-1 היא שמדובר על צדוק בן אחיטוב הכוהן ששמר אמונים לדוד המלך וחנך את בית המקדש עם שלמה, כיוון שדוד ידע ושמר על לוח השנה בן 364 וסנכרוניו עם השמש הירח והכוכבים, וההוכחה לכך היא שהוא חיבר לפי מזמור (11QPs-a) 11Q5 כז' 10 (החיבורים העבריים ב', עמ' 355) את ספר תהילים (המקורי שברובו אבד) שכולל 4,050 מזמורים למחזור שמיטה המתואם ללוח 364 יום. מאידך, חטאו דוד שלמה רחבעם ואביה בריבוי הנשים – כך שלא סביר ש'עמוד צדוק' חל בימיהם - והם התעלמו ממנו (במיוחד שהיו מלכים צדיקים רוב ימיהם). זאת במיוחד כאשר חטא שלמה מובא רק לעניין נשיאת נשים נכריות - ולא בעניין נשים רבות (מלכים א' יא' 2;[133] נחמיה יג' 26), עניין שמצוין מפורשות למלך רק מגילת המקדש נז' 15-19.[134] גם מלשון הקטע נראה שהכוונה שהספר נותר חתום בימיהם ונמצא מאוחר יותר.

כאן יוער כי העובדה שחז"ל לא הטיפו נגד כמות הנשים שנשא דויד יכולה להיות בגלל פרשנותם הזהה (דויד המלך וחז"ל) לגבי כמות היתר הנשים בדברים יז' 17[135] - היתר עד 18 נשים (סנהדרין ב' 5),[136] ולא (רק) בגלל אימוצם את הלכת הפוליגמיה מדורשי החלקות. פירוש הפשט, שהיה היחיד בבית ראשון, מלמד שריבוי (בכלל, כולל נשים) מתייחס אפילו ל-2, וכך גם פירשו עדת קומראן בהמשך ברית דמשק ד' 20-ה' 10.[137]

האפשרות ה-2 היא שחלקיהו הכוהן (נכדו של צדוק בן אחיטוב)[138] שמצא את ספר תורה ומסרו לשפן הסופר שקראו יאשיהו (מלכים ב' כב' 8): 'וַיַּעַל הַמֶּלֶךְ בֵּית יי וְכָל אִישׁ יְהוּדָה וְכָל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַם אִתּוֹ, וְהַכֹּהֲנִים וְהַנְּבִיאִים, וְכָל הָעָם, לְמִקָּטֹן וְעַד גָּדוֹל; וַיִּקְרָא בְאָזְנֵיהֶם אֶת כָּל דִּבְרֵי **סֵפֶר הַבְּרִית** הַנִּמְצָא בְּבֵית יי... כִּי לֹא נַעֲשָׂה **כַּפֶּסַח** הַזֶּה מִימֵי הַשֹּׁפְטִים' (מלכים ב' כג' 2-22 ומקבילה בדבה"י ב' לד').[139] גם כאן, רק מגילת המקדש מרכזת את המונחים ברית ופסח יחדיו, ואילו בדברים ובשמות מונחים אלו מובאים בנפרד. אותם כנראה יחזקאל מד' 15 מברך: 'וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי, הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי'.

האפשרות ה-3 היא ש'עמוד צדוק' הוא עזרא הסופר, אך זמנו לאחר ברכת יחזקאל מד' 15. אמנם הוא כבר מודע ומטיף נגד חיתון עם נשים נכריות (ט' 1-2), ואף הביטוי 'כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה' שבנחמיה י' 35[140] מתאים בעיקר למגילת המקדש מג' מאשר לחומש, כיוון שהיא מציינת במפורש את חג העצים ש'מְזֻמָּנִים' (כנראה

---

[132] הביטוי 'עד עמוד' מופיע שוב בב"ד יא' 22 – יב' 1: 'וֹזֹה סרך מושב הֹמחֹ[נו]תֹ הֹמֹתהלכֹים בֹאֹלה בקץ הרשעה עד עמוד משוח <משיח> אהרֹן וישראל'.

[133] 'מִן הַגּוֹיִם אֲשֶׁר אָמַר יי אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא תָבֹאוּ בָהֶם וְהֵם לֹא יָבֹאוּ בָכֶם, אָכֵן יַטּוּ אֶת לְבַבְכֶם, אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם - בָּהֶם דָּבַק שְׁלֹמֹה לְאַהֲבָה'.

[134] 'ואשה לוא ישא מכול בנות הגויים כי אם מבית אביהו יקח לו אשה ממשפחת אביהו ולוא יקח עליה אשה אחרת כי היאה לבדה תהיה עמו כול ימי חייה ואם מתה ונשא לו אחרת מבית אביהו ממשפחתו'. אך מלשון הפסוק כנראה מתייחס למצווה בדברים ז' 3: 'וְלֹא תִתְחַתֵּן בָּם', נוכח ההוראה לכל בני ישראל.

[135] 'וְלֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים וְלֹא יָסוּר לְבָבוֹ; וְכֶסֶף וְזָהָב לֹא יַרְבֶּה לּוֹ מְאֹד'.

[136] '"לא ירבה לו נשים", אלא שמונה עשרה; רבי יהודה אומר, מרבה הוא לו, ובלבד שלא יהו מסירות את ליבו. רבי שמעון אומר, אפילו אחת מסירה את ליבו, הרי זה לא יישאנה; אם כן למה נאמר "לא ירבה לו נשים", אפילו כאביגיל'.

[137] 'הם ניתפשים בשתים בזנות לקחת שתי נשים בחייהם ויסוד הבריאה זכר ונקבה ברא אותם ובאי התבה שנים שנים באו אל התבה, ועל הנשיא כתוב "לֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים" [דברים יז' 17] ודויד לא קרא בספר התורה החתום' (על זיהוי ספר התורה החתום ותקופתו ראו ניתוח בנפרד).

[138] כך גם סוברים רבין וגינצבורג 1970, עמ' 20.

[139] בדברי הימים ב' לה' 18 מצוין כי פסח הקודם נעשה בימי שמואל!.

[140] 'וְהַגּוֹרָלוֹת הִפַּלְנוּ עַל קֶרְבַּן הָעֵצִים, הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְהָעָם - לְהָבִיא לְבֵית אֱלֹהֵינוּ לְבֵית אֲבֹתֵינוּ לְעִתִּים מְזֻמָּנִים, שָׁנָה בְשָׁנָה: לְבַעֵר, עַל מִזְבַּח יי אֱלֹהֵינוּ כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה'. יודגש כי 'מְזֻמָּנִים' מתייחס כנראה למועד מסוים, שגם הוא מצויין רק במגילת המקדש נג'.

במועד מסוים),[141] למרות שאינו שלא מבוהר בחומש.[142] גם חידוש חג הסוכות בנחמיה ח׳ 17 (׳כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נוּן כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׳) מתאים למגילת המקדש מב׳ 10-17,[143] בכך שמציין את הסוכות בחצרות בית המקדש. גם ספרי יוחסין[144] שהיו ביד נחמיה מעידים שהגיעו אליו ספרי קודש. מכאן שמגילת המקדש היתה כבר בידיו של עזרא, וזאת כבר הציע הרטמות שטגמן שכינה את המגילה: ׳הספר השישי של התורה׳.[145]

אם נכונים זיהויים אלו, הרי שיש לתארך את מועד מציאת ׳ספר התורה החתום׳ לתחילת בית שני, ולייחס את ׳עמוד צדוק׳ לסבו של חלקיהו הכוהן, הוא צדוק הראשון, בן אחיטוב. האפשרויות המאוחרות לכך הם שמעון הצדיק (הראשון או השני) או מורה הצדק עצמו, אם כי לא סביר שהוא יכתוב על עצמו ׳עד עמוד צדוק׳.

ה.6. ׳וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת כָּל אַחֶיךָ בְּנֵי לֵוִי אִתָּךְ וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם כְּהֻנָּה׳

נקודה מפרשת השבוע ׳קֹרַח׳ בהקשר למגילות קומראן: ׳וַיַּקְרֵב אֹתְךָ וְאֶת כָּל אַחֶיךָ בְּנֵי לֵוִי אִתָּךְ, וּבִקַּשְׁתֶּם גַּם כְּהֻנָּה׳ (במדבר טז׳ 9). חוקרים סברו שהגמוניית חז״ל נטלה את סמכות הדת מהכוהנים, נוכח חורבן המקדש ומלחמות הדת והפוליטיקה ערב החורבן נגד הצדוקים ובית אבטינס למשל. כאשר נמצאו מגילות קומראן שהדגישו את יחסן לבני צדוק הכוהנים, היה נראה שזוהי ההוכחה לכך. אלא שההלכה במגילת ברית דמשק יג׳ 4-7: ׳ואם משפט לתורת נגע יהיה באיש ובא הכהן ועמד במחנה והבינו המבקר בפרוש התורה. ואם פתי הוא - הוא יסגירנו, כי להם המשפט׳, כלומר, בדומה ללשון חז״ל: חכם עדיף מכוהן (/נביא), אך עדיין ההוראה הרשמית תצא מהכוהן. גם בברית דמשק ט׳ 2-4: ׳אל ימש איש כהן מבונן בספר ההגי׳ על פיהו ישקו כולם ואם אין הוא בחון בכל אלה ואיש מהלוים בחון באלה ויצא הגורל לצאת ולבוא על פיהו כל באי המחנה׳. יתרה מזו, עדת קומראן ראתה היא הקבוצה שלראשונה ראתה בעצמה: ׳ויקם מאהרן נבונים ומישראל חכמים׳ (ברית דמשק ו׳ 2-3), ומהות ההגמוניה אחריהם: ״חז״ל״, זה אותו עיקרון וניסיון להמשיכם (אם כי לעדת קומראן היו עוד התאמות לנבחרי התורה – ראו בפרק ׳17. התאמת עדת קומראן ל: נביאים, כנסת, זקנים, סופרים, חכמים, ראשונים׳ בספרי).

ההלכה בחז״ל דומה (הספרא לויקרא יג׳; נגעים יב׳ ה׳) אלא שחז״ל הקצינו במגלומניה כ׳ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול׳ (הוריות ג׳ ח׳), ודברי ר׳ יוסי: ׳יודע אני בעצמי שאיני כהן; אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן, אני עולה׳ (שבת קיח׳ II).

ה.7. ׳בְּרִית כְּהֻנַּת עוֹלָם תַּחַת אֲשֶׁר קִנֵּא לֵאלֹהָיו׳ – בני צדוק:

---

[141] בסוף החודש השישי (אלול הירחי), לאחר 3 חגי 50 יום (שבועות הלחם, היין והיצהר). החג מוזכר גם במגילה 4Q409 (קימרון, החיבורים העבריים ג׳, עמ׳ 158).

[142] בכלל זה לא בויקרא כג׳ המפרט את החגים וקורבנותיהם, אלא רק ׳עצים׳ מצוינים בויקרא ו׳ 5-6 כמקור לאש המזבח.

[143] ׳ועל גג השלישית תעשה עמודים ומקורים בקורות מעמוד אל עמוד, מקום לסוכות, גבהים שמונה אמות. והיו הסוכות נעשות עליהמה בכול שנה ושנה בחג הסוכות לזקני העדה לנשיאים לראשי בתי האבות לבני ישראל ולשרי האלפים ולשרי המאיות אשר יהיו עולים ויושבים שמה עד העלות את עולת המועד אשר לחג הסוכות שנה בשנה׳.

[144] נחמיה ז׳ 5: ׳וְאֶמְצָא סֵפֶר הַיַּחַשׂ הָעוֹלִים בָּרִאשֹׁנָה׳. בבית המקדש היה ארכיון מיוחד למגילות יחס אלו (מדות פ״ה מ״ד; יוסיפוס, נגד אפיון א׳ ו׳ ז׳, בראשית ספרו חיי יוסף). בסוף מלחמות היהודים מתואר כיצד שרף טיטוס את הארכיון עם חורבן הבית השני.

[145] H. Stegemann, ׳The Institutions of Israel in the Temple Scroll׳, in The Dead Sea Scrolls: Forty Years of Research (ed. D. Dimant and U. Rappaport STDJ 10. Leiden, Brill, 1992).

יחזקאל מד׳ 15 מברך: ׳וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם בְּנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי הֵמָּה יִקְרְבוּ אֵלַי לְשָׁרְתֵנִי׳. נאמנותו של הכוהן צדוק בן אחיטוב לדויד המלך זיכתה אותו לחנוך את בית ראשון, וכאמור בפסוק את צאצאיו בכהונה הגדולה. עדת קומראן ציינו כ-22 פעמים במגילות הכיתתיות את שייכותם או יישומם ככוהני בית צדוק, ואחת השאלות הכיתתיות הגדולות ביותר למחצית השנייה של בית שני היא – האם כת הצדוקים הם המיוחסים לבני צדוק, מה גם רוב הצדוקים היו כוהנים? לא נפרט כאן את הנקודות לכאן ולכאן, אלא להגיע לשאלה יותר אקטואלית, והיא – איך הגענו למצב שבו כוהני בית צדוק, וכוהנים בכלל, וצדוקים בפרט, התקבעו במסורת החז״לית/רבנית כנשכחים עד מגונים?

ה.8. <u>אֶלְדָּד וּמֵידָד:</u>

נקודה מפרשת השבוע ׳בְּהַעֲלֹתְךָ׳ בהקשר למגילות קומראן: אֶלְדָּד וּמֵידָד מתנבאים באוהל, ומשה רבינו משבח זאת: ׳וּמִי יִתֵּן כָּל עַם ה׳ נְבִיאִים׳ (במדבר יא׳ 29). נבואה היתה תמיד קשה להשגה (למשל: ׳וּדְבַר ה׳ הָיָה יָקָר בַּיָּמִים הָהֵם אֵין חָזוֹן נִפְרָץ׳ [שמו״א ג׳ 1]), ובבית ראשון היו נביאי שקר. עדת קומראן טענו לנבואה בחלק מהכתבים הכיתתיים (׳ויגל עיניהמה בנסתרות ואוזנם פתחו וישמעו עמוקות ויבינו בכל׳; ׳בכל הנגלה להם׳; ׳ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר תעו בם כל ישראל שבתות קדשו ומועדי כבודו׳. בדומה, חז״ל מספרים על תקופה זו שבה פסקה הנבואה: ׳רוח הקדש עליהם, אם אין נביאין הן בני נביאין הן׳ [תוספתא פסחים ד׳ יג׳-יד׳ ומקבילות]; ׳הוא אלכסנדר מוקדון, שמלך יב׳ שנה. עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים׳ [סדר עולם רבה פ״ו]; ׳מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה **נביאים**, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר׳ [מגילה יז׳ II; ירושלמי ברכות ב׳ ד׳]), אך בחיבורים הכיתתיים האחרונים של עדת קומראן, לא רק שכבר אין סימנים לרוח הקודש, אלא התנסחותם בדעתנות אנושית, כמו הביטוי החוזר במגילת ממ״ת: ׳אנו חושבים׳. זהו השלב הראשוני של המעבר לחז״ל, בו נשארה רק דעתנות אנושית, ואף יצאו בתוקף נגד מי שהביא סימני נבואה, כמו הפירוש ההפוך ל׳לֹא בַשָּׁמַיִם הִיא׳ ב׳תנורו של עכנאי׳ (למרות שהכריעו להלכה כבית הלל לפי ׳בת קול׳ [ערובין יג׳ II]).

ו. תחילת בית שני: היעדר הנהגה רוחנית עד ייסודה של עדת קומראן וגאולת 490 השנים

ו.1. <u>ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים</u>

תחילת ימי בית שני ושיבת ציון, דומה ומקבילה בהיבטים רבים לתקופת הציונות ערב ותחילת הקמת מדינת ישראל בימינו: הצהרת כורש – בלפור; כמות העולים; גיור; פער בין שכבות האוכלוסייה; חיסרון המלכות. עם זאת, עם התעצמות כוחה של מדינת ישראל וההתעוררות הדתית בה, מלמדות על התקרבות לעליית בית חשמונאי, ששיאם הוא מלכותם – כפי שיפורט בפרקים בעניינם.

חז״ל ספרו את התקופה הפרסית כ-34/52 שנה בלבד (למרות שבתקופה זו כיהנו 6 כוהנים גדולים לפי עזרא ונחמיה),[146] בעיקר כיוון שאיחדו בין שלושת מלכי פרס שכונו ארתחשסתא: ׳תנא: הוא כורש, הוא דריוש, הוא ארתחשסתא׳ (סדר עולם רבה ל׳; ראש השנה ג׳ ב׳),[147] וכן מנו את כל ימי הבית השני במניין 420 שנה (עבודה זרה ח׳ II ועוד), כנראה מחיסור 70 שנות גלות מ-490 של דניאל ט׳ 24, אם כי לפי מקור זה אמורה להגיע בסוף התקופה גאולה.[148] לעומתם, הסופרים היוונים כתבו בצמוד ובסמוך לתקופה הפרסית, ספרו את התקופה הפרסית כ-200 שנה. עם גילויין של תעודות פרסיות,[149] תעודות יב ממצרים[150] ומגילות קומראן,[151] הוכרע כי התקופה הפרסית היתה לאורך של כ-200 שנה (אם כי דוגלי אמונת חז״ל עדיין סוברים שחז״ל לא טעו).[152] טעות זו של חז״ל דומה אמנם לטעויות מדעיות אמפיריות וברפואה שסברו בתקופתם, אך משמעותה כאן יתרה שכן היא קוטעת את רצף טענת המסורות שהגיעו אליהם כתושב״ע, היא מקור סמכותם ל׳תורה למשה מסיני׳.

מגילת קומראן 4Q390 ׳עתידות היובלים׳ (החיבורים העבריים ב׳, 248-249), טוענת ממש הפוך – שהיו שני דרדורים תורניים במחצית הראשונה של ימי הבית השני (ראו להלן). אין לנו כמעט שום ידע היסטוגרפי משתי תקופות אלו,[153] אלא רק מעת החזרה לתורניות וחידוש ההלכה נוסדה מההתגלות למורה הצדק וחברי העדה, זולת מגילות קדמוניות ומסיני שכנראה נשמרו בכתב (ראו לעיל חלוקת המגילות לקבוצות וסוגיהן).

ו.2. להלן סדר מועדים ואירועים של 490 השנה מאז חורבן בית ראשון (586 לפה״ס) לפי מגילות קומראן:

343 שנה מחורבן בית הראשון: בין 173-243 לפה״ס: ׳ומתום הדור ההוא **ביובל השביעי** חרבן הארץ ישכחו חוק ומועד ושבת וברית ויפרו הכול ויעשו בעיני׳ (4Q390, קטע 1, שורות 7-9 [החיבורים העבריים ב׳,

---

[146] ספרי עזרא ונחמיה יב׳ 10-11 שמציין שבתקופה הפרסית כיהנו לפחות 6 דורות של כהנים גדולים, מישוע בן יוצדק עד ידוע: ׳וְיֵשׁוּעַ הוֹלִיד אֶת יוֹיָקִים וְיוֹיָקִים הוֹלִיד אֶת אֶלְיָשִׁיב וְאֶלְיָשִׁיב אֶת יוֹיָדָע: וְיוֹיָדָע הוֹלִיד אֶת יוֹנָתָן וְיוֹנָתָן הוֹלִיד אֶת יַדּוּעַ׳. ידוע הנזכר כיהן בימי דריוש. לא סביר ש-6 דורות של כהנים, בן אחר בן, כיהנו בתקופה כה קצרה של 52 שנה. יש לציין בהקשר זה שחז״ל מציינים ש׳הדור קבלוה בימי אחשורוש׳.

[147] מאידך, מגילת תפילת נבונאיד מכנה את נבוכנאצר שבדניאל ד׳ 30-34 בשמו הפרטי – נבונאיד. ייתכן והמקרא קרא להם בשמות תואר כלליים כמו פרעה, כדי להקל על רוב העם שאינו מצוי בשמות המנהיגים הנכריים.

[148] ולכן הנצרות שייכה את ספירה זו לישו.

[149] מכתובת אחשורוש רואים שאחשורוש בא אחר דריוש ולא לפניו: ׳אני אחשורוש, מלך כל הארצות, בן דריוש המלך לבית אחמנש׳. סדר מלכי ראשית התקופה הפרסית הוא: כורש, כנבוזי, דריוש, אחשורוש. בארכיון של אשה בשם מבטחיה נמצאו תעודות של אביה משנת 15 לאחשורוש ומשנת 1 לאחתחשסתא שהיא השנה ה-21 למלך שקדם לו. היא עצמה נישאה בשנת 30 לארתחשסתא ואת ירושתה חילקו בשנת 13 לדריוש. רואים מכך שאחשורוש מלך 20 שנה, לאחריו ארתחשסתא שמלך לפחות 30 שנה, ולאחריו דריוש. בארכיון אחר מוצאים שאדם בשם ענניה נשא שפחה לאשה בשנת 16 לרתחשסתא, שחררה עם בתה בשנת 38, העניק לבתו מתנה בשנת 1 לדריוש, ונכס נוסף בשנת 3 לארתחשסתא. הרי לנו שאחר אחשורוש באים ארתחשסתא א׳, דריוש ב׳, וארתחשסתא ב׳ ע״כ.

[150] באחד ממכתבי יב נזכר יוחנן כה״ג (הוא יוחנן הנזכר בנחמיה יב׳ 22) במפורש כמי שמכהן בשנת 14 לדריוש, אך ע״פ חז״ל זה בלתי אפשרי שיוחנן כיהן בשנה זו.

[151] זולת המגילות שיפורטו להלן, מגילת נבונאיד למשל מוכיחה כי שמות המנהיגים הנוכרים הם כינויים חוזרים, ואילו לכל אחד יש שם פרטי (שכנראה נוסח המסורה העדיף להציג לעם כינויים הידועים, כמו פרעה בבראשית ושמות).

[152] אתר הידברות עדיין מנסה להסביר קושי זה, וראו גם באתר אוצר התורה, מיהו ארתחשסתא.

[153] יפים לעניין הם דבריו של קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, ח״ח 485: ׳התקופה שבין עזרא ובין שמעון הצדיק נשרה מן המסורת שלנו ונעלמה לגמרי מן העין עד שלא נשתמרה עליה שום עדות ישירה... לא נמסר לנו עליה כלום... ואין ספק שזו תופעה מופלאה ביותר שלא נשתמר אף שם אחד משמות חכמי התקופה הזאת, את השתכחות שמות חכמי הדורות ההם נסו להסביר מתוך ענותנות החכמים ההם׳, וגם שמחוני במבואו (מסדה 1975): ׳אמנם בין נחמיה ובין אנטיוכוס אפיפנס חוצץ ריוח היסטורי של מאתיים וחמשים שנה בערך. אך הנה הריוח הזה לא היה אלא חלל היסטורי ריק, כמעט ישימון׳. התיוונות חריפה זו גברה על רישומי הכוהנים כפי שחידשו עדת קומראן (וכן ראה: יוספוס, נגד איפיון).

'עתידות היובלים', 248]).[154] לפי קטע זה, במשך תקופה ארוכה של 343 שנה עמ"י שמר על המצוות, ואכן הדברים ניכרים מספרי עזרא ונחמיה (כמו כריתת האמנה הברית לשמירת המצוות ותקנות חדשות, ובפרט חידוש חג סוכות: 'כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בֶּן נוּן כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' [נחמיה ח' 17], ספרי יוחסין[155] וכנראה גם מגילת המקדש). לאחר מכן חלה התדרדרות תורנית בעמ"י במשך 70 שנה אלו (שבין 173-243 לפה"ס).

- בין שנת 243 ועד 173 לפה"ס:[156] אפוקריפון ירמיהו מתאר את שבעים השנים[157] האלו כשיא ההתייוונות, שבה קבוצת 'אפרים'-דורשי החלקות הם המתייוונים ו'מרשיעי הברית'.[158]
- 390 שנה לאחר חורבן בית ראשון: 196 לפה"ס: 'ובקץ חרון שנים **שלוש מאות ותשעים** לתיתו אותם ביד נבוכדנאצר מלך בבל פקדם ויצמח מישראל ומאהרן שורש מטעת לירוש את ארצו ולדשן בטוב אדמתו ויבינו בעונם וידעו כי אנשים אשימים הם' (ברית דמשק א' 9-5; קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 6, שורות 10-14). זוהי היווסדות עדת קומראן (ראו פרק בעניין), אך ייתכן שאף כמה שנים קודם: 'לתיתו אותם ביד'.[159]
- 410 שנה לאחר חורבן בית ראשון: 176 לפה"ס: 'ויצמח מישראל ומאהרן שורש מטעת לירוש את ארצו ולדשן בטוב אדמתו ויבינו בעונם וידעו כי אנשים אשימים הם ויהיו כעורים וכימגששים **דרך שנים עשרים**' (ברית דמשק א' 10-7 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 6]). אלו 20 שנה נוספות עד שעדת קומראן מינתה עליה את מורה הצדק עליהם. מורה הצדק נאבק ומטיף נגד קבוצות יריבות עיקריות: אפרים ומנשה, שפיתו את רוב העם אליהם, וכאלו שהתפצלו מהם: בית אבשלום ופלג. תהליך ההתפקחות מהעיוורון מוזכר בעוד 2 מגילות המתייחסות לתקופה זו.[160]
- בין 165-172 לפה"ס: 'ו[ת]הי ממשלת בליעל בהם להסגירם לחרב שבועֹ שניס' ('עתידות היובלים', קטע 2א', שורות 3-4 [שם, עמ' 249]). הפסוקים הקודמים לפסוק זה מקוטעים, ההנחה שמדובר ב-7 שנות החורבן שמתוארות גם בדניאל ט' 25: 'וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית עַם נָגִיד הַבָּא, וְקִצּוֹ בַשֶּׁטֶף', וזאת לאחר 70 השנים לעיל מקטע 1 שורות 7-9 המבואות במגילת 'עתידות היובלים' לעיל.

---

[154] יובל שביעי הינו 49 * 7 = 343. בן סירא אינו מתאר התבוללות זו, וייתכן שההתייוונות הפוליטית החזקה קרתה לאחר מותו, ושבימיו היתה כהונת בית צדוק ראויה, התואמת לתיאור יוספוס על כך שאנטיוכוס השלישי הורה בתחילת המאה השנייה בקירוב על הלכות טהרה הקרובות להלכת מגילת המקדש (תעודת כתב זכויות, יוספוס, קדמוניות היהודים יב' 145 – 146). מגילה זו מתארת תקופות דומות לפני כן, אך לא אגע במאמר כאן.

[155] נחמיה ז' 5: 'וְאֶמְצָא סֵפֶר הַיַּחַשׂ הָעוֹלִים בָּרִאשׁוֹנָה'. בבית המקדש היה ארכיון מיוחד למגילות יחס אלו (מדות פ"ה מ"ד; יוסיפוס, נגד אפיון א' ו' ז', בראשית ספרו חיי יוסף. בסוף מלחמות היהודים מתואר כיצד שרף טיטוס את הארכיון עם חורבן הבית השני.

[156] 4Q390: 'ומתום הדור ההוא ביובל השביעי חרבן הארץ ישכחו חוק ומועד ושבת וברית ויפרו הכול ויעשו בעיני' (שורות 7-9, קימרון מכנהו 'עתידות היובלים', החיבורים העבריים ב', עמ' 248).

יובל שביעי הסתיים 434 שנה לאחר חורבן בית ראשון – מתחיל משנת 243 ועד 173 לפה"ס. קטע דומה שמהווה כנראה את טור ב' (שורות 9-11): 'את מקדשי יטמאו [את שבתותי יחללו]את[מו]עדי יֹשׁ[כח]ו ובבני[נכר]יֹחֹלל[ו]אֹת זר[ע]ם כוהניהם יחמסו'. זנות דומה מתוארת בממ"ת (טור ד' 4-11), בצוואת לוי יד' 5, ובמק"ב ו' 4.

[157] השוו: 'וארא עד אשר עשרים ושלשה היו רועים וישלימו בעתותיהם שמונה וחמישים זמנים' (חנוך א' החבשי, כרך החלומות, פט' צ' 5.

[158] דניאל יא' 32; ב"ד כ' 26; מה"מ א' 2.

[159] כיוון שהבבלים כבשו את ירושלים כ-13 שנה לפני החורבן, קרי בכ-610 לפה"ס. מאידך, אמייל פואך, —(Le grand prêtre Simon (III, ציין גם שני תאריכים מאוחרים שבהם אוכלוסיית ירושלים הוגלתה פעמיים על ידי הבבלים, פעם אחת בשנת 572 לפסה"נ ופעם בשנת 562 לפסה"נ. אם ניקח את התאריכים האלה כנקודות מוצא לחישוב חדש של הוספת 410, נגיע שנים 162 ו-152 לפסה"נ. חלק מהחוקרים סבורים שהמספר אינו מדויק, כיוון שעדת קומראן לא ידעה מתי בדיוק היה חורבן בבל או ספירת שנים עקבית ומדויקת.

[160] השוו: 'וי[בקשו אֹת התורה ואֹ[ת] המ[צוה בכול לבבם] ובכל נפשם הֹיֹ כמגששים ד[רך עינים הֹתורה הֹולכת ומרב[ה אור ועיניהם כעיני ע[ור עד אשר יפקחו וראו [כי אשמים הם' (4Q306, קטע 2, קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 67); 'וארא עד אשר צמחו קרנים לטלאים והעורבים גדעו את קרניהם וארא עד אשר צמחה קרן גדולה לאחד מן הצאן ועיניהם נפקחו; ויבט אליהם ועיניהם נפקחו ויקרא אל הצאן והאילים ראוהו וכולם רצו אליו (חנוך צ' 9-10).

- בין 164-167 לפה"ס: הניצחונות הראשונים של מתתיהו ויהודה המקבי. אין מגילה שמציינת תאריך לנצחונות אלו. מקובל לשייך לנצחונות אלו את נבואות חֲנוֹךְ צ' 9-16[161] ודניאל יא' 34.[162] חלק משיטות מלחמות החשמונאים קרובות לתיאורי מגילת המלחמה (ראו בפרק בעניין לעיל). לדעתי פשר ישעיהו א' (4Q161, החיבורים העבריים ב', עמ' 263-264) שמתאר את מפלת הכיתאיים המכוונת לניצחונות אלו, אך חוקרים סבורים שמתארת את מפלתו של תלמי לתירוס מפני אלכסנדר ינאי וקלאופטרה השלישית.[163]
- בין 164-94 לפה"ס: 'וביובל ההוא[164] יהיו מפרים את כול חקותי ואת כל מצותי אשר אצוה אשׁ[בי]ד עבדי הנביאים וי[ח]ל[ו] להריב אלה באלה שנים שבעים מיום[165] הפר ה[אלה וה]ברית' (קטע 2א', שורות 4-6, שם, עמ' 249). 70 שנה נוספות אלו מאופיינות במריבות פנימיות בתוך העם, תיאור שמתאים עם שפיכות הדמים הפנימים בתוך עמ"י בהנהגת החשמונאים.
- 586 לפה"ס: משנת 152 לפה"ס: 'וְשָׁבְעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם[166] תָּשׁוּב וְנִבְנְתָה רְחוֹב וְחָרוּץ, וּבְצוֹק הָעִתִּים', כי לפני כן היה חורבן הארץ: 'וְעַד קֵץ מִלְחָמָה, נֶחֱרָצָת שֹׁמֵמוֹת' (דניאל ט' 25-26). לאחר הניצחונות הראשונים של החשמונאים, הם בנו חזרה את היישוב היהודי עד להקמת מדינה יהודית עצמאית ב-140 לפה"ס (מק"א ידי 44).
- בין השנים 151-136 לפה"ס: 'וְאַחֲרֵי הַשָּׁבְעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם, יִכָּרֵת מָשִׁיחַ וְאֵין לוֹ' (דניאל ט' 25). זהו כנראה תיאור של פטירת מורה הצדק (יש הסוברים כי זהו רצח חוניו השלישי או מותו של יהודה המקבי).
- בין 111-96 לפה"ס: 40 השנה למותו של מורה הצדק (שמת כאמור בין 151-136 לפה"ס): 'ומיום האסף יורה היחיד <היחד> עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו[167] עִם איש הכזב כשנים ארבעים' (ברית דמשק א' 35-36 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 20]); 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה, אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע' (פשר תהילים ב' 5-9 [החיבורים העבריים ב', עמ' 301]). דורשי החלקות נשמדים[168] בין ימי הנהגתו של יוחנן הורקנוס[169] עד תחילת ימי

---

[161] 'וארא עד אשר צמחו קרנים לטלאים והעורבים גדעו את קרניהם וארא עד אשר צמחה קרן גדולה לאחד מן הצאן ועיניהם נפקחו; ויבט אליהם ועיניהם נפקחו ויקרא אל הצאן והאילים ראוהו וכולם רצו אליו; ועם כל אלה [ראיתי] עד אשר הנשרים והדיות והעוריות והאיות היו טורפים את הצאן ויעטו אליהם ויבעלום עד אשר נדמו הצאן אך האילים הם בכו ויצעקו; והעורבים נלחמו ויריבו אתו ויבקשו להוריד את קרנו ולא יכלו לו; וארא עד אשר באו הרועים והנשרים והדיות והאיות ויקראו אל העורבים כי ישברו את קרן האיל ההוא וילחמו ויריבו אתו והוא רב אתם ויקרא לעזרו כי יבוא; וארא עד אשר בא האיש אשר כתב את שמות הרועים ויביאם לפני אדני הצאן בא ויזרעהו ויושיעהו ויראוו הכל הוא ירד לעזרת האילי' (תרגום כהנא, הספרים החיצוניים).

[162] 'וּבְהִכָּשְׁלָם יֵעָזְרוּ עֵזֶר מְעָט, וְנִלְווּ עֲלֵיהֶם רַבִּים בַּחֲלַקְלַקּוֹת'. זהו האזכור היחיד בדניאל לנצחון החשמונאים, וגם הוא נתון לפרשנויות שונות. עם זאת, יש לציין כי דורשי החלקות ממשיכים לצידם, כפי שמצוין בברית דמשק כ' 13-15 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 20): 'ומיום האסף יורה היחיד <היחד> עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עִם איש הכזב כשנים ארבעים', ופשר תהילים ב' 5-9: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע'.

[163] ראו: אשל, מדינת החשמונאים, עמ' 87-91.

[164] לדעתי מכוון לאותו יובל השביעי - מ-343 שנה לחורבן בית הראשון. ורמן, אחרית הימים בהגות קומראן, עמ' 547-548; קץ וקיצים בספרות בית שני, סבורה ששבעים שנה אלו הן נוספות ומאוחרות לאחר 7 שנות העונש ע"י אנטיוכוס הרביעי האמורות בשורות

[165] גם מילת הזמן הזו: 'מיום' תואמת לשיוך לאותו יובל שביעי.

[166] 62 שבועות (שמיטות של שבע שנים) הם 434 שנה לאחר חורבן בית ראשון.

[167] השווה: 'ת"ל "אך", הא אינו מכפר אילא על השבים' (ספרא אמור יא' ב' (קא' ע"ד-קב' ע"א)).

[168] אובדנם של הרשעים מובא בעוד אזכורים של מורה הצדק, כגון: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פִּשְׁרוֹ[ ] דּוֹרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [ ]קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם' (פשר נחום ג' 3-8); 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב' (ברית דמשק ז' 12-13 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 14]).

[169] הנחתי שמורה הצדק נפטר בשנים הספורות טרם מרד החשמונאים או ממש בתחילתו, וארבעים שנה ממותו מביא טרם עלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון ב-135 לפה"ס. ארבעים שנה הוא מספר טיפולוגי ומתאים להחלפת דור המדבר, על כך ראו: Eshel, Hanan, 'The Meaning and Significance of CD 20: 13-15,' in Parry and Ulrich, eds., Provo International Conference, 330-330.

מלכותו של יונתן אלכסנדר ינאי, והנחתי שאלו ימיו של הורקנוס, כיוון ש: הרס את מקדש השומרונים (קדמה״י יג׳ 275-281, 256); גייר את האדומים (שם, 257-258)?; התקין שתי תקנות ממגילת המקדש: ׳חבר היהודים׳-מועצת המלך וטבעות לשחיטה המקדש (ראו בפרק בעניינו).

ו.3. מועד הגאולה של 490 השנה:

דניאל ט׳ 24 מפרש את 70 שנות הגלות של ירמיהו כט׳ 10[170] כפול 7, קרי - 490 שנה: ׳שָׁבֻעִים שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ עַל עַמְּךָ וְעַל עִיר קָדְשֶׁךָ לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע ולחתם (וּלְהָתֵם) חטאות (חַטָּאת) וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים; וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׳. מועד גאולה זה יוצא תחילת המאה הראשונה לפה״ס בקירוב, וכאמור בו כבר תמה המלחמה ואבדו הרשעים. מועד 490 השנה מופיע גם בשתי מגילות בהכפלת תקופה טיפולוגית אחרת - של יובל: 49 שנה כפול 10:

- הראשונה היא מגילת פשר מעשי מלכיצדק: ׳בְּשׁ[בוֹ]עֹ היובל הֹראישׁון אחֹר תֹשׁ[עה ה]יובלים. ויֹ[ום הכפ]ֹורים ה[וא]ה סֹ[וף]הֹ[יו]בל העשירי לכפר בו על כול בני [אור ו]אֹנש[י]גֹורל מל[כי]צדק׳ (11Q13 [החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 279] ש׳ 7-8).[171] יום כיפורים זה מביא את הצדק לבני האור ומשפט העונש לבני הבליעל.

לצפייה בתמונה של מלכיצדק B-483340:

https://drive.google.com/open?id=1Y0lpqhx6cOlkPOhBA4PgomvhezhTAV_L

- השנייה היא מגילת אפוקריפון ירמיהו ב׳ 2-4: ׳ובק]ש[ו] פֹ[נ]ֹי בצר להם ולאֹ אדרש להם בעבור מעֹלם [א]שֹר מעל[ו]בֹ[י] עד שלמות עשרה יבלי שנים והֹתֹהֹ[ל]כתם בֹשֹ[געון] ובעורון׳ (החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 97). כלומר ממועד זה, האל יחזור ויברך את עמ״י.[172]

למגילות אלו מצטרף התיארוך שמציין יוספוס: 480 שנה מחורבן הבית הראשון למלכותו של יהודה אריסטובולוס בשנת 104 לפה״ס (מלחמה״י א׳ 70; קדמה״י יג׳ 301),[173] אחיו של יונתן אלכסנדר ינאי.[174]

במועד גאולה זה נכנסת מגילת ׳ברכה לשלום יונתן המלך׳ שהיללה את אלכסנדר ינאי (בשמו העברי). ראו בפרק בעניינו. עוד 9 דמויות היסטוריות מתקופת החשמונאים והרומאים מצוינות במגילות נוספות, אך הן

---

[170] ׳כִּי כֹה אָמַר יי כִּי לְפִי מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה אֶפְקֹד אֶתְכֶם וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרִי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה׳. דניאל ט׳ 2 מציין את התקופה לפני פירושו זה: ׳בִּשְׁנַת אַחַת לְמָלְכוֹ אֲנִי דָּנִיֵּאל בִּינֹתִי בַּסְּפָרִים מִסְפַּר הַשָּׁנִים אֲשֶׁר הָיָה דְבַר יי אֶל יִרְמִיָּה הַנָּבִיא לְמַלֹּאות לְחָרְבוֹת יְרוּשָׁלִַם שִׁבְעִים שָׁנָה׳.

[171] לניתוח מהותו של יום כיפורים זה, ראה: קנדי-הראל, יום הכיפורים במגילות, עמ׳ 380-388. בעמ׳ 381 הביאה הצעות לתיארוך רק לאחר 120 לפה״ס.

[172] קשה לפרש אם לאחר 490 תבוא רעה על הארץ, או עשרת היובלים מתייחסים רק לתקופה הקשה עד מלוא 490 שנה.

[173] כמלך ראשון (לפי סטרבון, או לפי יוספוס - השני, כאשר הראשון היה מוצלח פחות) בבית שני, הוא מקביל לגדולתו של דוד המלך (אחרי שאול). אומנם לפי סטראבון (גיאוגרפיה טז׳ ב׳ מ = שטרן (M. Stern, Greek and Latin Authors on Jews and Judaism, I Jerusalem 1974, pp. 26-35) אלכסנדר ינאי הוא שהיה המלך החשמונאי הראשון, אך יש להניח שהוא לא שמע על כך שיהודה אריסטובולוס - שמלך שנה אחת בלבד - קדמו בכך. ראו: שטרן, שם, עמ׳ 307. השוו: ׳וַיְהִי בִּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן הַבַּיִת ליי׳ (מלכים א׳ ו׳ 1).

[174] יוספוס לא מנה במפורש את תקופות ומועדים בימי בית שני, אלא רק את סנבלט (מנה שתי תקופות עד ימי הגלות של בית ראשון: 140 שנה מנבואת ישעיהו, 210 שנה מנבואת ישעיהו עד הצהרת כורש. מעניין ששניהם מתחלקים בשבע). להרחבה ראו: שוורץ, מקורותיו של יוספוס לתקופה הפרסית.

מקוטעות מדי כדי להבין הקשרם (ראו בהמשך: 'כרוניקה חשמונאית'), אם כי מעצם ציון שמם אפשר להסיק שאין זו תקופה שבה עדת קומראן כותבת חיבורים בכינויי סתר כמו קבוצת המגילות ה-4 של מורה הצדק, ואינם חוששים עוד מההנהגה - החשמונאית.

בתחילת חלק-שער החשמונאים, אפרט על היחס החיובי בין החשמונאים לעדת קומראן, בניגוד לתזה במחקר.

ו.4. מי היתה ההגמונית הקודש ומה היתה ההלכה במחצית הראשונה של בית שני?[175]

המסורת של עדת קומראן אבדה עם הטמנתן את המגילות (שגם כך היו סודיות),[176] וברקע נסיבות פוליטיות-דתיות של המאה ה-1 לפנה"ס (נפלה מלכות חשמונאי, הרומאים כבשו את ישראל), ועל כמות המגילות מעידים חז"ל: 'מַשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד'); 'שכחום חזרו ויסדום' (מגילה ג'; שבת קד'; יומא פ'). עם זאת, רוב המסורות של חסידי-התנאים קרובות וכנראה מקורן מעדת קומראן (וכן רוב פרשנות הפשט הדקדוקית, ובסוגות שונות כמו ספרות הסוד ומדרשי ההשלמה כמיובלים, ועוד ועוד), והיות ועדת קומראן היתה צנועה ואנונימית בשמות חבריה (במגילות התקופה שחיברו; בהן רק כמה דמויות מהתקופה החשמונאית), כך גם חז"ל זכרו את הגמונית הקודש שלפניהם בתארים קודש מתאימים:

'רוח הקדש עליהם, אם אין נביאין הן **בני נביאין הן**' (תוספתא פסחים ד' יג'-יד' ומקבילות); 'הוא אלכסנדר מוקדון, שמלך יב' שנה. עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי **חכמים**' (סדר עולם רבה פ"ו); 'אם **ראשונים בני מלאכים** - אנחנו בני אנשים' (שבת קיב' II); 'מאה ועשרים **זקנים**, ובהם כמה **נביאים**, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדרה' (מגילה יז' II; ירושלמי ברכות ב' ד' – במגילות קומראן מאות תפילות שחלקן התגלגלו והצטמצמו לתפילות חז"ל; 'זקנים' נזכרים במשנה 30 פעם); 'עשרים וארבע תעניות ישבו **אנשי כנסת הגדולה** על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו' (פסחים נ' II - התפילין והמזוזות הראשונות בעולם ממגילות ים המלח); 'מִשֶּׁמֵּת יוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ **צְרֵדָה** וְיוֹסֵי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם, בָּטְלוּ הָאֶשְׁכּוֹלוֹת' (סוטה ט' ט' שמפורט בתמורה טו' II); 'דתניא חסידים **הראשונים** לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת' (נידה לח' – הלכה קומראנית שמנוגדת לחז"ל); 'הזהר בדברי **סופרים** יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה' (עירובין כא' II); 'חכמות סופרים תסרח' (סוטה ט' טו'); 'ויקם מאהרן **נבונים** ומישראל **חכמים**' (ברית דמשק ו' 2-3 – מהותם של חז"ל כשמם, הינו ניסיון להמשיך את חוכמת עדת קומראן, אלא שהמדרשים היוצרים של חז"ל אינם כ'דורש התורה' מעדת קומראן). 'משמת רבי חנינא בן דוסא, בטלו אנשי מעשה' (סוטה ט' טו' – אמנם יותר מאוחרת).

---

[175] לפרק זיהוי עדת קומראן עם הגמוניות הקודש שכינו אותה חז"ל, כגון: נביאים, הכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים, סופרים, ראשונים: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/137-hegemony
לפרק חסידים כעדת קומראן וממשיכיהם, ראו: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/134-hasidim

[176] השוו לחז"ל: 'מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר' (ספרי דברים פז'); 'מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא, וכתוב בה: איסי בן יהודה..'.

כידוע, כמעט ואין לחז"ל מסורות הלכתיות לפני שמאי והלל, זולת כמה מסורות מוסריות כמפורט בתחילת פרקי אבות. אך בואו נלך יותר אחורה: מי היו החכמים הפרושים בתקופה הטרום חשמונאית? האם במאה ה-3 לפנה"ס היתה כנסת גדולה או סנהדרין? מה היתה זהותה הפוליטית/דתית? מה היו הלכותיה?

בידי עדת קומראן ספרית-מגילות רבים שמשוכים לתקופות שקדמו לה (ראו בפרק על סוגי המגילות), אך חזרתה בתשובה של עדת קומראן ומינוי מורה הצדק עליה, הוא שהביא אותה לתחילת שמירת ההלכה המפורטת שחידשה, עד שבשלבים ובחלקים נפוצו לזרמים ודתות נוספים.

בעיקר נוכח ציטוטים של ספרים-מגילות בספרים-מגילות מאוחרות לה, מסכימים במחקר שהספרים-מגילות המצוטטים הם קדומים יותר, ואף קדומים לעדת קומראן. כאן עולה השאלה החשובה – מי לדעת המחקר חיבר ספרים/מגילות קדומים אלו?

היו המחקר שהעזו לענות על כך והציעו קבוצות אלו: חסידים, לווים, כוהנים.[177] אלא שלכל ההצעות יש חיסרון אחד – אין להן שום אסתמכתא, ועל מה להישען. יוצא איפא, שבעוד המחקר מזלזל במחברים האמיתיים של המגילות-הספרים הקדומים, שמסורותיהם נפוצו כבר מתקופותיהם לחלק מעמי קדם, אין לא שום הצעה, או הצעה שיש בה דבר מה להתבסס עליו.

ז. הזיהוי העצמי של עדת קומראן כבני צדוק הכוהנים, קדושים, כנסת וחסידים

ז.1. בין בית צדוק מהמקרא לעדת קומראן (כ'בני צדוק הכוהנים') ולכת הצדוקים[178]

עדת קומראן מייחסת את ראשיה לבני צדוק הכוהנים (בכמה נוסחים של הסרך היחד מצוין רק כוהנים), כאשר היה בידיה לוחות משמרות כהונה של כל 24 המשמרות (ראו פרקון בעניין). היות וכינויים העצמי של עדת קומראן הוא 'עדת היחד', נכון היה לקרוא לעדה בשמה 'עדת היחד', ואילו הכינוי 'בני צדוק הכוהנים' נדרש בברית דמשק ד' 2-4 באופן שאולי אינם אותה משפחה גנטית: 'הכהנים הם שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה והנלוים עמהם, ובני צדוק הם בחירי ישראל קריאי השם העמדים באחרית הימים' (ברית דמשק ג' 19-ד' 2 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 88-94]).

אחת החידות ההיסטוריות הגדולות בנוגע לכתות ולמגילות קומראן, הוא היחס בין עדת קומראן לצדוקים. האם זו אותה קבוצה? אם לאו, במה היו המחלוקות ביניהם? האם גם הצדוקים מייחסים את עצמם לכוהני בית צדוק מהמקרא? רוב החוקרים סבורים שמחד הצדוקים היו כת יריבה לעדת קומראן (מכונים 'מנשה'

---

[177] למשל:

- שיפמן סבור שמגילת המקדש חוברה ע"י על פי מקורות טרום-כיתתיים, בחלקם מקורות צדוקים. רוב המחקר סבור שמגילת המקדש קדומה לברית דמשק – שזו מתוארת לכ-170 לפנה"ס.
- אחת ממגילות תפילות המאורות, 4Q504, מתוארכת ל-150 לפנה"ס, והיות שהמחקר סבור שעדת קומראן נוסדה אחריו (מה ששגוי) והיות ואין במגילה זו תכנים ומונחים כיתתיים, באייה הציע שחוברה על ידי לויים (אלא שלא הכרנו קבוצת חסידים בתקופה זו), ומאייר הציע שחוברו על ידי לויים (וגם קבוצת לויים לא הכרנו בתקופה זו). עם זאת, בתקופה זו אכן היו כבר קבוצות שומרות תורה, אלא שאלו בעקבות עדת קומראן

[178] על מקורות בית צדוק והצדוקים ובהשוואה לעדת קומראן ולרבי צדוק הכהן, ראו: כהן, מצדוק ועד צדוק.

שישבה בירושלים), ומאידך שהיו לשניהם את אותם עיקרי הלכות. אני מציע להפריד בין הצדוקים-הראשונים שהיו קרובים עד מאוחדים לעדת קומראן, לעומת הצדוקים-האחרונים שהם בעלי אידיאולוגיה אחרת וסותרת לעדת קומראן, ולכך מוקדש פרק בעניין.

במחקר מקובל לראות את ההלכה הכוהנית כקדומה וכצדוקית. הגדרה זו נכונה חלקית, כי לפני עדת קומראן לא היו צדוקים, וגם עם נגדיר את הלכת עדת קומראן כצדוקית, הרי שהרבה מהלכות עדת קומראן לא היו לפניה – כי היא ייסדה את רוב ההלכה (כנראה היו ידועים למשה רבינו ונשכחו – ראו בפרק השכחה הראשונה). כאמור טרם עדת קומראן כבר היו כוהנים גדולים מבית צדוק במשך כ-800 שנה, ויש לציין את ההבדל ביניהם לבין עדת קומראן: כוהני בית צדוק הקדומים, ואף כוהנים אחרים (ככוהני העיר נוב המוזכרים בשמ"א כא'), לא ידעו וקיימו את כל פרטי התורה, היות ואלו נגלו וחודשו ע"י עדת קומראן. דברים אלו נתמכים מעדויות המקרא והארכיאולוגיה ועד תעודות אל-יהודו בבבל ויהודי יֵב שבמצרים. חלק מבני ישראל (בעיקר בממלכת יהודה) הקפידו בימי בית ראשון על ההלכה שהיתה ידועה להם עד אז, ועיקרה היה בענייני פולחן וטהרה, כשבשאר כנראה נצמדו לפשט המקראות מסורות, אך אין לנו מידע רב בעניין. יש להדגיש כי עדת קומראן קיבלה לידיה ספרים מהקדמונים עובר למקרא וספרות משלימה רבה ומגוונת לפניה, שגם באלו יש הלכות שונות, ולא ברור אם ספרים אלו נקראו ע"י הכוהנים שקדמו לעדת קומראן, ואם נקראו – האם קיימו אותם?[179]

ז.2. מאפייני עדת קומראן כעיר כוהנים, ולא ככת (פרשת 'אֶמֹר')

הקשר מפרשת השבוע 'אֶמֹר' למגילות קומראן: רבים סבורים ונוהגים לכנות את עדת קומראן כ"כת", בעקבות הגדרות האיסיים ע"י היסטוריונים מסוף ימי שני על כתות בית שני. אלא שבעוד אותם היסטוריונים שיבחו והיללו בעיקראת האיסיים,[180] היום התפיסה היא שלילית ומגנה (מטעמי בורות או שנאת אליטות/כתות). אף שיש בעדת קומראן מאפיינים חברתיים-סוציולוגיים של כת, הרי שהתורה היא המצווה על רמת הקפדה הלכתית יותר גבוהה לכוהנים (מקורם בפרשת השבוע 'אֶמֹר'), וכך רוב ההלכות במגילות קומראן מחמירות (לצד העובדה שהן גם ההלכות הקדומות, ועדת קומראן מזהה עצמה 'בני צדוק הכוהנים', מקובל במחקר לכנות את המגילות כ'הלכה כוהנית'). וכך בפועל, ללויים היו 48 יישובים נפרדים (במדבר לה'), כשמתוכם 13 ערים רק לכוהנים (יהושע כא' 4). המפורסמת שבהן היא 'נֹב עִיר הַכֹּהֲנִים' (שמואל א' כב' 19), ועדויות רבות יש ליישובי כוהנים (ומשמרות כוהנים) עד לימינו (כמו כוהני ג'רבה שחיו בנפרד משאר היהודים).

---

[179] הלכה אחת של טהרה ממגילת המקדש נשמרה בימי אנטיוכוס השלישי – ראו על כך בהמשך. יש לציין שתהליך דומה קרה בביתא ישראל ששמרו על ספר היובלים אך לא את לוח השנה שלו, אך אופי קהילתם הרבה פחות למדני, בדומה ליהודי יֵב שבמצרים (ראו פרקים על כל אחת מקהילות אלו).

[180] - החשמונאים ניסו לקרב אליהם קבוצות חסידים, וציינו על חוסרם בנביא (ראו בפרק על החשמונאים).

- יוספוס על האיסיים: הקדיש להם 43 אזכורי שבח מתוך 47 אזכורים על כל הכתות (4 אזכורים בלבד לצדוקים ולפרושים), וטען שהם בעלי נבואה.

- פילון האלכסדרוני העריץ ביותר את התֶרָאפּוֹטָיִם הנעלים, ואת האיסיים כחסידים. למשל, בספרו 'כל אדם ישר הנו בן חורין (בו הוא מתאר אותם) הגדירם: 'אתלטים של שלמות (על חירות הצדיק, 88).

- 'פליניוס הזקן סיכם את תיאוריו על האיסיים: 'המופלאה מכל הכתות שבעולם'.

- חז"ל מציינים הגמוניות מתקופת עדת קומראן: נביאים, כנסת, סנהדרין, זקנים, סופרים, חכמים, ראשונים. זאת כאשר מאות מסורות והלכות שחז"ל משייכים להגמוניות אלו - תואמות למסורות במגילות קומראן.

- חז"ל מציינים בימיהם 'חסידים ראשונים' ו'אנשי מעשה' שהיו מביאים מסורות כתובות ומחוללי נפלאות בזכות קדושתם.

אלא שהתנהלותה של עדת קומראן כעיר כוהנים היתה תחליף משני, והיא באה כתוצאה מההתייוונות הקשה ששררה בישראל טרם מרד החשמונאים. בעקבות עדת קומראן (ידועה בספרי המקבים כ'חסידים'), גם החשמונאים ברחו למדבר (מק"א ב' 29-33 ; מק"ב ה' 35),[181] ואף מצוין החשמונאים שמרו על טהרת מזון דומה (בתאימות לעדויות ארכיאולוגיות).[182] מקומה של עדת קומראן ככוהני בית צדוק, המשמרת הנבחרת לכהונה הגדולה (לפי ההפטרה – יחזקאל מד'), הוא כמובן בית המקדש בירושלים, ועל כך מעידות גם מגילות קומראן שונות,[183] לצד עדויות נוספות.[184]

היות ובין עדת קומראן לבין החשמונאים ניכרת קרבה גבוהה,[185] סביר שעדת קומראן הצטרפה להנהגת החשמונאים-הצדוקים, וכך למעשה שבה לניהול התורני-רוחני.

כך או כך, עדת קומראן לא רק ייסדה את ספרות הקודש ההלכתית והמיסטית בחיבור עם מגילות קדומות, אלא נזכרה לטובה כהגמונית הקודש המרכזית של אמצע ימי בית המקדש השני, וממנה התפתחו ספרויות והגמוניות קודש, הן המרכזיות כמו חז"ל והנצרות, והן משניות - כמו טובלי-שחרית וחסידים שונים.[186]

ז.3. 'ויבן להם בית נאמן בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים': כוהני בית צדוק, מלאכים ורופאים

להלן התיאור העצמי המדהים בדיוקו: 'ויבן להם **בית נאמן**[187] בישראל, אשר לא עמד כמהו למלפנים ועד הנה, המחזיקים בו לחיי נצח וכל כבוד אדם להם הוא, כאשר הקים אל להם ביד יחזקאל הנביא לומר 'וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וּבְנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי, בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי' [יחזקאל מד' 15]' (ברית דמשק ג' 19-ד' 2).[188]

---

[181] מק"א ב' 29-33: 'ויברח הוא ובניו אל הרי המדבר, ויעזבו כל אשר להם בתוך העיר. וכל האנשים אשר נגעה תורת יי בלבבם הלכו אחריהם וינוסו המדברה. וישבו שם הם ונשיהם וטפם ומקניהם, כי גבר הקצף מאוד מאוד. וישמעו אנשי המלך בעיר דוד אשר בירושלים כי רבים הכבידו את לבם לבלתי עשות את מצות המלך. וכי גם עזבו את הערים להסתתר במדבר ונקבצו אליהם עם רב'; מק"ב ה' 35: 'וינוס יהודה המקבי עם תשעה אנשים המדברה, ויאכלו את עשב האדמה כבהמות השדה, למען הינזר משיקוץ הגויים'. קבוצות חסידים ונזירים כאלו ידועות בנצרות ובזוהר (חלק ב', דף קפ"ג, עמוד ב', מצוין: 'פרישי מדבראַ').

[182] מק"א א' 63-62: 'ורבים בישראל התאמצו והתחזקו לבלתי אכול טמא; ויבחרו למות, פן יטמאו במאכלים ויחללו ברית קודש, וימותו'; מק"ב ה' 27: 'באכלם מזון עשבי הם התמידו לא ליטול חלק מן הטומאה'. האיגרת בתחילת מק"ב מציגה את החשמונאים כבעלי טהרה וקדושה הזכאים לחנוך את המזבח במקדש. עדויות ארכיאולוגיות תואמות ה סוגי ווזמני המקוואות, וכלי האוכל שנמצאו בארמונותיהם ביריחו.

[183] על כך מעידות מגילות קומראן כמו: מגילת המקדש, מגילת המקדש. מגילת ירושלים החדשה בארמית מתייחסת לפרטי הבנייה ארכיטקטוניים של ירושלים באחרית הימים; מזמורי האהבה לירושלים בתקופה שעדת קומראן במדבר – אלו מצביעים שהפרישה הינה זמנית וירושלים בראש שמחתם.

[184] כגון: המקוואות הראשונות, סוגי כתב, קברים.

[185] - בקרבות החשמונאים יש קרבה גבוהה למגילת המלחמה (או"ח); החשמונאים חפשו ספרים שאבדו; החשמונאים העריצו את ה'חסידים' שמזוהים עם עדת קומראן, וביקשו נביא.

- יוחנן הורקנוס: התקין טבעות המקדש כהלכת מגילת המקדש; שמר את חג השבועות ביום ראשון; התקין ממשלת 'חבר היהודים' כהלכת מגילת המקדש וברית דמשק.

- ינאי: עדת קומראן כתבה לו מגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך', וכן כתבה באופן חופשי שמות פוליטיים ללא חשש – כבמגילות מורה הצדק; צאצאי בית חוניו מבני צדוק הכוהנים ממצרים סייעו לו; ימיו הם הגאולה לפי מועד 490 שנה.

החשמונאים היו מונוגמיים כעדת עדת קומראן; הצדוקים נהגו בשלוש הלכות לפי הוראת ממ"ת; הסנהדרין הצדוקית והשרים הנכבדים היו צדוקים

[186] לפרק זיהוי עדת קומראן עם הגמוניות הקודש שכינו אותה חז"ל, כגון: נביאים, הכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים, סופרים, ראשונים: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/137-hegemony

לפרק חסידים כעדת קומראן וממשיכיהם, ראו: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/134-hasidim

[187] מימוש שמואל א' ב' 25: 'וַהֲקִימוֹתִי לִי כֹּהֵן נֶאֱמָן, כַּאֲשֶׁר בִּלְבָבִי וּבְנַפְשִׁי יַעֲשֶׂה; וּבָנִיתִי לוֹ בַּיִת נֶאֱמָן, וְהִתְהַלֵּךְ לִפְנֵי מְשִׁיחִי כָּל הַיָּמִים'. להרחבה, ראו: גולדמן, פרשנות פשר בברית דמשק, עמ' 73-74.

[188] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 9.

פשר זה של עדת קומראן המיישם את עצמם לפי נבואתו של יחזקאל, מדייק בעובדה היסטורית: לא ידוע לנו על שום קבוצה לפני עדת קומראן שידעה (ושמרה) על התורה לפי ההלכות שנוסדו בעדת קומראן (היו בני נביאים בבית ראשון, ועשו אמנה בשיבת ציון, אך לא היתה בידם כל התורה). למעשה, גם מאז עדת קומראן ועד היום, למרות שבעקבות עדת קומראן קמו זרמים וקבוצות הקרובים במסורותיהם (ביהדות, בנצרות ובדתות נוספות), לא מצאנו קהילה שמתקרבת לאפס קצהה של עדת קומראן, בכל הבחינות: בכתיבה התורנית והנבואית, בהלכה וטהרה, במלחמה, ובספרויות בתחומים מעל שהכרנו ושלא הכרנו. עם זאת, ישנם תיאורים נעלים על קבוצות הקרובות ממשיכות של עדת קומראן (ראו בפרק הבא: 'שבח והערצה לעדת קומראן, לצד הקושי בזיהויים נוכח אלמוניותם').

ז.4. <u>מקורם וראשית כהונת בית צדוק:</u>

ראשון מוזכר 'וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לֶחֶם וָיָיִן וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֶלְיוֹן' (בראשית יד' 18). לפי מגילת פשר מלכיצדק 11Q13 הוא יחזור באחרית הימים (אולי כמלאך) נגד מלכירשע.[189] מלכיצדק מוזכר בעוד מקורות.[190] ייתכן שעדת קומראן בזיהויים העצמי 'בני צדוק הכוהנים', ממשיכים את שמו של מלכיצדק (תהילים קי' 4), ובכל אופן מהות שם זה הינו העיקר: "צדק". כך גם היה המלך האחרון של ממלכת יהודה, ולפי ירמיה כג' 6: 'וְזֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר יִקְרָאוֹ - ה' צִדְקֵנוּ'.

ההגמוניה הכוהנית במקרא הוענקה לבית צדוק, כנראה תחילה נוכח נאמנותו של צדוק בן אחיטוב לדוד המלך (וכן זכה לחנוך את בית המקדש הראשון),[191] דרך כוהנים גדולים בבית ראשון – שאותם שיבח והעניק להם תפקידי בכורה הנביא יחזקאל ב-4 אזכורים, כגון: 'וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וּבְנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי' (יחזקאל מד' 15). גם חונכי בית המקדש השני היו מבית צדוק, החל מיהושע בן יהוצדק ועזרא הסופר, ועד לאחרון טרם מרד החשמונאים: חוניו השלישי (או יאסון), כאשר בסוף ימי בית שני יש כמה אזכורים לבית צדוק, אך לא ברור מעמדם וזיהויים, מה גם לא ברור הקשר לכת הצדוקים (ראו פרק בעניינם). לפני היה שמעון הצדיק (שספק אם הראשון או השני) ששובח גם בן סירא (שקרוב לעדת קומראן – ראו הרחבה בפרק עליו), וממנו גם חז"ל ייחסו את מעבר התושב"ע מהכנסת הגדולה.

התורה מקנה ללווים ולכוהנים את עיקר ההוראה השפיטה וההנהגה בישראל. לצידם אמורה להיות מלכות ונביאים, אך אלו התקיימו רק בחלק מתקופת התנ"ך, ובימי בית שני רק/בעיקר בעדת קומראן (מלבד הדורות הראשונים של שיבת ציון). הכהונה לעומת זאת אינה מותנת, ואכן הכהונה היתה ההגמוניה היחידה הרציפה עד לחורבן הבית השני.

ז.5. <u>קדושי העליון ומלאכים:</u>

---

[189] מגילת פשר (11Q13 [החיבורים העבריים ב', עמ' 279-280]). מלכירשע (מוזכר גם מגילה 4Q280) הוא דמות רוחנית עתידים למלחמת אחרית הימים, כנראה מול-נגד מלכיצדק.

[190] מוזכר במגילה חיצונית לבראשית כא' 26 ללא מידע נוסף מבראשית; בחנוך ב' כג' 26 (ראו בפרק על הנצרות); 4 אזכורים בפילון; בחזון יוחנן כריסטוס "המורה" מקביל למלכיצדק נגד ארמילוס בן בליעל מספר זרובבל. להרחבה ראו קנדי-הראל, יום הכיפורים במגילות.

[191] לשושלת הכוהנים הגדולים מבני צדוק, ראו: דברי הימים א' ה' 29-41; נחמיה יב' 10-11; קדמה"י יא' 347, 302, 297; יב' 237, 224-225, 157; יב' 43-44; כ' 234. להבטחה ביחזקאל ראו: מ' 46; מג' 19; מד' 15; מח' 11. להרחבה ראו: י' ליוור, חקרי מקרא ומגילות מדבר יהודה, ירושלים תשל"ב, עמ' 144-146.

דניאל ז׳ מציין את **קדושי העליון**. ספר היובלים ב׳ 18-19 מציין שעמ״י ששני המינים הגדולים של המלאכים שומרים את השבת. ויכולת קבלת הנבואה של עדת קומראן נבעה מרמת הטהרה הגבוהה ביותר שהקפידה, כששיאה היא קרבתם למלאכים: ׳מלאכי הקודש בעצתם׳ (ברית דמשק טו׳ 15-18; סרך היחד ב׳ 8-9); ׳להתיצב במעמד עם צבא קדושים, ולבוא ביחד עם עדת בני שמים׳ (סרך היחד יא׳ 22-23). הכוהנים שביניהם מוזכרים בסרך היחד ח׳ 10-4, ט׳ 3-6 כ׳קודש קודשים׳ (השוו ל״חבריא קדישא״ [מארמית: החברים הקדושים] שבספר הזוהר החדש [׳כי תבוא׳ ג׳]), ולצד הגדרתה את קהילתה כמקדש (ראו בפרק על ירושלים), הרחיקו טמאים ובעלי מומים מעדתם (ברית דמשק 4QDa קטע 8 6-9; סרך היחד ב׳ 1-9).[192] עדת קומראן שרה בשבתות יחד המלאכים, ולכך יש מגילה ייעודית: ׳שירי עולת השבת׳, כפי שמציין מלאכי ב׳ 7: ׳כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת, וְתוֹרָה יְבַקְּשׁוּ מִפִּיהוּ ,כִּי מַלְאַךְ יי צְבָאוֹת הוּא׳.[193]

נציין תיאור נועז של מחבר ההודיות (כנראה מורה הצדק): ׳אני עם אלים אתחשב ומכוני בעדת קודש מי לבוז נחשב בי... כיא אני ישבתי ב[ ] בשמים מי כמוני באלים׳ (קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 108, שו׳ 1-5).

2 מקורות חשובים יש לחז״ל על היות עדת קומראן כמלאכים: ׳אם דומה הרב למלאך ה׳ יבקשו תורה מפיו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו׳ (מועד קטן יז׳; חגיגה טו׳ II); ׳אם ראשונים בני מלאכים - אנחנו בני אנשים׳ (שבת קיב׳ II).

הידע על המלאכים הוא אחת הסיבות העיקריות לסודיותה של רוב ספרות עדת קומראן (קבוצות מגילות 1-4); על כך ראו בפרק ׳מעבר מסורות הפשט והסוד דרך החסידים׳, ונציין רק את דברי יוספוס פלביוס שמספר שהאיסיים היו מסתירים בסוד את שמות המלאכים (מלחה״י 142 II).

ז.5.א. ׳קְדֹשִׁים תִּהְיוּ׳ – לפי צוואות השבטים:

פרשת ׳קְדֹשִׁים׳ פותחת בציווי הנשגב: ׳קְדֹשִׁים תִּהְיוּ׳, והשאלה המתבקשת היא: מזה להיות קדוש?

אמנם המונח ׳קדוש׳ על הטיותיו תדיר במגילות קומראן (ובפרט במגילה המלחמה), ולו כמה משמעויות. הביטוי היחיד של ׳איש קדוש׳ ממגילות קומראן, הוא מצוואת בנימין ה 4-5: ׳כי אם עזות יענה איש לאיש קדוש והתנחם, כי יחונן צדיק את המגדף ויחריש; ואם יבגד איש בצדיק והתפלל בעדו הצדיק כי אם גם לרגע קט, ידכא עוד מעט ישגא זהרו ויופיע כאשר היה גם יוסף אחי׳, לפיו הוא מוקבל לצדיק.

מטרת ופסגת האדם לפי צוואות השבטים, היא שרוח האל הטובה תשכון באדם הטוב,[194] במקום שיהיו בו, או חלילה - אפילו ישלטו בו, רוחות רעות: ׳ואתם בניי אל תהיו כמוהם, בעלי שני פנים לטוב ולרע, כי רק

---

[192] מכאן כנראה הפטור של בעלי מומים בחז״ל לשמירת מצוות. מחבר מקצת מעשי התורה מחה נגד כניסתם למקדש של סומים וחירשים: ״[ואף ע]ל הסומ[י]ם שאינם רואים להזהר מכל תערו[בות] ותערובת [א]שם אינם רואים, [וא]ף על ה חרשים שלוא שמעו חוק [ומ]שפט וטהרה ולא [ש]מעו משפטי ישראל, כי שלוא ראה ולוא שמע, לוא [י]דע לעשות, והמה באים לטה[ר]ת המקדש!״ (פרק ב׳ שורות 49-54, קימרון, עמ׳ 208). לפירוש הרחקת המומים בעדת קומראן, ראו: שיפמן, ההלכה המשיחית של כת יהודה, עמ׳ 298-309; פירושו של כהנא לצוואת לוי ג׳ 3 (עמ׳ קסא׳).

[193] דברים אלו נותחו בהרחבה ע״י רחל אליאור, מקדש ומרכבה, עמ׳ 268: ׳בשירות עולת השבת מתרחשת מטמורפוזה מיסטית-ליטורגית של חזון יחזקאל וכל חלקי המרכבה הופכים לישויות שמימיות מוארות, מואנשות, מרננות, מהללות ומברכות בהשראת עבודת הכוהנים והלויים. הצביון הרבוע המודגש באופן בולט בחזון יחזקאל מטושטש בשירה המקוטעת במזכירה במקום אחר את ׳ארבעת מוסדי רקיע הפלא׳, אולם המרכבה, הדביר, הכיסא, מושב הכבוד, האופנים, הגלגלים וקודש הקודשים מצטרפים זה לזה ברצף ליטורגי׳.

[194] גד ה 3-4; זבולון ח 2; יוסף י 2-3; דן ה 1.

בטוב תדבקו - למען ישכן בו אלהים, ובני אדם ידרשהו' (אשר ג' 1). כך גם מסכם דן ה' 1 את שמירת כל התורה והמצוות: 'ועל כן בניי, שמרו את מצות יי ואת תורתו, נצרו וסורו מן הכעס, ושנאו כזב - למען **ישכן** בקרבכם יי ובליעל ינוס מכם'. זו פרשנות מקובלת גם לוויקרא יט' 2: 'דַּבֵּר אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם - קְדֹשִׁים תִּהְיוּ, כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יי אֱלֹהֵיכֶם', בתאימות עם שמות כה' 8: 'וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ, וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם'.

בנימין ודן מרחיבים על יוסף כאיש הטוב,[195] אך שניהם ללא צירוף ביטוי ששוכנת בו רוח האל. גם בן סירא מזכירו לחיוב, וכן כינויו בזוהר: 'יוסף הצדיק'.[196]

יתכן ועדת קומראן אף טענה שהמקדש הוא בתוך האדם: 'ויואמר לבנות לוא מקדש אדם, להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה',[197] לצד טענתם ששכנו עם 'מלאכי הקודש בעצתם'.[198] סוקרטס טען ש'הרוח הטובה' (eudaimonia) הוא המצב הטוב ביותר (קרטיסטון) בחיים; דמוקריטוס גרס שהנשמה היא מקום מגוריו של האלוהים; אפלטון כתב שעלינו 'להדמות לאל ככל האפשר ע"י כך שנעשה את הטוב'.[199]

מתבקשת השאלה: כיצד (לפי הצוואות) משיגים את שכינת רוח האל הטובה באדם?

לפי זבולון ח' 1-2 ושמעון ד' 4: 'ועל כן בניי, **יכמרו נא רחמיכם** על כל איש בחנינה - למען יחנכם יי וירחם עליכם. כי באחרית הימים ישלח אלהים את רחמיו על פני הארץ, ובמקום אשר ימצא לב רחום - שמה **ישכן**'; 'ויוסף היה איש טוב **רחום** וחנון, **ורוח יי** היתה בו, ולא שמר לי עברתו, ויאהבני יחד עם אחיי'. לפי יוסף י 1-3, רוח האל הטובה מגיעה משילוב 3 מעשים: 'על כן ראו בניי את אשר יפעלו **ארך רוח ותפילה וצום**; וגם אתם אם תלכו אחרי הענוה וטהר לבב בארך רוח ותפלה, ותצומו בלב נדכה - **ישכן** בקרבכם יי, כי אהב הצנע לכת; ובכל אשר ישכן עליון, אם גם קנאה תפל על איש, או שבי או רצח אלהים השוכן בו, לא רק יוציאהו מרעה למען ענותו, כי גם ירוממהו ויפארהו, כאשר עשה גם אתי'.

בנימין ו' 4, ח' 2 מוסיף את הסגולות לאדם שבו רוח האל: 'לא כבוד אנשים וקלונם יטו את היצר הטוב, וערמה וכזב וריב ודבה לא ידע - כי יי **ישכן** בו, ויאיר את נפשו ויחדהו בכל בכל עת'; 'כי כל אשר לו לב טהור, באהבה לא יביט אל אשה לזנות עמה, כי אין שמץ רע בלבבו, כי **רוח יי** נחה עליו'.

חלק מכינוי ה'קדושים' מכוונים למלאכים, ובדניאל.

---

[195] בנימין ג 1, ד 1; דן א 4.

[196] בן סירא מט 17: 'ואין מי ישווה ליוסף נזיר אחיו ומשען עמו'. זוהר ח"ג ש"ב. לאזכוריו של יוסף כצדיק במסורות שונות, ובפרט להקבלת הנצרות המוקדמת של רדיפת ישו ע"י היהודים, כיוסף הנמכר ע"י אחיו, ראו: הולנדר, יוסף ביהדות ובנצרות.

[197] 4Q174 ג 1-13 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium); קימרון, החיבורים העבריים ב, עמ' 289.

[198] ברית דמשק טו 15-18; סרך העדה ב 8-9. ראו גם: 'להתיצב במעמד עם צבא קדושים ולבוא ביחד עם עדת בני שמים' (סרך היחד יא 22-23). לפי מגילת שירות עולת השבת, העדה מתעלה בשבתות לשירה (או אף להיות כ) עם המלאכים. הכוהנים שביניהם מוזכרים בסרך היחד ח 4-10, ט 3-6 כ'קודש קודשים'.

[199] וולפסדורף, אתיקה יוונית עתיקה, פרק 9.

ז.6. רפואה בעדת קומראן והאיסיים:

מאפיין נוסף של האיסיים הוא: 'שוקדים על הספר הקדמונים ובוחרים מתוכם בייחוד את מה שמועיל לנפש ולגוף. מתוך הכתבים הללו הם חוקרים את שרשי המרפא ותכונות האבנים' (מלה"י ב' 136), מלבד שייתכן שפירוש שמם הוא רופאים (כך בארמית;[200] לדעת פילון: חסידים מיוונית), וזהו משמעות המונח של קבוצת התֶרַאפּוֹיְטִים לפי פילון – רופאי נפש. על 7 מהגופות בבית הקברות של היישוב קומראן נמצא הצמח הפואה, שידוע בעולם העתיק גם לריפוי.

אמנם לא שרדו לידינו כתבים רפואיים,[201] אך שרדו מגילות לחש שמטרתם רפואת הנפש (ראו בפרק התפילה), ופעולת ריפוי רוחנית מובהקת מצוינת במגילה חיצונית לבראשית כ'[202] (לאחר מכן ישו והחסיד ?? גם סמכו ידו לריפוי). היובלים י' 1-14 מזכיר את ספר הרפואה שלמד נוח מהמלאכים ומסר לבנו שם (ממנו התפתח ספר אסף הרופא (בן ברכיהו; מהמאה ה-6 לספירה).[203]

לפי חֲנוֹךְ ז' 1 המלאכים הרעים עשו שימוש לרעה בסודות הצמחים, כאשר גילו אותם לנשים לצורך 'קסמים וכשפים' (ופרק ח' 3: 'שמחזי למד כשפים וכרת שרשים').

בספר החיצוני איגרת רחבעם, האב – שלמה המלך, מודיע לבנו – רחבעם, את השימוש בצמחים, בתפילות ובאבנים.

לצמחים שימוש נוסף של ריח ניחוח המשמח אלוהים ואנשים: 'ומן בני הכוהנים רוקחי המרקחת לבשמים' (דבה"י א' ט' 30). עיסוק ברוקחות אפיין גם את הנשים 'וְאֶת בְּנוֹתֵיכֶם יִקָּח לְרַקָּחוֹת וּלְטַבָּחוֹת וּלְאֹפוֹת' (שמ"א' ח' 31), ואפשר שמכאן לשון הנקבה במצווה: 'מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה'.

בפרק הנסתרות מובא הפירוש של עדת קומראן ל'סַפַּחַת' (ויקרא יג' 2) ודרך רפואתה.

דרך נוספת של רפואה היא רפואת הנפש ע"י הרחקת רוחות רעות, וזאת בתפילות שבח לבורא, ייתכן בלחש (ראו בפרק תפילה).[204]

ח. זיהוי עדת קומראן בחז"ל כהגמוניות: הכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים, סופרים, וחכמים

[200] כך הוא גם שמו של המלך שאולי רמוז בדרה"י ב' טז' 12: 'ויחלא אסא ... ברגליו עד למעלה חליו וגם בחליו לא דרש את ה' כי ברפאים'. עפ"י הארמית הסורית בה חסידים = חסיין ~ אסיים

[201] יש לציין שבן סירא לח' 1-15 מפרט על הרפואה והשמיעה לרופאים, אך אין לו הלכות רפואה לריפוי. על קרבתו של בן סירא לעדת קומראן ראו בפרק בעניין.

[202] שורה 22: 'ואסמוך ידיי עליו ויחי' (תרגום מארמית).

[203] ראו: ורמן, היובלים, עמ' 19-20. בספר 'משלי סעיד בן באבשאד/המשלים הבלתי מחורזים/'משלי המידות' מצוינות אמירות קרובות: 'תחלואי הגשם [הגוף] יבריא סמים [תרופות], ותחלואי הנפש רפואתה חכמה... העוסק לבנות גשמו יהרוס רוחו ונשמתו' (ו' 15, טו' 8).

[204] בספר אווסטה הקדוש לזורואסטרים (הקרובים לעדת קומראן בתורתם) מובחנים שלושה סוגי תרופות, בסדר חשיבות זה: רפואה בעזרת סכין (ניתוח); רפואה על ידי צמחי מרפא; ורפואה על ידי מילים אלוהיות.

בחלק/שער זה תזוהה עדת קומראן עם הגמוניות הקודש שכינו אותה חז״ל, כגון: נביאים, הכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים, סופרים, ראשונים.[205]

בשני חלקים/שערים הבאים, תזוהה עדת קומראן עם הגמוניות הקודש לפי כינויים העצמי (כוהני בית צדוק, כנסת וחסידים), ולאחר מכן הקרבה ל׳חסידים ראשונים׳, האטימולוגיה לחסידים, ודוגמאות למעבר מסורות לחסידי התנאים.

עדת קומראן היתה הגמוניה תורנית שלטת על המשך כתיבת כתבי הקודש (מה שחז״ל אסרו על עצמם בצדק, כמפורט בפרק בעניין), ועל אף המהפכות הפוליטיות חברתיות מאמצע ימי בית המקדש השני, בפועל, ההגמוניה התורנית היתה עדת קומראן וממשיכה, עד וכולל שמעון בר כוכבא, (ואחריו התחילה נשיאות רבנית).

ח.1. <u>עדת קומראן הם מייסדי קבוצת החכמים, שחז״ל ניסו להמשיכם</u>

עדת קומראן היא הקבוצה הראשונה שהגדירה את עצמה: ׳ויקם מאהרן **נבונים** ומישראל **חכמים**׳ (ברית דמשק ו׳ 2-3).[206] כינוי חשוב זה הוא למעשה הכינוי החשוב וביותר שגם חז״ל ניסו לייחס לעצמם, וזאת במיוחד שחז״ל היו חסרים את שאר המוטיבים (לא היו בעלי רוח הקודש, לא היו כוהני בית צדוק, לא היו הגמונית הכנסת הגדולה וכמפורט בפרקונים אלו).

הוראות הלימוד של עדת קומראן כללו הקדשת לומד אחד מתוך עשרה במהלך היום (סרך היחד ו׳ 6-7),[207] כאשר כולם לומדים שליש מהלילות.[208]

בן סירא הדגיש את מעלת הלמידה תוך גיחוך במקצועות כפיים,[209] וציין שברכת החוכמה ניתנת מה׳ על מי שהקדיש את עצמו ללימוד. המעבר מחוכמה לנבואה הוא מאפיין עיקרי של עדת קומראן, כפי שלמשל עזרא היה סופר מהיר בתורת ה׳ (??), וכמורחב בהמשך שער/חלק זה.

כהגמוניה הבאה, העצימו את ההגמוניה הזו (היות והיו חסרי נבואה וכהונה גדולה; מענין שתואר ה״חכמים״ ניתן להגמוניה בעדת קומראן שאינה כוהנית – אלו ה״נבונים״). במגילות קומראן ישנה ספרות חכמה שאינה מובאת מסמכות אלוהית כמו כמצוות התורה וההתגלויות של החברים הבכירים של עדת

---

[205] בפרק הראשון תזוהה עדת קומראן עם הגמוניות הקודש שכינו אותה חז״ל, כגון: נביאים, הכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים, סופרים, ראשונים. בפרקים הבאים, תזוהה עדת קומראן עם הגמוניות הקודש לפי כינויים העצמי (כוהני בית צדוק, כנסת וחסידים), ולאחר מכן הקרבה ל׳חסידים ראשונים׳, האטימולוגיה לחסידים, ודוגמאות למעבר מסורות לחסידי התנאים: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/137-hegemony

[206] קימרון, <u>החיבורים העבריים א׳</u>, עמ׳ 12. ייתכן ומרומז כאן יכולתם הנבואית, או לפחות לכתיבתם את ה״פשרים״, כיוסף הצדיק: ׳וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יוֹסֵף אַחֲרֵי הוֹדִיעַ אֱלֹהִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֹאת אֵין נָבוֹן וְחָכָם כָּמוֹךָ׳; דברים א׳ 13: ׳הָבוּ לָכֶם אֲנָשִׁים חֲכָמִים וּנְבֹנִים׳; נחמיה ח׳ 7: ׳וְהַלְוִיִּם מְבִינִים אֶת הָעָם לַתּוֹרָה׳.

[207] ׳ואל ימש במקום אשר יהיו שם העשרה איש דורש בתורה יומם ולילה תמיד עליפות <חליפות> איש לרעהו והרבים ישקודו ביחד את שלישית כול לילות השנה לקרוא בספר ולדרוש משפט׳ (סרך היחד ו׳ 6-8 [החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 220]). עליפות הן חליפות גם בתוספתא תענית). יש לציין שיוספוס ציין שהם עבדו רק 5 שעות (מלחמות ב׳ ח׳ ה׳) כהמלצת שלמה לא לרדוף להעשיר (משלי כג׳ 4, כח׳ 20). חובת ׳איש דורש בתורה יומם ולילה׳ כנראה מיהושע א׳ 8: ׳לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה׳. בחז״ל ישנם מסורות דומות: ׳עשרה בטלנים בעיר׳ (מגילה א׳ ג׳); <u>הסכם יששכר וזבולון</u> (בראשית רבה פרשה צט׳ ד״ה ט׳).

[208] כך גם דרש שמעון חסידא (ברכות ג׳ II).

[209] לעומת זאת ציין את עבודת האדמה כעבודת קודש (??).

קומראן, אלא מציגה חוכמת ניסיון חיים, ערכי מוסר והשקפות עולם, בדומה לבן סירא (ניגע בה בפרק המוסר).

עיקרון חוכמת הסופרים מאפיין ביותר את עדת קומראן (לצד שמירת ההלכה כחסידים וכוהנים), שכן בעוד בזרמים ובקבוצות רבות בכל העולם, הסופרים והחכמים היו מעטים יחסית בקבוצה (ובפרט למשל בהשוואה ליהדות מקדש יב שלא היו למדנים), ואילו כאן, בעדת קומראן,

ח.2. כמות הספרות והממצאים מצביעים על שקדני הלמדנים:

- כמות ספרים עצומה, במגוון שפות ונוסחים (ראו למשל בפרק על נוסחי המקרא)
- כלי לימוד שנמצאו באתר קומראן: שולחנות בחדר הכתיבה/ספרייה, מדפים ו-3 כסתות דיו;[210] בטהרה: כ-11 מקוואות (מהסוג הקדום שנמצא רק בירושלים).
- לצד הלכות הוראה לילדים (כבית-ספר);[211] החיוב ללימוד הוא לכל אדם: 'אביון אתה, אל תאמר רש אני ול[וא] אדרוש דעת' (חוכמת רז נהיה, פרק ב' [החיבורים העבריים ב', עמ' 156, ש' 63-64]). לאחר מכן ובהתאם לכך, חז"ל דרשו שמהם ייסדו את בתי הספר, מדרשי אגדה כמו חלוקת העבודה ולימוד בין זבולון ליששכר, והעצמת חשיבות הלימוד והחוכמה בכלל (אלא שחלקם הגזימו למגלומניה – ראו בפרק על חיקוי דורש התורה).
- כללים מקפידים על הרמה, כמו: 'וכול אשר איננו ממהר להבין וכול אשר נקל בלשון או איש טרוד דבר לבלתי פצל דברו להשמיע]...[לוא יקרא בספר התורה' (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 26). כנראה מדובר על קריאה ללא ניקוד, באותה מסורת שקיבלו חז"ל (ואז השאלה איך נוסדה והתפתח הניקוד?). הלכות דומות יש במגילת ברית דמשק, הלכה נוספת: 'אל ימש איש כהן מבונן בספר ההגי' על פיהו ישקו כולם ואם אין הוא בחון בכל אלה ואיש מהלוים בחון באלה ויצא הגורל לצאת ולבוא על פיהו כל באי המחנה' (שם, עמ' 48).[212] בעניין ידיעת הספר הוא מרתקת נוספת שנלקחה לחז"ל ואף סברו שהיא בכלל הבדל מהותי ועקרוני בין הכהונה לחכמי הספר.
- במק"א ז' 12-13 מתוארים 'קהל סופרים'. זוהי תקופת פריחתם של עדת קומראן, הרואים את עצמם הממשיכים של הסופר הראשון – חֲנוֹךְ (ראו בפרק בעניינו). יוספוס מציין את תום תקופת הסופרים בפתיחתו ל'מלחמת היהודים': 'הרבו כבר יהודים לפני לכתוב את דברי ימי אבותינו באר היטב... על כן אחל את חבורי זה מן הזמן אשר בו פסקו הסופרים האלה ונחתמו דברי נביאינו... ואספר כי אנטיוכוס הנקרא אפיפנס כבש בחוזק יד את ירושלים'. גם בתפילת 18 מצוין: 'פליטת בית סופריהם' שמרמז על שרידי הסופרים/חסידים והתורה (אם כי כנראה מקורה בבריחה מינאי לפי הסכוליון ליז' באדר במגילת תענית). ספריית קומראן נשארה הספרייה העיקרית עד גניזת קהיר, וראו בפרק 'ספרות אותנטית אחידה ולא

---

[210] הארוך בין השולחנות מגיע ל-5 מטר. השולחנות הקטנים נאים כשולחנות כתיבה. 3 קסתות דיו (שתיים מחרש ואחת ממתכת), ואילו בירושלים נמצא כסתת דיו אחת.

[211] 'ומן נע[וריו] [יל]מ̇דהו בספר ההגי וכפי יומיו ישכילוהו בחוקי הברית ול̇[פי שכלו לי]סרו במשפטיהמה. עשר שנים [י]בוא בטפ ובנ̇[ן] עשרים שנ[ה יעבר על] הפקודים לבוא בגורל בתוך משפ[ח]תו ליחד בעד[ת] קודש' (סרך העדה א' 6-9 [קימרון, החיבורים העבריים א', פרק ד', עמ' 235]); 'והוא ייס̇[ר] את בניהם [ובנותיהם] וטפם [ברו]ח ענ̇ו̇ה̇ ובאהבת חס̇ד̇ ואל יטור להם [בקנאה ו]באף ועבר על פשעיהם' (ברית דמשק, יג' 17-18 [קימרון, החיבורים העבריים א', פרק ד', עמ' 49]).

[212] השוו לדברי ר' יוסי: 'יודע אני בעצמי שאיני כהן; אם אומרים לי חבירי עלה לדוכן, אני עולה' (שבת קיח' II).

ספרייה שהתנקזו אליה ספרים שונים במקריות'. בברית חדשה סופרים מוזכרים כחוג שלצד הפרושים,[213] ומובן שלכל זרם וכת היו סופרים משלהם (נגדם יצא ירמיהו ח' 8).[214] חז"ל ייחסו מסורות לסופרים אנונימיים (ראו על כך בפרק בעניין) לפניהם (לעיתים בצירוף מונח לביטוי עם משמעות יותר קונקרטית),[215] וקבעו גם שהם מחליפיהם: 'מיום שחרב בית המקדש שרו חכימיא למהוי כספריא [החלו החכמים להיות כמו הסופרים] וספריא כחזניא, וחזניא כעמא וארעא' (סוטה מט' II). אולי לשם כך ניסו גם לערער במעמדם,[216] אך לרוב עדיין העריכו את הסופרים הקודמיהם יותר מדבריהם:[217] 'חביבין דברי סופרים מדברי תורה' (שיר השירים רבה א' ב'); 'הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה' (עירובין כא' II); 'דברי סופרים צריכים חיזוק' (תוספתא תענית ב' ו').

- חז"ל מייחסים לעזרא הסופר עשר תקנות[218] ובפרט קריאת התורה (בבא קמא פב') שקוימה ע"י האיסיים והתֶרַאפּוּטִים (פילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין ו' 81-82). יש לציין ששני ספרים חיצוניים רחבים מיוחסים לעזרא, אך אינם בין המגילות ששרדו (ולכן קשה לקבוע אמינותם, וראו הצעתי בפרק על כך כי הם קרובים לפנימיים).
- ייחוס הלכות טבילת בעל קרי לעזרא הסופר כאשר מורה הצדק תיקן זאת (ראו פרק בעניין).
- בדיני עריות שבתוספתא ג' א' מובא 'שניות מדברי סופרים', וסביר כי מקורה בכותרת ברית דמשק (מגילת 4Q251 קטע 17 שורה 1): 'על העריות'.
- 'על השבועה' (ברית דמשק ט' 8), שגם היא משנה מסודרת אצל חז"ל: שבועות, ובחלוקה דומה של פיקדון לעדות.[219]
- תוספתא מקוואות פ"ה שה**שיעורים** (מידות) הן דברי סופרים[220] (בהתייחס לאלפיים אמה יציאה מהיישוב), והן במדויק כברית דמשק יא' 5-6.[221] גם מידת 10 גרגרים בלקט ועוללות מקורה בברית דמשק (קימרון,

---

[213] אלו מוזכרים פעמים רבות, כגון: מרקוס ז'; יב' 38-40; לוקס יא' 37-54; כ' 45-47; הבשורה על-פי מתי ה'; כג', ולעיתים אף עם הכוהנים: הבשורה על-פי מתי, טז'; הבשורה על פי מרקוס י'; הבשורה על-פי מתי כא'. חיזוק לכך שלפרושים היו רק שני סופרים באותה תקופה: רבי מאיר וישבב המוזכר בין עשרת הרוגי מלכות.

[214] 'אֵיכָה תֹאמְרוּ חֲכָמִים אֲנַחְנוּ וְתוֹרַת יי אִתָּנוּ אָכֵן הִנֵּה לַשֶּׁקֶר עָשָׂה עֵט שֶׁקֶר סֹפְרִים'.

[215] כמו: 'דקדוקי סופרים', 'עיטור סופרים', 'תיקון סופרים', 'פירושי סופרים', 'דברי סופרים'. ראו את הרשימה שאסף אפשטיין, מבואות תנאים, עמ' 503-504: 'הסופרים שאחרי עזרא המשיכו את פעולותיו... פירשו את... ספר התורה, ולימדו אותו לעם, על כן נקראו מורה-התורה מימי עזרא ועד הזוגות, ובהשאלה – עד סוף ימי הבית – סופרים... הסופרים "הבינו בתורה ודרשו בחכמת הראשונים", פירשו התורה, הלכותיה, דקדוקיה ושיעוריה, תיקנו תקנות וגזרו גזרות ו"עשו סייג לתורה". "שניות (לעריות מדברי סופרים", חומר בדברי סופרים מדברי תורה.. כזית מן הנבלה.. שעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים; החדש אסור מן התורה בכל מקום.. והכלאים מדברי סופרים..; אין דנין דברי תורה מדברי סופרים ולא דברי סופרים מדברי תורה ולא דברי סופרים מדברי סופרים. יח' דבר נקראים "דברי סופרים"; עם הארץ שקיבל עליו דברי חבירות חוץ מדבר אחד וכו', אפילו דבר אחר מדקדוקי סופרים... ונזכרו גם הלכות ש"חידשו סופרים": "עשר חדש" (ירמיהו כו' 10; לו' 10) – ששם חידשו סופרים את ההלכה". ורבי יהושע אומר על כמה הלכות שנשנו בכלים (פי"ג מ"ז) וטבול יום...: 'דבר חדש חידשו סופרים ואין לי מה אשיב'.

[216] 'אם יש בהן [בדברי סופרים] ממש, מפני מה לא נכתבו!!' (עירובין כא' II). ראו גם פסיקתא רבתי ג'. הרבה מהדרשות על קוהלת יב' 12 דנות בסמכותם של הסופרים.

[217] ייתכן ואף בנ"ך יש 10 אזכורים לסופרים.

[218] ראו: ה' אלבק, מבוא למשנה תשי"ט עמ' 26-38, המשפט העברי, עמ' 450-452. בדרך כלל חוקרי התושב"ע מיעטו לתאר את פעילותה של הכנסת הגדולה בתחום ההלכה, משום שאין בידינו ממצאים ברורים. אבל הם נטו ליחס פעילות רבת משמעות בתולדות התושב"ע לעזרא הסופר, ולסופרים שאחריו, על יסוד התיאורים שבספרי עזרא ונחמיה.

[219] יש לציין שהלכת עדת קומראן איסור לינשיאת השם הנכבד' (סרך היחד ו' 27) בדומה ל: 'אוֹמְרִין פְּרוּשִׁין: קוֹבְלִין אָנוּ עֲלֵיכֶם, טוֹבְלֵי שְׁחָרִין, שֶׁאַתֶּם מַזְכִּירִים אֶת הַשֵּׁם מִן הַגּוּף, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טֻמְאָה' (סוף התוספתא למסכת ידים [צוקרמאנדל פ"ב ה"כ]). שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה' (עמ' 205-239) עמד על הקרבה ביניהם.

[220] הבבלי קידושין ל' מביא סיבה אחרת לקריאתם סופרים (מספור פרקים וכדומה).

[221] 'אל ילך איש אחר הבהמה לרעותה חוץ מעירו כי אם אלפים באמה'. ב"ד י' 20-21: 'אל יתהלך איש בשדה לעשות את עבודת חפצו השבת אל יתהלך חוץ לעירו {א} על אלף באמה'.

החיבורים העבריים א', עמ' 32) ושרידיה במשנה פאה, ו-1 מ-30 לזית לדעת בית שמאי בתוספתא תרומות ה' ג'.[222]

- חז"ל מציינים שטומאת משקים זו גזרת חכמים (פסחים יד'), אך זו מצוינת כבר במגילת המקדש מט' 8-7.[223]
- ישנה קרבה גם בין זיהוי הסופרים בחז"ל עם סופרי כמויות המצוות בתורה ובהלכה,[224] כגון מסורתו של איסי בן יהודה על לט' הלכות שבת (ראו פרקון בענין בפרק תחומי המסורות שעברו).

נמצאנו בפרקון זה שעדת קומראן היא תקומתה של קבוצת חכמים-סופרים חסידים. בעקבותיה ניסו קבוצות (בכללם הזרמים והכתות של שלהי בית שני) להמשיך את החוכמה הקבוצתית כמוה, כמפורט ברוב ספר זה.

ח.3. קבלת מסורות מנביאי התנ"ך, לצד נבואות בעדת קומראן:

הכינוי "עדת קומראן" בספר זה (וברוב המחקר) מתייחס לקבוצת חסידים שחיו ופעלו ביישוב קומראן, תוך שאחזו בספרים ומסורות קדומות (ראו בפרק מסורות הקדמונים; מגילת המקדש ונוסחי המקרא), ושמם עלה למספר כינויי קרוב בקרב עם ישראל בהמשך ימי בית שני. כאן נתאר את עיקרי המסורות שעברו לידיהם דרך הנביאים (על מסורות הקדמונים ראו פרק בעניין):

מספר מגילות מדבר יהודה מיוחסות למשה רבינו, ביניהן שכתובי קטעי החומש ומגילת טהרה שבה כותרת אחורית בשם: 'מדרש משה' (אם כי יכול להיות הכוונה מדרש על משה, ולא שמיוחס למשה).[225] גם חז"ל מייחסים למשה רבינו תקנות,[226] ולעיתים בכללי את כל תורתם ואף חידושים שעוד טרם נולדו (ראו על כך בפרק על מדרשי חז"ל).

יהושע בן נון מתאר במגילות הגנוזות (4Q175, 4Q379) אירועים נוספים ממה שמצוין בתנ"ך. חז"ל מייחסים לו כמה הלכות (ברכות מח' II; עירובין כב' II), ומציינים כי שכח 3,000 הלכות וחידשום בזמנו (תמורה טז'; תוספות תענית ד' א'). על שכחה זו ראו בפרק 'השכחה הראשונה' (ולאחר עדת קומראן שוב – בפרק 'שכחום חזרו ויסדום').

לפי מזמור (11QPs-a) 11Q5 כז' 10 א' (החיבורים העבריים ב', עמ' 355) המכונה 'רשימת חיבורי דוד',[227] ספר תהילים (או קאנון מזמורי רחב) כולל **4,050 מזמורים** למחזור שמיטה כפי שדויד הכין את בית המקדש

---

[222] עשרה גרגרים. להרחבה ראו: שמש וורמן, לגלות נסתרות, עמ' 233-235.

[223] ראו: נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 95-100.

[224] כגון: חמשה לא יתרמו; חמשה דברים חייבים בחלה; חמש עשרה נשים פוטרות צרותיהן; ששה ושלשים כריתות בתורה; יג' דברים בנבלת עוף טהור; ארבעה אבות נזיקין.

[225] 4Q249; קימרון, החיבורים העבריים ג', 49.

[226] ירושלמי כתובות פ"א ה"א; פסחים קיז'; פסחים סו' II; שבת ל'; מגילה לב'; ירושלמי מגילה פ"ד ה"א עה' ע"א; סנהדרין פב'; תנחומא כ'.

[227] רשימת חיבורי דוד היא רשימה המופיעה לקראת סוף מגילת התהילים המזמורים מקומראן (QPsa11) כז' 2-11, כאשר היא (ושאר הרשימות) חלק פרוזאי היחיד בכל המגילה ואינו שירה. התיאורים על דוד מקבילים לתיאוריו במקרא, כגון: חכם – שמ"ב ידי' 20; אור השמש - שמ"ב כג' 4; רוח ה' - שמ"ב כג' 2. מספר המזמורים העצום המוזכר בחיבור זה - 4,005, קשור כנראה למספר השירים משכתב שלמה בנו: 'וַיְדַבֵּר שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מָשָׁל; וַיְהִי שִׁירוֹ חֲמִשָּׁה וָאָלֶף' (מל"א ה' 12) ולמנצחים בדבה"י ב' ב' (שאולי אלו מנצחים גם על השירים,

בדבה״י א׳ טו׳-טז׳: ׳ויהי דויד בן ישי חכם ואור כאור השמש וסופר ונבון ותמים בכול דרכיו לפני אל ואנשים ויתן לו יי רוח נבונה ואורה, ויכתוב תהלים שלושת אלפים ושש מאות ושיר לשורר לפני המזבח על עולת תמיד לכול יום ויום לכול ימי השנה ארבעה וששים ושלוש מאות ולקורבן השבתות שנים וחמשים שיר ולקורבן ראשי החודשים ולכול ימי המועדות ולי[ו]ם הכפורים שלושים שיר, ויהי כול השיר אשר דבר ששה וא[ר]בעים וארבע מאות ושיר לנגן על הפגועים ארבעה ויהי הכול ארבעת אלפים וחמשים כול אלה דבר כנבואה אשר נתן לו מלפני העליון׳.

משלמה המלך לא שרדו מגילות בקומראן, ואילו בספרים חיצוניים (שאינם בין מגילות קומראן) מיוחסים לו 2 ספרים. חז״ל מייחסים לשלמה ארבע תקנות (עירובין כא׳; ב״ק פ״א; ברכות מח׳), כאשר אחת מהן - הייחוד, מצוינת כבר בצוואת ראובן ו׳.

במגילות קומראן מובאות נבואות גנוזות של כמה מהנביאים המפורסמים של התנ״ך. אלו אכן הצליחו להישמר בסתר, שגם לנצרות אין ספרים חיצונים כאלו (יש קרובים, כמו ספר וחזון ברוך), וגם לחז״ל אין מסורות קרובות לתוכנן.

לעזרא ודניאל מיוחסים מספר ספרים חיצוניים שאינם במגילות, זולת ספר שושנה (נספח לדניאל/החיצוני) שישנה הצעה כי קטע ממנו שרד במגילה 4Q551.

בפרק זה אמנם ראינו שעדת קומראן וגם חז״ל מייחסים ספרים ומסורות לגיבורי המקרא, אך הקרבה בין מסורות אלו מעטה. הסיבה לכך לרוב ספרים אלו נחשבים בעדת קומראן כתבי סוד, זולת ספר היובלים.

ח.4. עדת קומראן כנביאים האחרונים:[228]

׳מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה **נביאים**, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר׳ (מגילה יז׳ II; ירושלמי ברכות ב׳ ד׳), ואכן התפילה היא אחד התחומים המובהקים שעברו מקומראן לחז״ל – ראו בפרק ׳דוגמאות למעבר המסורות׳. עדת קומראן מייחסת למורה הצדק ואף לחבריה **התגלות נבואית:** ׳ויגל עיניהמה בנסתרות ואוזנם פתחו וישמעו עמוקות ויבינו בכל׳ (ברית דמשק [קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 6]); ׳ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר תעו בם כל ישראל שבתות קדשו ומועדי כבודו׳;[229] ׳בכל הנגלה להם׳ (סה״י ט׳ 18). וזה תואם לתיאורי חז״ל על קודמיהם:[230] ׳רוח הקדש עליהם, אם אין נביאין הן בני נביאין הן׳ (תוספתא פסחים ד׳ יג׳-יד׳ ומקבילות); ׳הוא אלכסנדר מוקדון, שמלך יב׳ שנה. עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים׳ (סדר עולם רבה פ״ו), וזאת קרוב לזמנם של עדת קומראן, כאשר ישבו ככוהנים וסופרים

ומספר זה גם בנוסח תרגום השבעים למל״א ה׳ 30). החלוקה העיקרית היא ללוח השנה הקומראני בן 364 יום (המצוין מפורשות בפסוק ב׳), ומפורט בכמה מגילות קדומות לקומראן (לא-כיתתיות) ומשולב במגוון מגילות כיתתיות/כוהניות. נתון זה מקשר את המזמור לעדת קומראן (ולזרם שקדם לה), כאשר אין סימן כה מובהק בשאר המזמורים.

[228] דוגמאות רבות נוספות יש בחז״ל שמתאימות לעדת קומראן, הן ממהות ההלכה שמוזכרת בעדת קומראן, הן לאופיה, והן לתקופתה. תבוא הברכה על המסדר ומסכם השוואות אלו. 150 המזמורים שבנוסח המסורה (ועוד כמה בשאר הנוסחים) מסודרות לפי כותרות, ולמשל האמור בפרק עב׳ 20: ׳כלו תפילות דוד בן ישי׳ מלמד על אי-סדר מקורי.

[229] ברית דמשק ג׳ 18-19 (קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 6). גם באפוקריפון ירמיה 4Q390 ב׳ (כנראה) 5 מצוין: ׳את כול חקותי ואת כל מצותי אשר אצוה אֹ[ותם ואשלח בי]ד ׳עבדי הנביאים׳, אך אין הכרע שמדובר עד עדת קומראן.

[230] בעוד שבימיהם קבעו שפסקה הנבואה, ואכן בתקופתם כבר עדת קומראן הפסיקה לכתוב.

בירושלים טרם ההתיוונות.[231] גם יונתן בן עוזיאל מתרגם פעמים רבות סופר במקום נביא. החשמונאים ציינו שנביא חסר בקרבם (מק״א ד׳ 47-42, ט׳ 27),[232] ואטען שהכוונה לעדת קומראן, כיוון שעדת קומראן נטשה את ירושלים והעם מספר שנים לפני מרד החשמונאים (ראו בשער/חלק על החשמונאים). גם בקבוצת המגילות החמישית והאחרונה של עדת קומראן, מצוין: ׳עד בוא נביא ומשיחי אהרון וישראל׳ (סרך ??), והדבר מלמד שגם עדת קומראן ציפתה לנביא/ים, אלא שזה כנראה לאחר מות מורה הצדק.

אף יוספוס מתאר את האיסיים כנביאים.[233] ההודאה החשובה של חז״ל: ׳שכחום חזרו ויסדום׳ (מגילה ג׳; שבת קד׳; יומא פ׳) מלמדת על זיכרון דהוי של מסורת נבואית מלפני כמה דורות, שכיוון שנשכחה – קמה חובת חידוש הכתיבה לחז״ל, למרות שמודים שאין בהם נבואה (בדומה לתמורה יד׳: ״עֵת לַעֲשׂוֹת לַיי הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ״, אמרי: מוטב תיעקר תורה, ואל תשתכח תורה מישראל׳).

ח.5. <u>עדת קומראן היוו את אנשי הכנסת והסנהדרין:</u>

מגילה 4Q252 ה׳ 6 (<u>החיבורים העבריים ב׳</u>, עמ׳ 254), מזהה כנראה (המגילה מקוטעת) את ׳אנשי היחד׳ (עדת קומראן) כ׳**כנסת**׳.[234] אין קבוצה שמתאימה לכנסת ישראל כעדת קומראן, הן כי כוהני בית צדוק הם עיקרי ההוראה לפי התנ״ך (ראו <u>פרק בעניין</u>). אזכורי חז״ל בפתיחת מסכת פרקי אבות לכנסת הגדולה[235] מתאימים לתקופת עדת קומראן (ובכללה הטענה שעד אז לא נמסרו הלכות);[236] שמעון הצדיק מתאים לכוהניה (גנטית ומהותית; ראו פרקון בעניינו), וכן ייחוסם לתקנות (בפרק ׳מהות המסורות שעברו׳ מובאים הלכות שתואמות לתקנות עדת קומראן).

לפי חז״ל, ספר העזרה היה מוגה ׳מִלִּפְנֵי הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם׳ (דברים יז׳ 18) שבסנהדרין (בבא בתרא יד׳ II). הדבר מתאים למגילת המקדש או לנוסחי המקרא שיש במגילות קומראן. חז״ל ציינו שבסנהדרין ישבו חכמים שידעו 70 שפות (מנחות סה׳), ועל אף הספק בדבר, נציין בהקשר זה את כמות נוסחי התנ״ך שנמצאו במגילות (ראו <u>פרק בעניין</u>).

---

[231] איגרת אנטיוכוס השלישי משנת 190 לפה״ס המובאת בקדמוניות יב׳ 138: ׳הכוהנים והסופרים של בית המקדש׳.

[232] ׳ויבחר כוהנים תמימים, חפצים כתורה, והם טיהרו את המקדש ונשאו את אבני השיקוץ אל מקום טמא; ויועצו על אודות מזבח העולה המחולל, מה יעשו לו; ותיפול להם עצה טובה להורסו, לבל יהיה להם לחרפה, כי טימאוהו הגויים, ויתצו אותו; ויניחו את האבנים בהר הבית, במקום מתאים, עד אשר יבוא נביא ויורה על אודותן׳; ׳ותהי צרה גדולה בישראל, אשר כמוה לא הייתה מן היום אשר לא נראה להם נביא׳.

[233] עוד מתאר את האיסיים שאינם טועים כמעט בנבואותיהם (<u>מלחמת היהודים</u> ב׳ פ״ח 154-158) ומביא 3 דוגמאות לנבואתם: יהודה האיסיי על אריסטובלוס (<u>מלחמת היהודים</u> א׳ 80-75); מנחם האיסיי על הורדוס כילד (שכבר דור 3 לגיור לפי מגילת המקדש מ׳ 6); שמעון האיסיי על חלומו של ארכאלוס (<u>מלחמת היהודים</u> ב׳ 113-111).

[234] להלן כל הדף ששרד (שורות 1-7): ׳לו]אֹ יסור שליט משבט יהודה בהיות לישראל ממשל [לוא י]כֹרֹת יושב כסֹא לדויד כי המחקק היא ברית המלכות, [ואל]פי ישׂראל המה הדגלים עד בוא משיח הצדק צמח דויד כי לו ולזרעו נתנה ברית מלכות עמו עד דורות עולם אשר שמר [את הברית ואת כל מצוות] הֹתורה עם אנשי היחד כי [הוא אשר אמר ולואי קהת עמים] היא כנסת אנשי [היחד] נתן׳. להיסטוריות של ׳כנסת הגדולה׳, ראו: גודבלאט, העיקרון המונרכי, עמ׳ 80-82, ושם ספרות נוספת.

[235] יש לציין שכנסת ישראל אף מייצגת את כל עמ״י. מעניין פירושו של רבי עובדיה מברטנורא על שמעון הצדיק: ׳משיירי [הכנסת הגדולה] - משיורי, שלאחר שמתו כולן נשתיירה הקבלה בידו׳ (אבות פ״א ה״ב). ח״ד מנטל, אנשי כנסת הגדולה, סיכם בפרק ׳על עתיקות ההלכות׳ (עמ׳ 186-195), הלכות קדומות ממגילות קומראן המקבילות להלכות חז״ל.

[236] לפי פרקי אבות, ״הם אמרו״ – הכנסת הגדולה, בפעם הראשונה, דהיינו זו אותה טענה של עדת קומראן, שעד אליהם לא חידשו הלכות בתורה, ואפילו לא קיימו את רובה.

מק״א א׳ 42 מציין את החסידים כ׳קהל׳ או ׳כנסת׳, לצד מאפיינים כ׳גיבורי חיל מישראל, כל מתנדב לתורה׳, ומק״א יד׳ 28 מציין: ׳באספה גדולה/**הכנסת הגדולה**[237] של כוהנים ועם, וראשי עם, וזקני ארץ נודע לנו׳. תיאור זה תואם לביטוי של חז״ל בפתיחת מסכת אבות. גם המלצה של הכנסת הגדולה בפרקי אבות: ׳הוו מתונים בדין׳, קרובה למגילה 4Q421 טור אמצעי ש׳ 1-2.[238] דוגמה עקרונית המאפיינת את הכנסת הגדולה[239] היא ׳עשו סייג לתורה׳ (פרקי אבות א׳) מפיו של החסיד אליעזר בן יעקב שהביא מגילת יוחסין (יבמות מט׳ II) והלכה זו מהיובלים נ׳ 12 על רכיבה בשבת (סנהדרין מו׳).[240] עיקרון זה מהווה בעצם את יצירת ההלכה של עדת קומראן, ואולי אף את החמרתה היחסית. למשל, אפשר לראות את ההלכות שיסדו בדקדוק שבת כסייג לשמירת השבת מהתורה, כגון איסור עבודה מאמצע יום שישי.[241]

עיקרון נוסף התואם בין דברי חז״ל על הסנהדרין לבין עדת קומראן, הוא ביטול עונש המוות – על כך ראו בפרק בעניין.

גם 2 הנקודות ממסורת זו: ׳עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו׳ (פסחים נ׳ II) תואמים לאופיים של עדת קומראן כסופרי תפילין (מייסדי התפילין הראשונות בעולם, ראו פרק בעניין) כעניים (עיקרון העניות ועדת אביונים הוא עיקרון מנחה במגילות הכיתתיות עובר לזרם האביונים בנצרות).[242]

במקביל או לאחר מכן, חז״ל מציינים את **הסנהדרין** (מיוונית), למרות שלפיהם עד סוף ימי החשמונאים היתה צדוקית ולא פרושית (הסכוליון למ׳ תענית י׳), ולפני היווסדות עדת קומראן לא מוזכרת סנהדרין או כנסת וכדומה (אין ממש היסטוריוגרפיה משיבת ציון עד עדת קומראן זולת בן סירא – שאינו מציינם).

מקור מניין 70 חברי הסנהדרין מהמקרא, אך מגילת המקדש נז׳ 11-15[243] מציינת ממשלה של 36 שרים שהם מועצת המלך, שהוא חייב להיוועץ בם ולקחת החלטות ברוב דמוקרטי (כנראה אפילו אין לו זכות וטו). אלו כנראה ׳חֶבֶר היהודים׳ הכתובים במטבעות החשמונאים (על כך וקרבת החשמונאים בימי יוחנן וינאי ראו בפרקים עליהם). הרחבה על כך בפרק על ׳חבר היהודים׳.

---

[237] לפי התרגום של ׳סיאַגוגי מיגאַלי׳.

[238] ׳לוא ישיב בטרם ישמע, ולוא ידבר בטרם יבין; בארך אפים ישיב פתגם, ובמחקר צדק ימצא תוצאותיה׳.

[239] ראו: ה׳ אלבק, מבוא למשנה תשי״ט עמ׳ 26-38, המשפט העברי, עמ׳ 450-452. בדרך כלל חוקרי התושב״ע מיעטו לתאר את פעילותה של הכנסת הגדולה בתחום ההלכה, משום שאין בידינו ממצאים ברורים. אבל הם נטו ליחס פעילות רבת משמעות בתולדות התושב״ע לעזרא הסופר, ולסופרים שאחריו, על יסוד התיאורים שבספרי עזרא ונחמיה.

[240] בסנהדרין מו׳ (וביבמות צ׳ ב׳; ירושלמי חגיגה פ״ב ה״ב): ׳שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי תורה, אלא כדי לעשות סייג לתורה. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יוונים והביאוהו לבית דין וסקלוהו. לא מפני שראוי לכך, אלא שהשעה צריכה לכך׳. הלכה זו היתה בעדת קומראן ׳וכל איש אשר יעשה מלאכה, וילך בדרך, ויכלכל את בהמתו בבית או במקום אחר, ואשר יבעיר אש, או ירכב על כל בהמה׳ (יובלים נ׳ 12), והתקבלה בהמשך אצל חז״ל (ביצה פ״ה מ״ב; ר״ה לב׳). ביבמות מט׳ ב׳ מציין שהביא מסורת על כך שמנשה הרג את ישעיה – ראו על כך בפרק בענייו.

[241] או לפחות כתוספת קודש לחול: ׳אל יעש איש ביום {מל} השישי מלאכה מן העת אשר יהיה גלגל השמש רחוק מן השער מלואו כי הוא אשר אמר שמור את יום השבת לקדשו׳ (ברית דמשק י׳ 14-17. קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 45) – ׳העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה לעולם׳ (ברייתא פסחים נ׳ II). תקית חצוצרה בערב שבת (שבת לה׳ II).

[242] ח״ד מנטל בספרות ׳אנשי כנסת גדולה׳ מייחס פרק בשם ׳על עתיקות ההלכות׳, ובו הוא משווה את הלכות חז״ל לעשות מקבילות הספרים החיצונים הקדומים. השוו למשל: ׳עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו׳ (פסחים נ׳ II) התואם לאורח חייהם ודגילתם של עדת קומראן בהיותם ׳עדת אביונים׳, לצד היותם סופרים ובעלי ספריית המקדש.

[243] ׳ושנים עשר נשי[א]י עמו עמו ומן הכוהנים שנים עשר ומן הלויים שנים עשר אשר יהיו יושבים עמו יחד למשפט ולתורה ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה׳.

גם בתקופה המאוחרת של התנאים, עדיין הם מציינים 'בית דין של כוהנים' שפסק כפול מהם כתובה של בת כהן,[244] ואזכור זה מלמד שהכוהנים היו מסורות ובתי דין נפרדים מהתנאים. המצב התקין לפי המקרא הוא שבית הדין של הכוהנים הוא שפוסק גם לעם, אך נוכח השינויים הפוליטיים לצד חורבן בין המקדש ושחיתות הכוהנים, ההגמוניה השלטת עלתה להיות ה'חכמים' (תנאים). גם שלכוהנים היו מסורות של קטורת, לחם הפנים ו??? בפרק ??, כאשר לחז"ל לא היו מסורות אלו ולכן נידו את הכוהנים.

ח.6. <u>תיאורי הזקנים והראשונים בחז"ל גם מתייחסים לעדת קומראן:</u>

חז"ל (ואף האיסיים)[245] מייחסים הלכות חשובות וכבוד רב ל'**ראשונים**' או ל'חסידים ראשונים',[246] וביטוי הולם לכך ניתן לראות ב'אם ראשונים בני מלאכים - אנחנו בני אנשים' (שבת קיב' II). יש לבחון כל מקור בחז"ל שמציין: "בראשונה", וכל הקשר להלכה של ראשונים או קודמת, ולהשוותו להלכת קומראן.[247]

במשנה נזכר התואר '**זקנים**' 30 פעמים, וביניהם זקנים ראשונים.[248] מקורו בחכמי ומנהיגי ישראל שנזכרו כבר אצל משה רבנו ויהושע, אך חז"ל מתכוונים לחכמים שלפניהם – גם ובעיקר לחברי עדת קומראן (אנונימית, מבלי להכירם – ראו <u>פרק בעניין</u>), ובמשנה ידיים פ"ד מ"ג מקבילים אותם לנביאים,[249] וכן: 'מאה ועשרים **זקנים**, ובהם כמה נביאים, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדרה' (מגילה יז' II; ירושלמי ברכות ב' ד'). התיארוך של מורה הצדק תואם לתיאור של חז"ל: 'מִשֶּׁמֵּת יוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם, בָּטְלוּ הָאֶשְׁכּוֹלוֹת' (סוטה ט' ט' שמפורט בתמורה טו' II).

<u>איגרת אַרִיסְטֵיאַס</u> 310 מציינת כמה קבוצות שבתוכם כוהנים וזקנים מישראל.[250] ולמרות שיש קושי מזיהוי הקבוצות מישראל, אין להתעלם מהעובדה המרתקת שהמצע העברי של תרגום השבעים שנמצא בקומראן קודם ומקורי לתרגום השבעים (ראו בפרק על נוסחי המקרא).

לסיכום, הגמוניות של נבחרי התורה שחז"ל מזכירים לפניהם (למשל <u>סוטה ט' ט'-טו'</u>), עולים עם מהותם של עדת קומראן, ולא פלא הוא שיוספוס הילל ללא דופי רק את האיסיים, בכמות רבה של 43 מתוך 47 אזכורים על הכתות (לעומת 4 אזכורים בלבד לצדוקים ולפרושים, אף על פי שהגדיר עצמו כפרושי),[251] וכאמור גם ייחס להם נבואה. עוד על התאמתם של עדת קומראן לאליטות אלו, ראו בפרק על 'בית נאמן בישראל'.

---

[244] תלמוד ירושלמי כתובות פרק א' הלכה ה' במשנה (ד' ה:), בבלי כתובות יב'.

[245] "יתכן ואפילו האיסיים כינו את עדת קומראן 'ראשונים': 'הם שוקדים בכל כוחם ללמוד את ספרי הראשונים ויותר מכולם את הספרים אשר נמצאה בהם תועלת לנשמתם ולגופם' (מלה"י ה' ח' ו').

[246] על 'חסידים ראשונים ראו בפרק ההשוואה בין חסידי-התנאים לעדת קומראן.

[247] שמואל ספראי סבור שהמונח 'ראשונים' אינו בא להפליגם לימים ראשונים כלומר מאות שנים לפני כתיבת או המסורת לימי החשמונאים, אלא 'ראשונים לדור מוסר המסורת' כהלל ושמאי, וכראייה לכך הוא שהצירוף מופיע גם ב'זקנים ראשונים' (תוספתא ידיים, מהד' צוקרמנדל, פ"ב הט"ז). ביכלר, עם הארץ הגלילי, זיהה אותם עם חז"ל. פינקלשטיין, הפרושים ואנשי הכנסת הגדולה, זיהה אותם עם חסידים מימי עזרא הסופר.

[248] ל'זקנים ראשונים ראו: ראה: <u>ספראי, משנת חסידים בספרות התנאים</u>, עמ' 141. להרחבה ראו: רביב, מוסד הזקנים בישראל לאור המקרא ותעודות חיצוניות.

[249] "יידון מעשה זקנים ממעשה זקנים, ואל יידון מעשה זקנים ממעשה נביאים'.

[250] 'וכאשר נגמרה קריאת הספרים קמו הכהנים וזקני המתרגמים ובני הקהילה ומנהיגי הקהל ואמרו: אחרי אשר התרגום נעשה יפה ובדיוק בכל טוב כי ישאר כאשר הוא עתה וכי לא יעשה בו כל תיקון'.

[251] <u>מלחמת היהודים</u> ב' 163-119. מקורות נוספים: קדמוניות היהודים יג' 173-171; טו' 379-371; יח' 22-18.

ח.7. <u>עדת קומראן והנזירות:</u>

פרשת 'נָשׂא' מביאה את דיני הנזיר. את מקורות הנזירות המינית ממגילות קומראן הבאתי בפוסט מ-5.6.22,[252] ועתה ניוודע בקרבה של הנזירות לעדת קומראן, בהיבט של הסתפקות במועט עד סגפנות (שאינה מינית):

- עדת קומראן כינתה את עצמה עדת אביונים וגם כ"כנסת", ותיאורי חז"ל על ה"כנסת הגדולה" תואמים לעדת קומראן, כגון: 'עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות, שלא יתעשרו' (פסחים נ' II).
- איסור התאווה הכללית מובא למשל בסרך היחד ט' 24-20: 'כל הנעשה בו ירצה בנדבה וזולת רצון אל לא יחפוץ... ולא יתאווה בכל אשר לא צווהו, ולמשפט אל יצפה תמיד', בדומה לאמור בצוואת בנימין ו' 2-3: 'ולא יביט בתאוה על כל דבר משחת, ולא יצבר הון בחמדתו; ולא יתפנק בתענוגים את קרובו, לא יעציב בטנו לא ימלא מאכלי תאוה, ולא ישא ולא יתור אחרי עיניו, כי יי חלקו', ולצוואת יששכר ד' 2-3: 'איש תם לא ישאף הון, מאכלי תאוה שונים לא יחמד, בגד מחלצות לא ירצה; ימים רבים לא יקוה לחיות, והוא רק לרצון יי יחכה'.
- יוסף אף מציין בצוואתו (י' 1): 'כי אוהב פרישות הוא [הקב"ה]', ומדגים שיש חן על מי שצם לכבוד ה' (י' 2-1). כך <u>טוביה</u> נגאל בזכות ויתור על סעודתו.[253] כידוע, חסידים בחז"ל הסתפקו במעט מזון,[254] ובפרקי אבות ו' ד' אף דרשו: "כַּךְ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה: פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה", וכך נוהגים חסידים-מקובלים רבניים עד ימינו (למשל מנחם מנדל מקוצק והבאבא סאלי).[255]

אם כבר הזכרנו את חסידי-חז"ל, שלהם קרבה רבה לעדת קומראן (ראו פרק בעניין), יש לציין את החידיות והמורכבות ביניהם לבין הנזירים, שכן המשנה בברכות ה' א' מספרת: 'חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מִתְאַוִּין לְהָבִיא קָרְבַּן חַטָּאת, לְפִי שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵבִיא תַּקָּלָה עַל יְדֵיהֶם. אֲבָל בִּנְזִירוּת לֹא הִתְנַדְּבוּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקָּרֵאוּ 'חוֹטְאִים', שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ו' 11) "וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנָּפֶשׁ"'. לכאורה זה מתאים לעדת קומראן, שבחלק מתקופתם אסרה על העלאת קורבן בבית המקדש.[256] אך מהמדרש של שמעון בן שטח עם המלך ינאי, נראה שדווקא הצדוקים היו תומכים בקורבנות נזירים (ירושלמי ברכות פ"ז הב' [יא' II]; בראשית רבא פרשה צא' ג'). הסיפורים של שמעון בן שטח עם ינאי, וכן המדרשים של יוחנן בן זכאי עם הצדוקים, באים להדגיש מגמה מלעיזה ברורה, אך יותר מזה, בין השורות עולה צדקת ההלכה התורנית

---

[252] www.facebook.com/groups/qumranscrolls/posts/418390729952681

[253] ויתור או המתנה עם אוכל מוזכרים כמובן כבר במקרא, החל מעבד אברהם שלא אכל עד שאמר דבריו (בראשית כד' 33) – ומקרה דומה יש ב<u>טוביה</u> ז' 12, עובר לנביא שחטא באכילה בשומרון שלמרות שצווה לא (מל"א יג'). כמובן שיש לקשר זאת עם הצומות של משה רבינו ודניאל לקבלת הנבואות.

[254] למשל הגרוגרת שאכל רבי צדוק משבת לשבת (גיטין נו').

[255] ר' דוד אבוחצירא תיאר את הבאבא-סאלי: 'מצד אחד הוא בקושי היה מכניס דבר מאכל לפיו, ומצד שני אורח אף פעם לא היה נשאר רעב כשהיה מגיע לביתו. תמיד היה מתחמק כשהיו שואלים אותו למה אינו אוכל, או כשהיו מנסים להגיש לפניו אוכל. אני זוכר שבכל פעם שהיה נוטל ידיים לסעודה, הייתה מתעוררת שאלה הלכתית לגבי חיוב ברכת המזון, שכן לרוב לא אכל כשיעור שביעה'.

[256] 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון' (ברית דמשק יא' 21-18); 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל מי בכם יסגור דלתי ולא תאירו מזבחי חנם אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש' (טור ו' 16-11). לאחר מכן גם האיסיים נהגו בדומה: 'בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת, ועושים את קורבנותיהם בפני עצמם' (קדמה"י יח' 19).

שצועקת בין השורות (על כך ראו בפרק 'כח.9. בסיפורי המחלוקות של הפרושים נגד הצדוקים, הצדוקים צודקים (ועד היום הרבנים עיוורים').[257]

- אין אזכור במגילות הכיתתיות על הסתפקות במעט אוכל, אך תקנה כיתתית של הענשת רביעית מכמות המזון למי שחטא בחלק מתקנות עדת היחד (סרך היחד ו' 24);

הקרבה לחז"ל:

- צום:

לניתוח הנזירות ראה: הרמן, החסידים ומשנתם, עמ' 47-49.

ט. החסידים הראשונים; מעבר מסורות לחסידי התנאים; הקשרים לשם 'איסי'

תהילים קמט' 1 מציין 'קְהַל חֲסִידִים', ולמרות שבתנ"ך מצוינים בני נביאים, ערי לויים וכוהנים (שדומים באופיים לעדת קומראן – ראו פרק בעניין), לא מצאנו קבוצה מדהימה ברמת ארגונה ספרותה וחסידותה בהלכה כעדת קומראן, כתיאורה העצמי: 'ויבן להם **בית נאמן** בישראל אשר לא עמד כמהו למלפנים ועד הנה המחזיקים בו לחיי נצח וכל כבוד אדם להם הוא כאשר הקים אל להם ביד יחזקאל הנביא לומר "וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וּבְנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי" [יחזקאל מד' 15]' (ברית דמשק ג' 19-ד' 2).

פילון טען שראש החסידים היה משה רבינו,[258] ובמגילת קומראן 4Q377 קטע 2ב', משה רבינו מזוהה כ'איש חסדים'.[259] חסידים מוזכרים במגילות הכיתתיות, בעיקר במזמורים, כנראה לא בזיהוי עצמי (חלק מהמגילות קטועות כדי לעמוד על משמעותן), וזיהויים העצמי הינו עדת היחד, בני צדוק הכוהנים ועוד.

ט.1. זיהוי עדת קומראן כחסידים המוזכרים בספרי המקבים

להלן כמה הקבלות בין פעילותם של עדת קומראן והחשמונאים. היות והתיארוך המוצע להיסדותה של עדת קומראן (ראו בפרק יד' - תיארוך; וכך גם סברה גולדמן)[260] קודם לימי היווסדות החשמונאים, מוצע כי החשמונאים הלכו בדרכים אלו (חיקו והעתיקו) של עדת קומראן:

---

[257] www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf
www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.docx

[258] פילון האלכסנדרוני, היפותטיקה, קטע שני – על האיסיים: 'מחוקקנו אימן רבים מתלמידיו לחיי שיתוף... הם גרים בערים רבות ובכפרים רבים ביהודה, בקהילות גדולות מרובות-חברים'. גם פיליניוס ציין שהאיסיים קיימים כבר אלפי שנים.

[259] 'איש החסידים' מופיע גם בקטע לפני – 2.א', אך הקטע לא שרד בצורה שניתן להבין את זיהויו.

[260] גולדמן, עדת קומראן בראי הפשרים במגילת ברית דמשק, עמ' 323: 'וכרגע לא נשאר אלא להסתפק בקביעת זמנה של הגלות בדמשק לשליש הראשון של המאה השנייה לפנה"ס'.

- עדת קומראן ירדה למדבר,[261] וכך גם החשמונאים (וכן 'פורשי מדבר' בזוהר),[262] כנראה בעקבותם.
- ספר היובלים נ' 12 (מגילה מקבוצה 2 שקדומה לעדת קומראן) אסר מלחמה בשבת, אך אין איסור כזה בברית דמשק (שהיא מגילת יסוד כיתתית), כך שייתכן שהביטול ע"י החשמונאים (מק"א ב' 33-29), היה על דעתה של עדת קומראן.
- במגילות קומראן הכיתתיות רווח ביטויי 'מבקשי צדק ומשפט' עם משפחותיהם, וכך מתוארים החשמונאים.[263]

ניתוח 3 אזכורי ה"חסידים" בספרי המקבים א' וב',[264] וביחסם לעדת קומראן:

- מק"א ב' 41: 'אז נאספו אליהם קהל/כנסת[265] חסידים, גיבורי חיל מישראל, כל מתנדב לתורה': 4 מאפיינים תואמים לעדת קומראן: 'קהל/כנסת חסידים' – מוצע שזהו הרכב ההנהגה של עדת קומראן, כמפורט בפרק 'זיהוי עדת קומראן כמועצת המלך והמשפט וחבר ישראל והיהודים שבמטבעות החשמונאים', ובפרט שב-2 ביטויים אלו זהו זיהויים העצמי; 'גיבורי חיל' – מוצע שאלו עדת קומראן בהיותם מחברי ולוחמי מגילת המלחמה (או"ח), כהצעתו של ראסל גמירקין,[266] וכמפורט בפרק 'שימושי החשמונאים הראשונים במסורות ממגילת המלחמה'; 'כל מתנדב לתורה': במגילות קומראן הכיתתיות רווח שורש נ.ד.ב.[267]

---

[261] להלן הציונים של עדת קומראן שירדה או ברחה למדבר (ויש גם לדמשק, אך ייתכן וזה שם קוד): 'בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים' (בני האור נגד בני החושך א' 3), סרך היחד יח' 16-12: 'ובהיות אלה ליחד בישראל בתכונים האלה יבדלו מתוך מושב הנשי העול ללכת למדבר לפנות שם את דרכ הואהא כאשר כתוב במדבר פנו דרך □□□□ ישרו בערבה מסלה לאלוהינו היאה מדרש התורה אׄ[ש]רׄ צוה ביד מושה לעשות ככול הנגלה עת בעת וכׄאשר גלו הנביאים ברוח קודשו' (השוו יובלים לו' 20); 176Q4 (4QTanḥ) א' 8-7: 'כפׄלים בכול ח[ ]טׄותיהא קול קורה במדבר פנו דרך □ □ □ □ ישר בׄ[ערבה]מׄסלה לאלוהיׄנׄ[ו]'.

[262] מק"א ב' 29-33: 'ויברח הוא ובניו אל הרי המדבר, ויעזבו כל אשר להם בתוך העיר. וכל האנשים אשר נגעה תורת יי בלבבם הלכו אחריהם וינוסו המדברה. וישבו שם הם ונשיהם וטפם ומקניהם, כי גבר הקצף מאוד מאוד. וישמעו אנשי המלך בעיר דוד אשר בירושלים כי רבים הכבידו את לבם לבלתי עשות את מצות המלך. וכי גם עזבו את הערים להסתתר במדבר ונקבצו אליהם עם רב'; מק"ב ה' 35 מתאר את ירידת יהודה המקבי עם 9 חבריו רק לאחר הטמאת אנטיוכוס את המקדש: 'וינוס יהודה המקבי עם תשעה אנשים המדברה, ויאכלו את עשב האדמה כבהמות השדה, למען הינזר משיקוץ הגויים'.

בזוהר (חלק ב', דף קפ"ג, עמוד ב'), מצוין: 'פרישי מדבראׄ'. פירוש הסולם, פרשת תצווה, עמוד נו', קמד': 'נשאו עיניהם וראו חמישה אנשים מאלו פורשי המדבר, שהיו הולכים לאחר הזקן לבקש אותו לומר להם תורה. קמו. אמר רבי שמעון, מכאן ולהלאה מה שמך. אמר נהוראי סבא. משום שיש נהוראי אחר אצלנו, על כן קוראים לי נהוראי סבא. הלכו רבי שמעון והחבריה שלו עמו שלושה מילין. אמר רבי שמעון לאלו האנשים האחרים, למה הוא הדרך הזה לכם. אמרו לו באנו לבקש לזקן הזה שיאמר לנו תורה, כי מימיו אנו שותים במדבר, כלומר שהם תלמידיו שבמדבר. בא רבי שמעון ונשקו לאותו זקן. אמר לו נהוראי שמך ואור אתה, והאור שורה עמך. כי נהוראי פירושו אור'; פירוש הסולם, פרשת תצווה, עמוד ל', פ': 'כשהגיעו אליו אמר לו רבי שמעון במשא קשורה לך על גבך אתה בא, כלומר שאין לך חמור שיישא משאך. רמז לו על מוחין דאחורים שאוחז שהם עליו כמשא, מי אתה. אמר לו יהודי אני. אמר רבי שמעון, דברים חדשים ודאי יש אצלך ביום הזה. אמר לו רבי שמעון, איפה הוא ארצך. אמר לו, דירתי היה בין אלו פורשי המדבר, שהייתי משתדל שם בתורה, ועתה באתי ליישוב, לשבת בצלו של הקב"ה בימים אלה של חודש השביעי הזה'. ספר אורה לרבי יעקב הכהן האדיר זאת יותר. קבוצות חסידים ונזירים כאלו ידועות בנצרות.

[263] סרך היחד א' 6-1: '[ספר סר]כ היחד לדרוש אל ב[כול לב ובכול נפש]לעשות הטוב והישר לפניו כאשר צוה ביד מושה וביד כול עבדיו הנביאים ולאהוב כול אשר בחר ולשנוא את כול אשר מאס לרחוק מכול רע ולדבוק בכול מעשי טוב ולעשות אמת וצדקה ומשפט בארצ'; ו' 1- 4: 'וזה הסרכ לאנשי היחד המתנדבים לשוב מכול רע ולהחזיק בכול אשר צוה לרצונו להבדל מעדת אנשי העול להיות ליחד בתורה ובהון ומשובים על פי בני צדוק הכוהנים שומרי הברית ועל פי רוב אנשי היחד המחזקים בברית על פיהם יצא תכון הגורל לכול דבר לתורה ולהון ולמשפט לעשות אמת יחד וענוה צדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת בכול דרכיהם'; ח' 2-1: 'בעצת היחד שנים עשר איש וכוהנים שלושה תמימים בכול הנגלה מכול התורה לעשות אמת וצדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת איש אמ רעהו'; רז נהיה/מוסר למבין Frg. 121, PAM 43.4751: 'ו[ ]מׄשׄפׄטׄ צׄדׄק תעׄ[שה]'; ברכי נפשי ב' 4: 'אורח חיים ללכת באה]בׄתׄ חסד ובמשפט צדק ולהצניעׄ ללכׄתׄ'; מק"א ב' 29-33: 'אז ירדו רבים, בבקשם צדק ומשפט, אל המדבר, לשבת שם. הם ובניהם ונשותיהם ומקניהם, כי כבדו הרעות עליהם'. קאמפן, חסידים, עמ' 48: מנתח את דורשים צדק ומשפט.

[264] מק"ב ו' 18 מזכיר סופר שייתכן והוא גם חסיד. להרחבה ראו: קאמפן, חסידים.

[265] התרגום מיוונית אפשרי לשניהם.

[266] ראו: Russel Gmirkin, The War Scroll, the Hasidim, and the Maccabean Conflict

[267] ראו: קיסטר, השורש נד"ב.

- מק״א ז׳ 14-12 : ׳ויאספו אל אלקימוס ואל באקחידס קהל סופרים לבקש צדק ; וראשונים[268] החסידים היו בבני ישראל, ויבקשו מהם כי אמרו : איש מזרע אהרון בא בחיל ולא ירע לנו׳ : 4 ביטויים אלו תואמים לעדת קומראן : 1. ׳קהל סופרים׳ - עדת קומראן במהותה סופרי תורה, וגם חז״ל מתארים כך את ההגמוניה שלפניהם (ראו פרק בעניין). יהודה המקבי חיפש ספרים שאבדו (מק״ב ב׳ 14-13),[269] ומאות ספרים כאלו נמצאים בין מגילות קומראן ; 2. ׳ראשונים החסידים.. בבני ישראל׳ - זהו תיאור שמדרג את החסידים כסופרים ממעלה ראשונה (לפי דיוק לשון התרגום היווני, ולא ראשונים לבקש שלום מאלקימוס), וכן מוזכר לחיוב אלעזר הסופר (מק״ב ו׳ 18) ; 3. ׳איש מזרע אהרון בא בחיל ולא ירע לנו׳ - הסתמכות החסידים על הכוהנים מצביעה על קרבתם לכהונה, כעדת קומראן ; 4. ׳ולא ירע לנו׳ – קרוב לתיאורו של פילון שהאיסיים הם פציפיסטים,[270] ומנגד ראו כאמור וכמפורט בפרק ׳שימושי החשמונאים הראשונים במסורות ממגילת המלחמה׳. על זיהוי עדת קומראן כ׳חסידים׳, ראו פרק ט׳ בעניין.
- מק״ב יד׳ 6 : ׳אלה מן היהודים המכונים ״חסידים״, אשר מנהיגם יהודה המקבי, מנהלים מלחמה ומורדים ואינם מאפשרים לממלכה למצוא יציבות׳ : גם תיאור זה עולה עם אופיה של עדת קומראן ומגילת המלחמה.

מתיאורים קרובים אלו, ניכרת הקרבה הגבוהה בין עדת קומראן לחסידים שבספרי המקבים. החסידים מתוארים כתנועה קיימת, וזאת בימים שהחשמונאים רק התאגדו, כך שניתן לקבוע שהחסידים קדמו לחשמונאים – כמו התיארוך המוצע של עדת קומראן. נוכח ההקבלות הגבוהות לעיל, מוצע כי החשמונאים – שפעלו וחיקו את עדת קומראן, כינו את עדת קומראן בספריהם כחסידים.

ט.2. ציון האיסיים רק ע״י 4 היסטוריונים אך לא במקורות הדתיים :

כאמור, ארבעה סופרים/היסטוריונים ציינו (לשבח) את האיסיים (ופילון גם את התֶ̲רָאפֵוּטִים). אך אף אחת מהגמוניות של התקופות המחברות בין החשמונאים לחז״ל (הרומאים, הורדוס, בית הלל ושמאי, התנאים והנצרות) לא ציין/הזכיר את האיסיים,[271] ולכן השאלה המתבקשת היא – האם האיסיים היו (ומדוע לא הוזכרו או באיזה שמות אחרים הוזכרו), או שמא מדובר בתיאור אוטופי-דימיוני (שהועתק בין ההיסטוריונים).[272]

טענת ספר זה היא שכיוון שעדת קומראן היתה סודית ואנונימית, וחלק מהמסורות של מגילות קומראן הגיעו לחז״ל רק אחרי כמה דורות בדרכים עקיפות (שכן המסורות המדויקות הן המגילות – והמסורות שהועברו הפכו לבע״פ – תושב״ע), חז״ל כינו את עדת קומראן והמחנות שיצאו מהם בכינויים של נבחרי

---

[268] לפי דיוק לשון התרגום היווני נראה שהכוונה לראשונים במעלה, ולא ראשונים לבקש שלום מאלקימוס. קאמפן, חסידים, עמ׳ 92, 115-122, מסכים שהסופרים הם החסידים ושהם מכובדים בעיני החשמונאים.

[269] ׳וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו׳. יודגש כי מגילות שונות מתארות את המקדש ועבודת הכוהנים, ולמשל מגילת הנחושת מתארת אוצרותיו. בתפילת העמידה/18, לצד ׳פליטת בית סופריהם׳, חז״ל מזכירים את ׳חסידים׳. ייתכן שפליטה זו מרמזת על שרידי הסופרים/חסידים, והתורה (בין אם מסורות שנשמרו בע״פ) שנשארה מעדת קומראן.

[270] ׳אין למצוא בהם יוצר חצים, כידונים, פיגיונות, או קסדה, שריון או מגן, ובכלל אין בהם אומן של כלי נשק או מכונות או מי שעוסק במה שנועד למלחמה׳ (פילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין ו׳ 78). לעומת זאת מגילת המלחמה (בני האור נגד בני החושך) מפרטת תיאורי המלחמה, טקטיקה, כלי נשק, נאומים. יוספוס ציין שהאיסיים לוקחים נשק בדרכים כדי שלא ישדדו אותם.

[271] קלויזנר, תשכ״ו, עמ׳ 24 ; ברושי, תשנ״ז, עמ׳ 302-301 ; שוורץ, תשס״ט, עמ׳ 614-612 הצביעו על רמזים ׳חז״ליים׳ לאיזכור של האיסיים. השאלה המתבקשת מאליה – לו חז״ל אכן התייחסו לאיסיים, מדוע לא הוזכרו אלו בפירוש אלא רק ברמזים דקים?!

[272] זוהי טענתה של אליאור, תהום ונשייה. כמה חוקרים הגיבו כנגדה, וככלל דעתה לא התקבלה.

התורה אלמונים,[273] כמו: נביאים, הכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים (ראשונים),[274] סופרים (ראו פרק בעניין), וגם - "חסידים ראשונים". גם בכינוי זה, חז"ל לא ציינו (כי לא ידעו; כי עדת קומראן היתה אנונימית) שום ציון של שם או תפקיד מבין החסידים הראשונים.

ט.3. הקבלות בין עדת קומראן לחסידים הראשונים שמוזכרים בחז"ל

לפיכך מוצע כי עובדת אי-ציון עדת קומראן/האיסיים במקורות הדתיים, קרתה מכיוון שכינוָם בפי חז"ל היה 'חסידים ראשונים' (לצד כינוי הגמוניות נבחרי תורה נוספים, כאמור בפרק בעניין, ובפרט לצד 'זקנים ראשונים').[275] חיזוקים נוספים לכך הן העובדות שהחסידים הראשונים – כשמם הם – היו הגמוניה של שמירת אורחות חיים והלכה ברמה גבוהה/קפדנית/מחמירה, וזאת בתקופה שקדמה לחז"ל, וכאמור בפרק לעיל, חסידים מוזכרים רק בספרי המקבים. לכן, החסידים הראשונים מתאימים לזיהוי רק עם עדת קומראן/איסיים או החסידים המוזכרים בספרי המקבים.[276]

ההוכחות לכך תלויות בעיקר בהתאמה שבין 7 תיאורי החסידים הראשונים מספרות חז"ל, לבין התיאורים הפנימיים של עדת קומראן במגילותיהם, או לתיאורי האיסיים ע"י ההיסטוריונים. נבחן להלן את ההקבלות הקרובות:

- 'דתניא **חסידים הראשונים** לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת' (נידה לח'): אכן ביובלים נ' 8[277] יש חוק האוסר משגל בשבת. יתרה מכך, מגילת המקדש מה' 11-12 אוסרת כניסה למקדש 3 ימים אחרי משגל, שהיא כנראה תואמת להכנה למתן התורה בהר סיני לפי שמות יט' 10.[278] אלו עולים עם התעלותה של עדת קומראן בשבתות לרמת מלאכים, כמתואר בשירות עולת השבת.
- '**חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים** הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְּלִים, כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ אֶת לִבָּם לַמָּקוֹם' (ברכות ה' א'): כמפורט לאורך ספר זה, ההלכה בכלל נוסדה ע"י עדת קומראן, ואחד התחומים המובהקים לכך – הוא התפילה, בה עדת קומראן קיבלה וחיברה אלפי מזמורים ותפילות, מהם נציין למשל את 4,050 המזמורים המצוינים במזמור (11QPs-a) 11Q5 כז' 10 א', וכן את מגילת ההודיות הכוללת 5 כרכים (ראו פרק בעניין). לצד התפילה, נושק תחום ספרות הסת"ם, והרי: 'עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות, שלא יתעשרו' (פסחים נ' II) – תואם לממצא הארכיאולוגי שהתפילין הראשונות מעדת קומראן ובכלל הממצאים שעולים עם היותם סופרי תפילין (וסופרים בכלל; בעלי הספרייה היהודית העתיקה והגדולה),[279] וכן להגדרתם העצמית - עדת אביונים.[280] אפשר להקביל במידה פחותה את עניין

---

[273] קויפמן כבר טען כי 'אין ספק שזו תופעה מופלאה ביותר שלא נשתמר אף שם אחד משמות חכמי התקופה הזאת'. ראה גם: רנ"ק, מורה נבוכי הזמן, קצד'. מסגנון ממ"ת נראה כי מחבריה מצדיקים את נטישתם את ירושלים/המקדש, למרות רצון העם, והדבר מצביע על היותם אליטה מבוקשת.

[274] ראה: ספראי, משנת חסידים בספרות התנאים, עמ' 141.

[275] ראו: ספראי, משנת חסידים בספרות התנאים, עמ' 141.

[276] בתחילת המאה ה-19, טרם מציאת מגילות קומראן, ביקשו מספר חוקרים לזהות את החסידים עם האיסיים, ראו: פראנקל, 1846; גייגר, 1871; קושלר, 1920. ביכלר, 1922, הכחיש טענותיהם. לכאורה מגמה זו היתה אמורה להתחזק עם מגילות קומראן.

[277] ישנה הצעה שאיסור זה קיים גם בברית דמשק יא' 4: 'אל יתערב איש מרצונו בשבת'.

[278] כך גם ההוראה בשמות יט' 10 לקראת מתן תורה בהר סיני: 'וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה לֵךְ אֶל הָעָם, וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר; וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם'. להרחבה ראו: שמש וורמן, לגלות נסתרות, עמ' 162. בספר הזוהר נותרה מסורת חלקית של איסור עלייה לקבר בשבת.

[279] ???

[280] למשל: 'עדת האביונים אשר יקבלו את מועד התענית ונצלו מכול פחי בליעל' (פשר לתהילים ב' 10-11). הערצת העוני רווחה בחז"ל ובנצרות.

השהייה לפני ואחרי התפילה (ברכות ה׳ א׳)[281] - כבא על חשבון זמן עבודה, ולכך שיוספוס מתאר את האיסיים כמסתפקים ב-5 שעות עבודה יומיות.[282]

<u>הקושי של החסידים הראשונים להביא קורבנות במקדש, וכנראה קבלתם נזירות מלאה (נדרים י׳)</u>:[283] 2 מעשים אלו מאפיינים את עדת קומראן באופן בלעדי: תחילה עדת קומראן אסרה על הבאת קורבנות למקדש (ואף ראתה בעצמה קהילת קודש),[284] וכן מקובל במחקר כי עדת קומראן היא הקהילה הנזירית הראשונה. בתענית יא׳ הגדירו את כל מי שמתענה כקדוש או חסיד (אך אמוראים אחרים גם הגדירו את הנזירים והמתענים הפוך, כחוטאים).[285]

- <u>זהירותם של החסידים הראשונים בדיני נזיקין (בבא קמא ל׳)</u>:[286] זו עולה עם הלכת עדת קומראן לא לבצע מסחר ולא לקחת ריבית/לקנות בהקפה עם מי שאינו מהעדה,[287] וזהירות כזו היא כלי בטוח וחכם כדי להימנע מחיכוכים כלכליים מיותרים עם עם הארץ – שמהם עדת קומראן התרחקה (ובעקבותיה גם ראשוני הפרושים וחז״ל).[288]
- <u>הקבלה בין חבורות לחסידים ראשונים</u>:[289] המשמעות של ״<u>חבר</u>״ זה הוא שהוא ״נאמן״ לעניין טהרה (בעיקר מזון: תרומות ומעשרות),[290] ומחנות עדת קומראן על הלכותיהם, הולמות ותואמות את העיקרון הקבוצתי והטהרתי הזה.

---

[281] ׳חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְּלִים, כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ אֶת לִבָּם לַמָּקוֹם׳.

[282] מלחמות ב׳ ח׳ ה׳. אין תיאורי זמן תפילה ועבודה במגילות, והתיאור הקרוב ביותר הינו: ׳ואל ימש במקום אשר יהיו שם העשרה איש דורש בתורה יומם ולילה תמיד עליפות <חליפות> איש לרעהו והרבים ישקודו ביחד את שלישית כול לילות השנה לקרוא בספר ולדרוש משפט׳ (סרך היחד ו׳ 6-8 [החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 220]. עליפות הן חליפות גם בתוספתא תענית).

[283] אפשר להבין אמירה זו בכמה משמעויות: ׳חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מִתְאַוִּין לְהָבִיא קָרְבַּן חַטָּאת, לְפִי שֶׁאֵין הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מֵבִיא תַּקָּלָה עַל יְדֵיהֶם. אֲבָל בִּנְזִירוּת לֹא הִתְנַדְּבוּ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקָּרֵאוּ ׳חוֹטְאִים׳, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר ו׳ 11) ״וְכִפֶּר עָלָיו מֵאֲשֶׁר חָטָא עַל הַנָּפֶשׁ״׳. לניתוח הנזירות ראה: <u>הרמן, החסידים ומשנתם</u>, עמ׳ 47-49.

[284] 4Q174 ג׳ 1-13 (כונתה תחילה4Qflorilegium; <u>החיבורים העבריים ב׳</u>, עמ׳ 289): ׳ויואמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה׳; סרך היחד ח׳ 4-10: ׳ובתכון העת בהיות אלה בישראל נכונה עצת היחד באמת למטעת עולם בית קודש לישראל וסוד קודש קודשים לאהרון עדי אמת למשפט ובחירי רצון לכפר בעד הארצ ולהשב לרשעים גמולם. היא חומת הבחן פנת יקר בל יזדעזעו יסודותיהי ובל יחישו ממקומם מעון קודש קודשים לאהרון בדעת כולם לברית משפט ולקריב ריח ניחוח ובית תמים ואמת בישראל להקם ברית לחוקות עולם והיו לרצון לכפר בעד הארצ ולחרוצ משפט רשעה׳; סרך היחד ט׳ 3-6: ״בהיות אלה בישראל ככול התכונים האלה ליסוד רוח קודש לאמת עולם לכפר על אשמת פשע ועמל חטאת ולרצון לארץ מבשר עולות ומחלבי זבח ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק ותמים דרך כנדבת רצון. בעת ההיאה יבדילו אנשי היחד בית קודש לאהרון להיחד קודש קודשים ובית יחד לישראל ההולכים בתמים׳.

[285] תענית יא׳.

[286] ׳תנו רבנן: חסידים הראשונים היו מצניעים קוצותיהם וזכוכיותיהם בתוך שדותיהן. ומעמיקים להן ג׳ טפחים כדי שלא יעכב המחרשה׳.

[287] ׳אל ישא ואל יתן לבני השחת כי אם כף לכף׳ (ברית דמשק יג׳ 14-15 [קימרון, <u>החיבורים העבריים א׳</u>, עמ׳ 48]).

[288] ראה למשל: אופנהיימר, חבורות שהיו בירושלים.

[289] שמחות יב׳ (וחלקית במגילה ג׳ ח׳): ׳כך היו חבורות עושין בירושלם: אלו לבית האבל ואלו לבית המשתה, אלו לשבוע הבן ואלו ללקט עצמות, לבית האבל ולבית המשתה - בית המשתה קודם. לשבוע הבן וללקט עצמות - לשבוע הבן קודם. אבל חסידים הראשונים היו מקדימין לבית האבל מלבית המשתה׳. אופנהיימר, חבורות שהיו בירושלים, עמ׳ 189, וספראי, משנת החסידית בספרות התנאים, עמ׳ 152, כבר עמדו על הזיקה בין החבורות לחסידים הראשונים, והניחו שהחסידים הראשונים והחבורות פעלו בסוף ימי הבית השני.

[290] תוספתא דמאי א׳ ה׳: ׳אמר שלי הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן׳; ב׳, ג׳: ׳המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח ואין מתארח אצל עם הארץ׳; ב׳, ט׳: ׳אמר איני מקבל עלי אלא לכנפים בלבד מקבלין אותו קבל עליו לטהרות ולא קבל עליו לכנפים אף על הטהרות אינו נאמן׳; ב׳, ב׳: ׳המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא ליתן תרומות ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות אצל עם הארץ ושיהא אוכל חולין בטהרה׳; ב׳ ט׳: ׳הבא לקבל עליו אם היה נוהג מתחלה בצינעא מקבלין אותו ואחר כך מלמדין ואם לאו מלמדין אותו ואחר כך מקבלין אותו ומלמדין אותו והולכין ומקבלין לכנפים ואחר כך מקבלין לטהרות׳. ברית דמשק י׳ 2-3: ׳אל יאמן איש על רעהו לעד עובר דבר מן המצוה ביד רמה עד זכו לשוב׳. ׳היה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו - לא יכנס לבית המדרש׳ (בבלי ברכות כח׳), כפי שהיו תנאי כניסה והתקדמות בעדת קומראן. חלק מתלמידי ר׳ ינאי, ראש בית המדרש בעכברא, חיו חיי קומונה. רבין, היחד החבורה והאיסיים, הקביל את הפרושים לעדת קומראן בהקפדה הדומה של ׳חברים׳ הידועים מספרות חז״ל. להרחבה: ליכט, מגילת הסרכים, עמ׳ 296; אופנהיימר, חבורות שהיו בירושלים.

- חסידים ראשונים היו ערים בליל שבועות (ספר הזוהר):[291] פילון ציין כי התֵרָאפֵוּטִים מתוועדים כל 50 יום בליל שימורים.[292]

בתפילת העמידה/18 החז"לית, לצד ציון: 'פליטת בית סופריהם', חז"ל מזכירים את 'חסידים'. ייתכן שפליטה זו מרמזת על שרידי הסופרים/חסידים, והתורה (בין אם מסורות שנשמרו בע"פ) שנשארה מעדת קומראן. גם יהודה המקבי חיפש ספרים שאבדו (מק"ב ב' 14-13).[293]
רבי צבי הירש חיות סבר שהאיסיים הם "החסידים הראשונים" ו"אנשי המעשה" (מהר"ץ חיות, דרכי משה, קורות הכתות).

ט.4. 4 חסידים מהמאות ה-1-2 לפנה"ס, ושזהותם נשארה עמומה/אנונימית:

- יוסי בן יועזר: המכונה 'חסיד שבכהונה', והוא החסיד היחיד שחז"ל מזכירים בנוגע לפרושים/זוגות לפניהם (במאה ה-2 לפנה"ס ואחורה). קשה להכריע על טיבו של יוסי בן יועזר יחסית לעדת קומראן, נוכח המקורות הסותרים עליו ומיעוט המקורות מהתקופה (ראו פרקון בעניינו).
- חוֹנִי המעגל:[294] מאיומו של שמעון בן שטח הפרושי: 'אלמלא חוֹנִי אתה,[295] גוזרני עליך נדוי' (תענית ג' ח'), ספק אם חוֹנִי השתייך לזרם הפרושי, מה גם היותו חסיד. היות וחוֹנִי תמך באריסטובלוס הצדוקי, או לכל הפחות לא ביריבו הרוקנוס הפרושי (קדמה"י ידי' ב' א' 24-21), וזאת אף על פי שבתקופה זו רוב העם הלך אחרי הפרושים (קדה"י יג' 288),[296] מלמד שהיה קרוב לצדוקים. בכל אופן, שבחו של יוספוס על חוני: 'חביב אלוהים', עולה עם הילוליו את האיסיים.[297] התנגדותו של בן שטח נבעה כנראה ממופתיו של חוֹנִי (על כך

---

[291] 'ועל זאת חסידים הראשונים לא היו ישנים באותו לילה והיו עוסקין בתורה ואומרים: נבוא לנחול ירושה קדושה לנו ולבנינו בשני עולמים... ר' שמעון כך אמר בשעה שהתכנסו החברים באותו לילה אצלו: נבוא לתקן תכשיטי כלה למען תימצא מחר בתכשיטיה ומתוקנת למלך כראוי' (זוהר בתרגום מארמית, פרשת 'אמור', ויקרא כג' 15). הזוהר מתוארך במחקר מאוחר לימיהם של חז"ל.

[292] 'ועתה לעומת כל האמור, אתאר את עצרתם של אלה המקדישים את עצמם ואת חייהם למדע ולעיון באמיתות היקום על פי תורותיו הקדושות של משה הנביא. ראשית כל, אלה מתוועדים מדי שבעה שבועות, מכיוון שהם נותנים יקר לא רק למספר שבע הפשוט בלבד אלא גם לחזקתה של שבע. כי יודעים הם כי צניעות ובתולי עולם נועדים למספר זה. חג זה – אקדמה הוא לחג הגדול ביותר, שזכה במספר חמישים [היינו חג השבועות]. סעדיה גאון בחיבורו: 'כתאב אל-תמייז' הביא בשמו של פילון את שני המועדים של התירוש והיצהר. ביתא ישראל שומרת על חג הסיגט, 50 יום לאחר יום הכיפורים. ראו פרק על חג השבועות.
'ואחרי הסעודה מקיימים הם את ליל השימורים הקדוש. וזה דבר ליל השימורים: הכל קמים ממקומם ובאמצע המשתה מתהוות תחילה שתי מקהלות, אחת של גברים ואחת של נשים. כמנחה וכמנצח לכל אחת מן המקהלות נבחר החשוב שבחבורה והמיטיב לדעת זמר. והם שרים פיוטים רבים לשבחו של אלוהים, העשויים במשקלים ובלחנים רבים, עתים כולם כקול אחד, עתים כששתי מקהלות ערוכות זו כנגד זו בהרמוניה, ובתנועות ידיים ותנועות ריקודים הם מתווים את המקצב. ובדבקות רבה הם מבצעים פעם את שיר התהלוכה, פעם את שיר העמידה, ואת הבתים והבתים שכנגד של המחול. ולאחר שכל אחת מן המקהלות חגגה בפני עצמה, צולחת עליהם הרוח האלוהית במלוא עצמתה, כמו בחגיגות הבאקכיות, וברון יחד מתמזגות שתי המקהלות למקהלה אחת, זכר לאותה מקהלה מצורפת שקמה בימי קדם על ים סוף נוכח נפלאות אלוהים שנתרחשו שם...' (כתביו הפילוסופיים של פילון", מבחר ערוך בידי יוחנן לוי [תרגום לעברית: יהושע עמיר], הוצאת מגנס, תשל"ה, עמודים 45-46). כאן גם למדים שנשים היו שרות בנפרד לצד גברים.

[293] 'וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו'. יודגש כי מגילות שונות מתארות את המקדש ועבודת הכוהנים, ולמשל מגילת הנחושת מתארת אוצרותיו.

[294] סיפור חוני המעגל - תענית, מרדכי כהן, גיליון מס' 3 - תשס"ז * 2006:
http://www.daat.ac.il/daat/ktav_et/maamar.asp?ktavet=1&id=147

[295] כנראה כיוון שחוני היה יקר לעם. השוו: 'הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל? חָלִילָה, חַי יי אִם יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה' (שמואל א' יד' 45).

[296] 'וכל כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכוהן הגדול, מיד מאמינים להם'. גם פשר נחום ב' 8 מתאר כך את אפרים דורשי החלקות: 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים', אך לעניות דעתי היא מכוונת למתייוונים בתקופה הטרום-חשמונאית.

[297] על הניסיונות לראות בו חבר בכת האיסיים ראו ספראי, בימי הבית, עמ' 502–504, ונימוקי הנגד שהביא שם. על הצעה מחקרית נשכחת לזהות את חוני עם מורה הצדק הנזכר במגילות קומראן ראו שירר (ורמש-מילר), היסטוריה א', עמ' 235, הערה 6.

ראו בפרקון בהמשך: 'מופתים וניסים כנגד הרציונליזם ההלכתי רבני'), או לשבועתו – ואם כך, ניתן להסיק שזאת כיוון ששבועתו/נדרו של חסיד אינה ניתנת להיתר – כדעתה של עדת קומראן.[298]

- יהודה האיסיי: יוספוס מתאר את נבואתו של יהודה האיסיי על אריסטובלוס (מלחמת היהודים א' 80-75), אך גם מציין שישב עם תלמידיו ולימד אותם דברי נביאים - דבר המקביל לתיאורי מורה הצדק: 'האל הודיעו כל רזי דברי עבדיו הנביאים' (פשר חבקוק ו' 2-5), אך לפי תיארוכי (ראו פרק בעניין), מורה הצדק חי ופעל מעל 100 לפניו. אי-ציון איסיי-נביא זה (לצד אי-ציון נביאים בכלל) בספרות הפרושים, עולה עם מיעוט המידע של הפרושים על גדולי התורה בתקופה זו[299] – כנראה כיוון שהפרושים לא היו ההגמוניה הראשית בישראל באותם הימים, וללא מסורת ראשית.
- מנחם שקדם לשמאי (חגיגה ב' ב'): מנחם זה הוא כנראה מנחם האיסיי שמתאר יוספוס כנביא הקרוב למלכות הורדוס.[300] לצידו היה בבא בן בוטא החסיד, מזקני בית שמאי, שבית זה קרוב לעדת קומראן וצדוקים יחסית לבית הלל).[301] בן בטא מוזכר לגבי 'אשם חסידים', וגם העובדה שהורדוס הותיר רק אותו חי, מצביעה על קרבתו לאיסיים - אותם הורדוס אהב.[302] מנחם יכול להוות את ה'הרודיאנים' המוזכרים בבשורות על פי מרקוס ומתי,[303] במיוחד שהאיסיים היו קרובים להורדוס (קדמה"י טו' 372-397).

ט.5. נזירים:

"נזר" מלשון "כתר", 'וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים' (עמוס ב' 11). כיצד התקבלה הדעה בחז"ל (תענית יא') שלהתנזר זה חטא? ייתכן והסיבה לכך נובעת משנאה נגד מחמירים בתורה, כפי שרבי עקיבא ציין בעצמו בטרם לימודו ושמירתו מצוות: 'מי יתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור' (פסחים מט' II). אירוע נוסף שהשפיע בעניין הוא התרמית של שמעון בן שטח על אלכסנדר ינאי, בה שמעון לא עמד בהתחייבותו לשלם קורבן מחצית מהנזירים (ירושלמי ברכות פ"ז הב' [יא' II]; בראשית רבא פרשה צא' ג'). אפילו התנאים-חז"ל הגדירו אותה: 'התר נדרים פורחים באויר, ואין להם על מה שיסמכו' [משנה חגיגה א' ח']). גם העובדה שחז"ל התירו סוג של נזירות המתירה להיטמא כשמשון (אף על פי שאינו היה כזה),[304] מלמדת על הקלתם בעניין.

---

[298] שבועה מותרת רק באלה: 'וכל האובד ולא נודע מי גנבו ממאד המחנה אשר גנב בו ישביע בעליו בשבועת האלה והשומע אם יודע הוא ולא יגיד ואשם' (ברית דמשק ט' 10-12, כנראה על ויקרא ה' 1). כנראה אלו גם דברי החסידים נשמרו כביקורת במשנה חגיגה א' ח': 'התר נדרים פורחים באויר, ואין להם על מה שיסמכו', וזוהי גם דעתו של איסי בן יהודה (ראו פרקון עליו בהמשך), בניגוד לדעת חכמים: 'איסי בן יהודה אומר ולא ידע ואשם ונשא עונו על דבר זה ידוו כל הדווים' (נזיר כג'). קרובה הלכת עדת קומראן האוסרת כתיבת שם יי שאינה לצורך/בקדושה: 'וא]שר יזכיר דבר בשם הנכבד על כול הכ[ ] ואם קלל או להבעת מצרה או לכול דבר אשר לו [ ] הואה קורה בספר או מברכ והבדילהו ולוא ישוב עוד על עצת היחד' (סרך היחד ו' 27 - ז' 2). במגילות התפילות והברכות כינוי יי הינו בעיקר 'אדני' ואחריו 'אל', וכך גם מדגישה תוספתא ברכות ז' ו' (ושאסור להשתמש ב'אל' ו'אלוהים' בתחילת הברכות). במקום השם המפורש, נהוגה במגילות קומראן הלא-מקראיות (כגון: מגילת טוביה הארמית Q1964, קטע 18) ומכתבי תורה שלא מקומראן, כתיבה בארבעה קווים קצרים: '''. מצורת כתיבה זו השתלשלה צורת הכתיבה 'יי' (ודומותיה) לשם הויה, כמצוי בסידורי תפילה רבניים עד ימינו. בדומה ל: 'אומרים צדוקים: קובלנו עליכם טובלי שחרית, שאתם מזכירים את השם מן הגוף שיש בו טומאה' (סוף התוספתא למסכת ידים [צוקרמאנדל פ"ב ה"כ]). להרחבה ראו: שיפמן, הלכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה': השבת אבידה וגזילה והשימוש בשם ה'; חָנוֹךְ סט' 15-26, השם הנעלם והשבועה.

[299] מיעוט המסורות מהזוגות ???.

[300] 'מן האיסיים ומנחם שמו, שהכל היו מעידים על מידותיו הטובות והיפות באורח חייו, וגם כי ניתן לו מאת אלוקים לדעת עתידות מראש' (קדמה"י טו' 9-372). על כך ראו: קנוהל, בעקבות המשיח, עמ' 100-108.

[301] ראו למשל: ביצה כ'; כריתות ו' ג'; נעם, בית שמאי וההלכה הכיתתית; פרקון שלי בעניין.

[302] בבא קמא ג' ב'.

[303] ופעם אחת בייתוסים! על כך ראו: ידין, מגילת המקדש, עמ' 97; רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 50-58.

[304] נזיר ד': "מה בין נזיר עולם לנזיר שמשון? נזיר עולם – הכביד שערו מיקל בתער, ומביא שלש בהמות, ואם נטמא מביא קרבן טומאה. נזיר שמשון – הכביד שערו אינו מיקל, ואם נטמא אינו מביא קרבן טומאה".

נוכח אי-יכולת להביא קורבן סיום הנזירות (בגלל חורבן המקדש), ונוכח צמיחת נזירות דתית שהעבירה את הדגש לאיסור מיני, עוד יותר התרחקנו מהנזירות שבתורה, לצד גינויים נגד הטהרה: 'הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח, המעשרות נטלו את שומן הדגן' (תוספתא סוכה טו' ב'; מעשר שני ה' ל'; סוטה ט' יג'); 'משמת רבן גמליאל הזקן, בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות' (סוטה ט' טו').

ט.6. מסורות בודדות שהתפזרות בחסידי-התנאים כיחידים, וקרבתם חלקם לשם 'איסי'

כאמור חז"ל העריצו ושיבחו את החסידים הראשונים ללא הסתייגות, אך ייתכן ואחת הסיבות לכך היא שהחסידים הראשונים – חיו ופעלו בתקופה לפניהם, ואילו כעת בימיהם של חז"ל חשוב לחז"ל מי ישלוט בכיפה (מלחמת ההגמוניה), ולכן חז"ל תקפו וגינו קבוצות ואף יחידים שאינם שומעים להלכתם.

יתרה מזו, חז"ל אינם מכנים כבר קבוצות מסוימות כ"חסידים" (למרות שרוב הקבוצות הן כחסידים - מחמירות הלכתית ובטהרה יותר מחז"ל), אלא רק בודדים (וגם לחלק מאזכורים אלו נלוות ביקורת סמויה (ייתכן כדי להדגיש את העיקרון שכשם ש'חכם עדיף מנביא' [בבא בתרא יא'], כך חכם עדיף מחסיד).

עם זאת, אפשר להכליל שבכ-150 שנה הראשונות לספירת הנוצרים, אין הגמוניה של נבחרת תורנית הלכתית, אלא אדרבא, ניכר כי מסורותיהם של עדת קומראן הוטמנו והוסתרו, ונוכח איסור הכתיבה בחז"ל, יש ניסיון רב לאסוף לסדר את המסורות בספרות חז"ל.

ניסיון זה כולל בעיקר מסורות שהועברו בדרכים עקיפות מעדת קומראן לחז"ל, אך גם ממקורות שונים וחלקם פסולים (ראו פרק בעניין), לצד המדרש היוצר בחז"ל.

אחד הערוצים של העברת המסורות היה דרך חסידים, שחלקם היו כבר חלק מחז"ל, אך אפשר להניח שנוכח חסידותם, שמעו וקיבלו מסורות שהתגלגלו מעדת קומראן והאיסיים.

העובדה שחלק מהחסידים בחז"ל אינם מוזכרים בדברי הלכה, מעלה את החשד שאותם אלו נודו בענייני הלכה, בגלל קרבתם לקבוצות חסידיות יריבות לחז"ל. האם חסידי-התנאים הם קבוצה מובדלת מחוץ לבית המדרש? ההיו לחסידי-התנאים הלכות ונוהגים מחמירים משלה? בתי מדרש נפרדים? אין לנו מידע מפרש בעניין.

חוקרים כבר עסקו בעיקר בשאלות אלו,[305] וכאן אבקש להצביע על קשר מעניין זה:

ט.7. חסידי-התנאים שקרובים אטימולוגית לשם 'איסי'

ייתכן כי מקורו של השם 'איסי' הוא שיבוש קל מהמילה ביוונית (Essaioi), שמשמעותו: 'חסידות' (hosiotes), כטענתו של פילון: 'הללו קרויים איסיים, וסבורני שעל שום חסידותם נמצאו ראויים לכינוי זה'.[306]

להלן עיקרי ההצעות הנוספות של משמעויות השם האיסיים:

- איחוד החשמונאים עם הצדוקים כולל את עדת קומראן והבייתוסים, בפרט שהבייתוסים קרובים בשמם לאיסיים: באחד מכתבי היד הם מופיעים כ'בייתוסין', וההנחה שהמשמעות היא: בית-א/סין = איסיים.[307]

---

[305] ספראי, חסידים ואנשי מעשה, טען למשל שהחסידים המתוארים בחז"ל הם חוג נפרד אך קרוב אליהם.

[306] זיהוי הראשון של 'חֲסִידִים' עם האיסיים מופיע בספר יוסיפון שמיוחס להיסטוריון והסופר יוספוס פלויוס, ואילו המחקר מתארכו למאה ה-10 לספירה. יש לציין שר' עזריה מן האדומים רשם את האייסים כ'איסיאי' בספרו 'מאור עיניים'.

[307] הביתוסים כתובים באחד מנוסחי כתב היד לתוספתא ידיים ב' כ'. ראו: גרינץ, עדת היחד - איסיים - בית (א)סין', עמ' 105-142. חיזוקים אטימולוגים נוספים לכך: מארמית – מרפאים (ראו גם דברי הימים ב' טז' 12).

- המונח "עצה" (הרווח במגילות הכיתתיות כ'עצת היחד') = נשמע לפי המבטא של העיצור צד"י שנהג באותם ימים (ובמזרח - עד ימינו) כ"אסא" (היה השם נשמע בערך: essa, והוא הקרוב ביותר לשם Essaioi שנקט פילון ולפעמים גם יוספוס).[308]
- בארמית, מהות שמם של האיסיים: מרפאים (ראו פרקון על עדת קומראן כרופאים).

היות וכמה חסידים בחז"ל נשאו שמות קרובים אטימולוגיים לחסידות או לאיסיים (כגון: איסי/יוסי/דוסא/חסדא) או צורף להם התואר "חסיד", להלן ניתוחם ביחס לעדת קומראן/האיסיים:

ט.8. <u>דקדוק של חסידים בפשט הכתוב</u>

פירוש הלכתי ממגילות קומראן על פרשת השבוע 'כִּי תֵצֵא' שאקטואלי בימינו: 'דאמר רב: מצאתי **מגילת סתרים** בי רבי חייא, וכתוב בה: **איסי** בן יהודה אומר 'כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ [וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן' (דברים כג' 25)] - בביאת כל אדם הכתוב מדבר' (בבא מציעא צב'). איסי בן יהודה היה אחרון החסידים (סוטה ט' טו'). מרדכי הכהן זיהה את איסי בן יהודה כאיש מחתרת שחי במערות (נדרים פא'; ירושלמי שביעית פ"ח ה"ה; ירושלמי נדרים פ"יא ה"א), בעל שמות רבים, אך הזכיר רק בנגיעה כי הוא קרוב לאיסיים. דעתו התקבלה כמעט תמיד להלכה, אפילו נגד דעות רוב, וזאת כאשר לא למד עם חבריו (ירושלמי נדרים לו' ב'), ובעצמו גם נידה חלקם (מנחות יח' ב').[309] אין כאן מקור מקביל ממגילות קומראן, אך מסורות דומות עולות מכמה ממגילות קומראן, בעיקר במגילת קומראן 4Q159: 'השדה יוכל בפיהו ואל ביתו לוא יביא להניחו'. (ראו בהערת השוליים של קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 24).[310] מגילות סתרים הן חלק מספרות הסוד שהיתה עיקר אופי המסורת ההלכתית והספרותית עד סוף ימי הבית השני, בעיקר של כוהנים, עדת קומראן וחסידים.[311]

- <u>איסי בן יהודה</u>:[312] היה אחרון החסידים,[313] ולערך מתקופה זו גם האיסיים כבר לא מוזכרים; חי במערות,[314] ומגילות קומראן נמצאו במערות, ואולי גם חלק מעדת קומראן חיו במערות; דעתו התקבלה כמעט תמיד להלכה, אפילו נגד דעות רוב, וזאת כאשר לא למד עם חבריו (ירושלמי נדרים לו' ב'),[315] ובעצמו גם נידה חלקם (מנחות יח' ב'). מסר מסורת פשט דקדוקית ממגילת סתרים שמוזכרת במגילות וכנראה תואמת.[316]

---

[308] <u>רופא, מה היה שמם של האיסיים</u>.

309

310 ראו ניתוח של קימרון, החיבורים העבריים ב', בהערת השוליים ??.

311 נדון בפרק 'ספרות הסוד כרוב המסורת של עדת קומראן והאיסיים; מגילות בחז"ל והמשנה כסוד', ורק יצוין שבמגילות קומראן הכיתתיות ישנם כתבי סתרים כגון מסוג צופן אתב"ש, וגם התנא שמעון בן אלעזר/בן עזאי מצא כנראה ספר חיצוני שאינו במגילות: עליית ישעיהו, לפיו מנשה הרג את ישעיהו.

[312] בעל שמות רבים, עיקריהם: יהודה איש הוצא (עיר בבל שממנה עלה הידועה גם כ"הוצל"), יוסי קטנותא, יוסף הכהן, 'אנא איסי בן יהודה דהוא איסי בן גור אריה דהוא איסי בן גמליאל דהוא איסי בן מהללאל' (נדה לו' ב'), וראו הצעות נוספות במאמרו של מרדכי הכהן, <u>'תולדות התנא איסי בן יהודה', סיני לד' (תשי"ד), עמ' רלג-רמ</u>, כגון: רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, יוסי בן קצרתא, רבי יוסי החסיד. הכהן הזכיר רק בנגיעה כי הוא קרוב לאיסיים.

[313] סוטה ט' טו', וכן סוטה מט': 'ולמה נקרא שמו "קטנתא" — שהיה קטנתא של חסידים, כלומר, היה מקטנם ואחרוניהם של החסידים'.

[314] נדרים פא'; ירושלמי שביעית פ"ח ה"ה; ירושלמי נדרים פ"יא ה"א. גם 'ריש לקיש היה מציין מערות של חכמים' (ב"מ פה' II).

[315] 'יהודה איש הוצא עביד טמיר במערתא תלתא יומין (התחבא במעשה שלושה ימים) מיקום על הדין טעמא (רצה לעמוד על טעם הדבר) מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? אתא לגבי רבי יוסי בן חלפתא, אמר ליה: אית לי טמי' במערתא תלתא יומין, מיקום על הדין טעמא: מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? קרא (רבי יוסי) לרבי אבא (אוורדימוס) בריה, אמר ליה: הדין טעמא מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? א"ל (יהושע כא') "תִּהְיֶיָנָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבֹתֶיהָ". תהיינה עיר - ואחר כך מגרשיה סביבותיה. אמר ליה (רבי יוסי ליהודה איש הוצל): מי גרם לך? (שלא ידעת זאת) דלא ילפתה עם חבירך (שלא למדת עם חבריך)'. סיפור מקביל בשינויים יש בנדרים פא'.

[316] בבא מציעא צב': 'דאמר רב: מצאתי מגילת סתרים בי רבי חייא, וכתוב בה: איסי בן יהודה אומר 'כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ [וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן' (דברים כג' 25)] - בביאת כל אדם הכתוב מדבר'. ככל הנראה, הלכה זו נמצאת במגילת קומראן Q4159:

- איסי אחר שהוא גם כהן: בבית הכנסת בסוסיא (כנראה מהמאה השלישית לספירה) שרדה כתובת הקדשה: 'זכור לטובה קדושת מרי רבי איסי הכהן המכובד...': שם גם נמצא גם פסיפס לוח שנה שסופר לפי ספר היובלים.[317]

מסורתו זו של איסי הינה פירוש פשט המקראות (בניגוד לשאר דורשי פסוק זה בחז"ל), ותואמת לדרכה הדקדוקית-לשונית של עדת קומראן לחומש: 'לשוב אל תורת משה, כי בה הכל **מדוקדק**' (ברית דמשק טז' 2). מסורת זו קיימת במפורש גם בחז"ל: 'מלמד שניתנה התורה, הלכותיה **ודקדוקיה** ופירושיה על ידי משה מסיני' (ספרא בחוקותי, פרשה ב', פרק ח'); 'אמר לו רבי **יוסי** בן דורמסקית, יהודה ברבי, עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים' (ספרי פרשת דברים פיסק א'). פשט כמשמעו מציין גם ר' עקיבא (סוטה ח') שמדבריו משתמע ששאר פירושי התורה אינם כמשמעו)?! לצידה דרישות כמו שרבי עקיבא דחה את המוסכמה שיש 2 תורות (ספרא, בחוקותי ח'). רב כהנא מעיד על עצמו ש'כד הוינא בר תמני סרי שנין הוה גמירנא ליה לכוליה תלמודא, ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא [=כאשר הייתי בן שמונה עשרה שנה כבר למדתי את כל התלמוד, אך לא ידעתי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד עתה] (שבת סג'). מקרה נוסף של הלכה זו מוזכר גם במכות כ' II ויבמות כד'.

ט.9. קרבה בסיפורי חסידים נוספים בעלי קשר אטימולוגי נמוך או בלי:

- חנינא בן **דוסא:** 'משמת רבי חנינא בן דוסא, בטלו אנשי מעשה' (סוטה ט' טו'). הלכתו לנדר נזיר תואמת לחסידים ראשונים (בבא קמא ל').
- רבי יוסי הכהן: עסק במעשה מרכבה, וספרות מיסטית וסודית זו מצויה במגילות קומראן (ספר חֲנוֹךְ, צוואת לוי ושירת עולות השבת), וכך היא דרכה הסודית של עדת קומראן. לא נמצא כתב ידו בנכרי כדי שלא יחלל שבת על ידי כך שהנכרי יוליכנו בשבת (שבת יט' א'; ירושלמי שם פ"א ד' ע"א) – תואמת לברית דמשק ו' 2,[318] ולהחמרה הכללית של האיסיים בשבתות (מלחה"י ב' ח' 9).
- שמעון חסידא: דרש על לימוד בלילה ותפילין, ששניהם נהגו ראשונה בעדת קומראן (ראו הרחבה בעניין בספר). דרש על כהן צדק כמנהיג אחרון בבית שני, ומורה הצדק, שכנראה היה כוהן, היה מנהיג מייסד בעדת קומראן.[319] דרש גם על בדיקת בתולות, עניין שעדת קומראן היו נוהגים לבדוק.[320]
- פנחס בן יאיר: שם את מעלתה של החסידות בראש הערכים (עבודה זרה כ' II); התגורר ביישובי הדרום (דברים רבה ג' ג'), וכנראה אזור הדרום היה ונשאר לאחר החורבן אזור של יותר טהרה וכוהנים (בעוד חז"ל

'השדה יוכל בפיהו ואל ביתו לוא יביא להניחו'. הספק נוכח הקטיעות לפני ואחרי שורה 5 זו – ראו: החיבורים העבריים ב', עמ' 24. בחז"ל התנגדו להצעתו ופירשו אותה אחרת, אך גם יוספוס מסר הלכה זו (קדמה"י, מהדורת שליט, ירושלים ותל-אביב תש"ד, ד', כ"א, עמ' 234). על כך ראו: יהורם לשם, בביאת כל אדם הכתוב מדבר, עקבות פרושיים, חסידיים וכיתתיים ביסודה של הלכה.

[317] 'זכורין לטובה ולב(רכה) כל הקהל הקדוש שהחזיקו ועשו... הש(נ)ה של שבוע... (שנת) ארבעת אלפי(ם) ו... מאות ו... שנה משנברא העול(ם)... לי בו יהי של(ום) על המקם הזה'.

[318] 'אל ישלח את בן הנכר לעשות את חפצו ביום השבת'.

[319] סוכה נב' II. לניתוח ראו: הרמן, החסידים ומשנתם, עמ' 188. פשר חבקוק ב' 7-9 מציין את מורה הצדק ככוהן: 'בשומעם את כול הבאות על הדור האחרון מפי הכוהן אשר נתן אל בלבו בינה לפשור את כול דברי עבדיו הנביאים'.

[320] יבמות ס' II. ברית דמשק (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34, שו' 10-15): 'אל יבא איש [אשה בברעצ בע]ם הקודש אשר ידעה לעשות מעשה מבדבר ואשר ידעה לעשות מעשה [בבית] אביה או אלמנה אשר נשכבה מאשר התארמלה וכול [בת אשר יצא] עליה שם רע בבתוליה בבית אביה, אל יקחה איש כי אם [יבקרו]ה בראות נשים נאמנות וידעות ברורות ממאמר המבקר אשר על [כל אנשי המחנה] ואחר יקחנה ובלוקחו אותה ועשה כמשפטן ויגידו ועו'.

התרכזו לאחר יבנה בגליל ובבבל)[321] ראו פרקון בעניין); הכניס חלק מספר היובלים במדרש תדשא שבספרות חז"ל;[322] הערצתו לראשונים לעומת נמיכות קומה של דורו (שבת קיב' II),[323] ראו פרק של זיהוי ה"ראשונים" עם עדת קומראן; הביא את הרחבת הפשט מהמגילות ל'וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל' (חולין ז' II. ראו בפרק הלכת ה'נגלות': פשט המורחב מהיקשים עם אסמכתא מקראית למקרים דומים); בדומה לשבח של ההיסטוריונים על האיסיים, כך גם חז"ל שיבחוהו (משנה סוטה ט' טו').

- אליעזר בן יעקב: הביא מגילת יוחסין לחז"ל, ומגילות כתובות הן המאפיין של עדת קומראן לעומת איסורן בחז"ל;[324] דרש איסור רכיבה בשבת (סנהדרין מו') כמצוין ביובלים נ' 12.
- חסיד ששתה ביום הכיפורים:[325] היתכן שהסיבה שחסיד לא שמר על יום הכיפורים במועד לוח השנה הפרושי, כיוון ששמר על לוח שנה שבתי-שמשי 364 יום של עדת קומראן?!

ט.10. אימוץ ספר היובלים ע"י פנחס בן יאיר - התורה המשנית והברית לתושב"ע

לאחר שאפרים-דורשי החלקות דחו את 'ספר התורה שנית' (ראו פרק בעניין זה לעיל, פרק זה מהווה המשך ישיר לכך).

לאחר שעמדנו על מאפיינים של מגילות פנימיות ודרכי הסוד בקומראן ובחז"ל, ננתח את מהותו של ספר היובלים. היובלים מספר את סיפורי בראשית עד מתן תורה בהשלמת תאריכים עובדות ומצוות (עוד על הספר ראו בקבוצת חיבורי הר סיני) לפי לוח שנה שמשי ויובלי, והוא מיועד להיות גלוי לכל העם. היובלים משלים את סיפורי האבות בצורה מאירה על התנהגותם שלעיתים נראית תמוהה רק מספר בראשית; אחד הסיפורים המפורסמים הוא שבירתו של אברהם אבינו את אלילי תרח אביו, שהתקבל לבראשית רבא לח', וכנראה יש בברית דמשק (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 56, שו' 13-14) עונש על המבקר את האבות.[326] לעומת זאת, אינו משנה את חטאו של ראובן (לג', וכן פשר בראשית [החיבורים העבריים ב', עמ' 253, שו' 5-4) כפי שעשו חז"ל בשבת נה', ומשתלב עם מסורות צוואות השבטים שמפרטים את חטאיהם, ומאידך שעשו תשובה מלאה (שגם עולה מהתנהגותם עם יוסף במצרים בבראשית). לכן נכתב עליו מגילת השלמת סוד - פאסידו יובלים 4Q225, שמציינת בפרק ב' 5-7 למשל את הדואליות של בכי מלאכי השרת לעומת שמחת מלאכי המשטמה בעקדת יצחק[327] (וכאמור עמדנו על תיאור מלאכים כמאפיין עיקרי של ספרות הסוד). הספר משכתב ומתייחס בפתיחתו לאותו פסוק עקרוני של מסורת נוספת מהר סיני - שמות כד' 12: 'וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וֶהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם', אליו

---

[321] הדרום מאופיין בהקפדה על גבוהה יותר, למשל: כמות המקוואות (כ-30) וסמיכותם לבתי הכנסת, ועד לביטול טומאת קרי לתושבי הגליל בגלל הצינה ('בְּנֵי יְהוּדָה גְּמִירֵי מֵחַד רַבָּה, נִתְקַיְּמָה תּוֹרָתָם בְּיָדָם. בְּנֵי גָּלִיל, דְּלָא גְּמִירֵי מֵחַד רַבָּה, לֹא נִתְקַיֵּם תּוֹרָתָם בְּיָדָם' [עירובין ה']); כתובות בעברית (לעומת יוונית בגליל); קהילות כוהנים בדרום.

[322] כגון: 22 מיני בריאה, ימי טהרה לכניסה לגן עדן, תאריכי הולדת השבטים, טומאת הרוח, עשרת ניסיונות אברהם. ראו: עפשטיין, מדרש תדשא; מבוא.

[323] 'אם ראשונים בני מלאכים - אנחנו בני אנשים. ואם ראשונים בני אנשים - אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר, אלא כשאר חמורים'.

[324] יבמות מט' II. גיטין ס' II; תמורה יד' II.

[325] ירושלמי, עבודה זרה ב' מא': 'מעשה בחסיד אחד שהיה מגלגל (כנראה: מלגלג) בגילוים ולקה בדלקת, וראו אותו יושב ודורש ביום הכיפורים וצלוחית של מים בידו'.

[326] '[והאיש אשר ירשע] על האבות [יצא] מן העד ולא ישוב, [ואם] על האמות [י]רשע [ו]ימים כי אין לאמ[ו]ת רוקמה בתוך [ ]'.

[327] 'מלאכי קודש עומדים בוכים על[ ] את בננו מן הארץ ומלאכי המ[שטמה] שמחים ואומרים עכשו יאבד'.
(החיבורים העבריים ב', עמ' 218).

גם חז״ל ייחסו את המסורת התורה שבעל פה,[328] וכך המונח ׳מצוה׳ שומש כתקנה בסרך היחד ח׳ 16-17,[329] לעומת ׳תורת משה׳ בסרך היחד ח׳ 11-22.[330]

למעשה יש כאן אותה טענה של עדת קומראן וחז״ל למסורת נוספת מהר סיני, רק שהראשונה מציינת אותה ככתובה בספר היובלים (ובעוד ספרים ומגילות), והשנייה טוענת שמסורת זו עברה בע״פ. עדת קומראן כרתה ברית חדשה וגם חז״ל משייכים לתושב״ע ברית.[331] חז״ל קיבלו והסכימו והעתיקו לעיקרון של ספר היובלים, אך כיוון שמחד הושפעה מכת אפריים שנטמעו בה (׳עזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל׳ [פשר נחום ג׳ 5]), אך דחו אותו לפני כן בימי התיוונותם[332]. בנוסף, ספרות קומראן לא היתה נגישה לחז״ל, ולכן חז״ל ניסו לשמרה בזכרונות שבע״פ, מה גם בתקופה זו עדיין אסרו על עצמם לכתוב.

התנא החסיד פנחס בן יאיר העביר חלק ממסורות ספר היובלים לחז״ל במדרש תדשא (22 מיני בריאה, ימי טהרה לכניסה לגן עדן, תאריכי הולדת השבטים, טומאת הרוח, עשרת ניסיונות אברהם).[333] הלכות נוספות של היובלים התקבלו אצל חז״ל, ולהלן עיקרי הדוגמאות:

- ערבה והקפת המזבח והלל בסוכות (טז׳ 30-31)[334] למשנה סוכה ד׳ ה׳ ותוספתא פ״ג ה״א
- הלל בפסח (מט׳ 6) והגדרת זמן בין ערביים לקורבן (מט׳ 10-12) למשנה פסחים י׳ ד׳, נח׳
- הלכות שבת רבות ושונות (ראו לעיל בפרק על השבת)
- מדרשי אגדה רבים (מובאים בפירושם של קסוטו וורמן) ובפרט: ספר ׳אסף הרופא׳ (מפרק י׳), מדרש ׳ויסעו׳ (מפרק לד׳),[335] תאריכי הולדת השבטים, טומאת הרוח,[336] עשרת ניסיונות אברהם
- מסורת מחסיד נוסף, אליעזר בן יעקב, שגם הביא מגילת יוחסין לחז״ל – והלכה של שמירת שבת (איסור רכיבה – סנהדרין מו׳) מהיובלים נ׳ 12

---

[328] ׳אמר רבי לוי בר חמא אמר ריש לקיש: מאי דכתיב ״ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם״... ׳והתורה׳ - זה מקרא ׳והמצוה׳ - זו משנה׳ (ברכות ה׳).

[329] ׳וכול איש מאנשי היחד ברית היחד אשר יסור מכול המצוה׳ (סרך היחד ח׳ 16-17): ה׳מצוה׳ היא ככל הנראה מצווה של ׳החבורה׳-הכת-העדה, מעבר לתורת משה שכלליה מקובלים על כל ישראל, ולכך מוקדשת פרשה זו (5) בסרך. כוונת התקנות (שלרובן אין בסיס מקראי) היא להבטיח שחיי החבורה יתנהלו ללא חיכוכים וללא מריבות ולמנוע מרידות ופגיעות בסדריה הטובים וברכושה של החבורה. זוהי חוקת עונשין משמעתית מובהקת. השוו להגדרת המשנה כ׳מצוה׳ בברכות ה׳.

[330] ׳כול איש מהמה אשר יעבר דבר מתורת מושה׳ (סרך היחד ח׳ 21-22): כפשוטו, זהו האיסור הראשון והמרכזי – תורת משה. אך סרך זה מביא מקצת איסורי תורת משה ולרוב אין גם מקור מקראי ישיר, כנראה כיוון שסרך זה בא לכוון הנהגת ומשמע קהילתית-כיתתית-עדתית, ואילו תורת משה הינה הכללים והעקרונות שמכוונות בעיקר לכל העם כקהילות.

[331] השוו ברית על התושב״ע אצל חז״ל: שמות רבא מז׳ א׳; ירושלמי פאה ב׳-ד׳; גיטין ס׳ ב׳; סנהדרין נט׳ א׳. מנגד, היו כאלו שכפרו בברית זו (כמו צדוקים שכפרו ב׳מסורת אבות׳/תושב״ע): ׳על חוקי ברית אל לאמר לא נכונו׳ (ברית דמשק ה׳ 12).

[332] אזכורים למגמת הדחייה: ׳והנה טלאים נולדו לצאן הלבנים ויחלו לפקוח עיניהם ולראות ולקרוא אל הצאן; הם צעקו אליהם ואלה לא האזינו אל דבריהם כי חרשים היו מאוד ועינים כהו מאוד מאוד׳ (חנוך צ׳ 6-7); ברית דמשק ז׳ 15 (על עמוס ה׳ 26-27): ׳המלך הוא הקהל וכיניי הצלמים וכיון הצלמים הם ספרי הנביאים אשר בזה ישראל את דבריהם׳; מגילה Q4390: ׳ואדברה בהמה ואשלחה אליהם מצוה ויבינו בכול אשר עזבו הם ואבותיהם׳; ובפשר חבקוק ב׳ 5-9 ׳פשר הדבר[על הבו]גדים לאחרית א הימים המה עריצ[י הבר]ית אשר לוא יאמינוא בשומעם את כול הבא[ות ע]ל[ ]הדור האחרון מפי הכוהן אשר נתן אל ב[לבו בינ]ה לפשור אֹת כול דברי עבדיו הנביאים[אשר]בידם ספר אל את כול הבאות על עמו ועל[דתו]׳ (קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 246).

[333] ראו: עפשטיין, מדרש תדשא; מבוא.

[334] ראו: גם במגילת 4Q409.

[335] ראו: ורמן, ספר היובלים, עמ׳ 28-30. תיאורים מקבילים ונוספים בצוואת יהודה ג׳-ז׳. תיאורים אלו מתחזקים גם ממכתבי אל עמארנה א״ע 250 לפיו בניו של שליט שכם ניסו לנקום על רציחתו, אם כי קשה לעמוד על אם זו תקופה יותר מאוחר של יהושע או השופטים (ראו: שלזינגר, שכם לאור מכתבי אל עמארנה, פרק ד׳.3. הקבלה למקרא).

[336] ראו: עפשטיין, מדרש תדשא; הימלפרב, הדים, 123-126.

למעשה כל ספר היובלים התקבל אצל חז"ל כמדרש 'בראשית זוטא'[337] או 'ספרא דאדם הראשון' או 'צוואת משה', אך אין בידינו מידע על ידי מי ואיך. חידה היא כיצד לוח השנה 364 יום לא הועבר והתקבל בשום כת, במיוחד אצל ביתא ישראל שאחזו בספר היובלים, ועל כך מורחב בפרק על חידת לוח השנה.

פנחס בן יאיר החסיד מאופיין במסורות נוספות המעידות על קרבתו לאיסיים ולתורת המגילות, כמפורט בפרק על מעבר מ'חסידים ראשונים כקבוצה לחסידי-התנאים כבודדים'.

ט.11. מאפיינים נושאיים של מסורות חסידי-התנאים - הקרובים למסורות עדת קומראן/איסיים

כאמור, בניגוד לחסידים הראשונים שהיו קבוצה-חבורה שקדמה לתנאים בכמה דורות, בתקופת התנאים החסידים המוזכרים בספרות חז"ל כבר אינם מאוגדים בקבוצת אליטה רק של חברים נאמנים (חבורות).

להלן אנתח את המאפיינים הקרובים בין חסידי-התנאים האלו לבין עדת קומראן והאיסיים, לפי נושאי המסורות הקרובות לעדת קומראן/איסיים/חסידים ראשונים. אפשר שחלק ממסורות אלו קרובות מעצם טיבעם של קבוצות אלו לנהוג לפנים משורת הדין, אך ודאי שבמסורות משלימות לתנ"ך - אין רלוונטיות לרמה הלכתית, שכן אלו מחדשות מידע, ותאימות במסורות אלו מוכיחה את קרבתם.

עיקר סיפורי המופת בספרות חז"ל משויכים לחסידים, אך הספרות האגדתית רחבה ותחומיה אינם מוגדרים (ראו פרק בספר על מסורות האגדה). שאר סיפורי החסידים מתארים הסתפקות במועט או התנהגות לפנים משורת הדין. חוקרים ניתחו את זיהויים העצמי ופשר התנהגותם של החסידים,[338] ולהלן השוואה של כמה מהנושאים שמתאפיינים מסיפורים אלו – בהתאמה לאמור במגילות ים המלח (ישנה גם קרבה לנצרות, אך זו לא נסקרה כאן):[339]

- "מגילת חסידים" (או "משנת חסידים") - כתובות:[340] בהמשך למגילת הסתרים של איסי בן יהודה לעיל, וכן למגילות יוחסין, מגילות חסידים מלמדת שחסידים היו בעלי מסורות כתובות בתקופה שחז"ל אסרו על עצמם לכתוב כתבי קודש (וזאת כנראה כי חז"ל לא ראו בעצמם בעלי הסמכות להמשיך בכתיבת כתבי קודש, בניגוד לעדת קומראן, צדוקים (גזירתא) וחסידים. מגילת החסידים שנזכרת באבות דרבי נתן נו"ב פ"כו' מאפיינת גם את אהבת החברים הרבה של עדת קומראן והאיסיים.[341]

---

[337] ישנו עוד ספר אחר בשם זה.

[338] שמואל ספראי עסק בדמות החסיד וסבר שחוג החסידים היווה זרם נפרד מהתנאים, אך עדיין קרובים אליהם. כך הוא מציין את קרבתם היתרה לאלוקים המתבטאת בדימוי השכיח כ"בני בית" לפניו את ייחודה של אמונתם המוחלטת בכך שזכותו של האדם מגנה עליו מכל רע אפשרי, את מעשי החסד המרובים שלהם ואת כוח תפילתם. במאמרו: 'חסידים ואנשי מעשה', עמד ספראי על אפיונים ייחודיים נוספים של דמות החסיד. העניות היא אחד מקווי האופי שלו, כאידיאל. ספראי מייחס תפיסה זו לבן האי האי: 'לפום צערא אגרה' (אבות ה' כה'ניתוח החסידים בבית שני ובחז"ל נסקרו ונותחו על ידי מנחם בן שלום, חסידות וחסידים; אך רגב, חסידות וחסידים לפי אפרון, הראה את המגמתיות לייחוס חסידות לפרושים והגישה הבלתי מתקבלת של אפרון לתיארוך המגילות; ראו גם: הרמן, החסידים ומשנתם; הר, החברה היהודית: החסידים.

[339] להרחבה בעניין, ראו: ספראי, ישו והתנועה החסידית. יוזכר בנפרד שמעון כייפא שהתקדש גם בנצרות: אף שמדובר בחסיד מאוחר שאין לו קשר ישיר למגילות, הוא מהווה דוגמה מרתקת לכך שהוא הוזכר בספר רבני מקובל (אוצר מדרשים, ספר אליהו א') כחסיד קדוש בעל מופתים, ואילו בנצרות הוא הוכר כיהודי שהתנצר והתקדש. לפירוט בעניינו, ראו: גרמון, תולדות הזמן, עמ' 220-222.

[340] נזכרת בראשית חכמה; ב"כ הל' סופרים; ירושלמי ברכות י' ח' (יד ע"ד); ספרי, דברים מח'. ראו גם פירוש הרשב"א: 'כן שנויה באגדת (במדרש) שמואל, במגילת חסידים מצאו כתוב 'אם תעזבנה יום יומים תעזבך', ובירושלמי תרומות סוף פ' האשה וב"ר פצ"ד מייתי לה בשם משנת חסידים. וכן כתוב בבן סירא (כ"ח ה')'.

[341] 'מגילת חסידים: אם חפץ אתה להידבק באהבת חברך, הוי נושא ונותן בטובתו'. מקבילה במסכת דרך ארץ זוטא פ"ב, אך ללא ציון שזוהי מגילת חסידים.

- הסתפקות במועט: מאפיין עיקרי של חסידי-חז״ל.[342] הסתפקות במועט אמנם מאפיינת את האיסיים, אך אינה מאפיין בהלכותיה של עדת קומראן,[343] זולת מוטיב צניעות הלכת במגילות הכיתתיות.
- טהרת מזון: עדת קומראן והאיסיים הקפידו על רמת טהרה גבוהה, ובעקבותם נהגו כך גם החשמונאים והפרושים הראשונים. בניגוד לכך, באבות דרבי נתן (כח׳ II) מסופר על כוהן חסיד מבית ענת לא היה בקיא (ומשכך לא שמר) על טהרת הלכת הטהרה הפרושית בכיריים. לעניות דעתי סיפור זה אינו מהווה מאפיין לרמת הקפדת חסידים על טהרה, אך יש חוקרים הסוברים שחסידי-התנאים מחמירים בענייני מוסר ומקלים בדברים הממסדיים שבהלכה. ישנה אפשרות שהחסידים היו שומרים על הלכה אחרת מחז״ל.[344]
- קרבה לבורא ביחסי אב ובן: כמה מחסידי-חז״ל מתוארים ביחסים קרובים לקב״ה כאב ובן. אמירות כאלו אינן שכיחות אמנם במגילות והאיסיים, אך ניכרת קרבתם למלאכים.
- עוני כערך – ׳עדת אביונים׳: ההסתפקות במועט של חסידים כוללת את חיי העוני, ואמירות אלו רווחות גם בחז״ל (אם כי גם כמה גינויים).[345] עדת קומראן כינתה את עצמה עדת אביונים, ומסורת חז״ל על ה״כנסת הגדולה״ שמזוהה בספר זה כעדת קומראן: ׳עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות שלא יתעשרו׳ (פסחים נ׳ II).
- שבת – הקפדה יתרה: עדת קומראן והאיסיים שמרו על הלכות שבת ברמה גבוהה (ראו בפרק ׳תחומי ההלכה שהועתקו׳); גם מכמה סיפורים על חסידי-חז״ל – אלו החמירו בדיני שבת.[346]

ט.12. מופתים וניסים כנגד הרציונליזם ההלכתי רבני:

כידוע, כדי לבדוק יחס בין קבוצות, לא בודקים רק כמה משותף יש ביניהן, אלא יותר מכך – מהות המחלוקות ביניהן. מחלוקת גדולה (אם כי לעיתים חבויה) בין חז״ל לחסידים הוא השימוש בניסים ומופתים.

המתח הראשון עולה מדבריו של שמעון בן שטח נגד הנס של חוני להורדת גשם בזכות תפילתו. המתח הגדול ביותר עלה כאשר מספר ניסים העידו שההלכה היתה כדעתו של אליעזר בן הורקנוס, אך חוץ מהחרמתו האישית – שייתכן נוכח גישתו הקרובה לזרם אחר, הדגישו חכמים את התנגדותם להלכה הנפסקת מרמז שמימי, בדורשם את הפסוק בעיוות: ׳לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא׳ (דברים ל׳ 12 - בבא מציעא נט׳ II).

האם חסידי-התנאים שאבו את כוחותיהם מעדת קומראן? במילים אחרות, האם גם חברי עדת קומראן היו בעלי מופתים וניסים? לא נמצאים תיאורים מעין אלו במגילות הכיתתיות לימיהם, אך עדת קומראן תיארה ניסים ומופתים לאחרית הימים: ׳[כי הש]מים והארץ ישמעו למשיחו׳ (פתיחת מגילת 4Q251).[347] גם ב-3

---

[342] חז״ל למדו את העיקרון ׳צדיק גוזר וה׳ מקיים׳ מאיוב כב׳ 28: ׳וְתִגְזַר אֹמֶר, וְיָקָם לָךְ׳, ומשמואל ב׳, כג׳ 3 (מועד קטן טז׳ II).

[343] להוציא אמירות בודדות, כמו צוואת יוסף י׳ 1-2 שמציינת שעל מי שצם לכבוד ה׳, ה׳ יאהבו וישכון בקרבו.

[344] כפי שהלכת האיסיים אינה זהה להלכת התנאים (על אף הפלורליזם ההלכתי של התנאים). עם זאת, דברים אלו תלויים במקום ובזמן, והיות ורבות מהלכות חז״ל נדרשו בבתי מדרשות שונים ובזמנים שונים, גם התקבלותם בקרב רוב העם (ובעניינו – החסידים), היה תהליך רב-דורי ותלוי מקום. על עניינים אחרים בעניין טהרת המזון, ראו פרק בעניין.

[345] ראה: שמואל ספראי, ישו והתנועה החסידית, ג׳; יהודה נאמן, העוני בימים שלאחר חורבן בית שני.

[346] לא פגעו בנחשים ועקרבים בניגוד לדעת חכמים (שבת קכא׳ II), למרות שבמקור אחר חז״ל קיבלו את דעתם ואסרו על הריגת כינה יב׳); משכב ברביעי ולא בשבת (נדה לח׳); החמרה על מחשבת מלאה בשבת (ירושלמי שבת טו׳ ג׳ טו׳); מצוין שרבי יוסי הכוהן החסיד מסופר שהקפיד ביותר על השבת. אליעזר בן יעקב החסיד אסר רכיבה בשבת (סנהדרין מו׳) כיובלים נ׳ 12.

[347] קטע 2 טור ב׳ + קטע 4 (קימרון, החיבורים העבריים ג׳, עמ׳ 132, ׳ימות המשיח׳).

קבוצות המגילות הקדומות לימיה של עדת קומראן, יש צמצום תיאורי ניסים יחסית לספרים חיצוניים שאינם מקומראן – ואלו רווים במדרשי אגדה מופרזים – שחז״ל קיבלו מהם רבות (ראו על כך בפרק 33 ׳המקורות השונים של מדרשי האגדה׳).

עם זאת, כאמור עדת קומראן טוענת להתגלות נבואית בקרב חבריה (ראו בפרק זיהויים כנביאים), ושפע נבואותיה פרוסים במגילות מורה הצדק (לעומת הקבוצה ה-5 והאחרונה שמאופיינת בדעתנות – שזו שוכללה בחז״ל), וגם יוספוס טוען שלאיסיים היתה נבואה ומציין 3 נביאים. פרצות נבואה מופיעים בחסידי-חז״ל מתקרבים לנבואות שהיו לעדת קומראן ולאיסיים: תפילתו של חוני המעגל התקבלה כנבואה; חנינה בן דוסא החסיד ״נחשד״ כנביא (ברכות לד׳ II; יבמות קכא׳ II). ׳אָז דִּבַּרְתָּ בְחָזוֹן לַחֲסִידֶיךָ׳ (תהילים פט׳ 20). חסידי-חז״ל זכו להכרה בחברה היהודית כאנשי סגולה שניתן לפנות אליהם בעת הצורך, וכך למשל היה ידוע שחנינא מרפא חולים.[348] כמה חסידי חז״ל טוענים להתגלות של אליהו הנביא אליהם. העיקרי שבהם הוא רבי יהושע בן לוי, ובאחד מסיפורים אלו אף מצוין מפורשות הפער בין הלכת חז״ל לבין ׳משנת חסידים׳, המלמדת שהאחרונה גבוהה יותר וכ׳לפנים משורת הדין׳.[349]

בנוסף, במגילות קומראן יש תפילות לחש שניתן ללמוד מהן כי הן הרחיקו מזיקים; כאמור, תפילות גואלות לריפוי מאפיינות את חסידי-חז״ל, לצד מופתים כשליטה (זמנית) בכוחות טבע.[350]

ט.13. ׳אנשי מעשה׳:

הגדרה זו מובאת לצד החסידים שהיו לפניהם (בדומה לחסידים הראשונים לעיל), בהקשר של ריקוד בפני נשים,[351] וגם פילון תיאר גם את ריקוד התיאורפטים המעורב.[352] היו שהעמידו גישה זו כמבטאת את הדגשתם את המעשה יתר על הלימוד,[353] כדרשתו של חנינא בן דוסא (פרקי אבות ג׳ ט׳) וישו.[354] בכל אופן,

---

[348] ברכות ה׳ ה׳; חגיגה יא׳; ברכות לד׳;
[349] ירושלמי תרומות ח׳ ד׳.
[350] כדוגמאות מפורסמות אלו:

- חנינא בן דוסא: מורה על החומץ להדליק נר כשמן (תענית כה׳); מגרש רוח רעה מענייה (יחובי תנאים ואמוראים, מהדורת מימון, ירושלים תשכ״ג, עמ׳ תלח׳); מרפא את בניהם של רבן גמליאל ויוחנן בן זכאי (ברכות לד׳ II; ירושלמי ברכות פ״ה ט׳ ע״ד).
- נחשים שמכישים חסידים - מתים (תוספתא ברכות ג׳ ח׳)
- פנחס בן יאיר גוזר על הנהר לעצור (חולין ז׳)
- חנינא בן דוסא מורה על החומץ להדליק נר כשמן (תענית כה׳)

יש לציין שכך מתואר גם ישו, לצד הקבלות לחסידות – להרחבה, ראה: שמואל ספראי, ישו והתנועה החסידית.

[351] סוכה ה׳ ד׳ (ובברייתות): ׳חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֶׂה הָיוּ מְרַקְּדִים לִפְנֵיהֶם בַּאֲבוּקוֹת שֶׁל אוֹר שֶׁבִּידֵיהֶן, וְאוֹמְרִים לִפְנֵיהֶן דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבָּחוֹת׳; סוטה ט׳ טו׳.

[352] ׳ניגונם מלוון תנועות ידיים וריקודים, ונפכמים ונלהבים הם נבצעים עתים את שירות התהלוכה, עתים שירות העמידה והסיבובים אנה ואנה ההוגים במחול׳ (על חיי העיון 84).

[353] את הקצה השני מסמל שמעון בן יוחאי שהתרחק ממעשי חסד, מתוך רצונו להתמסר כולו ללימוד התורה, וכן דרש: עם הארץ – אפילו חסיד, אפילו ישרן, אפילו קדוש ונאמן, ארור הוא לאלוהי ישראל׳ (פרקא דרבנו הקדוש, בבא דארבעה). בכל אופן, עת קומראן למדה ודרשה על חבריה: ׳ויקם מאהרן נבונים ומישראל חכמים׳ (ברית דמשק ו׳ 2-3), התואם לפרקי אבות: ׳וְלֹא עַם הָאָרֶץ חָסִיד׳.

[354] ׳רַבִּי חֲנִינָא בֶּן דּוֹסָא אוֹמֵר: כָּל שֶׁיִּרְאַת חֶטְאוֹ קוֹדֶמֶת לְחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכָל שֶׁחָכְמָתוֹ קוֹדֶמֶת לְיִרְאַת חֶטְאוֹ, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. הוּא הָיָה אוֹמֵר, כָּל שֶׁמַּעֲשָׂיו מְרֻבִּין מֵחָכְמָתוֹ, חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת. וְכָל שֶׁחָכְמָתוֹ מְרֻבָּה מִמַּעֲשָׂיו, אֵין חָכְמָתוֹ מִתְקַיֶּמֶת׳. מתי כג׳ 1-7: ׳אָז דִּבֵּר יֵשׁוּעַ אֶל הֲמוֹן הָעָם וְאֶל תַּלְמִידָיו. אָמַר לָהֶם: ״הַסּוֹפְרִים וְהַפְּרוּשִׁים יוֹשְׁבִים עַל כִּסֵּא מֹשֶׁה. לָכֵן כָּל אֲשֶׁר יֹאמְרוּ לָכֶם עֲשׂוּ וְשִׁמְרוּ, אַךְ כְּמַעֲשֵׂיהֶם אַל תַּעֲשׂוּ, כִּי אוֹמְרִים הֵם וְאֵינָם עוֹשִׂים. הֵם קוֹשְׁרִים מַשָּׂאוֹת כְּבֵדִים וּמַעֲמִיסִים אוֹתָם עַל שִׁכְמֵי הָאֲנָשִׁים, אַךְ אֵינָם רוֹצִים לְהָנִיעַ אוֹתָם אַף בְּאֶצְבָּעָם; וְעוֹשִׂים אֶת כָּל מַעֲשֵׂיהֶם כְּדֵי לְהֵרָאוֹת לִבְנֵי אָדָם, בְּהַרְחִיבָם אֶת תְּפִלֵּיהֶם וּבְהַאֲרִיכָם אֶת צִיצִיּוֹתֵיהֶם. אוֹהֲבִים הֵם אֶת מוֹשַׁב הָרֹאשׁ

מדובר בשבח גדול, וזה הולם את תיאורי השבח של ההיסטוריונים על האיסיים, ואת מעלתה של החסידות לפי פנחס בן יאיר (עבודה זרה כ׳ II).[355]

להרחיב שמחלוקת זו התפתחה אולי גם מדורש התורה, ובכל אופן הביאה חלק מהתנאים למגלומניה (ראו פרק בעניין).

הסיבה שהאיסיים נטמעו בחז״ל, בניגוד לקנאות והבדלנות של עדת קומראן, היא תחילה מכיוון שהתקופות שונות במהותן: היות ולאחר החורבן כבר אין מקדש שהיווה את עיקר סלע המחלוקת בין הכיתות, גם רמת הטהרה פחתה, ואין ניסיונות שליטה עליו, כפי שבגינן ברחה עדת קומראן טרם החשמונאים: ׳היאה עת פנות הדרך למדבר׳ (סרך היחד ט׳ 19-20; וראו בפרק בעניין). כמו״כ, עמ״י עבר גזירות אימפריות קשות שהשכיחו הרבה מסורות, ותקופות החשמונאים והורדוס שינו את פני החברה הישראלית, והכתות בתוכם. אדרבא, בימי התנאים רוב העם התאחד לשיקום מהמרד הגדול,[356] והיה קונצנזוס לשמירת התורות והמסורות שעלולות להישכח. לפיכך, אין ללמוד על גישתם של עדת קומראן ו/או האיסיים בתקופת התנאים הראשונים מכתביהם שלהם, היות שאלו כוונו לתקופה פוליטית דתית וחברתית אחרת במהותה (טרום-חשמונאית), ואף חז״ל היו שונים (או שמא לא הם היו לפני כן) – מהפרושים לפניהם. בעידן הבית, היו הפרושים, ובפרקים אחרים נעמוד על נקודת ההשקה עם תחילת הכתיבה. יתרה מזו, כנראה הפרושים אינם יריביהם החריפים של עדת קומראן - אפרים ודורשי החלקות (כדעת רוב החוקרים),[357] כיוון שמהות הפרושים הוא הקפדה על טהרה ועל המצוות בכלל, ואילו הטפת עדת קומראן נגד יריביהם אלו היא בגין עבירותיהם על המצוות.[358]

נקודה אחרונה נלמדת משבחו של יוספוס על האיסיים, וזאת במיוחד שהגדיר עצמו פרושי, וכך ניסה לגונן עליהם בכתביו. אין סיבה לחשוד שרק יוספוס שיבח את האיסיים בניגוד לשאר הפרושים, אלא נכון לראות את שבח התנאים על החסידים – כאותה מגמה, קל וחומר שזיהויים והלכותיהם קרובים.

ט.14. הדיסאוננס בין חסידות אישית לחסידות קבוצתית

בעוד צדיקים בסיפורי המקרא (ובספרות חז״ל) מאופיינים בהתקרבות לכל אדם, הרי שעדת קומראן התרחקה מעם הארץ (וכך גם הפרושים הראשונים),[359] אם מחמת טומאתם (או אי-שמירתם על טהרה

בַּסְּעוּדוֹת וְאֶת הַמּוֹשָׁבִים הָרִאשׁוֹנִים בְּבָתֵּי הַכְּנֶסֶת וּבִרְכוֹת שָׁלוֹם בַּשְּׁוָקִים וּלְהִקָּרֵא ׳רַבִּי׳ עַל יְדֵי אֲנָשִׁים׳. ראו גם: ׳רַבָּן יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי קִבֵּל מֵהִלֵּל וּמִשַּׁמַּאי. הוּא הָיָה אוֹמֵר: אִם לָמַדְתָּ תּוֹרָה הַרְבֵּה, אַל תַּחֲזִיק טוֹבָה לְעַצְמְךָ, כִּי לְכָךְ נוֹצַרְתָּ׳.

[355] ׳א״ר פנחס בן יאיר תורה מביאה לידי זהירות זהירות מביאה לידי זריזות זריזות מביאה לידי נקיות נקיות מביאה לידי פרישות פרישות מביאה לידי טהרה טהרה מביאה לידי (חסידות חסידות) מביאה לידי ענוה ענוה מביאה לידי יראת חטא יראת חטא מביאה לידי (קדושה קדושה) מביאה לידי רוח הקודש רוח הקודש מביאה לידי תחיית המתים וחסידות גדולה מכולן שנאמר (תהלים פט, כ) אז דברת בחזון לחסידיך׳.

[356] אם כי ייתכן ויש קשר לפילוג בין הקנאים למתונים. גרץ (H. Graetz, Geschichte der juden, 3 II, Leipzig 1906, pp. 797-799) משייך את מחלוקת בית הלל ושמאי למחלוקת בין מתונים וקנאים טרם המרד הגדול. נדמה שהקנאים ניסו לשחזר את ניצחונות החשמונאים כאמור בשימוש מה״מ בניצוח עדת קומראן והחסידים. מנחם הכהן סבר שאיסי בן יהודה היה מנהיג של ״מרד חכמים״ נגד רומי בימי רבי. אימצו את קביעתו של פלוסר, פרושים צדוקים ואיסיים.

[357] עברות על תורת משה, טומאה, גילוי עריות, גזל אלמנות ויתומים. ראו למשל: ברית דמשק ד׳ 12 – ה׳ 14 ובפרט ה׳ 12: ׳על חוקי ברית אל לאמר לא נכונו׳; ו׳ 11-14; פשק חבקוק ח׳ 8-13; ט׳ 4-6; יב׳ 7-10.

[358] פרופ׳ שנאן הביא ציטטות עיקריות בסרטון זה: https://www.youtube.com/watch?v=mkkiiXS3dRo

ברמתם), ואם מהחשש להיחלש במצוות כמותם. מתבקשת השאלה – כיצד היפוך גישה זו מהווה אותה דרך?

להלן דוגמאות פרטניות בין סיפורי המקרא ומגילות הקדמונים למגילות הכיתתיות של מורה הצדק:

- אברהם אבינו אירח ברוחב לב עוברי דרכים מבלי ידיעתו שהם צדיקים או טהורים ברמה כלשהיא, ואילו עדת קומראן הרשתה למועמדים שהיו בשלבי כניסה לעדה לאכול ממאכליהם ומשקיהם, רק אחר שנה ושנתיים (2 רמות טהרה).
- יוסף הצדיק מסתיר את תרמית עבד שרו במחיר מכירתו (צוואת יוסף ??), כדי לא לביישו (ומחור מכך – שלא ישפט) . לעומת זאת, עדת קומראן

התשובה המוצעת להתבודדותה של חסידות קבוצתית, כבר פורטה לעיל בפרק הסיבות להתבודדותה של עדת קומראן. כפי שפורט לעיל בפרק על טעם ותוצאת כשרות המזון, הרי שגם חסידים לא היו אוכלים אצל עם הארץ וביתר אירועים שונים, וכך מצטמצם הפער בין חסידות קבוצתית לאישית.

התשובה של חב"ד היא שכשמו שמבשר ממולח יוצא דם, כך לא ניתן להיכנס דברים אחרים, אז כשיש נתינה, לא נכנסים דברים אחרים. הפיתרון של ירמיה טו' 19: 'וְאִם תּוֹצִיא יָקָר מִזּוֹלֵל, כְּפִי תִהְיֶה, יָשֻׁבוּ הֵמָּה אֵלֶיךָ, וְאַתָּה לֹא תָשׁוּב אֲלֵיהֶם'.

י. משמעות האנונימיות; שבח והערצה לעדת קומראן, למול הגנאי בימינו

'חכמות סופרים תסרח' (סוטה ט' טו') מתארת את ההגמוניות של נבחרי התורה שקדמו לחז"ל, שמצויינים בחז"ל לעיתים בשבח אנונימי (כנסת, סנהדרין, ראשונים, זקנים, סופרים), ואילו כאשר מצוינים כזרמים וכתות אחרים מחז"ל, הם מגונים.

י.1. אנונימיות ואלמוניות עדת קומראן וההגמוניות שחז"ל מייחסים להם (בכוונה או ללא ידיעה)

היות ועדת קומראן התנהלה בחסידות ובעושר תורני שלא הכרנו בקהילות ישראל, לצד העובדה שלא נמצא במגילות קומראן הכיתתיות שם של מנהיגי או חברי עדת קומראן[360] (כיוון ששמרו על צניעות ואנונימיות), נמצא, שכאשר חז"ל ציינו הגמוניות בדורות שלפניהם, הם התכוונו, גם אם באופן בלתי-מודע - לעדת קומראן (ראו למשל סוטה ט' ט'-טו'). סיבות נוספות לאיבוד הייחוס הישיר לעדת קומראן הם: פערי הזמנים בין עדת קומראן לחז"ל (כשביניהן מאורעות פוליטיים קשים), התבודדותם של עדת קומראן וכן והסתרת המגילות בהטמנתן, מחלוקות כיתתיות והלכתיות שצונזרו, לצד ספרים חיצוניים.

[360] במגילת 'רשימת מוכחים', 4Q477 (קימרון ג', עמ' 219-220) יש רשימת מוכחים לפי עונשי העדה. במגילה 4Q377 שרד השם אליבחר (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 143), וכן במגילה הכלכלית 4Q348 נמצא שם של תורם רכושו. קויפמן כבר טען כי 'אין ספק שזו תופעה מופלאה ביותר שלא נשתמר אף שם אחד משמות חכמי התקופה הזאת'. ראו גם: רנ"ק, מורה נבוכי הזמן, קצד'.

חיזוק חיצוני לטענה זו, היא העובדה הפשוטה שאין שום קבוצה אחרת שיכולה להתאים לתיאורי אליטות והגמוניות שלעיל (בפרק הקודם), זולת עדת קומראן.

ההקשר ה"גנטי" הלך והתחלש עם הדורות, ובדורינו פחת הבנת המשמעות של משמרת הכהונה הגדולה והסופרים כפי שהיה באמצע בית שני. דוגמא לכך היא התפילה: 'והשב כוהנים לעבודתם' שאינה תואמת את הלימוד של תורות כוהנים כפי שנמצאו בקומראן, ומשכך הינה כ'מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה' (ישעיהו כט' 13), ואף חמור מכך: 'שִׁמְעוּ דְּבַר יי הַחֲרֵדִים אֶל דְּבָרוֹ; אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יי וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ'.

חריג לעיקרון זה אנו מוצאים בנוגע לכוהן החשמונאי הגדול, יוחנן הורקנוס. חז"ל מוסרים שהיה עיוות בהכנת הקורבנות בבית המקדש (מעשר שני ה' טו'[361] וסוטה מח'),[362] ומי שתיקנו היה יוחנן, ע"י בניית טבעות לשחיטת הקורבנות (בה יש <u>אינסטינקט אלחוש בצוואר חיות כשרות</u>). בזכות מגילות קומראן, מתברר שמקור הלכה זו ממגילת המקדש לד' 6[363] (ראו בפרק על יוחנן הורקנוס). החריג חריף במיוחד, נוכח העובדה שיוחנן הורקנוס היה צדוקי (והפרושים אף שרפו את ספר הצדוקים 'גזירתא' וחגגו זאת כיום טוב – <u>מגילת תענית</u> <u>פ"ד</u>), אז כיצד הובאו דווקא (כמעט רק) הלכותיו, ועוד בשמו?!

דמות אחרת שחז"ל משתמשים בחוכמתו רבות – למעלה מ-300 ציטטות ממנו ללא ציון המקור (ייתכן ובגלל המחלוקת/חרם/נידוי עליו ע" חלקים שונים בחז"ל) הוא שמעון בן סירא, שכתב ספר מוסר וחוכמה (הקרוי על שמו). על קרבתו לעדת קומראן ראו בפרק בעניינו.

כותרות ודינים קרובים אלו בין הספרויות, לצד מסורות רבות שקיימות במגילות שלא הכרנו עד מציאתן, ועוד שחלקן בכמות בלתי ידועה שלא שרדו, מחזקות את מסורת ההולמת של חז"ל על שכחת מסורות כאלו: 'מַשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד'). כידוע, בספרות חז"ל מפוזרות משניות עלומות המכונות "ברייתות"; מחציתם מצוינות ב"תוספתא" (שהינה אוסף משניות שלא נכנסו לנוסח המשנה החתום של רבי יהודה הנשיא), ואילו ישנם דעות נוספות בספרות מדרשי ההלכה/תנאים הרציפים על התורה. בכל אופן, בברייתות ובתוספתא ישנן הלכות יותר קרובות למסורות עדת קומראן, מאשר במשנה. ייתכן והעובדה שרבי חייא שאסף את הברייתות היה חסיד, בכך עולמו היה פתוח לדעות והלכות ממקור החסידות שבקומראן.

---

[361] מעשר שני ה' טו': 'יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא ביטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי'. כתבו על כך ושהטבעות המשיכו לשמש במקדש כשדעת חכמים היתה נוחה עימן: אורבך, תרומתו של יגאל ידין למדעי היהדות, עמ' 6; רוקח, הערות אכסניות, עמ' 264-263.

[362] סוטה מח': 'יוחנן כהן גדול ביטל גם את הנוקפים. [ושואלים] מאי [מה הם] "נוקפים" [אלה]? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהיו מסרטין [עושים סריטה] לעגל [העומד לשחיטה] בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]. אתא איהו בטיל [בא הוא וביטל את הדבר] משום דמיחזי כי מומא [שנראה הדבר כמו שמטיל בו מום]. במתניתא תנא [בברייתא שנה[פירוש אחר ל"נוקפין]: שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה. אמר להם [יוחנן כהן גדול]: עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח[ושואלים: וכי] נבילות [היו אלה!? הא שחיט להו [הרי שוחט אותן ולא מתו מעצמם!] אלא [הכוונה היא שהיו נעשות בכך] טריפות[ומדוע-] שמא [מתוך המכות] ניקב קרום של מוח [ונעשה העגל טריפה. לכן] עמד והתקין להם טבעות בקרקע [שיקשרו את הבהמות שם ולא יצטרכו לאמצעים אחרים להקל על שחיטתן].

[363] 'אוסרים אתּ רֹאֹשׁי הפּרים אל הטבעות ו[ ] בְּטבעות... אחר יהיו טוֹבחים אותמה...'.

זיכרונות אלומים אלו השאירו את האמרה של חז"ל חסרת תוכן: 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם' (מגילה טז'), שכן זו יושמה בעיקר מהלל שמאי והתנאים, אך כאמור לא לפניהם ביחס לזוגות (שגם כך העבירו רק מעט הגיגי מוסר),[364] ובעיקר לא לאליטות לפני תקופת החשמונאים, שבראשן עדת קומראן. הסיבה העיקרית לכך היא שרוב תורות הראשונים הן אנונימיות, היא כיוון שמי שתיקן וייסדם היה בעיקר מורה הצדק האנונימי (אז ועד היום), וכן גם חברי עדת קומראן אינם ידועים בשמם.[365] בניגוד לכך, היו בחז"ל מגלומנים שניסו (וחלקם אף הצליחו) להגדיל את שמם, ועל כך ראו בחלק/שער 'ממורה הצדק-דורש התורה לעוֹקְרֵי הָרִים נגד ה'סִיגָיִ' והפשט, ונגד גיבורי התנ"ך'.

בשאלה מי ניצח בהיסטוריה או מה נשאר מהם, אנו רואים שלא רק רוב ההלכה הקדומה היא מעדת קומראן, אלה גם הייחוס המכובד להם בהגמוניה שהיתה נסתרת לסירוגין. משכך, לא נכון לקבוע שעדת קומראן חדלה מלהתקיים, שכן אינינו יודעים כמה קבוצות הן הממשיכות הגנטיות או המושפעות רבות או מעט ממנה, מה גם חלק מקבוצות אלו בשלהי בית שני אינם מוכרים לנו דיה – ראו למשל את קהילות דרום הארץ ויריחו באלף הראשון לספירה, שהיו צנועים ואנונימיים בניגוד לדעתנות עם הציון האישי בספרות חז"ל בגליל ובבבל.

הפסקת האנונימיות ואלמוניות כרך בצידו כמה תמורות שלהן יתרון מרכזי של הפצת הידע ההלכתי, ומאידך חסרונות כמו מגלומניה (שבצידה נידוי תורות עתיקות כנראה בגלל חדש בספרות ההלניסטית, אך גם את ר' אליעזר), וריבוי כתיבה יוצרת (כשבהמשכה הביא לאיסוף מדרשי אגדה משלל מקורות חיצוניים, הפוך מלכתחילה).

י.2. <u>אלמוניות נגדית של מסורת אפרים-דורשי החלקות כ"ראשונים":</u>

לסיום פרק זה נביא כאן דוגמא למסורת המעורבבת שקיבלו (ונערכו) חז"ל בעניין זה. אחד מנושאי המחלוקת המפורסמים בין הפרושים לצדוקים ועדת קומראן הוא - האם העוסקים באפר פרה אדומה צריכים להיות טהורים 'מעורבי שמש' (ראו פרק בעניין חידת הטהרה), ושם מצוין: ('אם מקיימין אנו אותה, מוציאין אנו שם רע על הראשונות, שהיו אומרים טמאות היו' [<u>תוספתא פרה ג' ד'</u>]). ודאי ש'ראשונים' **אנונימיים** אלו אינם עדת קומראן או החסידים הראשונים (ראו פרק על חסידי-חז"ל), שכן ראשונים אלו מקלים בטהרה, ואילו עדת קומראן והחסידים מקפידים/מחמירים בה. סביר ש'ראשונים' הפוכים ונבדלים אלו הם 'אפרים' - דורשי החלקות, שמתוארים במגילות כמתייוונים, כאשר רובם אבדו ומיעוטם נטמע

---

[364] הזוגות העבירו מסורת מועטה ובעיקר מוסר: הראשון - אנטיגנוס איש סוכו, מסר מסורת תורנית-הלכה אחת בלבד; יוסי בן יועזר איש צרדה העביר 4 הלכות (שהם במחלוקת עם פשט התורה ועדת קומראן – הרחבה על כך בנפרד); יהושע בן פרחיה הכוהן העביר רק הלכה תורנית אחת (שמעידה על כך שלוח השנה שובש); נתאי הארבלי לא העביר מסורת הלכתית; יהודה בן טבאי גזר החמרה בטהרה (טומאת מתכות) והקל בהריגת עדים. במשך שלש מאות שנה ומעלה נמנו 6 זוגות בלבד. בתקופת הזוגות נתגבשו גם המסגרות הספרותיות, שהגיעו לשיאם הספרותי, סגנוני, צורני וכמותי, בתקופת התנאים. והם כידוע מחמישה סוגים: תרגום, מדרש, משנה, אגדה ומסתורין. הממצאים מועטים מכדי להשיב בלא מחקרים אינטנסיביים מקיפים במקורות התנאיים, ומחקרים כאלה הם בודדים.

[365] עדת קומראן צנועים ואלמונים, אין לנו שום שם מקבוצת המגילות של מורה הצדק. רוב השמות הן מהמגילות התעודיות וממגילה 4Q348. מעניין שגם חז"ל לא זוכרים את השמות של הפרושים הראשונים שחלקו לגבי טהרת הכהן לאפר פרה אדומה. ייתכן שאלו היו מכת אפרים דורשי החלקות, או שהתביישו לציינם. ישנו שם אחד במגילה הכלכלית 4Q348, אך הוא בהקשר של כניסה לעדה ולא להגדיל שמו כיוון שמסר הלכה מסוימת.

בישראל[366] – וכך נשארו מקצת מסורותיהם בפרושים עד לחז"ל.[367] טעות דומה מובאת בפסחים סו': 'אם אין נביאים הן - בני נביאים הן' (ראו על הרקע לכך בשיבוש השבת בפרק לוח השנה).

המשך לפרק זה בפרק 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם – תחומי המסורות לחז"ל: שבת, תפילה, בעל קרי'.

י.3. <u>מי היתה ההגמוניה הקודמת לחז"ל בבית שני, ואיזה הלכה היא שמרה?</u>

היות וחז"ל מוכרים וידועים כהגמוניה בימי חורבן בית שני (אף שלפי הממצאים מבתי הכנסת מהתקופה, היתה הטרוגניות הלכתית), והיות וחז"ל טוענים שבידם מסורות מימי משה רבינו, הרי שהשאלה הראשונה המתבקשת היא – מיהם החכמים/רבנים שהנהיגו את חז"ל בתקופה/ות שלפניהם, בהמלך ימי בית שני?

התשובות הידועות הם שחז"ל הם יורשי הפרושים, ולפני כן היו כוהנים והכנסת הגדולה. אלא שעיון מעמיק בהגמוניות אלו, מלמד שהפרושים התחילו רק עם ימי החשמונאים, ואילו עדת קומראן היא המזוהה עם הכנסת הגדולה, לצד התאמתה להגמוניות נוספות שחז"ל מציינים לפניהם: סנהדרין, זקנים, נביאים, ראשונים, חסידים ועוד.

כעת שעולה שחז"ל התכוונו שעדת קומראן היא ההגמוניות הקודמות, ועוד שעדת קומראן כינתה את עצמה 'חכמים', הרי שהכינוי של חז"ל הוא גם העתק והמשך של עדת קומראן, נותרה השאלה השנייה – מה היתה ההלכה של עדת קומראן? האם היתה זהה לזו של חז"ל, או להלכה של הצדוקים למשל, או הלכה אחרת שאינינו מכירים?

התשובה לכך מורכבת מאלפי הלכות שחלקן תואמות לכל אחת מ-3 האפשרויות האלו, כאשר דווקא ההלכה של חז"ל היא היותר רחבה והטרוגנית, שכן היא כוללת דעות שונות, ולעיתים אף סותרות. ספר זה מביא את עיקרי המסורות שעברו מעדת קומראן לחז"ל, וכן המשמעויות הרבות של מגילות קומראן.

י.4. <u>השבח הקדום לאיסיים ולחסידים:</u>

עובדה נוספת שממשיכה את ייחודיותה של עדת קומראן וזהותה עם ההגמוניות התורניות הנבחרות של עמ"י, היא בכך שכל הקבוצות מתקופת עדת קומראן (כמו החשמונאים) וכן הקבוצות לאחר מכן (שאר הזרמים וההיסטוריונים בשלהי בית שני), שיבחו והעריצו את עדת קומראן, אך זאת כאמור כשלרוב לא ידעו לתת שם לקבוצה זו או לשמות גדוליה, וכך כינו אותם:

- החשמונאים ניסו לקרב אליהם קבוצות חסידים, וציינו על חוסרם בנביא (ראו בפרק על החשמונאים).

---

[366] פשר נחום ג' 3-8: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פִּשְׁרוֹ[ ] דּוֹרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [ ]קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם'; ברית דמשק ז' 21: 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב'.
אמנם גם והחשמונאים הצדוקים כנראה אבדו, אך זאת בתקופה יותר מאוחרת. יש הרואים את הקראים כהמשך הצדוקים – ראו בפרק עליהם. לדעתי ומוצע בספר זה שגם הפרושים-הראשונים אבדו וניטמעו בחז"ל – שהם מסורותיהם רחבות ורבות מעדת קומראן.

[367] דוגמאות להלכות הפרושים שסותרות למגילות, ושמצאו במגילות כמנהגם של 'אפרים' דורשי החלקות: פוליגמיה, נשיאת אחיינית. עם זאת, ישנן עוד הלכות רבות שאינן זהות ביניהם, אך אינן רשומות כמחלוקת גלויה – שהדעה הנגדית היא של 'אפרים' דורשי החלקות..

- יוספוס על האיסיים: הקדיש להם 43 אזכורי שבח מתוך 47 אזכורים על כל הכתות (4 אזכורים בלבד לצדוקים ולפרושים), וטען שהם בעלי נבואה.
- פילון האלכסדרוני העריץ ביותר את התֶרַאפּוֹטִים הנעלים, ואת האיסיים כחסידים. למשל, בספרו 'כל אדם ישר הנו בן חורין (בו הוא מתאר אותם) הגדירם: 'אתלטים של שלמות (על חירות הצדיק, 88).
- 'פליניוס הזקן סיכם את תיאוריו על האיסיים: 'המופלאה מכל הכתות שבעולם'.
- חז"ל מציינים הגמוניות מתקופת עדת קומראן: נביאים, כנסת, סנהדרין, זקנים, סופרים, חכמים, ראשונים. זאת כאשר מאות מסורות והלכות שחז"ל משייכים להגמוניות אלו - תואמות למסורות במגילות קומראן
- חז"ל מציינים בימיהם 'חסידים ראשונים' ו'אנשי מעשה' שהיו מביאים מסורות כתובות ומחוללי נפלאות בזכות קדושתם..
- לפני עדת קומראן: דניאל ציין שיקומו משכילים וקדושי עליון.

לפיכך, המדרש 'כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם' (מגילה טז') לא שומש לעיקר מטרתו, וזו הסיבה שגם עד היום אין בדיקה ולימוד של המקורות של ספרות חז"ל (ועוד ספרויות) מתוך מגילות קומראן.

י.5. למרות הערצה זו של הסופרים ההיסטוריונים וחז"ל לעדת קומראן, החוקרים היום מסתכלים ומקטלגים את עדת קורמאן ככת שולית ומחמירה:

אליעזר וינריב הביא בספרו 'היסטוריה - מיתוס או מציאות?: מחשבות על מצב המקצוע' את המסקנה: 'נראה כאילו ההיסטוריה נכשלת כשלון חרוץ בכל ניסיונותיה לקיים אפילו מקצת מאמות המידה הנגזרות מדרישת האובייקטיביות'. מסקנה זו רלוונטית ביתר שאת לגבי עדת קומראן ומגילותיהם.

כך יוצא שבימינו ניכר העיוורון. למעשה, לא משנה הזהות הכיתתית של עדת קומראן (אם איסיים צדוקים או חסידים – ולקרוא את המאמר שהפנה שוורץ), אין סיבה להפוך את השבח והערצה של ההיסטוריונים, הסופרים וחז"ל על עדת קומראן (כפרק לעיל ובפרק זיהוי עדת קומראן כהגמוניות התורניות הנבחרות).

י.6. הדימיון בין גזירות אנטיוכוס ה-4 לגזרות גזירות אדריאנוס, למול המסקנה ההפוכה של דתיים:

משנת 129 לספירה החלו גזירות אדריאנוס נגד היהודים בא"י, שחלקן גזרות דומות לגזרות שגזר אנטיוכוס ה-4 כ-300 שנה לפני כן (בשנת 170 לפנה"ס).

לרבי עקיבא יש משל מפורסם על הוראתו תורה, למרות האיסור הרומאי: משל השועל והדגים. למעשה, זוהי תקופה דומה לתקופת המתיוונים טרם מרד החשמונאים, ואילו הפתרון של עדת קומראן היה שונה – הם בחרו לעבור לגור במדבר – בקומראן, ובה ללמוד וללמד את חבריהם, וזאת בסיכון מופחת מאשר קרבה למתיוונים.

למרות זאת, עדיין המתוונים רדפו אחרי עדת קומראן ובפרט אחרי מורה הצדק (ראו פרק בעניין), ובדומה, גם הרומאים רדפו אחרי חלק מהתנאים, והצליחו להרוג למשל את עשרת הרוגי מלכות (10 תנאים שנרצחו ע"י הרומאים כנראה בשל התנגדותם לאימפריה או הפרתם את הגזרות).

בעוד הקבוצה הראשונה – עדת קומראן, יסדה את ההלכה ופרשנות התורה, היא נשארה נעלמה ובימינו למרות שנחשפה - מגונת, ואילו קבוצת התנאים השנייה (רבי עקיבא וחבריו) נתפסת כמייסדת ובעלת מסורות התורה. להעצמת האבסורד, ראו בפרק 'שבח והערצה לעדת קומראן, לצד הקושי בזיהויים נוכח אלמוניותם, וההפך בימינו'.

י.7. אחידות ההגמוניות לאנונימיות שמית, והתאמה לכתיבה הכיתתית של עדת קומראן

יא. מאפייני עדת היחד כאליטה תורנית ולא ככת שולית, תוך השוואה לגיור

יא.1. בין עיר כוהנים לכיתתיות: ההסתכלות ההפוכה על מהותה של עדת קומראן

בפרשת 'מַסְעֵי' ציווי להקמת ערי לווים וערי מקלט (במדבר לה'). ביהושע כא' 4 ודה"י א' ו' מתואר שנבנו 48 ערי לווים, מתוכם 13 ערי כוהנים, ומתוכם 6 ערי מקלט.

עיר הכוהנים המקראית המפורסמת ביותר היא 'נוב' (שמ"א כא'), ועיר הכוהנים המפורסמת בבית שני ובכלל, היא קומראן (אם כי שמה המקראי הוא כנראה: 'סְכָכָה' [יהושע טו' 61], ושמות אלו לא מוזכרים כלל במגילות). בספרות חז"ל והחיצונית מוזכרים עוד ערי כוהנים, וערי כוהנים בגלויות התנהלו עד קרוב לימינו (כג'רבה).

הרכב והתנהלות ביישוב (כוהני) קטן, הביא את עדת קומראן לחקיקת נהלים ארגוניים שונים. משכך, רוב המחקר המודרני צמצם את תפיסתו על עדת קומראן כספרות והתנהלות כיתתית, וזאת בטעות גדולה, שכן רוב המגילות הן קדם-כיתתיות (אני מחלק את המגילות ל-5 סוגי ותקופות של המגילות, ו-3 מהן הן קדם-כיתתיות),[368] שחוברו לפני שקמה בכלל עדת קומראן, וגם אופיים הספרותי שונה. בכל אופן, גם המגילות הכיתתיות הן בעלות שילובי תורה מרתקים וייחודיים, והמשך השפעתם על מסורות אחריה, כנצרות וחז"ל, עצומה.

ראוי להדגיש 2 נקודות חשובות בנוגע להתנהלות הכיתתית של עדת קומראן: 1. הרקע והסיבה; 2. החזרה למקדש:

1) עדת קומראן מציינת שהתרחקה מהטומאה שנפוצה בקרב רוב העם, ולכן עברה לאזור טהור (ממ"ת ד' 7-8).[369] עוד הטיפה עדת קומראן נגד אפרים-דורשי החלקות, שהפרו את שמירת מצוות שונות. כנראה לפני כן עדת קומראן, בזיהוי העצמי – כוהני בני צדוק, שהו ושירתו במקדש, אף אם היתה תחנה נוספת, כמו דמשק, עד הגעתם לקומראן. על כך מצביעות מגילות מקדש/כוהניות שונות,[370] טענה זו נכונה היסטורית לזמנם –

[368] טבלת חלוקת מגילות קומראן ל-5 קבוצות סוגים ותקופות: http://www.deadseascrolls.co.il/5groups.pdf

[369] ממ"ת ד' 8-7: '[ואתם יודעים ש]פרשנו מרוב הע[ם ומכול טומאתם] [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] לגב אלה'.

[370] מגילות קומראן שמצביעות על מקורן מבית המקדש בירושלים, הן: מגילת המקדש, מגילת ירושלים החדשה (בארמית), מזמורי אהבה לירושלים, מגילת המקדש. מגילת ירושלים החדשה בארמית מתייחסת לפרטי הבנייה ארכיטקטוניים של ירושלים באחרית הימים; מזמורי האהבה לירושלים בתקופה שעדת קומראן במדבר – אלו מצביעים שהפרישה הינה זמנית וירושלים בראש שמחתם. בנוסף, יש גם קרבה ארכיאולוגית, כמו: המקוואות הראשונות, סוגי כתב, קברים.

תחילת המאה ה-2 לפה"ס, בה ההתייונות היתה בשיאה, עד מהפכת החשמונאים (חנוכה), שברחו למדבר (מק"א ב' 29-33 ; מק"ב ה' 35)[371] עם החסידים הראשונים (שכנראה בעצמם עדת קומראן), בעקבות עדת קומראן, כאמור לעיל.

2) עדת קומראן ניבאה (וצדקה) שהמתיוונים יאבדו (פשר נחום ג' 3-8 ; ברית דמשק ז' 21),[372] ועם ישראל יחזור בתשובה (4Q284, 9-10).[373] לדידי (בניגוד לדעת רוב החוקרים), עדת קומראן אף התחברה עם החשמונאים בהמשך (ומזכירה לשבח את משמר יהויריב). זו הסיבה שרוב החשמונאים היו צדוקים (שלניהם אותה הלכה, אך הצדוקים-האחרונים מסוף ימי הבית השני, היו כבר קבוצה אחרת – שחלקם מתוארים בשחיתות עם האליטה הרומאית, ועיוות מצוות שונות). על כך מעידים בעיקר אלו: מגילת המלחמה (או"ח) שמסורותיה מצויות בקרבות החשמונאים ; יוחנן הורקנוס -שהתקין טבעות המקדש כהלכת מגילת המקדש, שמר את חג השבועות ביום ראשון, והתקין ממשלת 'חבר היהודים' כהלכת מגילת המקדש וברית דמשק ; לוחות משמרות כהונה עם ציון כמה ממנהיגי בית חשמונאי ; מגילת ברכה לשלום יונתן המלך (אלכסנדר ינאי), וצאצאי בית חוניו מבני צדוק הכוהנים ממצרים שסייעו לו, כאשר ימיו תואמים למועד 490 שנה.

אמנם לדיאבון רוב החוקרים והדתיים מגיעים לתוצאה קרובה של תורה כיתתית (למרות שהמחקר מודה שיש מגילות קדם-כיתתיות ומגילות שהובאו מחוץ לכת) וקבוצה כיתתית, אך שניהם מתחמקים מהעובדה שאפשר שכת ותורה זו שייכת לכהונה, ומטבעה ולפי התורה – חסידית מחמירה היא. ואם כך, היש לנו תורה יותר אוטנטית ומקורית מאשר לכוהני ישראל?

יא.2. <u>כמה מהמאפיינים העיקריים של עדת היחד, ההסתפקות במועט, והקרבה לחסידויות מודרניות</u>

האם עדת קומראן היו קיצוניים? סגפנים-נזירים? תחילה חשוב לזכור שאורחות החיים בסוף בית שני היו שונות מהיום, בעיקר בתחום הטהרה, קל וחומר לחילוניות הכללית מול הדת המקראית ולהלכתית שייסדה עדת קומראן וששוכללה ושובשה ע"י חז"ל. רבקה ג'ויס פריי הגדירה 9 מאפיינים של פונדמנטליסטים,[374]

---

[371] מק"א ב' 29-33 : 'ויברח הוא ובניו אל הרי המדבר, ויעזבו כל אשר להם בתוך העיר. וכל האנשים אשר נגעה תורת יי בלבבם הלכו אחריהם וינוסו המדברה. וישבו שם הם ונשיהם וטפם ומקניהם, כי גבר הקצף מאוד מאוד. וישמעו אנשי המלך בעיר דוד אשר בירושלים כי רבים הכבידו את לבם לבלתי עשות את מצות המלך. וכי גם עזבו את הערים להסתתר במדבר ונקבצו אליהם עם רב' ; מק"ב ה' 35 : 'וינוס יהודה המקבי עם תשעה אנשים המדברה, ויאכלו את עשב האדמה כבהמות השדה, למען הינזר משיקוץ הגויים'. קבוצות חסידים ונזירים כאלו ידועות בנצרות ובזוהר (חלק ב', דף קפ"ג, עמוד ב', מצוין : 'פרישי מדבראי').

[372] פשר נחום ג' 3-8 : 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל, ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פִּשְׁרוֹ[ ] דּוֹרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [ ]קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם' ; ברית דמשק ז' 21 : 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה, וכל הנסוגים הוסגרו לחרב'.

אמנם גם והחשמונאים הצדוקים כנראה אבדו, אך זאת בתקופה יותר מאוחרת. יש הרואים את הקראים כהמשך הצדוקים – ראו בפרק עליהם. לדעתי ומוצע בספר זה שגם הפרושים-הראשונים אבדו ונטמעו בחז"ל – שהם מסורותיהם רחבות ורבות מעדת קומראן.

[373] 4Q284 שורות 9-10 : 'וככלות] נ[פצ יד עם הקו[דש תכלינה] כל אלה יִשׂוּבוּ בְּנֵי ישראל]'.

[374] ואלו הם : 1. דאגה מירידת הדת, כלומר הגנה, או גישה מגוננת לאמונה דתית היא הכרחית ; 2. מחשבה דואליסטית - "גישה בשחור-לבן", או גישה לחיים בהם אנשים ואירועים ממוינים בקפידה ומסווגים כטובים או רע, טהור או טמא/מזוהם ; 3. השקפה אפוקליפטית על ההיסטוריה ; 4. אמונה בבחירות או נבחרות ; 5. הפרדה מהעולם ; 6. סגנון מנהיגות כריזמטי ; 7. בקרות התנהגות קפדניות ; 8. דגש סלקטיבי של מסוימים אלמנטים מהמסורת שלהם כנגד אחרים ; 9. פרשנות אבסולוטיסטית של כתבי הקודש או המסורת. לספרה ראו : Rebecca Joyce Frey, Global Issues: Fundamentalism.

שאמנם רובם תקפים לאופיה של עדת קומראן. אלא שכמעט לכל מאפיין יש מורכבות ונקודות שאינן נכונות לשיבוץ כללי, עד יוצאי דופן מרתקים.[375]

- הלמדנות: ראו בפרק זיהויַם כסופרים וחכמים, ובפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות'.
- גילוי הנבואה: מעידים על עצמם לחברים יש גילויי רוח הקודש, בראשם מורה הצדק. גם יוספוס מעיד עליהם שנביאים. עוד בעניין ראו בפרק זיהויים כנביאים.
- ההיצמדות לתורת משה אך עם הרחבות רבות: מדקדקים ונשבעים לשמירת תורת משה, אך זה בפרשנותם שכוללת הרחבת הלכות רבות (הדוגמה הטובה לכך היא הלכות שבת – ראו פרק בעניין), ולצד ספר היובלים.
- החסד ואהבת החברים:[376] אלו יסודות דרכם בין חברי העדה, והפוך מכך למתנכרים להם או לתועים בתורה (אנשי החושך, המתייונים בימיו של מורה הצדק). בכלל זה עדת היחד נהגה בצדקה וסיוע לחלש בקהילה שכללה תקנה שכנראה המקור ל'קופה' בלשון הידועה בחז"ל,[377] והיא אף מהות הביטוח לאומי גם בימינו.
- שיתופיות ברכוש ובהון כקיבוץ הראשון (סרך היחד א' 11-12, ב' 5, ו' 2-3, 14-23, ז' 6-8; מלחה"י ב' ח' ג'). עם זאת, בברית דמשק אין הלכות אלו, וכך גם בספרות החוכמה הקומראנית. יש הסוברים שעדת קומראן היתה כת סגפנית המסתפקת במועט, אך לפחות לפי הממצאים הארכיאולוגיים במקום – הם היו די עשירים.
- טהרה וקדושה: נושא רחב. ראו מקצתו בפרק הקלה בטהרה בהשוואה עם הפרושים.
- צניעות הגוף ועירום:[378] במגילת ההודיות ניכרים תיאורי חומריות ואפסות הגוף.[379] בסרך היחד ז' 12 נאסר להיחשף עירום,[380] במגילה 4Q512 (קימרון כינה אותה: 'ברכות למיטהר') מצוין: 'כסה] את בגדיו' (עותקים

---

[375] כך למשל כמה נקודות שונות מ-9 הנקודות לעיל: 2. מגילת הפיזונומיה מחלקת 9 רמות של אור וחושך בכל אדם, ואפשרות הכניסה והיציאה מהעדה מוכיחה כי דברים יכולים להשתנות; 4. זה סותר את אמונת הגזירה הקדומה; 6. דווקא על המבקר כתוב שהוא מנהיג בעדינות ובחסד; 7. אמנם כך החוקים, אך בפועל מתואר שגם התייחסו זה לזה באהבה וחסד רב; 9. דווקא פרשנות הפשרים היא אלגורית והמקור לפרשנות זו.

[376] 'לעשות אמת יחד וענוה צדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת בכול דרכיהם' (ברית דמשק ה' 3-4) וכדומה עוד רבים. גם המבקר מנהיג ברכות אוהבת לנתיניו: 'וזה סרך המבקר למחנה ישכיל את הרבים במעשי אל ויבינם בגבורות פלאו ויספר לפניהם נהיות עולם בפרתיה וירחם עליהם כאב לבניו וישקה לכל מדהובם כרועה עדרו יתר כל חרצובות קשריהם לבלתי היות עשוק ורצוץ בעדתו' (ברית דמשק יג' 7-10. קימרון, החיבורים העבריים א', פרק ד', עמ' 48); 'והוא ייסר את בניהם [ובנותיהם] וטפם [ברו]ח ענוה ובא[הבת חסד] ואל יטור לה[ם בקנאה ו]באף ועבר על פשעיהם' (ברית דמשק יג' 17-19. קימרון, החיבורים העבריים א', פרק ד', עמ' 49). להבדיל, השוו את דרכם של שמעון בן יוחאי ויוחנן בן זכאי להפוך תלמידיהם הסוררים לגלי עצמות (שבת לד'; ב"ב עה'). עדת קומראן גם הוכיחה אדם בשם יוחנן: 'אשר הואה קצר אפים [ ] עמו [ ] העון עמו וגם רוח פארה עמ[ו' (החיבורים העבריים ג', עמ' 220). יש לציין את העיקרון התורני והקומראני של חברתיות ברמה גבוהה, למרות שהיו סופרים ברמה גבוהה ביותר (בניגוד לנטייה הטבעית של הפנמה לאינטליגנטים, לפי שופן-האור).

[377] ברית דמשק יד' 12-17 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 52), ראו על 'חבר ישראל' בפרק על חבר היהודים. בבא בתרא פרק א'; ירושלמי שבת פרק י' וקידושין פ"ד סו' II (והשווה: דבר אילהו זוטא פט"ז 13); סנהדרין יז' II; . הרמב"ם תיאר כך: 'מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה' (זרעים, הלכות מתנות עניים פ"ט ה"ג).

[378] גליקליך, הדרך לקומראן, עמ' 245-250 יצא סובר שגישה היא תגובה לאסתטיקה בהתיוונות (בה הוא תומך), ואינו רואה שכך היא דרכה של תורה (אף שהביא כמה פסוקים מקבילים לכך מהמקרא). גם בחז"ל יש שנהגו כך: 'אמר ר' יוסי: מימי לא נסתכלתי במילה שלי.. רבינו הקדוש.. שלא הכניס ידו תחת אבנטו.. מימי לא ראו קורות ביתי אימרי חלוקי' (שבת קיח' II).

[379] ו' 24, ח' 29-30, יג' 17, יח' 3-4, כ' 10-12, כא' 20-21, כב' 24-27, כז' 17, 21, ל' 19.

[380] 'ואשר יהלך לפני רעהו ערום ולוא היה אנוש ונענש ששה חודשים'. כיסוי הגוף מצוין ביובלים ג' 31 שמבדיל את ישראל מהנכרים, ובחנוך פו' 4: 'מוציאים ערוותיהם כסוסים'.

38-36 שורות 11), וישנה ברכה לפני הטבילה (וכך הדין בברייתא לברכות נא׳).[381] האיסיים הצניעו את גופם בשעת הטבילה ובצרכיהם (מלחה״יי ב׳ פ״ח 159-161).[382]

- היופי החיצוני מבטא לעיתים[383] צדיקות גבוהה: ׳ולכן היה יוסף יפה תאר וטוב ראי כי כל רע לא היה בו׳ (צוואת שמעון ה׳ 1); יופיה של שרה אימנו לצד חוכמתה ומידותיה הטובות במגילה חיצונית לבראשית כ׳ 8-2. במגילות קומראן ישנה מגילת פיזיונומיה המתארת את טיבו/רוחו של האדם לפי חלקי/איברי הגוף וכמויות/יחידות האור שבהן.[384] רבי ישמעאל (הקרוב יחסית למסורות עדת קומראן, ראו בפרק בעניינו) ברייתא חיצונית: ׳ספר תולדות אדם שמסר סוגיה שר הפנים לרבי ישמעאל לדעת בין צדיק לרשע׳, והמשיכה להיערך ע״י חכמי הקבלה.[385]
- סדר ארגוני ומעמדות: מעמד כל חבר ניתן לו לפי שכלו. נצרכת רשות כדי לשוחח בפני הרבים. כניסה לחברות מלאה לוקחת שנתיים בכמה שלבים.
- וידוי וכפרה במקום קורבן: ׳אלה המ]שפטים א[שר ישפטו] בם כל המתיסרים. כל איש אשר [שגג בדב]ר, יבוא וידיעהו לכוהן [המ]ופקד על הרבים, וקבל את משפטו מרצונו, כאשר אמר ביד מושה ע[ל] הנפש אשר תחטא בשוגגה אשר יביאו את חטתו ואת אשמו׳ (ברית דמשק [קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 56-57]). הצדקה היא תחליף לקורבנות כמובאת בדניאל ד׳ 24[386] ובמגילות קומראן,[387] כאשר חז״ל המשיכו במסורת אך דרשו אותה בטעות על הושע ידי 3: ׳וּנְשַׁלֵּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ׳ (הפשט הינו תשלום הנדרים שנדרו בשפתם), ובנצרות זה הווידויי לכומר: Penance.
- תורות סודיות: מפורט בחלק/שער בהמשך.

ההיסטוריונים מימי החורבן מתארים ביתר פירוט את אורחות החיים של התַרַאפּוּטִים והאיסיים (לקריאת המקורות ראו כאן). חלק נכבד מתיאורים אלו קרוב ואף תואם לעדת קומראן, ומכאן הזיהוי המקובל. לדעתי עצם העובדה שמדובר על כמה דורות הפרש בזמן, נכון להגדיר קבוצות אלו רק כחלק מ׳המחנות׳

---

[381] זאת בניגוד לרוב הברכות שנאמרות לפני המעשה (פסחים ז׳ II). על פי הפסיקה הספרדית יש לברך לפני הכניסה למקווה בעוד האישה לבושה בחלוק, ומיד אחרי הברכה עליה להסירו ולטבול.

[382] ׳לבל יכלימו את אור האלוהים.. ואף כי הטלת הצואה היא צורך הטבע לאדם, הם חושבים כי היא מטמאה את הגוף ונוהגים לרחוץ אחריה את בשרם במים... והנשים רוחצות את בשרן בסדין (בחלוק), בעוד אשר הגברים שמים עליהם אזור׳. ייתכן וזהו הפירוש של מה״מ יא׳ 6-7: ׳ורוח יהיה בין כל מחנימה למקום היד כאלפיים אמה. וכל ערות דבר רע לא יראה סביב כל מחניהם׳ (בהתאם לדברים כג׳). בניגוד מה לכך, באתר קומראן נמצא שירותים. הנוהג האשכנזי הוא לטבול פעם אחת ללא ברכה ואז לברך את ברכת הטבילה בתוך מי המקווה, ולאחריה לטבול פעם נוספת. גם הכוהנים מחויבים בלבוש נגד עירום: ׳וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה׳ (שמות כח׳ 42).

[383] כלל זה אינו מחייב, שכן גם אשת פוטיפר היתה יפה (צוואת יוסף ט׳ 5); אשת יהודה (צוואת יהודה יג׳ 5); ׳נֶזֶם זָהָב בְּאַף חֲזִיר, אִשָּׁה יָפָה וְסָרַת טָעַם׳ (משלי יא׳ 22), ואולי גם רמז שלילי בפרשייה של אשת יפת תואר (דברים כא׳).

[384] אפשר להציע לקשר זו כמויות ומידות אלו לכמה עקרונות שהובאו בפרק הקודם, בפרט כמו שמעון ה׳ 1. מגילת פיזיונומיה - 4Q186-4QHoroscope. לפירושה יחד עם מגילת המזלות 4Q318 ראו: Popović, Reading the Human Body.

[385] בתורת הקבלה מכונה תחום זה בשם ״חכמת הפרצוף/הפנים״, ומשויכת למשה רבינו: ׳וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל..׳ (משמות יח׳ 21), ויש דורשים מישעיה ג׳ 9: ׳הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם׳. ראו: בן שרירא, חכמת הפרצוף וסימני הגוף). השוו לממצאים מגניזת קהיר: גרינולד, קטעים חדשים מספרות הכרת–פנים וסדרי–שרטוטין.

[386] ׳לָהֵן מַלְכָּא מִלְּכִי יִשְׁפַּר עליך וחטיך [עֲלָךְ וַחֲטָאָךְ] בְּצִדְקָה פְרֵק וַעֲוָיָתְךָ בְּמִחַן עֲנָיִן הֵן תֶּהֱוֵא אַרְכָּה לִשְׁלְוָתְךָ׳ [תרגום: לָכֵן הַמֶּלֶךְ עֲצָתִי תִּיטַב עָלֶיךָ: וַחֲטָאֶיךָ בִּצְדָקָה פְּדֵה, וַעֲוֹנוֹתֶיךָ בְּחֹן עֲנִיִּים, אוּלַי תִּהְיֶה אַרְכָּה לְשַׁלְוָתְךָ]. גם טוביה מרחיב בפרק ד׳ את עיקרון ה׳צדקה תציל ממוות׳ ממשלי י׳ 2, יא׳ 4.

[387] סרך היחד ט׳ 4-5: ׳ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק׳; Q511 (תהלים קנד׳ בפשיטתא): ׳ואדם מפאר עליון ירצה כמגיש מנחה כמקריב עתודים ובני בקר כמדשן מזבח ברוב עולות כקטורת ניחוח מיד צדיקים׳; ברית דמשק יא׳ 18-21: ׳אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון׳.

שיצאו מברית דמשק ז׳ 6-7,[388] כאשר אחת הטענות העיקריות בספר זה היא שמסורות עדת קומראן נפוצו לדתות זרמים וקבוצות נוספות. מספר פקנות וסגנון דומה יש בדַמַּסֶכֶת הנוצרית (שלא נכנסה לקאנון הברית החדשה).

יא.3. ההסתפקות במועט (סגפנות, פרישות, לא כולל מינית – על כך בפרק נפרד):

- סרך היחד ט׳ 20-24: ׳כל הנעשה בו ירצה בנדבה וזולת רצון אל לא יחפוץ... ולא יתאווה בכל אשר לא צווהו, ולמשפט אל יצפה תמיד׳.
- צוואת יוסף י׳ 1: ׳כי אוהב פרישות הוא [הקב״ה]׳.
- צוואת בנימין ו׳ 2-3: ׳ולא יביט בתאוה על כל דבר משחת, ולא יצבר הון בחמדתו; ולא יתפנק בתענוגים את קרובו, לא יעציב בטנו לא ימלא מאכלי תאוה, ולא ישא ולא יתור אחרי עיניו, כי יי חלקו׳.
- צוואת יששכר ד׳ 2-3: ׳איש תם לא ישאף הון, מאכלי תאוה שונים לא יחמד, בגד מחלצות לא ירצה; ימים רבים לא יקוה לחיות, והוא רק לרצון יי יחכה׳.
- מאידך, בן סירא יד׳ 16: ׳תֵּן לְאָח וְחוֹנֵן וּפַנֵּק נַפְשֶׁךָ, כִּי אֵין בִּשְׁאוֹל לְבַקֵּשׁ תַּעֲנוּג׳.
- צום: צוואת יוסף י׳ 1-2 מציינת שחן על הצם לכבוד ה׳; טוביה נגאל בזכות ויתור על סעודתו;[389] אין אזכור במגילות הכיתתיות על הסתפקות במעט אוכל, אך תקנה כיתתית של הענשת רביעית מכמות המזון למי שחטא בחלק מתקנות עדת היחד (סרך היחד ו׳ 24); חסידים בחז״ל הסתפקו במעט מזון,[390] ובפרקי אבות ו׳ ד׳ אף דרשו: ״כַּף הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה: פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה׳, וכך נוהגים חסידים-מקובלים עד ימינו (למשל מנחם מנדל מקוצק והבאבא סאלי).[391]

יא.4. צום

נקודה מפרשת השבוע ׳עֵקֶב׳ בהקשר למגילות קומראן: מספר משה על שהותו בהר סיני: ׳אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה לֶחֶם לֹא אָכַלְתִּי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי׳ (דברים ט׳ 9). כ-40 פעם מוזכרים צומות ותעניות בתנ״ך, לרוב בהקשר של כפרה. במגילת צוואת יוסף י׳ 1-2 מצויין שחן על הצם לכבוד ה׳, וטוביה נגאל בזכות ויתור על סעודתו. לעומת זאת אין במגילות הכיתתיות אזכורי שבח על הסתפקות במעט אוכל, אלא ישנו עונש של קיצוץ רביעית מכמות המזון למי שחטא בחלק מתקנות עדת היחד (סרך היחד ו׳ 24). בסיפורי חז״ל חסידים (שאלו קרובים לעדת קומראן) מאופיינים הסתפקו במעט מזון, ובפרקי אבות ו׳ ד׳ דרשו: ׳כַּף הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל

---

[388] ׳ואם מחנות ישבו כסרך הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה׳. אמנם המונח ׳מחנות׳ משמש לעיתים במגילות קומראן ככינוי ליישובים, ללא כל זיקה ל׳מחנה׳ המקראי, אולם במקרה זה יש לדעתי לפרשו כמכוון כלפי ה׳מחנה׳ המקראי, כשם שהקביעה שירושלים היא ׳מחנה הקודש׳ קשורה בודאי ל׳מחנה׳ המקראי. לדברי פילון האיסיים התרחקו מן הערים על יושביהן המושחתים והעדיפו לגור בכפרים, ואילו יוספוס מספר שהאיסיים היו מפוזרים במקומות יישוב שונים בקרב האוכלוסיה הרגילה, ופליניוס מציין יישוב נפרד של האיסיים ליד ים המלח.

[389] ויתור או המתנה עם אוכל מוזכרים כמובן כבר במקרא, החל מעבד אברהם שלא אכל עד שאמר דבריו (בראשית כד׳ 33) – ומקרה דומה יש בטוביה ז׳ 12, עובר לנביא שחטא באכילה בשומרון שלמרות שצווה לא (מל״א יג׳). כמובן שיש לקשר זאת עם הצומות של משה רבינו ודניאל לקבלת הנבואות.

[390] למשל הגרוגרת שאכל רבי צדוק משבת לשבת (גיטין נו׳).

[391] ר׳ דוד אבוחצירא תיאר את הבאבא-סאלי: ׳מצד אחד הוא בקושי היה מכניס דבר מאכל לפיו, ומצד שני אורח אף פעם לא היה נשאר רעב כשהיה מגיע לביתו. תמיד היה מתחמק כשהיו שואלים אותו למה אינו אוכל, או כשהיו מנסים להגיש לפניו אוכל. אני זוכר שבכל פעם שהיה נוטל ידיים לסעודה, הייתה מתעוררת שאלה הלכתית לגבי חיוב ברכת המזון, שכן לרוב לא אכל כשיעור שביעה׳.

תּוֹרָה: פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה', וכך נוהגים חסידים-מקובלים עד ימינו (למשל הבאבא סאלי).

יא.5. נקודות דומות בחסידות היום והמלצה ללמוד מהמקורות

בפרק התבודדות עדת קומראן הוסבר שאחת הסיבות להתבודדותה הזמנית היא היותה עיר כוהנים השומרת על טהרה וקדושה ברמה הגבוהה מרוב העם. עיקרון זה מאפיין קבוצות אליטה מכל זאת, בכללם חסידים. דבקות בבורא ושמירת מצוות ברמה גבוהה וחסידית מביא להשגחה פרטית עד לרוח הקודש ועשיית מופתים. אלו רווחים בגיבורי המקרא החסידים והנביאים, במגילות הסוד של עדת קומראן, בתיאורים על האיסיים כנביאים ורופאי הנפש, בסיפורים על ישו, במדרשי האגדה על חסידי-התנאים, וברבנים ו'מקובלים' (העוסקים בתורת הקבלה) עד היום. להלן כמה דוגמאות על תחומי ומושגי חסידות בתפיסה המודרנית שלנו לחסידות:

- צום: ראו לעיל, וכך חסידים/מקובלים עד ימינו (למשל הבאבא סאלי).
- ספרויות סוד/איזוטריות של פיזונומיה, מזלות וגִימַטְרִיָּה:[392] מקורן בעדת קומראן והמשיכו להתפתח אצל חסידים ו'מקובלים' (העוסקים בתורת הקבלה).
- לבוש בבגדים לבנים: אמנם אין ציון כזה מהמגילות, אך כך מתוארים האיסיים (מלחה"י ב' ח' ג'), וכך מתוארים במגילה ד' ח' לצד תיאורי מינים וחיצונים, לצד היותם עולים עם פעמיים אמן.[393] כך נוהגים חסידים ומקובלים גם בימינו.
- טהרת בעל קרי (ראו פרק בעניין)
- התוועדויות וסעודות משותפות (ראו פרק בעניין).
- חצרות ובראשם רבי/אדמו"ר (במורה הצדק והמבקר)
- הגבלת מיניות (ראו פרק בעניין).
- העלאת המוסר ותיקון המידות בראש שמירת התורה
- עיקרון ההידמות וההבנה החלקית של החוכמה האלוהית: 'כי כאשר היוצר את הכלי כמה יכיל ולפיהו יביא חומר, ככה יצר גם ה' את הגוויה בדמות הרוח, ולפי כוח הגוף ייפח הרוח. ולא יהיה יתרון בינותם עד לשלישית השערה, כי במשקל ובמידה ובקו נוצר כל יצור...' (נפתלי ב' 2);[394] 'שמע ישראל אלהיכם ואלהי אחד יחיד ומיוחד ואין יחיד כיחודו נעלם מכל הוה הוה ויהיה הוא ממלא את מקומו ואין מקומו ממלא אותו רואה ואינה נראה מגיד ויודע עתידות לא נמצא ראשיתו וסופו כי הוא אל בלי סוף ואין סוף לסופו כל יכול אל אמת מלא כול העולמות כבודו; וביד האדם נתן הבחירה ואם בא להיטיב עזר לו ואם להרע דרך פתוח לו' ('דברי גד החוזה' ח' קפג'- קפד', ט' רג'-רה').

---

[392] אמנם אין גִימַטְרִיָּה במגילות, אך לחלק מגימטריות יש היגיון פשט שמלמד שיש משמעות לכך בתורה (כגון גימטרייה של "ולד" ו"אם" מול "ילד" ו"אב", ולצדים "אבן" היא נוטריקון של אב בן נכד), אלא שקשה לדעת מתי כן ומתי לא. בדברי גד החוזה יב' רעו' מרומז שהשם "ישראל" מכוון לנוטריקון שמות האבות והאמהות. בספר חנוך ב' הסלאבי (ראו עליו בפרק הספרים החיצוניים) (י' 63) יש נוטריקון של הרכבת האדמה לאדם מארבעת כיווני השמיים שמתאים רק ביוונית ואולי סותר את חנוך א' ס' 8.

[393] ראו: פירושו של ספראי למגילה ד' ח'-ט' (משנת ארץ ישראל); מדות ה' ד'

[394] מתכתב עם 'נַעֲשֶׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כִּדְמוּתֵנוּ... בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים' (בראשית א' 26-27).

- התבוננות בפלאי הבורא מיצירותיו בטבע הבריאה: חֲנוֹךְ א׳ (האתיופי) ד׳ מציין שיש ללמוד מאלו. דברים דומים אומר הרמב״ם (יסודי התורה ב׳).

יא.6. הבלבול בדטרמיניזם ודואליזם; הוספת חברים בהקבלה לגיור; אובדן בני הבליעיל

בפרשת השבוע ׳כִּי תָבוֹא׳ מצויינת השבועה הדואליסטית של שכר ועונש, טוב ורע, ברכה וקללה.

עדת קומראן ראתה עצמה כ׳בני האור׳ (ובעוד כמה הגמוניות נבחרי התורה; רובן תואמות להגמוניות שחז״ל מציינים לפניהם, כמו: כוהני בית צדוק, הכנסת הגדולה, סופרים, חסידים ראשונים), ואילו כנגדם ׳בני החושך׳ והעוול.[395] כשם שחוקרים עיוותו את האליטיסטיות של עדת קומראן ככת מתבדלת וקיצונית, זו היתה גם התפיסה הרווחת ברוב עמי וקבוצות קדם ואליטות עד ימינו. אלא שבמקרה של עדת קומראן, זה גם נכון: עדת קומראן ציינה שפרשה בגלל שרוב העם הפסיק לשמור טהרה, וזאת בגלל ההסתות האידיאולוגיות והלכתיות של כתות נגדיות אחרות: דורשי חלקות, אפרים ומנשה (פשר נחום ב׳ 8; ממ״ת ב׳ 27; קדה״י יג׳ 288).[396] אך למרות הבידול האלטיסטי, עדיין עדת קומראן פתחה את שעריה לחברים חדשים. כך גם היו הפרושים, שהלכות ׳חברים׳ ו׳נאמנים׳ מפורטות בתוספתא דמאי (אלא שבחז״ל הפסיקו לשמור על הלכות אלו, כמו על רוב מסורות הטהרה).

בעוד הדואליסטיות לכאורה מסמלת הבדלים ברורים בין צדדי החיים, אנו לא מבינים את רוב ההלכות של עדת קומראן, מלבד הטכניות ברמה הקרובה להיום (כמו איסור למשל יריקה). יתרה מזו, גם את ההלכות שאנו כן מבינים, לא ברור לנו כיצד ליישמן היום – באיזה הרכבים חברתיים כן/לא/אחרת, ובשינויי הטוואים של העולם המודרני. אין בדורינו מי שיאיר מהי הקדושה במגוון אירועי החיים; מי שיכריע בין עשרות פסוקים המבחינים בין רמת השתדלות, כמות ונושאי לימוד; מי שילמד עיקרי הלכות פשוטות בטהרה; שירכיב מחדש את תכני התפילה; מהיחס למזידים ביד רמה ו׳להכעיס׳ (עד ש׳חכמת סופרים תסרח׳), לעומת ׳תינוקות שנשבו׳; מיתרונות הליברליזם וחסרונות הנהגות דתיות שהשתרשו בגלות או כבר מדורשי החלקות.

ולמרות שאנו לא יודעים דעת התורה, עדת קומראן ידעה ושלטה בכל תחומי התורה ורזי, ומזלינו שרסיסי מסורותיהם הגיעו לידינו. כל זאת לא מפריע לחוקרים מחד, ולעמי הארץ מאידך, לזחוח בגנאי חברתי-תיאולוגי על עדת קומראן, לדעה ומסקנה עקומה ומעוותת.

כך או כך, להלן כמה דוגמאות של עיקרי נושאים/תחומים/הלכות:

במטבעות כוהני חשמונאי מצוין ׳חבר היהודים׳, שלקוח מ׳חבר ישראל׳ שמצוין בברית דמשק יב׳ 6-8, שלקוח מממשלת המלך והמשפט שבתורת המלך שבמגילת המקדש נז׳ 11-15. אלו קרובים על הרכב ממשלה בימינו.

---

[395] הסופר הקדמון פלוטאַרך מעיד שרוב העמים הקדמונים האמינו בשתי רשויות בפנים שונים, ושלמה רופין מנה פירטם.

[396] פשר נחום ב׳ 8: ׳אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים׳; ממ״ת ב׳ 13, 27: ׳משיאים את העם עוון׳; קדה״י יג׳ 288: ׳וכל כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכוהן הגדול, מיד מאמינים להם׳.

במגילות קומראן יש מאות תפילות מגוונות, שמהן שרדו והורכבו במדרש יוצר בחז״ל עשרות תפילות שמלוות היום את העולם הרבני (למשל: ׳עשרים וארבע תעניות ישבו אנשי כנסת הגדולה על כותבי ספרים תפילין ומזוזות, שלא יתעשרו׳ [פסחים נ׳ II]; ׳מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה נביאים, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדרה׳ [מגילה יז׳ II; ירושלמי ברכות ב׳ ד׳]). כמה יועילו גיוון התפילות במקום חזרה רובוטית על מעט תכנים המקובעים היום?

במגילות קומראן יש עשרות מגילות אסטרונומיות ואסטרולוגיות, שמבצעות סנכרונים שאנו לא בקיאים בהם,[397] ותואמי לעיקרי משמעויות מראה השמיים מהארץ לפי המסורת הבבלית המודרנית, שעליה מבוסס האסטרונומיה המודרנית. קסמי השמיים האלו מתחברים לעשרות מגילות שונות, תפילות, משמרות כהונה ומקדש.

תורת הנפש היא קומת היסוד האוניברסאלית, שמעליה שאר המצוות ברית ישראל. הפערים להשיגה בחיסרון הבנת צוואות השבטים, בן סירא, ׳רז נהיה׳ ועוד מספרות החוכמה הקומראנית, מובילים למפחי נפש מבולבלים ביצרים ורוחות.[398]

לפיכך, חוקרים שמשתמשים בביטויים כמו האמונה ב׳גזרה הקדומה הכפולה׳ או ׳פרדסטינציה דופלקס׳, כנראה אינם משכילים שהגדרות אפורות אלו תואמות לטווח שמתואר בפרקי אבות ג׳ טו׳: ׳הכל צפוי והרשות נתונה׳, לבין ׳הכל מַכְּתוּבִּ׳ (פתגם ערבי), ומי יודע תיחום גבולות. ברוב הספרויות (מהתנ״ך, עמי קדם, מגילות קומראן, הנצרות, חז״ל ואף בתרבות השיח העממית בימינו) ניתן למצוא פסוקים ואמרות שלכאורה סותרות בין תחומים אלו.[399]

רוב ספרות עדת קומראן הכיתתית נעוצה במקורות ואפילו טרמינולוגיה מקראית, אז היודע מהיכן שאובים המקורות לסרך היחד ג׳ 15-18, ד׳ 24-25 (מכונה ׳תורת שתי הרוחות׳) שלהלן: ׳מאל הדעות כול הויה ונהייה ולפני היותם הכין כול מחשבתם ובהיותם לתעודותם כמחשבת כבודו ימלאו פעולתם ואין להשנות בידו משפטי כול והואה יכלכלם בכול חפציהם והואה ברא אנוש לממשלת תבל וישם לו שתי רוחות להתהלכ בם... וכפי נחלת איש באמת יצדק וכן ישנא עולה וכירשתו בגורל עול ירשע בו וכן יתעב אמת׳.

יא.7. <u>בין דטרמיניזם לדואליזם:</u>

חוקרים סבורים שעדת קומראן היתה קנאית קיצונית נבדלת שראתה עצמה כ׳בני האור׳ ונגדה כל שאר העולם שהם ׳בני החושך׳ והעוול, ומבססים את טענתם על העקרונות הרוחניים המורכבים של עדת קומראן המכונים: <u>דטרמיניזם ודואליזם</u>, כגון: ׳מאל הדעות כול הויה ונהייה ולפני היותם הכין כול מחשבתם ובהיותם לתעודותם כמחשבת כבודו ימלאו פעולתם ואין להשנות בידו משפטי כול והואה יכלכלם בכול חפציהם והואה ברא אנוש לממשלת תבל וישם לו שתי רוחות להתהלכ בם... וכפי נחלת איש באמת יצדק

---

[397] מוזמנים לעיין בתרשים סנכרון 5 לוחות השנה: www.deadseascrolls.co.il/The-7-circles-and-polygons-of-the-calendars.pdf

[398] לקריאת טיוטת מאמרי על תורת הנפש מצוואות השבטים, ראו: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/136-ethics

[399] ספר נוצרי קדום ׳דידכי׳ א׳ 1: ׳שתי דרכים יש בתבל, זו של אור וחיים וזו של חושך ומוות, ובהן נקבעו שני מלאכים, אחד של צדק ואחד של עוול, והפרש גדול יש בין שתי הדרכים האלו׳. הסופר הקדמון פלוטאַרך מעיד שרוב העמים הקדמונים האמינו בשתי רשויות בפנים שונים, ושלמה רופין מנה פירטם.

וכן ישנא עולה וכירשתו בגורל עול ירשע בו וכן יתעב אמת' (סרך היחד ג' 15-18, ד' 24-25, מכונה 'תורת שתי הרוחות').

כפי שהוסבר לעיל, תיאור זה נכון חלקית, כיוון ש:

- התיאור מוצדק בתקופת ההתייוונות, וזה עיוות ועקמומיות לראות בעין אחת את עדת קומראן, ובעין שנייה את החשמונאים, שדעותיהם היו זהות ועוד שהחשמונאים פעלו בעקבות עדת קומראן.
- התיאור מבטא מצב קיים, אך אינו מונע אפשרות לשינוי.
- אלו יסודות עקרונות אלו מהמקרא, כגון: 'רְאֵה אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה וּקְלָלָה...' (דברים יא' 26), וכך גם ברוב עמי קדם,[400] וחלקם בלשון חכמים גם בחז"ל, כך שאינם חדשים או ייחודיים לעדת קומראן, וייחוס להם, בהדגשת קיצוניות, אינו אלא אבחנה שגויה. נזכיר את העיקרון שרוב התורה הקומראנית היא פרפרזה למקרא (זולת בעיקר הנסתרות של ייסוד ההלכה והפשרים שלא נודעו עד עדת קומראן). הטווח בין 'הכל צפוי והרשות נתונה' (אבות ג' טו') לבין 'הכל מַכְּתוּבִּ' (פתגם ערבי) קשה ואפור לתיחום גבולות. ברוב הספרויות (מהתנ"ך, עמי קדם, מגילות קומראן, הנצרות, חז"ל ואף בתרבות השיח העממית בימינו) ניתן למצוא פסוקים ואמרות שלכאורה סותרות בין תחומים אלו.
- חלוקת הטוב והרע היא חלוקה שמתקיימת במלואה בשמיים, בה כמעט אין תזוזה של תפקידים למלאכים (אם כי פעם אחת חלק מהמלאכים הטובים חטאו בנשים היפות, ובמל"א כב' 23 נביאים הוטעו). בתנ"ך, ובעיקר במגילות, מתוארים הסנגורים והקטגורים השמימיים בעניינים שונים, כאשר לפי עדת קומראן, בראש מלאכי האור עומד רפאל/שר האורים, ואילו בראש מלאכי הרשע עומד משטמה (ראו למשל את הדואליות של בכי מלאכי השרת לעומת שמחת מלאכי המשטמה בעקדת יצחק [סיפורי תורה-מעין יובלים 4Q225]).[401] לעיתים יש להם נציגים ברורים בארץ, כמו יחנה ואחיהו (ברית דמשק ה' 18-19; ידועים בשמותיהם היוונים: <u>יניס וימבריס</u>). מגילת פשר מעשי מלכיצדק מתארת את המלחמה הזו באחרית הימים נגד מלכירשע[402] (וכך גם בחזון יוחנן; כריסטוס "המורה" מקביל למלכיצדק נגד ארמילוס בן בליעל מספר זרובבל). נח התפלל נגד הרשעת הרוחות הרעות נגד האנושות (וצמצמם לעשירית; יובלים י' 8), וכן יש מגילות לחש נגדן (ראו בפרק התפילה). ראו עוד בפרק המלאכים.

---

[400] ועוד רבים. הסופר הקדמון פלוטאַרך מעיד שרוב העמים הקדמונים האמינו בשתי רשויות בפנים שונים, ושלמה רופין מנה פירטם.

[401] 'מלאכי קודש עומדים בוכים על[ ] את בנוֹ מן הארץ ומלאכי המ[שטמה] שמחים ואומרים עכשו יאבד' (<u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 218). זוהי הרחבה על היובלים ב' 5-7; בראשית כב' 10. יש לציין שזהו האזכור הראשון של המילה: "עכש[י]ו".
(<u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 218).

[402] מלכירשע (מוזכר גם מגילה 4Q280) הוא דמות רוחנית עתידים למלחמת אחרית הימים, כנראה מולו מלכיצדק, עליו יש מגילת פשר (11Q13 [<u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 279-280]).

מידות הנפש הן חלק/ענפים/בנות ממידות קרובות לעקרונות אלו,[403] ולעיתים רבות אלו נגזרות ממושגי יסוד, כמו: טוב (מול רע),[404] אמת[405] (מול שקר), אור (מול חושך),[406] צדק (מול רשע), טהרה (מול טומאה), בשר/גשמי (מול רוח).[407] עקרונות מוסריים או מושגי יסוד אלו רווחים בתנ"ך,[408] בספרות בית שני, ובעיקר בצוואות השבטים. היחידה העיקרית בצוואת אשר א'-ו' (ובנימין ו' 6-7; לוי יט' 1) שמביאה את תורת שתי הדרכים/רשויות.[409] זו ידועה כאחד המאפיינים של עדת קומראן בדטרמיניזם ודואליזם (האמונה בגזרה הקדומה הכפולה; פרדסטינציה דופלקס), אך כאן היא גם מגדירה ומזהירה מהצביעות וערבוב המטעה בין הערכים והמעשים השונים,[410] עד 'כי סוף בני האדם יוכיח על צדקתם' (אשר ו' 4, וכך בן סירא י' 27-28).[411] יש לשלב אלו עם צוואת יהודה כ' 2: 'והרוח התיכונה היא רוח תבונת השכל אשר תט לכל אשר תחפץ',[412] שבה הבחירה החופשית של האדם (המנוגדת להגדרת הדטרמיניזם והגזרה קדומה המיוחסת לאדם, ופחות לידיעות אלוהיות עתידיות, כחזונות אחרית הימים בצוואות), כאשר כל בני יעקב ממליצים לדבוק בדרך ה'.[413] מידת האמצע/שביל הזהב/ממוצעת היתה מוכרת בעולם העתיק (מהבודהה לאריסטו)[414] ובחז"ל[415]

---

[403] רבי מאיר פאפרוש כינה זאת בספרו 'עץ החיים' (שער הכללים יג' כט'): 'כעין הנסירה שזכר האר"י ז"ל'.

[404] הפסוק המייצג ביותר לכך הוא מסרך היחד א' 4-5: 'לעשות הטוב והישר לפניו כאשר ציוה ביד מושה וביד כול עבדיו הנביאים ולאהוב כול אשר בחר ולשנוא את כול אשר מאס, ולרחוק מכול רע ולדבוק בכול מעשי טוב'. במקרא צירוף כתובים בה בהתייחס לה' לבדו (שמות כג' 7; דברים יא' 22 ודומיהם), ומקבילות יש בצוואת גד ה' 2; צוואת אשר ג' 1-2; צוואת בנימין ח' 1. ראו גם באיגרת פאולוס יב' 9: 'מתעבים את הרע ודבקים בטוב'.

[405] השוו: 'לדבוק באמת בריתך' (הודיות טז' 7).

[406] האור והחושך הם מושגים שהתקבלו כמאפייני עדת קומראן, זהו אף שמה הנרדף של מגילת המלחמה לצד אזכורים רבים יחסית למקרא וספרות בית שני.

[407] לפי ר' אפל, Le pietisme juif dans Les Testaments des douze patriarches , Paris , 1930 , p . 125, בצוואות בני יעקב' אין ניגוד בין החומר והרוח. ראו גם ליכט, הודיות, עמ' 35 הערה 8. מענין להשוות לגשמי מול רוחני בדברי גד החוזה, בר-אילן, 248; משלי המידות ו' 15: 'העוסק לבנות גשמו – יהרוס רוחו ונשמתו'.

[408] בספר מלכים אף חוזרת אמירת הסיכום על המלכים אם עשו הטוב או הרע בעיניי ה'.

[409] השוו: 'בשני יצריך – יצר הטוב ויצר הרע' (ברכות ט' ה'; ספרי דברים לב; תוספתא ברכות ו' ז'). מקבילות רבות וספרות רחבה יש בעניין, לניתוח בצוואות ראו: פירוש כהנא במקום (א' 3); הלל, מבנה הצוואות, עמ' 72-81. לסקירה כללית במגילות ראו: קיסטר, הבסיס התיאולוגי של עדת קומראן; טיוטת תגובתי למאמרו, בין 'אורתם' לדואליזם במגילות קומראן.

[410] בפרט השנאה למזויפים בצוואת אשר ד'-ה': 'כי האנשים הטובים ישרים הם ואם גם חנפים לחוטאים יחשבום לפני יי יצדקו; ורבים אשר ישמידו את הרשעים שני מפעלים יעשו טוב ורע אולם הכל טוב הוא כי עקר את הרע משרשו וישמידהו; ויש אשר ישנא חונן דל ורשע ונואף וצם גם-לזה שני פנים ואולם כל המפעל טוב הוא כי הולך הוא בדרכי יי אשר לא יקבל את הנראה טוב כטוב באמת; ויש אשר לא יחפץ לראות ימים טובים עם הוללים למען אשר לא ינבל את פיו ונפשו יגאל גם לזה שני פנים והכל טוב הוא; כי אלה לצבאים ולאילות ידמו כי בהיותם פראים כטמאים ידמו ובאמת טהורים הם כי קנאו ליי וילכו בדרכיו וינזרו מכל אשר צוה אלהים בחקותיו כי שנאו ויבדל בין הרע ובין הטוב; (ה') ; ראו בני איך שנים בכל המה זה לעמת זה והאחד בשני יסתר בצע בעשר שכרון בטוב לב עצב בשמחה והוללות בחיי האשות; אחרי החיים מות יבא אחרי כבוד קלון אחרי היום הלילה וחשך אחרי אור וכל אלה תחת שלטון היום המה והצדק תחת שלטון החיים והרשע תחת המות ועל כן יחכו למות חיי עולם; לא יוכל איש לקרא לאמת כזב ולצדק רשע כי כל אמת תחת האור הוא כמו כל נברא תחת אלהים; בכל אלה נסיתי אני בימי חיי ולא סרתי מאחרי אמת יי ואת חקי עליון חקרתי כי בכל-כחי הלכתי בישרי אחרי הטוב. כך גם בינמין ו' 5-6: 'ולא תהיינה ליצר הטוב שתי לשונות ברכה וקללה בוז וכבוד עצב ושמחה שקט ורגז שפת חנף ואמת עני ועשר כי אם דעה אחת לו בכל זכה וטהורה; לא שמע לו ושמע ומראה ומראה כי כל אשר יעשה או ידבר או יראה ידע כי יי יראה לנפשו'. גם בתורת האמצע הסינית (中庸, Zhōng Yōng) יש הרמוניה עם המוחלט שקולה ליושר וכנות.

[411] 'עת רעה תשכח תענוג, וסוף אדם יגיד עליו; בטרם תחקור אדם אל תאשרהו, כי באחריתו יאושר אדם; לפני מות אל תאשר גבר כי באחריתו ינכר איש'. סעדיה גאון שכתב דבריו: 'הצדקות יתבארו בסופם והחיים לקראת מותם'. אלו למעשה חלק מעיקרון השכר והעונש: 'קֹרֵא דָגֶר וְלֹא יָלָד, עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט -בַּחֲצִי יָמָו [יָמָיו] יַעַזְבֻנוּ, וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל' (ירמיה יז' 11) בעולם הזה (יש בצוואות ובחנוך שכר ועונש גם בעולם הבא).

[412] הרטום תרגם (עמ' 56): 'ובאמצע רוח תבונת הלב לנטות אל אשר יחפוץ'.

[413] נפתלי ב' 7 מציין: 'וכאשר הבדל בין אור לחשך... ככה הבדל גם בין איש לרעהו ובין אשה לרעותה', ולוי יט' 1. אלו במקור המקראי: 'נָתַתִּי לְפָנֶיךָ הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וּבָחַרְתָּ בַּחַיִּים' (דברים ל' 19).

[414] מַגִּ'הִימָא פַּטִיפַּדָא ו"הדרך כפולת שמונה"/"המתומנת הנאצלת". אריסטו, אתיקה מהדורת ניקומאכוס, תירגם מיוונית- י"ג ליבס, ירושלים תשל"ג, פרקים- ד' ה'; ה' ח'.

[415] כגון: תוספתא חגיגה ב' ה': 'ועוד מָשלו משל לְמה הדבר דומה? לאסתרטא [רחוב] העוברת בין שני דרכים, אחד של אור [אש], ואחד של שלג. הִטָה לכַן נכוָוה באור, הִטָה לכַן נכוָוה בשלג. מה עליו על האדם? להַלֵך באמצע, ובלבד שלא יהא נוטה לא לכַן ולא לכַן'; 'ירושלמי חגיגה ב' א', ע"ז ע"א: 'התורה הזו דומה לשני שבילים, אחד של אור ואחד של שלג. היטה בזה מת באור, היטה בזו מת בשלג. מה יעשה? יהַלֵך באמצע'.

(ובהמשך כידוע הרמב"ם אימץ אותה, תוך הדגשות על חסידות הנוטה לקצה הטוב, ושני חריגים לכלל (ענווה ומיניות).[416] המשך לפרק זה בפרק 'מוסר ודרך ארץ קדמה לתורה'.

גם במבחן בפועל אין יסוד לחלוקה זו בארץ ע"י עדת קומראן, שכן עדת קומראן דרשה שמרה והענישה מי שלא קיים את המצוות כראוי וכפרשנותה: 'וביד האדם נתן הבחירה ואם בא להיטיב עזר לו ואם להרע דרך פתוח לו' (נדגים מ'דברי גד החוזה' ט' רה'). קביעה שעדת קומראן אחזה רק בתפיסה דואליסטית דטרמיניסטית של גזרה הקדומה הכפולה, לא רק שאינה נכונה, אלא שהיא מרוקנת מתוכן עקרונות תורה ומצוות רבות (דבר שהפוך מהקפדתה של עדת קומראן לתורה ולמצוות. גם בצד השני, עדת קומראן התירה חזרה של החוטאים למיניהם, ואפילו חברים מבחוץ:

יא.8. אפשרות ההצטרפות לעדת קומראן תואמת לגיור נכרים לעם ישראל:

מצוות רבות בתורה מורות ישירות בעקיפין על התרחקות והתבדלות מנכרים, ובעיקר מאלו העובדים עבודה זרה (לעומת יחס מטיב לאוהבי ישראל), כשבעת עמי כנען. למרות זאת, התורה מתירה את הגיור על 'אשת יפת תואר' (דברים כא' 10-14), ובגניזת קהיר ישנה צוואה לפיה למדו הלכות גיור מ'אשת יפת תואר'.

בצוואת לוי ידי' 6 מצוין: 'ובנות גויים תקחו לנשים, בטהרכם אותן שלא כחוק', ולא צוין מהוא חוק הגיור, או אם הוא תואם לאמור בדיני 'אשת יפת תואר' (אלא שצוואת לוי מוקדמת למתן תורת סיני) או לרמת הקבלה של רות (כמובא במגילת רות). ספר דברי גד החוזה ג' ט' חידש את ההיתר: 'מואבית ולא מואבי', ובפרק ט' (לדברי גד החוזה) הודגש הדחייה לגיור גבר מואבי בדחייתו כ'ארור', ואכן המואבים נענשו מהתנהגותם הלא מוסרית כלפי עמ"י, ולא מעבודתם הזרה (כפי שנאסר גיור על שבעת עמי כנען: דברים ז' 3; נחמיה יג' 25). עם זאת, דויד המלך קיבלו לתפקיד בכיר בשלטון המלכות, ובפרק ח' קצב'-קצד' דיבר על אהבת כל אדם (בדומה לצוואת השבטים וחלק מחז"ל).[417]

מכמה מקורות ראינו כפייה ישראלית על נכרים להפסקת עבודה זרה (כגון עבדים וגרי-תושב;[418] במזרח הירדן ??; אסתר ח' 17; קדמה"י יג' 257-318), ולפי מגילת המקדש מ' 5-6 הגר רשאי להיכנס עד החצר

---

[416] הלכות דעות ה' א'. עם זאת, המונחים שהרמב"ם כינה את מידות האמצע תואמים במקצת למידות הנפש שהבאתי בפרק הבא: הסתפקות, נחת, סלסול, גבורה, נדיבות, מתינות, סבלנות, בושת פנים. מונחים ותיאורים רבים ושונים הובאו בפרשנות היהודית מספרות בית שני ועד היום. במגילת סרך היחד מובא הוראות התנהגות לחברי עדת קומראן, ונראה שבה יש חלוקות התנהגות (ובכללם מידות) שונה ליריבהם (דורשי החלקות למשל; השוו ליחס לנכרים בפרק הבא). מסורות דומות יש במסכתאות חז"ל העוסקות במוסר ובמידות: פרקי אבות, דרך ארץ זוטא ורבה, כלה רבתי, ובעיקר במתייחסות לחכמים ולחסידים.

[417] 'דברו בשלום איש את רעהו ואהבתם המעשה והנעשה בצל יי כנפשותיכם; כי אם אתם אוהבים את הנעשה אות הוא שתאהבו להעושה; וגם מזה ומזה אל תנוח ידכם אהבו את יי וגם את האדם אז טוב לכם כל הימים'. נכרים מוזכרים לשלילה בצוואת קהת: 'וכען, בני, אזדהרו בירותתא די מ<ה>שלמא לכון ודי יהבו לכון אבהתכון ואל תתנו ירותתכון לנכראין ואחסנותכון לכילאין' (4Q542, קטע 1, טור א', שורה - 1 טור ב', שורה 1. תרגום: 'ועתה, בניי, היזהרו בירושה המסורה לכם ואשר נתנו לכם אבותיכם ואל תתנו ירושתכם לנכרים ונחלתכם לזרים'). מגמות אלו ידועות בחז"ל ובקבלה: 'חביב שנברא בצלם', 'מקדים שלום'.

[418] המונח גיור משמש בתורה גם לתושבים הגרים בארץ שאינה מולדתם. יש לציין שלמרות מצוות רבות לדאוג לגר, לכאורה מאידך, דוד ושלמה, שמום ל"מס עובד" (מל"א ט' 20-21). בדומה לכך, היו גם ה"גרים" שייעדו אותם דוד המלך ושלמה בנו להיות סבלים וחוצבים (דה"א כב' 2; דה"ב ב' 16-17).

השלישית במקדש. כנה ורמן סיכמה את הגיור בבית שני, וקבעה כי רק דור רביעי של גר יתקבל למקדש.[419] מכאן כנראה הסיבה שאבותינו לא קיבלו כגרים את עבדיהם, וגם לא את בניהם (ולא את בני שכם).

עדת קומראן התירה הצטרפות יהודים לעדתה בתהליך של שלבים שארך שנתיים. ליאורה גולדמן סבורה שאף היו נכרים שהתגיירו והצטרפו לעדה.[420] גם לאחר מכן היו מעמדות בעדת קומראן - כל אדם לפי שכלו.[421] העובדה שישנה אפשרות כניסה לעדת קומראן בדומה לגיור לעמ"י, מלמדת שאנשי החושך והיריבים של עדת קומראן אינם מוחלטים, ויכולים לשנות את דרכם וגורלם, וזאת עד לימי המשיח: 'ובשלים הקץ למספר השנים האלה, אין עוד להשתפח לבית יהודה' (ברית דמשק ד' 10-11).

בתשובתו זו של דברי גד החוזה ג' הותר להתחתן עם אשה מואבייה, והאיסור נשאר רק על הגברים: 'מואבי ולא מואבית'.[422] הלכה זו התקבלה בחז"ל: יבמות ח' ג'. כאן אנו חוזרים לצוואות השבטים יש אמירות של אהדה גם לנכרי,[423] כנראה מהאהבה הרבה והסנגוריה המורעפת גם לחוטאים ולרשעים (ראו על כך במאמרי: 'מוסר ואתיקה, מידות הנפש, רוחות ומלאכים - בצוואות השבטים').

יא.9. חוסר יכולת להבין את מושגי הרוח והסוד של עדת קומראן:

יתרה מזו, עקרונות רוחניים אלו קשים ביותר לפירוש והבנה, כפי שקשה לתפוס את הביטוי הקרוב של חז"ל: 'הכל כתוב והרשות נתונה', כשבתוך זה מחבל 'ובמלאך חושך תעות כול בני צדק' (סרך היחד ג' 22-21) גם בצדיקים וישנם מעשים מעורבבים, למשל כצוואת אשר א'-ו' שמגדירה ומזהירה מהצביעות.[424] להלן דוגמה לשני מונחים רלוונטים רווחים במגילות מורה הצדק (קבוצה 4) שקשה להבין משמעותית החד-ערכית, אפילו אם הם נתונים להחלטה ארצית-אנושית או שמימית:

- "גורל": האם בפועל מטילים 'גורל' או שזה הבנה לפי התגלגלות ורמזים משמיים? האם הוא קרוב ל'אורים ותומים' (בניגוד ל"נחש" בעמי קדם)?[425]

---

[419] ורמן, ספר היובלים, עמ' 569, נספח 3: גר וגרים בימי הבית השני. זאת כנראה על סמך הביטוי 'דור רביעי' בטור הקודם – לט' 5, אך בשני הטורים יש חוסרים וההסתמכות של ההדרה אינה החלטית. ראו גם: ורמן ושמש, לגלות נסתרות, עמ' 246-254.

[420] גולמן, המחזיקים במצוות אל, עמ' 323, מציעה שהלוויים בברית דמשק ד' 2-4 הם הנכרים שהתגיירו.

[421] 'ול]פ̇ל̇ דעתם כ̇כבדו איש מרעהו ולפי שכלו ירבה הדרו' (4QInstruction-d, Frg. 55); 'ודרשו את רוחום ביחד בין איש לרעהו לפי שכלו ומעשיו בתורה... וכתבם בסרך איש לפני רעהו לפי שכלו ומעשיו... להעלות איש לפי שכלו ותום דרכו ולאחרו כנעוותו' (סרך היחד ה' 21-20). יש עוד ביטויים דומים, בעי קר בסרך העדה.

[422] להרחבה ראו: בר-אילן, דברי גד החוזה, עמ' 167-172

[423] למשל בצוואת זבולון ז'-ח'.

[424] 'והנפש אשר תאמר להשליט את הטוב על הרע והיה סוף מעשיה גם דרך הרע; ויש איש אשר לא ירחם על עבדיו אשר שרתו לפניו ברע גם זה שני פנים לו אבל הכל רשע; ויש איש אשר אהב עושה רע עד כי יחפץ למות למענו ברע וגלוי הוא שני פנים לדבר הזה והכל ענין רע; כי אם גם אהבה היא אבל רעה היא בכסותה על רשע ועל כן הדבר הזה שמו טוב הוא וסוף מעשיו לרע יוביל; ויש אשר יגנב ירשיע יגזל ויחמס ועל דל ירחם גם לזה שני פנים והכל רע; כל אשר יחמס את רעהו יכעיס אלהים וישבע לשוא באל עליון ועל העני ירחם את יי נותן התורה יתעב ויכעיס ואביון יחיה; את נפשו יטנף ואת גוו יפנק רבים יהרג ועל מעט יחמל גם לזה שני פנים והכל ענין רע; ויש אשר ינאף ויזנה ומכל אכל ינזר ויצום ויעשה עול ובחיל עשרו יחמס רבים וברב רשעו הוא גם מצות יעשה גם לזה שני פנים והכל רע הוא; וכל אלה כחזירים וכארנבות הם כי גם אלה טהורים למחצה המה ובאמת טמאים הם; וכאלה דבר אלהים גם על לוחות החקות'.

[425] ראו בפרק על מסורות חנוך לעמי קדם (אנמדוראנכי שהעניקו לו את חוכמת הניחוש על פי אותות, במיוחד לפי השמן והכבד), ובעיקר ציפורים.

- "תיכון": איך שוקלים את הרוחות ('תיכון')? האם נעזרים באסטרולוגיה ופיזונומיה? תיכון זה התקבל בחז"ל בתפילת 'עלינו לשבח' ('לתכ**ו**ן עולם במלכות שדי'), אך בהמשך "תוקן" בטעות ל"לת**ק**ן".[426]
- אי-ההבנה של שילוב הגזרה הקדומה עם מעשיו של האדם. למשל, מגילות 'רז נהיה' מפורשות כאקסיומה דטרמיניסטית-אפוקליפטית, אך מגילות אלו דורשות התנהגות ועשייה מסוימת, שרק קיומה מבטיח השכר המצוין בה. דברים אלו עולים עם ירמיה לב' 19: 'גְּדֹל הָעֵצָה וְרַב הָעֲלִילִיָּה אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְקֻחוֹת עַל כָּל דַּרְכֵי בְּנֵי אָדָם לָתֵת לְאִישׁ כִּדְרָכָיו וְכִפְרִי מַעֲלָלָיו'.

בן סירא שהיה קרוב באמונתו ודעותיו לעדת קומראן (ראו אף הצעתו כמועמד למורה הצדק) מתאר הבחנה חדה לחיוניות המעשה הארצי: 'אל תאמר מאל פשע, כי אשר שנא לא עשה; פן תאמר הוא התקילני, כי אין צורך באנשי חמס; רעה ותועבה שנא ה', ולא יאננה ליראיו; אלוהים מראשית ברא אדם, ויתנהו ביד יצרו' (טו' 11-14).

<u>מגילת המלחמה (בני האור נגד בני החושך)</u> נתפסת ע"י החוקרים כדוגמה מובהקת לדואליזם. דווקא בה הטובים הם שבטי ישראל (בני האור),[427] ולא רק שבט יהודה שאיתו הזדהתה עדת קומראן במגילות מורה הצדק (קבוצה 4), או שבט לוי.

סיבה נוספת למסקנה השטחית של דואליסטיות, היא כי היא ההצגה הנוחה להבלטת הפער בין קבוצות ואידיאולוגיות בשיח יריביות הנוטה להנגיד את הטוב והאמת מול הרע והשקר. מצב זה רווח בספרויות וקבוצות רבות. הנה למשל דוגמה אקטואלית מהמחלוקת בין הרב אמנון יצחק לרב יוסי מזרחי שבה הוטח: 'אשרי המבדיל בין טהור לטמא ובין אמת לשקר'. וזאת, יש להדגיש, כאשר שניהם עוסקים בהגות ובציבור זהה.

עיקרון קרוב הינו האמונה בגזרה הקדומה הכפולה (פרדסטינציה דופלקס). הקושיות לעיל רלוונטיות גם עליו, אך מענין שזהו אחד מנושאי המחלוקת הגדולים שמציין יוספוס בין הפרושים לצדוקים. על כך ראו בפרק הפער והשוני בין הצדוקים-הראשונים לצדוקים-האחרונים.

יא.10. <u>חִירָם מִצֹּר – בקשת הגיור של מלך חירם בדברי גד החוזה (פְקוּדֵי)</u>

בהפטרה לפרשת 'פְקוּדֵי' מוזכר 'חִירָם מִצֹּר.. מִמַּטֵּה נַפְתָּלִי' (מל"א ז'), וזו ההזדמנות להביא את סיפור על חירם אחר, המלך הנכרי מצור, מהספר החיצוני 'דברי גד החוזה' פרק ט', שכן מדובר בתיאורים מרתקים, ואף אקטואליים – הנוגעים לגיור, כרפורמה המקודמת בממשלה:

'וישלח חירם מלך צור מלאכים אל דוד לאמר; הנה ידעתי שיי אלהיך הוא אלהים, ועתה עשה עמדי חסד ואמת, ולמוד אותי את משפט אלהיך, כי עבוד אעבוד אותו כל ימי חיי; יבאו המלאכים אל דוד ובידם מנחה

---

[426] כך בסידורי התפילה התימניים ושל הרמב"ם (מהדורת אור וישועה עמ' 161). שינוי זה פותר בנקל את הבעיה הלשונית: הפועל "לתכן" משמעותו כינון, ביסוס, ואם כן כוונת המשפט היא שאנו רוצים לבסס את מלכות הקב"ה בעולם ולגרום לכל הגויים להמליך את הקב"ה. ה'תיכון' מופיע במספר מגילות כגון ב'מוסר למבין'/'רז נהיה', ראו: קיסטר, מידות, עמ' 171-174.

[427] 'בני לוי ובני יהודה ובני בנימין גולת המדבר ילחמו בס' (א' 2); 'מכל שבטי ישראל יחלוצו להם אנשי חיל' (ב' 7-8); 'על האות הגדולה אשר בראש כול העם יכתובו עם אל ואת שם ישראל ואהרון ושמות שנים עשר ש[בטי ישרא]ל כתולדותם. על אותות ראשי המחנות אשר לשלושת השבטים' (ג' 13-14). קימרון, <u>החיבורים העבריים א'</u>, עמ' 111-113.

ליי ולדוד, ויאמרו אליו אתת דברי חירם, וישאו לפניו המנחה; לך אמור אל אחי אל חירם, כה אמר דוד אחיך, ירא את יי העושה שמים וארץ, את הים ואת היבשה את הלח את היבש את החום ואת הקור, את הדומם ואת הצומח את החי ואת המדבר; את הגלגלים את הכימה ואת הכסיל את השמש והירח את הגשמי ואת הרוחני את כוכבי לכת את החושים ואת הכל; כל אלה ברא ועשה בלי מה אל שדי יי שמו; ואם אתה עושה כן ועשית את המצוות אשר נצטוו לבני נח אביכם אזי טוב לך כל הימים; אבל אנו בני בריתו מופלאים ומופלגים ממכם בשורק אמת נחתמים בחתימת שדי נקראים בני אל אמת; ולנו לעשות את כל התורה כי נצטוו לנו בשם לאמר דבר אל בני ישראל; ולא עשה כן לכל גוי כאשר עשה לנו כי אם בנו בחר ואין זה כי אם אהבה רבה אשר אהבתנו'.

יא.11. <u>היחס שבין הגיור של הלל הזקן לגיור בימינו שהפכו לבית שמאי, ולגיור של ישו שקשה לעמוד על משמעותו כאשר האלמנט היותר חזק הוא ביטול המצוות</u>

נוכח המחלוקת הגדולה בנושא הגיור, של שר הדתות כהנה וחלק מהרבנים הדתיים האלומיים, מול הרבניים הראשוניים והחרדיים, נעמוד על עיקר המסורות ממגילות קומראן:

הגיור במגילת המקדש (שהיא עיקר מגילת מקור ההלכה) מתבצע ב-4/3 דורות (לפי רמת הכניסה לבית המקדש). גיור דורי זה כתוב במפורש בדברים כג' 8 לגבי אדומי ומצרי: 'בָּנִים אֲשֶׁר יִוָּלְדוּ לָהֶם דּוֹר שְׁלִישִׁי יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל ה', אך לא זכה להתייחסות פרשנית תואמת עד היום (וכן באתמה איסור גיור 10 דורות לממזר; ולעולם למואבים [דברים כג']). כנראה זו הסיבה שדויד דחה את בקשת חירם להתגייר (דברי גד החוזה ??).

הגיור לאשה הרבה יותר קל, שכן בדברים הוא לוקח חודש עד לביאה עם אשת יפת תואר (וחמור שבחז"ל סברו שמותר לשכב איתה בלילה הראשון -), ומגילת המקדש הרחיבה את גיורה המלא לאכילת קודשים רק לאחר 7 שנים (??). המסורת מדברי גד החוזה ?? נכנסה לחז"ל: 'מואבית ולא מואבי'. כך דויד קיבל את בתו של מואבי שביקש להתגייר, ושלמה נשא אותה לאשה (דברי גד החוזה).

יא.12. <u>ממעשר לקופה:</u>

פירוש הלכתי ממגילות קומראן על פרשת השבוע 'קֹרַח' שאקטואלי בימינו: האם צריך לעשר רק מתבואת השדה או גם מכל הכנסה כלכלית?

'וְלִבְנֵי לֵוִי הִנֵּה נָתַתִּי כָּל מַעֲשֵׂר בְּיִשְׂרָאֵל' (במדבר יח' 21). לפי ההקשר בהמשך הפרק (וגם במלאכי ג' 8-11), היות והלווים מצווים לתת מעשר מן המעשר (תרומה) לכוהנים, ואין אזכור לגבי כסף, נראה שאין חובת מעשר כספים (כך גם ביובלים לב'). אך זה מתייחס רק למעשר לוי, ומה עם מעשר עני (דברים יד' וכו') שמתואר כך בספר טוביה א' 7-8 (שהשתמר בכמה נוסחים במגילות קומראן): 'ואת המעשר השני לשש השנים עישרתי בכסף ואעל ואוכל אותם בירושלים בכל שנה ושנה; ואתן אותם ליתומים ואלמנות ולגרים הנלוים על בני ישראל הבאתים ונתתים להם בשנה השלישית, ונאכלם על פי החוק החקוק עליהם בתורת משה'.

לפי מגילת ברית דמשק יד' 12-17 [קימרון, <u>החיבורים העבריים א'</u>, עמ' 52): 'וזה סרך הרבים להכין כל חפציהם שכר שני ימים לממעיט וינתן על יד המבקר והשופטים מִמֶּנּוּ יתנו בעד פצֹעַם ומִמנו יחזקו ביד [ה]עני

וֹהאביון ולזקן אשר יכרע ולאיש אשר ינוגע ולאשר ישבה לגו נכר ולבתולה אשר אין לה גואל ולנער אשר ל*דורש ולכל עבודת [בית] החֶבֶר ולו יכרת בית החבר מידם. זה פרוש מושב [כול] המ[חנות וא]לה יס[ו]דות אוש[י] הקהל׳.

כלומר, אם חודש הינו שכר של 25 יום, וממנו צריך להפריש 2 ימי שכר, יוצא שיש כאן הפרשה לטובת החלשים בקהילה באחוז של 8%. אך אם נפחית את 70 ימי החגים, אחוז ההפרשה יהיה כ-10%. מכאן לכאורה שעדת קומראן הפרישו מעשר עני, אך היות שאין התאמה למעשר עני מדי שלוש שנים, ייתכן שהלכה זו ׳שכר שני ימים׳ היא המקור שהתגלגל ל׳קופה׳ בלשון חז״ל (בבא בתרא פרק א׳; ירושלמי שבת פרק י׳ ועוד. הרמב״ם תיאר כך: ׳מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה׳ (זרעים, הלכות מתנות עניים פ״ט ה״ג), ועד לדמי הביטוח לאומי בימינו.

יב. נשים ונישואין; מיניות ועירום

יב.1. מהגבלת המיניות ועד נזירות מינית (פרשת ׳נָשׂא׳):

בעוד פרשת ׳נָשׂא׳ מציינת 4 איסורים לנזיר (גפן,[428] שיכר, טומאת מת ושיער). רבים סוברים שמקור הנזירות המינית בנצרות, אלא שנזירות מינית כבר מוזכרת בצוואת יששכר ב׳ 1 לגבי אשה: ׳וירא אז מלאך יי אל יעקב, ויאמר שני בנים תלד רחל, כי בחלה (מאסה) במשכב בעלה, ותבחר הנזר (בנזירות)׳, ומספר חנוך א׳[429] קו׳ 1-12 גם לגבר,[430] ולסיפור זה יש מקבילה גם במגילה חיצונית לבראשית ב׳. על 2 מקורות ראשוניים אלו, התווספה ספרות חיצונית בעמי קדם, ובדומה גם בחז״ל.

ישנם עוד מקורות ממגילות קומראן שמתארות צמצום תענוג מיני (בדומה להתנזרותו של משה רבינו מציפורה אשתו - שמות יח׳ 2; במדבר יב׳ 1-8), והנה עיקרם: ׳עת לאדם לדעת את אשתו, ועת פרוש ממנה

---

[428] מעניין הרחבת הסוכר המתועש בימינו לאיסור הענבים המתוקים – גלוקוז, וכך רבים מתנזרים היום מסוכרים מטעמי בריאות, ולמעשה זהו היה ועדיין שיא התענוג במאכלים (אך דניאל י׳ 3 התנזר גם מלחם בשר ויין), וראו צוואת יששכר ד׳ 2-3: ׳איש תם לא ישאף הון מאכלי תאוה שונים לא יחמד בגד מחלצות לא ירצה; ימים רבים לא יקוה לחיות והוא רק לרצון יי יחכה׳. צוואת יוסף י׳ 1-2 מציינת שחן על הצם לכבוד ה׳; טוביה ז׳ 12 נגאל בזכות ויתור על סעודתו (השוו: בראשית כד׳ 33; ממל״א יג׳ ונבואות משה רבינו ודניאל). חסידים בחז״ל הסתפקו במעט מזון למשל הגרוגרת שאכל רבי צדוק משבת לשבת (גיטין נו׳), ובפרקי אבות ו׳ ד׳ אף דרשו: ״כַּדְּ הִיא דַּרְכָּהּ שֶׁל תּוֹרָה: פַּת בַּמֶּלַח תֹּאכֵל וּמַיִם בַּמְּשׂוּרָה תִּשְׁתֶּה׳, וכך נוהגים חסידים-מקובלים עד ימינו (למשל הבאבא סאלי).

[429] חנוך א׳ קו׳ 1-12.

[430] ׳ואחר ימים נשא מתושלח בני אשה לבנו למך ותהר לו ותלד בן: ובשרו היה לבן כשלג ואדם כפרח שושן ושער ראשו וקוצותיו כצמר צחר ועיניו יפות ובפקחו את-עיניו האיר את-כל-הבית כשמש וכל-הבית היה מאיר מאד: ויקם בידי המילדת ויפתח את-פיו וידבר אל-אדון הצדק: ולמך אביו ירא מפניו וינס ויבא אל-מתושלח אביו: ויאמר אליו בן מוזר נולד לי, משונה ואיננו כאדם, והוא דומה לבני אלהים בשמים ובריתו משונה, ואינו דומה אלינו ועיניו כקרני השמש ופניו מאירים: ונראה לי שהוא אינו ממני, כי אם מן המלאכים, ואירא פן יהיה אות בימיו על הארץ: ועתה אבקש ממך אבי ואתחנן לפניך, כי תלך אל-חנוך אבינו וידעת ממנו את האמת כי עם המלאכים שבתו: ויהי כשמע מתושלח את דברי בנו, ויבא אלי אל קצות הארץ, ואבוא אליו ואמר אליו, הנני בני למה באת אלי: ויען ויאמר בשאלה גדולה באתי אליך, ומפני מראה קשה קרבתי: ועתה אבי שמעני ללמך בני, נולד בן אשר אין דומה לו, ובריתו איננה כברית איש ושמראהו לבן משלג ואדם מפרח שושן, ושער ראשו לבן מצמר צחר ועיניו כקרני השמש, וכאשר פקח את עיניו האיר על הבית: ויקם בידי המילדת ויפתח את פיו ויברך את אדון השמים: ולמך אביו פחד וינס אליי, ולא יאמין כי הוא ממנו רק-הוא בדמות מלאכי שמים, ועתה באתי אליך למען תודיעני את-האמת: ואען אני חנוך ואמר אליו אדני עושה חדשה על-הארץ, ואני כבר ראיתי זאת במראה ואודיעך כי בימי ירד אבי עברו [מלאכים] ממלאכי השמים את דבר אדני: ויחטאו ויעברו חק וידבקו בנשים ויחטאו אתן וישאו מהן ויולידו מהם בנים: ויולידו על הארץ גבורים לא ברוח כי אם בבשר, ומשפט גדול יהיה על הארץ והארץ תטהר מכל טמאה: וכליון גדול יבא על כל הארץ, והיה מבול וכליון גדול שנה אחת: והבן הזה הנולד לכם ישאר על הארץ ושלשת בניו ימלטו אתו, וכאשר יגוע כל אדם אשר על הארץ הוא ובניו ימלטו: ועתה הודע ללמך בנך כי הנולד הוא בנו באמת וקראת שמו נח, כי הוא ישאר לכם והוא ובניו ימלטו מן הכליון אשר יבא על הארץ, על כל החטא ועל כל החמס אשר יעשה על הארץ בימיו: ואחרי כן ירב החמס על הארץ מאשר נעשה בראשונה, כי ידעתי מסתרי הקדושים כי הוא האדון הראני והודיעני ואקרא אותם בלחות השמים׳.

לתפילתו' (צוואת נפתלי ה' 8); 'וֹאשר יקרֹ[ב] לזנות לאשתו, אשר לא כמשפט, ויצא ולא ישוב עוד' (ברית דמשק).[431] מגילת המקדש מה' 11-12 וברית דמשק יב' 1-2 אוסרות על משכב עם האישה בעיר המקדש;[432] איסור פוליגמיה (ברית דמשק ד' 20- ה' 2) ואיסור חיתון עם אחיינית (ויקרא יח' 13; מגילת המקדש סו' 17-15; ברית דמשק ה' 7-10).

עם זאת, יש לציין שאין במגילות קומראן נזירות מלאה כמו תיאורי ההיסטוריונים על האיסיים שחלקם אינם נושאים נשים כלל (מלחמת היהודים ב' פ"ח; היפותיטיקה 11.14).

בכל אופן, מטרת המיניות היא: 'כי ידע אשר למען לדת בנים בקשה לחיות עם יעקב, ולא למען מלא תאותה' (צוואת יששכר ב' 3); טוביה ח' 7: 'ועתה לא לזנונים אני לוקח את אחותי זאת כי אם באמת צוה נא, כי אני והיא נמצא רחמים ונזקין יחדיו'; בטוביה נוסח פרענקיל מובא גם בפרק ג' 20: 'עם לצים לא היה חלקי, ולא לקחתי אישה מעונג, כי אם ליראה את שמך', וכן בפרק ו' 24: 'ומאז והלאה תבוא אליה ביראת יי, ולא מעונג ותשוקה'. הדגשת מטרת המשגל להבאת ילדים, מובאת גם ביוספוס וחז"ל.[433]

מאידך, במגילה חיצונית לבראשית ב' 9 מתואר עונגה המיני של אשת למך (בתאנוש) בויכוחם על פשר הילד שנראה כמלאך: 'ואמרה: "הוי אחי והוי אדוני, זכור לך אדנתי"'.[434]

- היובלים נ' 8 אוסר על משגל בשבת (ויש הצעה חלשה שגם בב"ד יא' 4: 'אל יתערב איש מרצונו בשבת'), ומסורת זו נשמרה בנידה לח': 'דתניא חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, **שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת**' (שמקורה כנראה במגילת המקדש מה' 11-12).[435] אלו מתחברים עם שירות עולת השבת שעדת קומראן התעלה לרמת מלאכים בשבתות (ראו בפרק על המלאכים).
- בסרך היחד לא מוזכרות נשים. מאידך בנספח שלו - סרך העדה א' 9-10, מצוין גיל 20 כמינימאלי לנשיאת אשה, שכן רק אז 'בדעתו [טוב] ורע'.[436]
- מגורי האבות באוהלים נפרדים מהאימהות גם מצביעים על גישה זו (בראשית כד' 67; היובלים כג' 4).[437]

---

[431] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 65 [4QDb) 4Q267 7 .Frg א' 12-13]. כנראה הכוונה למשכב שלא באופן המקובל (וגינאלי), וייתכן שזה איסור מורחב יותר. עם זאת, אין אמירה שהעונג אסור כאשר הוא נלווה למטרה העיקרית, וראו התייחסות בהמשך. ספר היובלים מטיף רבות נגד הזנות והטומאה, אם כי אינו מציין הלכה ברורה כזו.

[432] חוקרים סבורים שזו חומרה של עדת קומראן, אך זו בכלל מגילה קדם-כיתתית (ראו פרק עליה), ולעניין זה – אילו יחסי המין היו מותרים בירושלים, אזי סביר שעולי הרגל בעיקר היו מתקשים להמתין לטהרתם המלאה עד שהיו עולים למקדש (בו חייב טהרה מלאה).

[433] נשיאת אישה ויחסי מין לצורך הבאת ילדים היא הצורך והמטרה השגורה בפי חז"ל, וזוהי גם תפיסתו של יוספוס (??), וכך אמרה אמא שלום על בעלה התנא רבי אליעזר כיצד הוא מקיים יחסי אישות: 'אינו מספר עמי לא בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה, וכשהוא מספר מגלה טפח ומכסה טפח, ודומה עליו כמי שכפאו שד' (נדרים כ' II); 'ויקדש עצמו בשעת תשמישי' (נידה עא'). החסידויות ביהדות המודרנית (כמו גור) צמצמו את עונג המשגל בכיסוי חלק עליון של בגדים ואיסור חיבה.

[434] אפשר שדבריה אלו היו התגוננות, אך נשמעים אמינים – אחרת למך היה יודע ששקר מדברת. מסורת דומה יש בחז"ל: 'בשכר שמשהין עצמן בבטן כדי שתזריע אשתו תחילה נותן לו הקב"ה שכר פרי הבטן' (נידה עא'). היות ויעקב אבינו שכב פעמיים עם נשים שהחליפו לו - כאשר הוא חשב שהוא שוכב עם רחל (פעם בבראשית כט' 23 עם לאה ופעם בצוואת נפתלי א' 6 עם בלהה), ניתן להסיק שהיה בחושך מוחלט, אך גם ללא דיבורים ושינוי תנוחות.

[435] כמובן כך שמרו גם לקראת מתן תורה בהר סיני: 'וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה לֵךְ אֶל הָעָם, וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר; וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם.. וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים, אַל תִּגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה' (שמות יט' 10, 15). ובהתאמה נשמרה המסורת בכתובות א' א': 'בתולה נישאת ליום הרביעי'. להרחבה ראו: שמש וורמן, לגלות נסתרות, עמ' 162. בספר הזוהר ?? נותרה מסורת חלקית של איסור עלייה לקבר בשבת.

[436] 'ולוא [יקרב] אל אשה לדעתה למשכבי זכר כי אם מולואת לו עשרים שנה בדעתו [טוב] ורע' (קימרון, החיבורים העבריים א', פרק ד', עמ' 235). אבן עזרא סבר ש'עֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע' (בראשית ב' 9) הינו 'וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ' (בראשית ד' 1).

[437] 'וַיִּבְאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ'; 'ויקום מחיקו וירוץ ויגד לרבקה אמו. ותלך רבקה אל יצחק לילה ותגד לו וילכו יחדיו ויעקב עמם והנר בידיו'.

- למך חושד בבגידת אשתו עם מלאך [חֲנוֹךְ א׳ קו׳ 1-12 ; מגילה חיצונית לבראשית ב׳), כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה, כנראה כי שימש ככוהן גדול (זהו כנראה המקור לסיפור הולדת ישו, אם הספר חובר לפני הנצרות, וישנו גם סיפור בחֲנוֹךְ ב׳ [הסלאבי] כג׳ שיותר קרוב).[438]

יב.2. ברכת החיתון בין בני דודים? (בניגוד לקללת חיתון עם אחיינית)

נקודה הלכתית ממגילות קומראן על פרשת השבוע ׳מַטּוֹת – מַסְעֵי׳: בנות צלפחד ביקשו בפרשת ׳פִּינְחָס׳ לקבל את ירושת אביהן, ובקשתן התקבלה. כעת ראשי האבות של שבט מנשה מוחים על כך שאם בנות צלפחד יתחתנו עם בני שבט אחר, נחלתן, שהיא גם נחלת שבט מנשה, תיגרע לעולמים מנחלת השבט. שוב מקבל ה׳ את הטענה בעניין, וכל פרק לו׳ מוקדש לסיפור ולדין: ׳וְכָל בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְאֶחָד מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה, לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו׳ (במדבר לו׳ 8).

מבחינה גנטית, כרומוזום Y בריבוע דווקא משביח (בניגוד ל-X), אך הידע שלנו עליו מועט. מגילה חיצונית לבראשית ו׳ 6-8 מציינת שזה ׳חוק עולם׳ (וכך נהגו הקדמונים), המצווה מצוינת גם בטוביה ד׳ 12 נאמר: ׳וראשית דבר תיקח לך אשה מזרע אבותיך, אל תיקח אשה נכריה אשר לא משבט אביך היא, כי בני נביאים אנחנו, זכר נא בני כי נח אברהם יצחק ויעקב אבותינו, מעולם נשאו כולם נשים מקרב אחיהם, ויבורכו בילדים וזרעם ירש ארץ׳.

אלא שלפי מסורת חז״ל, דין זה בוטל, כי בטו׳ באב ׳הותרו שבטים לבא זה בזה׳ (תענית ל׳ II ; בבא בתרא קכא׳). אמנם הדין מפרשתינו אינו מצווה על עלמות שאינן זכאיות לירושת נחלה, אך נראה שהביטול של טו׳ באב כולל גם בחורות שזכאיות לנחלה – כמו בנות צלפחד (וכך מצוין בתלמוד), ואף ניתן ללמוד שכנראה עד תקנת טו׳ באב, כל הנשים לא היו נישאות מחוץ לשבטן.

למרות זאת, חז״ל דווקא עודדו חיתון בתוך השבט, ואפילו בתוך המשפחה הקרובה, וזאת בנשיאת אחיינית: ׳לא ישא אדם אשה עד שתגדל בת אחותו׳ ; ׳ת״ר האוהב את אשתו כגופו, והמכבדה יותר מגופו, והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה, והמשיאן סמוך לפירקן, עליו הכתוב אומר: ״וְיָדַעְתָּ כִּי שָׁלוֹם אָהֳלֶךָ״ (איוב ה׳ 24), האוהב את שכיניו, והמקרב את קרוביו, והנושא את בת אחותו, והמלוה סלע לעני בשעת דחקו, עליו הכתוב אומר (ישעיהו נח׳ 9) ׳אָז תִּקְרָא וַה׳ יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי״ (קידושין א׳ ד׳ ; יבמות סב׳), וגם כאן יש התנגשות לדין מקראי: ׳עֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ לֹא תְגַלֶּה, כִּי שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא׳ (ויקרא יח׳ 13).

במגילות קומראן אין אזכור לגבי היתר/איסור חיתון נשים מחוץ לשבטן, ואולי לגבי כוהנים בממ״ת, ושבח כזה מצוין בחז״ל. אך עדת קומראן כן הטיפה לשמירת האיסור המקראי לחיתון עם אחיינית: ׳ולוקחים איש את בת אחיהו ואת בת אחותו, ומשה אמר ״אל אחות אמך לא תקרב שאר אמך היא״ (ויקרא יח׳ 13 בשינוי מנוסח המסורה) ומשפט העריות לזכרים הוא כתוב וכהם הנשים׳. גם לחז״ל יש עיקרון דומה: ׳השוה

[438] ניר הוא אחיו של נוח, אביו של מלכיצדק. הוא חושד באשתו צופמינה שבגדה עם איש אחר, כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה, כנראה כי שימש ככוהן גדול. סיפור זה קרוב לסיפור הולדתו של ישו (וכנראה הועתק ממנו). חנוך ב׳ הסלאבי אינו בין המגילות וראו עליו בפרק זיהוי הספרים החיצוניים.

הכתוב אישה לאיש לכל עונשים שבתורה... השוה הכתוב אישה לאיש לכל דינים שבתורה' (קידושין לה'), אלא שכאמור במסורת אחרת זו החריגוהו (ללא התייחסות לעיקרון זה).

במאות שנים האחרונות רבנים ביטלו את ההמלצה החז"לית (שכאמור מנוגדת למקרא ולמגילות קומראן) לשאת אחיינית, בגלל שהבינו שזה גורם למחלות גנטיות (בעיקר טאי זקס; שכן כרומוזום ה-X נושא את רוב המחלות). זאת כאמור, בניגוד להשבחה גנטית של כרומוזום Y.

יב.3. עם מי להתחתן – אחיינית או בת הדוד:

לצד המקרא, במגילות הקדמוניות עד מגילות חורבן הבית (קבוצות 1-3) מודגשת מצוות חיתון עם כלה ממשפחת האב.[439] היות ואין לכך שום אזכור במגילות הכיתתיות של מגילות מורה הצדק (קבוצה 4), ייתכן שעדת קומראן ביטלה חוק זה, ובחז"ל הדין בוטל: 'הותרו השבטים להתחתן זה עם זה' (תענית ל' II; בבא בתרא קכא').

מאידך, עדת קומראן הטיפה לאיסור המקראי לחיתון עם אחיינית (ויקרא יח' 13;[440] מגילת המקדש סו' 15-17; ברית דמשק ה' 7-10),[441] שכן כך באיסור זה נהגו אפרים-דורשי החלקות והפרושים בעקבותם (קידושין א' ד'; יבמות סב'),[442] עד שבמאות שנים האחרונות ביטלו זאת בגלל שהבינו שזה גורם למחלות גנטיות (בעיקר טאי זקס; כרומוזום ה-X נושא את רוב המחלות, ואילו Y בריבוע משביח, אך הידע שלנו עליו מועט).

יב.4. הגברת המיניות השוביניסטית בפירוש מעוות של אשת יפת תואר

הצבעה על מגמת פרשנות הלכתית מפרשת השבוע 'כִּי תֵצֵא', שעולה בהשוואה ממגילות קומראן לספרות חז"ל: 2 סתירות מהותיות יש בפרשנות חז"ל לפשט התורה, שכמובן הן גם למגילות קומראן – בציונים מפורשים.

הראשונה היא מועד היתר המשגל עם השבויה יפת התואר: במסכת מכות ב' הובאה דעה (שלדיאבון אפילו התקבלה כהלכה סופית) לבעילה בכפייה מיידית של השבויה, וזאת כמובן בניגוד לפשט נשיאתה רק לאחר חודש אבלות (דברים כא' 10-13; וכך גם במגילת המקדש סג' 10-15).

---

[439] במדבר לו' 6-11: 'זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יי לִבְנוֹת צְלָפְחָד לֵאמֹר לַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים אַךְ לְמִשְׁפַּחַת מַטֵּה אֲבִיהֶם תִּהְיֶינָה לְנָשִׁים וְלֹא תִסֹּב נַחֲלָה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל מִמַּטֶּה אֶל מַטֶּה כִּי אִישׁ בְּנַחֲלַת מַטֵּה אֲבֹתָיו יִדְבְּקוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְכָל בַּת יֹרֶשֶׁת נַחֲלָה מִמַּטּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֶחָד מִמִּשְׁפַּחַת מַטֵּה אָבִיהָ תִּהְיֶה לְאִשָּׁה לְמַעַן יִירְשׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ נַחֲלַת אֲבֹתָיו... וַתִּהְיֶינָה מַחְלָה תִרְצָה וְחָגְלָה וּמִלְכָּה וְנֹעָה בְּנוֹת צְלָפְחָד לִבְנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים; שופטים א' 13; מגילה חיצונית לבראשית ו' 6-8 המציינת שזה 'חוק עולם'; יובלים ד' 15; טוביה ד' 12; ו' 18-24; יהודית ??. להרחבה ראו: אשל, הנישואים הראויים על פי המגילה החיצונית לבראשית ועל פי מקורות קרובים לה.

[440] 'עֶרְוַת אֲחוֹת אִמְּךָ לֹא תְגַלֶּה כִּי שְׁאֵר אִמְּךָ הִוא'.

[441] 'לא יקח איש את בת אחיהו או את בת אחותו, כי תועבה היא' (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 205); 'ולוקחים איש את בת אחיהו ואת בת אחותו, ומשה אמר "אל אחות אמך לא תקרב שאר אמך היא" (ויקרא יח' 13 בשינוי מנוסח המסורה) ומשפט העריות לזכרים הוא כתוב וכהם הנשים'. גם לחז"ל יש עיקרון דומה: 'השוה הכתוב אישה לאיש לכל עונשים שבתורה... השוה הכתוב אישה לאיש לכל דינים שבתורה' (קידושין לה'), אלא שהחריגוהו כאן.

[442] קידושין א' ד': 'לא ישא אדם אשה עד שתגדל בת אחותו'; יבמות סב': 'ת"ר האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו והמדריך בניו ובנותיו בדרך ישרה והמשיאן סמוך לפירקן עליו הכתוב אומר וידעת כי שלום אהלך האוהב את שכיניו והמקרב את קרוביו והנושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו הכתוב אומר (ישעיהו נח' 9) 'אָז תִּקְרָא וַה' יַעֲנֶה תְּשַׁוַּע וְיֹאמַר הִנֵּנִי'.

במגילת דברי/חזון/צוואת עמרם (4QVisions of Amram) ב׳ 6-7, עמרם משובח על אי-נשיאתו אשה נוספת, למרות שהיה רחוק מאשתו יוכבד 41 שנה,[443] כיוון שנתקע בחברון לאחר שהגיע לקבור את בני יעקב, ונשאר לשפץ את קבר האבות למרות החשש ממלחמה שנפתחה בין מצרים לכנען ופלשת (מלמד על זכותו לבן כמשה רבינו כאמרת טוביה ד׳ 12; ו׳ 24). בניגוד לכך, ובניגוד לאליעזר בן יעקב החסיד,[444] האמוראים נהגו: ׳רב שנקלע לעיר דרדיש הכריז: מי תהייה אשתי להיום? רב נחמן שנקלע לעיר כשנציב הכריז: מי תהייה אשתי להיום?׳ (יומא יח II), ורבי עקיבא דרש שמותר לגרש אשה אם מצא אשה יפה ממנה (ובדומה גרם לאשת טורנוסרופוס להתגייר כדי שתתגרש והוא ינשא לה). דוגמאות אלו תואמות לסגנון דורשי החלקות שהתירו חיתון עם אחיינית (בניגוד לפשט התורה ולמגילות), אך בתקופה מאוחרת יותר.

השנייה: ׳וְעָשִׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ׳ (דברים כא׳ 12). נחלקו התנאים - רבי אליעזר טוען ומביא ראיות שהפשט הוא בקיצוצם – וכך במגילת המקדש סג׳ 12, ואילו רבי עקיבא טוען שמדובר על גידול ציפורניים.

בצד הדברים יוער שזהו המקום היחידי בחומש התורה (מגילת רות ב׳כתובים׳, וגם בה אין הלכות ישירות) שמציין הלכות לגיור אשה, ובגניזת קהיר ישנה צוואה לפיה למדו הלכות גיור מ׳אשת יפת תואר׳;[445] בצוואת לוי ידי 6 מצוין: ׳ובנות גויים תקחו לנשים, בטהרכם אותן שלא כחוק׳. דברי גד החוזה ג׳ ט׳ חידש את ההיתר: ׳מואבית ולא מואבי׳, ובפרק ט׳ (לדברי גד החוזה) הודגש הדחייה לגיור גבר מואבי בדחייתו כ׳ארור׳. עם זאת, דויד המלך קיבלו לתפקיד בכיר בשלטון המלכות, ובפרק ח׳ קצב׳-קצד׳ דיבר על אהבת כל אדם (בדומה לצוואת השבטים וחלק מחז״ל).[446]

יב.5. איסור חרישה בשור ובחמור יחד: לוע הארי

פירוש הלכתי ממגילות קומראן על פרשת השבוע ׳כִּי תֵצֵא׳ שאקטואלי בימינו: 3 פעמים הרחיבה עדת קומראן את הפרשנות של המצווה: ׳לֹא תַחֲרֹשׁ בְּשׁוֹר וּבַחֲמֹר יַחְדָּו׳ (דברים כב׳ 10) לאותו עניין: בברית דמשק:[447] ׳ואם את בתו יתן איש לאישׁ, את כול מומיה יספר לו, למה יביא עליו את משפט [הארורה, אשר אמר [ארו]רֹ משגהֹ עור בדרך,[448] וגם אל יתנהֹ לאשר לוא הוכן לה, כי הוא כלאים [כחרוש ב]שוֹר וחמור ולבוש צמר ופֹשתים יחדיו׳; בממ״ת ג׳ 75-82:[449] ׳ועל הזונות הנעשה בתוך העם והמה ב[ני זרע] קדש משכתוב קודש ישראל ועל בה[מתו הטהור]ה כתוב שלוא לרבעה כלאים, ועל לבושׁ[ו כתוב שלוא] יהיה שעטנז, ושלוא לזרועֹ שדו וכֹ[רמו כלאי]ם, בגלל שהמה קדושים ובני אהרון ק[דושי קדושים], [וא]תֹּם יודעים

[443] לפי צוואת לוי יב׳ 4, לוי היה בן 48 כאשר עמרם ויוכבד התחתנו; שניהם נולדו באותו היום, ומחייב שגילם המקסימלי בחתונתם הוא 19. לוי נפטר בגיל 137 (סוף צוואתו). יש קושי בין זמנים אלו (ייתכן ממעבר המסורות ליוונית), גם למגילה 4Q464a לפיה: ׳שנים מאתים ועשר ישבו׳ (וממנה מסורת חז״ל תואמת; קדמוניות המקרא ח׳ 14, ט׳ 3).

[444] ׳לא ישא אדם אשתו ודעתו לגרשה [=וכבר בשעת הנישואין הוא מתכנן להיפרד ממנה], משום שנאמר: אַל תַּחֲרֹשׁ עַל רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ׳.

[445] https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=797896843645674&id=725933727508653

[446] ׳דברו בשלום איש את רעהו ואהבתם המעשה והנעשה בצל יי כנפשותיכם; כי אם אתם אוהבים את הנעשה אות הוא שתאהבו להעושה; וגם מזה ומזה אל תנוח ידכם אהבו את יי וגם את האדם אז טוב לכם כל הימים׳. נכרים מוזכרים לשלילה בצוואת קהת: ׳וכען, בני, אזדהרו בירותתא די מ<ה>שלמא לכון ודי יהבו לכון אבהתכון ואל תתנו ירותתכון לנכראין ואחסנותכון לכילאין׳ (4Q542, קטע 1, טור א׳, שורה - 1 טור ב׳, שורה 1. תרגום: ׳ועתה, בניי, היזהרו בירושה המסורה לכם ואשר נתנו לכם אבותיכם ואל תתנו ירושתכם לנכרים ונחלתכם לזרים׳). מגמות אלו ידועות בחז״ל ובקבלה: ׳חביב שנברא בצלם׳, ׳מקדים שלום׳.

[447] קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 34.

[448] על עיקרון זה ראו מאמרי: ׳לפני עיוור לא תיתן מכשול - הדוגמה לפירוש הדרש ופיתוחו׳: https://drive.google.com/open?id=1ucT493UXW2Jq06di3JYcHksBbjdmhae7

[449] קימרון, החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 209.

שמקצת הכהנים וה[עם מתערבים] [ו]ה[ם] מתוככים ומטמא[ם] את זרע[ו] הקודש ואף [זרע]ם עם הזונות'; ובן סירא כה' 11: 'אַשְׁרֵי בַעַל אִשָּׁה מַשְׁכָּלֶת, וְלֹא חוֹרֵשׁ בְּשׁוֹר וְבַחֲמוֹר יַחְדָּו'.

הנחתי שחז"ל קיבלו מסורת זו בע"פ, וניסחוה בלשונם (של ר' מאיר): 'כל המשיא בתו לעם הארץ, כאילו כופתה ומניחה לפני ארי' (פסחים מט' II).

יב.6. עירום:

פירוש הלכתי ממגילות קומראן על פרשת השבוע 'בְּרֵאשִׁית' שאקטואלי בימינו: 'וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם, וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם, וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת' (ג' 7), וכך בקטע מהגרסה המורחבת שביובלים ג' 31-31: 'ולאדם לבדו נתן לכסות את ערותו מכול החיה והבהמה; על כן צוה על הלוחות על כול אשר ידעו את משפט החוק לכסות ערותם ולא יגלו כהגלות הגוים'.

בסרך היחד ז' 12 נאסר להיחשף עירום,[450] במגילה 4Q512 (קימרון כינה אותה: 'ברכות למיטהר') מצוין: 'כסה] את בגדיו' (עותקים 36-38 שורות 11).[451] גם האיסיים הצניעו את גופם בשעת הטבילה ובצרכיהם (מלחה"י ב' פ"ח 159-161),[452] וגם בחז"ל יש שנהגו כך: 'אמר ר' יוסי: מימי לא נסתכלתי במילה שלי.. רבינו הקדוש.. שלא הכניס ידו תחת אבנטו.. מימי לא ראו קורות ביתי אימרי חלוקי' (שבת קיח' II).

ועדיין אם יש עירומים אחרים, עדיין נשאלת השאלה האם יש איסור צפייה בעירום (מה גם יש המפרשים שאיסור 'וְלֹא תָתֻרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם' מתייחס לעבודה זרה, ולא לנשים)?

בצוואות השבטים יש ריבוי הוראות על התרחקות מיופי נשים וזנות (ראובן ב' 8; שמעון ה'; לוי ו'-ז', ט' 9, יד' 6; יהודה טו'; יששכר ג' 5, ד' 3, ז' 2; נפתלי ח' 8; אשר ב'; בנימין ט' 2) ועד פרישות ונזירות חלקית.

יב.7. שירת מרים:

שירת מרים בפרשת השבוע 'בְּשַׁלַּח' מוזכרת בשני פסוקים (שמות טו' 20-21) אחרי שירת הים. האם מרים ונשות ישראל שרו רק את השורה הראשונה של שירת הים (המצוינת קודם לכן ע"י משה ובני ישראל - שמות טו' 1-15), או פשוט התורה קיצרה את חזרת השיר, היות שכבר הובא קודם לכן?

מגילת קומראן 4Q365 הינה נוסח מקרא מורחב (במגילות קומראן יש 6 נוסחי מקרא כשמעליהם מגילת המקדש, ומגילה זו מקבילה אליה בחלקה). קטע Frg. 6b (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 115) במגילה מציין לפחות 7 שורות (מקוטעות מכדי לצוטטן כאן) של שירת מרים, בנוסח שונה משירת הים ששר משה עם בני ישראל לפני כן.

---

450 'ואשר יהלך לפני רעהו ערום ולוא היה אנוש ונענש ששה חודשים'. כיסוי הגוף מצוין גם בחנוך פו' 4: 'מוציאים ערוותיהם כסוסים'.

451 וישנה ברכה לפני הטבילה וכך הדין בברייתא לברכות נא', בניגוד לרוב הברכות שנאמרות לפני המעשה (פסחים ז' II). על פי הפסיקה הספרדית יש לברך לפני הכניסה למקווה בעוד האישה לבושה בחלוק, ומיד אחרי הברכה עליה להסירו ולטבול.

452 'לבל יכלימו את אור האלוהים.. ואף כי הטלת הצואה היא צורך הטבע לאדם, הם חושבים כי היא מטמאה את הגוף ונוהגים לרחוץ אחריה את בשרם במים... והנשים רוחצות את בשרן בסדין (בחלוק), בעוד אשר הגברים שמים עליהם אזור'. ייתכן וזהו הפירוש של מה"מ יא' 6-7: 'ורוח יהיה בין כל מחנימה למקום היד כאלפיים אמה. וכל ערות דבר רע לא יראה סביב כל מחניהם' (בהתאם לדברים כג'). בניגוד מה לכך, באתר קומראן נמצא שירותים. הנוהג האשכנזי הוא לטבול פעם אחת ללא ברכה ואז לברך את ברכת הטבילה בתוך מי המקווה, ולאחריה לטבול פעם נוספת. גם הכוהנים מחויבים בלבוש נגד עירום: 'וַעֲשֵׂה לָהֶם מִכְנְסֵי בָד לְכַסּוֹת בְּשַׂר עֶרְוָה' (שמות כח' 42).

אז אם התשובה היא שהתורה לא קיצרה את אותה השירה, ומרים ונשות ישראל לא שרו רק את השורה הראשונה, אז מדוע התורה (בנוסח המסורה) לא הביאה את נוסח השירה המלא והמיוחד של מרים?

התשובה לכך נעוצה במהות ההבדלים בין נוסחי המקרא. הנחתי שחלק מהנוסחים הם סודיים - שמיועדים לכוהנים ולסופרי התורה. אחת הסיבות לכך שחלק מהנוסחים הם שונים – מורחבים וסודיים, היא כדי להצניע ענייני נשים (ויש לכך עוד דוגמאות מנוסחי המקרא הנוספים).

על נוסחי המקרא ממגילות קומראן וניתוח הסיבות, ראו בפוסט מפרשת השבוע 'וָאֶתְחַנַּן' או בפרק 'העדויות לבעלי המסורה: מ' המקדש; נוסחי המקרא (והתפתחותם לנוצרים ולשומרונים)'.

כנראה גם התואר "נביאה" למרים שניתן לה כאן, הובא כיוון ששירתה ניתנה לה ברוח הקודש, כשם שמתואר במזמור תהילים מקומראן (11QPs-a) 11Q5 כז' (החיבורים העבריים ב', עמ' 355) על דויד המלך, וכשם שיש נבואה בשירת הים של משה: כי 4Q174 (החיבורים העבריים ב', עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א") משייכת פסוק זה למקדש אחרית הימים: 'כאשר בראישונה ולמן היום אשר [צויתי שופטים] על עמי ישראל' (שמ"ב ז' 10-11), הואה הבית אשר[יכין] לוא באחרית הימים כאשר כתוב בספר [משה 'מִקְדָּשׁ] יי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ; יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד' (שמות טו' 17-18) הואה הבית אשר לוא יבוא שמה [איש אשר בב]שר[ו מום] עולם ועמוני ומואבי וממזר ובן נכר וגר עד עולם כיא קדושו שם יגלה [וכבודו ל]עולם תמיד עליו יראו ולוא ישמוהו עוד זרים כאשר השמו בראישונה את מקדש ישראל בחטאתמה'.

יב.8. 'כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דִּבְרֹת' – ירושת נשים בעדת קומראן:

נקודה מפרשת השבוע 'פִּינְחָס' בהקשר למגילות קומראן: מה היחס בין אזכורי וזכויות נשים בתנ"ך לעומת מגילות קומראן לעומת חז"ל? ובכן, בתנ"ך יש מיעוט אזכורים של נשים, אך הן מוזכרות גם לשבח; במגילות קומראן יש ספרות רחבה של נשים, ואף לשבח; בספרות חז"ל ההטרוגנית ניכרת מגמה שוביניסטית בה אין מקום לתפקידי מפתח לנשים, ואף ניטלו מהן זכויות ירושה, כמתואר במחלוקת זו:

מתקנת בנות צלופחד (במדבר כז' 7) עולה שהבת יורשת עם בת הבן. לפי מגילת תענית, כך גם היתה הלכת הצדוקים, אלא שיוחנן בן זכאי הפרושי ביטל הלכה: 'יב. בעשרין וארבעה ביה תבנא לדיננא: בימי מלכות יון היו דנין בדיני הגויים. וכשגברה ידם של בית חשמונאי בטלום, חזרו לדון בדיני ישראל. אותו היום שבטלום עשאוהו יום טוב. שהיו הצדוקין דנין בדיניהם לאמר: הבת יורשת עם בת הבן. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: מנין לכם? ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה'.

מלבד העיוות ההלכתי בנקודה זו, למדים מכאן עיקרון מרתק על אבסורד המסורת הפרושית: בן זכאי מנצח כביכול את הצדוקים בכך שאינם יודעים להביא ראייה מהתורה?! הרי זאת טענת מסורת האבות/תושב"ע הגדולה ביותר של הפרושים – שיש להם הלכות שאין להם בסיס במקרא (אז איך הוא טוען זאת נגד הצדוקים?!). לעומתם, עדת קומראן הביאה מסורות שמרחיבים את החומש, אך לא סותרים אותו (זולת ביטול עונש המוות שיסודו ביחזקאל יח' 23: 'הֲחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יי: הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה').

יב.9. מונוגמיה:

אידיאל המונוגמיה והנאמנות מודגש בתנ"ך,[453] באופן של התייחסות למצבים של מספר נשים בביקורת או בדיעבד.[454] הנישואים לאשה אחת היתה מחלוקת עיקרית בין עדת קומראן (ברית דמשק ד' 20- ה' 2)[455] למתנגדיהם אפרים-דורשי החלקות שנהגו בפוליגמיה (לדעתי אלו המתיוונים, ראו פרק בעניין), שאומצה ע"י הפרושים וחז"ל (כנראה כיוון שלא מסרו נפשם עליה: ספרי דברים יב' כג'; סנהדרין סג II).[456] מגילת המקדש נז' 15-19 מצווה אפילו על המלך לשאת רק אשה אחת (שזהו למעשה הפשט של דברים יז' 17: 'לֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים'), וראו על כך בפרק המונוגמיה של החשמונאים. במגילת דברי/חזון/צוואת עמרם (4QVisions of Amram) ב' 6-7 עמרם משובח על אי-נשיאתו אשה נוספת, למרות שהיה רחוק מאשתו יוכבד 41 שנה,[457] כיוון שנתקע בחברון לאחר שהגיע לקבור את בני יעקב ונשאר לשפץ את קבר האבות למרות החשש ממלחמה שנפתחה בין מצרים לכנען ופלשת (מלמד על זכותו כאב כמשה רבינו כאמרת טוביה ד' 12; ו' 24). בניגוד לכך, ובניגוד לדעתו של אליעזר בן יעקב החסיד,[458] האמוראים נהגו: 'רב שנקלע לעיר דרדיש הכריז: מי תהייה אשתי להיום? רב נחמן שנקלע לעיר כשנציב הכריז: מי תהייה אשתי להיום?' (יומא יח II). הלכה פרושית (שהתקבלה כהלכה סופית) דומה היא היתר 'אשת יפת תואר' בבעילתה בכפייה מיידית (מכות ב'), בניגוד לפשט נשיאתה רק לאחר חודש אבלות (דברים כא' 10-13; וכך גם במגילת המקדש סג' 10-15).

יב.10. גירושים:

לאחרונה נחשף היתר גירושים לברית דמשק יג' 16-17 [459] (תודות להדרתו החדשה של אלישע קימרון). ראייה חותכת זו מחזקת ממצאים קודמים של שילוב קברי נשים וילדים בודדים סמוך ליישוב בקומראן,[460] וההלכה המתפרשת מהמגילה המקראית 4Q76 שהינה נוסח ייחודי למלאכי ב' 16 שכבר התירה גירושים: 'כי אם שנ(א)תה שלח'.[461] גם בן סירא, ספרו בקאנון המגילות (ראה אליו בפרק 'מינוי מורה הצדק על עדת קומראן ויחסו לבן סירא'), התיר גירושין מסיבות דומות (כה' 29),[462] ובדומה תלוי הפירוש לשמות יח' 2:

---

[453] משלי לא' 3: 'אַל תִּתֵּן לַנָּשִׁים חֵילֶךָ'; מלאכי ב' 14-16: 'וַאֲמַרְתֶּם, עַל מָה: עַל כִּי יי הֵעִיד בֵּינְךָ וּבֵין אֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ, אֲשֶׁר אַתָּה בָּגַדְתָּה בָּהּ, וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ, וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ. וְלֹא אֶחָד עָשָׂה, וּשְׁאָר רוּחַ לוֹ, וּמָה הָאֶחָד מְבַקֵּשׁ זֶרַע אֱלֹהִים; וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וּבְאֵשֶׁת נְעוּרֶיךָ אַל יִבְגֹּד. כִּי שָׂנֵא שַׁלַּח, אָמַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְכִסָּה חָמָס עַל לְבוּשׁוֹ, אָמַר יי צְבָאוֹת; וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ'. פסוקים נוספים מצוטטים בברית דמשק ד' 20 – ה' 2 שלקמן.

[454] דברים כא' 15: 'כִּי תִהְיֶיךָן לְאִישׁ שְׁתֵּי נָשִׁים, הָאַחַת אֲהוּבָה וְהָאַחַת שְׂנוּאָה, וְיָלְדוּ לוֹ בָנִים, הָאֲהוּבָה וְהַשְּׂנוּאָה; וְהָיָה הַבֵּן הַבְּכֹר לַשְּׂנִיאָה'.

[455] 'הם ניתפשים בשתים בזנות לקחת שתי נשים בחייהם ויסוד הבריאה זכר ונקבה ברא אותם ובאי התבה שנים שנם באו אל התבה, ועל הנשיא כתוב לא ירבה לו נשים ודויד לא קרא בספר התורה החתום' (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 10-11). ראו ניתוח על ב"ד ה' 2-5 בפרק על 'השכחה הראשונה - התורה שהוחבאה בימי השופטים עד עמוד צדוק'.

[456] ישנה מסורת פרושית אחת של מונוגמיה: 'וכפר בעדו ובעד ביתו' בעד ביתו ולא בעד שני בתים' (יומא יג'). ראובן מרגליות טוען במאמר 'ריבוי נשים' (בתוך ספרו: 'עוללות: מחקרים תלמודיים קצרים' /'מחקרים בדרכי התלמוד') כי הרעיון להתחתן עם שתי נשים היה נחשב תמוה ויוצא דופן בעיני חז"ל. בנצרות, פוליגמיה נאסרה ע"י תיאודוסיוס הראשון ב-393.

[457] לפי צוואת לוי יב' 4, לוי היה בן 48 כאשר עמרם ויוכבד התחתנו; שניהם נולדו באותו היום, ומחייב שגילם המקסימלי בחתונתם הוא 19. לוי נפטר בגיל 137 (סוף הצוואה). יש קושי בין זמנים אלו (ייתכן ממעבר המסורות ליוונית), גם למגילה 4Q464a לפיה: 'שנים מאתים ועשר ישבו' (וממנה מסורת חז"ל; קדמוניות המקרא ח' 14, ט' 3).

[458] 'לא ישא אדם אשתו ודעתו לגרשה [=וכבר בשעת הנישואין הוא מתכנן להיפרד ממנה], משום שנאמר: אַל תַּחֲרֹשׁ עַל רֵעֲךָ רָעָה וְהוּא יוֹשֵׁב לָבֶטַח אִתָּךְ'.

[459] 'וכן ל[כ]ל ל[וק]ח אש[ה]... וכן למגרש'. יש גם במגילת המקדש נט' 4-5: 'וכול נדר אלמנה וגרושה, כול אשר אסרה על נפשה יקומו עליה, ככל אשר יצא מפיה', אך זו מגילה מקראית ולא כיתתית.

[460] יש לציין שנתון זה רלוונטי רק אם תיארוך השלדים תואם לתקופת ההתיישבות של העדה בקומראן. לדעות החוקרים בעניין ראו: ברושי, אורחות חיים בקומראן, עמ' 44-46.

[461] הסבר לקושי בפסוק: ישנו היתר לאיש לגרש – אם הוא שונא את אשתו, ואין מדובר באל ששונא את הגירוש (השוו: בבלי גיטין צ' ב'; ירושלמי קידושין ב' א'). ספר חסידים מביא מסורת מעניינת על פסוק 14 הקודם שמציין 'ברית': 'בימינו אין בעל נשבע לאשתו, פן יגרשנה וימצא נשבע לשווא'.

[462] 'אם לא תשמע לך, תן לה ספר כריתות ושלחנה לנפשה'.

'וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת צִפֹּרָה, אֵשֶׁת מֹשֶׁה - אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ'. יש הטוענים שגירושים הותרו אך היה איסור להינשא שנית (לבן-זוג אחר) כל עוד בן הזוג הקודם-הגרוש חי, כי כך רמוז במגילת המקדש נז' 18: 'כי היא לבדה תהיה עמו כול ימי חייה', על בסיס הטפת ישו בעניין: 'וַאֲנִי אֹמֵר לָכֶם: הַמְשַׁלֵּחַ אֶת אִשְׁתּוֹ בִּלְתִּי עַל דְּבַר זְנוּת, מְבִיאָהּ לִידֵי נִאֲפִים, וְהַלֹּקֵחַ אֶת הַגְּרוּשָׁה לוֹ לְאִשָּׁה, נֹאֵף הוּא',[463] וכך גם אמר רבי עקיבא.[464] לעומתם בית הלל הקלו בגירוש האשה: 'אפילו הקדיחה תבשילו', והפליג עקיבא: 'אפילו מצא אחרת נאה הימנה' (גיטין י' י'; וזאת בניגוד פרדוקסלי למדרשו 'שכל כתובים קדש, ושיר השירים קודש קדשים' [ידיים ג' ה']), וכן אמר וקיים כאשר גייר את אשתו של הנציב הרומי טורנוסרופוס (טיניאוס רופוס) כדי להינשא לה (נדרים נ' II).[465]

יב.11. <u>הגבלת המיניות:</u>

- איסור בברית דמשק: 'וְאֹאשר יקח[ב] לזנות לאשתו אשר לא כמשפט ויצא ולא ישוב עוד'.[466] ומה הפירוש "לזנות לאשתו"? ייתכן שזה משכב שלא באופן המקובל (וגינאלי), וייתכן שזה איסור מורחב יותר, כפי שמצוין ב:
- צוואת יששכר ב' 3: 'כי ידע אשר למען לדת בנים בקשה לחיות עם יעקב ולא למען מלא תאותה'; <u>טוביה</u> ח' 7: 'ועתה לא לזנונים אני לוקח את אחותי זאת כי אם באמת צוה נא כי אני והיא נמצא רחמים ונזקין יחדיו'; ב<u>טוביה</u> נוסח פרענקיל מובא גם בפרק ג' 20: 'עם לצים לא היה חלקי ולא לקחתי אישה מעונג כי אם ליראה את שמך', וכן בפרק ו' 24: 'ומאז והלאה תבוא אליה ביראת יי ולא מעונג ותשוקה'. הדגשת מטרת המשגל להבאת ילדים מובאת גם ביוספוס וחז"ל.[467]
- מאידך, ב<u>מגילה חיצונית לבראשית</u> ב' 9 מתואר עונגה המיני של אשת למך (בתאנוש) בויכוחם על פשר הילד שנראה כמלאך: 'ואמרה: "הוי אחי והוי אדוני זכור לך אדנתי"'.[468]
- צוואת יששכר ב' 1: 'וירא אז מלאך יי אל יעקב ויאמר שני בנים תלד רחל כי בחלה (מאסה) במשכב בעלה ותבחר הנזר (בנזירות)'.[469] למעשה זה המקור הקדום ביותר של נזירות בהקשר מיני; צוואת נפתלי ה' 8: 'עת לאדם לדעת את אשתו ועת פרוש ממנה לתפילתו'.

---

[463] הבשורה על-פי מתי ה' 31-32 ומקבילות. וראו דברי פאולוס באיגרת הראשונה אל הקורינתיים ז' 1-40. ייתכן שכיוון שבברית דמשק (קימרון, <u>החיבורים העבריים א'</u>, עמ' 34) אין אזכור לגרושות, אך כן לאלמנות, יש חיזוק לכך: 'אל יבא איש [אשה בברית(?) הקו]דש אשר ידעה לעשות מעשה מִבדבר ואשר ידעה [מעשה בבית] אֹביה או אלמנה אשר נשכבה מאשר התארמלה וכול [אשר עליה ש]ם רע בבתוליה בבית אביה אל יקחה איש כי אם [בראות נשים] נאמנות וידעות ברורות ממאמר המבֹקֹר אשר על [הרבים ואח]ֹר יקחנה', אך אם מותר לשאת גרושה שהגרוש שלה אינו חי, אז היא כן היתה להיות מצוינת בקטע זה.

[464] 'לא תבשל בקדירה שבישל בה חבירך' (פסחים קיב').

[465] נגד המסורת שגייר ולקח את אשתו של <u>טורנוסרופוס</u>, ראו: "ספר המעשיות" למ' גסטר, ליפסיאה-לונדון 1924, עמ' 38/9, מס' 63).

[466] 'וְאֹאשר יקח[ב] לזנות לאשתו אשר לא כמשפט ויצא ולא ישוב עוד' (קימרון, <u>החיבורים העבריים א'</u>, עמ' 65 [4QDb 4Q267 7 Frg. א' 12-13]). עם זאת, אין אמירה שהעונג אסור כאשר הוא נלווה למטרה העיקרית, וראו התייחסות בהמשך. השוו: 'אין עון גדול מהזנות' (יובלים לג' 20).

[467] נשיאת אישה ויחסי מין לצורך הבאת ילדים היא הצורך והמטרה השגורה בפי חז"ל, וזוהי גם תפיסתו של יוספוס (??), וכך אמרה <u>אמא שלום</u> על בעלה ה<u>תנא רבי אליעזר</u> כיצד הוא מקיים יחסי אישות: 'אינו מספר עמי לא בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה, וכשהוא מספר מגלה טפח ומכסה טפח, ודומה עליו כמי שכפאו שד' (נדרים כ' II); 'ויקדש עצמו בשעת תשמישי' (נידה עא'). החסידויות ביהדות המודרנית (כמו גור) צמצמו את עונג המשגל בכיסוי חלק עליון של בגדים ואיסור חיבה.

[468] אפשר שדבריה אלו היו התגוננות, אך נשמעים אמינים – אחרת למך היה יודע ששקר מדברת. מסורת דומה יש בחז"ל: 'בשכר שמשהין עצמן בבטן כדי שתזריע אשתו תחילה נותן לו הקב"ה שכר פרי הבטן' (נידה עא'). היות ויעקב אבינו שכב פעמיים עם נשים שהחליפו לו - כאשר הוא חשב שהוא שוכב עם רחל (פעם בבראשית כט' 23 עם לאה ופעם בצוואת נפתלי א' 6 עם בלהה), ניתן להסיק שהיה בחושך מוחלט, אך גם ללא דיבורים ושינוי תנוחות.

[469] ראו מאמרי בעניין: <u>'הקבלות מיניות רחל בין צוואת יששכר ב' לטוביה והיובלים'</u>.

- מגילת המקדש מה׳ 11-12 (וב״ד יג׳ 1-2) אוסרת על משגל בעיר המקדש.[470] ככל הנראה עדת קומראן ראתה בעדתה תחליף למקדש (ראו בפרק המלאכים), ומשכך קיים איסור משגל במתחם היישוב או באזורים המקודשים שבו.
- היובלים נ׳ 8 אוסר על משגל בשבת (ויש הצעה חלשה שגם בב״ד יא׳ 4: ׳אל יתערב איש מרצונו בשבת׳), ומסורת זו נשמרה בנידה לח׳: ׳דתניא חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, **שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת**׳ (שמקורה כנראה במגילת המקדש מה׳ 11-12).[471] אלו מתחברים עם שירות עולת השבת שעדת קומראן התעלה לרמת מלאכים בשבתות (ראו בפרק על המלאכים).
- בסרך היחד לא מוזכרות נשים. מאידך בנספח שלו - סרך העדה א׳ 9-10, מצוין גיל 20 כמינימאלי לנשיאת אשה, שכן רק אז ׳בדעתו [טוב] ורע׳.[472]
- מגורי האבות באוהלים נפרדים מהאימהות גם מצביעים על גישה זו (בראשית כד׳ 67; היובלים כג׳ 4).[473]
- משגל בהריון: למך חושד בבגידת אשתו עם מלאך [חֲנוֹךְ א׳ קו׳ 1-12; מגילה חיצונית לבראשית ב׳), כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה, כנראה כי שימש ככוהן גדול (זהו כנראה המקור לסיפור הולדת ישו, אם הספר חובר לפני הנצרות, וישנו גם סיפור בחֲנוֹךְ ב׳ [הסלאבי] כג׳ שיותר קרוב).[474] מהסיפור משתמע כי למך כנראה פרש מאשתו בתקופת ההריון, כפי שנהגו האיסיים (מלחה״י ח׳ 143), ואילו לפי עדת קומראן, כנראה (ההלכה מקוטעת ופירשה אינו ודאי) היה מותר משגל בהריון: ׳ישכב עם אשה הרה מקוץ דם׳ (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 23, שו׳ 15-16).

יש לציין כי גם החסידויות המודרניות מגבילות מיניות באופנים דומים ושונים (וראו עוד בפרק השוואת עדת קומראן לחסידויות המודרניות, ואת ספרה של נאוה וסרמן, ׳מימי לא קראתי לאשתי, זוגיות בחסידות גור׳ לעומת ספר של שמואל בוטח: ׳סקס כשר׳). מספרים שמנחם מנדל מקוצק קיים פעמיים יחסי אישות עם אשתו, עד שמתה מכך.

יב.12. יופי ומעמד האשה בהשוואה לחז״ל:

---

[470] חוקרים סבורים שזו חומרה של עדת קומראן, אך זו בכלל מגילה קדם-כיתתית (ראו פרק עליה), ולעניין זה – אילו יחסי המין היו מותרים בירושלים אזי סביר שעולי הרגל בעיקר היו מתקשים להמתין לטהרתם המלאה עד שהיו עולים למקדש (בו חייב טהרה מלאה).

[471] כמובן כך שמרו גם לקראת מתן תורה בהר סיני: וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה לֵךְ אֶל הָעָם, וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר; וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם.. וַיֹּאמֶר אֶל הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים, אַל תִּגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה׳ (שמות יט׳ 10, 15). להרחבה ראו: שמש וורמן, לגלות נסתרות, עמ׳ 162. בספר הזוהר נותרה מסורת חלקית של איסור עלייה לקבר בשבת.

[472] ׳ולוא [יקרב] אל אשה לדעתה למשכבי זכר כי אם מולואת לו עשרים שנה בדעתו [טוב] ורע׳ (קימרון, החיבורים העבריים א׳, פרק ד׳, עמ׳ 235). אבן עזרא סבר ש׳עֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע׳ (בראשית ב׳ 9) הינו ׳וְהָאָדָם יָדַע אֶת חַוָּה אִשְׁתּוֹ׳ (בראשית ד׳1).

[473] ׳וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ; ׳ויקום מחיקו וירוץ ויגד לרבקה אמו. ותלך רבקה אל יצחק לילה ותגד לו וילכו יחדיו ויעקב עמם והנר בידיו׳.

[474] ניר הוא אחיו של נוח, אביו של מלכיצדק. הוא חושד באשתו צופמינה שבגדה עם איש אחר, כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה, כנראה כי שימש ככוהן גדול. סיפור זה קרוב לסיפור הולדתו של ישו (וכנראה הועתק ממנו). חנוך ב׳ הסלאבי אינו בין המגילות וראו עליו בפרק זיהוי הספרים החיצוניים.

חלק מנוסחי המקרא מקומראן (ראו פרק בעניין) מרחיבים על פועלם ויופיין של נשים שונות,[475] וכך בספרים החיצוניים,[476] שבחלקן נשים הן אפילו הגיבורות. הסיבה לכך היא כנראה שנוסח המסורה צינזר וצמצם ענייני נשים (ועניינים נוספים כמו מיסטיקה). מאידך, צוואת ראובן ה׳ 3 אוסרת על נשים אפילו מלהתאפר (השוו: ישעיה ג׳ 16-ד׳ 1). בטוביה ד׳ 3 יש הוראת כיבוד האם,[477] ובבן סירא לאשה נאמנה.[478] לעומתם, חז״ל צמצמו את זכויות ומעמד האשה; למשל, בית הלל בית הקלו לשאת אשה בשווה פרוטה במקום שווה דינר לפי בית שמאי (קידושין א׳ א׳), וזאת אולי כדי שיוכלו לשאת יותר נשים/גם את האחיינית. כאן יוער שמגילות קומראן (במיוחד 3 הקבוצות הראשונות), כוללים יותר תיאורי נשים. הסיבה העיקרית לכך היא כנראה שנוסח המסורה מיועד להצניע את מעשיהם ויופים של הנשים (ראו עוד בפרק על נוסחי המקרא), כגון: שירת מרים מורחבת, ייתכן וספר שושנה שרד במגילות, הספר החיצוני יהודית, תוספות חיצוניות למגילת אסתר ועוד. בהקשר זה יצוין שפילון מתאר מחיצה שיויונית אצל התיאורופטים, ורוב החוקרים סבורים שלא היתה הפרדה/מחיצה ברורה בין גברים לנשים בבתי הכנסת העתיקים ובקריאת התורה בימי הבית השני (וכך למשל בין עלי לחנה),[479] והפרדות אלו התעצמו בהשפעת האיסלאם.

יש לציין שיוספוס מספר על האיסיים שלדעת האיסיים ׳אין להאמין לנשים׳ (קדמה״י יז׳ 352), אך אפשר שזה מניסיונו האישי, כיוון שגירש אשה אחת כיוון ש׳מידותיה לא מצאו חן בעיני׳ (חיי יוסף יז׳ 352), ולאחר מכן אחרת נטשה אותו זמן לא רב אחר נישואיהם.

יב.13. ייחוד והפרדה בין גברים לנשים:

מקור הלכת הייחוד של חז״ל כנראה מצוואת ראובן ו׳ 2: ׳ואותן צוו אשר לא תתחברנה עם הגברים׳. אלא שההקפדה על כך אצל התירופאטיים (אחיהם של האיסיים) לפי פילון כוללת לימוד ושהות משותפת עם מחיצה שיוויונית (בדומה לקהילות שיויוניות בימינו), והשירה אפילו מעורבת (בעוד חז״ל אסרו שירת נשים).

---

[475] למשל: נוסח מקרא לשמות 4Q365 Frg. 6b (קימרון, החיבורים העבריים ג׳, עמ׳ 115) יש לפחות 7 שורות (מקוטעות) של שירת מרים בנוסח שונה משירת הים.

[476] ביובלים יש שמות של רוב נשות הקדמונים, ופרק לו׳ 23: ׳כי תמימה וישרה היתה בכול דרכיה ותכבד את יעקב. ובכול ימי חייה עמו לא שמע מפיה דבר קשה כי ענוה ושלום וישר וכבוד בה׳; מגילת חיצונית לבראשית כ׳ 2-8: ׳ויפה לה מראה פניה. ומה...[דק] שער ראשה; מה נאוות הן לה עיניה. ומה נחמד הוא אפה וכל זיו פניה... מה נאוה לה חזה ומה יפה לה כל לבנתה. זרועותיה מה יפות וידיה מה כלילות... כל מראה ידיה. מה נאוות כפיה ומה ארוכות ודקות כל אצבעות ידיה. רגליה מה יפות ומה שלימות לה שוקיה. וכל בתולות וכלות הנכנסות לחופה לא שפרו ממנה. ועל כל נשים ייף יופיה ועליון יופיה למעלה מכולן; ועם כל יופיה זה חכמה רבה עמה. ודל ידיה [מעשה ידיה] נאה׳; יהודית י׳ 19: ׳ויתמהו על יפיה ויתמהו על בני ישראל ממנה, ויאמרו איש אל רעהו ומי יבוז לעם הזה אשר יש בקרבו נשים כאלו׳; שושנה 34: ׳ושושנה הייתה טובת מראה רכה וענוגה׳; רז נהיה׳ 71-82: ׳אשה לקחתה בר־ישכה קח מולד[ה ובנחלתה תשכיל] מרז נהיה בהתחברכה יחד התהלך עם עזר בשרכה [ ] את אביו [ו]את אמו [יתוש ובאשתו דבק לבשר אחד] אותכה המשיל בה ותש[וקתה.. מאביה] לא המשיל בה, מאמה הפרידה ואליכה [דבקה והיתה] לך לבשר אחד. בתכה לאחר יפריד ובניכה [לבנות רעיכה] ואתה ליחד עם אשת חיקכה כי הלא שאר ע[ותכה] ואשר ימשול בה זולתכה הסיג גבול חיוהי. ב[רוחה] המשילך להתהלך ברצונכה ולא להוסיף נדר ונדב[ה] השב רוחכה לרצונכה וכל שבועת אסרה לנדר נדר [בה] הפר על מוצא פיכה וברצונכה הניא[ה ולא למבטא] שפתיכה סלח לה למענכה׳.

[477] ׳וכבד את אמך ואל תעזוב אותה כל ימי חייה, ועשה הטוב בעיניה ואל תעצב את רוחה בכל דבר׳. מסורת מקבילה/עברה ליבמות סב׳ II: ׳תנו רבנן: האוהב את אשתו כגופו והמכבדה יותר מגופו׳. העתקה זו סבירה שכן גם אמרתו המפורסמת של הלל: ׳מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך׳ (שבת לא׳) קרובה אם לא מועתקת מטוביה ד׳ 15 (נוסח קצר): ׳בני! שים לבך לכל מעשיך. ואשר תשנא לנפשך - לא תעשה לאחרים׳, ו/או מבן סירא לא׳ 18: ׳דעה רעך כנפשך, ובכל ששנאת התבונן׳.

[478] למשל: ׳אַל תִּמְאַס אִשָּׁה מַשְׂכֶּלֶת, וְטוֹבַת חֵן מִפְּנִינִים... אִשָּׁה לְךָ אַל תְּתַעֲבֶהָ, וּשְׂנוּאָה אַל תְּאַמֵּן בָּהּ׳ (ז׳ 19, 26).

[479] ראו: ספראי, ׳האם היתה קיימת עזרת נשים בבית הכנסת בתקופה העתיקה?׳, תרביץ, לב׳, עמ׳ 329-338; Levine, L.I., The Ancient Synagogue – The first Thousand Years, New Haven and London: 2000.

עזרא החיצוני ד׳ 13-32 מפרט את כח והשתלטות הנשים, וכמוהו גם אגרת אריסטיאס ??.

יב.14. חטא ראובן עם בלהה: זנות ומקור איסור הייחוד

צוואת ראובן (בנוסח היווני העיקרי) אינה מציינת את עיקר חטאו עם בלהה, אלא בלשון נקייה: ׳ואחלל יצוע יעקב אבי׳ (א׳ 6). יחד עם בראשית מט׳ 4,[480] זהו כנראה המקור לדעת חז״ל: ׳אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: ״כל האומר ראובן חטא – אינו אלא טועה״... מלמד שבלבל מצעו של אביו׳ (שבת נה׳ II).

בניגוד לאלו, היובלים לג׳ דווקא מדגיש ומפרט את החטא, כדרכו של התנ״ך (אם כי במקרה זה דווקא בקיצור) – ללמדנו גם מה לא לעשות, בעיקרון שמנוסח מפורשות במגילת ממ״ת ג׳ 23-24: ׳וה[משכיל יבין ו]זכור את מלכי ישראל, והתבנן במעשיה שמי מהם שהיא ירא[ו ממשפטי התו]רה, היה מצול מצרותוהם מבקשי התורה׳.[481]

העיקר ביובלים לג׳ אינו פירוט החטא, אלא הלימוד - ש׳אין עון גדול מהזנות׳ (פס׳ 20), והסיבה שהעונש המלא והמיידי (פס׳ 10-14) לא הוחל על ראובן, מכיוון ש׳עד אליו לא נגלה עד תום החוק והמשפט והמצוה לכול׳.

בעוד היובלים לג׳ מדגיש את העניינים המשפטיים, צוואת נפתלי מדגישה את הזהירות המוסרית כדי שצאצאיו לא יחטאו שוב עם נשים, ומאידך גם אזהרות לנשים ועד האשמתן בגירוי הנפילים.

בספר טוביה ?? הורי שרה מברכים אותה ביציאתה להקמת בית בישראל, ומבקשים שתשמור על דרכי הצניעות.

יב.15. איסור הזנות

פירוש הלכתי ממגילות קומראן על פרשת השבוע ׳בָּלָק׳ שאקטואלי בימינו: ׳וַיָּחֶל הָעָם לִזְנוֹת אֶל בְּנוֹת מוֹאָב׳ (במדבר כה׳ 1). הזנות המינית מוזכרת בתנ״ך, וכך נתפסת בתודעה, כמעשה מיני שאינו בין בני זוג נשואים כדין, אך במגילת ברית דמשק: ׳וְאֹאשר יקרֹ[ב] לזנות לאשתו אשר לא כמשפט ויצא ולא ישוב עוד׳ (קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 65). ומה הפירוש ״לזנות לאשתו״? ייתכן שזה משכב שלא באופן המקובל (וגינאלי), וייתכן שזה איסור מורחב יותר, כפי שמצוין בצוואת יששכר ב׳ 3: ׳כי ידע אשר למען לדת בנים בקשה לחיות עם יעקב ולא למען מלא תאותה׳; טוביה ח׳ 7: ׳ועתה לא לזנונים אני לוקח את אחותי זאת כי אם באמת צוה נא כי אני והיא נמצא רחמים ונזקין יחדיו׳; בטוביה נוסח פרענקיל מובא גם בפרק ג׳ 20: ׳עם לצים לא היה חלקי ולא לקחתי אישה מעונג כי אם ליראה את שמך׳, וכן בפרק ו׳ 24: ׳ומאז והלאה תבוא אליה ביראת יי ולא מעונג ותשוקה׳.

מסורות דומות התקבלו בחז״ל, כגון: וכך אמרה אמא שלום על בעלה התנא רבי אליעזר כיצד הוא מקיים יחסי אישות: ׳אינו מספר עמי לא בתחילת הלילה ולא בסוף הלילה אלא בחצות הלילה, וכשהוא מספר

---

[480] ׳פַּחַז כַּמַּיִם אַל תּוֹתַר, כִּי עָלִיתָ מִשְׁכְּבֵי אָבִיךָ, אָז חִלַּלְתָּ יְצוּעִי עָלָה׳.
[481] קימרון, החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 211.

מגלה טפח ומכסה טפח, ודומה עליו כמי שכפאו שד' (נדרים כ' II); 'ויקדש עצמו בשעת תשמישי' (נידה עא'). החסידויות ביהדות המודרנית (כמו גור) צמצמו את עונג המשגל בכיסוי חלק עליון של בגדים ואיסור חיבה.

יב.16. שמירת נידה במגילות ובחז"ל:[482]

בפרשת השבוע 'מְצֹרָע' מובאת הלכת שמירת 7 ימי נידה מאישה שראתה דם, ונשווה בין הלכת עדת קומראן לחז"ל בעניין: במגילת ברית דמשק ה' 7 הטיף (כנראה מורה הצדק) נגד דורשי החלקות: 'ושוכבים עם הרואה דם זובה'. יש המזהים את דורשי החלקות עם הפרושים, אם כי אני זיהיתים עם המתיוונים, כאשר בין הפרושים היו שהקלו בטהרה, וחז"ל קיבלו את רוב מסורותיהם מעדת קומראן, ומיעוט הלכה מדורשי החלקות (תוך השלמות של מדרש יוצר). בענייננו, המשנה בנידה מביאה כמה הלכות המתירות כתמי דם: 'וראת דם.. ואם יושבת, טהורה' (טי' א'); 'תולה בכל דבר שהיא יכולה לתלות... עד כמה היא תולה... עד כגריס של פול' (ח' ב'); 'וחכמים אומרין, אין בכתמים משום זוב' (ו' יד'); 'הירוק... וחכמים מטהרין' (ב' ו'), ובתלמוד: 'אמר שמואל: בדקה קרקע עולם וישבה עליה ומצאה דם עליה – טהורה, שנאמר (ספר ויקרא טו' 19) "בִּבְשָׂרָהּ" – עד שתרגיש בבשרה' (נז' II).

מאידך, בחז"ל יש דעות שונות עד סותרות, ונראה שגישתו שחומרת דרבי זירא ל'שבעת ימים נקיים' (נידה סו'), אינה עולה עם ההקלה לעיל בעניין הכתם. לחומרא זו אין הקבלה במגילות קומראן.

נקודה אחרת בעניין, היא משמעות הנידה להרחקה מבעלה (ויקרא יח' 19)? שבת יג' אוסרת: 'לא יאכל הזב עם הזבה מפני הרגל עבירה', ואילו כתובות סא': 'כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה נדה עושה לבעלה חוץ ממזיגת הכוס והצעת המטה והרחצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה', ובדף סה' II ייחדו לנידה בגדים מיוחדים. מגילת המקדש מח' 16 מחמירה מאלו שיש להרחיק את הנידות מהבתים, אך אולי מסורת זו מרומזת בחז"ל ב'בית הטמאות' בנידה ז' ד' (וראו: ראש השנה כו').

יב.17. 'וְהוּא אִשָּׁה בְּבְתוּלֶיהָ יִקָּח' (ויקרא כא' 13): האם עדת קומראן תמכה או אסרה על נישואין?:

בפרשת 'אֱמֹר' צוו הכוהנים: 'בְּתוּלָה מֵעַמָּיו יִקַּח אִשָּׁה' (ויקרא כא' 13), וחוק כזה נמצא גם אצל עדת קומראן: 'אל יבא איש [אשה בברית בע]ם הקודש אשר ידעה לעשות מעשה מבדבר, ואשר ידעה לעשות מעשה [בבית] אביה, או אלמנה אשר נשכבה מאשר התארמלה, וכול [בת אשר יצא] עליה שם רע בבתוליה בבית אביה, אל יקחה איש, כי אם [יבקרו]ה בראות נשים נאמנות וידעות ברורות ממאמר המבקר אשר על [כל אנשי המחנ]ה, ואחר יקחנה, ובלוקחו אותה ועשה כמשפטן ויגידו וענו' (ברית דמשק [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34, שו' 10-15]). גם יוספוס מתאר שהאיסיים בדקו כך נשותיהם (מלחמת היהודים ב' פ"ח 159), וכך גם האמורא שמעון חסידא דרש גם על בדיקת בתולות (יבמות ס' II).

[482] להרחבה ראו: רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 181-190.

לבדיקה זו מטרימה בדיקת התאמה (תיכון) זוגית,[483] וחובת גילוי מומי הכלה.[484]

קטע זה מהווה עוד הוכחה לכך שאנשי עדת קומראן נשאו נשים. מספר מגילות קומראן קטועות מתארות ספרות טקסית לנישואים, לפיהן הנישואים הן 'ברית קודש',[485] בתאימות למלאכי ב' 14: 'וְהִיא חֲבֶרְתְּךָ, וְאֵשֶׁת בְּרִיתֶךָ'. מקורן של הלכות החיתון הן מספר טוביה, ובראשן האמירה ההלכתית עד ימינו: 'כדת משה וישראל' (ו' 13; ז' 13, 14),[486] וכן: הכתובה, הייחוד, עדים, נדוניה, ברכות ועוד.[487] לעומת זאת, היסטוריונים מספרים שחלק מהאיסיים והתֶרָאפּוֹיְטִים לא נשאו נשים,[488] וחוקרים מקשרים זאת בדוחק לאמור בברית דמשק ז' 4-9,[489] למרות שאין שום אמירה ברורה/מפורשת האוסרת על נישואים (אדרבא כאמור). יש לציין שמגילת המקדש מה' 11-12 וברית דמשק יב' 1-2 אוסרות על משכב עם האישה בעיר המקדש (ואף להיכנס אליו ב-3 ימים לאחר משגל), והיות ועדת קומראן ראתה בקהילתה קודש, אזי ייתכן והחילה את חוקי הטהרה על מקום קודש הקהילה (כל היישוב או בית הכנסת?).

שמות יח' 2 ובמדבר יב' 1-8 מרמזים על התנזרותו של משה רבינו מציפורה אשתו (המדרש בשבת פז' מסביר זאת),[490] ואולי גם אליהו הנביא לא נשא אשה. ייתכן שמורה הצדק וחברי עדת קומראן שרצו להקפיד על טהרה גבוהה, פרשו באופן זמני/קבוע מנשותיהם, אך זאת השערה בעלמה. בחז"ל ידוע בן עזאי, שלא נשא אישה.[491]

---

[483] טוביה ו' 18: 'כי לך היא יעודה מעולם' (השוו: 'מה' אישה לאיש' [מועד קטן יח' וו]); ברית דמשק (החיבורים העבריים ב', עמ' 160: עותק ד' קטע 167 – 4Q418 + עותק ה' קטע 15 - 4a418Q + עותק א' קטע 11 – 4Q415): 'וגם אל יתנהֹ לאשר לוא הוכן לה'.

[484] '[כ]ול ומ[מ]ומ[ו]ה ספר לו ובגו[ר]תיה הבינ[ה]ו כיא נגף] בֿא[פ]ל[ ]תֿהיה לו כמכשול לפנ[י]ו' (מגילת 'רז נהיה'/'מוסר למבין', החיבורים העבריים ב', עמ' 160); '[את בתו יתן איש לאי]ש את כול מומיה יספר לו למה יביא עליו את משפט [הארור אשר אמ]ר משגה עור בדרך' (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34; QDf, 270Q4 Frg. 34, שורות 8-9).

[485] מגילת טקס הנישואין 4Q502 (החיבורים העבריים ב', עמ' 33-35: 'ברכות למשפחה'); מגילת 'רז נהיה'/'מוסר למבין' עותק ד' קטע 167 – 4Q418 + עותק ה' קטע 15 - 4Q418a + עותק א' קטע 11 – 4Q415. מכונה באנגלית: QInstruction4).

[486] בשלושת פסוקים אלו יש ביטויים דומים. השוו: שתי כתובות מימי בר כוכבא: 'כדין מ[ושה]'; כתובתה של בבתא: 'כדין משה ויהודאי'; ירושלמי כתובות ד' כח'; יבמות טו' יד' ע"ד; תוספתא כתובות ג' ט'.

[487] בספר טוביה מסורות נוספות של הלכות נישואין, וכן התפילה המזכירה את האדם הראשון וחוה אשתו (ח' 6) התגלגלה לברכת החתנים הרבנית ולכתובה השומרונית. ז' 12 מתאים למגילת המקדש סו' 9: 'והיא רויה (ראויה) לו מן החוק' (ראו פירושו היפה של ידין בעניין, עמ' 88-90). השלב הנפרד של אירוסין בחז"ל לא קיים בעדת קומראן, וכן כבר לא היום (משולב עם הנישואין בחופה).

[488] (מלחמת היהודים ב' פ"ח: 117-118: 'ובשלישית — האיסיים, הידועים בחינוכם לכובד ראש. הם אוהבים זה את זה יותר מכל בני כת אחרת. הם מרחיקים את התענוג כדבר רע, והם מחשיבים כמעלה את כיבוש היצר, ואי הכניעה לתאוות. הם מתייחסים בביטול לנשואין. אבל הם מגדלים ילדי אחרים בעודם בני חינוך, והם רואים בהם בקרוביהם, והם מעצבים אותם לפי מנהגיהם! עם זאת הם אינם דוחים בשתי ידים את הנשואין ואת הפריה ורביה, אבל הם נזהרים מפריצות הנשים, והם משוכנעים ששום אשה אינה שומרת אימונים לבעל יחיד'. 159: 'יש כת אחרת של איסיים, שאף על פי שהם שוים בדעה עם השאר באורח החיים, במנהגים והלכות, הם שונים מהם בהשקפתם על הנשואין. הם סבורים שאדם שאין לו אשה מקפח חלק חשוב של החיים — הצאצאים: יתר על כן, אם חס וחלילה יקבלו כולם את השקפתם עתיד כל הגזע לכלות במהרה. אבל הם בוחנים את נשותיהם המיועדות במשך שלש שנים, ולאחר שהוכיחו אחרי שלש תקופות של טהרה כי הן ראויות לילד — הם נושאים אותן. הם לא משמשים עמהן בשעת עיבור, ובכך מראים כי מטרת נשואיהן אינה סיפוק תאוותם אלא פריה ורביה. בטבילה לובשת אשה בגד והאיש סינר. אלו מנהגיהם של בני כתה זו'; היפותיטיקה 11.14.

[489] 'כאשר הבדיל אל להם כל המתהלכים באלה **בתמים קדש** על פי כל יסורו ברית אל נאמנות להם לחיותם אלף דור, ואם מחנות ישבו כסרך הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה, וכמשפט היסורים כסרך התורה כאשר אמר בין איש לאשתו ובין אב לבנו', אך כנראה אין זו חלוקה ופירוש נכון, שכן ישנם הלכות לגבי נשיאת תינוק בשבת ולימוד ילדים קטנים ומתבגרים. ראו: אלישע קימרון, Celibacy in the Dead Sea Scrolls and the Two Kinds of Sectarians.

[490] '... ופירש מן האשה. מה דרש? נשא קל וחומר בעצמו, אמר: ומה ישראל שלא דברה שכינה עמהן אלא שעה אחת, וקבע להן זמן, אמרה תורה 'וְהָיוּ נְכֹנִים לַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וגו' 'אַל תִּגְּשׁוּ [אֶל אִשָּׁה]'; אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי, ואינו קובע לי זמן - על אחת כמה וכמה! ומנין לנו שהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו - שכתוב 'לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם' וכתוב בסמוך 'וְאַתָּה פֹּה עֲמֹד עִמָּדִי...'. יש לציין שהוצאת קרי הינה היחידה שמחייבת רחיצת כל הגוף לפי פשט החומש (ויקרא טו' 16), וטומאה זו (כמו שאר הטומאות) אינה מאפשרת לכוהן (במיוחד גדול) לשרת בקודש, וכנראה גם לנביא לקבל נבואה.

[491] 'דרש בן עזאי כל מי שהוא מבטל פריה ורביה מעלה עליו הכתוב כאלו שופך דמים וממעט את הדמות. מאי טעמיה? שופך דם האדם מפני מה כי בצלם אלהים ומה כתיב אחריו ואתם פרו ורבו, א"ל ר"א בן עזריה נאים דברים היוצאים מפי עושיהן, בן עזאי נאה דורש ולא נאה מקיים, א"ל אני לפי שחשקה נפשי בתורה, אבל יתקיים העולם באחרים'. (בראשית רבה לד'; יבמות סג' ב').

לאחרונה נחשף היתר גירושים לברית דמשק יג' 16-17[492], וכך גם מתפרש מהמגילה המקראית 4Q76 שהינה נוסח ייחודי למלאכי ב' 16 שכבר התירה גירושים: 'כי אם שנ(א)תה שלח'.[493] גם בן סירא, שספרו בקאנון המגילות, התיר גירושין מסיבות דומות (כה' 29).[494]

יג. ירושלים והמקדש – לפי מגילת המקדש; 5 נוסחי המקרא

יג.1. מה היחס של עדת קומראן לירושלים? תשובה לשאלה זו מתחלקת ל-4 זמנים: בעבר; בתחילת ימיה של עדת קומראן; בסוף ימיה של עדת קומראן; בעתיד.

יג.1.א. בעבר:

- ספר חנוך מתאר את המקדש הראשון והשני בירושלים.[495]
- מגילת המקדש מביאה את פירוט אופן בניית בית המקדש הראשון (בירושלים).
- מגילת קומראן 4Q522 מספרת מדוע רק דויד המלך כבש את ירושלים, ולא יהושע בן נון לפניו.[496]
- כנראה מזמור תהילים חיצוני שמשויך לדויד המלך, מתאר את האהבה לירושלים (ובאופן מדהים, יש בו הקבלות מרגשות להמנון 'התקווה').[497]

יג.1.ב. בתחילת ימיה של עדת קומראן:

- עדת קומראן מציינת כמה פעמים שברחה/עזבה למדבר,[498] כיוון שבירושלים מתנהל חוקי עוול בניגוד לתורה.

---

[492] 'וכן ל[כ]ל ל[וק]ח אש[ה]... וכן למגרש'. יש גם במגילת המקדש נט' 4-5: 'וכול נדר אלמנה וגרושה, כול אשר אסרה על נפשה יקומו עליה, ככל אשר יצא מפיה', אך זו מגילה מקראית ולא כיתתית.

[493] הסבר לקושי בפסוק: ישנו היתר לאיש לגרש – אם הוא שונא את אשתו, ואין מדובר באל ששונא את הגירוש (השוו: בבלי גיטין צ' ב'; ירושלמי קידושין ב' א'). ספר חסידים מביא מסורת מעניינת על פסוק 14 הקודם שמציין 'ברית': 'בימינו אין בעל נשבע לאשתו, פן יגרשנה וימצא נשבע לשווא'.

[494] 'אם לא תשמע לך, תן לה ספר כריתות ושלחנה לנפשה'.

[495] 'ושה קטן היה תחתיו לאיל ויהי לנגיד.. ומגדל גבוה וגדול נבנה על בית אדוני הצאן' (פט' 50-49); 'וישרפו את המגדל ויחריבו את הבית' (פט' 66); 'שלושה מן הצאן שבו ויבואו וחלו לקומם כל אשר נפל מן הבית ההוא, וחזירי היער ניסו להפריע בעדם ולא יכולו; 'ויחלו לבנות שנית כמקדם.. וישובו לערוך שולחן לפני המגדל, אך כל הלחם אשר עליו היה טמא' (פט' 72-73).

[496] 'לוֹא [יכל]נֹו לבו[אֹ]ן לצי[ון] השכין שם את אהלֹ מו[עד ואת ארון העדות עד קץ] העתים כי הנה בן נולד לישי בן פרץ בן יה[ודה בן יעקוב והואה יקח] את סלע ציון ויורש משם את כל האמורי מיר[ושלם ועד הים ויהיה עם לבבו] לבנות את הבית ליי אלוהי ישראל זהב וכסף[נחושת וברזל יכין ועצי] ארזים וברושים יבי[אֹ מ]לבנון לבנותו ובנו הקֹ[טן הואה יבננו וצדוק הכוהן] יכהן שם ראישוֹן מ[בני פינ]חֹס[ואהרון?]'.

[497] קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 355. להשוואה עם 'התקווה': www.deadseascrolls.co.il/Hatikvah.jpg

[498] '[ואתם יודעים ש]פרשנו מרוב הע[ם ומכול טומאתם] [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] לגב אלה' (ממ"ת ד' 7-8); 'בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים' (בני האור נגד בני החושך א' 3), סרך היחד יח' 12-16: 'ובהיות אלה ליחד בישראל בתכונים האלה יבדלו מתוך מושב הנשי העול ללכת למדבר לפנות שם את דרכ הואהא כאשר כתוב במדבר פנו דרך □□□□ ישרו בערבה מסלה לאלוהינו היאה מדרש התורה אֹ[ש]רֹ צוה ביד מושה לעשות ככול הנגלה עת בעת וכֹאשר גלו הנביאים ברוח קודשו' (השוו יובלים לו' 20); 176Q4 (4QTanḥ) א' 7-8: 'כפֹלים בכול ח[ ]טֹותיהא קול קורה במדבר פנו דרך □ □ □ □ ישר בֹ[ערבה]מֹסלה לאלוהי[נ]ו'.

- בברית דמשק ז׳ 14-18 מתואר שעדת קומראן חקיה עמה את ספרי התורה והנביאים מן המקדש (׳מאהלי׳), משום שישראל ביזו את הספרים האלה. במק"ב ב׳ 13-14 מובא תיאור דומה.[499] בשנת 2009 נמצאה בהר-ציון כוס מדידה הכתובה בכתב סוד ארמי, הקיים רק במגילות קומראן.[500]
- עדת קומראן אסרה להקריב קורבנות במקדש.[501]
- בפשר נחום ב׳ 3-4 מציין: ׳פשרו על ממשלת דורשי החלקות׳, שכנראה יושבים בירושלים, לפי פשר חבקוק ז׳ 7-8: ׳פשרו הקריה היא ירושלם, אשר פעל בה הכוהן הרשע׳.
- ייתכן ועדת קומראן ראתה את עצמה כתחליף ל״ציון״: ׳כאשר כתוב עליו [אומר לצי]ון מלך אלוהיך [צי]ון ה[יאה] [עדת כול בני הצדק המה] מקימ[י] הברית הסרים מלכת [בד]רך העם׳ (פשר מלכיצדק 11Q13 -25 23).[502]
- מגילת הנחושת מתארת את מסתורי אוצרות המקדש הנחושת.
- מגילת תנחומים לירושלים 4Q176;[503] וירושלים מוזכרת גם במגילת דברי המאורות.[504]

יג.1.ג. <u>בסוף ימיה של עדת קומראן:</u>

- ממ״ת כותבת למנהיג המקדש את התיקונים הנדרשים בבית המקדש.
- במגילת המלחמה (או״ח) מתואר חזרת בני האור מגלות המדבר לירושלים ושליטה בה (מה"מ ג׳ 11; ז׳ 4-3; ה׳ 2).
- מגילות משמרות הכהונה (4Q320 - 4Q325) מציינות את סבב משפחות הכוהנים במקדש, לפי לוח 364 יום.

יג.1.ד. <u>בעתיד:</u>

---

[499] ׳וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו׳.

[500] מכונה: The Mount Zion Inscribed Stone Cup. כנראה שימשה כקמע שנחרתה על גבי כלי אבן מימי הבית השני (כוס מדידה) ששימשה על פי דעת החוקרים לטהרה, על אף שהאותיות נראות בברור על פני הכלי, זהו סגנון כתיבה קורסיבי (מעין כתב יד) המקשה את הפענוח. הארכיאולוגים שמצאו את כוס המדידה בהר ציון הם פרופסור שמעון גיבסון ופרופסור ג׳יימס טיבור מאוניברסיטת צפון קרולינה. כעת הכוס מדידה מתוארכת למאה הראשונה לספירה. נוצרים ניסו לשייך פענוח כתב היד המסתורי לישו. ״Lord, I have returned״ inscribed on its sides in a cryptic code similar to one used in some of the Dead Sea Scrolls." (Ker Than, "Dead Sea Scrolls Mystery Solved?",National Geographic Daily News, July 27, 2010

[501] ׳אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון׳ (ברית דמשק יא׳ 18-21); ׳וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל מי בכם יסגור דלתי ולא תאירו מזבחי חנם אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש׳ (טור ו׳ 11-16). לאחר מכן גם האיסיים נהגו בדומה: ׳בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת, ועושים את קורבנותיהם בפני עצמם׳ (קדמה"י יח׳ 19).

[502] מסורת דומה התגלגלה גם לחז״ל (ראו: קיסטר, ירושלים והמקדש בקומראן, עמ׳ 493).

[503] קימרון, החיבורים העבריים ג׳, עמ׳ 29-31.

[504] ׳משך(כ)נך(כ)ה [...] למנוחה, בירוש[לים אשר בח]רתה בה מכול הארץ להיות שמכה שם לעולם כיא אהבתה את ישראל מך(כ)ול העמים ותבחר בשבט יאודה ובריתכה הקימותה לדויד להיות מזרעו נגיד על עמך(כ)ה יושב על כסא ישראל לפניך כול הימים. וך(כ)ול הגויים ראו את ך(כ)בודכה אשר נקדשתה בתוך עמכה ישראל ולשמך(כ)ה הגדול ויביאו מנחתם ך(כ)סף וזהב ואבן יקרה עם כול חמדת ארץ(צ)ם לכבד את עמך(כ)ה ואת ציון עיר קודשכה ובית תפארתך(כ)ה ואין שטן ופגע רע כי אם שלום וברך(כ)ה מר[...] ויאכלו וישבעו וידשנו...׳.

- 3 מגילות עיקריות (מגילת המקדש, ספר היובלין וטוביה) מתארות את ירושלים שלעתיד לבוא, תרד מהשמיים.[505]
- מגילת ירושלים החדשה בארמית מתארת את ירושלים העתידית הענקית.

יג.2. מדוע רק דויד המלך כבש את ירושלים, ולא יהושע בן נון?

מגילת קומראן 4Q522 מספרת מדוע רק דויד המלך כבש את ירושלים, ולא יהושע בן נון לפניו: 'ו[לוא [יכל]נ[ו לבו]אל[לצי]ון השכין שם את אהל מו[עד ואת ארון העדות עד קץ] העתים כי הנה בן נולד לישי בן פרץ בן יה[ודה בן יעקוב והואה יקח] את סלע ציון ויורש משם את כל האמורי מיר[ושלם ועד הים ויהיה עם לבבו] לבנות את הבית ליי אלוהי ישראל זהב וכסף[נחושת וברזל יכין ועצי] ארזים וברושים יבי[אא מ]לבנון לבנותו ובנו הקטן[הואה יבננו וצדוק הכוהן] יכהן שם ראישון מ[בני פינ]חס[ואהרון?]'.

יג.3. 'מזמור אהבה לירושלים' הקרוב להמנון 'התקווה':

לצפייה בתמונה של 'מזמור אהבה לירושלים' שקרוב להמנון 'התקווה':

www.deadseascrolls.co.il/Hatikvah.jpg

מזמור זה הולחן ע"י שושיה בארי דותן ואדם הפטר.

יג.4. היתר 'שחוטי חוץ' - זבח חולין לפי מגילת המקדש (פרשת 'אחרת מות', 'ראה')

בפרשת השבוע הקרובה: 'אַחֲרֵי מוֹת', נאסרו 'שחוטי חוץ' (זבחי חולין) ותוארו כשפיכת דם שעונשם כרת (ויקרא יז' 3-9).[506] אלא שהוראה זו סותרת לכאורה את האמור בספר דברים יב' 21 (ו-15), שמתיר 'שחוטי חוץ' בערים: 'כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם, וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ'.

---

[505] 'ורציתים והיו לי לעם ואנוכי אהיה להם לעולם ו]שכנתי אתמה לעולם ועד ואקדשה [את מ]קדשי בכבודי אשר אשכין עליו את כבודי עד יום הבריה אשר אברא אני את מקדשי להכינו לי כול הימים, כברית אשר כרתי עם יעקוב בבית אל' (מגילת המקדש כט' 7-10); 'ובניתי את מקדשי בתוכם ושכנתי עמם ואהיה להם לאלוהים והם יהיו לי לעם באמת ובצדק', 'ויאמר אל מלאך הפנים להכתיב למשה מן ראשית הבריאה עד היום אשר יבנה מקדשי בתוכם לעולמי עולמים' (היובלים א' 17, 27); 'ושב ורחם אותם האלוהים וישיב אותם האלוהים לארץ ישראל וישובו לבנות את הבית ולא כבראשונה עד עת [כי אם] עד אשר ימלא קץ העתים ואחרי זאת ישובו מן הגלות בכבוד כל יושבי ירושלים ובית האלוהים בתוכה יבנה כאשר דברו עליה נביאי ישראל' (וטוביה ידי' 5; טוביה יג' 13-18 מתפלל שבירושלים יבנה מקדש אחר מזה שאמור להיבנות בה).

[506] ויקרא יז' 3-9: 'אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: וְאֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַה' לִפְנֵי מִשְׁכַּן ה' דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ:.. וְלֹא יִזְבְּחוּ עוֹד אֶת זִבְחֵיהֶם לַשְּׂעִירִם אֲשֶׁר הֵם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם חֻקַּת עוֹלָם תִּהְיֶה זֹאת לָהֶם לְדֹרֹתָם. וַאֲלֵהֶם תֹּאמַר אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל וּמִן הַגֵּר אֲשֶׁר יָגוּר בְּתוֹכָם אֲשֶׁר יַעֲלֶה עֹלָה אוֹ זָבַח: וְאֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא יְבִיאֶנּוּ לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ לַה' וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מֵעַמָּיו'.

מגילת המקדש הינה נוסח מקורי מורחב ומאחד של החומש, ובדף נב׳ נב׳ 13-19[507] מציינת המגילה שניתן לאכול בשר חולין במרחק של 6 ק״מ (30 ריס) מירושלים (המקביל ל״מרחק״ בדברים יב׳ 21). יתכן והמרחק מקביל לגודל מחנה ישראל במדבר, שלא עלה על 3 ימי הליכה.[508]

חז״ל נחלקו בהבנת הסתירה בחומש: ר׳ ישמעאל פירש את איסור שחוטי חוץ בויקרא רק על המדבר, ואילו את היתר האכילה בערי ישראל, לאחר הכניסה לארץ (מדרשים תנאים על דברים יב׳ 20). פירוש זה עולה ממגילת המקדש, אלא שהוא חסר את הגדרת המרחק. בספרי דברים עה׳ הוסיף ר׳ ישמעאל שהיתר בשר התאווה ניתן ע״י חכמים. זוהי עוד התאמה לתיאור עדת קומראן כ״חכמים״ (שאף הגדירו כך את עצמם: ׳ויקם מאהרן **נבונים** ומישראל **חכמים**׳ [ברית דמשק ו׳ 2-3]), לצד זיהוי כהגמוניות הקודש הקודמות.[509]

יג.5. דו״ח מפורט על התרומות שהתקבלו מן העם לצורך בניית המשכן – מגילת הנחושת (פְקוּדֵי)

בפרשת פְקוּדֵי משה רבינו מפרט בדו״ח את התרומות שהתקבלו מהעם לצורך בניית המשכן. עניין זה מזכיר את המגילה הייחודית מבין מגילות קומראן, מגילת הנחושת. הייחודיות שלה נובעת מכך שהיא היחידה שאינה עשויה מאותו חומר כמו כל שאר המגילות, מקלף או מפפירוס, אלא היא עשויה מברזל-נחושת. בנוסף, מגילת הנחושת ייחודית גם בתוכנה (אם כי ישנן מגילות רבות שייחודיות בתוכנן).

מגילת הנחושת מתארת 63 אוצרות כסף וזהב של בית המקדש, המסתכמות לסך של 4,630 כיכרות זהב (115,750 ק״ג – כ-20 פילים), וכן פרטי המקדש, כמו בגדי הכוהן הגדול. המגילה היא עוד אחת מהחיזוקים שעדת קומראן, המזדהה ככוהני בני צדוק, אכן עזבה את בית המקדש בתקופה הטרום חשמונאית בגלל ההתיוונות, כפי שהצהירה על כך מפורשת: ׳[ואתם יודעים ש]פרשנו מרוב הע[ם ומכול טומאתם] [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] לגב אלה׳ (ממ״ת ד׳ 8-7).[510]

בעקבות פרסום המגילה, ארכיאולוגים מרחבי העולם הגיעו לישראל לחפש את האוצרות המפורטים בה. המפורסם בהם הוא הארכיאולוג וונדל ג׳ונס, שעליו סרטי ׳אינדיאנה ג׳ונס׳. ג׳ונס מצא במערה 3 פכית חרס עטופה בסיי תמר, ובה נוזל שמנוני שיוסף פטריך זיהה כשמן האפרסמון, וכן קטורת.

במאה ה-17 פירסם המקובל נפתלי הרץ בכרך בספר ׳עמק המלך׳ (1648), ׳מסכת כלים׳ (של כלי המקדש), ובה תיאור מיקומי אוצרות המקדש וכמויותיהם.

---

[507] ׳לוא תזבח שור ושה ועז טהורים בכול שעריכה קרוב למקדשי דרך שלושת ימים כי אם בתוך מקדשי תזבחנו לעשות אותו עולה או זבח שלמים ואכלתה ושמחתה לפני במקום אשר אבחר לשום שמי עליו וכול הבהמה הטהורה אשר יש בה מום בשעריכה תואכלנה רחוק ממקדשי סביב שלושים רס לוא תזבח קרוב למקדשי כי בשר פגול הוא׳. הלכות שחיטה על פי מגילת המקדש, עמ׳ 272-282, בתוך: אור ליעקב, מחקרים במקרא ובמגילות מדבר יהודה, לזכרו של יעקב שלום ליכט, ביאליק, תשנ״ז. ר׳ עקיבא סבר שמותר לאכול חולין ללא שחיטה: ׳בתחלה הותר להן בשר נחירה׳ (חולין טז׳ II).

[508] 3 ימי הליכה לקורבן מוזכר בהקשר הבריחה מפרעה (שמות ח׳ 23-24) ומ׳ המקדש מג׳ 12-13 מציינת מרחק זה גם בנוגע למעשרות. ראו: ורמן ושמש, ההלכה במגילות מדבר יהודה, עמ׳ 431; לגלות נסתרות, עמ׳ 98.

[509] לזיהוים של עדת קומראן עם הגמוניות הקודש: כנסת הגדולה, נביאים, זקנים, ראשונים, חסידים ראשונים, סופרים וחכמים, ראו בפרק 18: https://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

[510] למגילת מקצת מעשי התורה, פרק ג׳ – גמול המצוות, שורות 7-8, ראו: קימרון, החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 210/224: www.deadseascrolls.co.il/Elisha-Qimron2.pdf

מגילת הנחושת קרובה בלשונה ל'לשון חכמים', בדומה למגילת ממ"ת. שתיהן כנראה בין המגילות האחרונות שעדת קומראן חיברה, וראו את הגדרת קבוצת המגילות החמישית והאחרונה.[511]

באמצע שנת 2021 פירסם הארכיאולוג יצחק אשל 4 ראיונות עם אורי מילשטיין, וטען שיש בידיו כ-4,000 תעודות מארכיון של בר כוכבא, וביניהם תיאורים על כך שבר כוכבא התעשר בזכות מטילי זהב ממגילת הנחושת. נקווה שיצחק אשל יואיל להוציא פרסום בעניין, כפי שאמר בראיונותיו אלו.[512]

יג.6. <u>תורת תכנית בית המקדש הראשון במסורת כתובה</u>

בהפטרת פרשת השבוע 'תְּצַוֶּה' מצווה הנביא יחזקאל: 'הַגֵּד אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל אֶת הַבַּיִת.. וּמָדְדוּ אֶת תָּכְנִית.. צוּרַת הַבַּיִת וּתְכוּנָתוֹ וּמוֹצָאָיו וּמוֹבָאָיו וְכָל צוּרֹתָו וְאֵת כָּל חֻקֹּתָיו וְכָל צוּרֹתָו וְכָל תּוֹרֹתָו הוֹדַע אוֹתָם, וּכְתֹב לְעֵינֵיהֶם'. תכנית זו מפרטת את פרטי בית המקדש השני או השלישי, ואילו פרשת השבוע 'תְּצַוֶּה' ממשיכה עם פירוט תכנית המשכן, כך שהשאלה המתבקשת היא - איפה החוקים והתורות הכתובים של בית המקדש הראשון?

בדברי הימים א' כח' 11-13 (וכן בדבה"י ב' ד' 7) מצוין: 'וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ אֶת תַּבְנִית הָאוּלָם... וּלְכָל כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּית יי... הַכֹּל **בִּכְתָב מִיַּד יי**'. איפה ומהוה "הכתב" הזה שניתן לדויד והעביר לשלמה בנו?

חז"ל דרשו על כך: 'מגילת המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה בעמידה... עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה... עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה... עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה... עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה... עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה' (מדרש שמואל, מהדורת באבער, עמ' 92); 'ריבונו של עולם, העמידני בשביל (מגילת) בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא, אלא בבקשה ממך תן לי... שאעמוד מן המטה הזה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש...' (אגדת בראשית, מהודרת באבער, עמ' 75-76), ועוד.[513]

והנה מסורות אלו תומכות במגילת המקדש האמיתית שמצאה בין מגילות קומראן, שהיא אכן מפרטת את תכנית בית המקדש הראשון (שמתאימות לבנייה בפועל של בית המקדש הראשון כמתואר במלכים א' ו'-ז'), ובפרט למסורת שהיא ניתנה תחילה למשה רבינו, שכן היא מתוארת בדיבור בגוף ראשון בין הקב"ה למשה רבינו (בניגוד למשל מדברי משה שבספר דברים). מגילת המקדש מרחיבה בענייני טהרה קשורים (שהרי

---

[511] לרשימת וסיווג 5 קבוצות מגילות קומראן, ראו טבלה זו: www.deadseascrolls.co.il/5groups.pdf
להסבר מפורט על קבוצות המגילות, ראו בשער/חלק ה': 'הספרייה: חלוקת המגילות ל-5 סוגים ותקופות': www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

[512] לכתבה על ראיונותיו של יצחק אשל על בר כוכבא והפנייה ל-4 סרטוני הראיונות, ראו: www.zman.co.il/240282

[513] ירושלמי מגילה פ"א ה"א: 'רבי ירמיה בשם רבי שמואל בר רב יצחק: מגילה שמסר שמואל לדוד ניתנה להידרש. מה טעמא? "הכל בכתב" – זו המסורת. "מיד ה'" – זו רוח הקודש. "עלי השכיל" – מיכן שניתנה להידרש'. הועתק לילקוט שמעוני, דברי הימים רמז תתרפא.
חז"ל גם מציינים את 'ספר העזרה' שהיה במקדש ואינו מקבל טומאת ידיים (בבא בתרא יד' II). ניתוח המקורות ואזכורים נוספים, ראו: אוצר התורה, בניית המזבח על ידי שבי הגולה: https://www.otzar.org.il/%D7%91%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%9E%D7%93%D7%A8%D7%A9/%D7%90%D7%95%D7%A6%D7%A8-%D7%9E%D7%A4%D7%A8%D7%A9%D7%99-%D7%94%D7%AA%D7%A0%D7%9A/%D7%9B%D7%AA%D7%95%D7%91%D7%99%D7%9D/%D7%A2%D7%96%D7%A8%D7%90/%D7%91%D7%A0%D7%99%D7%99%D7%AA-%D7%94%D7%9E%D7%96%D7%91%D7%97-%D7%A2%D7%9C-%D7%99%D7%93%D7%99-%D7%A9%D7%91%D7%99-%D7%94%D7%92%D7%95%D7%9C%D7%94

המקדש הוא המקום הטהור והקדוש ביותר),[514] ולאחר מכן ממשיכה למצוות חומש התורה בהאחדה והרמוניה נפלאה (ראו דוגמאותיו של יגאל ידין: פיתוי ואונס הבתולה, חלוקת השלל לאחר המלחמה), [515] כאשר הפרשייה המורחבת הגדולה ששרדה במגילת המקדש היא תורת המלך.[516] יוצא שמגילת המקדש מייצגת נוסח שממנו חולקו 3.5 ספרי החומש האחרונים, כאשר להם נוספו ושולבו סיפורי מדבר סיני ותורות ובריתות נוספות (אוהל מועד וערבות מואב).

מגילת המקדש מפרטת את המקדש ב-3 חצרות ריבועיים, ולכך עדויות מכמה מסורות.[517]

בכך מגילת המקדש גם משמשת כנוסח הקדום (Urtext) לנוסחי התנ"ך (יש 6 במגילות קומראן כאשר 4 שרדו מחוץ למגילות). צורת הכתיב במגילת המקדש הוא מלא שבמלא,[518] גם מחזקת את נוסחה האלוהי. האחדת המצוות, סדרן וספירתן היתה מפעלם של גדולי התורה לאורך הדורות (מיוספוס,[519] הרא"ש, הרמב"ם, ספר החינוך ועוד), אך אף אחד אינו מתקרב למהות ולסדר הארגוני והפלאי שבמגילת המקדש – וכל זאת ללא (בטרם ייסוד) קונקורדנציה.[520]

מגילת המקדש מתארת את בית המקדש הראשון. זה עולה ממאות תיאוריה של המקדש, ובשיח בין הקב"ה למשה רבינו. אך מעבר לכך, מגילת המקדש מציינת קטע מדהים זה: 'ורציתים והיו לי לעם ואנוכי אהיה להם לעולם ו]שכנתי אתמה לעולם ועד ואקדשה [את מ]קדשי בכבודי אשר אשכין עליו את כבודי עד יום הבריה אשר אברא אני את מקדשי להכינו לי כול הימים, כברית אשר כרתי עם יעקוב בבית אל' (מגילת המקדש כט' 7-10) המשמעות של הפסוק הזה, עוד בזמן שבית המקדש הראשון או השני היו קיימים?!

נחמיה י' 35 מציין את קורבן העצים 'כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה', אך קורבן זה מצוין רק מגילת המקדש מג' (ולא בחומש). נחמיה היה הלניסטי?

---

[514] מגילה המקדש מציינת מערכות טהרה שונות ומדהימות בכל הארץ, ולמשל מערכת הביוב בירושלים (מגילת המקדש מו' 13-16) כוללת 2,000 אמה – שחלקה נחשף ע"י צ'רלס וילסון ב-1864. הדברים מובאים בסרט 'המקדש האבוד' של ערוץ 9 משנת 2010 שהופק בידי סרגיי גרנקין, ומתאר את רוב 50 החללים התת-קרקעיים של הר הבית (כולל בורות ומנהרות), ביניהן: מנהרה המוליכה מברכות בית חסדא מימי בית ראשון.

[515] להלן 2 דוגמאות (אונס/פיתוי בתולה, חלוקת שלל לאחר מלחמה) מספר של ידין (עמ' 88-92): www.deadseascrolls.co.il/Two-examples-of-harmonization-in-the-Temple-scroll.pdf
ספרו זה של ידין מומלץ כספר מבוא להכרת מגילות קומראן ובמגילת המקדש בראשן.

[516] מאמרים על תורת המלך שבמגילת המקדש בתיקיה זו: https://drive.google.com/drive/u/2/folders/1LDiWOp8HyXMOIDepN_WfAVGg3YM55tco
ופרק על כך בספר: www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

[517] מלה"י VI 310: 'אם יהרהר האדם בדברים אלה, ימצא כי האלמשגיח על בני-האדם, ובעזרת סימנים הוא מראה לעמו מראש את הדרך להצלתו, אבל את אבדנם עליהם לייחס לטפשות ולאסונות שהם עצמם בוחרים בהם. ככה עשו היהודים את מקדשם רבוע אחרי שנהרדה (מצודת) האנטוניה, אף כי נמצא כתוב בלוגיות (=פשרים?) שלהם כי העיר והמקדש כאשר יכבשו לאחר שהמקדש יהיה רבוע'.

[518] צורת כתיב מלא קיימת מספר פעמים בנוסח המסורה, בעיקר בשירת הים (שמות טו'), וחלקית בהגייה השומרונית. סיומות נפוצות הן: כיא (כי), לוא (לא), הואה (הוא), אתמה (אתם) שמופיעה גם בשירות הספרותיות במקרא (כשירת הים). השם יששכר שבמסורת בן אשר נהגת עם ש' אחת, במ' המקדש הינה שתי מילים: יש שכר.

[519] למשל, יוספוס כותב בהקדמתו לפרק בספרו קדמוניות היהודים טו' 197: 'החידוש שחידשנו הוא שסידרנו כל דבר לפי מינו, הואיל והדברים שנכתבו על-ידו (משה) נשארו מפוזרים, לפי שנודעו לו דבר מאלוהים. מטעם זה חשבתי להכרח לי לסמן זאת מראש, כדי שלא יתרעם עלי קורא ספרי שהוא מבני-עמי ויאמר שטעיתי'.

[520] ידין, מגילת המקדש, עמ' 87, כבר נפעם מכך. שיפמן, הלכות שחיטה על פי מגילת המקדש, עמ' 273, מציין שהמחקר ממשיך לגלות את מקורות האחדת המצוות מהמגילה.

מספר נקודות נוספות מצביעות על קדימות מגילת המקדש: 12 ריבוא חיל המשמר הידועות בעמי קדם; איסור הכנסת עורות טמאים (כתב זכויות בקדמה״י יב׳ 145 - מגילת המקדש נז׳ [ופירוטה ב-Q4306 וממ״ת ד׳ 8]); תאימותה הגבוהה למצע העברי של תרגום השבעים ונוסחי מקרא/שכתובים/עיבודים נוספים, לצד האחדה (הרמוניזציה). שטגמן, חוקת מגילת המקדש, כבר כינה את המגילה: ׳הספר השישי של התורה׳ ותיארכה לימי עזרא.

רובה של מגילת המקדש, אכן עוסק בהוראות תכנית של בניית המקדש.. שני שלבים אלו (תכנית מול תיאור הבנייה בפועל) מפורטים גם על בניית המשכן וכליו, כאשר בפרשות תרומה-תצוה מובאים הציווים לבניית המשכן, ואילו תיאור הוראות משה והבנייה עצמה מתוארות רק לאחר מכן בפרשות ויקהל-פיקודי.

יג.7. מקדש אדם

המטרה של בניית המשכן בפרשת ׳תְּרוּמָה׳: ׳וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ, וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹכָם׳ (שמות כה׳ 8), מעלה תמיהה תיאולוגית – וכי אלוהים שוכן בתוך בני האדם? הלא אמר שלמה המלך בחניכת בית המקדש: ׳כִּי הַאֻמְנָם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ, הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וּשְׁמֵי הַשָּׁמַיִם לֹא יְכַלְכְּלוּךָ, אַף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתִי׳ (מל״א ח׳ 27).

במגילות קומראן יש כמה התייחסויות לכך:

עדת קומראן ראתה את עצמה כקהילת קודש שמחליפה את ״ציון״, שכנראה מתייחס לבית המקדש השני, נוכח אי-שמירת הטהרה בו: ׳כאשר כתוב עליו [אומר לצי]ון מלך אלוהיך (ישעיהו נב׳ 7), [צי]ון ה[יאה] [עדת כול בני הצדק, המה] מקימ[י] הברית, הסרים מלכת [בד]רֶךָ העם, ואל[ו]היך הוֹאה [מלכי צדק... אשר יצי]ל[מה מי]ד בליעל׳ (פשר מלכיצדק 11Q13 23-25). עם זאת, אפשר שמדובר במדרש כמו: ׳ויבן להם **בית נאמן** בישראל, אשר לא עמד כמהו למלפנים ועד הנה, המחזיקים בו לחיי נצח, וכל כבוד אדם להם, הוא כאשר הקים אל להם ביד יחזקאל הנביא לומר ״וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וּבְנֵי צָדוֹק אֲשֶׁר שָׁמְרוּ אֶת מִשְׁמֶרֶת מִקְדָּשִׁי בִּתְעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי״ [יחזקאל מד׳ 15]׳ (ברית דמשק ג׳ 19-ד׳ 2).

מסורת דומה התגלגלה גם לחז״ל: ׳אמר רב חסדא: מאי דכתיב: ״אֹהֵב ה׳ שַׁעֲרֵי צִיּוֹן, מִכֹּל מִשְׁכְּנוֹת יַעֲקֹב״ (תהלים פז׳ 2)? אוהב ה׳ - שערים המצויינים בהלכה׳ (ברכות ח׳ II). גם הגאון פירקוי בן באבוי הביע דעה דומה, אם כי כאן הסבירות שדעתו היא מסורת בעניין – קלושה: ׳ואין ציון אלא ישיבה [של בבל]׳.

בהקשר אחר נוסף, עדת קומראן טוענת על קרבתה למלאכים, דבר הדומה לשכינת ה׳: ׳מלאכי הקודש בעצתם׳ (ברית דמשק טו׳ 15-18; סרך היחד ב׳ 8-9); ׳להתיצב במעמד עם צבא קדושים ולבוא ביחד עם עדת בני שמים׳ (סרך היחד יא׳ 22-23).

ייתכן והביטוי שלהלן "מקדש אדם", מתייחס לכך שהמקדש שוכן בתוך האדם (ולא שהאדם בונה או המקדש מיועד גם לאדם): 'ויואמר לבנות לוא מקדש אדם, להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה' (4Q174 ג' 6-7).[521]

בצוואת השבטים (שחלקן נמצאו במגילות קומראן) מצוין כיצד יזכה האדם לשכינת רוח ה' בו: 'כי צדיק ועניו ייראה מעשות רשע, ולא ייראה אשמת רעהו כי אם את נפשו, כי אלוהים יראה ללבבו; ולא ילך רכיל באיש חסיד, כי יראת עליון תשכון בו' (גד ה' 3-4); כי באחרית הימים ישלח אלהים את רחמיו על פני הארץ, ובמקום אשר ימצא לב רחום - שמה ישכן' (זבולון ח' 2); 'וגם אתם, אם תלכו אחרי הענוה וטהר לבב בארך רוח ותפלה ותצומו בלב נדכה, ישכן בקרבכם יי, כי אהב הצנע לכת' (יוסף י' 2-3); ועל כן בני, שמרו את מצות יי ואת תורתו, נצרו וסורו מן הכעס ושנאו כזב, למען ישכן בקרבכם יי, ובליעל ינוס מכם' (דן ה' 1); 'ואתם בני אל תהיו כמוהם - בעלי שני פנים לטוב ולרע, כי רק בטוב תדבקו, למען ישכן בו אלהים, ובני אדם ידרשהו' (אשר ג' 1), בעוד במקרא יש רק ציונים על רוחות ששולטות על מהות מעשה האדם, כגון: יהושע הוא 'אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ' (במדבר כז' 18); 'וַתִּצְלַח רוּחַ יי אֶל דָּוִד... וְרוּחַ יי סָרָה מֵעִם שָׁאוּל וּבִעֲתַתּוּ רוּחַ רָעָה מֵאֵת יי' (שמ"א טז' 14-15); 'וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל נְבִיאֶיךָ אֵלֶּה, ויי דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה' (מל"א כב' 23).[522]

יג.8. <u>מנורת מקדש חוניו במצרים (פרשת תְּרוּמָה):</u>

הוראת בניית מנורת המשכן בפרשת 'תְּרוּמָה' (שמות כה' 31), מזמנת הרחבה על מנורת מקדש חוניו בלאונטופוליס (תל אל-יהודיה) שבמצרים. משפחת חוניו היו אחרוני כוהני בני צדוק. בית צדוק הוא משמרת הכהונה הנבחרת ע"י הנביא יחזקאל, שכיהנו ככוהנים גדולים במשך כ-800 שנה מאז צדוק בן אחיטוב ששמר אמונים לדויד המלך וחנך עם שלמה המלך את בית המקדש הראשון. חוניו השלישי או הרביעי עזב את המקדש וירושלים, כנראה בגלל השתלטות אלקימוס המתיוון על הכהונה. חוניו הגיע למצרים, ושם הקים את מקדש בלאונטופוליס (תל אל-יהודיה). כמה חוקרים הציעו שמורה הצדק (מנהיגה של עדת קומראן), הוא חוניו השלישי.[523]

התרת בניית המקדש במצרים, בניגוד לריכוז הפולחן במקדש בירושלים, הותרה כנראה נוכח רקע היחס של משפחתו-בני צדוק למקדש בירושלים (לעדת קומראן היה 'בית השתחוות' [ב"ד יא' 22]),[524] וכנראה היא

---

[521] 4Q174 כונתה תחילה פלורילגיום: QFlorilegium4; ולפי <u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 289: http://www.deadseascrolls.co.il/Elisha-Qimron2.pdf

[522] למאמר מורחב על 'מוסר ואתיקה, מידות הנפש, רוחות ומלאכים - בצוואות השבטים', ראו: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/136-ethics

[523] Rowley 1952a (esp. 62-70); 1952b.

גודפרי רולס דרייבר דחה הצעת ראולי, בעיקר משום שלמורה הצדק לא היו לו קשרים חברתיים עם החצר הסלבקית, מורה), כמו חוניו השלישי. פול א'ריינבו ואמייל פואך הציעו שבן אוניאס השלישי סברו שהמנהג לקרוא לילד על שם הסבא. מרון פיוטרקובסקי בחן זאת ב<u>דוקטורט שלו מ-</u>2014 ודחה זיהויים המשותף (<u>עמ' 392</u>); ראסל, <u>רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה</u>, עמ' 212.

[524] 'כול הבא אל בית ההשתחוות אל יבוא טמא כבוס ובהרע חצוצרות הקהל יתקדם או יתאחר ולוא ישביתו את העבודה כולה כי קודש הוא'.

עצמה היוותה תחליף זמני למקדש),[525] כאשר סירבו להעלות בו קורבנות טהורים, כנראה ירידת רמת הטהרה,[526] אך גם בחז"ל יש דעות שבאחרית הימים ישוב רק קורבן תודה.[527] המורכבות עולה נוכח מקדש יֵב שעמד במצרים עד כ-200 שנה לפני כן. ישעיה יט' 19 מנבא מזרח מצרים,[528] וישנם הבדלים בין נוסח המסורה לשבעים לישעיהו השלמה: חרס [איוב ט' 7; חֲנוֹךְ עח' 1]/צדק/שמש.

למקדש חוניו ולעדת קומראן ישנם 2 אלמנטים דומים נוספים: המנורה במקדש חוניו היתה בעלת נר אחד בתקרה, כמסמלת את השמש – היא מרכז לוח השנה הקומראני; בסוף 343 שנים תבוא הגאולה – גאולה דומה יש בעדת קומראן לאחר 490 שנה,[529] לצד נכדיו של חוניו שעזרו לינאי.

יג.9. <u>מקדש מול משכן:</u>

בפרשת 'תְּרוּמָה' מצווים לבנות משכן, אך רק לא מזמן שרו בני ישראל את שירת הים ובו: 'תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ, מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יי, מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ' (שמות טו' 17-18), כלומר, עוד מעט בונים מגיעים ל??? ולנחלה, ובונים את בית המקדש, וכך גם נדרש במגילת 4Q174.[530] ואכן, לולא חטא המרגלים שהאריך את מסע מדבר סיני ל-40 שנה, הכניסה לארץ היתה צריכה להיות תוך כמה ימים.

אם כך, השאלה המתבקשת היא, מדוע הקב"ה לא מסר למשה רבינו את הוראות בניית המקדש, במקום המשכן, שהרי בני ישראל טרם חטאו בחטא המרגלים??

כאן נכנסת לתמונה המגילה הקדושה ביותר לעדת קומראן, היא מגילת המקדש, וזאת כיוון שהינה דברי המצוות שמסר הקב"ה למשה רבינו ישירות ובגוף ראשון.

יג.10. <u>יחס עדת קומראן למקדש כאשר אינו מנוהל על-ידם או כהלכתם:</u>

כאמור בפרק יחס עדת קומראן לירושלים בהווה, מורה הצדק פסק שאסור להעלות למקדש ולהקריב בו קורבנות: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקים כמנחת רצון' (ברית דמשק יא' 21-18). טורים ד'-ה' בברית דמשק מפרטים את החטא השלישי של טימוא המקדש, ובהמשך המגילה: 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל מי בכם יסגור דלתי ולא תאירו

---

[525] הגדרתה את קהילתה כתחליף למקדש: 'כאשר כתוב עליו [אומר לצי]ון מלך אלוהיך [צי]ון ה[יאה] [עדת כול בני הצדק המה] מקימ[י] הברית הסרים מלכת [בד]רך העם ואל[ו]היך הואה [מלכי צדק... אשר יצי]ל[מה מי]ד בליעל' (פשר מלכיצדק 11Q13 23-25); 'ויואמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה'. מסורת דומה התגלגלה גם לחז"ל (ראו: קיסטר, ירושלים והמקדש בקומראן, עמ' 493).

[526] לסיבות נוספות וליחס החלש של יהודי מצרים למקדש חוניו ולמקדשים וקורבנות בכלל, ראו: שוורץ, יהודי מצרים בין מקדש חוניו למקדש ירושלים ולשמים.

[527] ויקרא רבה ט' ז': 'רבי פנחס בשם רבי לוי אמר: לעתיד לבוא כל הקרבנות בטלים וקרבן תודה אינו בטל'.

[528] ישעיה יט' 19: 'בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה מִזְבֵּחַ לַה' בְּתוֹךְ אֶרֶץ מִצְרָיִם וּמַצֵּבָה אֵצֶל גְּבוּלָהּ לַה'.

[529] ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים': http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

[530] אם כי 4Q174 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium, ולפי החיבורים העבריים ב', עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א'') משייכת פסוק זה למקדש אחרית הימים: 'כאשר בראישונה ולמן היום אשר [צויתי שופטים] על עמי ישראל' (שמ"ב ז' 10-11), הואה הבית אשר[יכין] לוא באחרית הימים כאשר כתוב בספר [משה 'מִקְדָּשׁ] יי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ; יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד' (שמות טו' 17-18) הואה הבית אשר לוא יבוא שמה [איש אשר בב]שר[ו מום] עולם ועמוני ומואבי וממזר ובן נכר וגר עד עולם כיא קדושו שם יגלה [וכבודו ל]עולם תמיד עליו יראו ולוא ישמוהו עוד זרים כאשר השמו בראישונה את מקדש ישראל בחטאתמה'.

מזבחי חנם אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש' (טור ו' 11-16). לאחר מכן גם האיסיים נהגו בדומה: 'בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת' (קדמה"י יח' 19). הלכה זו נבעה מהקביעה העקרונית כי ירושלים מונהגת ע"י כוהנים רשעים ומתיוונים, כפי שמפורט בפרק על אפרים-דורשי החלקות, ולכן יש להתרחק מהם עד למדבר וההתיישבות כעיר כוהנים וקהילת קודש בקומראן.

אלא שכנראה לאחר מכן (תלוי בתיארוך היחסי של ממ"ת), עדת קומראן שלחה איגרת למנהיג המקדש ובו עשרות הוראות כיצד יש לעבוד את עבודת המקדש לפי ההלכה הנכונה שבידם. כמו"כ, ראו בחלק/שער אימוץ ההלכות ע"י החשמונאים, כיצד אימצו החשמונאים את הלכות עדת קומראן, עד לאולי איחוד עם הצדוקים הראשונים-החשמונאים.

מכאן שעדת קומראן חילקה בין התקופה המתייוונת של השליש הראשון של המאה ה-2 לפנה"ס (טרום-חשמונאים), לבין השליש האחרון של אותה מאה. בכל אופן, וזו הנקודה המהותית לכותרת פרק זה, עדת קומראן לא נאבקה ביריביה ההלכתיים מהכתות השונות בעם ישראל, ואף הגינויים נגדם היו בכתבי סוד ובמונחים נסתרים. לעומתם, אפרים-דורשי החלקות רדפו אותם, ובהמשך אף הפרושים נלחמו נגד אלכסנדר ינאי, כבגידה במלכות ישראל.

יג.11. <u>הקורבנות לפי מגילות ועדת קומראן:</u>

בפרשת השבוע 'ויקרא' מתחילים דיני הקורבנות, ולהלן כמה נקודות בראי מגילות ים המלח:

- עדת קומראן התנהלה בכמה הרכבים חברתיים וקרבה לעם ולמלכות. בתקופת ההתייוונות, עדת קומראן התרחקה מרוב העם, ואף אסרה על העלאת קורבנות: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא, באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח, כי כתוב זבח רשעים תועבה, ותפלת צדקם כמנחת רצון' (ברית דמשק יא' 21-18). גם טורים ד'-ה' בברית דמשק מפרטים את החטא השלישי של טימוא המקדש, ובהמשך המגילה: 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו חנם, ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל - מי בכם יסגור דלתי ולא תאירו מזבחי חנם, אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש' (טור ו' 11-16). לאחר מכן גם האיסיים נהגו בדומה: 'בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת' (קדמה"י יח' 19). אמנם ההלכה הזו היא רק בתקופה שבה לא שמרו על הטהרה הנדרשת, כפי שציינו נביאי תחילת בית שני (זכריה ג' 5;[531] חגי ב' 11-13;[532] מלאכי א' 7;[533] נחמיה יב' 30),[534] ואילו בחלק מהתקופה החשמונאית, בה הלכת עדת קומראן התקבלה במקדש, עדת קומראן תיקנה את טהרת המקדש (כמובא במגילת ממ"ת), לפי הלכות הקורבנות (שמובאות ממסורת האבות ביובלים, צוואות לוי, מגילת המקדש, ובמגילות כיתתיות).

---

[531] 'וְאֹמַר, יָשִׂימוּ צָנִיף טָהוֹר עַל רֹאשׁוֹ; וַיָּשִׂימוּ הַצָּנִיף הַטָּהוֹר עַל רֹאשׁוֹ'.

[532] 'וַיֹּאמֶר חַגַּי, אִם יִגַּע טְמֵא נֶפֶשׁ בְּכָל אֵלֶּה הֲיִטְמָא; וַיַּעֲנוּ הַכֹּהֲנִים וַיֹּאמְרוּ, יִטְמָא; וַיַּעַן חַגַּי וַיֹּאמֶר, כֵּן הָעָם הַזֶּה וְכֵן הַגּוֹי הַזֶּה לְפָנַי נְאֻם יי, וְכֵן, כָּל מַעֲשֵׂה יְדֵיהֶם, וַאֲשֶׁר יַקְרִיבוּ שָׁם, טָמֵא הוּא'.

[533] 'מַגִּישִׁים עַל מִזְבְּחִי לֶחֶם מְגֹאָל וַאֲמַרְתֶּם בַּמֶּה גֵּאַלְנוּךָ בֶּאֱמָרְכֶם שֻׁלְחַן יי נִבְזֶה הוּא'.

[534] 'וַיִּטַּהֲרוּ הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם, וַיְטַהֲרוּ אֶת הָעָם וְאֶת הַשְּׁעָרִים וְאֶת הַחוֹמָה'.

- מלבד יסוד תפילת הקבע הציבורית ע״י עדת קומראן (ראו פרק כ׳), גם מקור עיקרון הכפרה ע״י תפילה גם ממגילות קומראן,[535] ותחליף הצדקה שמדניאל ד׳ 24,[536] יושם בווידוי לכוהן ככפרה על חטא בברית דמשק[537] (ומכאן ל-Penance בנצרות).
- בימי הבית השני היו במצרים 2 מקדשים (יב וחוניו), שכנראה בתקופתם האחרונה, בשניהם הופסקו הקורבנות. לעדת קומראן היה בית כנסת (מהראשונים),[538] ובאתר קומראן נמצאו עצמות חיות כשרות, אך מעבר לכך לא ידוע אם כיצד שחטו את הבשר, אם כי מהקבלות לדיני טהרת מזון אחרים, סביר שהקפידו על עיקרון ׳קיבלו עליהם חולין בקדושה׳, ומכאן עיקרון זה בלשון חז״ל.

יד. תיארוך המגילות וחלוקתן ל-5 קבוצות לפי תקופות

יד.1. מצב המחקר התת-נושאי בימינו שמסתגר ומתעלם מהתובנות הצועקות

כמו רוב תחומי המחקר האקדמאי, גם המחקר על מגילות קומראן מאופיין במיקוד תת-נושאי,[539] תוך סריקת מחקר והפניות לנקודות רלוונטיות שלא הובאו בו, ובעיקר – תוך זהירות בהסקת מסקנות רחבות וסיכומי תחומים (לצד ספקנות וביקורתיות).[540] הגדירה זאת יפה נעם ורד: ׳נדמה שדורנו המחקרי, שנתברך בעושר של מקורות ומחקרים שלא שערום קודמינו, אינו דור של מפעלי ענק ואינטואיציות גאוניות, כי אם דור של חקירה זהירה ויסודית בתחומים צרים ומוגדרים היטב׳ (מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 10-11).[541] יתרה מכך, בשנים האחרונות המחקר מתמקד בקריאות חדשות של קטעי מגילות קטנים וחיבורם עם קטנים נוספים (שזו מלאכה חשובה, אך אין להתמקד בעת כאשר התובנות הגדולות עדיין מונחות בפינה) מאידך, דווקא ספר היסטוריה כללית מסכם מאוד כמו ׳קיצור תולדות האנושות׳ של יובל נוח הררי, זכה לעניין ציבורי נרחב.

---

[535] סרך היחד ט׳ 4-5: ׳ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק׳; Q511 (תהלים קנד׳ בפשיטתא): ׳ואדם מפאר עליון ירצה כמגיש מנחה כמקריב עתודים ובני בקר כמדשן מזבח ברוב עולות כקטורת ניחוח מיד צדיקים׳; וכאמור לעיל: ׳ותפלת צדקם כמנחת רצון׳.

[536] ׳לָהֵן מַלְכָּא מִלְּכִי יִשְׁפַּר עליך וחטיך [עָלָךְ וַחֲטָאָךְ] בְּצִדְקָה פְרֵק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן הֵן תֶּהֱוֵא אַרְכָּה לִשְׁלֵוְתָךְ׳ [תרגום: לָכֵן הַמֶּלֶךְ עֲצָתִי תִּיטַב עָלֶיךָ: וַחֲטָאֶיךָ בִּצְדָקָה פְּדֵה, וַעֲוֹנוֹתֶיךָ בְּחֹן עֲנִיִּים, אוּלַי תִּהְיֶה אַרְכָּה לְשַׁלְוָתֶךָ].

[537] קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 56-57, שורות 5-15. הלכה זו התקבלה בנצרות כווידוי הכומר: Penance. על כך ראו:
M . Kister . ׳On a New Fragment of the Damascus Covenant׳, JQR, 84 (1993-1994), p. 294.

[538] ׳בית השתחוות׳ (ברית דמשק יא׳ 22).

539 מגן ברושי כתב ספר: המגילות הגנוזות קומראן והאיסיים, אך אנו יורד לעומק ולניתוח המגילות, וכן הוא שבוי בקבעונות המחקריים שספר זה יוצא נגד. גם מיכאל חיוטין סיכם בספרו ׳מגילת ירושלים החדשה׳, את כל המגילות ובדבריו עניין רב, אך הצעותיו נדחות להלן.

540 נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 10-11, הסבירה זאת כך: ׳נדמה שדורינו המחקרי, שנתברך בעושר של מקורות ומחקרים שלא שערום קודמינו, אינו דור של מפעלי ענק ואינטואיציות גאוניות, כי אם דור של חקירה זהירה ויסודית בתחומים צריך ומוגדרים היטב׳. שני סיפורים רווחים על כך במסדרונות האקדמיה עצמה: ׳משל שרואים צל של אדם בלי ראש (ענק נרא קפלוס) – בהתחלה חוקרים נותנים לכך הסברים, ולאחר מכן ההסברים משכיחים את העובדה שמדובר באדם בלי ראש, ונשארים רק עם ההסברים׳ (כך המחקר אינו עומד על מכלול תורת עדת קומראן); השני סיפור עם: ׳היה פעם חוקר שרצה לברר אם בני האדם הם יצורים חיים. אז הוא ניתח בני אדם לחלקים וחקר אותם, ולבסוף הגיע למסקנה שכל בני האדם הם מתים, כי באף אחד מאלה שחקר לא נמצאו סימני חיים. וככה זה עובד גם עם ניתוחים אקדמיים מחקריים למיניהם: ׳וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה׳ (שמות ו׳ 9). מי שמנתח משהו לחתיכות כדי לחקור אותו, אל יתפלא אם לא ימצא בו רוח חיים׳. להרחבה ראו: מכון מאיר, ביקורת המקרא.

541 תקיפות שונה תיאר פרופ׳ אליעזר שבייד: ׳מדעי היהדות אינם ממלאים, ואינם יכולים למלא, תפקיד בחינוך הדור ובהנחלת המורשת, מפני שהזרות למורשת מוטבעת בהם. הם שגרמו לניכור – כיצד זה יתגברו עליו? יתר על כן, ההתיימרות ב׳אובקטיביות׳ מדעית אינה אלא מסווה שהחוקרים לובשים, חלקם מתוך תמימות וחלקם מתוך אנרכיזם זדוני והרסני. לדעת קורצווייל, אין מחקר אובייקטיבי של ההיסטוריה של תרבות הרוח, שעל כן מחקר המתיימר באובייקטיביות אינו אלא טועה ומטעה׳. ואכן התובנות הגדולות של מגילות קומראן הן תורניות, ונדמה שהמחקר מתבייש לעמוד עליהם, והעולם התורני לא יודע איך להתמודד איתם.

תקיפות שונה תיאר פרופ׳ אליעזר שבייד: ׳מדעי היהדות אינם ממלאים, ואינם יכולים למלא, תפקיד בחינוך הדור ובהנחלת המורשת, מפני שהזרות למורשת מוטבעת בהם. הם שגרמו לניכור – כיצד זה יתגברו עליו? יתר על כן, ההתיימרות ב׳אובקטיביות׳ מדעית אינה אלא מסווה שהחוקרים לובשים, חלקם מתוך תמימות וחלקם מתוך אנרכיזם זדוני והרסני. לדעת קורצווייל, אין מחקר אובייקטיבי של ההיסטוריה של תרבות הרוח, שעל כן מחקר המתיימר באובייקטיביות אינו אלא טועה ומטעה׳.

אכן התובנות הגדולות של מגילות קומראן הן תורניות, ונדמה שהמחקר מתבייש לעמוד עליהם, והעולם התורני לא יודע איך להתמודד איתם.

יד.2. <u>פרשת דברים, ספר דברים, ומגילת המקדש</u>

בפרשת ׳דברים׳ משה מרחיב גם על המלחמה נגד עוג מלך הבשן: ׳הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל, הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן, תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ׳ (דברים ג׳ 11). במדרש ספרי (א׳ 18) מטיח ומטיף תנא לתנא שהוא ׳מעוות עלינו את הכתובים׳. אף שהתנא התייחס לנקודה אחרת בפרשה, ודאי היה מיישם הטפתו גם נגד המדרשים שציינו את גודלו של עוג מלך הבשן 300 אמה (ברכות נד׳ II; ספר הישר, ועוד). מדרש זה הוא דוגמה לסתירה של מדרש-אגדה למקרא מפורש, בניגוד לרוב שאר סוגי המדרשים, שחלקם משלימים ללא סתירה, וחלקם פרשניים-הלכתיים, שגם בהם מורכבויות למקורן. מדרש אגדה זה דומה לאגדות רבות שהתפתחו במצרים ביחס לאנטישמיות, ועברו לתיאטרליות וספרות במצרים התלמית, ואלכסנדריה ההלניסטית בפרט. מסורת ממגילות קומראן מעצימה את סיפור הקרב במגילת 4Q373 (החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 80, שו׳ 7), בה משה הורג את עוג מלך הבשן בעזרת קלעי מזור עם קשתות (בליסטרה), ואף ששרידותה מועט, היא כמכריעה כי מקורו של מדרש האגדה לפי נמלים הפילו אבן בגודל הר על ראשו של עוג מלך הבשן, התרחב ממנה, כי לפי המגילה, עוג היה: ׳רמח כארז.. ומגן כמגדל׳, ואורך זריקתו: ׳שבעה ראסות׳ (כ-1.4 ק״מ).

ספר דבריו של משה רבינו אינו קיים במגילת המקדש, מהסיבה הפשוטה שמגילת המקדש היא נוסח של דברי האל למשה, ובסוף ימיו משה קיבל תורה נוספת באוהל מועד ובערבות מואב. ספר דברים הוא בעיקר הדגשות והשלמות של משה (׳הוֹאִיל מֹשֶׁה בֵּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת׳ [דברים א׳ 5]), שעיקריו כבר קיימים בהרמוניזציה מופלאת במגילת המקדש. כעת ראינו הרחבה היסטורית ממגילת 4Q373, שהתפתחה למדרש אגדה שסותר את הפשט.

מנהיגים רבים ידע עם ישראל; רובם סבלו את תלונות העם. משה ברך את העם בשעת קושי נושאו: ׳יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיכֶם יֹסֵף עֲלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים׳ (דברים א׳ 11). אהבת מנהיג כזו מוכרת לנו מכמה בכירי התנ״ך, וציוויה מובא בברית דמשק יג׳ 17-19 על מורה הצדק: ׳והוא ייסר[542] את בניהם [ובנותיהם] וטפם [ברו]ח ענוֹה ובא[הבת חסד] ואל יטור להנ[ם בקנאה ו]באף ועבר על פשעיהם׳.

יד.3. <u>תורת המלך שבמגילת המקדש</u>

---

[542] לדעת בלהה ניצן, לשון ׳יסר׳ זה עניינו ׳למד׳, ראה: דברים ד׳ 36; ישעיה כח׳ 26; ירמיה יז׳ 23; לב׳ 33; לה׳ 13; צפניה ג׳ ב׳ 7; משלי א׳ 8; ד׳ 1; ח׳ 33; יט׳ 20 ועוד.
קימרון, <u>החיבורים העבריים א׳</u>, פרק ד׳, עמ׳ 49:
=http://www.ybz.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/QimronFirstVol.pdf?SearchParam

בפרשת 'שׁוֹפְטִים' ישנם 3 מצוות קצרות למלך שמצוינות כ'משנה תורה' ומסוכמות כ'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת' (דברים יז' 18). במגילת המקדש ישנם 3 דפים העוסקים בתורת המלך (נו' 12-נט'), ופותחים בכותרת 'וזאת התורה', ושוב בדף נו' 21-20: 'היה בשבתו על כסא ממלכתו וכתבו לו את (ללא 'משנה') התורה הזואת על ספר מלפני הכוהנים'. להלן עיקרי הנושאים שבתורת המלך ומשמעויותיהם:

הרחבה וביאור דברים יז' 20: לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו', שהמלך צריך למנות 36 נשיאים-שרים שיכהנו לצידו: 'ושנים עשר נשי[א]י עמו עמו ומן הכוהנים שנים עשר ומן הלויים שנים עשר אשר יהיו יושבים עמו יחד למשפט ולתורה ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה' (מגילת המקדש נז' 15-11).[543] המשמעות שהמלך חייב להחליט עם מועצת המלך והמשפט הזו. מצב דמוקרטי מדהים זה גם יחסית לממשלות בימינו, וקרוב לשולחן העגול של ארתור. בברית דמשק יב' 8-6 מוזכר הרכב הנהגתי בשם: 'חבור/חבר ישראל', והוא אומץ בהלכה הצדוקית של החשמונאים כ'חֶבֶר היהודים', לפי מטבעותיהם.

- הוראות מצמצמות לדברים יז' 17: 'וְלֹא יַרְבֶּה לּוֹ נָשִׁים': 'ואשה לוא ישא מכול בנות הגויים כי אם מבית אביהו יקח לו אשה ממשפחת אביהו ולוא יקח עליה אשה אחרת כי היאה לבדה תהיה עמו כול ימי חייה ואם מתה ונשא לו אחרת מבית אביהו ממשפחתו' (מגילת המקדש נז' 19-15).
- למלך יהיה 12 ריבוא משמר מלכותי שהם גם מצווים לשמורו מפני חטא: 'וברר לו מהמה... והיו עמו תמיד יומם ולילה אשר יהיו שומרים אותו מכול דבר חט ומן גוי נכר אשר לוא יתפש בידמה' (מ' המקדש נז' 5-11). עקרונות דומים כתב הסופר המצרי דיודורוס סיקולוס.[544]
- המלך לא יוציא עשירית מהעם למלחמה, אך אם המלחמה קשה, יוציא מחצית מהעם, ומחצית ישארו לשמור על הגבולות (נח' 11).
- חלוקת השלל בהתאמה מפליאה לבמדבר לא' 27-30 ושמ"א ל' 25-27 (נח' 11-15). ראו פירוש ידין.[545]
- צמצום המצווה בנימוק סיבתי: 'רק לוא ירבה לו סוס ולוא ישיב את העם מצרים **למלחמה** למען הרבות לו סוס וכסף וזהב'.
- חיוב המלך לשפוט צדק ולא לקחת שוחד ולגזול (נז' 19-1).
- הוראות אורים ותומים וברכות וקללות למלך.

להרחבה ראו במאמר בעניין ובפרק בטיוטת הספר.[546]

---

[543] מסֶפר 36 שימש טיפולוגי גם בחז"ל, כאשר ההקשרים הקרובים הם: 'אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל דרא' (סנהדרין צז' II); יהושע ז' 5 עליו אמר רבי נחמיה: מכילתא דרשב"י יב' 37 (מהדורת אפשטיין-מלמד, עמ' 33): 'מה ת"ל כשלושים וששה, מלמד שהיו שקולין כנגד כל ישראל'; ספרי דברים כט': 'נפלו מהם שלושים וששה צדיקים'.

[544] בשמו של היקאטיוס איש אבדירה (על היהודים, ספר א' 70): "באשר למשל שלהם (של מלכי מצרים) אף אחד מהם לא היה עבד מקנת כסף או יליד בית כי אם כולם בני כהנים מצטיינים ביותר, בני עשרים שנה ומעלה ומחונכים טוב יותר משאר בני עמם כך שהמלך, בהחזיקו את האצילים הדואגים לגופו והשומרים עליו יום ולילה, לא יטא למעשה חטא'.

[545] http://www.deadseascrolls.co.il/Two-examples-of-harmonization-in-the-Temple-scroll.pdf

[546] מאמרים על תורת המלך שבמגילת המקדש בתיקיה זו: https://drive.google.com/drive/u/2/folders/1LDiWOp8HyXMOIDepN_WfAVGg3YM55tco
ופרק על כך בספר: http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

מגילת המקדש היא מגילת יסוד במגילות קומראן, כנראה הקדושה ביותר – כיוון שהינה דברי המצוות שמסר הקב"ה למשה רבינו ישירות ובגוף ראשון (ולא כדברי משה בספר דברים) שממנה חולקו 3.5 ספרי החומש מהר סיני שלהם נוספו ושולבו סיפורי מדבר סיני ותורות ובריתות נוספות (אוהל מועד וערבות מואב), וכך היא משמשת הנוסח הקדום (Urtext) לחלקים אלו. צורת הכתיב במגילת המקדש הוא מלא שבמלא,[547] גם מחזקת את נוסחה האלוהי.

ספרו המדעי של יגאל ידין עדיין מהווה ספר מבוא ופירוש מעולה ויסודי למגילה זו (מומלץ), ומבוקש כאמור כי הרשויות ומוסדות האקדמיה ינגישוהו באופן חופשי במרשתת לציבור הרחב (ראו פרק בעניין). ורד נעם סיכמה בספרה 'מקומראן למהפכה התנאית' כי עדת קומראן (ובעיקר מגילת המקדש) אינה מחמירה, שכן המונח החמרה צריך להתייחס להחמרה יחסית לחומש התורה, ולא יחסית לפרושים/חז"ל (שלרוב הקלו), ואילו עדת קומראן (ובעיקר מגילת המקדש שעוסקת בענייני טהרה הנלווים למקדש) תואמת ועולה בקנה אחד עם הוראות התורה, ומי שמקל יחסית לתורה (ולעדת קומראן) הם לפרושים/חז"ל (ראו על כך פרק נפרד). יוצא אפוא, כי זהו סיכום מדויק למהותה של מגילת המקדש – מקור/שכתוב של החלק החוקתי של התורה, בלשונה, בדרכה ובסדרה כמקורית, ובדיוקה. המגילה כנראה סודית נוכח קדושתה (בדומה לנוסחי המקרא זולת המסורה ראו להלן), וממ"ת נשלחת כאגרת גלויה לשכנוע, והיא חוזרת על מקצת הלכות מגילת המקדש (במקום להפנות למגילת המקדש או לצטטה).[548]

החלק הראשון במגילה הוא תיאור הוראות בניית בית המקדש הראשון (וטהרות הנלוות לכך) – כבר בהר סיני, כי זה היה מטרת יציאת מצרים המצוינת בשירת הים: 'תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ, מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יי, מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ', כפי שנדרש במגילת 4Q174.[549] מגילת המקדש היא רק התכנית של בניית המקדש, דהיינו הציווים-הוראות לבנייה המקדש. אלו מתאימות לבנייה בפועל של בית המקדש הראשון כמתואר במלכים א' ו'-ז'. שני שלבים אלו (תכנית מול תיאור הבנייה בפועל) מפורטים גם על בניית המשכן וכליו, כאשר בפרשות תרומה-תצוה מובאים הציווים לבניית המשכן, ואילו תיאור הוראות משה והבנייה עצמה מתוארות רק לאחר מכן בפרשות ויקהל-פיקודי. משכך, אין סתירה או קדימות בין תורת המקדש לתורת המשכן בספר שמות, שכן אפשר ואלו נתנו במקביל, כאשר המשכן היה אמור לשמש לכשנה של מסע המדבר (אילו לא היה מתארך לארבעים בגלל חטא המרגלים) והזמן בתוך ישראל עד בניית המקדש. למשל, במקום 'אוהל' שבחומש, במגילת המקדש מובא 'בית'. בחלק זה (הראשון), המגילה מציינת מערכות טהרה שונות ומדהימות בכל הארץ, ולמשל מערכת הביוב בירושלים (מגילת המקדש מו' 13-16) כוללת 2,000 אמה – שחלקה נחשף ע"י צ'רלס וילסון ב-1864.[550] שרידי מסורות תואמות למבנה המקדש לפי מגילת המקדש

---

[547] צורת כתיב מלא קיימת מספר פעמים בנוסח המסורה, בעיקר בשירת הים (שמות טו'), וחלקית בהגייה השומרונית. סיומות נפוצות הן: כיא (כי), לוא (לא), הואה (הוא), אתמה (אתם) שמופיעה גם בשירות הספרותיות במקרא (כשירת הים). השם יששכר שבמסורת בן אשר נהגת עם ש' אחת, הינה שתי מילים במ' המקדש: יש שכר.

[548] גם פשר ישעיהו 26-29 חוזר על מ' המקדש נח' 18-21 שהמלך המשיח כפוף להוראת הכוהנים וכי אין הוא רשאי להחליט לבדו על יציאה למלחמה, אך פשר זה אינו מיועד לשליחה מחוץ לעדה.

[549] אם כי 4Q174 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium, ולפי החיבורים העבריים ב', עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א'') משייכת פסוק זה למקדש אחרית הימים: 'כאשר בראישונה ולמן היום אשר [צויתי שופטים] על עמי ישראל' (שמ"ב ז' 10-11), הואה הבית אשר[יכין] לוא באחרית הימים כאשר כתוב בספר [משה 'מִקְדָּשׁ] יי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ; יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד' (שמות טו' 17-18) הואה הבית אשר לוא יבוא שמה [איש אשר בב]שר[ו מום] עולם ועמוני ומואבי וממזר ובן נכר וגר עד עולם כיא קדושו שם יגלה [וכבודו ל]עולם תמיד עליו יראו ,ולוא ישמוהו עוד זרים כאשר השמו בראישונה את מקדש ישראל בחטאתמה'.

[550] הדברים מובאים בסרט 'המקדש האבוד' של ערוץ 9 משנת 2010 שהופק בידי סרגיי גרנקין, ומתאר את רוב 50 החללים התת-קרקעיים של הר הבית (כולל בורות ומנהרות), ביניהן: מנהרה המוליכה מברכות בית חסדא מימי בית ראשון.

עולים מכתבי יוספוס ומעמי קדם, אך ביד חז"ל אף מסורת מדהימה ותואמת על כך שמשה רבינו קיבל את מגילת הוראות המקדש ישירות מהאל והעבירה לנביאים עד לשמואל הנביא,[551] וכן מציינים את 'ספר העזרה' שהיה במקדש ואינו מקבל טומאת ידיים (בבא בתרא יד' II). המקרא מציין את ההכנות שעשו דויד המלך ושמואל הנביא לבית המקדש, ביניהם את כלי המקדש והסדר שירות הלווים – וזה מתחבר עם מגילת 4,050 המזמורים שחיבר דויד המלך הבנוי לפי לוח שנה 364 יום (המפורט במגילת המקדש למועדי 50 היום), הוא ספר תהילים המלא שרובו אבד.

ייתכן שאף השיפוץ והגדלת המקדש ע"י הורדוס היא בהשפעת חשיפתו (ישירות/בעקיפין) לגודל המקדש הראוי להיבנות לפי מגילת המקדש (שגדול מהמקדש הקודם בבית שני, וראו בפרק בעניין על קרבתו לאיסיים). בכל אופן, עדת קומראן כבר ידעו ממגילה זו וממגילות נוספות על כך שירושלים של מעלה/ירושלים של אחרית הימים/בית מקדש שלישי ירד משמיים, ואף היה להם מגילה המתארת אלו במפורט: מגילת ירושלים החדשה בארמית. ראו על אלו בפרק 'יחס עדת קומראן לירושלים בהווה, המקדש שייבנה ע"י האל וחזרה לימי גן עדן'.

החלק השני של המגילה (טורים מז'-סז') הוא הרמוניזציה (האחדה) מורחבת של המצוות (ללא סיפורי 3.5 החומשים האחרונים), ובעיקר מספר דברים שהינו נאומי משה, ללא ברית ערבות מואב (ותורות אוהל מועד). יגאל ידין הציג יפה שתי דוגמאות להאחדת מצוות משמות ודברים: פיתוי ואונס הבתולה, וחלוקת השלל לאחר המלחמה.[552] ברוב מצוות אלו של מגילת המקדש יש גם תוספת, וזו אחת הדעות שבבבא בתרא טו'.[553] האחדת המצוות, סדרן וספירתן היתה מפעלם של גדולי התורה לאורך הדורות (מיוספוס,[554] הרא"ש, הרמב"ם, ספר החינוך ועוד). אף ספר אינו מתקרב למהות ולסדר הארגוני והפלאי שבמגילת המקדש – וכל זאת ללא (בטרם ייסוד) קונקורדנציה.[555] בין מצוות אלו קיימת פרשייה מורחבת של תורת המלך שבמגילת המקדש (דפים נו' 12-נט') הפותחת בכותרת 'וזאת התורה', כנראה במקום 'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת' שבדברים יז' 18. כלומר, תורת המלך כנראה מרחיבה ומוסיפה הלכה מהפרשייה הקצרה שבדברים יז' 14-18 העוסקת בהלכות המלך, והיא 'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת' (וראו בפרק על תורת הזהב של ינאי). בפרק על יוחנן אפרט את ההלכות שהחשמונאים אימצו ממגילת המקדש ובראשן את מועצת המלך והמשפט מתורת המלך – היא

---

[551] המדרשים על דברי הימים א' כח' 11-13 (וכן בדבה"י ב' ד' 7): 'וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְּנוֹ אֶת תַּבְנִית הָאוּלָם... וּלְכָל כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּיתהו', 'הַכֹּל בִּכְתָב מִיַּד יי': 'מגילת המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה בעמידה... עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה... עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה... עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה... עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה... עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה' (מדרש שמואל, מהדורת באבער, עמ' 92); 'ריבונו של עולם, העמידני בשביל (מגילת) בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא, אלא בבקשה ממך תן לי... שאעמוד מן המטה הזה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש...' (אגדת בראשית, מהודרת באבער, עמ' 75-76). בנוסף: מגילה פ"א ה"א (עמ' א').

[552] להלן 2 דוגמאות (אונס/פיתוי בתולה, חלוקת שלל לאחר מלחמה) מספר של ידין (עמ' 88-92): http://www.deadseascrolls.co.il/Two-examples-of-harmonization-in-the-Temple-scroll.pdf

ספרו זה של ידין מומלץ כספר מבוא להכרת מגילות קומראן ובמגילת המקדש בראשן.

[553] שלא כל מה שאמר ה' למשה הוא העביר לבני ישראל. ראו: ליפשיץ, ההלכה על דעת המקום, עמ' 46.

[554] למשל, יוספוס כותב בהקדמתו לפרק בספרו קדמוניות היהודים טו' 197: 'החידוש שחידשנו הוא שסידרנו כל דבר לפי מינו, הואיל והדברים שנכתבו על-ידו (משה) נשארו מפוזרים, לפי שנודעו לו דבר מאלוהים. מטעם זה חשבתי להכרח לי לסמן זאת מראש, כדי שלא יתרעם עלי קורא ספרי שהוא מבני-עמי ויאמר שטעיתי'.

[555] ידין, מגילת המקדש, עמ' 87, כבר נפעם מכך. שיפמן, הלכות שחיטה על פי מגילת המקדש, עמ' 273, מציין שהמחקר ממשיך לגלות את מקורות האחדת המצוות מהמגילה.

'חבר היהודים' המצוינים במטבעות מנהיגי בית חשמונאי. האחדת המצוות במגילת המקדש מהווה פתרון עקרוני לשתי ביקורות מקרא "גבוהות" המפותחות במחקר האקדמאי:

- הסבר לסגנונו השונה של ספר דברים, מרכזיות הפולחן בו (עד שיחסוהו ליאשיהו המלך).
- השערת התעודות (או תורת המקורות, או השערת ולהאוזן) ואכן מגילת המקדש מציגה מקור נפרד מסיפורי החומש (כאשר החומש הינו שילוב שניהם עם חזרות חלקיות ושונות)[556]

לצפייה בתמונה של מגילת המקדש נח':

https://drive.google.com/open?id=1YNWNh2awE9-0ftcfGXXqOaVphZKxnEHt

יד.4. הטעויות בתיארוך המחקרי של מגילת המקדש:

התיארוך המוצע של המגילה ע"י רוב החוקרים (זולת שיפמן ושטגמן) הוא אמצע עד סוף המאה השנייה לפה"ס. לדעתי לא רק שתיארוך זה שגוי מן היסוד, אלא שהינו אבסורד שאינו עולה עם ההיגיון. הייתכן שבתקופה שעדת קומראן בשיאה הקבוצתי והכתיבתי לפי רוב החוקרים (לטעמי כ-70 שנה לפני כן) יכתוב חבר מגילה זו ויציגה לשאר החברים כחיבור חדש – וזה יתקבל כאמת לאמיתה ואמין שיקדשוה?! (ראו עוד על פְּסֵאודוּאֶפִּיגְרַפָּיָה בפרק על הספרים החיצוניים האמינים).

יתרה מזו, עם המחקר המעמיק על מגילת המקדש, מתברר שהיא מהווה מקור ובסיס עקרוני-הלכתי לרוב ההלכה הכיתתית של עדת קומראן, כך שהמגילה כבר היתה מושרשת בהגותה ובהלכתה.

בנוסף, למגילת המקדש מז'-מח' יש תאימות להלכה מדברי יוספוס שמספר שאנטיוכוס השלישי הורה בתחילת המאה השנייה בקירוב על הלכות: 'ולא יכניס איש לעיר בשר של סוס או פרד או חמור בר... ובכלל של כל בעלי החיים ליהודים... גם אסור להכניס את העורות [של אלה]... רק בהמות המקובלות [על היהודים] מאבותיהם...' (תעודת כתב זכויות בקדמוניות היהודים יב' 145 – 146).

יד.4.א. ההחמצה הגדולה של איבוד מגילות מהאספן מוזס וילהלם שפירא:

שניסה ב-1883 למכור 15 רצועות של ספר דברים בנוסח שונה משמעותית מנוסח המסורה של ספר דברים[557] (שכאלו נמצאו במגילות, ראו בפרק נוסחי המקרא), בטענה כי נמצאו בנחל ארנון (מזרחית לקומראן). נוכח 5 נוסחי התנ"ך שבמגילות קומראן, ובפרט הנוסח ההרמוניסטי של מגילת המקדש לספר דברים – סביר כי אכן רצועות אלו היו של מ' המקדש או נוסח קדום לתנ"ך.[558]

---

[556] עם זאת, אינה "המקור הכוהני", אלא המקור היחיד לצד שאר המקורות של התורה במגילות קומראן.

[557] ראו את מגילות 4Q364 עד 4Q367 ('תורה מעובדת', קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 97-140). במגילות אלו גם קטעים של בראשית מעובדת, ואין בידינו להכריע אם אלו קשורים למגילת המקדש.

[558] גם כאן אבקש כי הרשויות יקימו ועדת חיפוש לאיתור 15 רצועות אלו, כפי שלמשל ייסדו רשמית את "המחתרת" לחיפוש 200 דפי כתר ארם צובא. יורם סבו, התקדם מעט בספרו: 'סוחר המגילות'. יש להדגיש כי בקומראן נמצאו 26 עותקים של ספר דברים, הכי הרבה משאר ספרי החומש. סרט בעניין: https://vimeo.com/268124273

יד.5. 5 נוסחי המקרא העיקריים: כ-250 ממגילות ים המלח מהווים את כל או כמעט כל 24 ספרי התנ"ך[559] (שמכונים המגילות המקראיות), בחמישה נוסחים שונים אלו (פרשת 'וְאֶתְחַנַּן'):

עשרת הדיברות חוזרות בפרשה בנוסח מעט שונה מכפי שהן מובאות תחילה בספר שמות. האם ההבדל הוא בכך שמדובר בשינויים של לוחות השניות כי הראשונות נשברו, או שיש כאן הקבלה תורנית, מעין: ש'אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְתִּי' (תהלים סב' 12)?

למעשה הקבלות עם מעט שינויים ויותר השלמות (כדברי הרמב"ן על בראשית מב' 21: 'מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר') רווחים בתנ"ך, כמו חזרת תחילת ספר דברים על מאורעות המדבר, והשלמת ספר דברי הימים על ספרי שמואל ומלכים.

הדבר היותר מרתק, הוא הימצאותן של 5 נוסחי מקרא במגילות קומראן (וזאת בסתירה לתזה המחקרית שעד אז סברה שהיה נוסח קדום אחד של התנ"ך - Urtext) אלו: 1) נוסח הקדם-מסורה (נמסר ע"י בן אשר הקראי כ'אדם צובא' ואומץ בזרם הרבני; נוסח קומראן הקדום מדויק יותר, ראו למשל: 'ליישר 'הדורים'); [560] 2) נוסח ארמי (נמצאו קטעי ארמית לויקרא ואיוב, עליהם דרשו 'שכחום חזרו ויסדום' [מגילה ג' א'] לתרגום אונקלוס ויונתן בן עוזיאל); 3) נוסח המצע העברי של תרגום השבעים (שמוכיח קדימותו מעדת קומראן) והנוסח היווני Septuagint (שאומץ ברוב הנצרות כברית הישנה); 4) הנוסח הקדם-שומרוני (שלפני כן תזת המחקר סבר שחובר מאות שנים מאוחר יותר); 5) נוסחים 'קומראניים' בלעדיים ובלתי מזוהים (כתבי סוד ונוסחים שלא הכרנו). נוסחים אלו תואמים למדרש שכתיבת התורה בסיד על הר עיבל היתה בשבעים שפות (סוטה ז' ה', וראו גם: שבת פח' II), ומלמדים שעדת קומראן לא רק אחזה בספרים קדם-כיתתיים שחוברו לפניהם (ואינה כיתתית, אלא התרחקה תקופה חלקית מהמתיוונים, כפי שהחשמונאים נסו אחריהם למדבר, ולאחר מכן בימי יוחנן הורקנוס ואלכסנדר ינאי חזרה להנהגת המדינה בהלכה הצדוקית; כיאה לכהונה הגדולה של בני צדוק, אחזה בספרות התורה העיקרית של עם ישראל, והתאמותיהם הרבות לכנסת הגדולה, סנהדרין, נביאים, ראשונים ועוד. ההנחה שרוב הנוסחים שאינם נוסח המסורה (או קדם-מסורה) היו סודיים יותר – ופחות מיועדים לעם, וזאת כיוון שהם מאופיינים בתיאור המלאכים ותפקידיהם שפחות מתאים לעם הארץ, כיוון שעלול להטעות באלילות (פוליתאיזם) במקום מונותאיזם, כפי שטעו עמי קדם.

מעל נוסחים אלו ניצבת מגילת המקדש, שמעבר לחלקה הראשון שמהווה את תכנית הבנייה של בית המקדש הראשון אשר בנייתו בפועל מתוארת במלכים א' ו'-ז' (בדומה לתיאור בניית המשכן בפרשת 'תרומה-תצוה' למול בנייתו ב'ויקהל-פיקודי') ועינייני טהרה נלווים, חלקה השני הינו תורה מקורית-ראשונית-הרמוניסטית-מאוחדת שקיבל משה רבינו ישירות בגוף ראשון מהאל, וממנה משה רבינו פיצל את המצוות בעיקר בין ספרי שמות לדברים (ראו דוגמאות של יגאל ידין לפיתוי ואונס הבתולה וחלוקת השלל לאחר

---

[559] אם מניחים שמגילת אסתר כלולה המגילות בגרסה בארמית, והיא הקטע שבמגילת 4Q550. על כך ראו: טלמון, האם נודעה מגילת אסתר, וראו אזכורה בהמשך בפרק על התרגום הארצישראלי.

560 כך בנוסח המסורה ישעיהו מה' 2, אך הנוסח הנכון במגילת ישעיהו מקומראן הוא ל'יישר הררים'. דוגמא נוספת: ממגילת קומראן 4Q76 שהיא נוסח קדם-מסורה לקטע ממלאכי ב' 16: 'כי אם שנ(א)תה שלח', ששונה במקצת מנוסח המסורה בימינו: 'כִּי שָׂנֵא שַׁלַּח אָמַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסֶּה חָמָס עַל לְבוּשׁוֹ אָמַר יי צְבָאוֹת; וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ'. נוסח המסורה משאיר ספק בנוגע מיהו השונא: האם האל את גירוש הבעל (ואז כחטא לגרשה) או הבעל את אשתו (ואז נכון לגרשה)? על כך נחלקו תנאים (גיטין צ' ב'; ירושלמי קידושין ב' א').

המלחמה בתגובה).[561] האחדת המצוות, סדרן וספירתן היתה מפעלם של גדולי התורה לאורך הדורות (מיוספוס, הרא״ש, הרמב״ם, ספר החינוך ועוד). אף אחד אינו מתקרב למהות ולסדר הארגוני והפלאי-אלוהי שבמגילת המקדש – וכל זאת ללא (בטרם ייסוד) קונקורדנציה. ׳ספר העזרה׳ מוזכר כעיקרי במקדש (בבא בתרא יד׳ II), אך מסורת זו מציינת במדויק את מהותה של מגילת המקדש.

יד.5.א. נוסח הקדם-מסורה:

מהווה כ-60% מנוסחי המקרא שבמגילות, עבר והתקבל לידינו כנוסח המסורה ע״י בן אשר הקראי שערך את כתר ארם צובא (על הקראים ראו פרק נפרד). גם חז״ל השתמשו בנוסח דומה, אם כי למעלה מ-1,000 ציטוטיהם של פסוקי מקרא אינם בנוסח המסורה שבידינו.[562] ובכל אופן לא שרד שום כתב מקראי מכתביהם (למעשה גם לא מהמשניות והמדרשים הקדומים, מה גם חלקם הועלה על הכתב רק בימי הגאונים), אם כי שרדו מגילות מקראיות (רק) בנוסח זה ממצדה וממרד בר כוכבא. לפיכך, התקופה שבין עדת קומראן לבין גניזת קהיר וכתר ארם צובא מכונת ״תקופה הדממה״.

יד.5.ב. הנוסח הארמי:

נמצאו רק שתי קטעי מגילות מקראיות בארמית: ויקרא ואיוב (מהווים רק כ-1% מהמגילות המקראיות). התנאים מודים שאת התרגום הארמי הם ׳שכחו וחזרו ויסדום׳ (מגילה ג׳) – על כך יורחב בהמשך בפרק בנושא זה. במגילות הלא-המקראיות (כל השאר) נמצאו עוד כמה בארמית,[563] חלקם גם בגרסה מקבילה גם בעברית (ביניהם ספר טוביה ולכן כנראה התפתחו לידינו היום כשלושה נוסחים שונים שלו,[564] וצוואת לוי בארמית למול צוואת נפתלי בעברית),[565] ואלו כל השאר (לפי סדרן): חָנוֹךְ (גם ביוונית), ספר הענקים, מגילת ירושלים החדשה, חצר פרס (קרוב למגילת אסתר), תפילת נבונאיד, תפילות לחש. יצויין כי מגילת איוב בארמית (11QtgJob) מקומראן כתובה בניב עתיק-מקראי,[566] והנה עדות מעניינת של אוריגנס: ׳כי מצא

---

561 https://drive.google.com/open?id=0Bxpga5mXJlmjT1AtTU8ycm96LUU

562 ראזענהפעלד, משפחת סופרים, ירושלים תשנ״ט; ליימן, THE INVERTED NUNS AT NUMBERS 10: 35-36. AND THE BOOK OF ELDAD AND MEDAD. SID Z. LEIMAN.

563 5 מ׳הקדמוניות׳: חנוך, הענקים, מגילה חיצונית לבראשית, צוואת קהת, צוואת לוי הארמית, חזונות עמרם; 3 מ׳מגילות חורבן בית ראשון׳: טוביה (גם בעברית), תפילת נבונאיד, ירושלים החדשה. שאר המגילות הארמיות הן בין 4Q569– 4Q529, וייתכן שבין אלו גם מגילת אסתר (4Q550) וספר שושנה (4Q551). ניתן לקרואן חופשי באתר: http://cal1.cn.huc.edu. מתוך כ-930 מגילות קומראן, כ-130 קטעי מגילות הן בארמית.

564 שלושת נוסחי טוביה בעברית הם: הארוך והקצר שתורגמו מיוונית בספרים החיצוניים של כהנא, ונוסח פרענקיל שתורגם מהוולגטה הליטינית (בכותרת ספרו ׳כתובים האחרונים׳ כתוב מיוונית לכולם, אך כהנא מציין בעמ׳ ש׳ שבהקדמתו [כנראה הראשונה בצרפתית משנת תקצ״ז] ציין זאת. הנוסח הארוך (כהנא) הינו הקרוב למקור בעברית/ארמית של 7 מגילות טוביה מקומראן.

565 נוכח שילוב שפות זה בצוואות, ובמיוחד כיוון שחוקרים חושדים בתוספות נוצריות לקטעים משיחיים, החוקרים סבורים שהצוואות חוברו או נערכו בימי הנצרות הראשונים. ייתכן וישנן עוד קטעי מגילות של צוואות השבטים, אך המחקר אינו בטוח בזיהויים אלו (ביניהם צוואת בנימין ויהודה).

566 על קיומו של תרגום קדום לס׳ איוב מעידה התוספת £ fiAov / 7 / LupiaKfig <; k xfj שבשבעים לאיוב מב׳ 17 רומזת על תרגום ארמי לס׳ איוב. לדעת סוקולוף הארמית של תרגום איוב מקומראן ממצעת בין הארמית המקראית לארמית של המגילה החיצונית לבראשית. במילון של תרגום איוב כ-490 מילים, כמחציתן משמשות בארמית של המקרא ויתרן בארמית של הטקסטים מקמראן. למשל, שימושה של האות נ׳ נעשתה לרוב לפי דיסימילאציה, ואין היא נשמטת, כגון מנדעא (כו׳ 13); חכנא (כט׳ 10); אנפוהי (לג׳ 26); וינפק (לז׳ 10); אנפי (לז׳ 12); להנחתה (לח׳ 26); ולהנפקה (לח׳ 27); אנתה (מא׳ 9). אך יש גם דוגמאות לאסימילאציה: מדע (לז׳ 17); יפק (לח׳24); לט׳ 24; יפקון (מא׳ 13). הביטוי: לא איתי (לב׳ 11) משמש ללא צמצום, בניגוד לארמית של התרגומים (לית). מילית היחס די משמשת כמלה נפרדת כמו בספרי דניאל ועזרא. התרגום משתמש במילית החיבור הן (במובן אם) כמו בס׳ דניאל ועזרא, ולא במילית אן כמו בתרגומים, והביא כמה מלים ארמיות המופיעות בארמית המקראית. למשל: ארו (פעמים רבות), אשתדור (לח׳ 23; לט׳ 25), צדא (ל׳ 12). התרגום מילולי לרוב, ובזה הוא סוטה מתרגום איוב הרבני, במקום שזה מוסיף תוספות דרשניות. לרוב גם אין התרגום מקומראן מרחיק את ביטויי ההגשמה.

כתוב במגילה קדמונית איך משה רבינו ע״ה היה מוליך ומביא בידיו את ספר איוב לאחד אחד מזקני-ישראל בשעבוד מצרים, למען ישמעו ולמען ילמדו כי יש תקוה לכל הבטוח בה׳, שאחר הרע יקבל גם טוב וחסד ממנו׳. כנגד זאת, חז״ל החליטו לגנוזה (תוספתא שבת יג׳ ב׳[567]; שבת קטו׳; ירושלמי שבת טז׳ א׳ [טו׳ ע״ג]), והדבר מלמד על התקופה בה היה חשד ומאבקים פוליטיים על מקורות המסורת, או נוכח יתרת קדושתו-פנימיותו (לצד איסור כתיבת תרגום לכתובים). התנאים חידשו את הנוסח הארמי למקרא: ׳שכחום חזרו ויסדום׳ (ראו פרק בעניין), ופיתחו רק שני תרגומים ארמיים: אונקלוס/עקילס לחומש (קרוב לנוסח הארמית המקראית של עדת קומראן - לפי קווי הלשון מהשריד הקטן של מגילת ויקרא בארמית מקומראן [4Q156]),[568] ויונתן בן עוזיאל לנביאים (דומה מעט למדרשי אגדה).[569]

מסורות נוספות שקשורות לתרגומים ארמיים: ייתכן ומגילת אסתר כנראה שרדה במגילות קומראן רק בנוסח הארמי 4QPrEsther (4Q550),[570] אך המגילה קטועה מדי כדי להבין אכן מדובר על מגילת אסתר. יש לציין שלמגילת אסתר יש ספרות אגדתית רבה (כנראה הרבה ביותר), החל מתרגום השבעים המורחב ועד למדרשי אגדה של חז״ל ותרגומים ארמיים (ייתכן ויש לכך קשר לאי-קיומה של מגילה זו בין מגילות קומראן).[571] כמו שאר 21 ספרי התנ״ך, גם מגילת רות נמצאה במגילות, אך ישנו תרגום ארמי (לא מקומראן; תיארוכו לא ברור) שכונה תרגום הדיוטות,[572] אלא שתרגום זה כולל מספר הלכות קרובות לעדת קומראן, כמו איסור ריבוי נשים (על כך ראו בפרק נזירות), אך יש בה גם סתירה מובהקת של מועד הקציר.

יד.5.ג. נוסח המצע העברי של תרגום השבעים: Septuagint והנוסח היווני

מהווה כ-5% מהמגילות המקראיות:[573] המקור הנכון והמדויק (בנוסח ובלשון) לתרגום השבעים (ובפרט לספר שמואל).[574] כלומר, השינויים המקורים בין נוסח המסורה לנוסח תרגום השבעים היו כבר בנוסח קדום

---

[567] ׳אמר ר׳ יוסי: מעשה שהלך ר׳ חלפתא אצל רבן גמליאל לטבריא ומצאו שהיה יושב על שולחנו של יוחנן בן נוזף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו. אמר לו ר׳ חלפתא: זכור הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך שהיה יושב על גבי מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמ׳ לבניי (= לבנאי) וגנזו תחת הנדבך׳.

[568] ולפי מילים שבתוכן אמצעי דקדוק במידת ניידותן מעטה שתואמות לקטעים ארמיים מקומראן: ׳ו[יס]ב [מן דם תורא ומן דם צפירא ויתין על] קרנ[י] מ[ד]ב[ח]א סח[ור סחור באצבעתה ש]בעה [זמנין וי]כנה ויקדשנה...׳. בתרגום אונקלוס לויקרא טז׳ 18-19 כתוב: ׳ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה׳. אונקלוס התקבל ללא עוררין ביהודי בבל. אונקלוס הוא פירוש מילולי שחס על כבוד קונו (מרחיק הגשמה) והאבות פירוש מילולי שחס על כבוד קונו (מרחיק הגשמה) והאבות. השוו: ׳המתרגם פסוק כצורתו – הרי זה בדיי, והמוסיף – הרי זה מגדף׳ (קידושין מט׳).

[569] בתרגום ליונתן לחבקוק א׳ 16: ׳עַל כֵּן יְזַבֵּחַ לְחֶרְמוֹ וִיקַטֵּר לְמִכְמַרְתּוֹ׳ נאמר: ׳על כן מדבח לזיניה ומסיק בוסמין לסויתיה׳ המלעיגה על רומי ופולחן ה׳סיגנה׳ המקובל בצבאותיה, וזה נקשר עם פשר חבקוק ו׳ 3-5: ׳אשר המה זבחים לאותותם וכלי מלחמותם המה מוראם׳ (קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 250).

[570] ראו: טלמון, האם נודעה מגילת אסתר.

[571] יש להדגיש כי בן סירא אינו מונה אותה בשבח אבות עולם שבפרקים מד׳-נ׳, וראו מדרש זה: ׳אמר רבי שמואל ב״ר נחמני בשם ר׳ יונתן: ׳שמונים וחמשה זקנים, ומהם שלשים וכמה נביאים, היו מצטערין על הדבר הזה (על חידוש ימי הפורים וקבלת מגילת אסתר בין הכתובים), לא זזו משם נושאים ונותנים בדבר, עד שהאיר הקב״ה את עיניהם ומצאו אותה כתובה בתנ״ך׳ (ירושלמי מגילה ע׳ ע״ד).

[572] ראו: הבלין, מסורת התורה שבעל פה, עמ׳ 327-340.

[573] המגילות המקראיות הדומות לנוסח תרגום השבעים היווני: 4Q51, 4Q72a, 4Q71 (ירמיה), 4Q1 (בראשית-שמות), 4Q119 (ויקרא). ׳תרגום השבעים עבר גלגולים רבים, בעיקרו הגיע לידינו בכתבי יד מן המאה הרביעית והחמישית לסה״נ (והעיקריים שבהם: וטיקנוס, סינאיטיקוס ואלכסנדרינוס) לעתים בצורה רחוקה למדי מדמותו המקורית. קיבל מעמד סמכותי והיה למקור שממנו תורגמו תרגומים אחרים, תרגומי הבת של תרגום השבעים. כך התרגום הלטיני הקדום (Vetus Latina), וכך שורת תרגומים לשפות שונות שתורגמו ישירות מן היוונית. התרגום הלטיני הקדום, שרק שרידים ממנו נותרו בידינו, חשוב לתולדות הנוסח אף שאינו מעיד ישירות על נוסח עברי, מפני שמשתקפת בו דמותו של תרגום השבעים במאות הראשונות לסה״נ, לפני שהתערבו בו ידי עורכים מאוחרים׳ (טלשיר, המגילות המקראיות ממדבר יהודה, עמ׳ 51).

[574] דוגמא להוכחה לקדימותו הוא המילה ׳להבריך׳ במגילת קומראן ג׳ 27 (QSama4), שהינה משורש ב.ר.א בלשון יחיד, בדומה לנוסח המסורה לשמ״א ב׳ 29: ׳לְהַבְרִיאֲכֶם׳ (בלשון רבים), כאשר נוסח השבעים היווני הבין כנראה בטעות ממגילת קומראן זו את השורש ב.ר.כ

בעברית. בכל אופן, היות ונוסחים אלו שבמגילות קומראן כוללים קטעים מהנ"ך, הם מלמדים שהחוקרים טעו שהתנ"ך תורגם בעיקר באלכסנדריה בשלבים לאחר שרק החומש תורגם תחילה (כנראה התבססו על אגרת אריסטיאס ופילון).[575] המסקנה לדעתי בעקבות שני ממצאים עיקריים ומהפכניים אלו, היא שיהודי אלכסנדריה קיבלו נוסח ממגילות קומראן ובו ביצעו שינויים נוספים בנוסח שלהם, אם כי אין בידינו את הנוסח המקורי שלהם ולא את שלבי התיקונים שלהם - תרגום השבעים ביוונית (Septuagint) שבידינו אינו בנוסח אחד, אלא יש נוסחים שונים וביניהם שינויים שונים. על כך מעיד כבר נוסח הכספלה של אב הכנסייה אוריגנס במאה ה-3 לספירה, ובעיקר אי-תאימות מלאה ל'מצע העברי של תרגום השבעים במגילות קומראן' - שהוא המקור הנכון והמדויק, אם כי במגילות קומראן יש גם נוסחי תורה ביוונית (ואפילו לספר חֲנוֹךְ), ובצריך עיון אם יש הבדלי נוסח ביניהם (בין: 'המצע העברי של תרגום השבעים במגילות קומראן' ל'נוסח היווני מקומראן'). כנראה שעיקר השיבושים של תרגום השבעים היווני ביחס למקור המצע העברי הם מה"תיקונים" שביצעו עורכים/מעתיקים הנובעים משתי סיבות עיקריות: 1) בהמשך הם נתקלו בנוסח המסורה השונה – ורצו לצמצם את ההבדלים (ובכך סברו שהם מבצעים "תיקונים");[576] 2) התאמות מגמתיות להתאמה לחיים תחת השלטון והתרבות ההלניסטית (זאת בהשפעה יותר הלניסטית).[577] שיבושים כאלו בתרגום השבעים הביאו את המחקר לסבור בתקופה טרם גילוי הנוסח המדויק של המצע העברי מקומראן, כי תרגום השבעים משובש וקלוקל! נוסח השבעים אומץ בנצרות כברית הישנה (עם עוד ספרים חיצוניים שחלקם מהמגילות [ראו פרק בעניין], ולאחר מכן עברו לוולגטה הלטינית),[578] ומקובל לתארכו למאה ה-3 לפה"ס לפי אגרת אריסטיאס[579] – והרי שיש בידנו נוסח מקורי ונכון שקדום לו! יש להרחיב את הדעת והדיון של המשמעות הזו של נוסח המצע העברי המהווה המקור וכיצד הגיע נוסח זה לקומראן? יש לציין שבין מגילות קומראן שנמצאו, קיימים גם 5 קטעי מגילות בודדות לחומש התורה ביוונית ואחת לספר חֲנוֹךְ. עוד מגילות ביוונית של תרי-עשר נמצאו בנחל חבר מתקופת בר-כוכבא. כיוון שמדובר בקטעים קטנים, לא ניתן לדעת אם אילו תרגומים מנוסח זה של המצע העברי של תרגום השבעים. המחקר נוטה לא לציין

כ"ברכת שבח". דוגמה נוספת היא מפרשת נחש העמוני שבשמואל א' י' 27: 'וּבְנֵי בְלִיַּעַל אָמְרוּ מַה יֹּשִׁעֵנוּ זֶה וַיִּבְזֻהוּ וְלֹא הֵבִיאוּ לוֹ מִנְחָה וַיְהִי כְּמַחֲרִישׁ', ולא ברור מהו "כְּמַחֲרִישׁ"? בפסוק הבא (שפותח פרק חדש – יא') : 'וַיַּעַל נָחָשׁ הָעַמּוֹנִי וַיִּחַן עַל יָבֵשׁ גִּלְעָד'. בנוסח של תרגום השבעים היווני: 'ויהי לאחר כחודש', כלומר קיים הקשר הסיבתי שביזו את נחש העמוני ולא הביאו לו מנחה, ולאחר כחודש הוא כבש את יבש גלעד, ובמצע העברי מקומראן יש אף תוספת: 'נחש מלך בני עמון הוא לחץ את בני גד ואת בני ראובן בחוזקה וניקר להם כל עין ימין ונתן אימה ופחד על ישראל, ולא נשאר איש בבני ישראל בעבר הירדן אשר לא ניקר לו נחש מלך בני עמון כל עין ימין, רק שבעת אלפים איש נסו מפני בני עמון ויבואו אל יבש גלעד. ויהי כמו חודש ויעל נחש העמוני ויחן על יבש גלעד'.

ישנו כלל בביקורת נוסח המקרא, לפיו הגרסה הקשה (lectio difficilior) היא הקדומה-מקורית. אך מנוסח המצע העברי של תרגום השבעים לספר שמואל ניכר בבירור, בו נוסח המסורה הוא בעל השיבושים הרבים - והוא גם המאוחר. לפיכך אפשר להתנות כלל זה בתנאי שרק אם אין מדובר על טעויות מסירה, אך אמירה כזו ריקה מתוכן, כי לעולם אנינו יודעים בוודאות מהי בדיוק הסיבה לטעות, ולעיתים אפילו אם זו בכלל מדובר על גרסה אחרת. דוגמאות נוספות בטלשיר, שם, עמ' 127-128, ובעיקר בספר שמואל.

[575] עם זאת, מיוספוס עולה שכל כתבי הקודש תורגמו באותה העת. לניתוח ומקורות, ראו: פיש, תרגום השבעים, עמ' 152.

[576] כך מציין מפורשת יוספוס: 'להניח את התרגום, מאחר שעלה יפה כל כך, כמו שהוא ולא לשנות ממנו. יראה איש (בתרגום) דבר נוסף על התורה או חסר (בו) יחזור ויעיין בדבר ויגלהו ויתקנהו' (קדמה"י יב' 108-109). לעומת זאת באיגרת אריסטיאס שיא'-שיב' נאסר על שינוי הנוסח: 'וכאשר נגמרה קריאת הספרים קמו הכהנים וזקני המתרגמים ובני הקהילה ומנהיגי הקהל ואמרו: אחרי אשר התרגום נעשה יפה ובדיוק בכל טוב כי ישאר כאשר הוא עתה וכי לא יעשה בו כל תיקון', ולטענת פילון היה זה העתק אלוהי (??).

[577] כגון החלפת אזכורי החמור לבקר, כיוון שיצא לעז 'עלילת החמור'.

[578] הנוצרים קיבלו את תרגומו של הירונימוס (הוולגטה) שחיברו מכמה נוסחים, ומהם יצר נוסח חדש. הפרוטסטנטים מקדשים לאחרונה את נוסח המסורה העברי (לא התרגום). יש לציין שכמאתיים שנה לאחר הטמנת המגילות בקומראן, נתגלתה במערה בנחל חבר מגילת תרי עשר הכתובה ביוונית, ובה תופעה זהה וייחודית לאופן כתיבת שמות יי – כמו בחלק ממגילות קומראן.

[579] גרסאות שונות לכך מופיעות גם במקורות התלמודיים (מגילה ט'; סדר עולם רבה כד') ופילון מציין זאת לצד ציון שתרגום השבעים הוא נס, והוא כנראה מכוון לנוסח המצע העברי לתרגום השבעים שבידינו היום.

עובדה מדהימה זו מפורשות[580] (אולי נוכח קשיים להסבירה והמהפך שיצרה לתיאוריות הקודמות של המחקר על תרגום השבעים). יש לציין כי התנגדותם לקרוא לאדם 'אדון', מזכירה את התרגום היווני למקרא, שמקורו בנוסח המקראי מעדת קומראן: 'המצע העברי לתרגום השבעים', בה שם ה' מתורגם כך ("האדון" – תאוס), וזו הלכת עדת קומראן לא לקרוא בשם הנכבד.[581]

לצפייה בתמונה של תרגום השבעים לבמדבר B-472843:

https://drive.google.com/open?id=1iH4DtTMqYuAONNyPE3gVB211afUEGAc-

יד.5.ד. הנוסח הקדם-שומרוני:

(4QpaleoExm ו-4Qnumb, מהווה כ-5% מהמגילות המקראיות. התקבל אצל השומרונים שנסיבות ההיפרדות וזמנן אינן נהירות לנו (ראו על השומרונים בפרק על זרמים קרובים).
נוסח זה מורחב. נקודה מעניינת היא שהמילים היתרות 'מול שכם' בדברים יא' 30, ובמיוחד לדיבר הנוסף, בסוף עשרת הדיברות בשמות כ' ובדברים ה', המורה על הקמת מזבח בהר גרזים. במקום 'בהר עיבל' של נוה"מ. ולפי שבחירת הר גרזים כבר הוכרזה בעשרת הדיברות, כל כתוב בספר דברים, שנאמר בו בנוה"מ 'המקום אשר יבחר ה' ' נו"ש גורס כנגדו 'המקום אשר בחר ה'.

יד.5.ה. נוסחים 'קומראניים' בלעדיים ובלתי מזוהים:

מהווים כ-30% מהמגילות המקראיות. לא הכרנו כתבים בנוסח זה בשום מקום ועדה. קרוב אליהם מגילת המקדש (עליה הורחב בתחילת פרק זה).

נוסף על הנוסחים השונים של המקרא, יש גם סוגי כתב שונים: המגילות של החומש הן בכתב העברי הקדום - פליאו (דע"ץ); כתב ביוונית שגם כמה קטעי חומשי התורה בו (ייתכן וזהו נוסח השבעים אך החלקים מקוטעים קשה לשייך), לצד קטע מספר חָנוֹךְ; כתב סוד לויקרא: 4Qpap cryptA Text Leviticus A–B.

---

[580] למשל: טלשיר, המגילות המקראיות ממדבר יהודה, עמ' 113: 'התרגום העתיק היחיד שתורם תרומה של ממש לתולדות נוסח המקרא הוא התרגום היווני של התנ"ך, תרגום השבעים. התרגום הזה מתעד את הנוסח העברי בטרם התגבש'; עמ' 127: 'עדיף לומר שטקסט מן הטיפוס שהגיע למצרים ותורגם שם, עבר עיבוד נוסף עד שנוצר הנוסח ששמור היום במגילה'. יעל פיש, תרגום השבעים, לא ציינה זאת כלל; מגן ברושי, המגילות הגנוזות, קומראן והאסיים, עמ' 69: 'מגילות ספר שמואל שבידיו אינן זהות לטקס המסורתי וכי הן קרובות דווקא לנוסח שהיה כנראה לעיני מתרגמי תרגום השבעים'. יש חוקרים שמתרצים את קדימותו של נוסח המצע העברי מקומראן בהמצאת נוסח אב קדום שממנו העתיקו גם קומראן בנוסח זה וגם תרגום השבעים, אך אין לכך שום סימן, והסבירות נמוכה. תירוץ זה נובע מאי-הכרתם במהותם של עדת קומראן ומגילותיהם.

[581] עדת קומראן אסרה את הגיית שם יי: 'וא]שר יזכיר דבר בשם הנכבד על כול הכ[ ] ואם קלל או להבעת מצרה או לכול דבר אשר לו [ ] הואה קורה בספר או מברכ והבדילהו ולוא ישוב עוד על עצת היחד' (סרך היחד ו' 27 - ז' 2). במגילות התפילות והברכות כינוי יי הינו בעיקר 'אדני' ואחריו 'אל', וכך גם מדגישה תוספתא ברכות ז' ו' (ושאסור להשתמש ב'אל' ו'אלוהים' בתחילת הברכות). בדומה ל: 'אוֹמְרִין פְּרוּשִׁין: קוֹבְלִין אָנוּ עֲלֵיכֶם, טוֹבְלֵי שְׁחָרִין, שֶׁאַתֶּם מַזְכִּירִים אֶת הַשֵּׁם מִן הַגּוּף, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טֻמְאָה' (סוף התוספתא למסכת ידים [צוקרמאנדל פ"ב ה"כ]). שבועה מותרת רק באלה: 'וכל האובד ולא נודע מי גנבו ממאד המחנה אשר גנב בו ישביע בעליו בשבועת האלה והשומע אם יודע הוא ולא יגיד ואשם' (ברית דמשק ט' 10-12, כנראה על ויקרא ה' 1). במקום השם המפורש, נהוגה במגילות קומראן הלא-מקראיות (כגון: מגילת טוביה הארמית Q1964, קטע 18) ומכתבי תורה שלא מקומראן, כתיבה בארבעה קווים קצרים: '''. מצורת כתיבה זו השתלשלה צורת הכתיבה 'יי' (ודומותיה) לשם הויה, כמצוי בסידורי תפילה רבניים עד ימינו. להרחבה ראו: שיפמן, הלכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה': השבת אבידה וגזילה והשימוש בשם ה'. השם הנעלם והשבועה - חנוך סט' 15-26.

קשה להפריז בחשיבות התורנית של קיומן של נוסחי המקרא האלו, שהרי הן בלעדיות בקדימותן לכל נוסח שנמצא בידינו (אפילו לקטע הזעיר של עשרת הדברים הקדום ביותר שהיה עד להימצאותן: פפירוס נאש), וחלקן כאמור אף חדשות לנו. חלקן אף נכתבו ע"י אותו סופר של מגילות כיתתיות,[582] משמע הן לא רק הובאו מחוץ לעדת קומראן (בעיקר כמו בשתי הקבוצות המגילות ראשונות), אלא סופרי העדה היו בעלי המסורה והמשיכו להעתיקם.

יד.6. סיכום המגילות המקראיות:

קיומן של כחמישה נוסחים שונים של התנ"ך במגילות קומראן מנוגד לדעה המחקרית הרווחת שעדת קומראן היא כיתתית (ולכן מגדירים מגילות אלו כקדם-כיתתיות), אלא הכיתתיות היא מצב זמני נוכח ההתייונות (ראו בפרק בעניין), ואוצר הספרים הוא תהליך ואוסף של מאות עד אלפי שנים. היינו מצפים שעדת קומראן תקדש רק נוסח אחד, ולא תאפשר בו כל שינוי בו (אפילו לא באות אחת) – כפי שאכן עשו נאמנה בעלי המסורה מימי הביניים עד היום. לא מיותר לציין שעד אז סברו החוקרים שהיה נוסח קדום אחד של התנ"ך (Urtext), שממנו התפצלו נוסחים שונים, ושהיתה עריכה כוהנית קדומה (מכונת: P). התשובה לכך נעוצה במהותם של עדת קומראן ואופיים של כתבי הקודש והנבואה: המקרא עצמו מביא נוסחים פנימיים בתוכו, כדוגמה הידועה של נוסחי עשרת הדיברות (שמות כ' – דברים ה'), ועד לחזרת חלקים בספרים שלמים כדברי הימים על שמואל ומלכים (ועתה יש להוסיף שני נוסחים חשובים: דברי גד החוזה ונוסח המצע העברי של ספר שמואל לתרגום השבעים). לכן, גם למגילות הכיתתיות כמו ברית דמשק, מגילת המלחמה והסרכים - ישנם נוסחים קרובים שאינם זהים (לעומת זאת, בהמשך יוצע סיבה אידיאולוגית לשוני בקטעי לוח השנה שבנוסחי סרך היחד וממ"ת). נזכיר את המדרש המעניין של חז"ל כי כתיבת התורה בסיד על הר עיבל היתה בשבעים שפות (סוטה ז' ה'),[583] והקרבה מדהימה.

ההנחה שרוב הנוסחים שאינם נוסח המסורה (או קדם-מסורה) היו סודיים יותר – ופחות מיועדים לעם, וזאת כיוון שהם מאופיינים למשל בתיאור המלאכים ותפקידיהם, ומידע זה פחות מתאים לעם הארץ, אשר עלול לטעות באלילות (פוליתאיזם) במקום מונותאיזם, כפי שכנראה טעו עמי קדם.[584] נוסחי סוד אלו תואמים לספרות סוד - ראו עליהם בפרק 'מגילות בשימוש התנאים, וספרות סוד פנימית לספרים חיצוניים', ובפרט על 70 הספרים הנוספים לתנ"ך שמצוינים בחזון עזרא יד' 44-47.

נדגים את חשיבות נוסחי המקרא ממגילת קומראן 4Q76 שהיא נוסח קדם-מסורה לקטע ממלאכי ב' 16: 'כי אם שנ(א)תה שלח', ששונה במקצת מנוסח המסורה בימינו: **'כִּי שָׂנֵא שַׁלַּח** אָמַר יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְכִסָּה חָמָס עַל לְבוּשׁוֹ אָמַר יי צְבָאוֹת; וְנִשְׁמַרְתֶּם בְּרוּחֲכֶם וְלֹא תִבְגֹּדוּ'. נוסח המסורה משאיר ספק בנוגע מיהו

---

[582] הסופר של סרך היחד, תיקן את מגילת ישעיהו השלמה, כתב עותק של ספר שמואל, וערך את מגילת טסטימוניה. ההתאמה כמובן לפי כתב היד הזהה (חצי-פורמאלי).

[583] 'ברכות וקללות כיצד?... ואחר כך הביאו את האבנים ובנו את המזבח וסדוהו בסיד, וכתבו עליו את כל דברי התורה בשבעים לשון, שנאמר 'בַּאֵר הֵיטֵב' (דברים כז' 8), ונטלו את האבנים ובאו ולנו במקומן'. ראו גם: שבת פח' II: 'מה פטיש זה נחלק (נשבר) לכמה ניצוצות (חלקים) כאשר הוא נתקל בסלע קשה ביותר — אף כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא נחלק לשבעים לשונות'; שמות רבה, פרשה ה': '"וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת" [שמות כ' 14]. אמר ר' יוחנן: הקול אין כתיב כאן, אלא הקולות. היה הקול יוצא ונחלק לע' קולות לע' לשון, כדי שישמעו כל האומות. וכל אומה ואומה שומעת קול בלשון האומה אבל ישראל היו שומעין, ונפשותיהן יוצאות ולא היו ניזוקין'.

[584] ראו בהקשר זה את דברי דן בצוואתו (ו' 2): 'קרבו אל אלוהים ואל המלאך המתפלל בעדכם כי הוא העומד בין אלוהים ובין בני האדם ולשלום ישראל נגד ממלכת האויב יעמוד'.

השונא: האם האל את גירוש הבעל (ואז כחטא לגרשה) או הבעל את אשתו (ואז נכון לגרשה)? על כך נחלקו תנאים (גיטין צ' ב'; ירושלמי קידושין ב' א').

דוגמה אחרת למטבע לשון שנטמע בימינו: ל'יישר הדורים' הלקוח מישעיהו מה' 2 ('וַהֲדוּרִים אֲיַשֵּׁר') מנוסח המסורה, אך אין מה ליישר ב'הדורים' (הָדָר במשמעות פאר וחוזק)! והנוסח הנכון במגילת ישעיהו מקומראן הוא ל'יישר הררים'. מאות תיקונים כאלו מלמדים שיש לתקן שגיאות סופרים בנוסח המסורה המאוחר (כתר ארם צובא של בן אשר הקראילפי הנוסח הקומראני.

בחלק מהנוסחים יש גם הרחבות (ולא רק נוסח יותר מקורי ונכון) שמשלימות מידע מקראי חשוב. נדגים זאת לעניין הכשרות: בבראשית לב' 33 מצוין: 'עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה', ואילו מגילת קומראן 4Q158[585] מציינת: 'ויאמר אל תוא[כל] על שתי כפות הירך עד ה[יום הזה]'. דעה זו זהה לדעתו של ר' יוסי במדרש בראשית רבה עח' ו':[586] 'ר' יהודה אומר, באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה. ר' יוסי אומר, באחת מהן נגע ושתים נאסרו'. עוד על כשרות ראו בפרק בעניין.

השורה התחתונה היא שעדת קומראן הינה הגמונית הסופרים שהכילה והמשיכה להעביר את כל סוגי מסורות התורה, כאשר המגילות המקראיות היא אחת החשובות, וכנראה גם סודיות שבהן. המפליא מבחינה תורנית-ספרותית, שאין בכל תוספות אלו שום סתירה לתנ"ך או להלכת עדת קומראן, דבר שידוע (וכמפורט בפרקים בהמשך) השתנה ע"י פרשנות ויצירת חז"ל. המשך לכך ולפרק זה בפרק: 'ספרות אותנטית אחידה ולא ספרייה שהתנקזו אליה ספרים שונים במקריות'.

יד.7. הטעויות הגדולות של ביקורת המקרא הנוגע למגילות קומראן: זהות המחברים ושגגות התיארוכים

ישנה חלוקה סגנונית-ספרותית בין ספרות תורנית המכבדת את כתבי הקודש וכתבי חז"ל, ומהם היא יונקת ומפרשת (לעיתים תוך תירוץ קושיות שבה), לבין ספרות המחקר האקדמאי שרובו חילוני, המכונה גם 'ביקורת המקרא', וזו עוסקת בחיפוש נסיבות אנושיות לתהליכים המקרא.

ספר זה מחלק את החלוקה לספרות תורנית של ספרי הקודש למקרא ולמגילות קומראן, כאשר את ספרות חז"ל מסביר בנסיבות שנוצרו וביחסם לניסיונות ההשלמה ממגילות קומראן ובכלל.

כמו כן, מובאות כמה התייחסויות לטענות מחקריות של ביקורת המקרא. תשובות אלו כמובן המקור ועיקר ההבדל הוא הייחוס של כתבי הקודש לנבואה שאין בה טעויות וסתירות, לבין אם כתבי הקודש הם ספרות אנוש שלשווא מייחסת את הנבואות לבורא, והעניין המחקרי הוא להצביע על המגמתיות הנסתרת שבהם.

עניינים גדולים אלו נובעים מגובה אמונת האדם והכרותו עם ספרות הקודש, אלא שעסקינן במגילות מדבר יהודה - הדברים מקבלים משנה תוקף, שכן מאות מגילות נוספות על התנ"ך מיוחסות לדברי נבואה או לקדמונים שקדמו לתקופתה של עדת קומראן.

---

[585] החיבורים העבריים ג' 16 שו' 12-13.
[586] מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 923-924.

2 נושאי הפערים הגדולים ביותר בין 2 הפרשנויות לעיל (המסורתית-אמונית לעומת החילונית-ביקורתית) בנוגע למקרא, מעבר לאמונה כי לכותביהם היה נבואה/רוח הקודש, הוא התיארוך וזהות המחברים. כמובן שאלו כרוכים זה בזה. אם מגילה מסוימת שמיוחסת לחֲנוֹךְ למשל, חוברה במאה ה-3 לפנה"ס לדעת החוקרים, הרי שלא רלוונטי לייחסה לחֲנוֹךְ שחי באלף ה-3 לפנה"ס, ואם מגילת המקדש מיוחסת לדבריו הישירים של הקב"ה במעמד הר סיני, הרי שאם כך, היא מהווה ספר קודש בחשיבות ובמעלה ראשונה לפי עדת קומראן, ולמעשה כך אמור להיות בעיניי כל המאמין בתורה, ואף בעיניי חוקרים, שהרי אם עדת קומראן ראתה במגילה זו קודש קודשים, הרי שבעזרתה ניתן להבין את היררכית הקדושה הפנים-ספרותית של מגילות ים המלח.

לראשונה בהיסטוריה, בזכות המגילות, יש הוכחות ישירות שספרי קודש חוברו לפני תקופת היקרותן, ושני הספרים האלו הם חֲנוֹךְ ודניאל, אלו מתארים את ניצחונות החשמונאים (ויותר נכון את החסידים-עדת קומראן שהחשמונאים הצטרפו אליהם). המחקר מסכים היום שספרים אלו חוברו לפני השליש הראשון של המאה ה-2 לפני הספירה,[587] היות וספרים אלו מהווים ספרי-אב שעליהם ישנם פירושים, פשרים והסתמכויות במגילות קומראן מאוחרות יותר, שאלו התחברו אחרי כן, בסביבות ימי מרד החשמונאים.

בפרקים הבאים נצביע על המחברים האמיתיים והתקופות הנכונות של המגילות השונות, וזאת בחלוקתם ל-5 סוגים.

אפשר להשוות את סוגי הפירושים של חז"ל והאקדמיה לתורה ולמגילות: תקופתו של איוב מוצעת בחז"ל ל-7 תקופות שונות, ודעה נוספת שכלל לא היה ולא נברא. בדומה, חוקרים מציעים כמה תקופות שונות לכוהן הרשע המתואר בפשר חבקוק, ולכולם יש על מה להישען. אמנם דוגמא זו משעשעת עד מעט לועגת, אך האמת היא שמלאכת פיענוח ההיסטוריה קשה מאוד, וגם במאמרים הרבים של ספר זה נותרו ספקות לגבי סוגיות לא מעטות (אשר יפורטו במקומן).

יד.8. חלוקת ספריית מגילות ים המלח לפי תיארוך וסוג: 3 הקבוצות הראשונות

ההתייחסות בספר היא למכלול מגילות ים המלח (ובכללם מקצת הספרים החיצוניים כפי שיפורטו להלן) כמקשה/קודקס אחד, דהיינו כספרות קודש של עדה אחת,[588] בתוך פתרונות אותנטיים להבדלים בין המגילות השונות (זמנם ומחברם), בניגוד לפֵּרוּק (דֶּקוֹנְסְטְרוּקְצְיָה) הרווח באקדמיה (בעיקר בשל מגילת קדם-כיתתיות בתקופתן, או ללא הקשרים כיתתיים, או נוגדות וסותרות את התזה המחקרית).

עם זאת, ישנם הבדלים אוטנטיים בין המגילות. היות ומגילות קומראן כוללות ספרים של הקדמונים מסמוך לבריאת העולם ועד לסוף ימיהם (סוף ימי בית שני), והיות ועדת קומראן חיה חיי קהילה/קומונה שחלק מחיבוריה היו סודיות ואילו חלק היו מיועדים להפצה כאגרות, הרי שיש לחלק את המגילות לפי מ-3

[587] כך בספרה העדכני של ליאורה גודלמן על ברית דמשק; פשר ישעיה תוארך לרבע השלישי של המאה השנייה לפני הספירה, אך זאת לאחר מסורת ארוכה בתוך העדה.

[588] יש לציין שלדעת רוב החוקרים חלק מהספרים החיצונים והמגילות הובאו מבחוץ לעדת קומראן, ואינם חלק מהקאנון או מכתבי הקודש של עדת קומראן, למרות שאין ראייה לכך, והגדירום: סמי/חוץ/טרום/פרוטו כיתתיות. אבקש לחלוק על גישה זו, ובמאמר ההתייחסות כי כל ספר שנכלל בספרייה, הימצאו מעיד על קדושתו בעיניי עדת קומראן, ויש לראותו כהמשך ספרותי והלכתי, תוך עמידה על הבדלי התקופה.

רכיבים: זהות המחבר, תקופת המגילה, וקהל היעד. לפיכך, להלן חלוקת המגילות לחמש קבוצות (שיוזכרו לאורך הספר):

הקבוצה הראשונה מכונה בשם 'הקדמונים',[589] ובה ספרות של/על גיבורי התנ"ך עד למתן תורה, ובעיקר: ספר חֲנוֹךְ, הענקים, מגילה חיצונית לבראשית, תפילות (קהת) וצוואות הקדמונים (אנוש, נוח, קהת ועמרם)[590] עד לבני יעקב (שרדו 3-5 קטעי ספרים מצוואות השבטים),[591] לצידם ישנם ספרים חיצוניים (שאינן במגילות) על גיבורי מקרא מהתקופה.[592] חידה מרתקת האם ספרים חיצוניים אלו אמורות להיות במגילות קומראן (2 מהם כן), ורק לא שרדו לידינו, או שהן מבית יוצר פסול ודחוי מעיניהם של עדת קומראן (למשל שכוללים סתירות בפרטים), ומקצתם ידונו בחלק הספרים החיצוני שבהמשך). על חלק מקבוצה זו יורחב בפרק: 'מסורות מחֲנוֹךְ והיובלים לעמי קדם ודתות מונוטואיסטיות/דואליסטיות', ועל צוואות השבטים ראו מאמרי: סוגיות באתיקה הכרוכה בחטאים שבצוואות השבטים.

לצפייה בתמונה של צוואת קהת B-370774:

https://drive.google.com/open?id=1Y1Vffo_hgM1o-ByGW6c6VGaohT78qOng

בעוד קבוצה ראשונה זו מאופיינת בכתב ארמי, מהותה של הקבוצה השנייה שלהלן בנוסחים שונים ושלוש שפות (עברית יוונית וארמית), כאשר עליית השפה העברית מוסברת צוואת נפתלי בעברית נפתלי ו' וביובלים יב' 25-27,[593] ותואמת את ממצאי המחקר הארכיאולוגי והפילולוגי – מדוע נראית השפה העברית מאוחרת בין השפות השמיות. גם המחקר טוען שרוב ספרים/מגילות אלו קדומים לעדת קומראן, וחוברו/הועתקו במאה השלישית לפה"ס (אפשר שהועתקו במאה זו, אך חוברו הרבה לפני כן. בכל מקרה דעתם היתה יותר נכונה אילו היו מוסיפים לה ציון: "לכל המאוחר").

הקבוצה השנייה מכונה בשם 'חיבורי הר סיני', בראשה מגילת המקדש, ממנה נוסחי התנ"ך/המגילות המקראיות[594] (להן מוקדש פרק: 'העדות העיקרית כבעלי המסורה: נוסחי המקרא'; בכללן מגילות המיוחסות למשה רבינו) וספר היובלים. גם כאן המחקר מסכים כי ספרים אלו (זולת חלק מהחוקרים לתיארוך היובלים) קדומים לעדת קומראן. חלק מהלכות מגילות אלו אינן הלכה בפועל בעדת קומראן, ואף ביניהן סתירות לחלק מהכתבים הכיתתיים של 'מורה הצדק' (להלן 'הקבוצה הרביעית'), כגון חוסר

---

[589] הייתי מעדיף לקרוא לקבוצה זו "קדמוניות" בלשון נקבה, אך העדפתי להבדיל מ'קדמוניות היהודים' של יוספוס, ומהספר החיצוני קדמוניות המקרא. מלה"י ה' ח' ו': 'הם שוקדים בכל כוחם ללמוד את ספרי הראשונים, ויותר מכולם את הספרים אשר נמצאה בהם תועלת לנשמתם ולגופם'.

[590] יש לציין שמגילת צוואת קהת ((4Q542 – 4Q TKohath (TQahat) היא העתיקה ביותר לפי תיארוך פחמן 14: המאה הרביעית לפה"ס; חזונות עמרם (4QVisions of Amram). זולת ספר חנוך וצוואות השבטים, לא שרדו מגילות אלו בכנסיות.

[591] הצוואות שנמצאו במגילות קומראן ובגניזת קהיר הן: צוואת לוי ונפתלי, בעברית ובארמית. ישנן הצעות שנמצאו קטעים זעירים גם מצוואות: יהודה בנימין ויוסף. לסקירת נוסחי הצוואות ראו: פריי, הצוואה; אפרתי, גלות בספר הצוואות, ה"ש 3. חוקרים סבורים שחיבור לוי הארמי שנמצא בקומראן ובגניזת קהיר הינו גרסה שונה (אך דומה) מהצוואה שביוונית (אם כי יש הרבה גרסאות בתוך היוונית, לארמית ולנפתלי בעברית); למחקר הישיר על החיבור ראו: גרינפליד, חיבור לוי הארמי.

[592] צוואות מהספרים החיצונים שלא נמצאות במגילות קומראן: צוואת אברהם, צוואת איוב, צוואת משה, צוואת שלמה (על יחסם חלקם למגילות קומראן ראו בחלק הספרים החיצוניים שבהמשך).

[593] 'ויאמר לי [אברהם אבינו] יי אלוהים פתח פיו ואוזניו לשמוע ובלשונו לדבר בשפה ברורה (גלויה) כי כלתה מפי כול בני האדם מיום המפולת; ואפתח פיו ואוזניו לשמוע ושפתיו ואחל לדבר עמו עברית, בלשון הבריאה; ויקח את ספרי אבותיו והספרים עברית הם, ויעתיקם ויחל ללמדם מאז, ואני הודעתיו כול אשר אינו יכול. וילמדם בששת חודשי הגשם'.

[594] ראו: טלשיר, המגילות המקראיות ממדבר יהודה; טוב, המגילות המקראיות ממדבר יהודה.

התאמות להלכות מלך ומקדש (ממגילת המקדש) לעדת קומראן וקדושתה כהילה בימי היווסדותה[595] (אם כי בפרק על חבר היהודים אציע שחלופות להלכות המלך התקבלו בהמשך אצל יוחנן וינאי החשמונאים); ביטול עונש המוות בתורה על ידי נדר עדת קומראן (ראו בפרק בעניין); בית הקברות של היישוב קומראן סמוך ליישוב ואינו בין 4 ערים (מח' 13-14).[596] על מהותה חשיבותה ותיארוכה של מ' המקדש, לצד נוסחי התנ"ך, ראו בפרק 'העדויות לבעלי המסורה: מ' המקדש; נוסחי המקרא (והתפתחותם לנוצרים ולשומרונים)'.

הקבוצה השלישית מכונה בשם 'חיבורי ימי וגלות בית ראשון', ביניהן: 4,050 מזמורי תהילים, טוביה, תפילת מנשה ונבונאיד, מגילות סתר (אפוקריפון) של נביאים (כתובות בגוף ראשון בשמם, מכונות או בטעות פאסידו) מהתקופה, כגון: אגרת ירמיה, אפוקריפון ירמיה ופסיאודו יחזקאל. גם קטעי ספר בן סירא נמצאו במגילות והוא משויך לקבוצה זו (אף על פי שחובר באמצע בית שני). רוב הספרים החיצוניים מיוחסים לתקופה זו, ועיקריהם: דברי גד החוזה, ספרי ברוך בן נריה, תוספות לדניאל (ייתכן ושושנה כן במגילות), תוספת לעזרא.

יד.9. סיכום שלושת הקבוצות הראשונות ויחסם לשתי הקבוצות הבאות:

בשלושת קבוצות המגילות הראשונות כמעט ואין סימנים כיתתיים, שעיקריהם: מטבעות לשון, ארגון ותקנות. עדת קומראן קיבלה ספרים אלו באופן שלא ידוע לנו כיצד, אך הנחה שהן נמצאו ונאספו על-ידם בעת עזיבתם את בית המקדש (ראו בפרט את הרישום המסתורי של אוצרות המקדש במגילת הנחושת [שחלקה שוכתב למשנת מסכת כלים שנמצאה בימי הביניים])[597] בראשית ימי היווסדה, מהיותם הכהונה הגדולה (בני צדוק) ב-800 שנה האחרונות. ואכן, חלק ממגילות אלו מתוארכות לפי פחמן 14 למ-250 לפה"ס, ובפועל הספרים שלהם עתיקים ואותנטיים עוד יותר, שהרי מדובר על העתקים, ולא מקור-אוטוגרף (וגם המחקר מייחס שנים רבות לקביעת ספר כקאנוני לכתבי קודש ולהעתקה).[598]

המינוח המקובל במחקר לכשלושת קבוצות אלו הוא המגילות הקדם-כיתתיות (לעיתים מכונה בטעות גם הספרות הבָּתַר-מקראית, והיא טעות - כיוון שכולם חוברו בתקופת המקרא [וחלק אף לפני מתן תורה בסיני], ולא רק אחריה [בָּתַר = אחרי בארמית]).

---

[595] זולת הקורבנות והפולחן במקדש, כנראה גם הסוכה למשל. ראו גם: 'דיונים בתורת המלך שבמגילת המקדש'.

[596] מגילת המקדש מח' 10-14: 'ולוא תטמאו את ארצמכה, ולוא תעשו כאשר הגויים עושים. בכל מקום המה קוברים את מתיהמה וגם בתוך בתיהמה המה קוברים, כי אם מקומות תבדילו בתוך ארצכמה אשר יהיו קוברים את מתיכמה בהמה. בין ארבע ערים תתנו מקום לקרוב בהמה'.

[597] מגילת הנחושת מתארת 63 אוצרות כסף וזהב שבהם 4,630 ככרות זהב (115,750 ק"ג), מטילי זהב, כלי כסף וזהב וגלי חרס שהכילו מטבעות, בגדי הכוהן הגדול ואוצרות נוספים. ארכיאולוגים מרחבי העולם חיפשו אוצרות בישראל בעקבות מגילת הנחושת, המפורסם בהם ונדל ג'ונס (שעליו כנראה הסרטים של אינדיאנה ג'ונס) שמצא במערה מצפון למערה 3 פכית חרס עטופה בסיי תמר, ובה נוזל שמנוני שיוסף פטריך זיהה כשמן האפרסמון. במאה ה-17 פורסמה מסכת כלים (כלי המקדש) ע"י המקובל נפתלי הרץ בכרך בספר 'עמק המלך' (1648) שתיארה בדומה למגילת הנחושת את מיקומם של אוצרות המקדש וכמויותיהם. לאחרונה שמעתי שמגילת הנחושת מוזכרת בתעודות חדשות של בר כוכבא שעתידות להתפרסם בקרוב. להרחבה ראו: ספראי, אוצרות מגילת הנחושת. מגילת הנחושת מדברת על הצפנה 'מתחת למעלות' וכעת מתקיימים חפירות ארכיאולוגיות ב-4 מערות (חצובות בסלע מעשי ידי אדם) שבמרחק קילומטרים ספורים דרומית מערבית לקומראן, שיפוען כ-45 מעלות ואורכה של הארוכה שבהן 120 מטרים.

[598] בר-אילן, דברי גד החוזה, עמ' 53, הסביר זאת בהרחבה.

במחקר נוהגים לקבוע מגילות קדומות לפי שאין בהם טרמינולוגיה של ארגון כיתתי, אך כיוון שחלקם עולים בקנה אחד עם האידיאולוגיה ו/או לוח השנה בן 364 יום של עדת קומראן (כמו: חֲנוֹךְ, מ' המקדש, היובלים, 11Q5), חוקרים המציאו "חוגים קרובים" או סתם ספר "קדם-כיתתי". טענות אלו חסרות יסוד, כיוון שאין אסמכתא ישירה או אפילו עקיפה לכך. זו טענה מחקרית ואקדמאית חלשה, שדומה לטענות השגויות של תיארוך ספרים אלו; ראו למשל על חוסר ההוכחות של ספר חֲנוֹךְ למאה ה-3 לפנה"ס, שכן לדעת החוקרים רוב ספרות זו נכתבה בתקופה זו, אך לאף אחד מהספרים אין שום הקשר למאה זו, זולת לנוסחי המקרא ביוונית, וגם לאלו יש נוסחי מצע עברי לתרגום השבעים (ראו בפרק על נוסחי המקרא). הדברים גם עולים עם עיקרון הטענה הפשוטה ביותר (תַערו של אוקאם [Occam's razor]).

כל הספרים החיצוניים הפנימיים/אמינים חוברו בתקופות אלו, ולעומתם, כל הספרים החיצוניים השקריים חוברו לאחר תקופה זו (ויוחסו בשקר ובזיוף למחבר קדום - פְּסֵאודוּאֶפִּיגְרַפְּיָה). בפרקים הבאים יידון התיארוך וספרים החיצוניים.

יד.10. בעיות התיארוך שמציע המחקר, מול הצעות והוכחות לתיארוך הנכון שבספר:

לדעתי, אחת הסיבות המרכזיות לתיארוך שגוי של חוקרים לארבעת הקבוצות הראשונות היא - התבססות החוקרים על מדע הפָּלֵאוֹגְרַפְּיָה (תיארוך לפי כתב-יד). חולשתו (שחוקרים אינה עומדים עליה) היא שהחוקרים קבעו תקופות ללא השוואה לכתבים יהודים אחרים – מהסיבה הפשוטה שאין עוד כתבים אחרים מתקופה זו או לפניה (יש ממצאים של מילים ספורות בארכיאולוגיה, אך לא מגילות, זולת בודדים כמו: פפירוס נאש ולוחיות ברכת כהנים). ישנו למשל פפירוס שחלקו נמצא בברלין וחלקו בקופנהגן, ואלה תיארכו אותו למאה 3 בעוד שאלו תיארכו אותו למאה ה-6, עד שהתברר שזה אותו פפירוס..

בנוסף, וזה רלוונטי גם לתיארוך פחמן 14, רוב המגילות הן העתקים ואינן החיבורים המקוריים (אוטוגרף), כך שהצגת תיארוך העתקי הפָּלֵאוֹגְרַפְּיָה יותר מטעה מאשר מכוון לתיארוך המקור.

גם מסיבה פנימית לעדת קומראן – לא סביר שמגילות אלו יתוארכו לתקופתה של עדת קומראן (מהתקופה הקדם-חשמונאית עד להרודיאנית); עדת קומראן נשענה על מגילות אלו ככתבי קודש, וכעדה הדוגלת וקנאית לאמת ולכתבי קודש,[599] לא סביר שהיתה מסכימה לקבל שמי מחבריה יכתוב ספר וייחס אותו בשקר ובזיוף למחבר קדום (פְּסֵאודוּאֶפִּיגְרַפְּיָה), אלא הייתה מחרימה אותו ואת ספריו.[600] משכך, לא סביר שמגילות אלו נכתבו בדור יסוד עדת קומראן[601] (כפי שסוברים החוקרים), שהרי אם כך – עדת קומראן היתה מחרימה ספרות שקרית כזו. עדת קומראן אינה מציינת מאין אספה לתוכה את שלוש קבוצות המגילות הראשונות, וזאת כי הספרים האוטנטים מדברים בעד עצמם.

---

[599] המונח 'אמת' רווח ב'מגילות מורה הצדק', ומעט גם ב'מגילות הקדמוניות', ולהלן דוגמא ממגילת המקדש נו' 3-4: 'על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת'.

[600] בר-אילן, דברי גד החוזה, עמ' 61, גם התייחס לכך.

[601] אכן יש בשלושת קבוצות אלו אמירות להיחלשות עמ"י במצוות, אך בהיסטוריה היהודית היו הרבה תקופות כאלו, ואין זה נכון לשייכם לתקופה זו רק בגלל סימן זה (במיוחד נוכח הטענות שלהלן).

יתרה מזו, חלק ממגילות האלו הן ספרי יסוד של העדה (כגון: חֲנוֹךְ, מגילת המקדש, היובלים), ועליהן עדת קומראן חיברה ספרות פרשנית המתבססת ואף מצטטת אותן (ראו לקמן: קבוצת מגילה 4). גם המחקר מכיר ומחשב הליך של גיבוש קאנון לספרים שלוקח לפחות עשרות שנים.

בין שלושת קבוצות ראשונות אלו מצויים 7.5 ספרים מכ-90 ספרים חיצוניים (ראו בפרק הספרים החיצוניים). החוקרים שתיארכו את הספרים החיצוניים בתקופה שלפני גילוי מגילות קומראן עד אמצע המאה ה-20, כולל כהנא),[602] תיארכו את רובם (זולת בן סירא וספר יהודית; לחלקם הציעו תאריכים שונים), כולל רוב מ-7.5 ספרים חיצוניים-פנימיים שנמצאו בקומראן, לכימי חורבן הבית השני (המאה ה-1 לספירה). בעקבות חשיפת המגילות הגנוזות, התבררה טעותם המביכה של החוקרים, והם התאימו והקדימו את כל התיארוכים של 7.5 ספרים חיצוניים אלו לימי כתיבת החיבורים הכיתתים של עדת קומראן (להלן קבוצות 4-5). טעות זו של חוקרים מצביעה על הקושי הרב של התיארוך, ושהיא מוכרעת בסופו של דבר לתקופה האחרונה שבה הם סברו שהיה ספרות בסגנון זה. אמנם בבית ראשון היה נידוי והרחקה של התורה וכתיבת ספרי קודש (ראו בפרק 'השכחה הראשונה'), אך בין יחידים צדיקים בתקופת הקדמונים, ובעושר וגיוון גילוי הר סיני ונבואות, היתה ספרות תורנית רבה, והיא עולה ומשתקפת היטב משלושת קבוצות אלו של עדת קומראן. נמצא אפוא, כי מעתה יש להוסיף לתיארוכים האקדמאיים של מגילות קומראן סיומת: "לכל המאוחר".

למעשה, אין הבדל בין תיארוך מאוחר של רוב ספרי התנ"ך ע"י חוקרים, לתיארוך המאוחר הניתן לארבעת קבוצות המגילות הראשונות. לתיארוכים אלו אין לחוקרים הוכחות (אלא רק תיאוריות הנשענות על טענות עקיפות וחלשות, שחלקן נובעות ישירות מתפיסות עולם של 'ביקורת המקרא'), ועם השנים התיארוכים מוקדמים נוכח גילויים ארכיאולוגיים, אך עדיין לא לתיארוך האוטני הנכון. גם ההנחות על העתקות מילים משפות שמיות עתיקות יותר אינן נכונות או לפחות מחייבות, היות שאין הכרח שמילה בספר מסוים הינה העתק משפה זרה, מאשר סיבות שונות להיותה מופע ראשוני שם.

יד.11. חלוקת ספריית מגילות ים המלח לפי תיארוך וסוג: 2 הקבוצות האחרונות

יד.11.א. הקבוצה הרביעית מכונה בשם 'מגילות מורה הצדק'

קבוצה זו מאופיינת בסגנון נבואי (או פרשנות לנבואות) שמחדש את התורה, הברית והמצוות לייסוד ההלכה, לצד פרשנות מיוחדת לנבואות הנ"ך לפי מאורעות או קבוצות ודמויות אקטואליות בכינויי סתר. המגילות העיקריות בתקופה זו הן: ברית דמשק, הפשרים, הודיות. על אף שהסרכים (כולל סרך המלחמה - שמציין את נשיא העדה) אינם מזכירים את מורה הצדק (כי כנראה חוברו לאחר מותו) – הם נכללים בקבוצה זו. מגילות התפילה והמזמורים שייכים לקבוצה זו, אם כי אין בהם ראיה תואמת ובקריטריונים אלו מתאימים לקבוצה האחרונה. **הכתיבה הסמויה במגילות אלו** מקשה על זיהוינו היום לבני פלוגתם. אטען כי בתקופה זו של מורה הצדק לא היו הכתות המוכרות לנו (=הפרושים והצדוקים. לדעתי בתקופה זו

[602] לתיארוך הספרים הישן ניתן לראות בהקדמות של כהנא למהדורתו של הספרים החיצוניים, וכן למחקרים מלפני 1947.

היו המתיוונים למיניהם, ראו הצעות לזיהויים בפרק בעניין), והיא מהווה את עיקר תקופת הסופרים/ראשונים שמוזכרים בחז"ל.

כאן אני מסכים עם המחקר שמגילות אלו הן כיתתיות באופיין. הגדרה זו מתקבלת בעיקר מסיבות אלו: קיים פולמוס (מחלוקות) מול כתות יריבות או יש ריבוי מטבעות לשון המאפיינות מגילות אלו, ארגון קהילתי/כיתתי ותקנות קהילתיות/כיתתיות.[603] עם זאת, הארגון והכתיבה של עדת קומראן היה אילוץ השעה נוכח ריבוי המתיוונים, ובתקופות אחרות (כמו למשל בחלק מהתקופה שבה היה קרבה ואיחוד עם החשמונאים – ראו שער/חלק בעניין, וייתכן גם בתקופה שלפני ההתייוונות, אולי סמוך ובהקשר של בן סירא). דברים אלו מחייבים לצורך הסקת מסקנות חברתיות וביחס האישי מול המדיני, וראו על כך בפרקי הממלכתיות והיחס האישי וקבוצתי.

בין קבוצה זו לקבוצה הבאה משתבצות מגילות הסרכים, שהן כחוקה פנימית למחנות המרחיבות את ברית דמשק, וספרות החוכמה – שהן הוראות מוסר לא כיתתיות. עוד על קבוצה זו ראו בפרק: 'זיהוי מורה הצדק והיחס בין עדת קומראן לקבוצות קרובות ויריבות'.

יד.11.ב. הקבוצה החמישית והאחרונה

קבוצה זו מכונה בשם 'מגילות כיתתיות תיעודיות' והיא המאוחרת ביותר בזמן. להערכתי תיארוכה בין סוף התקופה החשמונאית עד ימי הורדוס, ומאופיינת בלפחות 2 ממאפיינים אלו: 1. סגנון שאינו נבואי;[604] 2. ציון של דמויות ספציפיות – אנשים (כ: יונתן המלך, שלומציון, הורקנוס, אמליוס, פותלאיס); 3. ללא אזכור של הקבוצות/כתות מהקבוצה הרביעית; 4. חוברו ע"י סופרי העדה בלשון רבים (בדומה לממ"ת).

המגילות המשויכו לקבוצה זו הן: הסרכים (סרך היחד + סרך הברכות + סרך העדה); ממ"ת ו????, כרוניקה חשמונאית.

בתקופת קבוצה זו קמו הכתות המוכרות לנו (פרושים, צדוקים, בייתוסים, איסיים ועוד), כנראה כיוון שמורה הצדק הפסיק לכתוב (חי כמה דורות לפני כן), וניסו לשמר את ההלכה הרבה שכתב, לצד מגמת החזרה התשובה של עמ"י בעקבות ייסוד עדת קומראן, שהתחרתה על המשכיות ההלכה הנכונה והמסורות הקדומות (בכללן בכתב מול בע"פ). לאחר תקופה זו החלה תקופת התנאים והנצרות, שאספו את מסורות קומראן, כאשר חלק מהחסידים של עדת קומראן והאיסיים השתלבו בהם ופיתחו זרמים אלו.

---

[603] חוקרים הציעו חלוקות שונות של קבוצות המגילות, אך בכולם יש חריגים וקשיים להגדרותיהם. דימנט, בין כתבים כתתיים ללא כתתיים, חידדה את הצעתה להגדרת כתבים כתתיים לפי מונחים מיוחדים לעדה וארגונה, תולדותיה ופולמוסיה, תורת שתי הרשויות ומטבעות לשון מיוחדים. דינמט אמנם הגדירה את העיקרון השני מנקודת מבטו של המחבר, אך הצעתי שכל המגילות הם מנקודת מבטם של עדת קומראן, ואותנטיים למחברם ולתקופת תיאורם.

[604] גם דניאל ט' 24 מציין מעבר משלב שבו תם עידן הנבואה אל תחילת עידן המלכות.

דעת הארכיאולוגים העדכנית על מועד ייסוד היישוב בקומראן היא לרבע האחרון של המאה השנייה לפה"ס.[605] עם זאת, בית הספר הצרפתי למקרא ולארכיאולוגיה 'האקול ביבליק' טוען בספרו העדכני כי האיסיים התיישבו בקומראן לאחר שנת 40 לפה"ס עד שנת 68 לספירה, שכנראה אז חלקם עברו למצדה (וכך טוען גיא שטיבל).

ימים אלו תואמים לחיבורם של מגילות קבוצה חמישית בלבד. שאר המגילות (קבוצות 1-4) קדומות יותר (או כאמור הועתקו שוב בתקופה זו ואחרי כן).

כינויים מקובלים למגילות במחקר ושישומשו גם בספר זה: קבוצות 1-3 מכונות טרום-כיתתיות; קבוצות 4-5 מכונות 'מגילות כיתתיות/כתבים כיתתיים' וגם 'ההלכה הקדומה' (יחד עם מ' המקדש וספר היובלים מקבוצה 2.

יד.12. <u>להלן תרשימי השוואה בין חלוקת המגילות המקובלות לזו המוצעת בספר זה לעיל:</u>

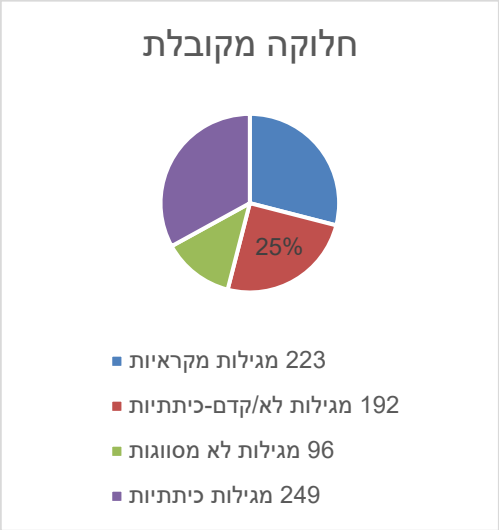

<u>http://www.deadseascrolls.co.il/5groups.pdf</u>

יש לציין כי ישנה חלוקה מהותית אחרת שאינה משתבצת בחלוקה לפי תקופות לעיל, והיא בין מגילות שמיועדות להיות גלויות לכל העם (ואכן אלו נפוצו ונשמרו יותר בספרים חיצוניים וממסורות שונות), לבין

[605] אמנם המקוואות כנראה הם הראשונים ומהם התפתחו לראשוני המקוואות בירושלים ובחשמונאים. על תאריך אתר קומראן אין במחקר חילוקי דעות; האתר נושב לכל המאוחר בשנת 100 לפה"ס, ונקבע על סמך חרסים, מטבעות, שיקולים פליאוגרפיים (תיארוך המתבסס על צורת כתב) ובדיקות רדיו-קרבוניות. להלן מאמרים בעניין:
E.-M. Laperrousaz, Le cadre chronologique de l'existence à Qoumrân de la Communauté essénienne du Maître de Justice', idem, Qoumran et les manuscripts de Mer Morte: Un cimpumtenaire . Paris 1997, pp. 75, 94 ; H. Stegemann, The Library of Qmran, Grand Rapids, Mich. & Leiden 1998, p. 51; J.-B. Humbert, 'Qumran, esseniens et Architecture', B. Kollmann, W. zum 65 & A. Streudel (eds.), Antikes Judentum und friihes Christentum: Festschrift fur harimul Stegemann Reinbold and the Dead Sea Scrolls, Grand Geburtstag (BZNW, 97), Berlin 1999, p. 196; J. Magness, TheArchaeology of Qmran Rabids, Mich, 2002, pp. 65-66.

ספרי סוד שמיועדים להיות רק לסופרים (ובראשם עדת קומראן). על כך נדון בפרק על ספרות סוד פנימית וספרים חיצוניים.

ביקורת המקרא: כידוע, הנחת היסוד של ביקורת המקרא הכביכול-מדעית היא שלא תיתכן אפשרות של נבואה (ולכן המחקר מנסה לבדוק מתי חובר החיבור, על ידי מי [כמה מחברים, ובאחת או בשכבות - פֵּרוּק/דֶּקוֹנְסְטְרוּקְצְיָה], לאיזה צורך וכדומה). הנחות אלו הן מסקנות מחייבות לפי מהותן של ספרויות עמי-קדם ועד כולל חז״ל, ואכן צריך דעת וקדושה להבין את ייחודיות כתבי הקודש, במיוחד שגם הם בנוסחים שונים (החל מעשרת הדיברות וכלה בנוסחים שונים של הכתבים הכיתתים. ראו פרק בעניין נוסחי המקרא). להלן הוכחות לפיהן ניתן לראשונה להוכיח זו כי ספר/מגילה חובר לפני המאורע שקרה, וזאת בכלים המדעיים של תיארוך ואחדות הספר:

החזקות ביותר הפעם הראשונה והפשיטא שאם לחוקרים יש בעיה עם התורה והנבואה, כחלק מביקורת המקרא (שכורסמה והתהפכה רבות, ובפרט כעת עם נוסחי המקרא ומ׳ המקדש מהמגילות), אינה מצדיקה עיוות תיארוכי, במיוחד כאן שלראשונה יש תיארוך מוקדם של החוקרים עצמם. יש לציין כי אין לחוקרים ברירה, אלא להודות על טעויות רבות בתיארוך חלק מ-7.5 הספרים החיצוניים שבהם, היות שחלקם תוארכו למאה ה-1 לספירה, ואילו כעת מתוארכים בין המאה ה-2 ל-1 לפנה״ס. עם זאת, אין בדברים אלו לפגוע, ויש להקיר תודה על התרומות הגדולות של חקר המקרא לפירוש התנ״ך, כמו השוואת השפה ופירוש מילים קשות לשפות שמיות עתיקות ולמנהגי עמי-קדם, אך גם כאן יש הנחות יסוד שגויות – שכן השאלה איזה מסורות היו קודם, ועל כך בפרק על חֲנוֹךְ ועמי-קדם.

יד.13. הצעות לסיבת חסרונה של מגילת אסתר מנוסחי התנ״ך בקומראן:

- שיוך של חודשי התורה לחודשים ירחיים (ראו בפרק לוח השנה).
- אי-אזכור לגבי ארץ ישראל ושיבת ציון.
- אי-אזכור שם ה׳.
- התפתח ממנו הלכת שכרות המנוגדת לתורה (ולצוואת יהודה).
- חיתון של יהודייה עם נכרי (אפילו שהוא מלך), מנוגד לתורת משה (וספר היובלים מחמיר בכך).
- חז״ל דרשו שמרדכי התחתן עם אסתר אחייניתו, כפי שחז״ל דגלו להתחתן, וזאת בניגוד לתורה ולמגילת ברית דמשק.

למרות טענות אלו, ישנה הצעה כי שריד של מגילה 4Q550 הוא חלק ממגילת אסתר.[606]

טו. הספרים החיצוניים האמיתיים הקדומים מול הפסולים; דברי גד החוזה; מדרשי אגדה

טו.1. ניתוח הספרים החיצוניים לסוגיהם, ויחסם לעדת קומראן הנצרות וחז״ל

ישנם 5 הגדרות/מעגלים של ספרים חיצוניים (רובם יפורטו בפרקונים הבאים זולת סעיף 2 שתואר לעיל):

[606] על כך ראו: טלמון, האם נודעה מגילת אסתר.

1. 16 ספרים שמוזכרים בתנ״ך ואינם בתנ״ך (ואלו הם),[607] ולכן ספרים אלו (לחלקם יש ניסיונות זיוף) יש מעמד קודש ואמינות כמו התנ״ך (לפי התנ״ך עצמו). רק ספר אחד מאלו שרד לידינו (ועוד מקהילה יהודית), ולדעתי הוא אכן הספר שדברי הימים ב׳ ט׳ מציינו: דברי גד החוזה׳.
2. 3 קבוצות המגילות הראשונות של מגילות קומראן: אלו כמה עשרות ספרים שרובם לא שרדו בשום מקור אחר (מתוכם רק 7.5 ספרים הם מגילות קומראן ששרדו בכנסיות בנצרות). אלו אינם ספרים חיצוניים, אלא ספרי קודש בדרגת אמינות הגבוהה ביותר – כתנ״ך (אלא שרובם אמורים להיות סודיים). לא הוגדרו כאן 2 קבוצות המגילות האחרונות כיוון שהן כיתתיות (ראו בפרק הקודם). ׳אז ידעתי סוד אחר כי ספרים ינתנו לצדיקים ולחכמים להיות לשמחה וליושר ולחכמה רבה. ולהם ינתנו הספרים והם יאמינו בהם וישמחו עליהם׳ (חָנוֹךְ קד׳ 12).
3. 90 ספרים חיצוניים שרובם שרדו בכנסיות הנצרות (מהם 7.5 שרדו במגילות; מקצתם דחויים למגילות; 1 ספר דברי גד החוזה ששרד בקהילה יהודית בלבד). הכנסיות הנוצריות (בעיקר האתיופית) שמרו על ספרים חיצוניים עתיקים ולכן חלקן כללו אותם ב׳ברית הישנה׳; כאמור 7.5 מהם במגילות קומראן.
4. ספרי הנצרות: 27 ספרי הברית החדשה ועוד כ-120 ספרים נוצריים שלא נכנסו לברית החדשה. אין מדובר בספרים החיצוניים שמוזכרים בסעיף הקודם (שרובם קדם-נוצריים).
5. כמה עשרות ספרים חיצוניים שרובם מדרשי אגדה בחז״ל (רובם מאוחרים בימי הביניים). חלקם חופפים במלואם ורובם חופפים במסורותיהם למגילות קומראן או לספרים החיצוניים או לספרות זרה כהלניסטית.

כיוון שהוסבר לעיל, מגילות קומראן הן ספרות אותנטית אחידה ללא סתירות פנימיות כלשהן, הרי שבעזרת עיקרון גדול זה לבחון ככלי ראשון כל מקור אחר נוסף. המקורות הקרובים ביותר לעדת קומראן הן חלק מהספרים החיצוניים (שאינם בין מגילות קומראן), הן מבחינת זמנן והן מבחינת סגנונם.

השאלה מדוע הספרים החיצוניים האמינים לא נכללים בקאנון כד׳-24 ספרי התנ״ך, אינה פוגעת ברמת קדושתם או אמינותם, אלא התשובה נעוצה בנחיצות שלהם לכל העם. הספר החיצוני חזון עזרא יד׳ 44-47 ש-70 ספרי סוד נכתבו ומיועדים רק לסופרים העוסקים בתורה, ורק כד׳ (24) ספרים נתנו לכל העם (התנ״ך).[608] ספר זה כמובן מיוחס לעזרא הסופר (וכך רוב הספרים החיצוניים: קוֹרוֹת קְדוֹשִׁים [הַגְיוֹגְרַפְיָה]),[609] ואילו בלשון המחקרית ״זכה״ להגדרה של פְּסֵאודוּאֶפִּיגְרַפְיָה, דהיינו, ספר המיוחס בשקר ובזיוף למחבר קדום. רק לביתא ישראל ולכנסייה האתיופית יש רשימה מסודרת של 70 ספרי הקודש (מצהף קדוס), אך ייתכן ואלו עורבבו עם ספרים חיצוניים לברית החדשה (ויש כ-120 כאלו מהמאות הראשונות

---

[607] ׳ספר מלחמות יי׳ (במדבר כא׳), ׳ספר הישר׳ (יהושע י׳), ׳ספר דברי שלמה׳ (מלכים א׳ יא׳), ׳דברי שמואל הראה׳ (דברי הימים א׳ כט׳), ׳דברי נתן הנביא׳ (דברי הימים ב׳ ט׳), ׳דברי גד החוזה׳ (דברי הימים ב׳ ט׳), ׳נבואת אחיה השילוני׳ (דברי הימים ב׳ ט׳), ׳חזות יעדי החוזה׳ (דברי הימים ב׳ ט׳), ׳דברי שמעיה הנביא׳ (דברי הימים ב׳ יב׳), ׳דברי עדו החוזה׳ (שם), ׳מדרש הנביא עדו׳ (דברי הימים ב׳ יג׳), ׳מלחמות רחבעם וירבעם׳ (דברי הימים ב׳ יב׳), ׳דברי מלכי ישראל׳ (דברי הימים ב׳ לג׳), ׳מדרש ספר המלכים׳ (דברי הימים ב׳ כד׳). ספרי החוכמה: ׳ספר בן לענה׳, ׳ספר בן תגלא׳ (סוף ספר קוהלת).

[608] ׳ונכתבו בארבעים יום אלה תשעים וארבעה ספרים; ויהי ככלות ארבעים היום וידבר אלי עליון לאמור: את עשרים וארבעה הספרים אשר כתבת בראשונה תגלה, ויקראו בהם ראויים ושאינם ראויים; ואת שבעים האחרונים שמור, ומסור אותם לחכמי עמך, כי בהם מעיין הינה ומקור החכמה ונהר הדעת׳. ביד׳ 26 מצוין גם מי אמור לשמור על ספרי הסוד: ׳וכאשר תגמור את הספרים, שמהם תגלה, ומהם תמסור לחכמים בסתר׳ – ואכן כך הם חלק ממגילות קומראן (ראו בפרק על ספרות הסוד).

[609] בתנ״ך יש מעט כאלו, בראשם דניאל (שגם הדומה ביותר לספרות האפוקליפטית ולעדת קומראן בתיאור התקופה החשמונאית עד 490 שנות הגאולה).

לספירה, ואינם מוזכרים בספר זה), או ממחברים שונים בזמנים שונים שאינם כאמת ספרי הקודש (ראו להלן – קבוצה 2).[610]

המחקר באנגלית מבחין בין שני סוגי ספרים חיצוניים: אפוקריפה ופסידו-אפיגרפיים. אך חלוקה זו אינה נכונה ורלוונטית, שכן במגילות קומראן שרדו 7.5 מהספרים החיצוניים משתי קטגוריות אלו – ולצידם עשרות מגילות עלומות דומות (כספר הענקים, מגילה חיצונית לבראשית, צוואות וחזונות, אפוקריפונים ודברי נביאים, תפילת נבונאיד,[611] ועוד). זאת ועוד, שהרי שהקרבה בזמן ובמקום ל-70 ספרי הסוד מתקרבת ומתאמתת, במיוחד כאשר מגילת דברי ירמיה מציינת שהיתה פרצת נבואה בתחילת בית שני, ושוב כזו בימיו של הגדפן – זה אנטיוכוס הרביעי,[612] כשהנבואה בימיו היא של מורה הצדק וכמה מחברי עדת קומראן. יוזכר כי החוקרים עד גילוי מגילות קומראן (אמצע המאה ה-20) טעו בתיארוך רוב הספרים מה-7.5 ששרדו בקומראן וראו על כך בסיכום על 3 קבוצות המגילות הראשונות.

לצפייה בתמונה של תפילת נבוניד B-496214:

https://drive.google.com/open?id=1z2Vb9QorMHZxMMfaDi952O2H0OwOCcmQ

המאפיין הבולט ביותר בין ספרות חז"ל לספרים החיצוניים, הוא מקור הסמכות: בספרים החיצוניים – לנביא או גיבור תנ"כי (או גיבור מהתקופה, כמו טוביה ויהודית) לרוב עם גילוי אלוהי/מלאכי, ואילו בחז"ל – הייחוס הוא לתנא/חכם או רבו (מקור אנושית, להוציא סיפורי אגדות וספרות ההיכלות). במגילות קומראן יש את שני הסוגים הללו, כולל סוגי ביניים ונוספים (ראו בחלוקת 5 קבוצות המגילות בפרקים הראשונים).

מאפיין נוסף של הספרים החיצוניים הוא מיעוט פירוט או הוספת הלכות, ודאי שביחס לקבוצת המגילות הרביעית של מורה הצדק ולמשניות של חז"ל (אך גם הפרושים הראשונים לא הוסיפו הלכות). הסיבה לכך היא שעדת קומראן קיבלה נבואה לחדש את הברית והתורה, כשהם מגלים את נסתרות המצוות (ראו בפרק על "הנסתרות").

בפרקים שלהלן זה נעמוד על שלוש סוגי ספרויות שהוגדרו עד מציאת מגילות קומראן כ"ספרים חיצוניים". לפיכך, להלן חלוקת הספרים החיצוניים ל-3 קבוצות שלהלן, אשר ינותחו בשני הפרקים להלן:

א. ספרות משלימה לתנ"ך ממגילות קומראן: בה 7.5 מהספרים החיצוניים הידועים לנו, ועוד כמה עשרות מגילות/ספרים מקוריים שנחשפו לראשונה עם המגילות הגנוזות. קבוצה זו האמינה היחידה בוודאות

---

[610] מסיבה זו חלק מהספרים החיצוניים (כמו צוואת אברהם, עליית ישעיה, אגרת רחבעם) אפילו לא תורגמו לעברית (בגלל שסברו שחוברו ע"י הנצרות). היות וכאמור היום, בזכות מגילות קומראן, הסבירות שספרים אלו יותר קדומים (וחלק מהחוקרים מציעים שחוברו ע"י עת קומראן), הרי שמקורם יהודי, וראוי לתרגמם לעברית, בתוספת מהדורה מדעית. מוצע ומבוקש לקדם ולעודד זאת (במסגרת עבודה אקדמאית וכדומה).

[611] מגילה 4Q242 לא היתה ידוע לנו כספר חיצוני או בכלל עד מציאתה בקומראן. היא מובאת כאן להמחשה כי היא מתאימה להיות ספר חיצוני בדומה לתפילת מנשה ואגרת ירמיהו, אך היא פשוט לא שרדה. נבונאיד הינו נבוכדנצר האחרון שדניאל ד' 30-34 מספר את גירושו לארץ תימן 7 שנים, כעונש על גאוותו. לא מסופר על תשובתו או תפילתו, אך ברור מהסיפור שמטרת הורדתו לחיה היא כדי שיכיר בגדולת האל.

[612] אפוקריפון ירמיהו (4QapocrJer C-c) 4Q388a (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 97).

ב. ספרים חיצוניים שאינם במגילות ים המלח אך אין בהן סתירות למגילות: קבוצה זו קשה לעמוד על מקורה ואמינותה, וישנה סבירות שמקורה יהודי ככתב-קודש, אלא שפשוט לא שרדה במגילות קומראן

ג. ספרים חיצוניים שאינם במגילות ים המלח ואף יש בהם סתירות למגילות: קבוצה זו הבלתי-אמינה בוודאות

טו.2. גם יוספוס (יוסף בן מתתיהו) חילק כנראה בין שני סוגי ספרים חיצוניים:

מספר: 'כי **הספרים** (כך, בלשון רבים) שחיבר והשאיר אחריו דניאל, נקראים אצלנו גם כיום' (קדמוניות היהודים י' 267), לעומת: 'ימי ארתששתא עד זמננו זה נכתבו כל מיני ספרים, אך לא זכו להיאמן עלינו כספרים הקודמים להם, כי לא קמו עוד יורשים כשרים לנביאים... כי בדורות שעברו עליהם לא ערב איש את לבו להוסיף עליהם הספרים האלה ולא לגרוע מהם ולא לשנות בהם דבר' (נגד אפיון I 41-42). אכן לספר דניאל יש 3 ספרים שהם הרחבות/נספחים בספרים החיצוניים, כאשר אחד מהם, ספר שושנה, ייתכן ושרד באופן קטוע מאוד במגילות קומראן (ולכן הזיהוי בספק).

טו.3. 7.5 'הספרים הפנימיים מהמגילות' ששרדו בכנסיות; טעויות חוקרים בתיארוכם

אלו 7 הספרים החיצוניים שנמצאו במגילות קומראן:

- חֲנוֹךְ (ראו עליו בפרק חֲנוֹךְ והקדמונים ובפרק על מטטרון)
- כתב לוי הארמי (אחד מ-12 צוואות השבטים; ראו המוסר שבו בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות')
- צוואת נפתלי (אחד מ-12 צוואות השבטים; ראו המוסר שבו בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות')
- יובלים (השלמת סיפורי בראשית עד מתן תורה לפי שמיטות)
- טוביה (ראו למשל על הלכות הנישואים ממנו בפרק בעניין)
- 'תפלה למנשה מלך יהודה' - תפילת מנשה[613]
- בן סירא (ראו עליו בפרק 'מינוי מורה הצדק על עדת קומראן; קרבתו לבן סירא' ופרק החיבורים: בן סירא, גזירתא, מ' תענית ויחסם ל'מסורת האבות' עד לתושב"ע)

ספרים אלו מוגדרים בספר זה כ"ספרים חיצוניים-פנימיים", כיוון שהיותם במגילות קומראן מעלה אמינותם לדרגה הגבוהה ביותר מתחת לתנ"ך.

---

[613] תפילת מנשה היתה ספר חיצוני בן 15 פסוקים ביוונית שתוארך לאחר הספירה, ובמגילות קומראן (4Q381 33a, b + 35 .Frgs J) החיבורים העבריים ב', עמ' 338]) נמצאו 6 פסוקים ראשונים בעברית, כאשר ישנם הבדלי נוסח בין המגילה לספר החיצוני - בו יש מעבר חד משבח לבורא (ההקדמה לפי כהנא; 6 פסוקים ראשונים) לבקשת הסליחה. המגילה נמצאת בתוך שני כתבי יד (4Q380-4Q381) של מזמורים שבראש כמה מהם כותרות ובהם שמות של מנהיגים, כגון: 'תהלה לאיש האלהים', 'תהלה לעבדיה', המכונים: 'שירי אישים מקראיים', וחיבור זה מכונה כעת: 'תפלה למנשה מלך יהודה'. התפילה מוזכרת בדברי הימים ב' יג' 18-19: 'וְיִתֶּר דִּבְרֵי מְנַשֶּׁה, וּתְפִלָּתוֹ אֶל אֱלֹהָיו, וְדִבְרֵי הַחוֹזִים, הַמְדַבְּרִים אֵלָיו בְּשֵׁם יי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל - הִנָּם עַל דִּבְרֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל. וּתְפִלָּתוֹ וְהֵעָתֶר לוֹ, וְכָל חַטָּאתוֹ וּמַעְלוֹ, וְהַמְּקֹמוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בָהֶם בָּמוֹת וְהָעֲמִיד הָאֲשֵׁרִים וְהַפְּסִלִים, לִפְנֵי הִכָּנְעוֹ - הִנָּם כְּתוּבִים עַל דִּבְרֵי חוֹזָי', ומכאן שמגילה זו היא חלק מדברי מלכי ישראל – שאלו חלק מהחיבורים של מגילות קומראן. חז"ל הזכירו את התפילה (ויקרא רבה ל'; דברים רבה ב'; רות רבה ה'), וציינו שהמלך מנשה רצח את ישעיה סבו (בהתאם לעליית ישעיה; ראו להלן).

- ל-7 ספרים אלו יש עוד כמה ספרים שזיהויים מוטל בספק: ספר שושנה (4Q551) ואגרת ירמיהו. ספק זה הגדרתי כחצי, ולאורך הספר ספרים אלו יקראו "7.5 הספרים החיצוניים-פנימיים מקומראן". קיומם של ספרים אלו מלמד שעדת קומראן ראתה בהן ספרי קודש ואמת, וההכרעה לכך באה נוכח העובדה שכמה מהם אף מהווים ספרי יסוד שעליהם עדת קומראן נשענת בכתביה שלה (החיבורים הכיתתיים – קבוצה 4), ולעיתים מצוטטת ממנה (למשל היובלים וצוואת לוי מצוטטים בברית דמשק ??? ; ד' 15).[614]

טו.4. <u>תיארוכי הספרים שהמחקר טעה לגביהם והצבעות על תיארוכים שגויים היום:</u>

- חוקרים מתארכים את ספר <u>חֲנוֹךְ</u> למאה השלישית לפה"ס, בעיקר כיוון שמוזכר במגילות אלו: צוואת לוי (ובעוד צוואות שלא שרד אזכורו זה במגילות), יובלים, ספר הענקים ו<u>במגילה חיצונית לבראשית</u>, זולת הכרך[615] השני שבו: כרך החלומות (פג'-צ'), כיוון אף על פי כן, שחזון החיות שבו מנבא את ניצחונות החשמונאים (צ' 9-16 ראו בפרק על כך). משכך, חוקרים הפרידו כרך זה מתיארוך של/שאר הספר, וזאת באופן אבסורדי כאשר כרך זה (החלומות: פג'-צ') נכלל בקטעים שנמצאו במגילות קומראן יחד עם קטעים משלושה כרכים נוספים, ותיארכו רק אותו לאחר המאורע הנבוא המתואר - מרד החשמונאים, קרי במאה ה-2 לפה"ס (כ-100 שנה מאוחר יותר). בפועל אין למחקר אין שיוך של ספר <u>חֲנוֹךְ</u> למאה ה-3 לפנה"ס, אלא רק הקדמתו לספרים אחרים (שגם בחלקם הם טועים בתיארוך), ונבוכים ביחסו ותיארכו מול <u>חֲנוֹךְ</u> (שכן למרות שיש ביניהם קרבה בכמה תחומים, יש ביניהם יותר תחומים שונים). הקרבה של ספר <u>חֲנוֹךְ</u> למאות מסורות קדמונים מספרויות חיצוניות הגיונית ומתבקשת לתארך אותו סמוך אליהם, מה גם במחבר העיקרון שיש לקבל את הטענה שהיא הסבירה והפשוטה ביותר. לפיכך, ההגדרה האקדמאית הנכונה צריכה להיות תמיד על ציון והדגשה כי תיארוכם הוא "לכל המאוחר", וראו בפרק ה'קדמונים' על קרבתו לספרות עמי קדם בסמוך לשמות חיו האמיתיות.
- טרם מציאת המגילות סברו במחקר כי צוואות השבטים התגבשו או נערכו ע"י הנצרות, אך עתה שנמצאו לפחות שתי צוואות במגילות (צוואת לוי בארמית 4Q213); צוואת נפתלי בעברית (4Q215); כנראה גם צוואת בנימין או יהודה - 4Q538, ועוד)[616] לצד צוואות וסיפורים בגוף ראשון בעיקר של הקדמונים[617] (אך גם של נביאים ממתן תורה עד גלות בבל). מהקטעים המועטים ששרדו במגילות קשה להכריע בנוגע אם היתה או לא היתה עריכה מאוחרת של הנצרות, אך היות והכנסיות הקדומות שמרו בדיוק רב על שבעת <u>הספרים החיצוניים</u> האחרים שנמצאו במגילות, משכך אין סיבה להאשימם בכזו עריכה. מאידך הנצרות חיברה עשרות ספרים חדשים בתקופתה, שחלקם שולבו וחלקם לא הוכנסו לקאנון הנוצרי: 'הברית החדשה'. במחקר מקובל כי ספר היובלים העתיק מצוואת (תעודת/כתב) לוי הארמית. דברי לוי מצוטטים גם בברית דמשק ד' 15.[618] קדימויות אלו תואמות לסדר קבוצותיי.

---

[614] 'שלושת מצודות בליעל אשר אמר עליהם לוי בן יעקב'.

[615] חמשת כרכי חנוך א' האתיופי/חבשי/געז: (א) ספר העירים (חנוך א'-לו'); (ב) ספר המשלים (לז'-עא'); (ג) החיבור האסטרונומי (עב'-פב'); (ד) ספר החלומות (פג'-צ'); (ה) איגרת חנוך (צא'-קה'); ושני נספחים: לידת חנוך (קו'-קז') ובדברי חנוך על אחרית הימים (קח'). צ'רלס 1912 ומיליק 1976 קבעו והטמיעו את חלוקת ספר חנוך לכרכים אלו, ואכן ישנה הפרדה כזו במגילות (כמו בין פרשיות תורה). בספר חנוך ב' י' 9 מוזכר שחנוך כתב 366 ספרים.

[616] מגילות אלו בארמית, 4Q538 זוהתה כצוואת בנימין: 4Q538 – 4Q TBenjamin ע"י <u>דבורה דימנט</u>, לאחר שהיתה מזוהה עם צוואת יהודה. ראו גם צוואת יוסף: 4Q539 – 4Q TJoseph. קימרון, <u>החיבורים העבריים ג'</u>, עמ' 195, מציע שמגילה 4Q460 הינה דברי לוי בעברית.

[617] וכאמור יש צוואות קרובות כמו: צוואת קהת: 4Q542 – 4Q TKohath (TQahat) שהיא העתיקה ביותר לפי תיארוך פחמן 14: המאה הרביעית לפה"ס.

[618] 'שלושת מצודות בליעל אשר אמר עליהם לוי בן יעקב'.

- צוואת לוי[619] חייבת להיות מוקדמת לברית דמשק, שכן היא מזכירה אותה (ד׳ 15).[620]
- רוב החוקרים מתארכים את ספר היובלים לאמצע המאה השנייה לפה"ס (בעיקר כיוון שמייחסים לו תיאור מרד החשמונאים). אך היות וחלק מהחוקרים מתארכים את ברית דמשק לכ-170 לפה"ס (ספר זה מתארכו לשנים בודדות לפני כן),[621] ובברית דמשק יח׳ 3-4[622] מצוטט ספר היובלים[623] – מתחייב כי ספר היובלים מוקדם מברית דמשק. בנוסף, ספר היובלים הינו מקור למסורות יוונים (ראו בפרק על עמי-קדם). קדימות זו תואמת לסדר קבוצותיי.
- טוביה מספר על חייו אביו וקרובו אחיקר בתחילת גלות עשרת השבטים. חלק מהחוקרים במאה ה-19 ותחילת ה-20 תיארכו את הספר (שהיה מוכר רק כספר חיצוני) למאה הראשונה לספירה. לאחר שהספר נמצא בין מגילות ים המלח, התחייב להקדים תיארוכו. חיזוק לתיארוכו הקדום מגיע מספר משליו של אחיקר שנמצא במאה ה-19 ביֵב (אלפנטינה) שבמצרים מהמאה החמישית לפנה"ס.[624] אחיקר מוזכר בפרק א׳ 21 כבן אחיו של טובי האב, וגם היה מגולי מבני שבט נפתלי. יש לציין שהארמית של מגילה חיצונית לבראשית קדומה לארמית טוביה, אך עדיין מתארכים אותם בסדר הפוך.
- תפילת מנשה היה מוכרת כספר חיצוני שתוארך למאות הראשונות לספירה, וסברו שמקורו יווני. כעת שהחיבור נמצא בעברית במגילות קומראן (ראו פירוט עליו בפרק הספרים החיצוניים), ברור שהספר קדום במאות שנים. משכך, זוהי עוד הוכחה שלא הנצרות (או זרם של המאות הראשונות לספירה) היא שחיברה אותו.
- בדומה לתיארוך השגוי - מאוחר של כרך אחד מספר חֲנוֹךְ א׳ לאחר מרד החשמונאים, כך גם רוב החוקרים מתארכים הפרקים האחרונים של ספר דניאל (ז׳-יא׳) לאחר מרד החשמונאים - כיוון שהוא מתאר ביא׳ 34 את ניצחון המרד.[625] קטעי ספר דניאל נמצאו במגילות (ובפרט פרק יא׳), ואף ישנה מגילת פשר על דניאל (4Q174 ד׳ 3),[626] עובדה שלעצמה מוכיחה שהוא קדום למאה השנייה לפנה"ס. גם מק"א ב׳ 62 מזכירו. היות והמחקר בעצמו סבור שצריך לפחות כמה עשרות שנים עד שספר מתקבל להיות קדוש/קאנוני, ורק לאחר מכן כותבים עליו פירוש כפשר, הרי שיוצא שכבר כמעט בלתי-אפשרי לתארך את חיבור דניאל לאחר מרד החשמונאים.

---

[619] לסקירת ספרות על תיארוך צוואת לוי, ראו: מאלי, ממקדש למדרש, עמ׳ 188, הערה 685.

[620] ׳שלושת מצודות בליעל אשר אמר עליהם לוי בן יעקב׳.

[621] גולדמן, המחזיקים במצוות אל, עמ׳ 322-323, אך היא סותרת את עצמה כאשר מזהה את מתנגדי עדת קומראן עם הפרושים (עמ׳ 324) ובכלל לא עם מזכירה את המתיוונים (שהרי מתאימים עשרות מונים להיות מפירי התורה החמורים).

[622] ׳הנה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם׳. כנה ורמן לא הסכימה שאזכור זה מכוון לספר היובלים, כי הדבר סותר את תיארוכה ליובלים מול ברית דמשק.

[623] גם כנה ורמן את היובלים למחצית השנייה לפנה"ס (עמ׳ 48 לספרה), וכדי להסתדר עם הציטוט של היובלים בברית דמשק יח׳ 3-4, היא ציינה בהערה 1 בעמ׳ 1 ספרה שציטוט ה אינו מתייחס ליובלים (ופירושה דחוק, שכן זהו שמו ופתיחתו של הספר).

[624] יש לציין שלפני שטוביה נמצא במגילות וביב, חוקרים תיארכו אותו למאה הראשונה לספירה, אך היום מתארכים אותו לתקופה הפרסית, וזאת למרות שסוג הארמית שבו מאוחר לארמית שבספרי חנוך ומגילה חיצונית לבראשית, ואלו מתוארכים היום אחריו.

[625] יתרה מזו, חוקרים מצביעים לאחרונה על כך שמגילה 4Q248 קודמת ומקור לספר דניאל (ראו אשל, המדינה החשמונאית, עמ׳ 18). לכך נוסף הטווח הקצר עד לכתיבת מק"א בו הוא מוזכר בפרק ב׳ 60. כנראה דימיטריוס הראשון גם מוזכר כקרן השלישית בדניאל.

[626] קימרון, החיבורים העבריים ב׳, פשר על אחרית הימים א׳, עמ׳ 290. 4QFlorilegium, וכעת: Eschatological Commentary, או: Midrash on Eschatology, ובה מצוין: ׳כתוב בספר דניאל׳ (כנראה על יב׳ 10). על כך ראו: סיגל, נוסח דניאל, עמ׳ 171-198.

- למרות זאת, גם כאן אני מציע תיארוך מוקדם לזה המקובל במחקר (טרום החשמונאים[627] לעומת יונתן הווספי עד ינאי). זהו פער של עשרות שנים בלבד,[628] אך עדיין השוני גדול, שכן ישנה משמעות מי היה בשלטון ונגד מי התפלמסו, ובעד מי היו.[629] אחת המגילות המשמשות "הוכחה" לתיארוך במחקר בינה פשר נחום, ופשר זה מתאר את שיא ימי ההתייוונות, אך ממשיך ומנבא עד הכיבוש הרומי. כידוע, עולם המחקר החילוני-ביקורתי אינו מכיר בנבואה (הדבר בא לידי ביטוי בביקורת המקרא והצעות מגוחכות כמו למשל תיארוך החומש לתקופה הפרסית [מכונה גם 'אסכולה הניהיליסטית']), ולכן חוקרים מתארכים את הפשר למאורע האחרון המוזכר בו, דהיינו שנת 63 לפנה"ס (פומפיוס). לדעתי נכון לתארך אותה למועד חיבורה יחד עם שאר חיבוריו של מורה הצדק, אף שכוללת נבואות מדויקות.
- לאחרונה (2015) מאיר בר-אילן עמד על טעויות החוקרים שכטר ואברהמס בתיארוך הספר החיצוני דברי גד החוזה לימי הביניים,[630] אך לא ציין הטעויות של רוב החוקרים המודרניים לתיארוך רוב 7.5 הספרים החיצוניים שנמצאו בקומראן (כמסוכם לעיל).

טו.5. הקרבה הספרותית והתוכנית בין ספרים חיצוניים פנימיים לבין ספרות נוצרית:[631]

מגילות/ספרים חיצוניים פנימיים אלו אינם כיתתיים, אלא שייכים לקבוצות מגילות 1-3 (ראו פרק לחלוקתן ל-5 תקופות) שחוברו לפני היווסדות עדת קומראן. כנראה אלו גם אינם ספרי סוד (על ספרות הסוד ראו פרק בנושא זה). המשמעות של כך היא שאין בהם כמעט ענייני הלכה (יהודית), אלא בעיקר סיפורים משלימים למקרא, הגות ומוסר. מאפיין זה דומה למהותה של הנצרות – ביטול המצוות והתרכזות בעקרונות הרוח והמוסר (ראו על כך בפרק 'המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות').

אך הנצרות גם החזיקה במסורות רבות של עדת קומראן (ראו בפרק על הנצרות), בכללן מסורות מ-2 הקבוצות האחרונות (המגילות הכיתתיות). למשל, חזון יוחנן הינו ספר נבואי מהברית החדשה שקרוב

---

[627] המגילות הכיתתיות לא רומזות על מידע מארבעת ספרי המקבים, ואילו ספרי המקבים כאן רומזים ומשתמשים במידע מהמגילות הכיתתיות (כפי שיפורט בהמשך הספר).

[628] מורה הצדק אינו מופיע בסרכים, דבר המרמז כי נסיבות הכתיבה שחיבורים אלה היו שונים, או בעיקר היו בתקופות אחרות. בהמשך אציע תקופה. בכל אופן הסרכים המשיכו להוביל ולשמש לחיי קהילה בפועל לתקופות הרבה, ועקרונותיהם והלכותיהם בנויות על ברית דמשק.

[629] דבורה דימנט מציינת בעמ' 35 למאמרה 'תולדותיה של עדת קומראן': 'בגלל הנטייה לקשור את התחלות עדת המגילות למרד המקבים, לחילופי משפחות הכהונה הגדולה ולכרונולוגיה של אתר קומראן, הוזנחה האפשרות לחשב את המספר הנקוב בברית דמשק באופן שונה, לפי חישוב אחר שיש לו בסיס איתן במקרא. הלשון של הכתוב בברית דמשק מעידה שמדובר בתקופת השעבוד לנבוכדנאצר מלך בבל. לפי ירמיהו כה' 11, 1 התחיל שעבוד זה כבר עם עלייתו של נבוכדנאצר לשלטון, ושנה זו שימשה גם לחישוב שבעים שנות השעבוד לבבל שניבא עליו ירמיהו (דברי הימים ב' לו' 21; עזרא א' 1; דניאל א' 1). אנו מוצאים מספר זה שוב בחישוב שבעים השבועות בחזון החיות (חנוך החבשי פט' 59-66) כל אלה מעידים על מסורת קדומה המחשבת את תחילת השעבוד לבבל משנת עלייתו של נבוכדנאצר לשלטון, ולפי חשבוננו משנת 605 לפני הספירה. בעבר הצעתי אפוא לחשב את 390 השנים של יחזקאל מתאריך זה. חשבון כזה יביא את התחלותיה של העדה ל-214 לפני הספירה ויקבע את הופעתו של מורה הצדק לשנת 194 לפני הספירה. אם כן, לפי חישוב זה יש לעגן את התחלותיה של העדה כישות ארגונית נבדלת בערך בשנת 200 לפני הספירה, כשארץ ישראל עברה מידי בית תלמי לשלטון הסלווקים. פתרון זה מרחיק עוד יותר את התחלותיה של העדה מן הכרונולוגיה של אתר קומראן. יתרה מזו, משעה שבטל הקשר בין התחלות העדה למשבר ההלניסטי ולתולדות הכהונה הגדולה יש לעיין מחדש בזיהוי הנפשות הפועלות בתולדותיה של העדה, כמו מורה הצדק והכוהן הרשע, דורש התורה ומטיף הכזב' (הדגשות שלי). כך בהמשך (עמ' 142), היא מונה עצמה עם החוקרים שמתארכים את ספר היובלים למחצית הראשונה של המאה השנייה לפני הספירה.

[630] עמ' 16-19 לספרו.

[631] ראה מאמר באתר נוצרי בעניין.

במסורותיו לספרים החיצוניים ולמגילות קומראן, אך שמרמז על ביטול הברית בין ראש כל הימים לעם ישראל. לעומתו ספר דברי גד החוזה מכחיש אפשרויות זו (וראו על כך בספר זה בקבוצה 2 בהמשך).

העובדה שרק הכנסיות הנוצריות שמרו על 7.5 מגילות קומראן-הספרים החיצוניים-הפנימיים האמינים, זולת דברי גד החוזה ועוד כמה שהם יותר מדרשי אגדה כמו ספר הישר שידון בקבוצה ה-3, מצריכה עיון. חוקרים סבורים שהנצרות אף ערכה חלק מספרים אלו, העיקרי שביניהם הוא צוואות השבטים שכולל קטעים משיח-אדם. לדעתי קטעים אלו מקוריים (מה גם יש קטעים דומים במגילות אחרות), והנצרות רק אימצה ויישמה אותם על ישו. לעיתים עדיין נמצאים ספרים חיצוניים ושונים בכנסיות השונות, ויש לעודד במחקר חיפוש ופרסום ספרים כאלו (למשל: קטעי ספר חֲנוֹךְ א׳ נמצא בכנסייה הקופטית לפני כמה שנים).

כל 7.5 מגילות קומראן-הספרים החיצוניים-הפנימיים האמינים נכללים בספרים שהתקדשו בחלק מהכנסיות ובשלבים.[632] יהושע אפרון טען בספרו 'התהוות הכנסייה הנוצרית הראשונית' שאלו שגם הספרים החיצוניים-הפנימיים לקומראן (הרשימה בפרק הקודם) גם נכתבו ע"י הנצרות הקדומה, ויש לדחות הצעתו זו ולהשיב: 'ארבע מאות שנה בין אלו ובין אלו מהם?' (פרפרזה לבראשית כג' 15), דהיינו יש כ-400 שנה לפחות בין חלק מהספרים החיצוניים-פנימיים של עדת קומראן לנצרות הקדומה, מלבד כל שאר ההבדלים והתכונות שעמדתי עליהם לעיל בפרק הקודם. תחום מעניין וחשוב שדורש סיכום בנצרות הוא עמידה על הספרים החיצוניים שהכנסיות (בעיקר האתיופית בגעז) שמרו – למול הנוסח התואם שנמצא במקור של מגילות קומראן. ייתכן ועמידה על כנסיות אלו תשפוך אור על ספרות חיצונית קרובה מול סותרת לספרים החיצוניים שנמצאו בקומראן.

הנצרות מחזיקה גם בספרים חיצוניים מאוחרים ושקריים שחוברו בהשפעות זרות – זו קבוצה 3 של הספרים החיצוניים לפי החלוקה (בפרקים הבאים), ומגמה כזו קרתה גם בתוך הנצרות:

טו.6. הדמיון לחלוקת ספרים פנימיים מול חיצוניים בתוך הנצרות:

בתוך הנצרות יש כ-120 ספרים מהמאות הראשונות לספירה שלא הוכרו כספרי קודש/זיוף ושלא נכנסו לברית החדשה. אלו מתארים את ישו או תקופתו; לרשימתם ראו: http://www.earlychristianwritings.com מיסתיקנים נוצריים ייחסו את דבריהם לאישים קדומים, והידוע שבהם הוא קובץ החיבורים המיוחס לדיונוניסיוס איש האראופגוס (Dionysius Areopagita).

---

[632] הנצרות (אבות הכנסייה) עד ימי אוגוסטינוס דחתה את הספרים החיצוניים, כנראה בגלל 2 סיבות: כי היהודים לא קבלו אותם; כי ישו והשליחים לא מצטטים מספרים אלו. אוריגינס, קירילוס ואתנסיוס אף יצאו נגד הספרים החיצוניים. בועידת קרתגו שיזם אוגוסטינוס ב-397 לספירה הוכרזו 6 ספרים חיצוניים (ברוך בן נריה, טוביה, יהודית, חשמונאים א' ב', חוכמת שלמה, בן סירא) כקדושים (בהשראה אלוהית, מכונים: דויטרו קנוניים [deutero = שניים], כלומר משניים בקדושתם), ומאז הנצרות הקתולית (וחלקית האורתודוקסית, והפרוטוסטנטים בועידת טרנט ב-1534) שמרה על חלק (7.5 ספרים) מספרי קודש של עדת קומראן בקאנון הברית הישנה שלה, ואלו מוגדרים חלק מ"הספרים החיצוניים". מכאן הסבירות שגם הספרים החיצוניים שאינם במגילת קומראן, אך כן כלולים בברית הישנה – מקורם אחד הוא – בשל סיבה טכנית/אקראית של שרידות המגילות. מאידך, ישו ומחברי הברית החדשה מעולם לא ציטטו דבר מהספרים החיצוניים שבמגילות ושלא במגילות (זולת חנוך), השערה זו מחזקת במקצת את אמינות וקדושת ספרים חיצוניים אלו שאינם במגילות, אך עדיין אינה בהם להיות אמינים וקדושים כמו הספרים החיצוניים שנמצאו במגילות.

להלן כמה מהסיבות שאבות הכנסייה דחו ספרים אלו להכירם ככתבי קודש בימיה הראשונים: טרטוליינוס (De Spectaculis 23, 29): 'מחבר האמת [האל] שונא כל שקר. הוא מחשיב כניאוף כל דבר שאינו אמתי [...] ואם אתה מתענג על ספרות התיאטרון, יש לנו ספרות בשפע – שירים וחרוזים – ואין היא דימיונית אלא אמתית, לא תעתועי האמנות אלא מציאות פשוטה'; מוניקיוס פליקס שיבח את אפלטון על כך שגירש את המשוררים ממדינתו האידיאלית (Octavios 22); לקטנטיוס גינה את 'ממתקי המשוררים שמסתירים רעל' (Jerome, Epistle 22).

עלינו ללמוד כמקרה מבחן דומה זה שכבר חל בנצרות, וראוי לסכם את השוואת תהליכי היצירה וההיטמעות/דחייה של ספרות נוצרית זו בנצרות, לעומת קבוצת פרק זה (ספרים חיצוניים שסותרים ודחויים לקומראן), וראוי לעודד כך את המחקר. בירור אמיתות ספרים חיצוניים הינה מלאכה חשובה ביותר, שכן למשל למול הבירור של הלכות בודדות של חז"ל, כאן הניתוח חל על ספר שלם, ומשפיע גם על ספרים דומים או על הגוף ההיסטורי ששימר אותו.

ליחס של חז"ל לספרים החיצוניים, ראו בפרק: 'הסיבה העיקרית שחז"ל דחו את רוב הספרים החיצוניים – ספרות סוד'.

טו.7. קבוצה 2 לספרים החיצוניים: 'ספרים קרובים לעדת קומראן שכנראה לא שרדו'

טו.7.א. ספרים חיצוניים שלא שרדו במגילות קומראן, אך שתוכנם קרוב לעדת קומראן ואין בהם סתירה – ומכאן ההנחה שהן פשוט לא שרדו בין המגילות (מסודרים לפי סדר אמינות וחשיבות):

בספרים אלו אין סתירה למגילות קומראן, ורק נתון זה מצביע על אמינות גבוהה, שכן ספרות קומראן רחבה, ואי-קיומו של סתירה אפילו בפרט אחד, מצביע על דבר קודש של תאימות. מסורדים לפי סדר אמינותם:

דברי גד החוזה: ספר מרתק זה הינו הספר החיצוני היחיד שנמצא בקהילה יהודית (בקוצ'ין שבהודו) במאה ה-18 ובעברית (ועובדות אלו מחזקות אמינותו), ובו לשון וסגנון מקראי והלכות שאומצו ע"י חז"ל (ראו בפרק תחומי ההלכה). הספר השתמש בכמה תיאורים ששרדו רק בנוסח שמואל מקומראן,[633] דבר שמחזק עד מכריע את תיארוכו הקדום. לדעתי ספר זה אוטנטי, ולכן הוא מצוטט בספר זה לצד מגילות ים המלח. עם זאת, במקום אחד הספר מציין את חודש זיו הירחי (א' א'), אך חודש זה וכמוהו מוזכרים גם בנ"ך, ואין בו תאריך יומי, לסתירה ישירה מול יובלים ו'.

אחד משלושת הנספחים/תוספות לספר דניאל הוא שושנה בת חלקיהו, וייתכן שספר זה היה בין מגילות קומראן, אלא שהקטע ששרד כה קטן וקטוע, כך שמדובר בהשערה בלבד.

[633] כך פסוקים קסג' וקסח' בפרק ז' לקטעים הזהים לנוסח שמואל מקומראן.

עליית ישעיה: ספר "עליית ישעיה" הינו ספר חיצוני שנמצא רק בגעז,[634] ולא תורגם לעברית (כיוון שכהנא תירגם רק ספרים שסבר שמקורם יהודי, וסבר שזה נוצרי). תיאור רציחת ישעיה הנביא קרוב להריגת ישו, והשאלה מי קדם ולקח ממי. פרקים נז'[635] ונט'[636] בישעיה מלמדים על הרשע והדם בתקופה, לצד ההליכה למדבר שמצוינת וקוימה ע"י עדת קומראן ויוחנן המטביל. השומרוני הרע הפך לשומרוני הטוב בברית החדשה. מעניין גם שמו: "בלכירע" שמזכיר את "מלכירשע" שמצוין פעמים במגילות: 4Q280 (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 56) וחזונות/צוואת/דברי עמרם (4QVisions of ʿAmram) 4Q548-3. שני חסידי-חז"ל מציינים את המסורת ממגילת יוחסין (יבמות מט' II), וכן מסורת רציחת ישעיה מצוינת בספר החיצוני: 'חיי הנביאים' (מסקר 20 מחייהם ומקומות קבורה של נביאי התנ"ך).[637] מגילה כזו מנוגדת לאיסור הכתיבה של חז"ל, ועולה עם טענתי שחסידים הביאו מסורות פשט וממגילות קומראן, בעיקר כמו איסי בן יהודה (ראו פרק בעניין). האזכור החטוף בחז"ל מזכיר את תפילת מנשה (ראו לעיל). ישעיה מהווה את הקדוש המעונה (מַרְטִיר) הראשון. כנראה תיאור קשה ומדהים זה הביא את סיפור העינוי של ישו בנצרות (שמבוסס על ישעיה נג'). הספר החיצוני שנמצא רק כנספח של התנ"ך בגעז – עליית ישעיה, כבר שויך ע"י דוד פלוסר כסיפור שנכתב על מורה הצדק.[638]

לעזרא הסופר משויכים כמה ספרים חיצוניים שלא נמצאו בקומראן, וכפי שמצוין בפרק על חלוקת הספרים החיצוניים לאמינים או פסולים', חזון עזרא נמנה בין האמינים (היות ורבות מסורותיו הקרובות למגילות, ולא מצאתי לו סתירה אחת אליהן).[639] והנה, חזון עזרא הוא גם הספר החיצוני הקרוב ביותר לדת הזורואסטרית, שגם היא מתוארכת קרוב לימיו (גלות בית ראשון/תחילת בית שני).

2 פרקי תהילים חיצוניים מכתבי יד סוריים של התנ"ך (פשיטתא): בתנ"ך הסורי יש 5 מזמורים נוספים על 150 מנוסח המסורה; שלושה מהם ממגילת המזמורים מקומראן: קנא', קנד', קנה' (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 348-350). לפיכך, אפשר להניח ששני המזמורים הנוספים בנוסח הסורי מקורם בקומראן, אלא שלא שרדו לידינו. שלושה חיזוקים נוספים לכך: לפי מזמור (11QPs-a) 11Q5 כז' 10 (החיבורים

---

[634] לספר זה שלושה קודקסים בגעז, ובאחד הקודקסים (שכוללים את התנ"ך) כתוב בויקרא כג' 11: 'מִמָּחֳרַת הַשַּׁבָּת', ולא למחרת היום החמישה עשר, דהיינו 'מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח' (יהושע ה' 11, שאותו זיהו דורשי החלקות-אפרים (והפרושים בעקבותם) כשבת. מחלוקת גדולה זו מתוארת כמובן בספרות חז"ל נגד הבייתוסים (כנראה – בית-אסין = האיסיים). חיזוק נוסף לקדימותו ושהוא ממגילות קומראן, כי רק בשלושה קודקסים אלו נמצאו ספרי חנוך.

[635] 'הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה (העתידה לבא!) נאסף הצדיק.. ואתם קרבו הנה בני עננה זרע מנאף ותזנה.. הלוא אתם ילדי פשע זרע שקר.. הנחמים באלים תחת כל עץ רענן שחטי הילדים בנחלים תחת סעפי הסלעים בחלקי נחל חלקך הם הם גורלך גם להם שפכת נסך העלית מנחה העל אלה אנחם על הר גבה ונשא שמת משכבך גם שם עלית לזבח זבח ואחר הדלת והמזוזה שמת זכרונך כי מאתי גלית ותעלי הרחבת משכבך ותכרת לך מהם אהבת משכבם יד חזית ותשרי למלך בשמן ותרבי רקחיך ותשלחי ציריך עד מרחק.. ואמר סלו סלו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי'.

[636] כגון: 'אין קרא בצדק ואין נשפט באמונה בטוח על תהו ודבר שוא הרו עמל והוליד און.. מעשיהם מעשי און ופעל חמס בכפיהם רגליהם לרע ירצו וימהרו לשפך דם נקי מחשבותיהם מחשבות און שד ושבר במסלותם דרך שלום לא ידעו ואין משפט במעגלותם'.

[637] 'שמעון בן עזאי אומר: מצאתי מגלת יוחסין בירושלים, וכתוב בה: איש פלוני ממזר מאשת איש, וכתוב בה: משנת ר` אליעזר בן יעקב קב ונקי, וכתוב בה: מנשה הרג את ישעיה'.

[638] ד' פלוסר, הספר החיצוני "עליית ישעיהו" והכת של ים-המלח, בתוך: 'ידיעות בחקירת ארץ-ישראל ועתיקותיה יז' (תשי"ב) עמ' 46-28.

[639] יש לציין את הפרט המדעי המדהים של: 'וביום השלישי ציווית למים להתכנס בחלק השביעי של הארץ, ושישה חלקים ייבשת ושמרת, שיהיו מהם חלקות נעבדות לפניך, ונחרשות ונזרעות' (חיזיון שלישי, ו' 42), טרם גילוי אמריקה ב-1492 חשבו אנשי העולם הישן כי העולם מורכב משלוש היבשות הידועות: אירופה, אסיה ואפריקה (ראו למשל מפת בינטינג, כנראה מעיקר ההתיישבות בעולם לפי המפה האיונית של מגילה חיצונית לבראשית ז' והיובלים ח'; אוקיאניה נמצאה במאה ה-18 אך היו ידיעות חלקיות לפני כן; אנטארקטיקה נחקרה במאה ה-19 אך היו ידיעות וסברות על קיומה לפני כן). היום המדע המודרני סובר שחלה נדידת היבשות ("טקטוניקת הלוחות") מיבשת-העל העתיקה (פנגיאה או פנגאה) – ותיאוריה זו תואמת לקטע זה מחזון עזרא. כנראה חלוקתו של חזון עזרא תואמת לשיטת 6 היבשות (ב'): אנטארקטיקה, אוקיאניה, אמריקה, אפריקה, אסיה, אירופה, שהיא גם ההגדרה הנכונה ביותר.

העבריים ב', עמ' 355), ספר תהילים כולל 4,050 מזמורים למחזור שמיטה! כך שגם אם נכליל את המזמורים הרבים שנמצאו במגילות קומראן (אפילו את מגילת ההודיות המחולקת לחמישה ספרים/יחידות – כמו חלוקת ספר תהילים בנוסח המסורה), הרי שאבדו אלפי מזמורי תהילים; אוריגינס הזכיר דברים דומים במאה השלישית לספירה;[640] במאה ה-9 תועד כי הפטריארך טימותיאוס הראשון נחשף למציאת 200 מגילות תהילים ממערות יריחו. טימותיאוס כתב בסורית, וההנחה שממצא זה הוספו לתנ"ך הסורי. להבדיל, ראו להלן על 4 מזמורים מגניזת קהיר:

טו.8. ספרים חיצוניים שלא שרדו במגילות קומראן, ואין לי הצעה ונטייה על אמינותם ומעמדם:

הסיביליות: 4 ספרים שקשה לעמוד על מקורם, מה גם הם שונים בסגנונם מכל שאר הספרים החיצוניים. שבהן נבואות אנטי-רומיות, וסבורים שמקורם יהודיות-נוצריות.

4 מזמורי תהילים חיצוניים מגניזת קהיר: 4 שנמצאו בגניזת קהיר (פלוסר וספראי כינו אותם: 'שירי דוד החיצוניים'): פותחים במילים: 'אשרי שימצא כבוד בחפצי רצונך'; 'כי הוא רופא לנשברי לב'. מזמורי תהילים אלו יחידאיים (שאינם בשום מקום אחר). באחד ממזמורי גניזת קהיר מצוין חודש ירחי: 'בשלשה בחדש אייר ראיתי'. תאריכים ירחיים אמנם קיימים במגילות קומראן, אך אלו רק בכתבי סוד, כאשר יש איסור לחשב את לוח השנה לפיו (ראו בפרק לוח השנה), וכן אין מזמורים בתיארוך ירחי שנמצאו במגילות קומראן.

טו.9. הקבוצה ה-3: 'הספרים החיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן'

בניגוד לשני סוגי ה"ספרים חיצוניים" המוגדרים ומפורטים בפרקים הקודמים, כאן ינותחו ספרים חיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן. אין מדובר בספרי חול או הבל או סרק או ברמת הספרות הגבוה והמענגת (כמו שחז"ל תייגו בטעות/זדון את בן סירא עם הרונימוס), ואפילו לא בחינת האמת מול השקר, אלא מבחן פסלותם הוא התאמתם לתורת עדת קומראן – אם משתלבים הם או יש בהן סתירות, ואפילו אחת.

בכך ספרים מקבוצה זו דומים ופסילה שחז"ל עשו לספרים החיצוניים כולם (וזאת כיוון שעד חז"ל כבר איבדו את המסורה של הספרים החיצוניים האמינים):

חוקרים שתירגמו ספרים חיצוניים (כהנא המפורסם מבניהם), לא תירגמו ספרים בעיקר מקבוצה זו, כיוון שסברו שאינם יהודיים במקורם.[641]

ככל שיש סתירה בין ספר חיצוני כלשהוא לתורת עדת קומראן, מלבד שכאמור הוא מוגדר כדחוי למגילות הגנוזות, הרי שראוי לעמוד על מקורותיו – מדוע כתבו סתירות אלו לתורה ולמגילות?! מאין שאבו סמכות

---

[640] 'הנוסח הששי נמצא יחד עם ספרים אחרים עבריים ויוונים אחרים בכד חרס ליד יריחו בימי שלטונו של אנטוניוס בן סורוס' (אוסביוס, היסטוריה כנסייתית, כרך 6, פרק 16).

[641] כמו: צוואת אברהם, עליית ישעיה, אגרת רחבעם. היות וכאמור היום, בזכות מגילות קומראן, הסבירות שספרים אלו יותר קדומים (וחלק מהחוקרים מציעים שחוברו ע"י עדת קומראן), הרי שעולה הסיכוי שמקורם יהודי, וראוי לתרגמם לעברית, בתוספת מהדורה מדעית. מוצע ומבוקש לקדם ולעודד זאת (במסגרת עבודה אקדמאית וכדומה).

להמציא סיפורים שקריים וחלקם בייחוס לגיבורים ידועים – פְּסֵאודוּאֶפִּיגְרַפְּיָה (פסאודס ביוונית משמעו שקר; המחקר מייחס בטעות פְּסֵאודוּאֶפִּיגְרַפְּיָה גם לשתי הקבוצות הקודמות, ומונח זה מתאים רק לקבוצה זו). האם הם כתבו זאת בעצמם – כמדרש היוצר של חז"ל, או פשוט אספו סיפורי עם וסברו שהם עורכים אותם בצורה יותר נכונה?

כמעט ואין לנו תשובות על מקורות ספרים חיצוניים אלו, וההנחה שרובן נכתבו בהשפעות הלניסטיות ביהדות מצרים (ואלכסנדריה בראשה) בשלהי בית שני. ואכן אחד המבחנים לבדיקת הספרים הוא זמנם, שלפחות חלקם ברור מועד כתיבתם – אך דווקא אלו הם אמינים לזמנם וספרותם אינה קשה וסותרת, כיוון שיש בה בעיקר סיפור היסטורי בתקופתם ומוסר, כמו: משלי אחיקר, בן סירא, איגרת אַרִיסְטֵיאַס (אם כי ראו המצע העברי של תרגום השבעים), החשמונאים.

4 ספרי המקבים אינם נכללים ואף לא מוזכרים בין מגילות קומראן, אף שחלק מתקופת הפעילות (האחרונה) של עדת קומראן היא גם בעת שלטונם ואף מלכותם של החשמונאים, העת בה חוברו רוב ספרי המקבלים. כמה אפשרויות מוצעות לכך: 1. בתקופה זו עדת קומראן כבר הפסיקה לכתוב (היות ולא היה ביניהם כמורה הצדק בעל רוח הקודש), ולכן גם אם ספרי המקבים היו קרובים לדעותיהם, הקודקס שלהם כבר נחתם ונסגר; 2. ישנה היררכיה בין עדת קומראן לחשמונאים, כאשר הכתות(ובכללם החשמונאים) מאמצים את ספרי ומסורות עדת קומראן שהצליחו לקבל (שאינן סודיות), ועדת קומראן אינה מאמצת מסורות וספרים מכתות נמוכות ממנה; 3. עדת קומראן התירה רק כתיבת קודש, ואילו ספרי החשמונאים אינה מזוהים בעיניה כספרי קודש. יש לציין שספרי המקבים הם אכן הספרות הקרובה ביותר בזמן לספרות עדת קומראן, וכל כך מורחב בפרק בעניין.

טו.10. להלן רשימת וניתוח הסיבות ל'ספרים חיצוניים שסותרים ודחויים למגילות קומראן' לפי סדר עוצמת סתירותיהם:

אדם וחווה: א' 2 מספר שאדם וחווה ישבו בקדם 18 שנה עד שהולידו את קין, ואילו לפי היובלים ג' 17, הגירוש היה בשנה ה-7 לבריאה, והולדת קין היתה בין השנים 64-70 לבריאה; אדם וחווה ג' 2-3 מספר שאדם לא התאבל על הבל בנו, ואילו היובלים ד' 7 מספר שאדם ואשתו התאבלו על הבל 4 שבועי שנים; אדם וחווה ה' 1 מספר שאדם הוליד 30 בנים ו-30 בנות, ואילו היובלים ד' 10 מספר שאדם הוליד עוד 9 בנים אחרי מות הבל, ו-2 בנות (אם כי סביר שהיובלים לא מונה את כולן). ועוד סתירות רבות, גם באופיו. הספר מסתיים בהמשכו של שת וייתכן שזהו מקור לגנוסיס.

צוואת איוב החיצוני: בפרק א' 5 מציין את חיתון דינה עם איוב לאחר ניסיונו[642] – ואילו היובלים לד' 20 מציין שהיא נפטרה בחודש שיוסף נמכר לעבדות (כנראה רווקה).

האפוקליפסה של אליהו (או: ספר אליהו): 3 נוסחים בקופטית שלפי המחקר אינם בספר שעריכתם נוצרית: מתאר את אנטי-כריסטוס (אויבו של ישו) באחרית הימים כשמולו יופיע ישו. יש גם נוסחים עבריים שמתוארכים מאוחר יותר.

---

[642] גם בחז"ל דרשו זאת: בבראשית רבה וירא נז', ומאידך דרשו באופן סותר ששמעון אחיה נשאה (מדרש רבה בראשית מו' 10 ([ומשם רש"י בפירושו במקום]).

ספר הישר: בדברי ההקדמה לספר הוא נקרא בשם "תולדות אדם" (ספר הישר מוזכר ביהושע י' 13 ושמואל ב' א' 18), כך שייתכן וכותרת זו אינה רלוונטית/נכונה. הספר נמצא רק באלף השני לספירה ורק בידי הזרם הרבני (אינו קיים במגילות או בנצרות), ולכן אינו הספר חיצוני "קלסי". הספר רצוף אגדות שתואמות לחז"ל[643] (לדעתי חז"ל אספו ממנו, אך חוקרים סבורים שהוא מאוחר ספר) הכוללות סתירות בעלילות משה רבינו בארץ כוש ומלכתם לתיארוכים שביובלים, ולפיכך אחד מהם לא נכון – תנחשו מי?..

טו.11. הסתירה בין ספר הישר ומדרשי אגדה ליובלים

מקורן של מדרשי-אגדה חז"ליים ויחסן למגילות קומראן מפרשת השבוע 'וָאֵרָא': היכן היה משה כ-38 שנה, מאז ברח למדיין ועד שחזר למצרים? ספר היובלים יא'-יב' משלים את קורותיו של אברהם אבינו מגיל 14, עת התורה בבראשית מתחילה את סיפור חייו רק מגיל 70. אך בנוגע למשה רבינו, היובלים מח' 1 מציין בקצרה כי: 'ובשנה הששית בשבוע השלישי ביובל הארבעים ותשעה, הלכת לארץ מדין וישבת שם חמשה שבועים ושנה אחת, ותשוב למצרים בשבוע השני בשנה השנית ביובל החמשים'.

מלחמת משה רבינו בכושים ונישואיו למלכה/נסיכת כוש הם נושאים שמופיעים ב-3 מקורות בספרות היהודית, הקדומים לחז"ל:

המקור ה-1 (הקדום) כנראה הוא ההיסטוריוגרף היהודי-הלניסטי ארתפנוס בן המאה ה-2 לפנה"ס (הרחיב בספרו 'על היהודים' על אברהם אבינו, יוסף הצדיק ומשה רבינו, ספרים לא שרדו וקטעים ציטטו אֵוסֵביוס וקלמנס מאלכסנדריה). האם זה בדה מליבו אגדה זו או פשוט העביר אותה ממסורת עתיקה קיימת? לדעת שנאן וגוטמן כי הוא שילב בין השניים, בין היתר כאשר ביקש להתעמת עם מַנֶתוֹן שקדם לו בכמה שנה וקטרג על היהודים.644 היות חלק ממסורותיו היו ידועות במסורת המצרית העתיקה,645 קשה לייחס לו המצאות משלו.

מקורות 2-3 הם 'סֵפֶר הַיָּשָׁר' (חוקרים סבורים שהוא חובר בימי הביניים, אך יתכן שהוא שימש מקור למדרשי חז"ל), ו'דברי הימים למשה רבינו' (אבן עזרא זלזל ברשב"ם שהביאו בפירושו). כאן הוגדרו לא כמקורות חז"לים (אף שחז"ל אימצו אותם, וייתכן שגם הם חיברו אותם).

המקור ה-4 הוא מדרשי-האגדה הפזורים בספרות חז"ל (ואינם כחיבורי מדרש שלמים כ'סֵפֶר הַיָּשָׁר' ו'דברי הימים למשה רבינו').

המסקנה המתבקשת היא שמקורן של מדרשי-אגדה חז"ליים ויחסן למגילות קומראן מפרשת השבוע 'וָאֵרָא': היכן היה משה כ-38 שנה, מאז ברח למדיין ועד שחזר למצרים? ספר היובלים יא'-יב' משלים את קורותיו של אברהם אבינו מגיל 14, עת התורה בבראשית מתחילה את סיפור חייו רק מגיל 70. אך בנוגע למשה רבינו, היובלים מח' 1 מציין בקצרה כי: 'ובשנה הששית בשבוע השלישי ביובל הארבעים ותשעה,

---

643 צוואת שמעון ח' 4 מציינת שעצמות יוסף נשמרו בקברי המלכים, ואילו ???.

644 אביגדור שנאן, מארטאפאנוס עד "ספר הישר": לתולדותיה של אגדת משה בכוש, עמ' 55-56; י' גוטמן, הספרות היהודית ההלניסטית ב', עמ' 126.

645 למשל: ארון הקבורה של יוסף בנהר (מסורת זו אינה במגילות קומראן).

הלכת לארץ מדין וישבת שם חמשה שבועים ושנה אחת, ותשוב למצרים בשבוע השני בשנה השנית ביובל החמשים'.

חוכמת שלמה: מציין שהיה חומר לפני הבריאה ("יש מיש" ולא "יש מאין") שזו סתירה לפשט התורה וליובלים. ביקורתו נגד חֲנוֹךְ ד' 10-11 (ראו בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: חֲנוֹךְ-מטטרון'). בפרק י' משבח את לוט כצדיק, ואילו מגילה חיצונית לבראשית כ' 34 מציינת שלוט נשא אשה מצרית (אין הכרח שמדובר בסתירה). מאידך, ייתכן וחוכמת שלמה החיצוני מהווה המשך או פיתוח של מגילת 'חוכמת שלמה המלך א' וב', המכונים כך לפי החיבורים העבריים ב', עמ' 113-128. למשל המונח 'אשרי' המופיע כמה פעמים בעמ' 114 בקימרון, מופיע גם כמה פעמים במזמורי שלמה. יש לו גם מסורות קרובות ליובלים.

חֲנוֹךְ ב' הסלאבי:[646] מציין ביא' 93 שאבותיו כתבו מגילות, בעוד היובלים ד' 17-18 מצוין שהוא הראשון שכתב;[647] אינו מציין את הלוח השבתי-שמשי בן 364 יום, אלא רק לוח שמש מלא של 365.23 (ו' 11, 21) ומציין שהחודשים לפי הירח כשנתן להם שמות (יג' 14; אם כי שמות חודשים ירחיים יש במגילת האסטרולוגיה – ראו בפרק לוח השנה);[648] הנוטריקון של הרכבת האדמה לאדם מארבעת כיווני השמיים מתאים רק ביוונית (יא' 63) אולי סותר את חֲנוֹךְ אַ' ס' 8 (ובכל אופן מלמד שספר זה חובר ביוונית, ובכך לכאורה סותר את העברית כספר המקור, אלא שספר חֲנוֹךְ א' נמצא במגילות גם ביוונית). גם בכללי סגנון הספר הלניסטי (אמנם כאמור היוונים קיבלו ואימצו מסורות מחֲנוֹךְ א' החבשי, היובלים והתורה). לפיכך המסקנה שהוא חיצוני ופסול.

יוסף ואסנת - הווידוי והתפילה אשר לאסנת בת פוטיפרע הכהן:[649] ספר זה מתאר סיפורי פנטזיות שאין להן זכר במגילות קומראן שמתארות תקופה זו (היובלים וצוואות השבטים), ויש בו גם סתירה טכנית (קטנה לכאורה) – גילו של בנימין: לפי כז' 2 בנימין בן 18 שנה בעת ירידתו עם יעקב אבינו מצרימה, ותאריך זה לא סותר לפי בראשית מא' 46 שמציין: 'וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם', ועל זאת יש להוסיף את 7-14 שנות השובע וחלק מהרעב (לפי היובלים מה' 1 יעקב ירד מצרימה בשנת 2172). כיוון שלפי היובלים הפער ביניהם יוסף (נולד ב-1.4.2134) לבנימין (נולד ב-10.8.2143), הינו 9 שנים, הרי שגילו של בנימין צריך להיות באותה שעה – 29 שנה. כך גם החמלה של לוי על בן פרעה בפרק כט' 3 תמוהה, שכן לוי לא נהג כך באנשי שכם, ודבריו של דויד המלך הפוכים: 'אֶרְדּוֹף אוֹיְבַי וְאַשִּׂיגֵם וְלֹא אָשׁוּב עַד כַּלּוֹתָם' (תהילים יח' 38). לסיכום, כנראה ספר זה לא הכיר את היובלים וצוואות השבטים (וכמובן גם הפוך).

---

[646] אני מסכים עם רוב הטענות של: Daniel Stoekl, Halakha Calendars and the Provenances of 2 Enoch. לפני מספר שנים מצאו גם עותקים קופטיים במצרים.

[647] היות וחנוך ב' יא' 63 מציין את 6 כתבי אבותיו, ואלו לא נמצאו במגילות קומראן, הרי שקשה לפרש את "התעודה" באופן שונה מ"כתבי יד אבותיו", ובפרט ספר חיצוני אדם וחווה הוא ספר חיצוני, כמפורט בפרק זה.

[648] 'את תקופת הירח מדותי ואת קרניו ספרתי ובואו בכל החודשים וצאתו ואת שמותיהם אני כתבתי'. שמות חודשים ירחיים מופיעים לאחר מכן ביג' 68, יט' 1.

[649] ספר זה עדיין בשיא המחלוקת אם הוא מבית יוצר יהודי או נוצרי, ובכל אופן החוקרים מתארכים אותו לכל המוקדם לימי מקדש חוניו (המאה השנייה לפה"ס). בין הטענות המעניינות של רבקה ניר לנוצריות הספר, שאין בו את הפרטים כמו למשל בספר יהודית, אך ניתן להסתכל על הספר כאותנטי – בתקופת טרום-התורה, ואכן תקופה זו דומה לנצרות המאופיינת בערכי המוסר והחסד (ראו פרק בעניין).

עליית משה: בפרק א' 2 סותר ליובלים בתאריך של מות משה רבינו. לאחר מכן גם מציין מנין אנשי המזרח, דבר שאינו קיים בתנ"ך ובספרים החיצוניים האמינים.

קדמוניות המקרא:[650] סתירה לנישואיה של דנה לאיוב בילדיה ממנו (ח' 8), בעוד ביובלים לד' 20 היא מתה אחרי מכירת יוסף. למרות שאגדות רבות אומצו מספר זה לחז"ל, יש לו כמה סתירות לספרות חז"ל, כגון חטיפת נשים ע"י בני בינימין בפסח (ולא בטו' באב; מח' 3), שחלקן תואמות למגילות קומראן, כמו: חג השבועות ב-15.3 (כג' 2).

חזון ברוך ב': בפרק ג' 6 מציין את המספר 363, כנראה כמספר שכמעט שלם - לפני שהצליחו (בוני מגדל בבל) להגיע ל-364. מספר זה מהווה את ימי השנה בלוח הקומראני (ראו פרק בעניין), ואינו מופיע בשום ספר חיצוני שלא שרד בקומראן. לאחר מכן, בפרק ד' 7, מצוין המספר 360, שהוא מהווה חלק מהלוח (אם כי עמי-קדם טעו בו – חָנוֹךְ ה' 2). אך בפרק ו' מתאר עוף של השמש, דבר שאינו מצוין בתיאורי שערי השמש בחָנוֹךְ.

'חיי הנביאים' (Vitae Prophetarum): ספר שמתוארך למאה ה-1 לספירה, ומספר בעיקר היכן קבורים 22 נביאים. הספר מספר שדניאל קיצר את הפיכתו של נבונאיד לחיה למשך 7 חודשים במקום 7 שנים, אך במגילת תפילת נבונאיד מצוין: 'כתיש הוית שנין שבע' (מארמית: 'מנוגע הייתי שבע שנים'). גם לפי מקורות היסטוריים חיצוניים נבונאיד גלה מבבל אל חצי האי ערב עקב מחלת השחין הקשה שבה היה נגוע. קושי נוסף הוא הסתת נתן איש גבעון מאזהרת דוד המלך מחטוא עם בת שבע, בכך שבליעל, השטן, שם בדרכו לירושלים גופת אדם מת, וכך התעסק בקבורת 'מת מצווה', אך לכן הגיע לירושלים מאוחר מדי. לפי טוביה ב' 4 יש מצווה גדולה להתעסק בקבורת מת במקום אכילת סעודת החג, אך כאן זו טובת הנאה אישית ושם זו משימת נביא שאסור לו לחרוג ממנה (ועל כך כמה סיפורים בתנ"ך).

עוד הרבה ספרים חיצוניים כנראה דחויים לקומראן, ואינם נסקרים כאן. הספרים החיצוניים הדחויים האלו למגילות, עולים בקנה אחד עם מדרשים יוצרים של חז"ל – כולם פרי הגותם של חכמים סופרים שאין להם מקור תורני קדום או רוח הקודש (על המדרש היוצר ראו בפרק בעניין), ולהלן נרחיב בעניין מקורות האגדה של חז"ל:

טו.12. הסיבות להוקעת הספרים החיצוניים ע"י חז"ל; המקורות השונים של מדרשי האגדה

[650] ראו: ספר קדמוניות המקרא, מתרגם ומפרש א"ש הרטום, תל אביב 1969- תשכ"ט. כינו אותו בטעות גם המיוחס לפילון או פסוידו-פילון. המחקר אודות פסוידו-פילון ראו: D. J. Harrington, `Pseudo-Philo: A New Translation and Introduction`, J. H. Charlesworth (ed.), The Old Testament Pseudepigrapha, 2, New York 1985, pp. 297-377; idem, `A Decade of Research on Pseudo-Philo Biblical Antiquities`, JSP 2 (1988), pp. 3-12; H. Jacobson, A Commentary on Pseudo-Philo`s Liber Antiquitatum Biblicarum with Latin text and English translation, I-II, Köln 1996; על ההיסטוריה של שם החיבור, ראה דיונו של הווארד ג'יקובסון בהקדמה, עמ' 197-199. לזהותו של הכותב, אם היה זה פילון או לא, וכן על המחלוקת בעניין זמנו, ראה באריכות: הרינגטון, עשור למחקר פסוידו-פילון (שם); הנ"ל, פסוידו-פילון: תרגום והקדמה (שם); ג'ייקובסון (שם), מעמ' 195 ואילך. מיכאל ודסוורת' M. Wadsworth, `A New Pseudo-Philo`, JJS 29 [1978], pp. 186-191, p. 189; 'פסוידו-פילון, תרגום מחדש ומבוא' [שם], עמ' 299), גם מאמרו 'עשור למחקר פסוידו-פילון' (שם), עמ' 4. לשפת החיבור ראו: הרינגטון, שם, עמ' 3. נראה שהחיבור נתחבר במקורו בעברית, תורגם ליוונית ואחר כך ללטינית. הטקסט בלטינית קיים ב-18 כתבי יד שלמים וב-3 מקוטעים.

חז״ל ציינו מפורשות שאבדו להם כ-694/594 משניות: 'מַשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד' א'), ואף ציינו מגילות סתרים/יוחסין ועוד (כמפורט בפרק ספרות).

כאמור בפירושיו של הרטום לדוגמה על הספרים החיצוניים, מובאים אלפי מסורות של חז״ל שתואמים, ונוכח שרוב הספרים החיצוניים קדמו לספרות חז״ל, ההנחה שהן המקור שלהן. כעת נוכח גילויין של מגילות מדבר יהודה, מתברר שרוב מסורות חז״ל הן שאריות מעדת קומראן, להוציא מעט מחלוקות ומסורות פסולות אחרות שאספו (ולהוציא מדרש יוצר שחז״ל הגו בעצמם).

כאן נשאלת השאלה המתבקשת – מדוע אם חז״ל קיבלו את רוב המסורות מעדת קומראן והספרים החיצונים, הם ירקו לבאר שממנה שתו – והוקיעו אותם? כמה תשובות לכך:

- ספרי הקודש האמינים של הספרים החיצוניים, כמו בן סירא למשל, היו מוכרים היטב בימי בית שני, גם לראשוני הפרושים. כך למשל בן שטח כינה אותו מה״כתובים״. אלא שאף שהוא ספר קודש אמין, אין זה אומר שהוא מבין כד'-24 ספר התנ״ך. היות וחז״ל לא ידעו להבחין בין ספרי הקודש האמינים, הם העדיפו ליצור קאנון משני חדש משלהם, ולהשאיר רק 2 קאנונים (קודקסים): תנ״ך ושלהם – המשנה (ולעיתים ספרות חז״ל המורחבת)
- חז״ל דחו את רוב <u>הספרים החיצוניים</u> כיוון שהם ספרות סוד (על כך הורחב בפרק שבשער/חלק מעבר מסורות הסוד), וספרות הסוד לא מיועדת לחז״ל שהם מחליפי הכוהנים והסופרים (שלהם מיועדת ספרות הסוד)
- לחלק מחז״ל היו מאבקים פוליטיים של גדולי התורה וגיבורי העם, והם ניסו להחליפם (ראו בפרק ??): 'אף הקורא בספרים החיצונים תנא בספרי צדוקים' (סנהדרין ק' II): חלק מהמלחמה בין הכתות שכוללת נידוי בית שמאי. כך שרפו את ספר 'גזירתא' (ראו עליו בפרק בעניינו).
- כידוע, ר' עקיבא הוסיף בסנהדרין י' א' את מי שלומד בספרים החיצוניים - אין לו חלק בעולם הבא, בדומה לכמה דמויות שאינן זוכות לכך, בשל מעשיהם או מחשבותם (וראו גם: תוספתא ידים ב' יג'). דעתו של ר' עקיבא התקבלה (למרות שהתלמוד במקום הביא ציטוטים מבן סירא שהראו אחרת), אך בפועל כאמור מדובר על אבסורד, שכן אלפי מסורות הגיעו לחז״ל מכל 3 סוגי <u>הספרים החיצוניים</u> (ראו חלוקתם בפרק בעניינם), וכן יש לא מעט אזכורים על תנאים ואמוראים שעסקו בספרים חיצוניים (ראו בהמשך על מגילות סתרים; סנהדרין צז' II על מגילה אשורית). יתרה מזו, גם ספרי יסוד וקודש שמצוינים בחז״ל (כמו מגילת תענית, ספר העזרה ומגילת המקדש) – הם גם חיצוניים לחז״ל, אז האם שהוזכרו לחיוב הם הופכים מחיצוניים לפנימיים-קדושים?

חז״ל לא טרחו לציין את הסיבה שהם דחו את <u>הספרים החיצוניים</u>, ולהלן נמנה את הסיבות האפשריות המשוערות לכך:

- הרצון להסתיר מהעם את ספרות הסוד: חזון עזרא יד' 44-47 מספר כי 70 ספרי הסוד מיועדים רק לסופרים העוסקים בתורה, ואילו כד'-24 ספרי התנ"ך נתנו לכל העם. גם לחז״ל היו מקורות כאלו (ראו בפרקים לעיל

בשער/חלק זה), וכך ראו הנוצרים את הספרים החיצוניים – אפוקריפיים (סודיים/נסתרים). משכך, ייתכן והספרים החיצוניים הורחקו מהעם. יוצא אפוא, שיש להרחיק את הספרים החיצוניים מהעם (בשל קדושה ועומק שאינו מתאים לרמת העם; חלקם פורטו בפרקים בספר), וזאת באופן חיובי של שבח רמת קדושה וסוד של הספרים החיצוניים. גדולי חז"ל בעצמם עסקו בכתיבת ספרות הסוד (כהיכלות ומרכבה), אם כי איננו יודעים באיזה שלב בחייהם ואיך היתה מסורתה.

- המגלומניה של עוקרי ההרים: המאפיין הבולט ביותר בין ספרות חז"ל לספרים החיצוניים, הוא מקור הסמכות: בספרים החיצוניים – לנביא או גיבור תנ"כי (או גיבור מהתקופה, כמו טוביה ויהודית) לרוב עם גילוי אלוהי/מלאכי (אפוקליפטי),[651] ואילו בחז"ל – הייחוס הוא לתנא/חכם או רבו (מקור אנושית, להוציא סיפורי אגדות וספרות ההיכלות), בהתאם להשקפתם: 'לֹא בַשָּׁמַיִם הִוא' (דברים ל' 12) המפרשת בעיוות את הפסוק (שלהם כל הסמכות לקבוע את ההלכה, גם שהיא סותרת את התורה או גילוי אלוהי). על כך ראו בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: חֲנוֹךְ-מטטרון, נח, משה רבינו ואליהו הנביא'. ולא רק שהספרים החיצוניים מחלישים את מעמדם של החכמים הדרשנים על מקור הסמכות, אלא חמור מכך – הם יוצרים מקור סמכותי שבמקרים רבים הוא סותר לדעותיהם (בעיקר ההלכתיות), הן בגלל אופיים וסגנונם הפלורליסטי של דרישת דעות שונות וסותרות, והן כיוון שאספו מסורות גם מקבוצת הספרים החיצוניים השלישית הפסולים והדוחיים למגילות קומראן, וכך אספו גם מסורות שסותרות מראש את רוב המסורת הקדושה והקדומה שבחז"ל קיבלה ממגילות קומראן. לחלק מחז"ל היה קשה עם מקורות סותרים לדעתם ולדעת מסורות קדומות שבידיהם.
- קושי עם פירוש הפשט: חלק מחז"ל היו פשטנים, ומכיוון שרוב הספרים החיצוניים מספרים השלמות למקרא, חלקם באופן מתמיה מהעולה מהמקרא (במיוחד מקבוצת הספרים החיצונית השלישית הפסולה והדחויה למגילות קומראן), הרי שחז"ל העדיפו שלא יהיו סתירות לפשט, או שספרות זו שקרית ולא ראוי ללמוד אותה.
- חששו שמדובר בספרות זרה והלניסטית (קרי: מזויפת): היות וחוכמת בן סירא קרובה לחוכמה היוונית (אך זאת לא כיוון שהוא התיוון, אלא שחוכמות בטבען קרובות, והיוונים העתיקו תורות וחוכמות מהיהודים – ראו בפרק חֲנוֹךְ והקדמונים), אזי רצו להרחיק מגמות כאלו, וכך פעלו בעוד כמה הלכות נגד התרבות ההלניסטית. גם הספר השני המוזכר ליד בן סירא: בן לענה, היה כנראה עם חוכמה שקרובה ליוונים, או כבר ממש הלניסטי. אף שמדובר במגמה חיובית ומוצדקת נגד זיופי כתבי קודש, הרי שאין כך הדבר בנוגע לשתי קבוצות הספרים החיצוניים הראשונות, והאבסורד שחז"ל אימצו מסורות רבות ואפילו ספרים שלמים שהשפעתם הזרה וההליסטית מוכחת – ראו בפרק על קבוצת הספרים החיצוניים השלישית ובפרק: 'התרבות האגדות בימי הביניים ומקורותיהם ההלניסטיים לעומת חיבורי הקדמונים'.

מסורות רבות של ספרות חז"ל לקוחות ממגילות קומראן (כמורחב בכמה פרקים בספר זה) ומהספרים החיצוניים, ומכאן שבכך חז"ל מודים שהיו ספרים או קודקסים עתיקים כתובים שאבדו להם, מה גם מגילות קומראן קדומות בכמה מאות מתקופת התנאים, וכן חלק מהספרים החיצוניים קדומים לימיהם.

---

[651] משמעות מילולית של "אפוקליפטי": הרמת מסך; מיוונית: התגלות או חיזיון אלוהי. וכך מספר יוספוס: 'ימי ארתששתא עד זמננו זה נכתבו כל מיני ספרים, אך לא זכו להיאמן עלינו כספרים הקודמים להם, כי לא קמו עוד יורשים כשרים לנביאים... כי בדורות שעברו עליהם לא ערב איש את לבו להוסיף עליהם הספרים האלה ולא לגרוע מהם ולא לשנות בהם דבר' (נגד אפיון I 41-42).

לפיכך, זוהי סתירה לדחייתו ונידויו של רבי עקיבא: 'ואלו שאין להם חלק לעולם הבא.. אף הקורא בספרים החיצונים' (סנהדרין י' א').

יתרה מזו, בחז"ל, או אולי יותר נכון מתקופה ימי הביניים שניתן לכנותה: ה"רבניים", התרבו מדרשי אגדה כיחידות שלמות וחדשות, שלא הכירו אבותיהם התנאים והאמוראים, וניתן לחלק את המקורות שלהם ל-4 (ויפורטו בפרקונים הבאים):

- ממגילות קומראן;
- ספרים חיצוניים (שאינם בקומראן; קבוצות 2 ו-3 לעיל);
- ספרות זרה: בעיקר מהליסטים שערבבו מסורות מתרבויות אחרות (כמו במובהק מארתפנוס דרך אוסביוס: <u>ספר הישר</u>, דברי הימים למשה רבינו).
- מדרשים יוצרים לפי דעה ומחשבה להשלמה הנראית לאותו דרשן היוצר;

העובדה שלרוב חז"ל אינם מציינים מהיכן הם דורשים את אגדותיהם לא מוסיפה לכך.[652] כמו כן, בעוד אין בספרות קומראן חלוקה בין ספרי אגדות שנפרדות מספרות ההלכה,[653] אלא יש רק חלוקה בין 5 הסוגים שחילקתי את המגילות, ובפרט לעניינו החלוקה בין ה-3 הראשונים ל-2 האחרונים, כך ישנם חלוקות וניסיונות רבניים להפריד בין מסורות ההלכה למסורות אגדה (בעיקר בתלמוד וביחס לספרי/מדרשי אגדה שונים), למרות שהערבוב ביניהם קיים בכל הבחינות (כולל הזהות של הדרשנים). תהליכים ומקורות דומים קיים בחז"ל גם להלכה.

טו.13. <u>מדרשי אגדה חז"ליים שבמגילות קומראן (שחלקם אף מקבילים לספרים חיצוניים בנצרות)</u>:

לספרות הרבנית הוכנסו ספרים שלמים או נוסחים חלקיים ממגילות קומראן שנכללים בין 7.5 הספרים החיצוניים ששרדו בנצרות, והם: בראשית זוטא (היובלים; מכונה גם: צוואת משה או גילוי משה), צוואת לוי ונפתלי (מצוואות השבטים),[654] <u>מעשה טוביה</u> (ובגרסה אחרת על אליהו הנביא), מעשה שושנה (נספח חיצוני לדניאל), בן סירא.

שלב נמוך יותר של אימוץ ושילוב מגילות קומראן במדרשי אגדה בחז"ל/רבניים, הוא עריכת יחידות שלמות על קטעים מסוימים ממגילות קומראן. הנה על שני הספרים העיקריים – <u>חֲנוֹךְ</u> והיובלים:

- ספר היכלות (בנוי על ספר <u>חֲנוֹךְ</u> א' החבשי, או אולי נבנה על ספרים אחרים של <u>חֲנוֹךְ</u> שלא שרדו לידינו (וידוע שיש כאלו יחידות, ספרות היכלות מוגדרת אמנם כספרות סוד וקבלה, אך גם בה יש מדרשיים דומים המבוססים על צוואת לוי)
- ספר הקדמת 'אסף הרופא' (מפרק י' ביובלים)

---

[652] ר' יעקב בר אחא מספר בסנהדרין נז' ב' שקרא בספר אגדתא על הלכת עונש מוות לבן נח, ולא ברור החיבור של הלכה בספר אגדתא (אם כי אין חלוקה כזו בספרות קומראן, וספק לגבי חז"ל).

[653] אם כי בקבוצת קדמוניות אין הרבה הלכות.

[654] צוואת לוי שרדה בארמית בגניזת קהיר ובנוסחים רבים יחסית בשפות הנצרות; צוואת נפתלי שרדה בעברית ובנוסחים רבים יחסית בשפות הנצרות. על צוואות השבטים ראו בפרק הקדמונים ובפרק המוסר.

- מדרש 'ויסעו' (מפרק לד' ביובלים) [655]
- מדרש תדשא (מפרקים ראשונים ביובלים): כגון: טומאת הרוח,[656] עשרת ניסיונות אברהם, תאריכי הולדת השבטים

תחילה יש לציין כי עיקר הספרות המשלימה של קומראן על התנ"ך שאינה נבואית או הלכתית, היא ברובה מהקבוצה הראשונה (המגילות הקדמוניות).

באופן חלקי יותר, גם פרקי רבי אליעזר.

דמות חשובה לחיבור בין המגילות לספרות האגדה החז"לית הוא ר' משה הדרשן. זה דרש רעיונות רק ממגילות (ולא מהספרים החיצוניים-הדחויים): חֲנוֹךְ, צוואות השבטים והיובלים, וזאת אף בנוסח העברי שהיה בידיו, ולדיאבון אינו מצוי בידינו היום. חיבוריו הידועים לשיוך אליו (בראשית רבתי. פרשיות במדבר ונשא שבמדרש במדבר רבה) מבוססים למעשה בעקיפין על כמה מגילות קומראן שמשה הדרשן עסק בהם (חֲנוֹךְ; היובלים; הצוואות).[657]

שלב נמוך יותר של אימוץ ושילוב מגילות קומראן במדרשי אגדה בחז"ל/רבניים, הוא מקורות מהמגילות המשלימות את סיפורי התנ"ך שהגיעו לאגדות חז"ל בשיבוש וגוזמה. הנה כמה דוגמאות:

- צוואת גד א' 8-6 (לא שרדה במגילות קומראן, אך שתי צוואות אחרות כן) מספרת את סיבת דיבת יוסף: 'ויאמר יוסף אל אבינו: בני זלפה ובלהה זובחים את הבהמות הטובות ואוכלים אותן חרף דעת ראובן ויהודה; כי ראה כי לקחתי טלה מפי הדב ואהרגהו ואזבח את הטלה כי נעצבתי על אשר לא יכל לחיות ונאכלהו, ויגד לאבינו; ובגלל זאת כעסתי על יוסף עד יום מכירתו'. לעומת זאת, כך הוא מדרש האגדה של חז"ל: '"ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם", מה אמר? רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון. רבי מאיר אמר: חשודין הן על אבר מן החי' (בראשית רבה פ"ד ז'; ירושלמי פאה פא' ה"א, טו' ד'). ניכר כי חז"ל קיבלו מסורת קרובה לצוואת גד, וכנראה נוכח המרחק המקור המדויק/כתוב בצוואה, חז"ל שימרו את ההשלמה בצורה שונה במקצת.[658]
- מגילת 4Q373 (החיבורים העבריים ב', עמ' 80), מביאה את כוחו ומידותיו של עוג מלך הבשן, המסתברות עם דברים ג' 11[659] ואת סיפור הריגתו בעזרת קלעי מזור (שורה 7). לעומת זאת, מדרש האגדה בברכות נד'

---

[655] ראו: ורמן, ספר היובלים, עמ' 28-30. תיאורים מקבילים ונוספים בצוואת יהודה ג'-ז'. תיאורים אלו מתחזקים גם ממכתב אל עמארנה א"ע 250 לפיו בניו של שליט שכם ניסו לנקום על רציחתו, אם כי קשה לעמוד על אם זו תקופה יותר מאוחר של יהושע או השופטים (ראו: שלזינגר, שכם לאור מכתבי אל עמארנה, פרק ד'.3. הקבלה למקרא).

[656] ראו: עפשטיין, מדרש תדשא; הימלפרב, הדים, 123-126.

[657] ראו: י"מ תא-שמע, 'רבי משה הדרשן והספרות החיצונית', כנסת מחקרים: עיונים בספרים הרבנים בימי הביניים ג: איטליה וביזנטיון, ירושלים תשס"ו, עמ' 188-201. כך גם טוען מיכאל סטון במהדורתו של קטעי חיבור נפתלי, שלא רק שהחיבור שקטעו נמצא בקומראן היה מושקע בצורה מעובדת בתוך צוואת נפתלי היווני, אלא גם שר' משה הדרשן, מחבר מדרש בראשית רבתי (צרפת, המאה ה-11) הכיר חיבור דומה או זהה לחיבור הקומראני בשפה שמית.

חננאל מאק, בספרו "מסודו של משה הדרשן" (מוסד ביאליק תש"ע, עמ' 2914): אפשרות הנראית דמיונית במבט ראשון – כלשונו של פרופ' תא שמע המנוח – היא שהגיע חומר ממערות מדבר יהודה לאירופה בימי הביניים המוקדמים והתגלגל לידיו של רבי משה הדרשן. אפשרות זאת נתמכת לאור מקבילות ספרותיות מפתיעות בין תורתו של הדרשן ובין המגילות הגנוזות... זיקתו של ר' משה הדרשן אל ספרות בית שני היא עובדה קיימת, אבל פרטיה עודם שרויים באפלה'.

[658] להרחבה ראו: 'מבואות ומחקרים', ספרות חז"ל הארץ-ישראלית, עמ' 303.

[659] 'הִנֵּה עַרְשׂוֹ עֶרֶשׂ בַּרְזֶל, הֲלֹה הִוא בְּרַבַּת בְּנֵי עַמּוֹן: תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ, וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ בְּאַמַּת אִישׁ'.

IIלא חסך בהפרזה על גודלו (300 אמה) ונס כשנמלים הפילו אבן בגודל הר על ראשו. מהות הסיפור דומה בין המקורות, וגם כאן ניכר כי המידות והתיאורים לא הגיעו במדויק ובכתב לחז"ל, ולכן שחזרו אותם כפי שזכרו, לאחר מספר דורות של סיפורי עם.

- היובלים 1-8, 12-14: מחלוקות אברהם אבינו נגד אביו תרח ואחיו - בראשית רבה לח' יג' בשינוי למחלוקת עם נמרוד.

במדרש סדר עולם (ב' 6-7) יש כמה מסורות שלקוחות ממגילות קומראן, למשל: יעקב אבינו היה בן 77 שנה כאשר הגיע לחתנו לבן (יובלים כח' 2);[660] עם זאת, סדר עולם שוגה בספירת התקופה הפרסית, כפי שהובא לעיל בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים'.

טו.14. מדרשי אגדות חז"ל שמקורן בספרים החיצוניים שאינם בין מגילות קומראן:

כדי להיווכח בכמות הרבה של מדרשי אגדה שבחז"ל שמורכבים ונאספו מהספרים החיצוניים – ניתן לקרוא אלפים כאלו בפירושם הרציף כהנא והרטום לספרים אלו.

כאן נציין 2 מדרשי אגדה חז"ליים שיש להם מקבילות בספרות החיצונית ששרדה בנצרות:

- ספר אליהו הנביא (בהיברובוס: אליהו ופרקי משיח) - Apocalypse of Elijah[661]
- שמעון (בן) כיפא (אוצר המדרשים ע' 557) – פטרוס/שמעון בר יונה (מתי ד', טז').

טו.15. ספרות זרה: בעיקר מהליסטים שערבבו מסורות מתרבויות אחרות (כמו במובהק מארתפנוס דרך אוסביוס: ספר הישר, דברי הימים למשה רבינו):

במדרשי האגדה בעיקר חל תהליך של איסוף מסורות מהספרות ההלניסטית (בעיקר ממצרים), שרוב אלו סותרים את הספרות המשלימה למקרא ממגילות קומראן. ההשערה המקובלת במחקר היא שחלק גדול מהספרות החיצונית של בית שני נכתבה ע"י יהדות מצרים (ובפרט באלכסנדריה), וזאת לצד המשך עריכת "ותיקוני" תרגומי השבעים לתנ"ך ול-7.5 הספרים החיצוניים שכנראה גם תורגמו ליוונית באלכסנדריה (אחרת היו אובדים, כשבמגילות מצאנו שרידיהם בשפת המקור). יש להדגיש כי כתיבת יהדות מצרים בתקופה זו החלה כשפרושים עדיין אסרו את כתיבת התושב"ע (גיטין ס' II; תמורה ידי' II),[662] כך למשל כתב ארתפנוס (בהנחה שהוא יהודי דתי) במאה השנייה לפה"ס, ופילון האלכסדרוני במאה ה-1 לספירה (אך אין לנו מושג מי ומתי נכתבו הספרים החיצוניים ההלניסטיים, ואין בהשערות חוקרים כדי להכריע).

בסוף ימי הביניים הצטברו בספרות הרבנית עשרות אלפי מדרשי אגדה שונים וסותרים, מפנה קיצוני עד אבסורדי מול הפרושים הראשונים שהיו בעלי המסורות המעטות ואסרו כתיבת התושב"ע.

---

[660] לפי ששנה זו היא 2,122 לבריאת העולם, ויעקב אבינו נולד בשנת 2,046 (יובלים יט' 13).
[661] בצריך עיון אם הציטוט מהאיגרת הראשונה אל הקורינתים ב' 9 הוא מספר זה.
[662] 'דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרן בכתב... ואי אתה כותב הלכות'.

למרות היהדות החזקה תורנית והקרובה לעת קומראן לפני ובתקופת עדת קומראן (ראו פרק בעניין), לאחר מכן יהדות מצרים הלכה ונחלשה,[663] והושפעה יותר ויותר לאלגוריה המאפיינת את היוונים (שאומצה/אוחדה בהמשך ע"י הנצרות), והיתה כר פורה לכתיבה יוצרת בספריות ובמוזיאונים. חוקרים אף סבורים שהביקורת של חכמי אלכסנדריה כלפי הטקסט הביאה לתיקונם בו לפי תוצאות מחקריה, ובכך סברו שהם מגיעים למובנו הנכון.[664]

דוגמה מובהקת למקור אגדתי של מדרש והתפתחותו היא מלחמת משה רבינו בכושים ונישואיו למלכה/נסיכת כוש. לכך בספרות היהודית ארבעת המקורות: המקור הראשון (הקדום) הוא ההיסטוריוגרף היהודי-הלניסטי ארתפנוס בן המאה ה-2 לפנה"ס (הרחיב בספרו 'על היהודים' על אברהם אבינו, יוסף הצדיק ומשה רבינו, ספרים לא שרדו וקטעים ציטטו אֶוסֶביוס וקלמנס מאלכסנדריה). האם זה בדה מליבו אגדה זו או פשוט העביר אותה ממסורת עתיקה קיימת? לדעת שנאן וגוטמן כי הוא שילב בין השניים, בין היתר כאשר ביקש להתעמת עם מַנְתּוֹן שקדם לו בכמה שנה וקטרג על היהודים.[665] היות חלק ממסורותיו היו ידועות במסורת המצרית העתיקה,[666] קשה לייחס לו המצאות משלו, אפילו כאשר חלק מהמסורות סותרות את ספר היובלים[667] (וכנראה הוא לא ידע על המסורת הקומראנית הזו, ובכל אופן לא כיבד אותה). מסורות אלו שולבו בשני ספרי מדרשי-אגדה: 'ספר הישר' (ראו ניתוחו בפרק הספרים החיצוניים הדחויים) ו'דברי הימים למשה רבינו',[668] ובספרות האגדה של חז"ל קיימים מאות מדרשי-אגדה שתואמים לספרים אלו (איני יודע מה קדום למה).[669] תשובה, לפחות חלקית, ניתן ללמוד מהצגת התיאטרון שחיבר יחזקאל הטרגיקן, בה כבר אין ספק שערך סיפור לפי פרשנותו את החומש (מטבעם של תסריט ובימוי תיאטראלי), ואולי גם שילב קטעים מסיפורים עם (כמו של ארתפנוס). הצגה שכזו היא דוגמה טובה להוכחת מקור אגדתי יוצר, וככל שהתפרסמה, כך התגלגלה ושולבה בספרות חז"ל (בניגוד לספרות המגילות).

יש לציין שכאן יש את מדרשי האגדה הרחוקים ביותר מהפשט, שחכמים פרשנים ורבנים התמודדות איתם בצורות שונות (בתקופת הרציונאליזם למשל הבדילו אותם מההלכה). מדרשים כאלו אכן בעייתים ליהדות, וכנראה היוו דירבון להרחקת חכמים ורציונאליסטים להבנת התורה, כגון המדרשים ששמשון הגיבור היה גידם (סוטה י'), 'פרעה אמה ואיברו אמה' (מועד קטן יח'), מידותיו של עוג מלך הבשן (המנוגדות לדברים ג' 11) ושנתלה על תיבת נוח, וכדומה.

טו.16. מדרשים יוצרים לפי דעה ומחשבה להשלמה הנראית לאותו דרשן היוצר:

---

[663] כבר פילון מציין כי היו יהודים בגולה שלימדו שכל מצוה (ובפרט: שבת, מועדים וברית מילה) הינה סמל ללקח פנימי, עליו הקפידו, אבל במצווה עצמה 'זילזלו בחופשיות' (על הגירת אברהם, 450.1 פט').

[664] להרחבה ראו: דוסון, קוראים אלגוריים; נייהוף, פרשנות יהודית באלכסנדריה.

[665] אביגדור שנאן, מארטאפאנוס עד "ספר הישר": לתולדותיה של אגדת משה בכוש, עמ' 55-56; י' גוטמן, הספרות היהודית ההלניסטית ב', עמ' 126.

[666] למשל: ארון הקבורה של יוסף בנהר (מסורת זו אינה במגילות קומראן).

[667] כגון: היובלים מו' 6 מציין את מות פרעה (שמות א' 6) ואילו ארתפנוס (ומדרשי חז"ל) שרק נהיה מצורע.

[668] אבן עזרא זלזל ברשב"ם שהביאו בפירושו.

[669] אמנם חוקרים מתארכים את הספר לסוף האלף הראשון, אך הספר ערוך לפי סדר המקרא, ואילו אגדות חז"ל מובאות במפוזר במקורותיהם השונים (ויש המיחסים אותו ליוסף בן-גוריון).

כמובן קשה לנו לנתח ולשער מתי אכן מדרש אגדה (וכך גם הלכה) של דרשן הינו מדעתו מחשבתו ויצירתו האישית, אך נוכל להיות ודאים בעניין כאשר הדבר מצוין מפורשות בדבריהם – ואכן יש כמה וכמה טענות כאלו בדיוני חז"ל, חלקם אפילו חריפות נגד מדרש יוצר זה:

- 'אמר לו רבי **יוסי** בן דורמסקית, יהודה ברבי, עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים' (ספרי פרשת דברים פיסקא א').
- דבריו של ר' זעירא בירושלמי מעשרות ג' ד' (נא'): 'סיפרי קיסמי' [ספרי קסמים]... היא הפכה והיא מהפכה. לא שמעינן מינה כלום! [האגדה הופכת את הפסוקים ומהפכת במשמעות שלהם, ואי אפשר ללמוד ממנה דבר]'. בהמשך יעץ לבנו, ר' ירמיה, שיניח לאגדה ויחזיק בהלכה - שהיא הטובה מכל.
- אמר רבי יהושע בן לוי: 'הדא אגדתא הכותבה אין לו חלק, והדורשה מתחרך, והשומעה אינו מקבל שכר' (ירושלמי שבת טז').

בכמה עשרות מדרשי אגדה בודדים (מתוך אלפים), מבקרים מגנים או תוקפים חכמים את דורשי האגדה שאינם לרוחם.

כמובן שייתכן שמדרשי אגדה נוספים הם מדרשים יוצרים, וזאת אם אינם בכלל 3 המקורות האחרים למדרשי האגדה, אך זאת לא נוכל לשלול, כיוון שיש ספרות רבה שלא שרדה לידינו היום (זרה, חיצונית ומהמגילות) וגם ממה שכן בידינו, המחקר מועט בעניין.

בכל אופן, המאפיין הבולט ביותר של חז"ל בכלל, ובפרט בעניין זה, הוא המדרשים הסותרים זה את זה.

על מדרשי חז"ל ראו בהרחבה בשער/חלק בעניין.

טו.17. <u>סיכום על 3 מקורות האגדה לעיל לעומת המקור ממגילות קומראן:</u>

בפרקון הבא יובאו מדרשי אגדה שנלקחו, רובם בשיבוש, כנראה בגלל הצורך לזכורם בע"פ במשך כמה דורות עד כתיבתם שוב, ממגילות קומראן. אך לפני כן, נציין כי על פי רוב, בשלושת המקורות לעיל שאינם מהמגילות, יש גם הבדל מהותי שמבחין את אותם מהמגילות (או מהתנ"ך), והוא הסתירה לפשט התנ"ך או למסורות משלימות ממגילות קומראן.

הבדל נוסף ומשני הוא שעל פי רוב מסורות האגדה יותר אגדתיות ומגזימות אל הדמיון ועל-טבעי,[670] מאשר ההשלמות של מגילות קומראן (אמנם גם התנ"ך בחר להמעיט בסיפורי ניסים ומופתים, ואלו הורחבו בספרות המשלימה). עניין זה פחות מצוי בספרים החיצוניים האמינים. עקרון זה סותר חלק מחז"ל שיצאו נגד עיוות הפשט; רב כהנא מעיד על עצמו ש'כד הוינא בר תמני סרי שנין הוה גמירנא ליה לכוליה תלמודא, ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא [=כאשר הייתי בן שמונה עשרה שנה כבר למדתי

[670] בעוד <u>ספר הישר</u> מרבה בקיצוניות, ל<u>קדמוניות המקרא</u> יש רק מה אגדות בודדות שאינם סבירות (למשל: חמושים יצאו ממצרים – רק 1/50 יצאו והשאר מתו (ולא שהיו מזוינים בתחמושת).

את כל התלמוד, אך לא ידעתי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד עתה] (שבת סג'). מקרה נוסף של הלכה זו מוזכר גם במכות כ' II ויבמות כד'.

כאן יש להדגיש את האבסורד, שלא רק שמסורות ומדרשים אלו סותרים את התורה והמגילות, וכן סותרים את עצמם, אלא מעל הכל אלו שראויים להכנה "ספרים חיצוניים" שנדחים, ואילו דווקא אלו התקבלו כמדרשי אגדה מאוחרים, וחלק ממדרשיהם משולבים במסורות התנאים והאמוראים. לסיכום, שני ספרי האגדה שמהם שאבו חז"ל ראויים להיות מוגדרים כספרים חיצוניים, ולא ספרים חיצוניים-פנימיים כמו 7.5 מהספרים החיצונים שנמצאו בקומראן, ואפילו לא כמו שאר הספרים החיצוניים שנשמרו בנצרות, אלא הם החיצוניים ביותר מבחינת קרבתם לתנ"ך, באמינותם וקדושתם.

טו.18. החרגת מדרשי מחשבה:

יש הנוהגים לכולל בכלל מדרשי האגדה של חז"ל, גם מדרשים שהם רעיונות תורניים מוסריים וחסידיים, מוסר השכל וחוכמות חיים. אמנם גם מדרשים יוצרים, אך המגמה שלהם חיובית, אלו באים להרבות את הדבקות בבורא, את מוסר התורה וערכיה.[671] כל עוד ידוע לקורא שאין אלו האמת היחידה והבלעדית, הרי שזה תוצר מבורך לכל העוסק בתורה. גם בעדת קומראן יש מדרשים כאלו, אך ההבדל הוא שכנראה לפחות רובם נכתבו ברוח הקודש, וחז"ל תחילה העבירו אותם בע"פ (מה גם רובם נהגו לצורך דיוני בתי מדרש ודרשות בבתי כנסת), ולאחר מכן הרבו בכתיבתם.

טו.19. מקור מדרש האגדה על גודלו של עוג מלך הבשן:

מקור מסורת ממגילות קומראן בהקשר לפרשת השבוע 'דְּבָרִים', שהשתבש למדרש-אגדה דימיוני: 'כִּי רַק עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים, הִנֵּה עַרְשׂוֹ.. תֵּשַׁע אַמּוֹת אָרְכָּהּ וְאַרְבַּע אַמּוֹת רָחְבָּהּ' (דברים ג' 11). במגילת קומראן 4Q373 (החיבורים העבריים ב', עמ' 80) משה רבינו דובר בגוף ראשון, ומתאר את 'רמח כארז.. ומגן כמגדל' שאחז עוג מלך הבשן, ו'שבעה ראסות' (כ-1.4 ק"מ) שכנראה לא עמד איש בקרבו, ולמול זאת את החוכמה שנתן ה' למשה, כאשר בנה 'קלעי מזור עם קשתות' (בליסטרה) להורגו. מסורת זו היא דוגמה מאפיינת של מסורת שעברה בע"פ מאז נטמנו מגילות קומראן ועד להעלתם על הכתב במדרשי חז"ל, אלא שמטבען של סיפורים בע"פ, יש שיבושים שונים, וכך אחד ממדרש האגדה על עוג מלך הבשן, הפריז בגודלו - 300 אמה, ושינה את שיטת ההריגה לנמלים שהפילו אבן בגודל הר על ראשו (ברכות נד' II).

טו.20. שירת הבאר

מגילת ברית דמשק ו' 2-8 מפרשת ביישום אקטואלי (בדומה למגילות הפשרים) את שירת הבאר מפרשת 'חֻקַּת': 'ויקם מאהרן נבונים ומישראל חכמים, וישמיעם ויחפורו את הבאר "בְּאֵר חֲפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בְּמְחֹקֵק" (במדבר כא' 18), הבאר היא התורה,672 וחופריה הם שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה, ויגורו בארץ דמשק אשר קרא אל את כולם שרים, כי דרשוהו ולא הושבה פארתם בפי אחד, והמחוקק הוא דורש התורה אשר אמר ישעיה (נד' 16) "וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ"'. מצד אחד זו פרשנות ביישום אקטואלי, אך

---

671 ובדומה הגדירם הרמב"ם: 'אבל יש בו (במדרש) תכונה גדולה, מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות. הדרשות ההן, כשיסתכלו בהן הסתכלות שכלית, יובן בהן מהטוב האמיתי מה שאין למעלה ממנו'.

672 דימוי דברי ה' למים גם בירמיה ב' 13: 'אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים'; ישעיה נה' 1: 'הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם'. המים מצויים בבאר אך אינם פורצים בעצמם החוצה, אלא יש להגיע אליהם בחפירה מעשה ידי אדם, ולשאוב ממנה מים, כלומר יש לפעול ולפרש את התורה.

עדיין היא קרובה לפשט השירה, בעוד חז״ל דרשו את שירת הבאר על באר מרים (מדרש רבה; תענית ט׳ ועוד).

טו.21. דיבת יוסף

מקור מסורת ממגילות קומראן שמוזכרת בפרשת השבוע ׳וַיֵּשֶׁב׳, ושהשתבשה למדרש-אגדה בחז״ל:

בצוואת גד א׳ 6-8 (צוואות דומות שרדו במגילות) צוין: ׳ויאמר יוסף אל אבינו: בני זלפה ובלהה זובחים את הבהמות הטובות ואוכלים אותן חרף דעת ראובן ויהודה; כי ראה כי לקחתי]גד] טלה מפי הדב ואהרגהו ואזבח את הטלה, כי נעצבתי על אשר לא יכל לחיות ונאכלהו, ויגד לאבינו; ובגלל זאת כעסתי על יוסף עד יום מכירתו׳. אירוע זה מצוין בקיצור בבראשית לז׳ 2: ׳וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם׳, והמדרש בבראשית רבה פ״ד ז׳ הביא את המסורת של צוואת גד בצורה משובשת: ׳חשודין הן על אבר מן החי׳.

זוהי דוגמה קלסית למעבר מסורת משלימה לתורה ממגילות קומראן לחז״ל, ושיבושה בגלגול של מסורת בע״פ במשך כמה דורות מאז נגנזו המגילות ולא היו נגישות לקבוצת החכמים הזו, והמסורת בעל-פה שיבשה את הדיוק של המסורת המקורית הכתובה.

מאידך, יתכן והשיבוש של מדרש חז״ל נובע ממניע אידיאולוגי: צוואת גד טוענת שיוסף לא ראה ולא ידע שהטלה פצוע, ולכן חשב שמדובר גזל הצאן של אביהם יעקב. אך בסיפור המקורי הזה מתעורר בעיה הלכתית, שהרי חז״ל קיבלו עליהם ׳חולין על טהרת הקודש׳[673] (מסורת שקיבלו מעדת קומראן), וכי יטענו כי גד ואחיו לא הקפידו על הלכה זו? עדת קומראן לעומת זאת טוענת שהיא זו שייסדה את ההלכה הזו (כמו את רוב ההלכות (אלא שחלקן גם השתבשו בגלגולי המסורת לחז״ל), ולפני כן היו נוהגים לאכול בשר חולין לפי התורה: ׳וְכִי יִהְיֶה בּוֹ מוּם, פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר, כֹּל מוּם רָע - לֹא תִזְבָּחֶנּוּ לַיי אֱלֹהֶיךָ. בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ - הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו, כַּצְּבִי וְכָאַיָּל׳ (דברים טו׳ 21-22), מה גם אירוע זה קרה לפני מתן תורה. גם ר׳ עקיבא סבר שמותר לאכול חולין ללא שחיטה: ״בתחלה הותר להן בשר נחירה״ (חולין טז׳ II).

טו.22. ספר היובלים

מהווה ספר מרכזי במגילות קומראן, שכן הוא צוטט בברית דמשק יח׳ 3-4: ׳הנה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם׳ (זו גם הוכחה לקדימותו, לצד העובדה שנכתב עליו מגילת פשר 4Q255, ומקורות קדומים שהועתקו ממנו),[674] וכן לפי כמות עותקיו: 15. ספר היובלים התקבל בשולי הספרות הרבנית כמדרש ׳בראשית זוטא׳ או ׳ספרא דאדם הראשון׳ או ׳צוואת משה׳, אך אין בידינו מידע

---

[673] תנא דבי אליהו (הוצאת איש שלום, עמ׳ 72): ׳מיכן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה. אמרו: לא לכהנים בלבד ניתנה קדושה, אלא לכהנים וללוים ולישראל כולן, שנאמר: וידבר ה׳ וגו׳ דַּבֵּר אֶל כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם קְדֹשִׁים וגו׳ (ויקרא יט׳ 1-2)׳.
https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%95%D7%9C%D7%99%D7%9F_%D7%A2%D7%9C_%D7%98%D7%94%D7%A8%D7%AA_%D7%94%D7%A7%D7%95%D7%93%D7%A9

[674] יובלים ב׳ 11 מתאר את ׳תיאמת׳ שהתהווה כמיתוס בבלי; יובלים ד׳ 19 מציין את דנאל, חמו של חָנוֹךְ, שהתפרסם בעמי קדם וביחזקאל ידי׳; היובלים ה׳ 7-9 (וחָנוֹךְ א׳ פרק י׳ 4-15) תואם ומקור למלחמת טרויה, מתאר את מלחמת המלאכים והשמדת הגיבורים); היובלים ח׳-ט׳ ומגילה חיצונית לבראשית ז׳ מתארים את המפה האיונית – כפי שהתקבלה אצל היוונים; סיפורי הקרבות ביובלים, בעיקר של בני יעקב, מחזקים את זיהוי בני ישראל עם חי׳בִּרוּ (או חבירו/עפירו); היובלים כג׳ ל לחיבור ׳מעשה וימים׳ 106-20 של הֵסִיוֹדוֹס (משורר יווני מהמאה ה-8 לפנה״ס; ראו היובלים, כנה ורמן, עמ׳ 27); היובלים מו׳ למנתון (׳נגד אפיון׳), ומפרק מט׳ ליחזקאל הטרגיקן.

על ידי מי ואיך. כך גם יחידות מספר היובלים נערכו בספרים/מדרשים רבניים, כגון: ספר הקדמת 'אסף הרופא' (מפרק י' ביובלים); מדרש 'ויסעו' (מפרק לד' ביובלים). כמובן, גם מאות הלכות ומדרשי-אגדה התקבלו מספר היובלים לספרות חז"ל. מומלץ לעיין בפירושו של א"ש הרטום שהביא רבים מהם, והנה כמה מרכזיים:

- ערבה והקפת המזבח והלל בסוכות (טז' 30-31) למשנה סוכה ד' ה' ותוספתא פ"ג ה"א
- הלל בפסח (מט' 6)[675] והגדרת זמן בין ערביים לקורבן (מט' 10-12) למשנה פסחים י' ד', נח'
- הלכות שבת רבות ושונות
- מסורת מחסיד נוסף, אליעזר בן יעקב, שגם הביא מגילת יוחסין לחז"ל – והלכה של שמירת שבת (איסור רכיבה – סנהדרין מו') מהיובלים נ' 12
- מחלוקות אברהם אבינו נגד אביו תרח ואחיו - בראשית רבה לח' יג': שינוי למחלוקת עם לקוחה ונמרוד (היובלים יב' 1-8, 12-15)[676]

טו.22.א. הספרים שיצאו מהיובלים:

ספר היובלים מהווה ספר מרכזי במגילות קומראן, שכן הוא צוטט בברית דמשק יח' 3-4: 'הנה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם' (זו גם הוכחה לקדימותו, לצד העובדה שנכתב עליו מגילת פשר 4Q255, ומקורות קדומים שהועתקו ממנו),[677][678] וכן לפי כמות עותקיו: 15. ספר היובלים התקבל בשולי הספרות הרבנית כמדרש 'בראשית זוטא' או 'ספרא דאדם הראשון' או 'צוואת משה', אך אין בידינו מידע
על ידי מי ואיך. כך גם יחידות מספר היובלים נערכו בספרים/מדרשים רבניים, כגון: ספר הקדמת 'אסף הרופא' (מפרק י' ביובלים); מדרש 'ויסעו' (מפרק לד' ביובלים). כמובן, גם מאות הלכות ומדרשי-אגדה התקבלו מספר היובלים לספרות חז"ל. מומלץ לעיין בפירושו של א"ש הרטום שהביא רבים מהם, והנה כמה מרכזיים:

- ערבה והקפת המזבח והלל בסוכות (טז' 30-31) למשנה סוכה ד' ה' ותוספתא פ"ג ה"א
- הלל בפסח (מט' 6)[679] והגדרת זמן בין ערביים לקורבן (מט' 10-12) למשנה פסחים י' ד', נח'
- הלכות שבת רבות ושונות

---

[675] 'וכל ישראל יושבים ואוכלים את בשר הפסח ושותים יין ומשבחים ומברכים ומהללים את ה' אלוהי אבותם ומוכנים להיות יוצרים מעול מצרים ומהעמל הכבד'.

[676] 'קם אברם בלילה וישרוף את בית הפסילים וישרוף את כול אשר בבית ואין איש יודע; ויקומו לילה להציל את אליליהם מתוך האש; וימהר הרן להצילם ותאכל אותו האש וישרף באש וימות באור כשדם לפי תרח אביו ויקברו אותו באור כשדים; ויצא תרח מאור כשדים הוא ובניו לבוא אל ארץ כנען ויגור בחרן'.

[678] יובלים ב' 11 מתאר את 'תיאמת' שהתהווה כמיתוס בבלי; יובלים ד' 19 מציין את דנאל, חמו של חָנוֹךְ, שהתפרסם בעמי קדם וביחזקאל ידי'; היובלים ה' 9-7 (וחָנוֹךְ א' פרק י' 15-4) תואם ומקור למלחמת טרויה, מתאר את מלחמת המלאכים והשמדת הגיבורים); היובלים ח'-ט' ומגילה חיצונית לבראשית ז' מתארים את המפה האיונית – כפי שהתקבלה אצל היוונים; סיפורי הקרבות ביובלים, בעיקר של בני יעקב, מחזקים את זיהוי בני ישראל עם חַ'בִּרוּ (או חבירו/עפירו); היובלים כג' 30 לחיבור 'מעשה וימים' 20-106 של הֶסִיוֹדוֹס (משורר יווני מהמאה ה-8 לפנה"ס; ראו היובלים, כנה ורמן, עמ' 27); היובלים מו' למנתון ('נגד אפיון'), ומפרק מט' ליחזקאל הטרגיקן.

[679] 'וכל ישראל יושבים ואוכלים את בשר הפסח ושותים יין ומשבחים ומברכים ומהללים את ה' אלוהי אבותם ומוכנים להיות יוצרים מעול מצרים ומהעמל הכבד'.

- מסורת מחסיד נוסף, אליעזר בן יעקב, שגם הביא מגילת יוחסין לחז״ל – והלכה של שמירת שבת (איסור רכיבה – סנהדרין מו׳) מהיובלים נ׳ 12
- מחלוקות אברהם אבינו נגד אביו תרח ואחיו - בראשית רבה לח׳ יג׳: שינוי למחלוקת עם לקוחה ונמרוד (היובלים יב׳ 1-8, 12-15)[680]

טו.23. דברי גד החוזה[681]

טו.23.א. אמיתות ספר דברי גד החוזה

טענת זיוף הספר דברי גד החוזה לא הוכחה. יתרה מזו, לספר ׳דברי גד החוזה׳ מקבילות למגילות קומראן, והיות כמה מהן הן ייחודיות, הרי הדעת נוטה שהוא קדום יותר ממגילות קומראן, מאשר מסורות ייחודיות עברו בשקט עד שצצו בספר בימי הביניים או בתיארוך שגוי אחר. מקבילות אלו צריכות ללמד את חוקרים יותר צניעות, שהרי כבר טעו פעמיים בסוגיות דומות – כאשר לא היו מקבילות כאלו: מגילות ספר דברים של שפירא מנחל ארנון (אמנם רק סברה); 7.5 הספרים החיצוניים שתוארכו לימי הנצרות (והימצאותן בין המגילות מוכיחות חד-משמעית שהן לכל המאוחר מהתקופה החשמונאית, ועוד שחלקם מצוטטים במגילות אחרות, כך שמוכיח שהרבה יותר קדומות). לכן הדיון צריך להיות על מהות המקבילות, במקום מסקנה שטחית, שדווקא המחקר הביקורתי נזהר על רוב הדברים, ביניהם כאלו שהחידושים משוועים לציון.

מסורות ייחודיות להשלמת סיפור ארוונה.

מוצע בזאת כי תצא שליחות לחיפוש ספרים קרובים לגד החוזה, שכן לפי העדויות היו גם ספרים של הנביאים נתן אחיה ושמעיה.

הוא ספר חיצוני יהודי ולא נוצרי; הוא תואם למסורות ייחודיות ממגילות קומראן; ניכר באמיתותו לתנ״ך

טו.23.ב. שם מב׳ אותיות בדברי גד החוזה[682]

נקודה מפרשת השבוע ׳מַסְעֵי׳: הספר ׳דברי גד החוזה׳ כולל מסורות רבניות רבות, החל מחז״ל, אך באופן ייחודי ונרחב, גם מסורות קבליות מימי הביניים (בעיקר מפרקים ח׳-ט׳). בהקשר לפרשתינו, בה מצוינים 42 מסעות בני ישראל במדבר, מתברר שדברי גד החוזה מהווה גם את המקור לשמו הסודי של ה׳, השם בן מ״ב אותיות, שמוזכר לראשונה בקידושין עא׳, ואולי מהווה את המסורת ל-42 שורות בספר תורה (סופרים ב׳ יא׳). שם זה ידוע מדברי רב האי, שפותח באותיות אב״ג ית״צ, וכך בפרק יב׳ פסוק רסז׳: ׳אל ברוך גדול יחיד תמים צדק׳. על אותיות אלו נוסד הפיוט ׳אנא בכח׳. פרק יב׳ אכן פותח בדברי דויד אל ה׳, ובה מכנה את השם ב-12 כינויים ותארים (ובספר יש עוד תיאורי ה׳), אך המשך האותיות אינן תואמות לשם שהתפתח

---

[680] ׳קם אברם בלילה וישרוף את בית הפסילים וישרוף את כול אשר בבית ואין איש יודע; ויקומו לילה להציל את אליליהם מתוך האש; וימהר הרן להצילם ותאכל אותו האש וישרף באש וימות באור כשדם לפי תרח אביו ויקברו אותו באור כשדים; ויצא תרח מאור כשדים הוא ובניו לבוא אל ארץ כנען ויגור בחרן׳.

[681] לקריאת רוב ספר דברי גד החוזה, עם מעט הערותיי:
https://www.deadseascrolls.co.il/jewishapocrypha/book-of-gad-the-seer

[682] להרחבה: ראו מאמרו של פרופ׳ מאיר בר-אילן, שם בן מ״ב אותיות בדברי גד החוזה.

(ושמא יש לומר: השתבש) בספרות הרבנית/קבלית, כך שגרסת הספר, כמו התנ"ך ומגילות קומראן, היא שה' אחד ושמו אחד (וכינוי הכבוד ותיאוריו רבים ומשובחים).

טו.23.ג. <u>סיבת ספירת העם ע"י דויד לפי דברי גד החוזה (פרשת כִּי תִשָּׂא)</u>

פרשת השבוע 'כִּי תִשָּׂא' מציינת היתר לספירת העם, בזכות כופר מחצית השקל, אך יותר מכך, ההיתר ניתן כיוון שהוא ציווי האל, אחרת: 'יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם' (שמות ל' 12).

בטעות פקידת העם חטא דויד המלך, אך חזר בתשובה, וביקש לתקן הטעות, ואז הוצעו לו שלושה עונשים על העם. דויד לא הבין: 'וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל יי, בִּרְאֹתוֹ אֶת הַמַּלְאָךְ הַמַּכֶּה בָעָם, וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָנֹכִי חָטָאתִי, וְאָנֹכִי הֶעֱוֵיתִי, וְאֵלֶּה הַצֹּאן מֶה עָשׂוּ? תְּהִי נָא יָדְךָ בִּי וּבְבֵית אָבִי' (שמ"ב כד' 17). שאלה תיאולוגית זו אינה מוסברת במקרא.

בתחילת הסיפור אף מצוין: 'וַיֹּסֶף אַף יי לַחֲרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, וַיָּסֶת אֶת דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר - לֵךְ מְנֵה אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת יְהוּדָה' (שמ"ב כד' 1). לכך מתווספות עוד 2 שאלות: 1) על מה חרה ה'? 2) האם גם דויד חטא, שהוא נבחר להיות הסיבה להענשת העם (כדעת ר' ישמעאל בשבת לב': 'מגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב')? אין בתנ"ך תשובות לאלו, אך בספר 'דברי גד החוזה' ז' יש תשובות לאלו, וגם את סיבת איסור מפקד העם: 'וירע בעיני יי אלהים בדבר הזה על ישראל, וישלח את גד החוזה אל דוד לאמר; כה אמר יי: אני הוא מלך ישראל, ואני הוא מעוזם וגבורתם, ואתה ידעת כי לא בחרב ובחנית אושיע, ולא באיש חיל שלף חרב, כי זה חלקת הגוים העומדים על כחם ורב אנשי מלחמות; אבל אתם לא כן, כי אני איש מלחמה לבד ואין איש אתי, ולמה תעשו הדבר הרע הזה לפקוד את עמך, על כן אכה את ישראל למען תדע כי אני יי בקרב הארץ... ויאמר דוד אל אלהים: הלא אני אמרתי למנות בעם, ואני הוא אשר חטאתי, והרע הרעותי ואלה הצאן מה עשו, יי אלהי: תהי נא ידך בי ובבית אבי, ובעמך לא למגפה השופט כל הארץ לא יעשה משפט; ויאמר יי: המה הסיתם את השטן בך למנות אותם באמרם: 'ונהיה ככל הגוים' (שמ"א ח' 20), ואלהי משפט אני להשיב אל חיקם גבהות לבבם; כי לב נשבר ונדכה אל אבוז לעולם'.

בברית דמשק מצוין כי חטאו היחידי שנשאר לדויד המלך היה: 'ויעלו מעשי דויד מלבד דם אוריה' (ברית דמשק ה' 5-2). ספר דברי גד החוזה נמצא רק בהודו לפני כ-200 שנה בקהילה יהודית, ויש לו תאימות גבוהה למגילות קומראן, בראשן תוספות בלעדיות עם נוסח מורחב של ספר שמואל מקומראן.

טו.23.ד. <u>'כֹּה אָמַר ה': אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ' (הפטרת פ' עקב)</u>

בהפטרת פרשת השבוע 'עֵקֶב', אומר ישעיה נ' 1: 'כֹּה אָמַר ה', אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוּת אִמְּכֶם אֲשֶׁר שִׁלַּחְתִּיהָ'. בניגוד לכך, בפי הנוצרים היתה טענה שה' עזב את עמ"י, ושמהנוצרים קיבלו את הברית החדשה, יש גם עם נבחר חדש, הם הנוצרים המכונים: "ישראל שברוח", ואילו עמ"י נשאר עם ברית "ישראל שבבשר" (תאולוגיית החילופין, בה למשל יוסטינוס מרטיר טען: 'אנחנו, אשר נחצבנו ממעי המשיח, הננו גזע ישראל האמיתי').

כמובן שבתנ"ך יש הדגשות רבות על שמירת המצוות, בנוסף לקומת האמונה, אך נסיים כאן עם דברי דויד המלך מאותו ספר 'דברי גד החוזה' ח' : 'זכרו **ועשו** תורת משה איש אלהים[683]... התחזקו והיו גבורים לעשות את התורה ולא לשמוע לבד ; כי **המעשה הוא שורש** ושמיעה היא הזרע והעץ הוא אמונה והפרי הוא צדקה ; ומה נעשה לזרע סרוחה ובאושה אם לא יבא שורש ממנה ; לכן מהרו חושו ועשו שמעו ועשו להיותכם זרע אמת להיות לכם אמונה וצדקה'.

טז. מורה הצדק כ'דורש התורה' הראשון שייסד את ההלכה והשלים את התורה

מורה הצדק (מנהיגה של עדת קומראן בתקופה הראשונה שלה) כונה "דורש התורה" :

- ברית דמשק ו' 2-8 : 'ויקם מאהרן נבונים ומישראל חכמים, וישמיעם ויחפורו את הבאר "בְּאֵר חָפָרוּהָ שָׂרִים כָּרוּהָ נְדִיבֵי הָעָם בִּמְחֹקֵק" (במדבר כא' 18), הבאר היא התורה,[684] וחופריה הם שבי ישראל היוצאים מארץ יהודה, ויגורו בארץ דמשק אשר קרא אל את כולם שרים, כי דרשוהו ולא הושבה פארתם בפי אחד, והמחוקק הוא דורש התורה אשר אמר ישעיה (נד' 16) "וּמוֹצִיא כְלִי לְמַעֲשֵׂהוּ"'
- ברית דמשק ז' 18-21 : 'והכוכב הוא דורש התורה הבא דמשק, כאשר כתוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל, השבט הוא נשיא כל העדה ובעמדו וקרקר את כל בני שת'
- 4Q174 ג' 11-12 :[685] 'אני אהיה לוא לאב והוא יהיה לי לבן' (דבה"י א' יז' 10-13) הואה צמח דויד העומד עם דורש התורה אשר [יקים] בציון באחרית הימים'

פנחס מנדל כתב ספר על מקורות המדרש, ובפרק 3 בחלק א' ניתח את המדרש בעדת קומראן.[686] תואר וכינוי זה אכן מאפיין את מלאכתו התורנית של מורה הצדק, אשר ייסד את ההלכה, חיבר עשרות מגילות פרשנות לצד נבואה, חוכמה לצד מוסר, חברתיות לצד קהילתיות, ועוד. היות וזה ייסד את ההלכה ואת הכלים והסוגים הספרותיים (שהלכו והשתבשו אחריו בחז"ל, ואילו חוקרים מכנים זאת בטעות 'שכלול'), מתבקשות השאלות : מאין מקור סמכותו של מורה הצדק לדרוש את התורה לפי פרשנותו, והאם (ואיזה) אופי יש לפרשנותו? על מקור סמכותו ראו בפרק ההתגלות, וסוג פרשנותו הוא פשט לחומש, כאשר חלקי השירה (כגון ברית דמשק ו' 2-8 לעיל), והחידות ומשלים של הנ"ך – ניתנים לפירוש באופן אלגורי של יישום אקטואלי וכדומה - ואלו מכונים במחקר 'פשרים' (אמנם הפשר הינו מילה נרדפת לכל פירוש, ומבחינת עדת קומראן כל הפשרים והפירושים הם הפירוש הנכון, אלא שייתכנו יישומים חוזרים בהיסטוריה שעליהם ניתן ליישם את הנבואות (ראו בפרק הפשרים כיישום חוזר).

נוכח המהפכות הפוליטיות והדתיות מהחשמונאים לרומאים, הורדוס, הנציבים, הנצרות ועוד, הגיעו לחז"ל רסיסי מסורות בע"פ ומכיוונים שונים, וכל מי שאסף מסורות רבות ויכל להשלימם לתמונה משכנעת –

---

[683] השוו : 'זִכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עַבְדִּי' (מלאכי ג' 22).

[684] דימוי דברי ה' למים גם בירמיה ב' 13 : 'אֹתִי עָזְבוּ מְקוֹר מַיִם חַיִּים' ; ישעיה נה' 1 : 'הוֹי כָּל צָמֵא לְכוּ לַמַּיִם'. המים מצויים בבאר אך אינם פורצים בעצמם החוצה, אלא יש להגיע אליהם בחפירה מעשה ידי אדם, ולשאוב ממנה מים, כלומר יש לפעול ולפרש את התורה.

[685] כונתה תחילה פלורילגיום : 4QFlorilegium, ולפי החיבורים העבריים ב', עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א'.

[686] Mandel, Paul D., The Origins of Midrash: From Teaching to Text, Leiden: Brill, 2017, pp. 87-139.

הצטייר בחכם עד למחליפו של משה רבינו, ובכך היווה בפועל ממשיך/מחליף של דורש התורה – מורה הצדק מעדת קומראן. יובהר כי כל זאת כאשר דרשנים רבניים אלו לא שמעו עליו ישירות, אך עדיין תורתו תקנותיו וחידושיו היו אופפות ומהוות את רוח השעה והסגנון, וכמה מסורות אף שמרו בדיוק את מועד פעולתו: מסורות חז"ל מעידות על רשות של עדת קומראן בתקופה זו: 'כל אשכולות שעמדו להן לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר היו למדין תורה כמשה רבינו, מכאן ואילך לא היו למדין תורה כמשה רבינו.. כל אשכולות שעמדו לישראל מימות משה עד שמת יוסף בן יועזר איש צרידה לא היה בהם שום דופי, מכאן ואילך היה בהן שום דופי'.

טז.1. <u>פרשנות דקדוקית היא לעיתים רחבה, ולא רק מצמצמת</u>

דוגמאות לפרשנות מרחיבה:

- הרחבת איסור תרמית של מספר שנים עד ליובל (לכל הונאה; ויקרא כה' 14; ברית דמשק ??), בעוד הפסוק בויקרא כה' 14 מתייחס לאיסור תרמית של מספר שנים עד ליובל, כאן ברית דמשק הרחיבה איסורו לכל הונאה (אם כי ישנם הרבה פסוקים שאוסרים על תרמית במסחר, כך שבפרשנות תכליתית, הפרשנות המרחיבה היא המתבקשת).
- ב'לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל', כך איסי בן יהודה על זקן, כך בהילולים, כך היותר טהרה – פרשנות מרחיבה, ולרוב גם התואמת ביותר את הדקדוק יחד ולחוד מהפרשנות התכליתית, אלא שזו מתפרשת לתחומים נושאים כמו דוגמאות בנ"ך, השוואות מילוליות בתנ"ך ובמגילות, מסורות נוספות בעמי קדם עד חז"ל.

טז.2. <u>'ככל אשר יורוך - לפי ספר התורה הכתוב'</u>

נקודה מפרשת השבוע 'שֹׁפְטִים' בהקשר למגילות קומראן: ההבדל המרכזי בין עדת קומראן לחז"ל, הוא שעדת קומראן היתה ההגמוניה התורנית הנבחרת (ראו בפרק 17. 'התאמת עדת קומראן ל: נביאים, כנסת, זקנים, סופרים, חכמים, ראשונים'),[687] ואילו חז"ל היו חכמים מקבוצות שונות שאספו מסורות ממקורות שונים, לצד פיתוח המדרש היוצר, וכך ההלכה התגבשה בכללים שונים. ההבדל המרכזי השני הוא סוג התורה המשלימה לתנ"ך: לעדת קומראן ספרות תורנית מחמש תקופות וסוגים שונים (הקדמונים; הר סיני; ימי וגלות בית ראשון; מורה הצדק ועדת היחד לאחר מותו של מורה הצדק), ואילו חז"ל אחזו שתורתם היא בעל פה (וזאת כורח הטמנת המגילות במערות; אי-היותם ההגמוניה התורנית הנבחרת; מהפכות פוליטיות ודתיות מסוף ימי החשמונאים, הורדוס והמרד הגדול). הבדל זה בא לידי ביטוי במגילת היסוד והקודש העליונה שמשמשת נוסח האב הקדום (Urtext) ל-3.5 ספרי החומש (שלהם נוספו ושולבו סיפורי מדבר סיני ותורות ובריתות נוספות כאוהל מועד וערבות מואב), ובה תוספת לאמור בפרשתינו (דברים יז' 10): 'על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת' (מגילת המקדש נו' 4-3).

687 http://bit.ly/3aH815G

לעומתה, כך דרשו חז"ל על הפסוק: 'אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין – שמע להם' (ספרי דברים קנד') . ואידך זיל גמור.[688]

ט.3. חוקים והלכות נסתרות במגילות מדבר יהודה

נקודה מפרשת השבוע 'נִצָּבִים' בהקשר למגילות קומראן: 'הַנִּסְתָּרֹת לַיי אֱלֹהֵינוּ וְהַנִּגְלֹת לָנוּ וּלְבָנֵינוּ עַד עוֹלָם לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דִּבְרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת' (דברים כט' 28). כנראה החידוש הגדול ביותר של עדת קומראן הוא גילוי הנסתרות, שכן הוא כולל את פרטי ההלכה – שעד אז לא היתה ידועה ונשמרת בעם ישראל (ואפילו לא בקבוצות חסידיות). כך למשל 3 אזכורים בברית דמשק: 'ויגל עיניהמה בנסתרות ואוזנם פתחו וישמעו עמוקות ויבינו בכל'; 'בכל הנגלה להם'; 'ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר תעו בם כל ישראל שבתות קדשו ומועדי כבודו'.

עדת קומראן ניסתה לשמור על חידושיה בסתר, וכך גם ממשיכים בחז"ל ניסו: 'מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר' (ספרי דברים פז' [מהד' פינקלשטיין, עמ' 151]), והמשך ניסיונם לחדש במדרש יוצר הביא אותם לאותה טענה: 'נאמר "מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָה יֹצִא אוֹר" (איוב כח' 1) – דברים שהיו מעולמים ומסותרים מן הבריות הוציא רבי עקיבא לאורה' (אבות דרבי נתן נו"ב פי"ב עמ' 29).

המונח "נסתרות" כולל גם את ספרות הסוד ותחומי מיסתיקה שאינם מיועדים לעם הארץ, והרחקות כאלו יש במגילות, בבן סירא ג' 19-20 (צוטט בחגיגה יג'): 'פְּלָאוֹת מִמְּךָ אַל תִּדְרוֹשׁ, וּמְכֻסֶּה מִמְּךָ אַל תַּחְקוֹר. בַּמֶּה שֶׁהוּרְשֵׁיתָ הִתְבּוֹנָן, וְאֵין לְךָ עֵסֶק בְּנִסְתָּרוֹת', ובחז"ל.[689]

להרחבה: שני צורף, 'נגלות ונסתרות: התגלות נמשכת בתחומי החכמה והחוקי'; בר-אילן, עולמם הסודי של אנשי קומראן וחכמים.

'ולסתר את עצת התורה בתוך אנשי העול' (סרך היחד ט' 17); 'וכל דבר הנסתר מישראל ונמצאו לאיש הדורש – אל יסתרהו מאלה' (סרך היחד ח' 12 – 13), ועוד אזכורים רבים מהמגילות.[690] לכן, כבר בתהליך הכניסה לעדת קומראן (ולמחנותיה), נכלל השבעות שבועות אמון ובדיקת שמירת סודות, כפי שמזמר בעל ההודיות ו' 17-18: 'ובשבועה הקמותי על נפשי לבלתי חטוא לך ולבלתי עשות מכל הרע בעניך וכן הוגשתי ביחד כל אנשי סודי'.

גם יוספוס מציין שחבר האיסיים נשבע 'שלא יסתיר דבר מפני חברי הכת ולא יגלה לאחרים דבר מדברים אלה' (מלחמות ב' 141), ומדגיש ייחוד המסורות לסופרים (נא' א' 38-42), לצד שהסתרתם בסוד את שמות המלאכים (מלחה"י II 142). המילה "נוצרים" פירושה בעברית "שומרים", ובדרך כלל משתמשים בה בהקשר של שמירת סוד ("נוצר בלבו"), כגון: 'שאלוהו תלמידיו: "מה פשר המשל הזה?" השיב: "לכם נתן

688 להרחבה ראו: פראד, כי יפלא ממך דבר.

689 'מלמד שאין אומרים דבריהם אלא בסתר' (ספרי דברים פז', מהד' פינקלשטיין, עמ' 151); 'ושלא יגלו מסתורין שלהם' (שיה"ש ב' 7); תנחומא 'כי תשא' לד'; 'ויראו' ב'; שמות רבה מז' 1: 'אמר הקדוש ברוך הוא לאומות: אתם אומרים שאתם בני, איני יודע, אלא מי שמסתירין שלי אצלו – הם בני. ואיזו היא? זו המשנה שניתנה בעל פה, והכל ממך לדרוש'; מדרש תנחומא, כ"י ורשה, פרשת כי תשא סימן לד': '... כשאמר הקב"ה למשה 'כתב לך', בקש משה שתהא המשנה בכתב, ... א"ר יהודה בר שלום א"ל הקב"ה למשה מה את מבקש שתהא המשנה בכתב ומה בין ישראל לעכו"ם... אלא תן להם מקרא בכתב ומשנה בעל פה'. גם מועד קטן טז' מציין שלא ישנו לתלמידים בשוק אלא רק בבית המדרש.

690 ב"ד ג' 15-16, ו' 18-20, החיבורים העבריים א', עמ' 23, שו' 24; סרך היחד א' 9, ה' 7-12, ח' 15-16, ט' 13-14, 18-19; מלה"י ב' ח' ז'. להרחבה ראו: בר-אילן, עולמם הסודי של אנשי קומראן וחכמים. וראו גם סוד הקהילה בעין גדי.

לדעת את סודות מלכות האלוהים, אבל לאחרים - במשלים, למען ראו לא יראו ובשמעם לא יבינו' (הבשורה על פי לוקס ח' 9-10).

טז.4. <u>האמנם יש חיים לאחר המוות?</u>

'וַיְחִי יַעֲקֹב' - דווקא הפרשה שמספרת על פטירתו של יעקב אבינו נקראת פרשת "ויחי". חז"ל דרשו על כך: 'יעקב אבינו לא מת' (תענית ה' II), שכבר קדם להם בן סירא ?? (וכנראה נלקח ממנו): '??????'.

מה עדת קומראן טענה בנוגע לחיים אחר המוות, ולגבי תחיית המתים?

מקור העולם הבא של הנשמות מספר חֲנוֹךְ כב', לט' 4-5. אך בשאר מגילות קומראן אין אמירות מפורשות של העולם הבא (אלא יש ביטויים מרומזים מופשטים בלשון ספרותית), ובמקרא רק מקור אחד: 'וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה, וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ' (קוהלת יב' 7).

תחיית המתים מוזכרת בשני מקומות במקרא (דניאל יב' 2; יחזקאל לז' 1-14, ולמקור השני של חזון העצמות היבשות יש גם מגילת פשר של יחזקאל, שבה פירוש ממשי לתחיית המתים:
https://lib.cet.ac.il/pages/item.asp?item=9248

גם מגילת קומראן 4Q521 'חזון המשיח' מציינת מפורשות: 'ומתים יחיה':
https://he.wikisource.org/wiki/%D7%9E%D7%92%D7%99%D7%9C%D7%95%D7%AA_%D7%99%D7%9D_%D7%94%D7%9E%D7%9C%D7%97/4Q521_%D7%97%D7%96%D7%95%D7%9F_%D7%94%D7%9E%D7%A9%D7%99%D7%97

אך גם כאן המקור הראשון לתחיית המתים הוא בספר חנוך קג' 4, וכן ציונים כאלו מצויים בצוואות השבטים, ועובר עד לספר מקבים ב' ז' 13-14.

יש לציין כי זו אחת הסתירות הגדולות של עדת קומראן לצדוקים, אשר העידו עליהם שאינם מאמינים בעולם הבא של הנשמות, תחיית המתים, השגחה פרטית. על כך ראו בפרק 59.2 בטיוטת הספר (מעמ' 211):
http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

טז.5. <u>התוצר פירוט ההלכות – קודיפיקציה; משמעותה, יתרונותיה וחסרונותיה</u>

מסכת עֵדֻיּוֹת היא החשובה ביותר להבין את ההתהוות ההלכה של חז"ל. תחילה טרם היו משניות נושאיות, אלא היו דיונים ומחלוקות – ואלו נשמרו לפי סדר של שמות התנאים במסכת עדיות.

לאחר מכן ולצד המסורות ועתיקות (יחסית), עלה הפלפול והשכלולי ההלכה, והביאו את ספרות חז״ל להיות מאופיינת ברגישות גבוהה, כאשר בעדת קומראן מצאנו יחסית מעט בהיקף כזה.[691] כך חז״ל יצרו **פירוט דקדוקי של ההלכה – הקודיפיקציה**.

שכלול והפרטה של חז״ל מקשים עוד יותר, במיוחד לחילונים שכבד להם כל תוספת ומאין באה, אף שלרוב השכלול וההפרטה הם הלכות מסייגות של הקלה מהעיקרון החיוב ההלכתי.

לכאורה הדבר מצביע על פיתוח ויצירה רבה יותר בחז״ל (ואולי גם נוח מגמתם לעמוד על הקלות מהכללים הנוקשים בהלכה הקדומה), אך הסיבות העיקריות לכך הן טכניות: לא שרדו לידינו כל המגילות הגנוזות (ואף המגילות שבידינו לרוב קטועות מאוד), ורוב ספרות חז״ל הינה פלפולי דעות בניסיון להגיע להלכה הכי צודקת – דבר שיוצר פרטנות ועומק להבחנות. מאידך, בתחום ששרד היטב במגילות קומראן ואילו לחז״ל לא היה צורך/מימוש הלכתי בו, הוא הלכות המלחמה, ואכן בין מגילות קומראן (בעיקר מגילת המלחמה – בני האור נגד בני החושך), יש פירוט הלכתי רחב (קודיפיקציה) של שיטות וכלי המלחמה (מקצתם משווים לקרבות החשמונאים הראשונים בפרק בעניין). יש לציין שמגילה זו (מה״מ/או״ח) מאופיינת בדרישת פסוקים רבים מהחומש, ופרשנות פשט, וייתכן שהיא מהווה אבן דרך להמשך מדרשי ההלכה שבחז״ל.

יש לציין כי גם בתורה יש קודיפיקציה של פירוט הלכות קטנות, בעיקר בענייני קורבנות (ועדיין במגילות קומראן יש פירוטים נוספים בכותרות; ולחז״ל יש משניות שחלקן תואמות בעניין).

אך עדיין בתורה אפשר להבחין בהיררכיה של החוקים: החל מעשרת הדיברות, מצוות בני נוח, פסוקים רבים שמדגישים את הצדק/ה והחסד; עיקרי המצוות (דאורייתא בלשון חז״ל); תקנות חכמים (דרבנן בלשון חז״ל – יש כאלו בעדת קומראן); הנחיות מוסריות; נהלים; מנהגים וכדומה. היררכיה זו מלמדת שברמות הנמוכות של החוקים, שמירתם אינה חובה, או הפרתם אינה חמורה כמו המצוות/החוקים שמעליהם, וכן ככל שהם ברמה יותר נמוכה, כך גם הם יותר נתונים לשינויים לפי הזמן והמקום, בעוד חוקי התורה הם עקרונות הנצח שמהם יש לפסוק בהתאמה בכל דור ואופיו.

ט.ז.5.א. האם יש במגילות קומראן קודיפיקציה?:

האם יש במגילות קומראן קודיפיקציה? כן, אך זאת בעיקר בקבוצת המגילות הרביעית של מורה הצדק. חריג לכך הוא מגילת המקדש, שהינה קדומה וראשיתית, ויש בה מאות הלכות פרטניות וטעמים למצוות התורה, שכן היא הנוסח המלא והמורחב לפני חלוקת 3.5 ספרי החומש האחרונים (ממתן תורה במעמד הר

---

[691] להלן מסיכומה של נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 336: ״אמור מעתה, בעת חיבורה של מגילת המקדש, ולאחר מכן, בזמנם של בעל ברית דמשק ומחבר ממ״ת, לא הוכרו המדרשים כקטגוריה מובחנת, לא לבשו צורה ספרותית משלהם, לא מוינו לסוגים ולא נתעשרו במונחים מיוחדים. אבל אין ספר שמאתיים שנה ויותר לפני החורבן כבר נהג השימוש בפסוקים במגוון דרכים, שטרם נקראו בשם, לצורך יצירת הלכה חדשה ותמיכת הלכה קיימת. ועוד, בתקופה מוקדמת זו כבר אפשר להצביע על שני מקורות של נביעת ההלכה, שהמתח ביניהם יוסיף וילווה את כל היצירה הרבנית המאוחרת לדורותיה: מסורת עתיקה בצד פרשנות יוצרת, ובמינוח התנאי – הלכה ומדרש. עם זה, הרפלקסיה המוכרת לנו מעולמם של חכמים כלפי תופעה זו עדיין לא התקיימה בשלב ההוא. רוצה לומר, הספרות הקומראנית אינה מודה במישור הטרמינולוגי בשני מקורות הסמכות הללו ואינה מרצה להם סוגות ספרותיות נבדלות ומינוח מיוחד.
ראו גם: הלברטל, תולדות ההלכה.

סיני לדברים). עם זאת, גם עליה יש למשל עשרות מגילות טהרה פרטיות של הלכה למעשה בקבוצת המגילות הרביעית של מורה הצדק.

אמנם עדת קומראן ייסדה את ההלכה, אך זאת במספר מוגבל של הלכות לכל תחום ותחום. גם בשאר התחומים והמסורות, המגילות נוגעות במצוות באופנים שונים. אפשר לרכז אופנים כאלו לסדר אחד, כמו למשל לאסור את כל המצוות הנוגעות לשבת מהתורה ומהמגילות, ואלו מסתכמים לסך של כ-3 דפים של הלכות. אמנם עליהם צריך לעשות פירושים, מה גם התוואים השתנו.

כנראה החריג הגדול לכך הוא תחום החוכמה והמוסר. הרי כבר בתנ"ך 3 ספרים דנים ומרחיבים תחומים אלו, ובספרות החוכמה בקומראן (הכוללת את בן סירא), אלו זכו לאלפי הלכות (ראו בפרק בעניין). ניתן להכליל כאן הרבה מהאגדות של חז"ל שהמטרה היא מוסר ההשכל (ואילו הדיוק בפרטי הסיפור נתון בספק) - הגדרתי אלו בפרק האגדה כמדרשי מחשבה.[692]

טז.5.ב. האם הקודיפיקציה טובה או גרועה לדת?

לכאורה היא מרבה חוכמה ודקדוק של ירידה לפרטים קטנים, ומאידך היא מרחיקה רחוקים שבקושי מתחברים למצוות ולעקרונות הגדולות. האם יתר העיסוק בדקדוקי הלכות בא על חשבון עשייה וחסד? האם לכך התכוון משלי יט' 27 ('חֲדַל בְּנִי לִשְׁמֹעַ מוּסָר לִשְׁגוֹת מֵאִמְרֵי דָעַת') וקוהלת יב' 12 ('יְוֹתֵר מֵהֵמָּה בְּנִי הִזָּהֵר עֲשׂוֹת סְפָרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ') באופן שסותר הרבה ממצוות הלימוד וההוראה בתורה? הרבה פעמים התוצאה היא ש'הגדר יתר על העיקר' (בראשית רבה יט' 3).

ואילו הבעיה הגדולה של הקודפיציה, גם אם היא נכונה (מה שלא חל בחלק מההלכה הרבנית נוכח שורשי הלכה שגויים מבתי שני), שהיא פחות מותאמת לשינויי הדורות, במיוחד לעומת עקרונות גדולים שניתן ליישם וממש אותם בתוואים המשתנים של המצאיויות המתפתחות והמשתנות.

למעשה, הקודיפיקציה מאפיינת כעת רוב החיים המודרניים, החל ממערכות משפטי ובירוקרטיה, מיסוי, תתי-תחומים במחקר ואקדמיה, נהלים ומידע רב שחלקו מתגבש לנורמות וחלקו נתון לפרשנויות ויישום. יש להשוות את היתרונות והחסרונות האלו גם לדת, שעד כה הדת לא התייחסה אליהם בהשוואה לתאריך שהיא עצמה עברה.

יחסים אלו הביאו למצב הדת היום, שלמרות שיש ידע רב ודעות כתובות ונגישות על כל נושא ועניין, כולל ובפרט בספרי ודקדוקי הלכות על התורה, הגישה למקורות המקוריים של עדת קומראן עדיין נמוכה, וככל שחזרה זו תתחזק – כך יחלשו אלפי הלכות שונות שאינם יוצאים מהם ישירות, או שתרומתם הדקדוקית נמוכה מתועלתם.

---

[692] ובדומה הגדירם הרמב"ם: 'אבל יש בו (במדרש) תכונה גדולה, מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות. הדרשות ההן, כשיסתכלו בהן הסתכלות שכלית, יובן בהן מהטוב האמיתי מה שאין למעלה ממנו'.

כתוצאה מעליית בעלי הדעות על בעלי המסורות, לצד ריבוי המדרשים מכל הסוגים, פחת המשקל של התושב"ע ככלל, ושל יכולת האבחנה בין מהו הלכה למשה מסיני או התהוות והכרעה בין דעות ומחלוקות. לכך גם השפעה שלילית על מגילות קומראן הדתי, שבמקרה הטוב מעניקים להם עוד דעה מבין שלל הדעות בימי בית שני (ובמקרה הגרוע דיעה שלכתחילה פסולה כי אינה מבית מדרשם של חז"ל). ראו בהרחבה בחלק/שער על דתיים והלכה להיום.

הצדוקים קיבלוהו ללא ניסיון לחקותו – כיוון שלא היתה להם התגלות.

טז.5.ג. חסרונות הקודיפיקציה:

הוכחה (נוספת) לכך שהפיתוח והשכלול של חז"ל הינו יצירה שאינה מסורת קדומה, היא מהדיונים התיאורטיים שאינם מציאותיים שהתלמוד מוסיף, ומתרץ אותם שמטרתם לתת שכר לדורשיהם ולומדיהם. אלו מלמדים על חידושים מפותחים שחורגים מההלכה למעשה שמאפיינת את ראשוני חז"ל עד האמוראים.

יז. בין מחלוקות למסורות דומות לחז"ל; בין תאימות לפשט ודקדוק התורה להקלה

יז.1. יחסית למקרא - האם חז"ל הקלו או עדת קומראן החמירה?

אין זה סוד, שהפרושים וחז"ל ביטלו את רוב דיני הטהרה המקראיים, וזאת ללא חידושים תורניים, אלא הנושא דעך ולא נשמר. תהליך זה קרה גם מגנאי של חז"ל על זרמים אחרים ששמרו על הטהרה יותר מהם.

למרות זאת, סיכמה יפה ורד נעם בעמ' 325 לספרה 'מקומראן למהפכה התנאית': 'נראה שנקודת המוצא הלא מודעת של החוקרים הייתה פעמים רבות ההלכה של חז"ל, ולפיכך תפסו את ההלכה הכתתית כמחמירה במיוחד. ברבים מהמקרים שנבחנו בספר זה, ההלכה הקומראנית אכן מחמירה בהשוואה להלכה הרבנית, אבל בדיקה מקרוב מעלה שהיא משקפת **היסקים פשוטים ומתבקשים מן הכתוב (המקרא), בעוד הקולה התנאית היא המציינת מהפכה מפתיעה כלפי פשט המקראות**', ובדומה בעמ' 329-330.[693]

[693] 'לסיכום: הטענה בדבר נטייתה הנחרצת של ההלכה הקומראנית להחמיר איננה מדויקת מכמה פנים: (א) במקרים רבים ההלכה הקומראנית אכן מחמירה ביחס לזו של חז"ל, אבל אין זו חומרה ' אובייקטיבית' כי אם רלטיבית. ההלכה הקומראנית משקפת נאמנה את פשט הכתוב או את המסורת הקדומה, ואילו ההלכה הפרושית-רבנית יזמה מהפכה נועזת לקולה בפרשנות המקרא או בצמצום תחולתה ומעמדה של מסורת קדומה - פטור של הבית וכלי האבן מטומאה, צמצום מרחבי השילוח אל גבולות ירושלים, פטור של הבית וכלי האבן מטומאה, צמצום מרחבי השילוח אל גבולות ירושלים, פטור מטומאת עובר מת, מיעוט המשקים המכשירים לטומאה, החלת החובה להרחיק קברים על ערי לווים בלד, צמצום הטומאה בכלי חתום למי חטאת ולקודשים (ב) במקרים אחרים מייצגת ההלכה הקומראנית דווקא קולה לעומת המקבילה הפרושית-הרבנית, שכן זו משקפת שכלול מושגי עתיר השלכות (הרחבת טומאת האהל, יצירת שרשרת המגע, טומאת כלים במגע) שהיה זר לקורפוס הקומראני, או מסורת חוץ-מקראית מחמירה (טומאת אבר מן החי) שנדחתה בידי יוצרי הקורפוס הזה. (ג) עם כל זה, ראינו בסעיפים הקודמים גם מקרים בודדים של חומרה אובייקטיבית לעומת המקרא: צירופן של נידות ויולדות אל הזב המשולח ממרחב החולין; החלת טומאתו של מת שלם על עצם לטמא באהל; זיהויו של מרחב הקודש – המשכן – עם ירושלים כולה. נראה שדוגמאות ספורות אלה אינן מספיקות כדי להגדיר את הנטייה לחומרה כמאפיין ראשי וכמניע מרכזי בתורתה של הכת.

ידועים דברי הנביאים שעקרונות המוסר והצדק חשובים מפולחן ולקורבנות, אך דווקא הנביאים האחרונים (כגון חגי ב׳ 11-13) – שדבריהם קרובים (בזמן) לתקופה הנדונה, הדגישו את שמירת דיני הטהרה המקראיים, ונבואות מפורטות על כך מובאות בספר החיצוני דברי גד החוזה כ׳-כג׳.[694]

יז.2. מסורות הפרושים וחז״ל שקרובים לעדת קומראן:

- הפרושים שמרו את המצוות בראש חשיבותם ובאורח חייהם,[695] ולכן התיאורים החריפים במגילות הכיתתיות של אי-קיום המצוות (כגון: עברות על תורת משה, טומאה, גילוי עריות, גזל אלמנות ויתומים,[696] זולת שיבוש לוח השנה) אינם מתאימים לתיאורי עבירות אלו (אלא רק למתייוונים שנטשו אורח חיים דתי).
- הפרושים הראשונים סידרו והקפידו על מסכתאות שלמות בענייני טהרה, ובכללם הלכות הסותרות את הקלת חלקם בתחום בעניינו: ׳אין אדם נכנס לעזרה לעבודה אפילו טהור, עד שיטבול׳ (יומא פ״ג מ״ג),[697] ואף התרחקו מעם הארץ שלא קיבל על עצמו לאכול חולין בטהרה (׳חולין על טהרת הקודש׳, אך ביטלו רוב הלכות אלו בהמשך).
- יוסי בן יועזר כונה ׳חסיד שבכהונה׳ (חגיגה פ״ב מ״ב), הקפיד על ענייני טהרה וגזר על טומאת ארצות הניכר ועל כלי זכוכית, ותיאור מותו אינו תואם למות איש הכזב. ייתכן ואף הלכה קצרה שקשה להבין פשרה, עולה עם מגילות קומראן דווקא. לפיכך מוצע לעיל שהינו אחד המועמדים לזיהוי עם מורה הצדק. מאידך, בהלכות נוספות הקל בטהרה (ראו לקמן). ראו בהרחבה בפרק בעניינו.
- ביטול מעשי של עונש מוות בחז״ל – לאחר שעדת קומראן ביטלוהו בנדר (ראו פרק בעניין). זאת בניגוד לגישת הצדוקים (קדמה״י יג׳ 294; כ׳ 199).
- כוהן בנפרד ממלך (קידושין סו׳), כאמור באזכורי המגילות על כהן עם משיח ישראל (סרך העדה 2 ועוד).
- ׳ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול׳ (משנה הוריות ג׳ ח׳).[698]
- המבקר הינו הבוחן והמלמד של כהן פתי, שאינו בקי הלכות נגעים (ברית דמשק יג׳ 4-7).[699]

---

[694] ׳ואת אשר אמרתי לרועה השה לאמור הנה המקום אתי לטהור ולא לטמא כי אלהי קדוש אני ואין לי חפץ בטמא כי אם בטהור; האף שזה וזה מעשי ידי ועיני פקוחות על שניהם בכלל; אבל יש יתרון משפעות טמא לשפעות טהור כיתרון הצל מהאדם; כי הצל אינה באה אם על יד אדם ומתוך כח האדם ניתן הצל לעיף ויגע לטהור וטמא ולוי הכח אין הצל כן הדבר הזה׳ ופסוקים נוספים בפרק זה (א׳).

[695] בכתבי יוסף בן מתתיהו – מלחמת היהודים: הפרושים ידועים בתור שומרי החוקים ותומכי החוק (א׳ 110); הפרושים שומרים על החוק בדייקנות והם האסכולה הראשונה (ב׳ 162). קדמוניות היהודים: הפרושים מעבירים לעם חוקים שנמסרו מדורות קודמים ואינם כתובים בתורת משה (יג׳ 297). הם גאים בידיעה המדוקדקת של החוקים (יז׳ 41); הם רואים חשיבות בשמירה על החוקים שנמסרו להם ומכבדים את הזקנים (יח׳ 12). חיי יוסף: הפרושים ידועים בתור מומחים בחוקי אבותיהם (191). בברית החדשה – פאולוס מעיד ששמר על מסורת אבותיו בהיותו פרושי (אל הגלטיים א׳ 14); במעשי השליחים כב׳ 3 מתואר גמליאל כמלומד בדברים השייכים לאבות. שם גם מעיד פאולוס שהפרושים הם הקבוצה המקפדת ביותר על חוקי האבות (דו׳ 5). במרקוס ז׳ 1-15 מתוארים הפרושים כדבקים במסורת המצווה עליהם ליטול את ידיהם ודבקים גם במסורות אחרות. מתי כג׳ 2-4 מספר שהם יושבים על כיסא משה ומכבידים על העם בחוקיהם.

[696] ראו למשל: ברית דמשק ד׳ 12 – ה׳ 14 ובפרט ה׳ 12: ׳על חוקי ברית אל לאמר לא נכונו׳; ו׳ 11-14; פשר חבקוק ח׳ 8-13; ט׳ 4-6; יב׳ 7-10.

[697] יהושע בן פרחיה טימא ׳חטים הבאות מאלכסנדריה׳ מפני הרטיבות שבספינה, ואמרו על זה חכמים (בלשון חריפה): ׳אם כן, יהיו טמאות ליהושע בן פרחיה וטהורות לכל ישראל׳ (תוספתא מכשירין פ״ג ד׳).

[698] הספרא לויקרא יג׳ דורש זאת מלשון הפסוק או אל אחד מבניו הכהנים ׳ואף כהן בעל מום או שוטה׳, ומשנה נגעים יב׳ ה׳ קובעת שאפילו בן לוי או ישראל תלמיד חכם אינו רשאי להורות פסק מוחלטת בתחום זה.

[699] ׳ואם משפט לתורת נגע יהיה באיש ובא הכהן ועמד במחנה והבינו המבקר[699] בפרוש התורה. ואם פתי הוא - הוא יסגירנו, כי להם המשפט׳.

הפרושים, בניגוד לחז״ל, היו כת שנאבקה על ההנהגה, בעיקר נגד הצדוקים בתקופת החשמונאים, ונגד הורדוס. הפרושים גינו נזירים, שהם כתר הפרישות (נזר-כתר) ואחיי הנביאים (עמוס ב׳ 11),[700] כנראה מכורח היות קרובים לזרמים אחרים של טובלי שחרית איסיים וחסידים שמקפידים על טהרה יותר מהם.

יז.3. <u>מסורות הפרושים שקרובים לאפרים ובמיוחד ל: ׳כיא בחרו בקלות׳ [פשר לתהילים לז׳, א׳ 26]:</u>

- הפרושים התירו טומאה בציבור (פסחים עז׳; ספרא במדבר א׳) ועלייה לרגל גם של טמאים, בניגוד לפשט התורה ובפרט לדברי הימים ב׳ ל׳ 20, ובפרט טומאת מת בהר הבית, ואפילו את המת עצמו! (פסחים סז׳; נזיר מה׳),[701] וכאלו הלכות שונות לעניין המקדש.[702] מאידך, דווקא רבי אליעזר בן הורקנוס השמותי, הוא שטיהר כלים שונים בניגוד להחמרות של חז״ל (ובפרט שעל ׳תנורו של עכנאי׳ נידוהו).
- הפרושים דרשו בחלקות: חז״ל עיוותו ׳טהור מכל טומאה׳ (ספרי, במדבר קכד׳)[703] בהציגם את הטבול יום, כאשר בפשט התורה ברי שהינו כחצי טהור (ראו הרחבה בפרקון ׳2 הקולות הקיצוניות עד דיסוננס – הטמאת הכוהן המטהר את הפרה אדומה והמת עצמו בהר הבית׳). בדומה, איש עתי אפילו בטומאה (ספרא, אחרי מות ד׳ 8).
- הפרושים הכו את קורבנות הקודשים ללא שחיטה בטבעות (ראו בפרק על יוחנן), ואכלו דגים ללא הריגתם (ראו בפרק הכשרות).
- הלכותיו המקלות של יוסי בן יועזר תואמות לכינויו ׳שריה׳ (המקל) לפי חז״ל, וכן ל׳איש הכזב׳ לפי עדת קומראן. מאידך נקרא ׳חסיד שבכהונה׳ – ולפיכך ראו לעיל בפרק ׳מינוי מורה הצדק על עדת קומראן, יחסו לבן סירא ושמעון הצדיק׳ על קרבתו עד ניתוח האפשרות שהוא מורה הצדק.
- עדת קומראן מציינת שאפרים-דורשי החלקות משפיעים על העם, וכך גם יוספוס מספר על הפרושים (ראו פרק בענין).
- עדת קומראן (ופשט התורה) קרובה לדעת בית שמאי ב-18 המחלוקות עם בית הלל, כגון: טומאת כלים ממשקה לפי ויקרא יא׳ 34: ׳וְכָל מַשְׁקֶה אֲשֶׁר יִשָּׁתֶה בְּכָל כְּלִי יִטְמָא׳.

---

[700] ׳וָאָקִים מִבְּנֵיכֶם לִנְבִיאִים וּמִבַּחוּרֵיכֶם לִנְזִרִים׳. גם בבראשית מט׳ 26.

[701] ׳תניא, טמא מת מותר ליכנס למחנה לויה, ולא טמא מת בלבד אמרו אלא אפילו מת עצמו, שנאמר ׳ויקח משה את עצמות יוסף עמו׳ - עמו במחיצתו׳. בדומה: מדרש אגדה (בובר) ויקרא, אמור כא׳ 1: ׳ומעשה היה ברבי עקיבא שתפסוהו וחבשוהו בבית האסורים והיה ר׳ יהושע הגרסי משמשו. פעם אחת יום הכיפורים היה ולקח רשות מר׳ עקיבא והלך לו לביתו. בא אליהו ז״ל ודפק על פתח הדלת, אמר לו: מי אתה? אמר לו: אליהו אני. אמר לו: מה תרצה? אמר לו: באתי להודיעך שרבי עקיבא רבך מת. מיד הלכו שניהם כל הלילה עד שהגיעו לבית האסורים, ומצאו הפתח פתוח ורב האסורים ישן וכל העם ישנים. באותה שעה הגיע אליהו אצל הפתח ונפתח הפתח. נתחזק אליהו ונטפל בו. אמר לו ר׳ יהושע: ולאו כהן אתה? אמר לו: בני, אין טומאה לצדיקים ולא לחכמים. וכשיצאו מן המערה נסתם פיהו והודו ושבחו למי שאמר והיה העולם. וכשבאו, אמר אליהו לר׳ יהושע הגרסי: לך אמור לחכמים שילמדו לתלמידהם כי אין טומאה לצדיקים. ועל זה משה רבינו הזהיר לכהנים: ״לנפש לא יטמא בעמיו״ – אבל למת מצוה ולצדיקים ולחכמים אין להם טומאה׳; תוספות בבא מציעא קיד׳ II: ׳וכן מצינו כשהיה קובר את רבי עקיבא היה דוחה, שאמר ליה: וכי אינך כהן? אמר ליה: צדיקים אין מטמאין׳. בהקשר זה יצויין כי או״ח ט׳ 8-9 (והמקרא) סותר את דעת בית הלל שלגויים אין טומאת מת. כך תיארה זאת נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 340: ׳מכיוון שההלכה התנאית החזיקה במסורת הקדומה שצירפה את שילוחו של טמא המת אל זה של משפחת הטומאות הקלות, הותר גם הוא בכניסה להר הבית כמותן, בניגוד להנחות היסוד המקראיות והתנאיות גם יחד. בשלב השני התרחשה בהלכה התנאית מהפכה מדימה ממש – הטמא אצמו הותר בהכנסה אל תוך הר הבית. טיבו המאוחר והמהפכני של היתר זה ניכר בבירור מאופיו המתריס ומהיגדים ומ׳סולמות טומאה׳ תנאיים מוקדמים יותר, הסותרים אותו בעליל... הסתירה במעמדו החמור של המת במקורות אחדים לבין ההיתר המפתיע להכניסו להר הבית קרובה לסתירה בין הסלסול הגדול בטהרת פרה הפרה האדומה, לבין ההיתר המתריס לעשותה בכוהן טבול יום׳, וראו ניתוחה בעמ׳ 191-198.

[702] עירובין קד׳ II: ׳המכניס שרץ למקדש - פטור׳.

[703] כת״י ותיקן 32. מהד׳ כהנא, עמ׳ 400.

- צוואת לוי יד׳ 6 מציינת: ׳ובנות גויים תקחו לנשים, בטהרכם אותן שלא כחוק׳, ואילו הלל הזקן הקל בכך: ׳בא אותו הגוי לפני הלל הזקן, גיירו, ואמר לו: מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך, זהו הרעיון המרכזי בתורה, וכל השאר פירוש לזה, וכדי להבינו - המשך ללמוד׳ (תרגום שבת לא׳).
- רבי עקיבא ניסה (והצליח במידה רבה) לדחוק ולהחליף את כבודו ותפקידו של חֲנוֹךְ בן ירד (סנהדרין לח׳ II; חגיגה יד׳-טו׳). ראו פרק בענין.
- דרכם של הפרושים וחז״ל לפירוש החומש היתה גם במדרש אלגורי (בניגוד לדרך הפשט הדקדוקי של עדת קומראן [ברית דמשק טז׳ 2]) וייתכן ועל כך הטיפה עדת קומראן: ׳דורשי החלקות׳. זוהי במובהק דרכם של שמעון בן שטח נגד ינאי (על כך בפרק על ינאי), ושל יוחנן בן זכאי נגד הצדוקים (ראו בפרק ׳בסיפורי המחלוקות של הפרושים נגד הצדוקים, הצדוקים צודקים׳). יתכן שחז״ל אימצו את הפרשנות הפשרים האלגורית של עדת קומראן לנביאים-כתובים, ויישמו אותה על התורה – ראו בפרק בעניין. בנצרות כבר יש הטפה חריפה עם אסמכתאות אטימולוגיות קרובות לבתי שמאי והלל,[704] וכך גם פירש מנחם קיסטר את מקור שמם.[705]
- נטע רבעי (ויקרא יט׳ 23-25) ניתן לכוהנים לפי ברית דמשק (קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ ??) בניגוד למעשר שני שניתן לבעלים. בהמשך המגילה נפסק שמצווה זו חלה גם ב׳ארץ מגורים׳, מהשוואה ליחזקאל כ׳ 38,[706] היא כנראה הגולה. חז״ל נחלקו בעניין.
- פטור של הבית וכלי האבן מטומאה, צמצום מרחבי השילוח אל גבולות ירושלים, פטור של הבית וכלי האבן מטומאה, פטור מטומאת עובר מת, מיעוט המשקים המכשירים לטומאה, החלת החובה להרחיק קברים, צמצום הטומאה בכלי חתום למי חטאת ולקודשים.[707]

רוב דיני הטהרה נחלשו עד שבוטלו בחז״ל, כרוח האמרות: ׳הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח, המעשרות נטלו את שומן הדגן׳ (תוספתא סוכה טו׳ ב׳; מעשר שני ה׳ ל׳; סוטה ט׳ יג׳); ׳משמת רבן גמליאל הזקן, בטל כבוד התורה ומתה טהרה ופרישות׳ (סוטה ט׳ טו). אולי פירשו את זכריה יג׳ 2: ׳וְאֶת רוּחַ הַטֻּמְאָה אַעֲבִיר מִן הָאָרֶץ׳, כביטול טומאה כשלב מביטול המצוות (ראו על כך בפרק הנצרות).

יז.4. הסברים למגמת ההקלה ההלכתית של הפרושים יחסית לעדת קומראן

- התורה היא שמצווה את הכוהנים (ובכללם עדת קומראן והצדוקים) להלכות מחמירות יחסית לעם (וגם חז״ל מציינים זאת, כגון: ׳וקדשתו׳ – קדימות הכהנים). היות וחז״ל אינם הגמוניה כוהנית, הרי שאינם נדרשים לקיום רמת ההלכה הכוהנית הגבוהה – ומכאן עיקר הפער. הפרושים הראשונים ניסו לקבל על

---

[704] בתרגום ארמי ובשרידי ׳פשר׳ של כת יהודית-נוצרית (שהובאו בפירושו של הירונומוס לפסוק ??), נדרש על בית הלל ושמאי שהם מתעי העם, שיהיו לנגף ולמכשול (יש שם ׳אטימולוגיות של דופי׳ לשמות הלל ושמאי: לגבי האטימולוגיה לשמו של שמאי ראו: אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ירושלים 1957, עמ׳ 17; ג׳ אלון, תולדות היהודים בארץ ישראל בתקופת המשנה והתלמוד, תל אביב תשכ״ז, עמ׳ 187, הערה 336).

[705] לדעת קיסטר, לתולדות כת האיסיים, הערה 79, ׳שמאי׳ נדרש מן השורש ׳שמם׳=להחריב, ו׳הלל׳ מן ׳חלל׳, ושמא כדאי להשוות לירושלמי חגיגה ב׳ ג׳ [עח׳ ע״א]: ׳ישמו בתיהם של אלו שישמו את בית אלוהינו׳, ובבית שמאי הדברים אמורים; ׳אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת׳ בסיפור תחילתו של הלל (בבלי יומא לה׳ II).

[706] ׳וּבָרוֹתִי מִכֶּם הַמֹּרְדִים וְהַפּוֹשְׁעִים בִּי מֵאֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם אוֹצִיא אוֹתָם וְאֶל אַדְמַת יִשְׂרָאֵל לֹא יָבוֹא וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יי׳.

[707] נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 329.

עצמם 'חולין על טהרת הקודש' ולשמור רמות טהרה גבוהות, אך בסופו מתקופת התנאים רוב ההלכה שנפסקה היתה במגמת הקלה.

- קבוצת אפרים-דורשי החלקות נטמעה בעם: 'עזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל' (פשר נחום ג' 5). הפרושים יצאו מהעם (ואף מגרים). מכאן שאפרים-דורשי החלקות נטמעו גם בפרושים, וכך הפרושים קיבלו-אימצו מספר הלכות מקלות של אפרים. היות ובשלבים שונים החשמונאים והעם גם אימצו חלק מההלכה הקומראנית, זו גם נטמעה בפרושים. מאוספי שאריות אלו ניסו הפרושים להרכיב הלכה מלאה, והיות והכלל שאימצו ונקטו הינו כדרכם של בית הלל: 'כוח דהיתרא עדיף'.
- ייתכן וגישה מקלה זו הושפעה כתוצאה מביטול עונש המוות בנדר ע"י עדת קומראן - תחום שהוטמע היטב בחז"ל (ראו פרק בעניין).

מאז שנטמעו חסידים ואיסיים בחז"ל, פחתו דרישת החלקות וההקלות בחז"ל, ונדמה ששיא הטהרה היה בימי אושה,[708] שהקפידה על הלכות 'חבורה' לעומת עם-הארץ. החל מהאמוראים וביתר שאת מהגאונים, מגמת הרבנים היה לדרוש בתמימות את התורה, ולנסות לתקן כמה שאפשר קשיים פרשניים ומסורות תמוהות. מאידך, הלכות הטהרה נדחקו ונחלשו. אפשר שההבחנה בין הפרושים לחז"ל מקורה בהיטמעות חסידי עדת קומראן בפרושים וקבוצות נוספות, שדחקו את הפרושים, ומאז הם חז"ל, שהתחילו ומאופיינים בריבוי ומיסוד ההלכה.

טענתי שהפרושים וחז"ל אימצו את ההלכות שהצליחו לאסוף, באופן שלא תמיד ידעו את מקורן של הלכות אלו, כך שאצל חז"ל התערבבו הלכות נכונות שהתקבלו מחד מעדת קומראן, ומאידך גם הלכות אנטי-תורניות מאפרים-דורשי החלקות. יתרה מזו, כיוון שבתקופה מסוימת אפרים דורשי-החלקות הצליחו להשפיע על רוב העם להתיוון (פשר נחום ב' 8; קדה"י יג' 288),[709] עדת קומראן או מחנותיה בתקופות שונות, הצטיירו ותויגו ככתות משנה שאינן בזרם המרכזי של עם ישראל. משכך, חז"ל סברו שיש להמשיך להתקרב למנהגים המקלים שרווחו אצל רוב העם, בין אם כך קיבלו ממסורת, ובין מכיוון שעם הארץ נוהג, מעצם טבעו, בפחות הקפדה על מצוות התורה ובעיקר דקדוקי הלכה. השערתי שהפרושים-הראשונים ניסו להשלים חלל הלכתי מהתקופה שבית צדוק כיהנו, אך נוכח הימים הרבים שעברו מאז, וכשאר בדור האחרון שלטו אפרים המתייוונים ששאריות הלכותיהם המקלות היו ידועות והתקבעו בעם – חלקן אומצו ע"י הפרושים הראשונים, וכך נותרה אצל הפרושים מסורת מעורבבת. ובלשונה של ורד נעם: 'פעמים שהשיטה ההלכתית החלוקה והקדומה של עדת היחד חופשת את השורשים העתיקים המשותפים לה ולהלכה התנאית המאוחרת. בכך היא מאפשרת היכרות עם כיברת הדרך הארוכה שעברה ההלכה התנאית למן ימי הבראשית שלה, והבנה חדשה של ההעזה מעוררת ההשתאות שאפיינה את עיצובה של ההלכה הזאת ('המודל האנכי'). במקרים אחרים נוצר הרושם ששתי המערכות ההלכתיות – הקומראנית והתנאית – חלוקות מעיקרן ('המודל האופקי')' (מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 337).

---

[708] כגון אצל חכמי אושה. על כך ראו ספרו של פוסטנברג, טהרה וקהילה בעת העתיקה.

[709] פשר נחום ב' 8: 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים'; קדה"י יג' 288: 'וכל כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכוהן הגדול, מיד מאמינים להם'.

משכך, כאשר קיימות מסורות רבות דומות עד זהות בין עדת קומראן לחז״ל, ומאידך מגמות ומסורות גם נגדיות ומקלות מעט עד בצורה קיצונית ותמוהה, קשה להכריע זיהויים של הפרושים-הראשונים לפי הגדרותיהם של עדת קומראן. אפשר שהפרושים הם קבוצות הביניים (בית אבשלום או בית פלג, ראו פרק בעניינים) שפרשו מעדת קומראן לפני כן (ואולי כך מקור שמם). ייתכן והפרושים היו חלק מה׳רבים׳ וכך נשארו קרובים וחלק מהעם. מה שבטוח הוא שיש ביד חז״ל חלק ממסורות אפרים דורשי-החלקות, והרבה ממסורות עדת קומראן, והשינויים והמהפכות שהתחוללו בימי עדת קומראן, המשיכו להתחולל גם בימיהם של חז״ל, ובתוך חז״ל, כאשר בין חז״ל הראשונים (הפרושים) לחז״ל המאוחרים (אמוראים ועד ימינו) – ישנם הבדלים יותר גדולים מאשר בין עדת קומראן לפרושים הראשונים.

יז.5. <u>׳ככל אשר יורוך, לפי ספר התורה הכתוב׳</u>

נקודה מפרשת השבוע ׳שֹׁפְטִים׳ בהקשר למגילות קומראן: ההבדל המרכזי בין עדת קומראן לחז״ל, הוא שעדת קומראן היתה ההגמוניה התורנית הנבחרת (ראו בפרק 17. ׳התאמת עדת קומראן ל: נביאים, כנסת, זקנים, סופרים, חכמים, ראשונים׳),[710] ואילו חז״ל היו חכמים מקבוצות שונות שאספו מסורות ממקורות שונים, לצד פיתוח המדרש היוצר, וכך ההלכה התגבשה בכללים שונים. ההבדל המרכזי השני הוא סוג התורה המשלימה לתנ״ך: לעדת קומראן ספרות תורנית מחמש תקופות וסוגים שונים (הקדמונים; הר סיני; ימי וגלות בית ראשון; מורה הצדק ועדת היחד לאחר מותו של מורה הצדק), ואילו חז״ל אחזו שתורתם היא בעל פה (וזאת כורח הטמנת המגילות במערות; אי-היותם ההגמוניה התורנית הנבחרת; מהפכות פוליטיות ודתיות מסוף ימי החשמונאים, הורדוס והמרד הגדול). הבדל זה בא לידי ביטוי במגילת היסוד והקודש העליונה שמשמשת נוסח האב הקדום (<u>Urtext</u>) ל-3.5 ספרי החומש (שלהם נוספו ושולבו סיפורי מדבר סיני ותורות ובריתות נוספות כאוהל מועד וערבות מואב), ובה תוספת לאמור בפרשתינו (דברים יז׳ 10): ׳על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת׳ (מגילת המקדש נו׳ 4-3).

לעומתה, כך דרשו חז״ל על הפסוק: ׳אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין – שמע להם׳ (ספרי דברים קנד׳). ואידך זיל גמור. להרחבה ראו: פראד, <u>כי יפלא ממך דבר</u>.

יז.6. <u>׳עין תחת עין׳ (פרשת משפטים)</u>

האם עדת קומראן היתה כדעת הצדוקים, שסברו והתווכחו עם הפרושים, שמצוות התורה ׳עַיִן תַּחַת עַיִן׳ - משמעותה כלשונה הפשוט? נתחיל מתשובה הסופית: עדת קומראן כנראה סברה כמו הפרושים, ויותר נכון, הפרושים העתיקו דעתם זו מעדת קומראן.

בחומש התורה רווח עונש המוות, ובנביאים-כתובים יישמוהו במערכות המשפט, המלחמה והנקמה האישיים. לעומת זאת, מגמה זו התבטלה בשלהי בית שני. איך זה קרה?

[710] http://bit.ly/3aH815G

עדת קומראן ביטלה את עונש מוות בנדר: 'אנשי אמת ושונאי בצע [ונ]דר(ו) לא להמית איש' (מגילה 4Q275, Frg. 2, שורות 3-4) ;711 'וכל אשר יתעה לחלל את השבת ואת המועדות - לא יומת, כי על בני האדם משמרו, ואם ירפא ממנה ושמרוהו עד שבע שנים, ואחר יבוא אל הקהל' (ב"ד יב' 3-6),712 וכן גינתה עדת קומראן את כפיר החרון שביצע הוצאה להורג (פשר נחום א' 6-8), שממנה למדים כנראה גם על אי-נכונות לעונש מוות לאומי, גם כשזה נגד יריבי עדת קומראן-דורשי החלקות.[713]

אפשר להסיק גישה זו של עדת קומראן (ביטול עונש המוות) גם מפשט המורחב בנביא יחזקאל יח' 23: 'הֶחָפֹץ אֶחְפֹּץ מוֹת רָשָׁע נְאֻם אֲדֹנָי יי: הֲלוֹא בְּשׁוּבוֹ מִדְּרָכָיו וְחָיָה'. זהו היפוך הפשט בתוך התנ"ך (לעומת החומש). גישה דומה לזו קיימת גם בחיוב הקורבנות מספר 'ויקרא' בעיקר, לעומת גישת הנביאים - הממעיטה בחשיבות הקורבנות על פני צדק חברתי (בסרך היחד ג' 4-5 ; ה' 13-14, יש עיקרון דומה של כשרות טבילה רק עם תשובה). השוואה מעניינת של הרחבת הפשט בנביאים-כתובים קיימת לעיקרון 'לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל' (משלי כח' 10 ; ישעיה נט' 10), והמשיכה בעדת קומראן כהלכת פשט.[714]

יש לציין כי רוב עונשיה הכיתתיים של עדת קומראן (עיקרן בטור ו' בסרך היחד), הם הרחקה מסוימת של החבר החוטא מהעדה, כאשר העונש החמור ביותר הוא סילוק ללא החזרתו (אם כי לפי יוספוס לעיתים ריחמו עליו והחזירוהו). לא מצאנו בהלכותיה של עדת קומראן הכאה, למרות שדין המלקות היה רווח בהלכה הספרותית של חז"ל, ובצריך עיון כמה היה בפועל (ללא הכאה ע"י השלטונות).[715]

אין במגילות קומראן הלכה המתייחסת למצוות 'עַיִן תַּחַת עַיִן', אך נוכח האמור לעיל (מראיות עקיפות), ניתן להניח כי היות גישת עדת קומראן היתה קרובה לדעת הפרושים שביטלו את הפשט בעניין, ופסקו במקומו פסקו ממון – כדעת חז"ל (בבא קמא פד' II ומקבילות).[716] זאת בניגוד לדעת הצדוקים, אלעזר בן הורקנוס (התנא) ופילון.[717]

---

[711] קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 51. יש להדגיש שהלכה זו היא חלק מקבלת החברית בטקס הברית השנתי. ראו ניתוח של באומגרטן, מסורות הלכתיות קדומות במגילות ים המלח, עמ' 661, וכן הדימיון למכילתא דרבי ישמעאל, כספא כ' לשמות כג' ז' 2. לשון דומה יש באוונגליון של יוחנן יח 31: 'אין לנו רישיון להמית איש'. ראו גם: ירושלמי סנהדרין פ"א יח'; שבת טו'; עבודה זרה ח' II.

[712] מפסוק זה קשה להבין אם מדובר בעונש מוות או המרה לעונש אחר: 'על כל דבר אשר ימעל איש בתורה וראו רעיהו, והוא אחד אם דבר מות הוא, וידיעו לעיניו בהוכיח למבקר, והמבקר יכתבהו בידו רעיהו עד עשותו עוד לפני אחד, ושב והודיע למבקר אם ישוב וניתפש לפני אחד שלם משפטו' (ברית דמשק ט' 16-20). יש לציין כי במגילת 4Q159 קטעים 2-4 +8 שורה 4-6 (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 25) יש עונש מוות כנראה לזקן ממרא: 'דבר בישראל על נפש על פיהם ישאלו ואשר ימרה... יומת אשר עשה ביד רמה'.

[713] פשר נחום א' 6-8: 'פשרו על כפיר החרון [ ]מות בדורשי החלקות אשר יתלה אנשים חיים [ ]בישראל מלפנים כי לתלוי חי על הֹעֵץ'. לכאורה מורה הצדק מטיף על הריגת הרודפים השנואים של עדת קומראן?! כדאי להשוות למחלוקת על עדת זוממים, על כך ראו: נאה ושמש, עדים וזוממים, עמ' 293-315. שאלה נוספת לגבי דין זה – האם הביטול חל רק בנוגע בעונשים פנים-כיתתיים, או גם בעונשים לאומיים כמו של המלך? לפי שכאמור עדת קומראן גינתה את כפיר החרון שהוציא להורג (פשר נחום א' 6-8), נראה שהדין כוללני ומוחלט, אך דווקא הפרושים היו בעלי גישה פלילית מקלה, לעומת הצדוקים-הראשונים שהיו בעלי גישה פלילית מחמירה (קדמה"י יג' 294).

[714] ראו מאמר בעניין: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/99-stumbling-block

[715] בחז"ל העונשים יותר מגוונים מעדת קומראן, וכלולים בהם מלקות שאפילו מכפרות על עונש ה'כרת', שכנראה דינו משמיים: 'כל חייבי כרתות שלקו נפטרו ידי כריתתן' (מכות ג' טו'). במגילות קומראן אין אזכור ופירוש של עונש הכרת, אך יש הסבר לפער בין 70 ל-75 צאצאי יעקב אבינו היורדים מצריימה ביובלים מד' 34.

716 סכוליון א' למגילת תענית מציין שזוהי אחת ההלכות של הבייתוסין מספר גזירתא. מגילת תענית ד' בתמוז (כ"י אוקספורד) מציינת את הביתוסין שהולכים לפי הפשט: 'וּפָרְשׁוּ הַשִּׂמְלָה לִפְנֵי זְקֵנֵי הָעִיר', אך בברית דמשק (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34. QDf, 4 270Q4 Frg. 3, שורות 13-15) נמצאו בדיקות בתולים לנשים טרם הנישואים, כך שסביר שפשט זה לא נהג בעדת קומראן. מאידך ירושלמי סנהדרין ז' ג': 'יכול אם הרגו בסייף יהרגנו בסייף, במקל יהרגנו במקל' (בניגוד לסנהדרין ט' א' וז' א') ומקורו כנראה מיובלים ד' 32: 'על כן נחקק בלוחות השמים בכלי אשר המית איש את רעהו, בו יומת, באשר יפצענו – כן יעשו לו'.

717 למקורות וניתוח מעמיק, ראו: רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 98-104.

לפיכך ההנחה, שכשם שרוב הלכת חז״ל מקורה מעדת קומראן (כהוכחות שבספר זה), כך גם ביטול עונש המוות ע״י עדת קומראן, היה המקור לגישת התנאים המקלה כ: ׳סנהדרין קטלנית אחת לשבע שנים, ויש אומרים אחת לשבעים שנה׳ (מכות ז׳),[718] ואף לתחומים קרובים כמו: ׳בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות׳ (סנהדרין עא׳); ביטול הטקס ודין הסוטה (סוטה ט׳ ט׳).[719] גם יוספוס מתאר את הפרושים כמקלים בדין הפלילי (קדמה״י יג׳ 294).

המסקנה המתבקשת היא שרוב ההלכות של פשטני חז״ל והקראים אחריהם – אמנם קרובות לרוב מסורות עדת קורמאן, אך דווקא הדינים שבהם יש מסורת מיוחדת – אלו יותר מצביעים על יחס המסורת שעברה מעדת קומראן אליה. סוגיה מפתיעה זו מלמדת, שלא רק שאינינו יכולים לצפות את ההגות וההלכה של עדת קומראן כאשר היא לא שרדה לנו, אלא שיתרה מכך, לעדת קומראן יש ספרות הלכתית המכונת ׳נסתרות׳, שחלקה סותרת את הפשט או פרשנותה מורכבת מהנחות רבות הרווחות בפרשנות הדתית והמחקרית.

השפעות נוספות: ייתכן כי רוח גישה מקלה זו, השפיעה בחז״ל על תחומי הלכה אחרים, כמו הטהרה - בה חז״ל הקלו (ועל כך עדת קומראן הטיחה נגד יריביהם: דורש החלקות). דין שלכאורה סותר לתורה (אך מתאים לרוח הנביא), מקשה להבין את מהות הטפת עדת קומראן על יריביהם המקלים, בעיקר בענייני טהרה (שהם יותר מוחשיים ופחות נתונים לפרשנות מעין ׳פשר׳).

יז.7. מגילות דקדוק ועומק הפשט של איסי בן יהודה, והגעתן מהמערות

האם הפשטנים בחז״ל קיבלו והעבירו מסורות פשט מעדת קומראן, שכן עיקרון פרשנות הפשט הוא אבן דרך בשיטתה של עדת קומראן: ׳לשוב אל תורת משה כי בה הכל מדוקדק׳ (ברית דמשק טז׳ 2)? היות ואליעזר בן הורקנוס הביא את פשט שמנוגד למסורת עדת קומראן, התשובה ודאי שלילית. השאלה הבאה היא: האם חריג זה מעיד על הכלל – שהפשט בחז״ל תמיד היה כח פרשנות עצמאי (מדרש יוצר), ולא מסורת אבות שעברה והגיעה אליו? גם התשובה לכך תהיה שלילית, שכן למשל חסיד כמו איסי בן יהודה הביא פשט בטענת מסורת של ׳מגילת סתרים׳, וכזו אכן נמצאה במגילות קומראן.[720]

יש לציין שזרמים ביהדות ומחוצה לה, המשיכו בקו של פשט התורה הנגלה לעונש מוות, ומערכת המשפט שלהם בעלת גישה מחמירה לעונשים פליליים: אתיופים, צדוקים, קראים, מוסלמים. בזכות הלכה זו של עדת קומראן, העולם המודרני בעל הכרה בזכויות הפשט, תחילה ועיקר חייו, וכן כבודו – שזה תורת המוסר של יוסף בצוואות השבטים (המובחנת מדיני משפט בעדת קומראן, אפילו בפנים ההלכות של הוכחה חברית למול משפטית). יתרה מזו, שיא הנאורות הדמוקרטית של מועצת המשלך והמשפט ממגילת המקדש, גבוהה יותר ממערכות המשפט המודרניות גם בימינו – ראו על כך בפרק ׳66. מ-36 מועצת המלך (מ׳ המקדש) ל׳חבר ישראל׳ (ב״ד) ועד ׳חֶבֶר היהודים׳ (במטבעות)׳: http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

718 מאידך היו תנאים שהתפארו על הופכם תלמידים סוררים/רשעים לגל עצמות. נוסיף כי חז״ל גרסו שכלל, בכוחם לעקור מצווה מהתורה (יבמות פט׳ צ׳).

719 יש לציין בברית דמשק (4Q270 קטע 4 [קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 35]) מובא כנראה הפטור לסוטה אנוסה (שתואם לספרי במדבר ז׳ [מהד׳ הורוביץ עמ׳ 12]), ואז יש סתירה חלקית לביטול עונש המוות או לטקס שבמקדש, אך מעניין שגם בחז״ל יש הלכות לדין ולטקס ומאידך ביטולו (הלני המלכה תרמה טבלה של זהב שעליה נכתבה פרשת סוטה [יומא, ג׳ י׳]). השוו את הפרגמנט בשם ״עניין סוטה״ מגניזת קהיר הכולל הדרכה לבדיקה באמצעות מים המכילים עפר מבית הכנסת במקום מהמשכן ושמות מגיים במקום הנוסח ההלכתי שאמור להיכתב במגילה: ׳אין לנו לא כהן ולא מים קדושים ולא משכן... דע ובין שאם יהיה האדם ירא שמים בזה הזמן וינקה נפשו מן החטאות ומן הזדונות וידרוך דרך הטהרה... הוא דומה למלאך ולכהן גדול, כל מה שיעשה לא יחזור פניו ריקם...׳ (מיכאל שוורץ, פולחן המקדש בספרות המגיה היהודית, עמ׳ 67-63).

720 בבא מציעא צב׳: ׳איסי בן יהודה אומר ׳כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ [וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׳ (דברים כג׳ 25)] - בביאת כל אדם הכתוב מדבר׳. ככל הנראה, הלכה זו נמצאת במגילת קומראן 4Q159: ׳השדה יוכל בפיהו ואל ביתו לוא יביא להניחו׳. הספק נוכח הקטיעות לפני ואחרי שורה 5 זו – ראו: החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 24.

מרדכי הכהן זיהה את איסי בן יהודה כאיש מחתרת שחי במערות (נדרים פא׳; ירושלמי שביעית פ״ח ה״ה; ירושלמי נדרים פ״יא ה״א), בעל שמות רבים,[721] וסבר כי הוא קרוב לאיסיים.[722] דעתו התקבלה כמעט תמיד להלכה, אפילו נגד דעות רוב, וזאת כאשר לא למד עם חבריו (ירושלמי נדרים לו׳ ב׳),[723] ובעצמו גם נידה חלקם (מנחות יח׳ ב׳).

׳דאמר רב: מצאתי **מגילת סתרים**[724] בי רבי חייא, וכתוב בה: **איסי** בן יהודה אומר[725] ׳כִּי תָבֹא בְּכֶרֶם רֵעֶךָ [וְאָכַלְתָּ עֲנָבִים כְּנַפְשְׁךָ שָׂבְעֶךָ וְאֶל כֶּלְיְךָ לֹא תִתֵּן׳ (דברים כג׳ 25)] - בביאת כל אדם הכתוב מדבר׳ (בבא מציעא צב׳). ככל הנראה, הלכה זו נמצאת במגילת קומראן 4Q159: ׳השדה יוכל בפיהו ואל ביתו לוא יביא להניחו׳.[726]

על מגילות סתרים במשמעות של ספרי סוד נדון בפרק ׳ספרות הסוד כרוב המסורת של עדת קומראן והאיסיים; מגילות בחז״ל והמשנה כסוד׳, ורק יצוין שבמגילות קומראן הכיתתיות ישנם כתבי סתרים כגון מסוג צופן אתב״ש. גם התנא שמעון בן אלעזר/בן עזאי[727] מצא כנראה ספר חיצוני שאינו במגילות: עליית ישעיהו, לפיו מנשה הרג את ישעיהו. אם זהו בן עזאי, הרי שיש לו עוד כמה נקודות קרובות לעדת קומראן: לא נשא אשה, ובנו אליעזר בן יעקב, יוסי בן חלפתא, כתב את סדר עולם שאינו תואם ללוח השנה של עדת קומראן.

מסורתו זו של איסי הינה פירוש פשט המקראות (בניגוד לשאר דורשי פסוק זה בחז״ל), ותואמת לדרכה הדקדוקית-לשונית של עדת קומראן לחומש: ׳לשוב אל תורת משה כי בה הכל **מדוקדק**׳ (בברית דמשק טז׳ 2). מסורת זו קיימת במפורש גם בחז״ל: ׳מלמד שניתנה התורה, הלכותיה **ודקדוקיה** ופירושיה על ידי משה מסיני׳ (ספרא בחוקותי, פרשה ב׳, פרק ח׳); ׳אמר לו רבי **יוסי** בן דורמסקית, יהודה ברבי, עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים׳ (ספרי פרשת דברים פיסקא א׳).[728] פשט כמשמעו מציין גם ר׳ עקיבא (סוטה ח׳) שמדבריו משתמע ששאר פירושי התורה אינם כמשמעו)?! לצידה דרישות כמו שרבי עקיבא דחה את המוסכמה שיש 2 תורות (ספרא, בחוקותי ח׳).[729] רב כהנא מעיד על עצמו ש׳כד הוינא בר תמני סרי שנין הוה גמירנא ליה לכוליה תלמודא, ולא הוה ידענא דאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד השתא [=כאשר הייתי בן

---

[721] עיקריהם: יהודה איש הוצא (עיר בבל שממנה עלה הידועה גם כ״הוצל״), יוסי קטנותא, יוסף הכהן, ׳אנא איסי בן יהודה דהוא איסי בן גור אריה דהוא איסי בן גמליאל דהוא איסי בן מהללאל׳ (נדה לו׳ ב׳), וראו הצעות נוספות במאמרו של הכהן, כגון: רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי, יוסי בן קצרתא, רבי יוסי החסיד.

[722] מרדכי הכהן, ׳תולדות התנא איסי בן יהודה׳, סיני לד׳ (תשי״ד), עמ׳ רלג-רמ.

[723] ׳יהודה איש הוצא עביד טמיר במערתא תלתא יומין (התחבא במעשה שלושה ימים) מיקום על הדין טעמא (רצה לעמוד על טעם הדבר) מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? אתא לגבי רבי יוסי בן חלפתא, אמר ליה: אית לי טמי׳ במערתא תלתא יומין, מיקום על הדין טעמא: מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? קרא (רבי יוסי) לרבי אבא (אוורדימוס) בריה, אמר ליה: הדין טעמא מניין שחיי העיר הזאת קודמין לחיי עיר אחרת? א״ל (יהושע כא׳) ״תִּהְיֶיְנָה הֶעָרִים הָאֵלֶּה עִיר עִיר וּמִגְרָשֶׁיהָ סְבִיבוֹתֶיהָ״. תהיינה עיר - ואחר כך מגרשיה סביבותיה. אמר ליה (רבי יוסי ליהודה איש הוצל): מי גרם לך? (שלא ידעת זאת) דלא ילפתה עם חבירך (שלא למדת עם חבריך)׳. סיפור במקיל בשינויים יש בבבלי נדרים פא׳.

[724] וכך גם מסורות בתרגומים הירושלמים נגד פירושם של חז״ל, כמו ה׳בעירה׳ שהיא אש (ולא לשון בהמה).

[725] בחז״ל התנגדו להצעתו ופירשו אותה אחרת, אך גם יוספוס מסר הלכה זו (קדמה״י, מהדורת שליט, ירושלים ותל-אביב תש״ד, ד׳, כ״א, עמ׳ 234). על כך ראו: יהורם לשם, בביאת כל אדם הכתוב מדבר, עקבות פרושיים, חסידיים וכיתתיים ביסודה של הלכה.

[726] הספק נוכח הקטיעות לפני ואחרי שורה 5 זו – ראו: החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 24.

[727] ילקוט שמעוני מביא זאת פעם בשמו של שמעון בן אלעזר (רמז׳, רמז׳) ופעם בשמו של שמעון בן עזאי (רמז׳, שס׳).

[728] באופן יותר חריף בפרקי אבות: ׳הַמְּגַלֶּה פָנִים בַּתּוֹרָה שֶׁלֹּא כַהֲלָכָה, אַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, אֵין לוֹ חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא׳, אלא שהשאלה מהי ההלכה, ובעסקינן – מהו הפשט.

[729] גם דעתו של ר׳ עקיבא במקום שאין רק שתי תורות, אלא תורות הרבה (ספרא, בחוקותי ח׳), אפשר שמצביע על מסורות שונות ורבות שקיבל מעדת קומראן.

שמונה עשרה שנה כבר למדתי את כל התלמוד, אך לא ידעתי שאין מקרא יוצא מידי פשוטו עד עתה] (שבת סג׳). מקרה נוסף של הלכה זו מוזכר גם במכות כ׳ II ויבמות כד׳.

עדת קומראן משתמשת בפירוש זה גם ליובלים: ׳הנה הוא **מדוקדק** על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם׳ (ברית דמשק יח׳ 3-4). אמנם לצד פירוש זה, לעדת קומראן מסורת אגדתית רחבה לחומש, שגם עליה נדון בהמשך, ונעיר שבכלל אינה סותרת את הפשט, לפחות לא את הפשט שעדת קומראן פירשה בכתביה השונים.

איסי ממשיך בגישתו לפשט המקראות בעניין נידה, וכן: ״׳מִפְּנֵי שֵׁיבָה תָּקוּם״ (ויקרא יט׳ 32) - אפילו כל זקן במשמע׳, בניגוד לחכמים שרק אם חכם ואינו אשמאי (קידושין לב׳ II).

מסורת זו של איסי מתפלמסת (בכוונה או רעיונית) עם המדרש נגד ינאי המלך, שנהג לפי הלכת הצדוקים (ולא הפרושים): ׳נוהג מנהג עמך׳ (בבא מציעא מח׳ II: בבא בתרא ד׳)[730] שמצמצם את הציווי בשמות כב׳ 27: ׳וְנָשִׂיא בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר׳ (על המחלוקות של שמעון בן שטח, מנהיג הפרושים, נגד ינאי – ראו בפרק עליו). מהמתרס השני, עדת קומראן (ובית חוניו)[731] שיבחוהו במגילת ׳ברכה לשלום יונתן [אלכסנדר ינאי] המלך׳,[732] ובמרומז גם בפשר מלכיצדק ואפוקריפון ירמיהו ב׳ 2-4[733] (להרחבה ראו לעיל בפרק על ינאי).

פירוש שאינו מוזכר/שרד במגילות מדבר יהודה, עומד בתווך נגד הקראים שאוסרים רק את החלב של אותו אם הגדי (׳לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ׳ [שמות כג׳ 19, שמות לד׳ 26, דברים יד׳ 21]), ואילו ׳**איסי**׳ אומר ולא תאכל הנפש עם הבשר (דברים יב׳), להביא בשר בחלב שאסור באכילה׳,[734] ובחולין קדו׳ איסור זה (של כל בשר) מוגדר כ׳דברי סופרים׳ (לזיהוי עדת קומראן כ׳סופרים׳ ולדוגמאות נוספות ראו בפרק בנושא זה). מאידך, פילון התיר זאת[735] ויוספוס אינו מזכיר זאת.

יז.8. <u>הרחבת הפשט לאלגוריה – דוגמת ׳לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל׳</u>

בפרשת ׳קְדֹשִׁים׳ מובאת מצווה ׳וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל׳ (ויקרא יט׳ 14). זוהי המצווה שהורחבה הכי הרבה מהפשט שלה, למרחבים ומחוזות נוספים ואלגורים, החל מהנ״ח,[736] במגילות קומראן, ובסוף כרגיל – גם

---

[730] נראה שלאחר מכן חז״ל אימצו גישה ממלכתית ואפילו למנהיג נכרי: ׳הוי מתפלל בשלומה של מלכות, שאלמלא מוראו, איש את רעהו חיים בלעו׳ (פרקי אבות ג׳ ב׳), וכן סתרוהו זאת במדרשים אחרים כמו: ׳יפתח בדורו כשמואל בדורו׳ (ראש השנה כה׳ II).

[731] התמיכה בינאי הגיעה גם מבית חוניו - בניו של חוניו השלישי/רביעי, חנניה וחלקיה, שהיו גנרלים בצבא מצרים של קליאופטרה (קדמה״י יג׳ 355-353) והצטרפו למלחמתו נגד תלמי לתירוס (קדמה״י יג׳ 411). על קשרים נוספים בין עדת קומראן ליהדות מצרים, ראו בפרק על התפילה.

[732] מגילה 4Q448 ב׳ 1-9: ׳עור קדש על יונתן המלך וכל קהל עמך ישראל אשר באַרבַּע רוחות שמים. יהוֹ שלום כלם ועַל ממלכתכ יתֹברכ שמכ׳ (קימרון, <u>החיבורים העבריים ג׳</u>, עמ׳ 186). איני מקבל את סברת החוקרים שמגילה זו הובאה לעדת קומראן מבחוץ, דבר כזה אינו סביר בקהילה הדוגלת באמת הצרופה וקיצונית בדעותיה, וכן לפני קטע זה יש מזמור תהילים של ברכה.

[733] לפיהם הגאולה לפי מועד 490 שנה לפי דניאל ט׳ 24. גם <u>קדמה״י</u> יג׳ 301 מציין 480 שנה עד ליהודה אריסטובלוס.

[734] ראו גם: ׳איסי בן גוריא אומר, נאמר כאן קדושה ונאמר להלן קדושה. מה להלן אסור באכילה אף כאן אסור באכילה׳ (מכילתא רל׳ על שמות כג׳ 19). לדאבון, לא שרדה הלכה מהמגילות (בהנחה שהיתה כזו) בנוגע לפירוש איסור זה, ולכן לא ניתן להכריע כי מסורת זה מקורה בקומראן. עם זאת, ישנן מסורות רבות של חז״ל שנלקחו מעדת קומראן, ורק בודדות לקראים, למרות שנפנפו בשיטת הפשט, אך גם חלק מחז״ל דגלו בשיטה זו, וכאמור – הפשט אינו פשוט..

[735] על המידות הטובות, 143-144.

[736] איסור הטעיית אנשים מדרכם מובא במשלי כח׳ 10: ׳מַשְׁגֶּה יְשָׁרִים בְּדֶרֶךְ רָע - בְּשִׁחוּתוֹ הוּא יִפּוֹל׳, ובישעיה נט׳ 10: ׳נְגַשְּׁשָׁה כַעִוְרִים קִיר, וּכְאֵין עֵינַיִם נְגַשֵּׁשָׁה; כָּשַׁלְנוּ בַצָּהֳרַיִם כַּנָּשֶׁף, בָּאֲשְׁמַנִּים כַּמֵּתִים׳. הפסוק השני שהורחב הכי הרבה, הוא הפסוק הבא אחרי הפסוק המקביל למצווה זו: ׳אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ; וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן׳ (דברים כז׳ 17). ה״סייג״ הובא פעמיים במשלי (כב׳ 28; כג׳ 10), אך בהושע (ה׳ 10) הפסוק כבר מורחב באלגוריה להתנהגות החורגת מהכללים (חוקי התורה): ׳הָיוּ שָׂרֵי יְהוּדָה, כְּמַסִּיגֵי גְבוּל; עֲלֵיהֶם, אֶשְׁפּוֹךְ כַּמַּיִם עֶבְרָתִי׳. כך גם במגילות קומראן: ׳אביון אתה, אל תתאו זולת נחלתה ועל תתבלע בה, פן תסיג גבולכה׳ (חוכמת רז נהיה, פרק ב׳, <u>קימרון, החיבורים העבריים ב׳</u>, עמ׳ 156, ש׳ 63-64). לשון זו מצוינת בפרקי אבות א׳ א׳: ׳וַעֲשׂוּ סְיָג לַתּוֹרָה׳.

לחז"ל. כנראה הסיבה העיקרית לכך היא שהראייה היא המטאפורה העיקרית בתנ"ך ובמגילות קומראן, לתובנה שכלית - המורה על דרך האמת והצדק (ואולי ראיית דרכי ה').

מחד, פילון האלכסדרוני מתאר את האיסיים: 'אחד מהם יוציא את הספרים (הקדושים) ויקרא בהם, ואיש אחר, מבעלי התורה, יעמוד על ידו, ויבאר את העניינים הסתומים. שהרי את מרבית (התורה) יפרשו בצורה פילוסופית דרך משל (אלגוריה) על יסוד שיטת דרוש ישנה נושנה'; 'כי דברי הפשט הם בעיניהם לשון סמל לאמת נסתרת הנרמזת בהם בדרך הסוד'.[737] מאידך, לעדת קומראן היה עיקרון: 'לשוב אל תורת משה כי בה הכל מדוקדק' (בברית דמשק טז' 2), שאכן ככלל יישמו אותו בהלכה מפורטת וחסידית. לפיכך הנחתי שתיאורי פירוש הסודות האלגוריים בפילון, מכוונים כתוספת על פשט התורה, ולא כסתירה לה, כפי שכך במצווה זו:

2 מגילות קומראן הרחיבו את 2 הפסוקים (יחד עם דברים כז' 18) לעניין בדיקות שידוך, כאשר העיוור הינו הארוס או הוריו, והמכשול הינו מומים גופניים של הכלה המיועדת: 'כ]ול מוֹמֹיֹה ספר לו ובגוֹיתיה הבינֹ[הֹו פן תונה את עמיתה ואשמתה] ואז לפחת תהיה לו, כמכשול לפנֹי עור ואכן נגף באפלה'; 'ואם [את בתו יתן איש לאי]שֹ את כול מומיה יספר לו למה יביא עליו את משפט [הארה אשר אמר ארו]רֹ משגהֹ עור בדרך'.[738] 2 המגילות מנמקות את הטעם באיסור להתאמה הזוגית, כאשר 'רז נהיה'/'מוסר למבין' מנמקת את המכשול בגלל אי-תכון נכון, ואילו ברית דמשק מנמקת: 'כיא הוא כלאים כחרוש בשור וחמור ולבוש צמר ופשתים יחדיו'. הגדרת הזיווג הלא ראוי עד חוקי כ'כילאיים' מצוין גם בממ"ת (טור ד' 11-4).

יוספוס פלביוס הרחיב את ציווי המכשול גם לעסקים (מסחר),[739] ופילון האלכסנדרוני פירש פסוקים אלו בהקשר של תכונות הטוב והרע.[740]

המסורות התגלגלו ושכוללו במדרשי חז"ל: בבספרא ב' יד' לויקרא יט' 14: "לִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל"– לפני סומא בדבר. אמר לך: "בת איש פלוני, מה היא לכהונה?" אל תאמר לו: "כשרה היא", והיא אינה אלא פסולה. היה נוטל ממך עצה, אל תתן לו עצה שאינה הוגנת לו...', המדרש מדגים מתחום הביטחון האישי - אדם שאינו מכיר את תנאי הדרך עלול להגיע לסכנת חיים אם חבריו ייעצו לו לנסוע בדרך מסוכנת שניצול "עיוורונו" של חברו נעשה כדי להכשילו מתוך שמחה לאידו; מדרש אגדה לויקרא יט' 14 (מהדורת בובר ב' 46) פירש: 'עיצה שאינה הוגנת לו'; בתלמוד הבבלי האיסור הודגם בפיתוי לאדם שאסור לו לעשות מעשה

---

[737] על חירות הצדיק יב' 82-81; 'כתביו הפילוסופיים של פילון', מבחר ערוך בידי יוחנן לוי, (תרגום לעברית: יהושע עמיר), הוצאת מגנס, תשל"ה, עמודים 41-42.

[738] מגילת 'רז נהיה'/'מוסר למבין' (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 160); ברית דמשק (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 34).

[739] יוספוס, קדמוניות, ספר 4, סעיף 276: 'חובה היא להראות את הדרך לאנשים, שאינם יודעים אותה ואסור להתעות אחרים ולהכשיל את עסקיהם, כדי לגרום לעצמו שמחה לאיד. כיוצא בו אסור לקוו עוור או חרש'. ואף הביא טעם חדש – 'שמחה לאיד'. בנגד אפיון א' 31 ציין: "לחקור בייחוסה" של מועמדת לשידוך לכהונה. דברים דומים בחיי יוסף 2.

[740] על החוקים לפרטיהם ד': (198) כעוול שעושים המגדפים את כבדי הפה ופגועי האוזן, עושים מי שמביאים עיוורים לידי מעידה ונותנים מיני מכשולים לפניהם. שכן, הואיל ומתוך חוסר ידיעה אינם מסוגלים לדלג עליהם, מן הסתם ייכשלו ולכן יסטו מדרכם ('ארור משגה עיוור בדרך') וגם ייפגעו ברגליהם'.

פילון, אלגוריות החוקים (בתרגום העברי: כרך ד', עמ' 109): '(107) ויאמר ה' אל הנחש... ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה'. כשם שהחדווה, שהיא ריגוש טוב, ראויה להתפלל עליה, כך התענוג ראוי לקללה, שהוא היפעלות המסיגה את גבולות הנפש וההופכת אותה מאוהבת הסגולה הטובה לאוהבת ההיפעלות. והרי בקללות אומר משה: 'ארור מסיג גבול רעהו': שכדי להיות גבול וחוק שם אלוהים בנפש את הסגולה הטובה. שהיא עץ החיים. ואותו העתיק מי שקבע כגבול את הרע, את עץ המות. (108) וכן הוא אומר: 'ארור עור בדרך' ו'מכה רעהו בסתר' – גם דברים אלה מעולל התענוג שנוא-האל, כי עיוורת היא התחושה מטבעה, באשר בלתי-תבונית היא. שהרי רק התבונה עושה את הראיה לראייה'

מסוים – הכשלה לחטא, והרחבה לנכרי (פסחים כב׳ II ; עבודה זרה ו׳ II) ; מועד קטן יז׳ א׳ : במכה לבנו גדול הכתוב מדבר׳ ; בבבא מציעא עה׳ II להתנהגות מסחרית ; אונקלוס תרגם את המילה ׳עיוור׳ כמי שאינו רואה (׳דְלָא חָזֵי׳), כנראה מבחינה שכלית ולא פיזית (כמום גופני). פאסידו יונתן כבר תירגם/הפך בדברים (בלבד)[741] את ׳העיוור׳ כמו מ שאינו יכול לראות (׳מדמי לסמיא׳), כלומר, כל אדם שנמצא באירוע שהוא עלול לטעות ממשהו שמולו בניתוח המציאות, וגם החליף את העיוור בתואר של ׳זר׳/מטייל/אורח׳.

הסוגיה המשיכה להתרחב בהגות ופסיקה, שכן העיקרון קרוב להרבה יחסים שבין אדם לחברו. [742]

יח. תאימות עדת קומראן למקרא בענייני טהרה, לעומת הקלות חז״ל

יח.1. <u>רוב המסורת של חז״ל מעדת קומראן, אך מיעוטה ממקורות פסולים והגות שונה אינם קבוצה הומוגנית ורוב הלכותיהם בשיטות וממקורות שונים</u>:

כאמור בספר זה, מקורות של מסורות רבות של חז״ל נלקחו (לרוב מזכרונות בע״פ ומעט ממקורות כמו חסידים שהיו קרובים לעדת קומראן) מעדת קומראן, והשאר ממדרש יותר ומקורות פסולים (כמו מאפרים-דורשי החלקות), כשביניהם לא ניתן להבחין מתי דעות צדוקים הם חיצוניות ופסולות, ומה גורלן של דעות בית שמאי. המאפיין העיקרי של ספרות חז״ל בה מובאות דעות שונות, כולל דעות סותרות, מלמד, וכך עולה מהשונות הרבה מסוגות והמקורות השונים שהלכו ונאספו יותר ויותר עם השנים, שמדובר ביצירה שקשה לתמחה סביב המשנה או כמה יצירות בלבד, וכך בפועל היא ההגות וההלכה שונה עד היום בהגותם של רבנים (אורטודוכסים) שמסתמכים על מקורות שונים ובנו את השקפתם מספרות רבנית שונה.

מכאן גם חז״ל (שבתוכם חסידים קרובים לעדת קומראן) חפצו להמשיך את המשך הדעתנות, וכך הספרות ההלכתית של חז״ל הורכבה משלוש אלו: מסורות עדת קומראן, מסורות דורשי החלקות, ומסורות מתחדשות לפי דיוני בית המדרש וצורך השעה. זו הסיבה שספרותן זו הטרוגנית, וכוללת מסורות זהות/קרובות מחד, וסותרות מאידך.

אם נסתכל על עיקרי הספרות של התנאים (בעיקר נושאי המניות ומדרשי ההלכה-תנאים) לעומת נושאי ספר ההלכה הרבני המרכזי ׳שולחן ערוך׳ וספרים הלכתיים בימינו, נמצא שיש פערים גדולים בין הנושאים, ואף כאשר יש חפיפה בנושאי המיקוד, עדיין יש פערים גדולים בפסיקת ההלכה למעשה. זאת כמובן נוכח שינוי התוואים.

יח.2. <u>טהרת בעל קרי - תקנת עזרא (פרשת מצורע)</u>[743]

---

[741] בויקרא תרגם כמו אונקלוס: ״לָא תְלוּט דְלָא שָׁמַע וְקִדָּם <u>דְלָא חָזֵי</u> לָא תְסִים תשוון תַּוקְלָא וְתִדְחַל מֵאֱלָהָךְ אֲנָא ה׳״ (לא תקלל את שאינו שומע, ולפני זה שאינו רואה לא תשים תקלה ותירא מאלוהיך אני ה׳). פאסידו יונתן, לונדונר הנדסכריפט, מ׳ גינזבורג, ברלין, 1903.

[742] להרחבה: לפני עיוור לא תיתן מכשול - הדוגמה לפירוש הדרש ופיתוחו: https://www.deadseascrolls.co.il/articles/99-stumbling-block

[743] למאמרי המורחב בעניין ראו: ׳<u>טהרת בעל קרי לפי מגילת טהרות א׳ - חלופת רחצה במקום טבילה, גיוונה ועד ביטולה בחז״ל</u>׳.

בפרשת מצורע מצוינת מצווה של היטהרתו במגע עם קרי: 'וְאִישׁ כִּי תֵצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת זָרַע, וְרָחַץ בַּמַּיִם אֶת כָּל בְּשָׂרוֹ, וְטָמֵא עַד הָעָרֶב' (ויקרא טו' 16).[744] כידוע, התורה אינה מורה על טבילה,[745] וכאן מודגש רחיצת כל הגוף, ולא רק האזור הנדרש.

חז"ל דרשו שעזרא הסופר תיקן 10 תקנות, כאשר 1 מהן היא 'טבילה לבעלי קריין' (בבא קמא פב'), ובכלל חז"ל פירשו רחצת הגוף שבתורה רק בטבילה (ספרא, שמיני פרק ח' ח'). מדוע חז"ל הפכו את הרחצה לטבילה, ואיפה ומתי עזרא תיקן זאת?

התשובה לכך, בדומה לרוב מסורות חז"ל לגבי ההגמוניות החשובות לפניהם (כנסת גדולה, סנהדרין, זקנים, נביאים, חסידים ראשונים ועוד), מצויה במגילות קומראן, וכאן במגילת טהרות א' (4Q274, 4QTohorot A, פרגמנט 2),[746] שכנראה חוברה ע"י מורה הצדק (מנהיגה הראשון של עדת קומראן). מסורת מקבילה של חז"ל בירושלמי (שבת פ"א) משייכת הלכה זו להלל ושמאי, ובדיוק ביניהם לעזרא הסופר – חי ותיקן מורה הצדק הלכה זו.

המגילה מחדשת (מה שהשתלשל למסורת חז"ל כ"תקנת עזרא") שאם 'אשר לוא השיגה ידו' (שורה 6) של האדם שיצא לו שכבת זרע - לטבול, אזי עליו בדיעבד,[747] רק לרחוץ. חלופת רחצה זו גם נשמרה במסורת חז"ל כ-9 קבין: 'עזרא לא תיקן תקנה קבועה בכל דיני בעל קרי, אלא עזרא תקן לבריא המרגיל שחייב לטבול בארבעים סאה, ובריא הרואה קרי לאונסו - די לו בתשעה קבין' (ברכות כב' II).[748] מגילת ברית דמשק מציינת: 'אל ירחץ איש במים צואים ומעוטים מדי מרעיל'. אפשר להניח שעדת קומראן דווקא כן התירה שימוש במים שאובים, בתנאי שהם נקיים (לא צואים) ובכמות מינימלית של מרעיל (כנראה התקבל בחז"ל כ-40 סיאה). במסכת שבת ידי' מתוארות דעות שונות לגבי הטהרה במים שאובים.

---

[744] המקבילה במגילת המקדש מה' 7-12 מרחיבה להמתנה של 3 ימים טרם כניסה לעיר המקדש ולמקדש, כנראה בהתאמה לדברים כג' 11 המורה על בעל הקרי לצאת מהמחנה: 'כִּי יִהְיֶה בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יִהְיֶה טָהוֹר מִקְּרֵה לָיְלָה וְיָצָא אֶל מִחוּץ לַמַּחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה' ().

[745] ויקרא ד' 6: 'וְטָבַל הַכֹּהֵן אֶת אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם'; במדבר יט' 18: 'וְלָקַח אֵזוֹב וְטָבַל בַּמַּיִם'. בספרים החיצוניים אגרת אריסטראס וסיבליה ב' 591-594 מובא טבילת ידיים. בן סירא – לד' 30: 'טובל ממת ושב ונוגע בו, מה יועיל ברחיצתו'. יש לציין שבמקומות רבים במקרא בהם מופיע השורש ט-ב-ל, הכוונה הפשוטה היא להשקעת אבר מהגוף או חלק מחפץ לתוך נוזל, ולא להשקעת הגוף כולו (השווה: שמות יב' 22; ויקרא ד' 16; שם ט' 9; שם ידי' 6, ידי' 51; במדבר יט' 18; דברים לג' 24; יהושע ג' 15; שמואל א' ידי' 27; רות ב' 14).
הכוהן הגדול מצווה: 'וְרָחַץ אֶת בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ, וְלָבַשׁ אֶת בְּגָדָיו וְיָצָא וְעָשָׂה אֶת עֹלָתוֹ, וְאֶת עֹלַת הָעָם וְכִפֶּר בַּעֲדוֹ וּבְעַד הָעָם' (ויקרא טז' 24). 'מקום קדוש' מופיע עוד פעמיים בויקרא ז' 6 וי' 13 כמקום אכילה, וייתכן ורחיצה זו והמתחם כולו קדוש ובתוכו מקווה/ברכה, כי אפשר שזוהי רק הבהרה כי אין טומאה במקום זה.

[746] י' 1) יא[וכל ואחר אש]ר יזו עליו אתֹ הרישונה ירחץ ויכבס טרם ישנ[ה 2) ואם יח]ול עליו השביעי ביומ הׄשבתׄ אל יז בשבת כי 3) [אמר שמור] את יום הׄשבת רק אל יגע בטהרה עד אשר ישנה. 4) [וכול]ׄ הנוגע בשכבת הזרע מאדם עד כול כלי יטבול והנושא אותׄו 5) [יטבו]ׄל והבגד אשר תהיה עליו והכלי אשר ישאנה יטבול 6) [במי]ׄם. ואמ במחנה יהיה איש אשר לוא השיגה ידו ורחׄ[ץ] 7) [ולבש כו]ל הבגדׄ אשר לוא נגעה בו. רק אל יגעׄ בו את לחמו. והנוׄ[ע] 8) [בזב במשכ]בׄ[ו ובמ]ׄושבו אמ לוא נגע בו בׄ[גדו ורחץ] במים ואם 9) [נגע בגדו בטמא] וכבס ולכול הקודשים יכׄבס יׄ[רחץ] במים אתׄ (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 213, עם מספר מחיקות השלמה שלי).

[747] אין זו המשמעות המילולית של "בדיעבד", אלא במשמעות של אפשרות שנייה מקלה בשעת דוחק. מקרה נוסף ביחס בין הכוהן למבקר/חכם קיים במגילת ברית דמשק יג' 4-7: 'ואם משפט לתורת נגע יהיה באיש ובא הכהן ועמד במחנה והבינו המבקר בפרוש התורה. ואם פתי הוא - הוא יסגירנו, כי להם המשפט'. הספרא לויקרא יג' דורש זאת מלשון הפסוק או אל אחד מבניו הכהנים 'ואף כהן בעל מום או שוטה', ומשנה נגעים יב' ה' קובעת שאפילו בן לוי או ישראל תלמיד חכם אינו רשאי להורות פסק מוחלטת בתחום זה. אולי מכאן נאמר: 'ממזר תלמיד חכם וכהן גדול עם הארץ, ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול' (משנה הוריות ג' ח').

[748] אחר כך אתו אמוראי ופליגי (באו האמוראים) ונחלקו בחולה – שלו כבר מצוין היתר במקוואות פ"ג מ"ד ובתוספתא ג' ח'. גם מסורתו של ינאי בירושלמי פ"ג ה"ד, כז' ע"ג מלמדת על אפשרות משנית של רחצה: 'אמר רבי ינאי. שמעתי שמקילין ומחמירין בה. שמעתי שמקילים ומחמירים בה. וכל המחמיר בה מאריך ימים בטובה'. הנוסח בבלי כב' מעט שונה, וההנחה שבתקופת ינאי ההקלה היתה למים שאובים, כך שהמנהג טרם בטל בא"י. השבח על המחמירים בעניין תמוה, שכן חז"ל יצאו בגינויים וגידופים נגד 'טובלי שחרית' צדוקים וחסידים שהיו מקפידים יותר מתפיסותיהם והנהגותיהם בענייני טהרה.

עוד מציינת מגילה טהרות א׳, שאם אדם רק רחץ (ולא טבל), הרי שנאסר עליו לאכול לחם עד הערב. ויקרא כב׳ -4,[749] אוסר אכילת הקודשים (וכנראה גם לחם). התיאור הלשוני בוויקרא כב׳ 7: ׳וְאַחַר יֹאכַל מִן הַקֳּדָשִׁים, כִּי לַחְמוֹ הוּא׳, וכך הלחם מוזכר פעמיים במקום קודשים/בשר בהמשך הפרשייה, ופעמים רבות כ׳לחם אשה ליי׳ או ׳לחם אלוהיו׳. חז״ל טיעמו את סיבת טהרת בעל הקרי: ׳שלא יהיו תלמידי חכמים מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים׳ (ברכות כא׳), ובירושלמי הוסיפו לכך נימוק: ׳הללו משמש מיטתו ועולה ויורד ואוכל׳ (ברכות פ״ג מ״ד, ו׳ ע״ג).

ייתכן ומגילת 4Q512 אוסרת תפילה לטמאים,[750] ואכן עדת קומראן אסרה על הטמא להיכנס לבית ההשתחות (ברית דמשק יא׳ 21-יב׳ 1).[751] גם יהודית (ספר חיצוני) טבלה לפני תפילתה (יב׳ 6-9).[752] הלכה דומה לאיסור לימוד נמצאת בבבא קמא פב׳: ׳ותיקן טבילה לבעלי קריין - דאורייתא הוא, דכתיב: ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ את בשרו במים! דאורייתא הוא לתרומה וקדשים, אתא הוא תיקן אפילו לדברי תורה׳. חז״ל פסקו החמרה יחסית לבעל קרי בנוגע ללימוד תורה (ברכות כב׳).[753]

לדיאבון, חז״ל ביטלו טבילת בעלי קרי,[754] והיום הנוהג רק לשטוף את האזור הנדרש (אם כי חסידים נוהגים עדיין לטבול).[755] זוהי עוד דוגמה למסורת ש חז״ל העתיקו מעדת קומראן.

<u>לצפייה בתמונה של קטע ממגילת טוהרות B-359323:</u>

https://drive.google.com/open?id=1n01M3HC-N0CHFMj9WL--V_Vxkf0Bx73U

---

[749] ׳אִישׁ אִישׁ מִזֶּרַע אַהֲרֹן וְהוּא צָרוּעַ אוֹ זָב בַּקֳּדָשִׁים לֹא יֹאכַל עַד אֲשֶׁר יִטְהָר וְהַנֹּגֵעַ בְּכָל טְמֵא נָפֶשׁ אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר תֵּצֵא מִמֶּנּוּ שִׁכְבַת זָרַע; אוֹ אִישׁ אֲשֶׁר יִגַּע בְּכָל שֶׁרֶץ אֲשֶׁר יִטְמָא לוֹ אוֹ בְאָדָם אֲשֶׁר יִטְמָא לוֹ לְכֹל טֻמְאָתוֹ; נֶפֶשׁ אֲשֶׁר תִּגַּע בּוֹ וְטָמְאָה עַד הָעָרֶב וְלֹא יֹאכַל מִן הַקֳּדָשִׁים כִּי אִם רָחַץ בְּשָׂרוֹ בַּמָּיִם; וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר; וְאַחַר יֹאכַל מִן הַקֳּדָשִׁים, כִּי לַחְמוֹ הוּא׳.
מגילת 4Q514 (נידוי טמאים, קימרון, החיבורים העבריים ג׳, עמ׳ 231) מחזקת עד מכריעה כי משמעות איסור אכילת הלחם בקטע שבמגילתינו הינו שם קיבוצי לכל מאכל, ולא רק ללחם ו/או לקודשים.

[750] על כך ראו: פדר, איסור תפילה לטמאים בקומראן?.

[751] ׳וכל הבא אל בית השתחות, אל יבא טמא כבוס ובהרע חצוצרות הקהל יתקדם או יתאחר, ולא ישביתו את העבֹודה כולה הֹשֹבֹת קודש הוא׳.

[752] מקור הטומאה בספרה אינו ברור. לאפשרויות השונות ראה: מור, 1985, עמ׳ 219.

[753] ׳דתניא (דברים ד׳ 9) והודעתם לבניך ולבני בניך וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחורב מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע מכאן אמרו הזבים והמצורעים ובאין על נדות מותרים לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים לשנות במשנה וגמרא ובהלכות ובאגדות אבל בעלי קריין אסורים׳.

[754] ע״י יהודה בן בתירא (או בשם זעירי) רק לגבי בעל קרי: ׳דברי תורה אינם מקבלין טומאה... כי בטלוה לטבילותא׳ (ברכות כב׳), או לפי ר׳ יהושע בן לוי: ׳ביקשו לעקור את הטבילה הזאת מפני נשי הגליל, שהיו נעקרות מפני הצינה׳ (ירושלמי ברכות כו׳ ב׳, פ״ג ה״ד).

[755] שו״ע סי׳ פח׳: ׳כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק״ש ומתפללין, חוץ מבעלי קרי שהוציאו עזרא מכל הטמאים ואסרו בין בד״ת בין בק״ש ותפלה עד שיטבול, כדי שלא יהיו ת״ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין. ואח״כ בטלו אותו תקנה, והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בד״ת ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין, וכן פשט המנהג׳, וכן לפני כן פסק הרמב״ם (תפילה ד׳ ד-ה). יש לציין כי חסידים נוהגים לטבול יותר, וראה דבריו של הרב קיינבסקי: הרב חיים קנייבסקי בספרו אורחות יושר יא׳ כתב: ׳ראיתי בספר אחד (כעת איני זוכר היכן) שכל החיבורים שנתקבלו בכל ישראל הם אלו שהמחבר נזהר בטבילת עזרא׳, ובפרט למשל ריב״ש (כתר שם טוב, ריט׳) וראה מאור ושמש, ויקרא, פרשת אמור.
הרמב״ם מציין ש׳מנהג פשוט בשנער ובספרד שאין בעל קרי מתפלל עד שרוחץ כל בשרו במים משום הכון לקראת א-לוהיך ישראל׳. באגרת לר׳ פנחס הדיין מעיד הרמב״ם על עצמו שמעולם לא ביטל מנהג זה:]...[והלא אין הדבר אלא מנהג בשנער ובמערב בלבד. אבל בכל ערי רומי וצרפת וכל פרובינצא, אנשי עריכם, מעולם לא נהגו במנהג זה]...[ותודיע להן שדת משה רבינו שאין דברי תורה מקבלין טומאה, ושבעל קרי מותר להיכנס לבית הכנסת ולקרות בספר תורה, אבל להתפלל הדבר תלוי במנהג. כל ישראל שבין הישמעאלים נהגו לרחוץ, וכל ישראל שבין הנוצרים לא נהגו לרחוץ. ואתם לא תשנו מנהג אבותיכם]...[וזה]...[שאמר עלי שאיני רוחץ מקרי, שקר הוא! מעידין עלי שמים וארץ שמעולם לא עשיתי זאת]...[והיאך אשנה מנהגי ומנהג אבותי בלא עֹלה בלא שום איסור?׳.

היות וספר דברי גד החוזה תואם ואמין למגילות קומראן, יש לציין שחז"ל וספרות הקבלה קיבלו מדברי גד החוזה מסורות רבות ומגוונות, ביניהן ההלכות: מואבי ולא מואבית (ק'), מצוות בני נח (רו'), מות דוד בשבת (רפו'), ראש השנה (שנד') בשלושה ספרי צדיקים בינוניים ורשעים (שס') עם שופר (שסז') ו'אשרי העם יודע תרועה' (שסח'); וכן ביטויים: ישועת ה' כהרף עין (קכח'), שערי בינה (כד'), ועוד רבים – כפי שהביא מאיר בר-אילן בפירושו.

יח.2.א. 3 ימים טהרה

הרחבה הלכתית במגילות קומראן מפרשת השבוע 'יִתְּרוֹ': 'שלושת ימי ההגבלה' (הביטוי התקבל בספרות הרבנית לתאריכים ג'-ה' בחודש סיוון) הם ימי הכנת הטהרה לפני מתן תורה, שעיקרם כיבוס השמלות ו'הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים, אַל תִּגְּשׁוּ אֶל אִשָּׁה' (שמות יט' 11).

לכך 2 הקבלות/הרחבות במגילות קומראן:

מגילת המקדש מה' 7-12 מקבילה 3 ימי טהרת קרי זו - לפני הגעה למקדש ולעיר המקדש.[756] הקבלה זו מעלה את השאלה האם עיר-המקדש היא ירושלים,[757] או רק המתחם המורחב של בית המקדש, המכונה 'הר-הבית'.[758] השוו: 'וְאֶת בַּת פַּרְעֹה הֶעֱלָה שְׁלֹמֹה מֵעִיר דָּוִיד לַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה לָהּ: כִּי אָמַר לֹא תֵשֵׁב אִשָּׁה לִי בְּבֵית דָּוִיד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל - כִּי קֹדֶשׁ הֵמָּה אֲשֶׁר בָּאָה אֲלֵיהֶם אֲרוֹן יי' (דברי הימים ב' ח' 11).

היובלים נ' 8 אוסר על יחסי-אישות בשבת. ייתכן גם מגילת ברית דמשק יא' 4 אוסרת זאת: 'אל יתערב איש מרצונו בשבת', אך המונח "יתערב" אינו ברור. מרתק כי חז"ל גם הביאו מסורת זו: 'דתניא חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת' (נידה לח'), וההתאמה הגבוהה בין החסידים הראשונים לעדת קומראן סוכמה בפרק 'ט. החסידים הראשונים, מעבר מסורות לחסידי התנאים, והקשרים לשם 'איסי'.

מה קרה שחז"ל עברו להמליץ על משגל עם האשה בערבי שבתות (כתובות סב' II)? האם זה כנגד החסידים הראשונים (ועדת קומראן)?

יש לציין כי ספר היובלים מפרט הלכות בהבחנה בין איסור מלאכה לחילול השבת, ולפי מגילת שירות עולת השבת, עדת קומראן התעלתה למלאכים בשבת, ואת העדה כתחליף למקדש שלא נשמר בטהרה הראויה, בתקופתם זו.[759]

---

[756] 'וא[יש] כי יהיה לו מקרה לילה לוא יבוא אל כול המקדש עד אשר [יש]לים שלושת ימים וכבס בגדיו ורחץ ביום הראישון, וביום השלישי יכבֹס בגדיו ורחץ ובאה השמש, אחר יבוא אל המקדש. ולוא יבואו בנדת טמאתמה אל מקדשי וטמאו. ואיש כיא ישכב עם אשתו שכבת זרע לוא יבוא אל כול עיר המקדש אשר אשכין שמי בה שׂלושת ימים'.

[757] גם ברית דמשק יב' 1-2 אוסרת: 'אל ישכב איש עם אשה בעיר המקדש לטמא את עיר המקדש בנדתם', אך ללא ציון 3 ימים. מסורת קרובה לכך נשמרה בחז"ל: 'דתניא: אין משכירין בתים בירושלים, לפי שאינן שלהן' (יומא יב'; מגילה כו').

[758] ראו: חנן בירנבוים, מעמדה ההלכתי של ירושלים על פי מגילת מקצת מעשי התורה, חזון החיות (חנוך החבשי פה–צ) וספרות התנאים: https://www.jstor.org/stable/23437856?refreqid=excelsior%3Ae2e1e13b270a3123f8f1b219d6372ab8

[759] 'מלאכי הקודש בעצתם' (ברית דמשק טו' 15-18; סרך היחד ב' 8-9); 'להתיצב במעמד עם צבא קדושים ולבוא ביחד עם עדת בני שמים' (סרך היחד יא' 22-23).

יח.3. קבורה בין 4 ערים

מגילת המקדש מח׳ 10-14: ׳ולוא תטמאו את ארצמכה, ולוא תעשו כאשר הגויים עושים. בכל מקום המה קוברים את מתיהמה וגם בתוך בתיהמה המה קוברים, כי אם מקומות תבדילו בתוך ארצכמה אשר יהיו קוברים את מתיכמה בהמה. בין ארבע ערים תתנו מקום לקרוב בהמה׳.

יח.4. תקופות הטהרה של יולדת מהיובלים (פרשת תזריע)

פרשת תַזְרִיעַ מציינת טומאת היולדת שבוע לזכר ושבועיים לנקבה, וכן הרחקת היולדת מהקודש ומבית המקדש (״ימי טוהר״: 80/40) כפל זמן, אם נולדה בת ולא בן (ויקרא יב׳ 4-5). למה ומדוע?

לפי ספר היובלים ג׳ 8-14, הסיבה וזמני הטהרה של היולדת, מקורן בזמני הולדת האדם הראשון וחווה, וכניסתם לגן עדן.[760]

מסורת זו הועתקה ל׳מדרש תדשא׳ טו׳ שמיוחס לפנחס בן יאיר, כאשר למדרש זה יש נקודות קרבה נוספות למגילות קומראן,[761] כמו גם לחסיד זה.[762]

יח.5. 2 הקולות הקיצוניות עד דיסוננס – הטמאת הכוהן המטהר את הפרה אדומה והמת עצמו בהר הבית:

- אחת המחלוקות הגדולות בין עדת קומראן והצדוקים מול-נגד הפרושים היא ברמת טהרתו של הכוהן השורף את אפר פרה אדומה: טהור (טבול יום) או חצי-טהור/טמא (מעורב שמש). עדת קומראן ציינה במגילה 4Q277 ב׳ 2:[763] ׳איש טהור מכל טמאתו יעריב ש[משו]׳, ועל כך חז״ל דרשו בדומה: ׳טהור מכל

הכוהנים שביניהם מוזכרים בסרך היחד ח׳ 4-10, ט׳ 3-6 כ׳קודש קודשים׳ (השוו ל״חבריא קדישא״ [מארמית: החברים הקדושים] שבספר הזוהר החדש [׳כי תבוא׳ ג׳]).

הגדרתה את קהילתה כתחליף למקדש: ׳כאשר כתוב עליו [אומר לצי]ון מלך אלוהיך [צי]ון ה[יאה] [עדת כול בני הצדק המה] מקימ[י] הברית הסרים מלכת [בד]רֶךָ העם ואל[ו]היך הוֹאה [מלכי צדק... אשר יצי]ל[מה מי]ד בליעל׳ (פשר מלכיצדק 11Q13 23-25); ׳ויואמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה׳. מסורת דומה התגלגלה גם לחז״ל (ראו: קיסטר, ירושלים והמקדש בקומראן, עמ׳ 493).

[760] היובלים ג׳ 8-14: ׳בשבוע הראשון נברא אדם וצלעו, היא אשתו, ובשבוע השני הראה אותה לו. ועל כן נתן חוק לשמור בטמאתן שבוע ימים לזכר, ולנקבה שני שבועי ימים; ובמלאת לאדם ארבעים יום בארת אשר בה נברא, הבאנו אותו אל גן עדן לעבדו ולשמרו. ובמלאת לאשתו שמונים ימים הביאנוה אל גן עדן. כי קדוש הוא בכול הארץ וכול עת הניטע בו קדוש. על כן נחקק לאשר תלד לזכר ולנקבה חוק לימים האלה בכול קודש לא תיגע ואל המקדש לא תבוא עד אשר ימלאו הימים האלה לזכר ולנקבה. על כן נכתב חוק על לוחות השמים ליולדת. אם ילדה זכר שבוע ימים תשב בטמאתה שבוע הימים הראשון, ושלושים ימים ושלושה יום תשב בדם טהרה ובכול קודש לא תיגע ואל המקדש לא תבוא עד היום אשר ימלאו ימיה לזכר; ואם נקבה שני שבועי ימים בטמאתה כשני השבועות הראשונים וששים ימים וששה יום תשב בדם טהרה ויהי הכל שמונים יום; זאת התורה והתעודה אשר נכתבה לישראל לשמור כל הימים׳.

[761] כגון: 22 מיני בריאה ועד לדור יעקב אבינו (ו׳), תאריכי הולדת השבטים (ח׳), טומאת הרוח, עשרת ניסיונות אברהם. ראו: עפשטיין, מדרש תדשא; הימלפרב, הדים, 123-126.

[762] פנחס בן יאיר שם את מעלתה של החסידות בראש (עבודה זרה כ׳ II); התגורר ביישובי הדרום (דברים רבה ג׳ ג׳), וכנראה אזור הדרום היה ונשאר לאחר החורבן אזור של יותר טהרה וכוהנים (בעוד חז״ל התרכזו לאחר יבנה בגליל ובבבל); הערצתו ל׳ראשונים׳ (המזוהים עם עדת קומראן) לעומת נמיכות קומה של דורו (שבת קיב׳ II); הביא את הרחבת הפשט מהמגילות ל׳לְפָנַי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל׳ (חולין ז׳ II); בדומה לשבח של ההיסטוריונים על האיסיים, כך גם חז״ל שיבחוהו (משנה סוטה ט׳ טו׳); לא אכל משל אחרים מאז שעמד על דעתו (חולין ז׳ II).

[763] קימרון, החיבורים העבריים ג׳, עמ׳ 53. אפשר שגם בברית דמשק יש ביטוי דומה, אך הוא מבוסס על ההדרתו של קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 33: ׳מי] הנדה בקץ הרשע איש טה[ור מכול טמאתוה אשר [יעריב שמשו׳.

טומאה' (ספרי, במדבר קכד').[764] גם ממ"ת ב' 13-16[765] גילתה שדעתם של הצדוקים (לפי חז"ל: פרה ג' ז') ועדת קומראן - זהה. חלק מהתנאים (כנראה מבית שמאי וישמעאל) הסכימו להודות שההלכה בעניין ראויה ומתקבלת עליהם כדעת הצדוקים ועדת קומראן (תוספתא פרה פ"ג ד'), וכך פעל תקופה ישמעאל בן פיאבי הכוהן (המהולל), אך לאחר שחלק מהתנאים (כנראה מבית הלל) חזרו והורו לכוהן להיטמא כטבול-יום, בתואנה כדי 'להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית' (יומא ב').[766] לפיכך, זהו מקרה מייצג של ניגודיות (דיסוננס) פנימי עד אבסורדי בחז"ל, שכן התורה וגם חז"ל מדגישים את רמת הטהרה הגבוהה הנדרשים בכל שלבי הכנת אפר הפרה האדומה, הכוללת גידול פרחי כהונה טהורים בהרחקת מכל טומאה ואף מהאדמה, ועוד.[767]

כך סיכמה יפה ורד נעם: 'מכיוון שההלכה התנאית החזיקה במסורת הקדומה שצירפה את שילוחו של טמא המת אל זה של משפחת הטומאות הקלות, הותר גם הוא בכניסה להר הבית כמותן, בניגוד להנחות היסוד המקראיות והתנאיות גם יחד. בשלב השני התרחשה בהלכה התנאית מהפכה מדהימה ממש – הטמא עצמו הותר בהכנסה אל תוך הר הבית. טיבו המאוחר והמהפכני של היתר זה ניכר בבירור מאופיו המתריס ומהיגדים ומ'סולמות טומאה' תנאיים מוקדמים יותר, הסותרים אותו בעליל... הסתירה במעמדו החמור של המת במקורות אחדים לבין ההיתר המפתיע להכניסו להר הבית, קרובה לסתירה בין הסלסול הגדול בטהרת אפר הפרה האדומה, לבין ההיתר המתריס לעשותה בכוהן טבול יום' (<u>מקומראן למהפכה התנאית</u>, עמ' 340).

יח.6. <u>'וְאָסַף אִישׁ טָהוֹר אֶת אֵפֶר הַפָּרָה'</u>:

פירוש הלכתי ממגילות קומראן על פרשת השבוע 'חֻקַּת' שאקטואלי בימינו: 4 עוסקים ב'פָּרָה אֲדֻמָּה', ואילו רק 2 מהם מצוינים שצריכים להיות 'אִישׁ טָהוֹר': האוסף את אפר הפרה והמזה (במדבר יט' 9, 18). במגילת ממ"ת מצוינים ארבעתם בטהרה מלאה (טבול יום): 'ואף על טהרת פרת החטאת, השוחט אותה והסורף אותה והאוסף את אפרה והמזה את [מי] החטאת, לכול אלה להערי[בו]ת השמש להיות טהורים', וכן במגילה 4Q277 ב' 2 מצוין: 'איש טהור מכל טמאתו יעריב ש[משו]'. גם חז"ל ציינו כי: 'טהור מכל טומאה' (ספרי, במדבר קכד'), אך בנקודה זו חז"ל שינו את ההלכה מהצדוקים, ופסקו שהעוסקים בפרה האדומה צריכים להיות רק חצי-טהורים/טמאים (מעורבי שמש), וזאת כדי 'להוציא מלבן של צדוקין שהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית' (יומא ב'), למרות שישמעאל בן פיאבי הכוהן (המהולל) נהג כעדת קומראן וכצדוקים (תוספתא פרה פ"ג ד'), והשיא כאשר אחרוני חז"ל הודו שזו לא ההלכה הנכונה והאמיתית, אך המשיכו במסורת המעוותת כדי שלא יוציאו לעז על הראשונים ('אם מקיימין אנו אותה מוציאין אנו שם רע על הראשונות שהיו אומרים טמאות היו' [תוספתא פרה ג' ד']).

---

[764] כת"י ותיקן 32. מהד' כהנא, עמ' 400.

[765] 'ואף על טהרת פרת החטאת השוחט אותה והשורף אותה והאוסף את אפרה והמזה את מי החטאת לכל אלה להעריבו השמש להיות טהורים'.

[766] מקורות דומים: יהודה בן טבאי להוציא להורג שלא כהלכה כדי 'להוציא מליבן של צדוקין' (מכות ה' II): "אמר רבי יהודה בן טבאי: אראו בנחמה, אם לא הרגתי עד זומם, להוציא מלבן של צדוקים שהיו אומרים: אין העדים זוממין נהרגין עד שיהרג הנדון".

[767] למשל: 'אלו הן במיתה: האוכל טבל, וזר שאכל תרומה טהורה, וכהן טמא שאכל תרומה טהורה. וזר, טבול יום ומחוסר כפורים ומחוסר בגדים [ושלא רחץ ידים ורגלים] ופרועי ראש ושתויי יין ששימשו – כולן במיתה [ובמה היא מיתתן? בידי שמים]' (תוספתא סנהדרין ידי' טז'; כרתות א' ה'; זבחים יב' יז'). להרחבה ראו, בן נון, <u>זכור ושמור</u>, עמ' 364.

ואיך עניין זה קשור לימינו? המחלוקת המפורשת זו אמנם לא רלוונטית היום ללא מקדש או קיומו של פרה אדומה (או לפחות אפרה וכוהנים טהורים), אך לפי ספר טוביה ב׳ 5, טובי טבל בלבד לאחר שעסק בקבורה, ללא היטהרות באפר פרה אדומה. ייתכן והסיבה לכך היא שהמקרה קורה בגלות ואינו מתקרב לבית המקדש, או שהלכתו שיש להסתפק בטבילה, כאשר אין הליך היטהרות מלא עם אפר פרה אדומה.

יט. טהרת/כשרות מזון

יט.1. חולין בטהרה - ׳חולין על טהרת הקודש׳ (פרשת צו)

בפרשת השבוע ׳צו׳ מצוין: ׳וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בָּשָׂר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַיי, וְטֻמְאָתוֹ עָלָיו, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מֵעַמֶּיהָ׳ (ויקרא ז׳ 20), דהיינו: עונש מוות למי שאוכל קורבן כשאינו טהור. כידוע, הטהרה עולה ככל שמתקרבים למקדש ולקב״ה. היות ועדת קומראן החשיבה את קהילתה למלאכים, ואולי גם את בית הכנסת שלה כ׳קודש קודשים׳, אולי כתחליף למקדש שהיה בימיהם (תקופת ההתיוונות) שלא התנהל כשורה וכטוהר (כפי שהטיפו הנביאים חַגַּי ב׳ 14 ומַלְאָכִי א׳), אפשר להניח שזו הסיבה שעדת קומראן הקפידה על טהרה במאכליהם. כמובן יתכן והם נהגו כך גם לפני, בהיותם כוהנים (מבית צדוק). בדומה למהות השמירה של המאכלות הכשרים להבדיל ולהרחיק בין ישראל לנכרים, כך גם עדת קומראן הבדילה והרחיקה מי שאינו טהור בדרגתם ממאכליה.

אלא שכל הדברים האלו היו ידועים לנו עוד לפני מציאת מגילות קומראן, על כת הפרושים מספרות חז״ל, כגון: ׳המקבל עליו.. שיהא אוכל חולין בטהרה׳ [תוספתא דמאי ב׳ ב׳]; ׳מיכן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה׳ (תנא דבי אליהו פטז׳).[768] ממשיכיהם הרוחניים, התנאים והאמוראים, צמצמו עד ביטלו את שמירת טהרת המזון, עד שבימינו נותרו הלכות כשרות, שהן כוללות חלק קטן מטהרת המזון. לפי גרסת המחקר, חז״ל ניתקו את חובת הטהרה מחיי החולין והחילו אותה על הקודש בלבד, כאשר אין איסור ואין עונש על היטמאות במרחב החול.[769]

אך גם לפני כן אצל הפרושים, או יותר ודאי -אצל דורשי החלקות, נמצא כי לא היו שומרים על הלכות טהרת המזון (והכשרות), שכן לפי כמה מקורות בחז״ל, יוחנן הורקנוס הפסיק את הריגת בהמות לקורבנות במקדש ע״י הכאתם בפטיש[770] (גם ר׳ עקיבא סבר שמותר לאכול חולין ללא שחיטה [חולין טז׳ II]), והתקין טבעות

---

[768] ראו למשל את הערך הויקיפדי: ׳חולין על טהרת הקודש׳: https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%97%D7%95%D7%9C%D7%99%D7%9F_%D7%A2%D7%9C_%D7%98%D7%94%D7%A8%D7%AA_%D7%94%D7%A7%D7%95%D7%93%D7%A9

[769] ראו: נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 337; נעם, שוב לתחומן של הלכות טהרה.

[770] סוטה מח׳: ׳שהיו מסרטין [עושים סריטה] לעגל [העומד לשחיטה] בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]... שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה׳. במתניתא תנא [בברייתא שנ ה[פירוש אחר ל״נוקפין]: שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה. אמר להם [יוחנן כהן גדול]: עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח [ושואלים: וכי] נבילות [היו אלה!? הא שחיט להו [הרי שוחט אותן ולא מתו מעצמם!] אלא [הכוונה היא שהיו נעשות בכך] טריפות [ומדוע-] שמא [מתוך המכות] ניקב קרום של מוח [ונעשה העגל טריפה. לכן] עמד והתקין להם טבעות בקרקע [שיקשרו את הבהמות שם ולא יצטרכו לאמצעים אחרים להקל על שחיטתן]. תרגום: היו עושים שריטה לעגל כדי שיהיה יותר קל לשחוטו, בא יוחנן וביטל מעשיהם משום שנראה שעושים בעגל מום. בברייתא נתנו פירוש שונה ל׳נוקפים׳ – שהיו מהממים את העגל כמו שהיו עושים לפני עבודה זרה. אמר להם יוחנן, עד מתי אתה עד מתי אתם מאכילים נבלות למזבח, ושאולים האם עגלים אלו נהיו נבלות?

לתפיסת צוואר הבהמות לשחיטתם ע"י סכין (ההלכה המרכזית היום בעניין). היות והלכה זו נמצאה במגילת המקדש לד' 6: 'אוסרים אתֹ רֹאֹשֹי הפרים אל הטבעות ו[ ] בֹטבעות... אחר יהיו טוֹבחֹים אותמה...' (ולצידה הוכחה מדעית לאלחוש בשחיטה),[771] ניתן להניח שיוחנן הורקנוס אימץ אותה ממנה, מה גם יש עוד הרבה אימוצי הלכות וקרבה בין החשמונאים לעדת קומראן, וביניהם הצדוקים.[772] כשני דורות לפני כן, יוסי בן יועזר, הפרושי הראשון ל'זוגות', זכה לתואר: 'המקל' (עדיות ח' ד'), למרות שקשה להכריע לגבי 3 הלכותיו שבחגיגה ב' ב', במיוחד נוכח תיאורו ההפוך: 'חסיד שבכהונה' (חגיגה ב' ז').

יט.2. <u>גיד הַנָּשֶׁה</u>

פירוש הלכתי ממגילות קומראן על פרשת השבוע 'וַיִּשְׁלַח': בבראשית לב' 33 מצוין: 'עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה', ואילו מגילת קומראן 4Q158 (החיבורים העבריים ג' 16 שו' 12-13) מובא נוסח שונה: 'ויאמר אל תוא[כל] על שתי כפות הירך עד ה[יום הזה]'. דעה זו זהה לדעתו של ר' יוסי במדרש בראשית רבה עח' ו': 'ר' יהודה אומר, באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה. ר' יוסי אומר, באחת מהן נגע ושתים נאסרו'., וכפי ההלכה שבחולין ???.

יט.3. <u>הטבלת והגעלת כלים:</u>

בפרשת מַטּוֹת יש ציווי של כלל טהרת הכלים: 'כָּל דָּבָר אֲשֶׁר יָבֹא בָאֵשׁ, תַּעֲבִירוּ בָאֵשׁ וְטָהֵר, אַךְ בְּמֵי נִדָּה יִתְחַטָּא, וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבֹא בָּאֵשׁ, תַּעֲבִירוּ בַמָּיִם' (במדבר לא' 23). מגילת ברית דמשק לכאורה מצמצמת חובה זו רק לכלים ששימשו לעבודה זרה: 'ומכול הזהב והכסף והנחושת והבדיל ועופרת אשר עשו הגואים פסל, אל יביאהו איש אל טהרתו מן החדש הבא מן הטהור',[773] אלא שדווקא יש תאימות לכך שהמדיינים בפרשה עבדו אלילים.[774]

יט.4. <u>מחלוקת על הריגת דגים וחגבים:</u>

בסוף פרשת השבוע 'שְׁמִינִי' מובאים דיני טהרת בע"ח, וביניהם: 'אֶת זֶה תֹּאכְלוּ מִכֹּל אֲשֶׁר בַּמָּיִם, כֹּל אֲשֶׁר לוֹ סְנַפִּיר וְקַשְׂקֶשֶׂת' (ויקרא יא' 9). אלא שלא כתוב אם יש להרוג את הדגים, או מותר לאוכלם חיים?
לפי ברית דמשק יב' 15-12: 'עד כל נפש החיה אשר תרמוש במים והדגים - אל יאכלו, כי אם נקרעו חיים ונש[פ]ך דמם, וכל החגבים במיניהם יבאו באש או במים עד הם חיֹים, כי הוא משפט בריאתם'. כנראה משפט בריאתם הוא החוק המובא בבראשית ט' 4: 'אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכֵלוּ', המכונה בפי חז"ל: 'איבר מן החי', שמשום מה לא החילוהו כאן.

הרי שחטו אותם ולא מתו בעצמם. אלא הכוונה שבמכותיהם ניקב קרום המוח נעשו טריפות, ולכן עמד יוחנן והתקין להם טבעות בקרקע שיקשרו את הבהמות לנוחות שחיטתם. ראו גם: מעשר שני ה' טו': 'יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא ביטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי'.

[771] אינסטינקט אלחוש בצוואר חיות כשרות.

[772] כל כך ראו פרק יא': 'אימוץ החשמונאים והצדוקים את הלכותיה של עדת קומראן – מקרבה לאחדות': http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

[773] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 33, שורות 8-10. לביאור ראו: ו' נעם, 'תעבירו באש' (במדבר לא' 23): לקדמותה של מסורת פרשנית, שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום יט' (תשס"ט), עמ' 119-128.

[774] ירושלמי עבודה זרה ה' יב' מה' II; פסחים מד II; נזיר לז' II; עבודה זרה לח' II; תוספתא ע"ז ח' (ט') ב' ועוד. להרחבה ראו: נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 127-134.

לעומת עדת היחד, חז״ל סברו שאין צורך להורגם, ואפילו ראו ביעקב איש כפר נבוריא שנהג כך כ״מין״ והכוהו במלקות,[775] כיוון שדרשו שמותר לאוכלם חיים (חולין כז׳ II על במדבר יא׳ 22;[776] תוספתא תרומות ט׳ ו׳).[777]

אך במשך הדורות רבנים הפכו את דעת חז״ל, ואימצו את דעת עדת קומראן - שיש להרוג הדג טרם אכילתו.

יט.5. הטעם והתוצאה של מצוות הטהרה במזון; דיסוננס ביטול הטהרה לחולין בקדושה

כדי שכוהן יאכל תרומה (או קודשים), הוא צריך להיות בטהרה (וכן כל אדם שאוכל קורבן שלמים [ויקרא ז׳ 20]). הפרושים (וראשוני חז״ל), קיבלו עליהם לאכול גם מאכלי חולין בקדושה, בעקבות עדת קומראן,[778] דבר שמחייב צמצום הימים שבהם האדם טמא. ישנו איסור לכל אדם להיכנס טמא לבית המקדש, ואיסור דומה נפסק בעדת קומראן לבית הכנסת: ׳כול הבא אל בית ההשתחוות, אל יבוא טמא כבוס, ובהרע חצוצרות הקהל יתקדם או יתאחר, ולוא ישביתו את העבודה כולה - כי קודש הוא׳ (ברית דמשק יא׳ 22; ראה פרק בעניין).

יט.6. חשיבות הסעודה וטהרתה בחיי החברה:

הלכות סעודת עדת קומראן מפורטים בסרך היחד ו׳ 2-6: ׳ויחד יברכו ויחד יועצו. ובכול מקום אשר יהיה שם עשרה אנשים מעצת היחיד אל ימש מאתם איש כוהן, ואיש כתכונו ישבו לפניו וכן ישאלו לעצתם לכול דבר והיה כיא יערוכו השולחן לאכול או לשתות הכוהן ישלח ידו לרשונה להברך בראשית הלחם [או התירוש לשתות הכוהן ישלח ידו לרשתה להברך בראשית הלחם] והתירוש׳. עדת קומראן הקפידה על טהרה בסעודותיה, ואף מפרטת את הסעודות בעתיד, בהרכב של כלל עם ישראל: ׳וכול ראשי [אבות הע]דה עם חכמ[יהם וידעיהם] ישבו לפניהם איש לפי כבודו, ואם לשולחן יחד יועד[ו או במועד הת]ירוש וערוך השולחן היחד [ומסוך ה]תירוש לשתות [אל ישלח] איש את ידו ברשת הלחם והתירוש לפני הכוהן כיא [הוא י]ברך את רשית הלחם והתירו[ש וישלח] ידו לפנים ואחר ישלח משיח ישראל ידיו בלחם [ואחר יבר]כו כול עדת היחד א[יש לפי] כבודו. וכחוק הזה יעשו לכול מע[רכה כיא יו]עדו עד עשרא אנשים׳ (סרך העדה 15-22).[779] התוספתא לסנהדרין ז׳ ח׳-ט׳ (מהד׳ צוקרמנדל, עמ׳ 426) משמרת סדרי דיון שכנראה קשורים לאלו.[780]

---

[775] בראשית רבה ז׳ ב׳; קוהלת רבה ז׳ כג׳.

[776] ׳וְצָאוּ וּבָקָר יִשְׁחֵט לָהֶם, וּמָצָא לָהֶם אִם אֶת כָּל דְּגֵי הַיָּם יֵאָסֵף לָהֶם וּמָצָא לָהֶם׳.

[777] ׳אוכל דגים וחגבים, בין חיין בין מתין, ואינו חושש׳. החשש מאיבר מן החי: ׳אַךְ בָּשָׂר בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ, לֹא תֹאכֵלוּ׳ (בראשית ט׳ 4). ראו גם: פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) ויקרא פרשת שְׁמִינִי דף לג׳ עמוד ב׳.

[778] למשל: ׳המקבל עליו.. שיהא אוכל חולין בטהרה׳ (תוספתא דמאי ב׳ ב׳); ׳מיכן היה רבן גמליאל אוכל חולין בטהרה׳ (תנא דבי אליהו פטז׳).

[779] לפירוש הסעודה המשיחית של עדת קומראן, ראו: שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, עמ׳ 287-298.

[780] ׳כשהנשיא נכנס כל העם עומדים והן ישבו עד שאמר להם שבו כשאב ב״ד נכנס עושים לו שתי שורות מכאן ומכאן עד שנכנס וישב במקומו. חכם שנכנס אחד עומד ואחד יושב עד שנכנס וישב במקומו. בני חכמים ותלמידי חכמים בזמן שהרבים צריכים להם מקפצן אפילו על ראשי העם, ואע״פ שאמרו אין שבח לתלמיד שיכנס באחרונה. יצא לצורך נכנס ויושב במקומו. בני חכמים תלמידי חכמים בזמן שיש בהם דעת לשמוע הופכין את פניהם כלפי אביהם אין בהם דעת לשמוע הופכין את פניהם כלפי העם. ר׳ אלעזר בר׳ צדוק אומר בבית המשתה עושים אותן סניפין׳.

ואכן, הסעודות היו מנהג עיקרי בקבוצות בית שני, ובעיקר של חסידים (ראו בעיקר תיאורי יוספוס בקדמה״י יד׳ 216, ופילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין ו׳ 86). מגילת ירושלים החדשה ?? מציינת שבירושלים העתידית יהיו 60 חדרים למשתה (כנראה לחג פסח, אלא שהקטע מקוטע) שבהם יהיו: 22 ספות ו-11 חלונות.

הסעודות המשותפות של קבוצות הן למעשה עיקר בשיתוף הקבוצה ובלימוד. עדת היחד חילקה רמות כניסה לקהילתה לפי רמות טהרה של המועמדים (סרך היחד ??), ובדומה, התנאים הפרידו עצמם מעם הארץ, כגון: ׳נקיי הדעת שבירושלים לא היו נכנסים בסעודה, אלא אם כן יודעים מי יושב עמהם׳ (סנהדרין כג׳); ׳היה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו - לא יכנס לבית המדרש׳ (בבלי ברכות כח׳). חלק מתלמידי ר׳ ינאי, ראש בית המדרש בעכברא, חיו חיי קומונה.

יט.7. הטעמים (הסיבות המוסריות) של הקפדה על טהרת מזון:

כנראה[781] הטעם (הסיבה) של מצוות הטהרה במזון הוא מהדיבר ׳לֹא תַחְמֹד/תִתְאַוֶּה׳ (ראו הרחבה בפרק ׳3 דרגות היררכיה׳), כדי שהאדם לא יחפש לו סעודות חינם: ׳מַיִם גְּנוּבִים יִמְתָּקוּ וְלֶחֶם סְתָרִים יִנְעָם׳ (משלי ט׳ 17) כגרגרן המחפש מתנות (אוכל חינם), אלא ישמור על כבודו, ובהיותו צדיק/חסיד/חכם בתורה, הרי שזהו גם כבוד התורה, וניתן ללמוד זאת ממאמרות אלו של חז״ל: ׳כל סעודה שאינה של מצוה, אין תלמיד חכם רשאי להנות ממנה.. כל תלמיד חכם המרבה סעודתו בכל מקום, סוף מחריב את ביתו...׳ (פסחים מט׳); ׳נקיי הדעת שבירושלים לא היו נכנסין בסעודה, אלא אם כן יודעין מי מיסב עמהן׳ (סנהדרין כג׳). חסיד כמו פנחס בן יאיר (ראו פרק בעניינו) לא אכל משל אחרים, מאז שעמד על דעתו (חולין ז׳ II), אפילו לא אצל רבי יהודה הנשיא, אך סביר שהיה סומך ואוכל אצל עדת קומראן והאיסיים.

קומה נוספת לטעם הטהרה במזון, הינה הפרדה בין קבוצות של צדיקים/חסידים/חכמים בתורה ומכונים: ״נאמן״ או ״חבר״ (ולעיתים ״תלמיד חכם״),[782] לבין מי שאינם מקפידים על הלכות התורה, ומכונים ׳עם-הארץ׳ בפיהם של חז״ל, שאינם מזמנים איתם על סעודה, ומגדירם לפי הקפדתם בטהרת מזון: ׳כל שאינו אוכל חוליו[ן] בטהרה.. כל שאינו מעשר פירותיו כראוי׳ (ברכות מז׳ II; חולין ז׳).

טעם נוסף של טהרת מזון הוא גם מכיבוד ה׳, כדי שלא יהיה מום בקורבנות המובאים במקדש, שכן את המובחר יש להביא לה׳. טעם זה יוצא מהדיבר הראשון ו/או החמישי (כיבוד הורים, שבכללו כיבוד שמיים).

נזכיר שהתנא בר קפרא נעלב מאי-הזמנתו לסעודה, והמדרש מספר שהעלבה דומה על בר-קמצא היא שגרמה לחורבן הבית.

---

[781] כאשר התורה לא ציינתה את טעם המצווה, ייתכן והשערתינו שגויה. נמחיש זאת בטעם לעונש הכפלת פי 5/4 במכירת או שחיטת עז/פרה (שמות כא׳ 27): יוחנן בן זכאי סבר שהסיבה היא משום כבוד הבריות (בבא קמא עט׳ II), אך הרבה מהרכוש שנגנב גם יש להיות גניבות יכולות להיות כבדות יותר מאחרות, ועדיין הם ישארו פי 2. סביר שהסיבה לכך היא יכולת הרווח הגבוהה בביתור החיה לצד האיבוד של הערך הרוחני. כך למשל היתה דעתו של הרמב״ם (תמורה ד׳ 13): ׳אע״פ שכל חוקי התורה גזירות הם כמו שביארנו בסוף מעילה ראוי להתבונן בהן וכל מה שאתה יכול ליתן לו טעם תן לו טעם הרי אמרו חכמים הראשונים שהמלך שלמה הבין רוב הטעמים של כל חוקי התורה׳.

[782] תוספתא דמאי א׳ ה׳: ׳אמר שלי הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן׳; ב׳, ג׳: ׳המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח ואין מתארח אצל עם הארץ׳; ב׳, ט׳: ׳אמר איני מקבל עלי אלא לכנפים בלבד מקבלין אותו קבל עליו לטהרות ולא קבל עליו לכנפים אף על הטהרות אינו נאמן׳; ב׳, ב׳: ׳המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר: שלא ליתן תרומות ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות אצל עם הארץ, ושיהא אוכל חולין בטהרה׳; ב׳ ט׳: ׳הבא לקבל עליו אם היה נוהג מתחלה בצינעא מקבלין אותו ואחר כך מלמדין ואם לאו מלמדין אותו ואחר כך מקבלין אותו ומלמדין אותו והולכין ומקבלין לכנפים ואחר כך מקבלין לטהרות׳. להרחבה: ספרו של ליכט, מגילת הסרכים, עמ׳ 296.

למרות שהשינויים המהותיים של ביטול טהרת המזון, אפשר להיווכח שיש קרבה של טעמי שמירת הטהרה, הקרובים לטעמי שמירת הכשרות בהלכה הרבנית בימינו, ואלו מביאות לתוצאה דומה, בה ישנן כשרויות מהודרות שונות של זרמים פנים חרדים בעיקר, וככל שחסידותם (במשמעות של רמת שמירה) של שומרי כשרות יותר גבוהה, כך הם אוכלים פחות במקומות ציבוריים שונים, והגבוהים שבהם אוכלים רק את שחיטתם העצמית או של ידי שוחט המוכר להם שסומכים עליו.

יט.8. <u>ביטול טהרת המזון</u>

אם אכן אלו הטעמים למצווה, השאלה המתבקשת אם אפשר להקפיד רק על העניינים המוסריים של טעמים אלו, ולהניח (לבטל) את המצוות שנוגעות לטהרה, מה גם בימינו התרומה והמעשר הן רק טקסיות (אין הפרשות בפועל לכוהנים וללויים, היות וזיהויים בספק, ובכל אופן אינם משמשים בתפקידם), וספק אם ניתן לשמוע על טהרת מגע מטומאות וטמאים בימינו, כאשר כבר אין הקפדה על רוב שאר הטהרות?

לדיון בביטול המצוות ראו בפרק על הנצרות.

בן סירא עמד רק על העניינים המוסריים, וכלל לא ציין טהרה (של מזון ובכלל, זולת אזכור 1 לטבילה) בספרו. אך הדבר קשה, שכן הוא גם לא ציין את מצוות השבת (אפילו לא את עיקרי המצווה, גם אם נניח שפרטיה נוסדו ע"י עדת קומראן שנים ספורות אחריו).

יט.9. <u>דיסוננס ביטול הטהרה לחולין בקדושה – כשרות בבשר:</u>

לצד חורבן הבית וחיסרון הרכבי כוהנים ולוויים, הפכו התרומות והמעשרות למנהג טקסי והפרשה של חלק לזיכרון המצווה.

עם זאת, נושא שלא התבטל נוכח חורבן הבית וחיסרון הרכבי שימוש כוהנים ולוויים בתפקידם, הוא ההקפדה על כשרות בבשר, שיהיה כבשר קורבנות קודשים (שאסור בהם מומים). אלא שכאן יש אבסורד גדול, שכן דווקא כאן התורה התירה לאכול בשר חולין עם מומים: 'וְכִי יִהְיֶה בּוֹ מוּם, פִּסֵּחַ אוֹ עִוֵּר, כֹּל מוּם רָע - לֹא תִזְבָּחֶנּוּ לַיי אֱלֹהֶיךָ. בִּשְׁעָרֶיךָ תֹּאכְלֶנּוּ - הַטָּמֵא וְהַטָּהוֹר יַחְדָּו, כַּצְּבִי וְכָאַיָּל' (דברים טו' 22-21; דברים יב' 21: 'כִּי יִרְחַק מִמְּךָ הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לָשׂוּם שְׁמוֹ שָׁם, וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאנְךָ אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִךָ, וְאָכַלְתָּ בִּשְׁעָרֶיךָ בְּכֹל אַוַּת נַפְשֶׁךָ'. מגילת המקדש נב' 13-19[783] מביאה את הנוסח המלא של זה, מתירה לאכול בהמה שחוטה למרות שיש בה מום בשני תנאים: זהו <u>בשר חולין</u> (לא קדשי קורבן) ושנשחט במרחק של 30 ריס (כשישה ק"מ) מהמקדש. זהו גם ההסבר לסתירה לאיסור שחיטת חולין בויקרא יז' 3-2[784] – כיוון שמחנה ישראל במדבר לא עלה על 3 ימי הליכה (חז"ל [ספרי דברים עה'] וחוקרים התקשו ולא עמדו על פתרון זה).[785]

---

[783] 'לוא תזבח שור ושה ועז טהורים בכול שעריכה קרוב למקדשי דרך שלושת ימים כי אם בתוך מקדשי תזבחנו לעשות אותו עולה או זבח שלמים ואכלתה ושמחתה לפני במקום אשר אבחר לשום שמי עליו וכול הבהמה הטהורה אשר יש בה מום בשעריכה תואכלנה רחוק ממקדשי סביב שלושים רס לוא תזבח קרוב למקדשי כי בשר פגול הוא'. הלכות שחיטה על פי מגילת המקדש, עמ' 272-282, בתוך: אור ליעקב, מחקרים במקרא ובמגילות מדבר יהודה, לזכרו של יעקב שלום ליכט, ביאליק, תשנ"ז. ר' עקיבא סבר שמותר לאכול חולין ללא שחיטה: 'בתחלה הותר להן בשר נחירה' (חולין טז' II).

[784] 'אִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יִשְׁחַט שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז בַּמַּחֲנֶה אוֹ אֲשֶׁר יִשְׁחַט מִחוּץ לַמַּחֲנֶה. וְאֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד לֹא הֱבִיאוֹ לְהַקְרִיב קָרְבָּן לַיי לִפְנֵי מִשְׁכַּן יי דָּם יֵחָשֵׁב לָאִישׁ הַהוּא דָּם שָׁפָךְ וְנִכְרַת הָאִישׁ הַהוּא מִקֶּרֶב עַמּוֹ'. להרחבה ראו: <u>ישעיהו מאורי, בין ויקרא יז' 3-4 לדברים יב' 15, 20-21: ממגילות קומראן לפרשנות היהודית המסורתית</u>.

[785] 3 ימי הליכה לקורבן מוזכר בהקשר הבריחה מפרעה (שמות ח' 23-24) ומ' המקדש מג' 12-13 מציינת מרחק זה גם בנוגע למעשרות. ראו: <u>ורמן ושמש, ההלכה במגילות מדבר יהודה</u>, עמ' 431; <u>לגלות נסתרות</u>, עמ' 98.

חז״ל והרבניים/דתיים שומרים עד היום רק את ההלכה הזו לגבי בשר טהור/כשר/ללא מומים מתוך ש׳קיבלו על עצמם ׳חולין על טהרת הקודש׳, אך לעומת זאת בשאר המאכלים כבר לא מקפידים לאכולם בטהרה. לפיכך, כל הבשר הכשר היום הוא ללא מומים (ובזה עיקר ההבדלים השונים של רמות הכשרות השונות, כגון: הקפדה על מומים קטנים כסרכות, פגם בריאה בחלק (גלאט)/מהדרין).

אלא שכל זאת חל במהפך של הפרושים, היות והם נהגו תחילה כך: ׳**שהיו מסרטין** [עושים סריטה] **לעגל** [העומד לשחיטה] **בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו** [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]**... שהיו חובטין אותו** [את העגל] **במקלות** [להמם אותו לפני שחיטה] **כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה׳** (סוטה מח׳).[786] מי שתיקן עיוות זה היה יוחנן הורקנוס (ראו פרק עניינו), ע״י בניית טבעות לשחיטת הקורבנות (בה יש אינסטיקט אלחוש בצוואר חיות כשרות). בזכות מגילות קומראן מתברר שמקורה במגילת המקדש לד׳ 6: ׳אוסרים אתֹ רֹאֹשי הפרים אל הטבעות ו[ ] בֹטבעות... אחר יהיו טובחים אותמה...׳.

חז״ל ניתקו את חובת הטהרה מחיי החולין והחילו אותה על הקודש בלבד, כאשר אין איסור ואין עונש על היטמאות במרחב החול. מאידך גיסא, חז״ל החילו הלכה מרחיבה של שמירת טהרה במאכלי חולין.[787] יש להדגיש כי בעוד הפרושים הקפידו על טהרת המאכלים (הפרשת תרומות ומעשרות, לצד טהרה כללית), במעבר בין התנאים לאמוראים חז״ל בטלה משמעות זו, לצד האי-הקפדה הכללית על רוב ענייני טהרה המקראיים (זולת בעיקר טומאת נידה ומת לכוהנים).

חריג והחמרה עצמית נוספת של חז״ל בתחום זה הוא הלכת נטילת הידיים שמשלימה את החמרת אכילת מאכלי חולין במצב של טהרה, כחיקוי להלכות תרומה על-ידי הכוהנים.[788]

היות וכאמור עדת קומראן קדומה לכל שאר הכתות, היא כנראה המקור לעליית הצדוקים, אך אז מתבקשת השאלה – הרי הגנאי העיקרי נגד עדת קומראן הוא שהם מקפידים יותר מדי, אז מדוע הקפדה זו נתפסת כדבר חיובי? יתרה מכך, ואילו על פשטות רבות של טהרה אין הקפדה כלל?! https://daf-yomi.com/DYItemDetails.aspx?itemId=10854

עיקר הכשרות במזון בימינו הוא הבשר – מומיו והפרדתו מחלב. איך ומדוע השתנו המגמות וההתמקדויות בהלכה בתחום זה?

יט.10. בשר וחלב בבית שני והיום לעומת החלשת המצוות והערכים של צער בע״ח:

להלן דברי אהרון שמש: ׳ההלכות המגדירות את איסור בישול בשר בחלב, אכילתו וההנאה ממנו, תופסות מקום נכבד בספרות התנאית, וההקפדה עליהן הפכה במרוצת הדורות לסמל ההקפדה בקיום מצוות. מקורו

---

[786] במתניתא תנא [בברייתא שנ ה[פירוש אחר ל״נוקפין]: שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה. אמר להם [יוחנן כהן גדול]: עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח [ושואלים: וכי] נבילות [היו אלה!? הא שחיט להו [הרי שוחט אותן ולא מתו מעצמם!] אלא [הכוונה היא שהיו נעשות בכך] טריפות [ומדוע-] שמא [מתוך המכות] ניקב קרום של מוח [ונעשה העגל טריפה. לכן] עמד והתקין להם טבעות בקרקע [שיקשרו את הבהמות שם ולא יצטרכו לאמצעים אחרים להקל על שחיטתן]. תרגום: היו עושים שריטה לעגל כדי שיהיה יותר קל לשחוטו, בא יוחנן וביטל מעשיהם משום שנראה שעושים בעגל מום. בברייתא נתנו פירוש שונה ל׳נוקפים׳ – שהיו מהממים את העגל כמו שהיו עושים לפני עבודה זרה. אמר להם יוחנן, עד מתי אתה עד מתי אתם מאכילים נבלות למזבח, ושאולים האם עגלים אלו נהיו נבלות? הרי שחטו אותם ולא מתו בעצמם. אלא הכוונה שבמכותיהם ניקב קרום המוח נעשו טריפות, ולכן עמד יוחנן והתקין להם טבעות בקרקע שיקשרו את הבהמות לנוחות שחיטתם. ראו גם: מעשר שני ה׳ טו׳: ׳יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא ביטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי׳.

[787] ראו: נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 337; נעם, שוב לתחומן של הלכות טהרה.

[788] מקורה בשמות ל׳ 21 לכוהנים. קטע פולמוסי במרקוס ז׳ 1-13 ובמתי ?? 1-9.

של איסור זה בציווי החוזר שלוש פעמים בתורה: 'לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ' (שמות כג' 19; לד' 26; דברים יד' 21). פשוטו של האיסור הוא על בישול גדי בחלב אמו דווקא, ובאופן זה הוא קשור במהותו לציוויים כמו 'וְשׁוֹר אוֹ שֶׂה אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד' (ויקרא כב' 287) או 'כִּי יִקָּרֵא קַן צִפּוֹר לְפָנֶיךָ בַּדֶּרֶךְ [...] לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים' (דברים כב' 6-7) הרחבתו של האיסור במסורת חז"ל לכל בשר בחלב קשורה כנראה להופעתו השלישית בתורה, בספר דברים. בספר שמות מופיע האיסור פעמיים בהקשר פולחני, ואילו בדברים יד' 21 הוא בא בסיום רשימת המאכלות האסורים. תפיסתו של האיסור בהקשר של מאכלות אסורים מאפשרת להבינו שלא באופן מצומצם - גדי בחלב אמו שלו ממש - אלא כדוגמה לכל בישול בשר בחלב. לכל זה אין זכר בספרות הקומראנית שבידינו. מאחר שאיסור בשר בחלב הוא תוצאה (לא הכרחית) של האזהרה 'לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ', מסתבר שהוא אינו מופיע בהלכה הכתתית מפני שלא נהג אצלם, ושהפרשנות המרחיבה לאיסור 'לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ' לא הייתה מקובלת עליהם. עם זאת קשה להכריע בשאלה אם איסור בשר בחלב לא היה מקובל רק על הכת אבל קבוצות אחרות בעם כבר נהגו בו, או שמא בתקופה זו עדיין לא נהג האיסור גם בקרב הקבוצות האחרות. פילון, שחי בראשית המאה הראשונה לסה"נ, דן בציווי 'לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ' במסגרת הדיון על 'אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ' ו'לֹא תִקַּח הָאֵם עַל הַבָּנִים' הוא איננו מזכיר אלא את האיסור לבשל את הוולד בחלב אמו, ובפירוש מתיר לבשל בשר בחלב.[789] יוסף בן מתתיהו אינו מזכיר כלל את האיסור המקראי. מתוך המקורות התנאיים עצמם עולה שאיסור בשר בחלב הוא קדום, אולם קשה לתארכו. המשנה קובעת: 'כל הבשר אסור לבשל בחלב, חוץ מבשר דגים וחגבים. ואסור להעלותו עם הגבינה על השולחן, חוץ מבשר דגים וחגבים. העוף עולה עם הגבינה על השלחן ואינו נאכל - דברי בית שמאי, ובית הלל אומרים: לא עולה ולא נאכל' (חולין ח' א'). מחלוקת בית הלל ובית שמאי מצומצמת אפוא לשאלה אם מותר להעלות בשר עוף עם גבינה על השולחן, אבל כולם מודים שיש איסור על בישול כל בשר בחלב, כולל בשר עוף (אף שעוף אין לו חלב כלל), ושהאיסור כולל לא רק אכילת בשר שבושל בחלב אלא אף אכילת בשר עם גבינה בלא בישול. המסקנה המתבקשת מכאן היא שעצם ההבנה 'לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ' משמעו בשר בחלב כבר הייתה מבוססת היטב בהלכת חז"ל בתקופת בית הלל ובית שמאי וקדמה להם'. מאידך, במגילת המקדש ?? 5-6 מצוין: 'ושור ושה אותו ואת בנו לוא תזבח ביום אחד ולוא תכה אם על בנים', מחזק את משמעות האיסור המוסרי של 'לֹא תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ', שכנראה נחלש בדקדוקי עניות והחמרה של הלכות הבשר והחלב.

לצד אלו ראוי לציין את העיוות שההלכה האוטודוקסית אינה שומרת את מצווה: 'שׁוֹר אוֹ כֶשֶׂב אוֹ עֵז כִּי יִוָּלֵד וְהָיָה שִׁבְעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּמִיּוֹם הַשְּׁמִינִי וָהָלְאָה יֵרָצֶה לְקָרְבַּן אִשֶּׁה לַה'' (ויקרא כב' 27), לגבי שחיטה רגילה בימינו, וחבל, שכן מדובר על צער בע"ח עקרוני, שראוי ליישמו גם לשחיטה רגילה, ובכלל להרחיבו, כדברי צוואת זבולון ה' 1: 'ועתה בני הנני מצוויכם אשר תשמרו את מצות יי, ותרחמו איש על קרובו, ותחוסו על כל לא רק על בני אדם, כי אם גם על כל חי אשר לא ידבר'.

יט.11. <u>דיני כשרות נוספים שלהם תיעוד ממגילות קומראן ועד היום:</u>

[789] על המידות הטובות: 143-144 ראו: פילון האלכסנדרוני, כתבים (מהדורת ס' דניאל נטף) ג', ירושלים תש"ס, עמ' 216.

- הטבלת והגעלת כלים: ברית דמשק: 'ומכול הזהב והכסף והנחושת והבדיל ועופרת אשר עשו הגואים פסל, אל יביאהו איש אל טהרתו מן החדש הבא מן הטהור'[790] – 'גיעולי גוים'.[791]
- גיד הנשה: מגילה 4Q158 מציינת: 'ויאמר אל תוא[כל] על שתי כפות הירך עד ה[יום הזה]'. דעה זו זהה לדעתו של ר' יוסי במדרש בראשית רבה עח' ו':[792] 'ר' יהודה אומר, באחת מהן נגע ואחת מהן נאסרה. ר' יוסי אומר, באחת מהן נגע ושתים נאסרו', בחלק מהנוסחים יש גם הרחבות (ולא רק נוסח יותר מקורי ונכון) שמשלימות מידע מקראי חשוב. נדגים זאת לעניין הכשרות: בבראשית לב' 33 מצוין: 'עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ, עַד הַיּוֹם הַזֶּה', וזאת כאשר בראשית לב' 33 משתמע רק צד אחד, אלא שלא כתוב איזה: 'עַל כֵּן לֹא יֹאכְלוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת גִּיד הַנָּשֶׁה אֲשֶׁר עַל כַּף הַיָּרֵךְ, עַד הַיּוֹם הַזֶּה'.
- ולד שבהריון (בן פקועה): מגילת המקדש נב' 5: 'ולוא תזבח לי שור ושה ועז והמה מלאות כי תועבה המה לי'.[793] ויקרא כב' 28: ''וְשׁוֹר אוֹ שֶׂה - אֹתוֹ וְאֶת בְּנוֹ, לֹא תִשְׁחֲטוּ בְּיוֹם אֶחָד' – מגילת המקדש נב' 6: 'ושור ושה אותו ואת בנו לוא תזבח ביום אחד, ולוא תכה אם על בנים'. הסיבה לתוספת: 'ולא תכה אם על בנים' נראית שמתפרשת שגם לגבי שחיטת חולין שאינה על המזבח. חז"ל מתירים אב ובנו ואוסרים רק אם ובנה, וגם זה רק לגבי קורבנות ולא חולין.
- שפיכת הדם על קרקע: ביובלים ??: כל בע"ח ועוף. חז"ל - רק בהמות.
- דוגמה נוספת למקור הלכתי היא המלחת בשר שמופיעה לראשונה במגילת המקדש לח', וממנה כנראה חז"ל ציינו: 'אמר שמואל: אין הבשר יוצא מידי דמו אלא אם כן מולחו יפה יפה ומדיחו יפה יפה... במתניתא תנא: מדיח ומולח ומדיח' (חולין קיג').

כ. אופיים של 'מסורת אבות' ותושב"ע – ממגילות קומראן לחז"ל

גרשם שלום ציין כי: 'ההלכה, לא כתולדות הספרות, אלא כחקר של בעיות: גושים שלמים של בעיות מונחים כאן כאבנים שאין להן הופכים',[794] ובזו הדרך הוסיפה פז: 'אחת החידות הגדולות במחקר ספרות חז"ל היא ההוכחה של ספרות מדרש סכולסטית עשירה, מתוחכמת ומגובשת הערוכה על סדר הפסוקים, המחולקת לבתי מדרש שונים, המורכבת ממירות של עשרות חכמים, והכוללת טכניקות הרמויטיות מפותחות ומשוכללות ומגוון רחב של מינוחים טכניים. האם מדובר בתוצר של תהליך התפתחותי רציף או שמא מדובר על מין 'מפץ גדול', שינוי דרמטי ופתאומי שחל בדרכי המדרש בתקופה זו? ואולי מדובר בשילוב בין שתי האפשרויות הללו? במילים אחרות, מה היחס בין ספרות המדרש לפרשנות היהודית שקדמה לה?'.[795]

---

[790] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 33, שורות 8-10. לביאור ראו: ו' נעם, 'תעבירו באש' (במדבר לא' 23): לקדמותה של מסורת פרשנית, שנתון לחקר המקרא והמזרח הקדום יט' (תשס"ט), עמ' 119-128.

[791] ירושלמי עבודה זרה ה' יב' מה' II; פסחים מד II; נזיר לז' II; עבודה זרה לח' II; תוספתא ע"ז ח' (ט') ב' ועוד. להרחבה ראו: נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 127-134.

[792] מהד' תיאודור-אלבק, עמ' 923-924.

[793] מדרש חז"ל בראשית רבה (פרשה פ"ד ז') ותלמוד ירושלמי (פאה פא' ה"א; טו' ד'): ''ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם', מה אמר? רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון. רבי מאיר אמר: חשודין הן על אבר מן החי". על פקועה יש על דיבת יוסף, השווה לצוואת גד א' 6-8 (מגילות קומראן, צוואות השבטים, נוסח של פרופ' הרטום): 'ויאמר יוסף אל אבינו: בני זלפה ובלהה זובחים את הטלאים הטובות ואוכלים אותן חרף דעת ראובן ויהודה; כי ראה כי לקחתי טלה מפי הדב ואהרגהו ואזבח את הטלה כי נעצבתי על אשר לא יכל לחיות ונאכלהו, ויגד לאבינו; ובגלל זאת כעסתי על יוסף עד יום מכירתו'.

[794] שלום, דברים בגו, עמ' 397.

[795] פז, מסופרים למלומדים: פרשנות חז"ל למקרא לאור הפרשנות ההומרית, עמ' 3.

ואכן, כבר המלב״ים ערך לא פחות מ-613 הסברים לשיטת הפירוש וההלכה של חז״ל,[796] ובדורות האחרונים רבנים ניסו לסכם את מהותה של התושב״ע ולייישב את הקשיים והסתירות שבה,[797] אך נתקלו בבעיות צורות שונות, ונדמה שאף העצימו את חוסר הסדר והמוסכמות. הסיבה העיקרית לכך היא שספרים אלו (זולת ברכיהו ליפשיץ ראו בפרק סקירת ספרים) חסרים השוואה יסודית ועמוקה למגילות קומראן, ובכך מדגלים על תקופה עקרונות ומקורות המסורות של ההגמוניות האנונימיות שהם בונים עליהם בעצמם (ראו בפרק זיהוי עדת קומראן כסופרים וכו׳), עד שהשערותיהם למקורות ההלכה ועיצובה שגויים מיסודם.

החלקים/שערים הבאים בספר עוסק בחלקים של ספרות חז״ל בהשוואה המצביעה שמקורם או שנבנו בהשפעת מגילות קומראן, אך הסדר הלוגי מורכב עד חידתי, קל וחומר כאשר מנסים לחבר ביניהן לסיכומים ומסקנות.

כ.1. <u>החיבורים: בן סירא, גזירתא, מ׳ תענית ויחסם ל׳מסורת האבות׳ עד לתושב״ע</u>

החל מתקופת היווסדותה של עדת קומראן ועד תחילת הזוג הלל ושמאי שייסדו את חז״ל, קיימים מספר חיבורים חשובים שמעידים על אופי היתר הכתיבה וההלכה בתקופה זו של 200 השנים שלפנה״ס. שלושה חיבורים קרובים לעדת קומראן/לצדוקים: ספר החוכמה של בן סירא (ראו עליו בפרק יחסו למורה הצדק), ספר גזירתא ההלכות הצדוקי, ומגילת תענית הפרושית שלכאורה, אך עיקרה מסורות חשמונאים שהיו צדוקים. שני ספרים נוספים הם חריגים: משלי אחיקר שקדום במאות שנים (נמצא בִיֵב שבמצרים) וספרי המקבים. ישנם עוד ספרים חיצוניים-דחויים שנכתבו בתקופה זו, שמהם חז״ל שאבו מסורות רבות, אך ראו ניתוחים בפרק בספרים החיצוניים.

ספרות זו מלמדת שלפחות בישראל נשמרה כתיבת הקודש לסופרים ולכוהנים – כפי שאכן עדת קומראן כתבה את קבוצות המגילות 4 ו-5, והעם כיבד זאת ואסר על עצמו לכתוב כתבי קודש שאינם התנ״ך: ׳אמר ר׳ אבא בריה דר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן: כותבי הלכות כשורפי התורה, והלמד מהן אינו נוטל שכר׳ (גיטין ס׳ II); ׳דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרן בכתב... ואי אתה כותב הלכות׳ (גיטין ס׳ II; תמורה ידי׳ II), ייתכן שכך ניבא דניאל ט׳ 24: ׳וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא׳.

בתקופה זו הפרושים-הראשונים שמוזכרים מתחילת התקופה החשמונאית, לא העבירו מסורת מסודרת מקיפה ורחבה,[798] לא בכתב ולא בעל-פה. עיקר מסורותיהם הם דרשות מוסר בודדות לכל אחד, וגם באלו הועתקו מבן סירא (על בן סירא ראו בפרק עליו).

---

[796] יתרה מזו, מסקנתו הסופית ש׳הדרש הוא הפשט׳ קשה מההבחנה ההגיונית המקובלת והמתבקשת ביניהם.

[797] הספרים האחרונים שיצאו על התושב״ע: אמנון בזק, נצחוני בניי – שאלות יסוד בלימוד תורה שבעל פה; הרב אריאל שמואל, נטע בתוכנו – פרקים ביסודות תורה שבעל פה; <u>הרב יהושע ענבל</u>, <u>תורה שבעל פה סמכותה ודרכיה</u>; הרב מישאל רובין, חיי עולם נטע בתוכנו; הרב פרופ׳ הבלין, מסורת התורה שבעל פה; חיים שימל, תורת חז״ל תורה מן השמיים; <u>מבוא לתורה שבעל פה, האוניברסיטה הפתוחה</u>; ברכיהו ליפשיץ, <u>ההלכה, על דעת המקום או על דעת הקהל</u>.

[798] הראשון - אנטיגנוס איש סוכו, מסר מסורת תורנית-הלכה אחת בלבד; יוסי בן יועזר איש צרדה העביר 4 הלכות; יהושע בן פרחיה הכוהן העביר רק הלכה תורנית אחת (שמעידה על כך שלוח השנה שובש); נתאי הארבלי לא העביר מסורת הלכתית; יהודה בן טבאי גזר החמרה בטהרה (טומאת מתכות) והקל בהריגת עדים. במשך שלוש מאות שנה ומעלה נמנו 6 זוגות בלבד. בתקופת הזוגות

ומדוע הפרושים בסוף המאה השנייה ובמהלך המאה הראשונה לפה"ס אסרו על כתיבתם תורתם (גיטין ס' II; תמורה יד' II)? לכך שלוש סיבות:

- הראשונה כי הם ידעו וכיבדו את זכות הפסיקה והכתיבה הבלעדית לכוהנים סופרים זקנים ראשנים והכנסת הגדולה – ראו זיהויים כעדת קומראן בפרק בעניין.
- שנית כי לא היתה להם ממש תורה רחבה ומקיפה, כך שלא היה ראוי ורציני לכתוב קטעי הלכות מפוזרות וחדשות (מתח כזה עלה גם בתחילת האיסלאם).[799] המשנה חוברה כמה דורות לאחר מכן (מדרשי התנאים/הלכה אף מאוחר יותר), ובתקופה זו (200 השנים שלפני הספירה), יש ביד הפרושים מעט מנהגים שהיה אוסף ענייני מוסר לצד מסורות מאפרים-דורשי החלקות המתיוונים ועם הארץ מחד, ומסורות מעדת קומראן והחסידים מאידך (זהו "מסורת האבות" לעיל).
- כתיבת הקודש היא בלשון וסגנון מקראי. הגות אנוש היא לשון חכמים. השוני והפער הינם מהות הכתיבה מול הדרישה בע"פ. ישנם חיבורים עתיקים שבהם דברי תורה, אך רובם אגרות, כמו: כתבי יֵב, ממ"ת ומכתבי בר כוכבא. עם זאת, אפשר שממ"ת מהווה סגנון מקשר ומבר בין שני הלשונות והסגנונות – ראו בפרק בעניין.

כנגד איסור הכתיבה של הפרושים והעם, הפרושים ביקשו להישען על מסורות שהיו מקובלים בידם מזה דורות, ולדעתי רובם מסורות שהטמיעו אפרים-דורשי החלקות ואף קודמיהם שלא ידעו על הלכת עדת קומראן, שהחזירה עטרה ליושנה. הביטוי שהפרושים ציינו להישענות זו היה 'מסורת אבות' (יוספוס, פילון ובברית החדשה).[800] מושג כללי ומופשט זה מתאים גם לעדת קומראן ולצדוקים, שכן לכולם היו מסורות קדומות שביקשו להישען עליהן. יתרה מזו, ביטוי זה רווח כבר לפני כן בספרי המקבים. אם לכולם היתה מסורת שנוספת על התנ"ך, מה אם כן מבדיל בין 'מסורת אבות' של הפרושים לכל השאר? התשובה פשוטה – 'מסורת האבות' של הפרושים (שמקורה באפרים-דורשי החלקות) סותרת את הפשט,

---

נתגבשו גם המסגרות הספרותיות, שהגיעו לשיאם הספרותי, סגנוני, צורני וכמותי, בתקופת התנאים. והם כידוע מחמישה סוגים: תרגום, מדרש, משנה, אגדה ומסתורין. הממצאים מועטים מכדי להשיב בלא מחקרים אינטנסיביים מקיפים במקורות התנאיים, ומחקרים כאלה הם בודדים. מענין שגם יוספוס לא ציין שהלכות האבות ממשה הן המשנה, ובאמירה כוללנית יהיה נכון לומר שהמשנה יותר דומה למסורות קומראן מאשר לפרושים הראשונים (ראו עוד בפרק על התנאים-חז"ל).

[799] השריעה טענה שהקוראן הכתוב מספק את צורכי הדת ומבטא בבירור את דבר האל. האימאם היה דמות כריזמתית ובעל השראה אלוהית והיה הרשאי היחיד לענות תשובות מוסמכות באשר להלכה, ולכן לא היה צורך בתורת פרשנות ובתורת משפט (מעין תפקידו משה רבינו בתחילת שפיטתו – שמות יח' 16, אלא שפסיקותיו הגדולות כן נכתבו במקרא ומסורותיו מרובות בכתבי עדת קומראן), היא החדית' (המקבילה לתושב"ע, שאף אותה אסר מוחמד לכתוב כדי להבדילה מהספר). בפועל האימאם פירש לעיתים באופן שונה מפשט הכתוב. לעומתו הסונה העלה את הכליף, שלא היה אישיות שנחשבה בעל השראה אלוהית, אדם אשר הכרעותיו הן על פי שכלו – ויש ששללו את כל/חלק פרשנות לפי ההיגיון האנושי. גם בימינו יש זרמים "מודרניים" השוללים את החדית' וקוראים "לשוב אל הקוראן".

[800] 'הפרושים מסרו לעם כמה הלכות ממסורת אבות, שלא נכתבו בתורת משה' (קדמה"י יג' 288), וכן בקדמה"י יג' 297, 408. המונח, אם כי תרגום מיוונית, מוזכר גם במק"ב ד' 15: 'בשומם לאל את ערכי (מסורת) האבות, ובחשבם את הכיבודים היווניים ליפים ביותר'. ראו גם דבריו של פילון ('על חיי משה', ספר ראשון 4): 'ואספר את קורות האיש כפי שלמדתי הן מספרי הקודש שהניח לדורות כמזכרת נפלאה לחכמתו, הן מפי זקני האומה' (פילון האלכסנדרוני, כרך א', ירושלים תשמ"ו, עמ' 213). הדברים עשויים להתפרש כהבחנה בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, ראו על כך: חיים טשרנוביץ (רב צעיר), תולדות ההלכה, חלק א, עמ' 6; גדליהו אלון, מחקרים בתולדות ישראל, חלק ב', תל אביב תש"ל, עמ' 238. רוב הפעמים של השימוש במונח תושב"ע בספרות חז"ל, הוא בהנגדה לתורה שבכתב. בכתבי יוסף בן מתתיהו – מלחמת היהודים: הפרושים ידועים בתור שומרי החוקים ותומכי החוק (א' 110); הפרושים שומרים על החוק בדייקנות והם האסכולה הראשונה (ב' 162). קדמוניות היהודים: הפרושים מעבירים לעם חוקים שנמסרו מדורות קודמים ואינם כתובים בתורת משה (יג' 297). הם גאים בידיעה המדוקדקת של החוקים (יז' 41); הם רואים חשיבות בשמירה על החוקים שנמסרו להם ומכבדים את הזקנים (יח' 12). חיי יוסף: הפרושים ידועים בתור מומחים בחוקי אבותיהם (191). בברית החדשה – פאולוס מעיד ששמר על מסורת אבותיו בהיותו פרושי (אל הגלטיים א' 14); במעשי השליחים כב' 3 מתואר גמליאל כמלומד בדברים השייכים לאבות. שם גם מעיד פאולוס שהפרושים הם הקבוצה המקפדת ביותר על חוקי האבות (דו' 5). במרקוס ז' 1-15 מתוארים הפרושים כדבקים במסורת המצווה עליהם ליטול את ידיהם ודבקים גם במסורות אחרות. מתי כג' 2-4 מספר שהם יושבים על כיסא משה ומכבידים על העם בחוקיהם.

וכל השאר אינם סותרים במסורותיהם את 'מסורת האבות'. בתוך הגדרת הפשט הזו נכללים מסורות של הפרושים שקיבלו מאפרים-דורשי החלקות מתקופת ההתיוונות בשנים שלפני בית חשמונאי, ואלו התקבעו בישראל – ומנוגדים לפשט התורה ולהלכת עדת קומראן, ביניהם מנהגים פסולים של הקלות מהותיות בדיני התורה, לצד מנהגים הלניסטים וזרים. עיקרם בדיני טהרה נשים ולוח השנה (כמפורט בפרקים בעניינים אלו).

כאמור בספר זה, דורות לפני כן התחילה עדת קומראן בכתיבת קודש שכוללת מגוון תורות, וכן שימור תורות ומגילות עתיקות שהגיע לידיה (קבוצות מגילות 1-3). בפרק כל ספרי החשמונאים הוסבר גם על סיבת כתיבת החשמונאים והפסקתם מאז התאחדותם עם עדת קומראן.

להלן ארבעה מקורות המצביעים על מסורות אבות שרווחו בתחילת המאה השנייה לפנה"ס, וכולם בעדת קומראן/צדוקים:

- ספרו של בן סירא שייחוסו לעדת קומראן מוכח נוכח שימוש כקאנוני/מקודש (ראו בפרק על בן סירא וקרבתו למורה הצדק), לצד אזכורו את חֲנוֹךְ (שגם נודה ראו בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: חֲנוֹךְ-מטטרון, נח, משה רבינו ואליהו הנביא') ובני צדוק הכוהנים.
- מסורת הפרושים הסדורה **הראשונה**, שהיא שבח לשימור (ספר זיכרון) ניצחונות החשמונאים – מגילת תענית.[801] לצידה מסורת של מצוה כמדברי סופרים (שלעיל הוצע שהם עדת קומראן)[802] - (הדלקת נרות) חנוכה.[803] כיוון שרוב מסורות מ' תענית הם של (ועל) החשמונאים, וכיוון שרוב החשמונאים היו צדוקים (אמנם בספק לגבי הדור הראשון והדור האחרון), הרי שהתנאים אוחזים במסורת צדוקית ברובה, לפחות במגילתם זו. תהליך כזה אנו רואים בימור דעתם של בית שמאי במשנה, למרות שדעתם לא התקבלה ולהלכה, ואף נודו. והנה, מגילה פרושית זו קרובה גם לשלוש מהמגילות התיעודיות (מכונות טקסטים כרוניסטיים: 4Q331 - 4Q333, e468Q4) שמציינות משמרות כהונה (ראו פרקון בעניין) ואירועים היסטוריים הדומים למגילת תענית,[804] ולכן מייקל וייז/ג'ון קולינס כינה אותן: 'כרוניקה חשמונאית'.[805] אומנם מגילת תענית כוללת עשרה ימים (מתוך 35) של ניצחונות (כביכול) של הפרושים על הצדוקים, אך חלקם נוספו במובהק בתקופה מאוחרת נגד הורדוס ובדור החורבן.[806]
- הפרושים מספרים שהצדוקים אחזו בספר 'גזירתא' (מגילת תענית פ"ד, י' בארבעה בתמוז). כנראה אפילו מסורות "ספר גזרות" צדוקי זה עברו והתקבלו בחז"ל: 'אלו הן הנהרגין... הנשרפין... הנסקלין... הנחנקין... אלו הן הלוקין' (מסכתות סנהדרין ומכות), וזאת במיוחד כאשר במשניות אלו הלכות אלו נזכרות

---

[801] אפיפניוס מסלמיס אמר שמסורות הזקנים נקראות אצל היהודיות משניות והן ארבע: אחת הנקראת בשמו של משה (משנה תורה); השנייה של רבי עקיבא; השלישית של יודא (משנת רבי); הרביעית של בני חשמונאי.

[802] אמנם אינה רשומה כמצות סופרים במסכת שבת המפרטת את הלכות הדלקת הנרות, אך כך היא במהותה, ולכן גם הרמב"ם הגדירה כך (הלכות חנוכה פ"ג ה"ג). אמנם מצוות פורים קודמות ואינם בתרי"ג מצוות התורה, אך הן כלולות בקאנון התנ"ך.

[803] למרות זאת, דווקא למסורת חנוכה אין מסכת משל עצמה.

[804] וייז, חיבור אנליסטי. גם מיליק, גילויים, עמ' 73, סבר שברשימה נרשמו תאריכים שהיה צורך לזכור אותם בכל שנה.

[805] לדיון בכך ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 190; טל ונעם, מיוספוס לחז"ל א', עמ' 39-40.

[806] למשל: יום כד' באב מיוחס בסכוליון נוסח א' להחזרת דיני ישראל ע"י החשמונאים, ואילו בנוסח פ' ובבא בתרא קטו' II מיוחס לניצחון הפרושים על הצדוקים בעניין ירושת בת הבן. דוגמה נוספת היא הסכוליון על משנה כה' שמשייכת את היום טוב יז' באדר (שאין סיבה במשנה סיבה לאיסור המספד) ליום מותו של ינאי יחד עם הורדוס. גם מבבלי מסכת סוטה כב' II קשה להבין מי הוא פרושי אמיתי וטוב, ומי פרושי מזויף: 'אמר לה ינאי מלכא לדביתיה: אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושין'. להרחבה ראו: נעם, מגילת תענית, עמ' 20 ואילך.

באנונימיות ובאחידות (ללא דעות חולקות). ייתכן וספר זה מעיד את המשך הסירוב ל'ספר התורה שנית' – ראו פרק בעניין, לצד הגרסאות השונות לדברים יז' 10: 'על פי התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת' (מגילת המקדש נו' 3-4) - 'אפילו מראים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין – שמע להם' (ספרי דברים קנד').[807] בכל אופן, ספר זה מתאים לביטוי 'מסורת אבות' ומאשרר שדווקא הצדוקים לא נדרשו לאסמכתא מקראית להוכחת מסורתם בוויכוחיהם עם שמעון בן שטח ויוחנן בן זכאי (ראו בפרק עליהם). מאידך שיר השירים רבה א' 2 מביא מסורת דומה.[808]

- יוספוס מספר שאנטיוכוס השלישי הורה בתחילת המאה השנייה בקירוב על הלכות: 'ולא יכניס איש לעיר בשר של סוס או פרד או חמור בר... ובכלל של כל בעלי החיים ליהודים... גם אסור להכניס את העורות [של אלה]... רק בהמות המקובלות [על היהודים] מאבותיהם...' (תעודת כתב זכויות שמציין יוספוס פלביוס בקדמוניות היהודים יב' 145 – 146 [כרך ג', עמ' 47]), כנראה לפי מגילת המקדש מז'-מח' (אם כי הלכות איסור הכנסת עורות טמאים וכלבים יש גם בממ"ת, ותרנגולים בחז"ל, אך אלו מאוחרים יותר).
- היות וכל ספרים אלו אינם מבית היוצר של חז"ל (כולל מגילת תענית שמקורה חשמונאי-צדוקי), הפרושים וחז"ל אחריהם פסלו ונידו את הספרים של ההגמוניות והכתות אחרים שאינם בטוחים במהימנותם, או אף רק בשל מחלוקותיהם הפוליטיות-דתיות. נידויים נוספים ביצעו חז"ל נגד כמה מגיבורי המקרא, כפי שמובא בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: חָנוֹךְ-מטטרון, נח, משה רבינו ואליהו הנביא'.
- יש לציין כי כל החיבורים האלו הם חיבורים אנושיים (שלא מיוחסת לנבואה), והשניים הראשונים אף הוספה הקדושה של ציטוט כמבין הכתובים ("משולש בכתובים", "דיכתיב"). ייתכן ומגילות אלו אינן כתבי קודש, ולכן מותרות בכתיבת אנוש לפי עדת קומראן וגם הפרושים חז"ל. אגרות של פנייה ובקשות מידע נשלחו בתנ"ך, מיב לכוהני ירושלים והשומרון, ואפילו מכתבי בר כוכבא. אך אם אלו מגילות קודש, ובכל אופן כנראה השפעתן העלתה את המודעות וניסיונות השפעת הדת בשלטון ובציבור.
- ואכן לעדת קומראן היו מסורות רבות קדומות, החל מחָנוֹךְ והקדמונים (ראו פרק בעניין), ממשיך לאבות והשבטים, עובר למגילות נוספות למתן תורה – שאלו מתקשרות עם 2 ביטויים נוספים של חז"ל: 'הלכה למשה מסיני' וכן 'כך מקובלני מבית אבי', ממשיך בנבואות נוספים וגנוזות (ראו קבוצת מגילות 3 של חורבן בית 1) וכן מסורות רבות חדשות ומשוחזרות של מורה הצדק. על בעלי מסורות אלו חז"ל מתייחסים בכבוד להגמוניות אנונימיות לסופרים, ראשונים, זקנים, הכנסת הגדולה ועוד (ראו פרק בענין). חז"ל טוענים שקיבלו את רוב מסורותיהם בעל-פה ממתן תורה[809] (תחילה כונו ע"י יוספוס: 'מסורת אבות').[810] סימוכין

---

[807]. ראו: פראד, כי יפלא ממך דבר.

[808] 'אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, כתבת בתורתך 'וְקַמְתָּ וְעָלִיתָ' (דברים יז' 8), הרי בזמן שבית המקדש קיים. ובזמן שאין בית המקדש קיים, מי ישפוט בין עמת ישראל? אמר ליה: בעלי תורה, דהכי כתיב: 'עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ' (דברים יז' 11) – אי איכא תורה, תורה – [תורך], אי ליכה תורה, מי יורוך? לא הם ולא דייניהם?'. (מהד' הנצי"ב נח', ומהד' מירסקי סו'). הבחינו בין הזמן שבו בית המקדש קיים לבין הזמן שבו הוא חרב, שאז הסמכות עוברת לחכמים.

[809] המושג 'תורה שבעל פה' מופיע לראשונה בחז"ל ואין הכרח שהוא פותח כבר על ידי הפרושים (ראו: י' באומגרטן 1972). הבדל בין שני מושגים אלו הוא, שהמונח 'תורה שבעל פה' מתייחס לאופן מסירתן, דהיינו: שאסור לכותבן ויש למסורן בעל פה. בהקשר אחר, יש לציין שמלבד שלעדת קומראן מגילות קדמוניות עם מסורות שונות שלהם, היובלים מתאר מסורתם כטרום תורה.

[810] 'הפרושים מסרו לעם כמה הלכות ממסורת אבות, שלא נכתבו בתורת משה' (קדמה"י יג' 288), וכן בקדמה"י יג' 297, 408. המונח, אם כי תרגום מיוונית, מוזכר גם במק"ב ד' 15: 'בשומם לאל את ערכי (מסורת) האבות, ובחשבם את הכיבודים היווניים ליפים ביותר'. ראו גם דבריו של פילון (יעל חיי משה', ספר ראשון 4): 'ואספר את קורות האיש כפי שלמדתי הן מספרי הקודש שהניח לדורות כמזכרת נפלאה לחכמתו, הן מפי זקני האומה' (פילון האלכסנדרוני, כרך א', ירושלים תשמ"ו, עמ' 213). הדברים עשויים להתפרש כהבחנה בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה, ראו על כך חיים טשרנוביץ (רב צעיר), תולדות ההלכה, חלק א, עמ' 6; גדליהו אלון, מחקרים בתולדות ישראל, חלק ב', תל אביב תש"ל, עמ' 238. רוב הפעמים של השימוש במונח תושב"ע בספרות חז"ל, הוא בהנגדה לתורה שבכתב.

לתושב"ע תואמת לסימוכין של היובלים:[811] 'על-פי' משמות לד' 27 ודברים יז' 11: כאמור בסכוליון למסכת תענית: 'שהיו ביתוסין כותבין הלכות בספר, ואדם שואל, ומראין לו בספר. אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר: '**על פי** הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל' (שמות לד' 27);[812] '**על פי** התורה אשר יורוך' וגו' (דברים יז' 11)?! מלמד שאין כותבין בספר' (כ"י אוקספורד, מהד' נעם, עמ' 206).[813] בהמשך ציינו: 'אפילו מרים בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין – שמע להם' (ספרי דברים קנד'). לעומת זאת, הפסוק במגילת המקדש נו' 3-4 מורחב: '**על פי** התורה אשר יגידו לכה ועל פי הדבר אשר יואמרו לכה מספר התורה ויגידו לכה באמת'[814] (וראו את התרגום המיוחס ליונתן למילים 'על פי הדבר' ששמר על מסורת זו: 'על מימר הלכת אוריתא').

- עם זאת, אחד ההבדלים המהותיים בין המסורות הקדומות של עדת קומראן לחז"ל, היא טענת רצף המסורות: עדת קומראן טוענת שלא היה רצף של מסורת ותורה מאז תקופת השופטים ועד לימי צדוק הכוהן שקיבל חלק מהתורה הכתובה (ראו בפרק 'השכחה הראשונה' לעיל), בעיקר להשבת התורה ע"י מורה הצדק. כך אינם מחדשים את רוב ההלכה, אלא מחזירה את התורה שאבדה, לצד כמה גילויים חדשים. לעומתם חז"ל טענו שהיה רצף של התורה, אם כי במקומות שונים מודים שלא היתה תורה בתקופות בית ראשון בעיקר, וטעו לגבי התקופה הפרסית, ופועל יוצא שלא היה רצף בתקופה זו (על כך ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים' לעיל).
- בעקבות ההיתר הכתיבה של עדת קומראן והמחנות, גם הכתות בסוף בית שני חיברו ספרי הלכה – כאמור ספרי המקבים וגזירתא של הצדוקים, שנבעו גם מהצורך לשמר את מסורות התורה וההלכה שעדת קומראן לא הנגישה או ושחלקם היו במחלוקת או בפער בין הלכת הכוהנים לעם. האחרונים שהתחילו לכתוב היו התנאים,[815] לאחר שהלל ושמאי ביטלו הפרושים את איסור הכתיבה.[816] מדוע 'מסורת אבות' הוחלפה למונח 'תורה שבעל פה'? לכך שלוש סיבות:
- רוב מסורות עדת קומראן סודיות, ואכן רק בשלבים רוב המסורות הגיעו לחז"ל – יחד עם המעבר מהפרושים לחז"ל שכלל את החסידים והמהפכים הפוליטיים והדתיים בין הורדוס לחורבן הבית.
- חז"ל סברו תחילה כפרושים – שאסור לכתוב את המסורות המשלימות לתנ"ך, כיוון שאינם הכוהנים הסופרים וכו' (ראו בסיבה הראשונה לעיל ופרק בעניין).

---

[811] בנוסף ראו: ורמן ושמש, לגלות נסתרות, עמ' 83-90. לסקירת מחקר בעניין טובה של המחלוקת הכיתתית על התורה שבעל פה ראו: נעם, מגילת תענית, עמ' 206-216. טענות אלו וסגנונן מחזקות את דבריו של א' באומגרטן (1972, עמ' 72, 77), שהעובדה שהפרושים ניסו להעניק תוקף להלכה שלהם על ידי הטענה שיש בידיהם מסורת קדומה, מצביעה על כך שזו בדיוק היתה נקודת החולשה של ההלכה הפרושית: היו בה חידושים והיה צריך להצדיק אותם.

[812] 'לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה" (גיטין ס').

[813] 'דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרן בכתב... ואי אתה כותב הלכות' (גיטין ס' II; תמורה ידי' II).

[814] ביטוי דומה נזכר בברית דמשק 4Q266 קטע 11 ש' 17-18: 'ואררו את הנוטה ימין [ושמאל מן ה]תורה' (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 57).

[815] בשאלה מתי נאסרה ומתי לראשונה הן הועלו על הכתב, דנו: אפשטיין, תש"ח, עמ' 692 ואילך; אלבק תשי"ט, עמ' 111-115; אורבך, תשכ"ט, עמ' 254-278, י' באומגרטן, שם.

[816] 'אמרו: נתחיל מהלל ושמאי' (תוספתא עדויות א' א'); 'אף אתה עשה לבך חדרי חדרים והכניס בו דברי בית שמיי ודברי בית הלל, דברי המטמאין ודברי המטהרין' (תוספתא סוטה ז' יב'); 'בעלי אסופות' – אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה. הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין' (חגיגה ג' ב'); 'אבל אמרם משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל' (סוטה מז' II; ירושלמי חגיגה פ"ב עז').

- חלק ניכר מהתושב״ע אינה כבר ׳מסורת אבות׳ שקיבלו, אלא יצירה חדשה של התנאים בני התקופה. אמנם התחיל בגישה זו כבר שמעון בן שטח, אך זאת בכדי להצדיק את את דעותיו וטענותיו על פסוקי המקרא ולהקנות לעצמו כוח נגד דעות וכתות אחרות (על כך ראו בפרק ׳התגברות עוֹקֵר הָרִים על סִינָי׳)
- סיבה נוספת שגם מסכמת את הפרק הקודם, היא אופי הכתיבה האנושית ללא התגלות נבואית ורוח הקודש, שייתכן והיא מאפיינת את קבוצת המגילות ה-5 והאחרונה של עדת קומראן, שחוברה בסוף התקופה החשמונאית עד תחילת ימי הורדוס:
- ה׳מגילות התיעודיות׳: מציינות שמות דמויות פוליטיות:[817] ׳ברכה לשלום יונתן המלך׳; שלומציון (4Q331, קטע 1 ב׳, 7); הורקנוס (4Q332, קטע 2, 6); אמליוס (4Q333, קטע 1, 4 ו-8): מזוהה כאיש הצבא הרומי M. Aemilius Sacurus שפומפיוס מינה כנציב סוריה מיד לאחר כיבוש ארץ-ישראל בשנת 63 לפה״ס); פוטליאיס; ׳{יוסף בן קומ]דיוס׳ (4Q348, תעודה כלכלית). ציון שמות אלו קורה כנראה נוכח חלוף פחדם של עדת קומראן כקבוצה נרדפת ע״י המתייוונים וממשיכי דרכם, ואילו בשעה זו הם אהודים וקרובים לשלטון החשמונאי עד הורדוס.
- איגרת מקצת מעשה התורה ומגילת ׳מחלוקות׳: ראו עליהן בפרק בעניינן.

כ.2. <u>רוב מסורות עדת קומראן אבדו עם הטמנתם במערות; חז״ל ניסו לשחזרם מזכרונות בע״פ, כאשר חז״ל מודים שהמסורות הקדומות היו כתובות, למרות איסור הכתיבה שאסרו על עצמם</u>

- <u>מגילות שהיו לאבותינו במצרים (תנחומא פ׳ וארא; שמות רבה פ״ה)</u>: טענה זו תואמת לקבוצה הראשונה של מגילות קומראן – חיבורי הקדמונים (המפורסמות שבהם: חֲנוֹךְ וצוואות השבטים), כמפורט לעיל בקבוצת המגילות הקדמוניות.
- <u>חז״ל ידעו שהיתה מגילה של תכנית בניית בית המקדש שקיבל משה מהאל והועברה עד שמואל, ואכן ישנה מגילה כזו בקומראן - מגילת המקדש</u>: כמה מדרשי חז״ל מציינים זאת,[818] ואכן ממש כך מגילת המקדש מקומראן (חלקה הראשון) עוסקת בכך (להרחבה על מהותה של מגילת המקדש ראו בפרק עליה). עדותם של תנאים נוספים שאינם זוכרים את מידות בית המקדש,819 מחזקת את המצב שמגילת המקדש אינה בקרב התנאים (היא נמצאת רק במגילות), אם כי מסכת מידות ב׳ א׳ מציינת את גודלו את חצר בית המקדש 500 אמה – כפי שמצוין במ׳ המקדש.
- מסורות עבודת כוהנים (כמפורט ב<u>פרק בעניין</u>)

---

[817] כך גם סברה: E. Eshel, ׳Personal Names in the Qumran Sect׳, A. Demsky, J.A. Reif & J. Talbory (eds.), These are the Names: Syudies in Jewish Onomastics, Ramat Gan 1997, pp. 39-52.

[818] המדרשים על דברי הימים א׳ כח׳ 11-13 (וכן בדבה״י ב׳ ד׳ 7): ׳וַיִּתֵּן דָּוִיד לִשְׁלֹמֹה בְנוֹ אֶת תַּבְנִית הָאוּלָם... וּלְכָל כְּלֵי עֲבוֹדַת בֵּיתה׳, הַכֹּל בִּ**כְתָב מִיַּד יי**׳: ׳מגילת המקדש שמסר הקדוש ברוך הוא למשה בעמידה... עמד משה ומסרה ליהושע בעמידה... עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה... עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה... עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה... עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה׳ (מדרש שמואל, מהדורת באבער, עמ׳ 92); ׳ריבונו של עולם, העמידני בשביל (מגילת) בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא, אלא בבקשה ממך תן לי... שאעמוד מן המטה הזה ואשלים להם מגילת בנין בית המקדש...׳ (אגדת בראשית, מהודרת באבער, עמ׳ 75-76). <u>בנוסף</u>: מגילה א׳ א׳ (עמ׳ א׳).

[819] בשני מקומות במסכת מידות אומר רבי אליעזר בן יעקב על לשכה מסוימת במקדש: ׳שכחתי מה הייתה משמשת׳. מכאן הסיק התלמוד הבבלי שהוא התנא שהורה את מסכת מידות בכללותה על פי זכרונו, מלבד הפרטים ששכח, ובדומה עם הסתייגות גם בירושלמי.

- חז"ל ציינו מפורשות שאבדו להם כ-694/594 משניות: 'מַשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד' א').
- ייתכן שספר הצדוקים "גזירתא" הינו אחד מ-600 המשניות שאבדו: 'מַשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד'): מסורת זו מלמדת שהיו כ-694/594 משניות שאבדו, וכמות זו קרובה לכמות מגילות קומראן, ולעובדה שהן נגנזו במערות.
- מגילת יוחסין[820] נזכרות ביבמות מ"ד ה"יג',[821] מט' II, בפסחים סב', בירושלמי תענית פ"ד ה"ב (סח' ע"א) ופ"ז ה"ו ובפסחים ה' ג' (לב' ע"א); ספר יוחסין מוזכר בפסחים סב' II; ירושלמי פסחים ה' ג' (לב ע"א); מגילת באשורית (סנהדרין צז' II); 'אפינקסיה' (שבת קנו').[822] מגילות יוחסין של משמרות כהונה, ומגילות מסורות כוהניות בכלל, נכללות ומאפיינות את מגילות ים המלח.
- מגילת נוספת שמוזכרת בחז"ל היא: "מגילת חסידים" (או "משנת חסידים"),[823] אך אין בהלכות ספרות שבה כדי לעמוד על קשר למגילות קומראן. עם זאת, הקשר אטימולוגי והמהותי בין איסי-חסיד ברור.

ממגילות אלו, וכן מהשימוש הרב בספר בן סירא (ראו בפרק עליו), עולה כי היו ביד או בקרבת חז"ל ספרים נוספים (כתובים) מעבר לכד' ספרי התנ"ך. ההגדרה הסמנטית הנכונה למגילות אלו שביד חז"ל היא **ספרים פנימיים** ולא חיצוניים.[824] פנימיים במשמעות של כבוד רב ויראה כפי שהקפידו חז"ל לדברי הסופרים הראשונים: 'הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה שדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה' (עירובין כא' II). לעומתם, שני ספרי האגדה שמהם שאבו חז"ל (ספר הישר וקדמוניות המקרא) ראויים להיות מוגדרים כספרים חיצוניים פסולים (ראו ניתוחם בפרק על האגדה), ולא ספרים חיצוניים-פנימיים כמו 7.5 מהספרים החיצונים שנמצאו בקומראן, ואפילו לא כמו שאר הספרים החיצוניים שמשמרו בנצרות, אלא הם החיצוניים ביותר מבחינת קרבתם לתנ"ך, באמינותם וקדושתם.

- מהקדמת נכדו לתרגום היווני: 'אבי הזקן ישוע נתן את נפשו עד מאוד למקרא התורה והנביאים **והספרים האחרים של האבות**, וכשקנה לו בהם מידה הגונה נמשך אף הוא לכתוב דבר הנוגע למוסר וחכמה, כדי שאוהבי תורה ישקדו אף על אלו ויוסיפו עוד יותר בחיים לפי התורה'.

כ.3. החלל התורני ותחילת הכתיבה של חז"ל בצורה שונה: 'שכחום חזרו ויסדום'

[820] בבית המקדש היה ארכיון מיוחד למגילות יחס אלו (מדות פ"ה מ"ד; יוסיפוס, נגד אפיון א' ו' ז', בראשית ספרו חיי יוסף. בסוף מלחמות היהודים מתואר כיצד שרף טיטוס את הארכיון עם וחרבן הבית השני.

[821] על מגילת יוחסים כידע גניאולוגי, ראו: קורן, ממגילות יחסים לידע שבעל פה.

[822] 'שלח ליה רב חנן בר תחליפא לרב יוסף: מצאתי אדם אחד ובידו מגילה אחת כתובה אשורית ולשון קדש, אמרתי לו: זו מנין לך? אמר לי: לחיילות של רומי נשכרתי, ובין גינזי רומי מצאתיה'.

[823] נזכרת בראשית חכמה; ב"כ הל' סופרים; ירושלמי ברכות י' ח' (יד ע"ד); ספרי, דברים מח'. ראו גם פירוש הרשב"א: 'כן שנויה באגדת (במדרש) שמואל, במגילת חסידים מצאו כתוב 'אם תעזבנה יום יומים תעזבך', ובירושלמי תרומות סוף פ' האשה וב"ר פצ"ד מייתי לה בשם משנת חסידים. וכן כתוב בבן סירא (כ"ח ה')'.

[824] באנגלית מקובל לחלק את הספרים החיצוניים לשתי קבוצות (Pseudepigrapha, ו-Biblical apocrypha), אך כאן לא ינתן לך התייחסות ושימוש. יש לציין הרב אוקי שרקי שהינו בעל ידע היסטורי רחב מעודד לימודם.

פרק זה מהווה המשך לפרק 'השכחה הראשונה'.

עד לאמצע בית שני היו הכוהנים בעלי התורה-הוראה והשפיטה בישראל.[825] מצב זה התערער נוכח הכוהנים המתיוונים, ושוב בסוף התקופה החשמונאית עת עלו הפרושים לצד מהפכות הורדוס (שחז"ל אף מספרים שהרג את החכמים - בבא בתרא ג' II). חז"ל אף מציינים שבימי שמעון בן שטח היתה שכחת התורה, והוא חידש אותה בעצמו (קידושין סו').

עדת קומראן קיבלה וחידשה מסורות כוהני בית צדוק וסופרי התורה, כאשר היא נושאת בכתר בעלי המסורה, כשבידם מסורות התנ"ך (ראו לעיל בפרק העדויות לבעלי המסורה: נוסחי המקרא), הכוללת חמישה נוסחים של המקרא. והנה, חז"ל חידשו את הנוסח הארמי – שמקורו בנוסחי המקרא ממגילות קומראן – שבהו שרדו לידינו רק קטעים מספרי ויקרא ואיוב (כאשר במקביל רק לחומש התורה וספר האיוב שרדו מגילותצ בכתב עברי קדום).

במגילות קומראן יש ספרות בארמית בעיקר מהקדמונים (קבוצה 1) וחורבן בית ראשון (קבוצה 3).[826] עם זאת, שפת הכתיבה הכיתתית (קבוצות 4-5) של עדת קומראן היא במובהק בעברית, וכך גם בן סירא (ראו שני פרקים בעניינו) שבו דקדוקי לשון מרתקים.

לעומתה, חז"ל דיברו בעיקר ארמית, כאשר היא שפת החיבור הראשונה של הפרושים - מגילת תענית. על כן, עלה בחז"ל הביקוש לתרגום התורה לשפת העם המדוברת - הארמית, ואיתו גם רוב המסורות המרחיבות (פירושים) הנלוות לתרגום מילולי מצומצם. עם זאת, את המשנה הקפידו לדרוש ולכתוב בעברית – כנראה ממסורות אלו של עדת קומראן.

החיבור העיקרי של חז"ל שמהווה פירוש ומסורות הוא התרגום לתנ"ך, שלמה כשר סיכם בכרך כד' בספרו 'תורה שלמה' את מקורות חז"ל המחשיבות את התרגום הארמי כעיקר התושב"ע.[827] להלן הסיפור של שחזור התרגום הארמית לפי מגילה ג' א': 'אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא: תרגום של תורה - אונקלוס[828] הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע; תרגום של נביאים - יונתן בן עוזיאל אמרו, מפי חגי זכריה ומלאכי, ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה; יצתה בת קול ואמרה: מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם!? עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגליתי סתריך לבני אדם; גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא, אלא לכבודך עשיתי, שלא

---

[825] הקטאוס בן אבדרה מתאר למשל את ההנהגה הכוהנית כיעילה שאינה זקוקה למלך, והכוהן הוא שליחו של האלוהים המלמד את העם את המצוות בהקהל וזה נופל על פניו לאות כבוד (שטרן, סופרים, 1, עמ' 28).

[826] 5 מ'הקדמונים': חנוך, מגילה חיצונית לבראשית, צוואת קהת, צוואת לוי הארמית, חזונות עמרם, ו-3 מ'מגילות חורבן בית ראשון': טוביה, תפילת נבונאיד, ירושלים החדשה. ייתכן וגם ספר שושנה (4Q551). ספר טוביה למשל שרד גם בעברית וגם בארמית, עובדה המצביעה שכך כנראה היו ספרים נוספים בארמית, והדבר מחזק את ההשערה ששרד נוסח מגילת אסתר בארמית 4QPrEsther (4Q550), שהינה בקבוצה/תקופה הקרובה אליו.

[827] כשר, תרגומי המקרא הארמיים.

[828] חז"ל החשיבו תרגומו כמופת תרגומי: 'תרגומא דידן' (קידושין מט').

ירבו מחלוקת בישראל![829] ועוד ביקש לגלות תרגום של כתובים[830] - יצתה בת קול ואמרה לו: דייך! מאי טעמא? משום דאית ביה קץ משיח. ותרגום של תורה, אונקלוס הגר אמרו? והא אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: מאי דכתיב "וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל[831] וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא": "וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים" - זה מקרא; "מְפֹרָשׁ" - זה תרגום;[832] "וְשׂוֹם שֶׂכֶל" - אלו הפסוקין; "וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא" - אלו פיסקי טעמים, ואמרי לה אלו המסורת? **שכחום וחזרו ויסדום**'.[833]

שכחה זו תואמת למסורת חשובה נוספת של שכחה: 'מַשְׁעֵנָה אלו בעלי משנה כגון ר' יהודה בן תימא וחביריו. פליגו בה רב פפא ורבנן, חד אמר שש מאות סדרי משנה, וחד אמר שבע מאות סדרי משנה' (חגיגה יד'). ואם נשלים אותם עם מפעלו של רבי עקיבא: 'כשלמד מרבותיו שמע דבר מקרא ואחריו דבר הלכה ואחריו דבר מדרש ואחריו אגדה, וכשנעשה חכם גדול עשה את כל התורה מטבעות מטבעות סידר מדרש ספרי וספרא',[834] הרי שהנה לנו ההסבר המלא לשוני בין המשניות של חז"ל לעומת ספרות קומראן.

סיפור זה מעיד כי היות ועדת קומראן התבודדה כשבידיה רוב מגילות ומסורות התורה, ובפרט כשבידיה נוסח המקרא בארמית – חז"ל החליטו לנסות לשחזר את התרגום הארמי.

מדרש הודאה זה מאפיין בדייקנות תמציתית את גלגול המסורת מעדת קומראן, הטמנתה את רוב מגילות במערות, וחידוש המסורות על ידי התנאים[835] - כמה דורות מאוחר יותר בנוסח הספרותי שלהם, ולכן מחויב להיות שונה. בעוד שני אזכורים בהם צוין ביטוי חשוב זה: 'שכחום חזרו ויסדום' (שבת קד'; יומא פ'), גם עולה עיקרון חידוש הכתיבה – וזאת בעקבות הפסקת הנבואה – שהיא מכוונת לעדת קומראן באנונימיות והקושי בגלגולי הדורות עם התהפוכות הדתיות והפוליטיות.

---

[829] השוו: 'משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות' (תוספתא חגיגה פרק ב' הלכה ט').

[830] הראשון שהזכיר תרגום כתובים היה רב האי גאון. לדבריו: 'תרגום שאצלכם מניין לכם? ומי אמרו? כי מכדי יונתן בן עוזיאל לא גילה תרגום הכתובים כל עיקר. אין זה המצוי אצלכם אילא תרגום של הדיוטות. ולא עוד אלא שיש כאן בבבל תרגום אסתר כמה גונים משונים זה מזה, אחד יש בו תוספת הרבה ומדרשות ואחר אין בו' (ל. גינצבורג, גנזי שכטר ב', ניו יורק תרפ"ט, 86). תרגומו של יונתן בן עוזיאל 'אמר נביא וצדיקי אדהימנו באלין במיתי עקא לא **יזדעזעון**' על ישעיהו הנביא כח' 16: 'לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יי הִנְנִי יִסַּד בְּצִיּוֹן אָבֶן בֹּחַן פִּנַּת יִקְרַת מוּסָד הַמַּאֲמִין לֹא יָחִישׁ' – תואם לפרפרזה של סרך היחד ח' 7-8: 'היא חומת הבחן פינת יקרבל **יזדעזעו** יסודותיהו ובל יחישו ממקומם'. להרחבה ראו: חכם, לזיקתו של סרך היחד לתרגום ארמי לישעיהו. 'שבת קטו' מסביר שאין לקרוא בכתובים בשבת כדי להצילם משרפה: 'בין שקורין בהם – בנביאים, ובין שאין קורין בהם – כתובים', אך ייתכן שכיוון שההפטרות הן מהנביאים.

[831] אפשר שעניינים קריאה נכונה, המאפשרת להבין במדויק את משמעות הדברים (ראו: משנה סנהדרין ז' ה'; שקלים ב' ד'). פישבן, פרשנות המקרא, עמ' 108-109, מציין אפשרויות אחדות לביאור הלשון 'מפורש' לפי משמעות מונח זה בלשונות שמיות במקרא. בהסתמך על ויקרא כד' 12: 'וינימחוהו במשמר לפרש להם על פי יי', וכיוצא בזה בבמדבר טו' 34: 'ויניחו אותו במדבר כי לא פרש מה יעשה לו', אחת האפשרויות היא לביאור הלכתי. פירוש זה יכול להשתמע גם לפי לשון 'מפרש' בארמית בעזרא ד' 18, שעניינה שם לפרש לפני המלך את משמעות המצב כדי שידע כיצד להחליט לנהוג בעניינו. ראו עוד היינמן, לשוננו, עמ' 108-115.

[832] השוו: 'וְהַלְוִיִּם מְבִינִים אֶת הָעָם לַתּוֹרָה' (נחמיה ח' 7), וברש"י: 'שהיו מתרגמין לעם דברי תורה'.

[833] השוו: 'כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השנים והסכימו על דעת הראשונים' (ירושלמי שבת פ"א ה"ד).

[834] אבות דרבי נתן יח'; רש"י לגיטין סז'. בגרסה אחרת: 'עקיבא דומה לפועל שנטל קופתו (סלו) ויצא לחוץ. מצא חיטים – מניח בה, מצא שעורים – מניח בה, כוסמין – מניח בה, פולין – מניח בה, עדשים – מניח בה. כיוון שנכנס לביתו מברר חיטים בפני עצמן, שעורים בפני עצמן, כוסמין בפני עצמן, פולין בפני עצמן, עדשים בפני עצמן'.

[835] ספרי דברים, פ' עקב, מח': 'הרי הוא אמ': 'ישוטטו לבקש א' דבר ה' ולא ימצאו' (עמוס ח' 12)... ר' שמע' בן יוחי אומר: לומר שהתורה עתידה להשתכח מישראל, [וכבר נאמר] 'כִּי לֹא תִּשָּׁכַח מִפִּי זַרְעוֹ' (דברים לא' 21). אלא איש פלוני אוסר איש פלוני מתיר איש פלוני מטמי איש פלוני מטהר – 'ולא ימצאו' דבר ברור'; 'משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שימשו כל צרכן - רבו מחלוקות בישראל, ונעשית תורה כשתי תורות' (סנהדרין פח' II).

מכתיבה ראשונה/שנייה (ייתכן ומגילת תענית לפני כן ראו לקמן) זו של תרגום (רוב) התנ"ך בארמית, נפתחה הדלת ורשות הכתיבה גם אצל הפרושים (קדמו להם ספרי החשמונאים, והצדוקים את גזירתא)[836] בהתרתם את האיסור המקראי שנשמר עד אז בקנאות: 'לֹא תֹסֵף עָלָיו וְלֹא תִגְרַע מִמֶּנּוּ' (דברים יג' 1; ובדומה: דברים ד' 2; משלי ל' 6).

לאחר שכבר הותר איסור הכתיבה, חז"ל יצרו ושכלולו את ההלכה בשבילים רבים ושונים שמורכבים מלתמצתם כאן (וראו בפרק על התגברות עוֹקֵר הָרִים על סִינָי). יצירה חדשה זו, היא 'המדרש היוצר', הביאה נוסף וכיוונים חדשים ולהלכה שלא היתה בידם, לפי צרכי הדור ועניינו השעה.

עוד בעניין בפרק הארמית 'שכחום חזרו ויסדום'.

כ.4. <u>סתירות ב-5 המדרשים לסמכות מהות התושב"ע</u>:

מטרת מדרשי חז"ל בתחום של הצגת התהוות סמכות ומקור ספרות חז"ל היא הסבר ושכנוע הסתירות של שאר המדרשים, כמו גם הצדקה ואמינות להמשך דרשה של התורה בימיהם, וזכותם הם כחכמים במקום ההגמוניות הקודמות והתורניות (ראו בפרק סופרים זקנים וכו'). אך גם כאן, 5 מהמדרשים העיקריים (להצגת התהוות סמכות ומקור ספרות חז"ל) סותרים זה את זה:

- כל מה שתלמיד יחדש זה תורה למשה מסיני (ירושלמי פאה י"ג א' ומקבילות).
- אלו ואלו דברי אלוהים חיים, ובית הלל זכו בהלכה כיוון שחזרו קודם על דברי בית שמאי ((עירובין יג' II).
- תנורו של עכנאי – 'אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת', וחרם נידוי על ר' אליעזר בן הורקנוס (בבא מציעא נט' II).
- 70 פנים לתורה (סנהדרין לד')
- משה רבינו אינו מבין כביכול את תורת עקיבא שהיא הלכה למשה מסיני (מנחות כט' II)

אין אלו דומים לסתירות כשבמדרשי-הלכה (ופחות מכך למדרשי-האגדה), שכן עליהם מונח משקל כבד להסבר ושכנוע הסתירות של שאר המדרשים, כמו גם הצדקה ואמינות להמשך דרשה של התורה בימיהם, וזכותם הם.

הסבר הסתירות: אם כל מה שתלמיד יחדש זה תורה מסיני, אז מדוע דווקא סיבה החזרה של בית הלל על דברי בית שמאי מזכה אותנו בהלכה כמותם?! ואם זה המבחן של זכייה בהלכה, מדוע אינו חל על שום פוסק/ים לאחר מכן בחז"ל (או ברבנים)?! ואם ראוי לחזור על דברי מי שחולקים עליו, מדוע החרימו בנידוי את ר' אליעזר בן הורקנוס?! הרי בית שמאי לא התחיל לנהוג בהלכת בית הלל מאותו יום. יתרה מזו, מַמַּסֶּכֶת הוֹרָיוֹת ב' עולה כי תלמיד חכם שיודע שהאמת ההלכתית איתו רשאי וצריך להמשיך בה, אז מדוע לא אפשרו זאת לאליעזר (או חיפשו איתו הסדר אישי וראוי)?! וזה מעגלי, הרי ישנם 70 פנים לתורה, והתורה של ר' אליעזר בן הורקנוס ראויה לפי כל מכריו להיות בין התורות החכמות והגבוהות ביותר, אז תורתו תושתק ותיגנז שאפילו לא תישמע דעתו בין שאר הדעות?! אם כאשר לר' עקיבא אין ראייה לתורתו (בלי קשר לעובדה המחרידה שזו הלכה למשה מסיני), הרי שכאן ר' עקיבא הוא צדוקי – שכן זו הטענה העיקרית של

[836] 'שהיו ביתוסים כותבין הלכות בספר ואדם שואל ומראין לו בספר... מלמד שאין כותבין בספר'. 'בארבעה בתמוז עדא [נשרף] ספר גזירתא [ספר ההלכות הצדוקי]' (מגילת תענית פ"ד).

שמעון בן שטח ויוחנן בן זכאי נגד הצדוקים (שאינם יודעים להביא ראייה מהתורה), וכנראה גם תירוצו/טענתו של ר' עקיבא שזו הלכה למשה מסיני – היא אותה טענה שסברו הצדוקים במחלוקות אלו – אז מדוע לו מותר (ועוד שהלכתו אינה מוכרת למשה רבינו), ואילו לצדוקים אסור (ועוד שחלק מהלכותיהם מגובות במגילות קומראן?!

מסתורין וקושי אחר בתנורו של עכנאי הוא שר' אליעזר בן הורקנוס היה בעל הדעה המקלה, ובזאת בניגוד לרוב פשט התורה המחמיר (וכך בהתאמה עדת קומראן והצדוקים יותר מחמירים בטהרה) – ראו בפרק בחידת דורשי החלקות וטהרה.

המדרש על הצדקת חידושיו של עקיבא למרות אי-ידיעתו של משה רבינו מוסברת גם שעליו 'נאמר "מִבְּכִי נְהָרוֹת חִבֵּשׁ וְתַעֲלֻמָה יֹצִא אוֹר" (איוב כח' 1) – דברים שהיו מעולמים ומסותרים מן הבריות הוציא רבי עקיבא לאורה' (אבות דרבי נתן נו"ב פי"ב עמ' 29) – זוהי ממש הגדרת הנסתרות של עדת קומראן!

נדמה כי כל מדרש ניסה להכשיר ולהצדיק את התושב"ע ומסורת חז"ל לפי דעתו, ולא הכיר או לא התחשב בשאר המדרשים העקרוניים האלו, וכך ישנה תוצאה של סתירה בין המדרשים העקרוניים האלו. סתירה זו שונה מעט מהסתירות בין מדרשי ההגדה ואפילו ההלכה, כי כל מטרתם היא יישוב הסתירות והקשיים של שאר מסורת חז"ל, ואם גם באלו יש סתירות, אך אין כבר דרך ליישוב עקרוני של המסורת.

כ.5. <u>דימיון בסוגי ספרויות, הקבלות צורניות ובמונחי ההלכה - שעברו מעדת קומראן לחז"ל</u>

העיקרון הגבוה ביותר שמשותף לעדת קומראן (ובפרט ל'ספר התורה שנית') ולטענת חז"ל לתושב"ע/מסורת אבות – הוא ששניהם טוענים למסורות משלימות לתנ"ך. אמנם אופן המסירה שונה - הראשונה בכתב והשנייה בע"פ (אם כי חז"ל מודים שמסורותיהם היו תחילה בכתב, ונשכחו). הסיבה לכך היא כי עדת קומראן גנזה את ספרייתה, וכן חלק ממסורתה סודית שמיועדת רק לסופרים (ראו פרק בענין). לחז"ל הגיע מידע חלקי במסורות שעברו שינויים כיוון ששמרו או הגו אותו בע"פ כיוון שאינם ברי הסמכות לכתובו כמו הסופרים (עדת קומראן) שלפניהם.

הבדל מהותי בדמיון זה : הסמכות. בעדת קומראן רק בעלי ההתגלות (כנראה רוח הקודש עד נבואה, אך אין לנו מידע איך וכיצד) יצרו את הספרות החדשה, ואילו בחז"ל ההגות הדעות והפרשנות היו כמעט חופשיים לכל מי שהוגדר "חכם" או "תנא", או שטען ששמע מסורת ממקור מסוים. סייג לכך היא קבוצת המגילות ה-5, וראו פרק בעניין.

כ.6. <u>מהספרות ההלכתית הקלסית-כיתתית של עדת קומראן למשנה של חז"ל:</u>

קבוצת המגילות הרביעית של מורה הצדק היא יצירה ראשונה וייחודית של פירוש והשלמת התורה לפי נגלות ונסתרות (ראו פרקים בעניין), פשרים אקטואליים על הנ"ך (ראו פרק בעניין) ומגילות הלכתיות שונות. חיבורה הינו פועל יוצא של חידוש הברית החדשה ע"י שבי הפשע - שומרי התורה שהתקבצו לעדת קומראן, ומכאן הכללת תקנות ארגוניות וכיתתיות. בספרות קלסית (וכיתתית) זו של עדת קומראן, יש אך מעט ציטוטים של חומש התורה, ורק מעט פירושים ישירים. זו כנראה הסיבה שעיקר ספרות זו היא 'נסתרות' (ראו פרק בעניין).

והנה, באופן מקביל ודומה, גם ספרות המשנה של התנאים בחז״ל כמעט אינה מכילה פסוקי תורה שעליהן היא מתבססת. סדר המשנה אינו סדר פרשיות התורה, ולרוב דיוני התנאים במשנה נעדרים מהבאת פסוק מקראי להוכחת/אסמכתא ההלכה. יתרה מזו, בברית דמשק ישנן כמה וכמה כותרות של נושאים הלכתיים, וכאלו קיימים גם במסכתות של חז״ל, אלא שכנראה שוכללו עם הזמן והדרשנות.

כ.7. מספרות הפשרים של עדת קומראן למדרשי ההלכה/תנאים של חז״ל:

ואילו הספרות השנייה של חז״ל, מדרשי ההלכה/תנאים (כספרא והספרי), מאופיינים בגישת המדרש המפרש והיוצר לכתובים ובהם יתר ריבוי דעות (כ׳דבר אחר׳). ספרות זו של חז״ל מקבילה לספרות הפשרים בעדת קומראן, שמפרשת בעקביות פסוק אחר פסוק (בפשרים התמטיים).

כ.8. בין תורת משה למצווה - בין דאורייתא לדרבנן; תקנות סופרים:

בסרך היחד ח׳ 11-22[837] מצויין: ׳תורת משה׳, וזאת בהנגדה למונח: ׳מצוה׳, שמשמש כתקנה (סרך היחד ח׳ 16-17).[838] גם חז״ל חילקו בפרשנותם בין מצוות דאורייתא לבין מצוות/תקנות שלהם -דרבנן. אלא שחז״ל מאוד כיבדו (באמירותיהם אף יותר מדאורייתא) את תקנות הסופרים שהיו לפניהם (ראו בפרק זיהוי הסופרים), ורוב תקנות אלו מכוונות להלכות של עדת קומראן, אלא שנוכח פער הדורות והמהפכות במחצית האחרונה של בית שני, לא ידעו חז״ל לזהותם בשמם (ראו בפרק האנונימיות).

כ.9. הרחבת מצוות לתחומי מוסר:

דוגמה לפירוש של עומק הפשט/הרחבתו נמצאת במגילות למצווה ׳וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל׳ (ויקרא יט׳ 14) ו׳אָרוּר מַסִּיג גְּבוּל רֵעֵהוּ; וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן׳ (דברים כז׳ 17). זו הורחבה באלגוריה לחובת אי-הטעייה של שלמות הבת-הכלה בשידוך: ׳[כ]ול ומוֹמֹיה ספר לו ובגוֹיתיה הבינֹהֹ[ו כיא נגף] בֹאוֹ[פ]לֹ[ ]תֹהיה לו כמכשול לפנ[יו׳ (מגילת ׳רז נהיה׳/׳מוסר למבין׳, החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 160); ׳[את בתו יתן איש לאי]ש את כול מומיה יספר לו למה יביא עליו את משפט [הארור אשר אמ]ר משגה עור בדרך׳ (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 34. 4Q270 Frg. 34, QDf, שורות 8-9). חז״ל המשיכו בקו זה בדוגמאות רבות ומגוונות.[839]

גם המצווה בדברים יט׳ 14: ׳לֹא תַסִּיג גְּבוּל רֵעֲךָ אֲשֶׁר גָּבְלוּ רִאשֹׁנִים בְּנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר תִּנְחַל בָּאָרֶץ׳, הורחבה (מגבול הפיזי לגבול חוקי-מוסרי) בברית דמשק א׳ 14-16: ׳בעמוד איש הלצון אשר הטיף לישראל מימי כזב ויתעם בתוהו לא דרך להשח גבהות עולם ולסור מנתיבות צדק ולהסיע גבול אשר גבלו ראשנים בנחלתם׳, ובעוד מקורות במגילות – ראו על שני נושאים אלו במאמרי זה.

כ.10. ספרות ההיכלות ומרכבה; המכילתא של רבי ישמעאל:

---

[837] ׳כול איש מהמה אשר יעבר דבר מתורת מושה׳ (סרך היחד ח׳ 21-22): כפשוטו, זהו האיסור הראשון והמרכזי – תורת משה. אך סרך זה מביא מקצת איסורי תורת משה ולרוב אין גם מקור מקראי ישיר, כנראה כיוון שסרך זה בא לכוון הנהגת ומשמע קהילתית-כיתתית-עדתית, ואילו תורת משה הינה הכללים והעקרונות שמכוונות בעיקר לכל העם כקהילות.

[838] ׳וכול איש מאנשי היחד ברית היחד אשר יסור מכול המצוה׳ (סרך היחד ח׳ 16-17): ה׳מצווה׳ היא ככל הנראה מצווה של ׳החבורה׳-הכת-העדה, מעבר לתורת משה שכלליה מקובלים על כל ישראל, ולכך מוקדשת פרשה זו (5) בסרך. כוונת התקנות (שלרובן אין בסיס מקראי) היא להבטיח שחיי החבורה יתנהלו ללא חיכוכים וללא מריבות ולמנוע מרידות ופגיעות בסדריה הטובים וברכושה של החבורה. זוהי חוקת עונשין משמעתית מובהקת. השוו להגדרת המשנה כ׳מצוה׳ בברכות ה׳.

[839] ספרא לוויקרא יט׳ 14; קידושין, משנה ב׳ ב׳; מועד קטן יז׳ א׳; מדרש אגדה לוויקרא יט׳ 14 (מהדורת בובר ב׳ 46); פסחים כב׳, ב׳ & עבודה זרה ו׳ ב׳; חולין ז׳ ב׳; בבא מציעא עה׳ ב׳; מסכת כלה רבתי פרק ט׳ הלכה ח׳. להרחבה: מאמרי; סמט, ישיבת הר עציון; פאלוך, אמי״ת אורות שאול.

פרקון זה מהווה המשך לפרק ספרות הסוד.

ב-25 הספרים של ספרות היכלות ומרכבה, שהיא הספרות סוד/מיסטית העיקרית בחז"ל (חגיגה ב' א'),[840] ישנה חלוקה לשני סופרים מרכזיים: ר' ישמעאל ור' עקיבא (ראו על שניהם פרקונים). מקובל במחקר כי גם מדרשי ההלכה/תנאים מחולקים בין שני בתי דרשנים אלו.

ר' ישמעאל מהווה דרשן פשט רציונאלי, כפי שמפורט עליו בפרק 'סִינָי' שומרי מסורות הנגלות. ר' ישמעאל מתאר בספרות היכלות שלו מראות מיסטיים שרווחים בכמה ממגילות קומראן, ולהלן עיקריהם:

- הן כוללות ספר שנקרא חֲנוֹךְ השלישי/ג' הידוע שם כ'ההתגלות של מטטרון' (על חֲנוֹךְ ראו פרק בקדמונים).
- מתואר שישמעאל מקבל את גילויו משר הפנים – זה אותו השר שמוסר למשה רבינו את ספר/מגילת היובלים.
- אחת מתורות שקיבל ישמעאל היא חוכמת שרטוט הפנים,[841] והיא מהווה חלק מתורת הפיזונומיה שבמגילות הגנוזות (4Q186-4QHoroscope).[842]
- דימיון בתיאור העולמות העליונים (תיאור רקיעים מובא צוואת לוי א'-ג', ה', אלו התפתחו בקבלה לארבע עולמות [אצילות, בריאה, יצירה ועשייה] ובחֲנוֹךְ א' ו', כ' וסט' מובאים שמות המלאכים, לצד תיאורי הבריאה הנסתרים, קצות הארץ ושערי השמיים; בחֲנוֹךְ ב' הסלאבי תיאורי רקיעים נרחבים [אך אינו במגילות]).
- 'ספרו של רבי ישמעאל הכהן הגדול' מעונה גם ספר חֲנוֹךְ השלישי.

מספרות זו המשיכה ספרות הקבלה הרבנית. טענתי שספרות ההיכלות בנויה על מסורות ממגילות קומראן, ובעיקר מאלו: חֲנוֹךְ (א' וב' שאינו במגילות; ראו מסורות שהועתקו ממנו בפרק 'עוקרי ההרים סילקו גם את גיבורי המקרא: חֲנוֹךְ-מטטרון, נח, משה רבינו ואליהו הנביא'), שירות עולת השבת,[843] צוואות השבטים וההודיות.

עוד על ספרות היכלות ראו בפרק על חֲנוֹךְ והקדמונים, וכן בכתביה של החוקרת רחל אליאור (שחלקם נגישים חופשי במרשתת).

כ.11. הקבלות בנושאי ההלכה:

עם זאת, ישנן הקבלות ודימיונות בסדר ובאופי של ביחידות ספרותיות בין עדת קומראן לחז"ל, החל מכותרות, כגון: 'על השבת לשמרה כמשפטה' (ב"ד י' 14); 'על הטהר במים' (ב"ד י' 10); 'על שבועת האשה' (ב"ד טז' 10); 'על כסף הערכים' (4Q159 קטע 1 טור ב' ש' 6 [קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 24]). אך

---

[840] 'אין דורשין בעריות בשלשה, ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו'.

[841] ולו ברייתא חיצונית: 'ספר תולדות אדם שמסר סוגיה שר הפנים לרבי ישמעאל לדעת בין צדיק לרשע', והמשיכה להיערך ע"י חכמי הקבלה (ראו: בן שרירא, חכמת הפרצוף וסימני הגוף). השוו לממצאים מגניזת קהיר: גרינולד, קטעים חדשים מספרות הכרת–פנים וסדרי–שרטוטין. בתורת הקבלה מכונה תחום זה בשם "חכמת הפרצוף/הפנים", ומשויכת למשה רבינו: 'וְאַתָּה תֶחֱזֶה מִכָּל הָעָם אַנְשֵׁי חַיִל..' (משמות יח' 21). הרמב"ן כתב (בפירושו לבראשית א' 26, נר באישון לילה, עמ' 146) שחוכמת הפנים נעלמה ואינה בידינו עוד.

[842] קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 34-35. המגילה נכתבה בכתב-סתרים (באותיות אשוריות, אך משמאל לימין ובשילוב אותיות עבריות עתיקות והאותיות A ו-B היווניות), ובוחנן את אופיו של האדם על-פי צורות אברי גופו ומזלו. לפירוש מגילת פיזיונומיה יחד עם מגילת המזלות 4Q318 ראו: Popović, Reading the Human Body.

[843] אליאור, מקדש ומרכבה, עמ' 245, הערה 10, מצאה כי מ-150 מילים מאוצר המילים של המגילה לספרות היכלות, 142 זהות.

לא עדת קומראן ולא חז״ל אספו את כל תורתם למקבצים מרוכזים סופים, שהרי בעדת קומראן יש את ספרות מגילות רבות החוזרות על נושאים שונים בצורות שונות, וכן בחז״ל יש בעיקר את מדרשי ההלכה הרציפים על הפסוקים, שבהם מסורות נוספות על המשנה.

שוני בסדר בין עדת קומראן לחז״ל ניכר בחלק מהמגילות בהן הסדר ההלכתי של עדת קומראן תואם לסדר מקראי, כנספח לסיפור רלוונטי או בהקשר מסוים להלכות אחרות. גם במגילות אחרות שהן קיים מיזוג מקורות מקראיים עם תוספות ועיבודים (כפרפרזה/שכתוב), אין סגנון כזה בחז״ל. כמובן שאלו נובעים מכתיבת כתבי קודש בנבואה לעומת כתיבת אנוש דעתנית, מה גם זו כוללת ריבוי דעות ומחלוקות.

כותרות לנושאים הלכתיים במגילות, לחז״ל כידוע ששה סדרי משנה, אך ההלכה רחבה הרבה יותר: לנושאים מסוימים אין מסכת מסוימת, עניינים מסוימים נכללים במסכתאות אחרות, ומדרשי ההלכה-תנאים כוללים מסורות שאינם במשניות.

כ.12. <u>הקבלות צורניות בסדר ובמונחי ההלכה שחז״ל העתיקו מכת היחד:</u>

בספר הזה הודגמו מסורות שונות שעברו מעדת קומראן לחז״ל, בעיקר במהותן ופחות בצורתם, וזאת כיוון שאכן המסורות שהגיעו לחז״ל היו בעיקר בע״p, כך שה״טלפון השבור״ שינה את הניסוח המדויק של המסורות.

להלן דוגמאות למונחים הלכתיים - מטבעות לשון של עדת קומראן (או במילים אחרות, המינוח ההלכתי במגילות), שרווחים בספרות חז״ל:[844]

- יסורים: ב״ד ז׳ 5-9, סרך היחד ג׳ 5-6.
- ׳ככתוב׳: ביטוי נפוץ בשתי הספרויות.[845]
- מדרש/דרישה: ב״ד ו׳ 1-11; סרך היחד ה׳ 1 (חלק מכתבי היד), 7-12, ו׳ 6-7. שיטת דרישת הפסוקים הרווחת של התנאים היא במטבעות הלשון ׳מלמד׳ (700 פעם) ו׳מגיד׳ (400 פעם), והן כהמשך לביטוי העיקרי במגילות מורה הצדק: ׳פשרו׳.
- מונחים מספרות חז״ל בממ״ת: המונח ׳מעשה׳ (פעמיים בממ״ת) הוא המונח הקדום ל׳הלכה׳,[846] ׳ראוי להיזהר׳ – ׳חומרא׳, ׳גב׳.[847]
- מצוה: ב״ד ז׳ 3-4, סרך היחד ח׳ 17-18.
- משפט: ב״ד יב׳ 19-20, יד׳ 6-8, כ׳ 27-30, 31; סרך היחד ח׳ 24-26, ט׳ 15.
- משפטים ראשונים:[848] ב״ד כ׳ 31, סרך היחד ט׳ 10-11.

---

[844] להרחבה ראו: <u>שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה</u>, עמ׳ 45-89.
[845] ראו: <u>פז, פרשנות חז״ל למקרא לאור הפרשנות ההומרית</u>.
[846] ראו: ש׳ ליברמן, ׳ספר המעשים – ספר פסקים׳, תרביץ ב׳ (תרצ״א), עמ׳ 377; ח׳ אלבק, סיני נ׳ (תשכ״ב), עמ׳ צז׳.
[847] ממ״ת ג׳ 8: ׳מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] על גב אלה׳ – משנה עדיות ד׳ ח׳: ׳עושים טהרות על גב אלו׳. גם במגילת הנחושת יש קרבה ללשון הרבנית של חז״ל (וגם מונחים ביוונית). להרחבה ראו, קימרון, 1994.
[848] התנאים השתמשו במונח ׳בראשונה׳ או ׳משנה ראשונה׳ להזכרת מנהגים קדומים שהוחלפו בחקיקה חדשה.

- טהרה: אין לו טהרה (לעולם/עולמית);[849] מגילה 4Q277 ב' 2:[850] 'איש טהור מכל טמאתו יעריב ש[משו]' - 'טהור מכל טומאה' (ספרי, במדבר קכד')

לצפייה בתמונה של קטע מסרך היחד ד-ה:

https://drive.google.com/open?id=1ZQ92-oUy9GQM7lX9DyhLIZSbWk06UPrD

כ.13. הקרבה של התוספתא והברייתא למסורות עדת קומראן, לעומת המשנה ומדרשי התנאים:

במועד קטן טז' מסופר שרבי חיא נודה (בשל כך שלימד תורה בשוק). תהא הסיבה לנידויו אשר תהיה, לרבי חיא מיוחס גם חיבור התוספתא (שהיא מעין משניות חיצונית שלא שובצו במשנה). רבי חיא עצמו היה חסיד, וכאמור בשער/חלק בעניין חסידים קרובים באורחות חייהם ומסורותיהם לעדת קומראן. אך סביר שחלק לא מבוטל של התוספתא לא חובר ע"י רבי חיא, ובכל אופן, יש במסורות אלו קטעים רבים יחסית הקרובים למסורות עדת קומראן, או מספרים סיפורים חשובים על גלגולי המסורת באופן שקרוב למהלכים המפורטים בספר זה.

בהכללה, גם בברייתות יש מסורות יותר קרובות לעדת קומראן.

כ.14. התלמוד הירושלמי לעומת הבבלי:

עפ"י רוב, התלמוד הירושלמי פוסק קרוב יותר לפשט מאשר הפלפול בתלמוד הבבלי, וכן זה שילב אגדות בצורה יותר פשוטה ורציונאלית.[851] ייתכן וזו אחת הסיבות, לגנאי שתפסו חכמי א"י את חכמי בבל.[852]

כא. לוח שנה 364 ואסטרולוגיה, חגים ושבת

נושא זה מורחב במאמר נפרד:

https://www.deadseascrolls.co.il/364-day-calendar-and-micro-zodiac

כא.1. סוכות

התפתחות הלכות חג הסוכות בהקשר למגילות קומראן: נחמיה ח' 17 מציין: 'כִּי לֹא עָשׂוּ מִימֵי יֵשׁוּעַ בִּן נוּן כֵּן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל'. הפסוק מתאים למגילת המקדש מב' 10-17,[853] ששתיהן מציינות בניית סוכות בחצרות בית המקדש (אפילו בחניכת בית המקדש הראשון בחודש השביעי [מל"א ח'], לא רמוזה שום בניית סוכה). סוכות

---

[849] נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 332.

[850] קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 53. אפשר שגם בברית דמשק יש ביטוי דומה, אך הוא מבוסס על ההדרתו של קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 33: 'מי] הנדה בקץ הרשע איש טה[ור מכול טמאתוה אשר [יעריב שמשו'.

[851] ייתכן שהירושלמי ממעט גם באגדות היא שבארץ ישראל היו ספרים אחרים שמיוחדים לאגדה, כגון מדרש רבה, פסיקתא ומכילתא.

[852] 'הוֹשִׁיבַנִי בְּמַחֲשַׁכִּים כְּמֵתֵי עוֹלָם אמר ר' ירמיה זה תלמודה של בבל' (סנהדרין כד'); רבי זירא צם 100 תעניות כדי לשכוח את התלמוד הבבלי ולעלות וללמוד תלמוד ארץ ישראל ביישוב הדעת ודעה צלולה (בבא מציעא פה').

[853] 'ועל גג השלישית תעשה עמודים ומקורים בקורות מעמוד אל עמוד, מקום לסוכות, גבהים שמונה אמות. והיו הסוכות נעשות עליהמה בכול שנה ושנה בחג הסוכות לזקני העדה לנשיאים לראשי בתי האבות לבני ישראל ולשרי האלפים ולשרי המאיות אשר יהיו עולים ויושבים שמה עד העלות את עולת המועד אשר לחג הסוכות שנה בשנה.

הוא חג עלייה לרגל, וכתוב עליו בוויקרא כג׳ 40: ׳וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יי אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים׳, אז מאין חידש נחמיה ח׳ 16 גם ביישובים: ׳וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם סֻכּוֹת אִישׁ עַל גַּגּוֹ וּבְחַצְרֹתֵיהֶם׳?

היובלים טז׳ 21 מציין שאברהם אבינו בנה וחגג סוכות בחודש השביעי, במקום יישובו וגם לעבדיו. החשמונאים בנו סוכותיהם במערות (מק״ב י׳ 6-7), אך אין על כך מסורת מפורשת ממגילות קומראן הכיתתיות (בהנחה שלא היו, ולא מכיוון שלא שרדו), זולת הבאה:

גם מקורותיהם של 3 הלכות החג: ערבה, הקפת המזבח והלל – ממספר היובלים טז׳ 30-31,[854] כאשר במגילה כיתתית 4Q409[855] מצוין: ׳הלל וברכ הודו.. בענפי עצ׳ (והיובלים מט׳ 6[856] מהווה גם המקור להלל בפסח). חז״ל ערכו אותם במשנה (סוכה ד׳ ה׳ ותוספתא פ״ג ה״א).

כא.1.א. <u>גשם בסוכות:</u>

נוכח הגשם שירד אמש בסוכות, שלפי חז״ל מהווה סימן רע (׳שפך לו רבו קיתון על פניו, ואמר לו: אי אפשי בשמושך׳ [סוכה ט׳ י׳ ודף כט׳] וארבעה סימנים במשנה תענית), נציין את מגילת 4Q318 ח׳ שבה יש שרד סימן אסטרולוגי מובהק: ׳[אם בתורא] ירעם מסבת על[.... [ו]עֹמל למדינתא וחרבֹ [בד]רת מלכא ובמדינתא ב[... להוא ולערביא [ ]א כפן ולהוון בזזין אלן בא[לן... אם בתאומיא יֹרעם דחלה ומרעֹ מנכריא׳ (תרגום: ... אם במזל תאומים יהיה רעם, אזי תהיה פלישת ערבים לארץ ישראל).

הבעיה שלא שרד במגילה החודש שבו חל אותו מיקרו-מזל (מיקרו-מזל חוזר בכל חודש ירחי 2.5 פעמים), כך שלא ידוע אם זה מתייחס לחג הסוכות או למועד אחר בשנה, אלא שחג הסוכות במועד המקראי-קומראני של לוח השנה השבתי שמשי חל ב-15 לחודש ה-7, שבלוח הגרגוריאני (לועזי) בימינו הוא יכול ב-1.10. נוכל להתנחם בכך שאמש המיקרו-המזל היה טלה:
<u>http://www.deadseascrolls.co.il/images/PDF/micro-zodiac.pdf</u>

תיאור דומה של רעמים יש בטקסט האסטרונומי ״<u>אנומה אנו אנליל</u>״ (לוח 63), וכן ב<u>מסמכי התלמיים</u>.[857] ב<u>פרק 7 של פרקי רבי אליעזר</u> יש תיאורים קרובים.

לכאורה מסורת זו מהווה סתירה לדבריו של ירמיה י׳ 2: ׳כֹּה אָמַר יי אֶל דֶּרֶךְ הַגּוֹיִם אַל תִּלְמָדוּ וּמֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחָתּוּ כִּי יֵחַתּוּ הַגּוֹיִם מֵהֵמָּה׳, וכנראה זו אחת הסיבות שמגילה זו סודית (ראו חלק/שער יז׳

---

[854] ׳ואין לזה גבול עת כי לעולם הוא נחקק לישראל כי יעשו אותו וישכנו בסוכה וכי יתנו זרים על ראשם וכי יקחו ענף עץ עבות וערבי נחל; ויקח אברהם כפות תמרים ופרי עץ הדר ובכל יום היה סובב את המזבח בענפים, שבע ביום, בבוקר, ויהלל ויודה לאלוהיו על הכול בשמחה׳.

[855] 1.א׳ 10-11; קימרון, <u>החיבורים העבריים ג׳</u>, עמ׳ 158: http://www.deadseascrolls.co.il/Elisha-Qimron3.pdf

[856] ׳וכל ישראל יושבים ואוכלים את בשר הפסח ושותים יין ומשבחים ומברכים ומהללים את ה׳ אלוהי אבותם ומוכנים להיות יוצרים מעול מצרים ומהעמל הכבד׳.

[857] ראו תוצאות של ״Thunder״ בספרים (באנגלית) חופשיים אלו:
https://repository.library.brown.edu/studio/item/bdr:674191/PDF/
https://archive.org/stream/reportsofmagicia00thomuoft/reportsofmagicia00thomuoft_djvu.txt
http://www.etana.org/sites/default/files/coretexts/20312.pdf
ובעיקר את קטע זה:
״No. 256a {Obv. 5 ff). When Rammanu thunders in the great gate of the Moon, there will be a slaying of Elamite troops with the sword: the goods of that land will be gathered into- another land. (This is what is when the Moon appears and it thunders.) From Bulutu״.
למסמכים התלמיים ראו: CCAG 9.2 120-3 (Catalogus Codicum Astrologorum Graecorum).

בעניין ספרות הסוד בטיוטת הספר).[858] הרמב"ם למשל סבר שידע כזה היה במסורת ישראל – ואבד,[859] ומאידך אבן עזרא עסק בכך והנה סיכום דעתו.[860]

להרחבה על המגילה, על לוח השנה (והוכחתו מהמקרא), על שעון השמש, והפניות למאמרים חופשיים בעניין, ראו בטיוטת מאמרי: https://www.deadseascrolls.co.il/364-day-calendar-and-micro-zodiac

כא.2. צום תשעה באב

האם עדת קומראן שמרה את צום תשעה באב?

תחילה יש לכוון את השאלה רק לחורבן בית ראשון, שכן עדת קומראן פעלה באמצע ימי הבית השני, כך שרלוונטי לשאול לגביה רק לגבי צום חורבן הבית הראשון המוזכר בזכריה ז'-ח' כצום החמישי.

אין אזכור לכך בקטעי המגילות ששרדו, וגם אין שום מידע מחוץ למגילות (אם במהלך הבית השני נהג צום בקרב מי מהיהודים) בעניין, אך יש נקודות עקיפות מעניינות לגבי בית המקדש השני:

עדת קומראן נטשה את ירושלים והמקדש נוכח ההתיוונות והטומאה של התקופה הטרום חשמונאית (ממ"ת ד' 7-8: 'ואתם יודעים ש]פרשנו מרוב הע[ם ומכול טומאתם] [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] לגב אלה', ואחריה ברחו החשמונאים גם למדבר). בהמשך לכך, עדת קומראן אסרה על השתתפות בפולחן המקדש: 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו חנם, ויהיו מסגירי הדלת, אשר אמר אל - מי בכם יסגור דלתי ולא תאירו מזבחי חנם, אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש' (ברית דמשק ו' 16-11); 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקים כמנחת רצון" (ברית דמשק יא' 21-18). עם זאת, כנראה בימי יוחנן הורקנוס ואלכסנדר ינאי, עדת קומראן היתה חלק מההנהגה והכהונה הגדולה (ראו על כך שער/חלק 'יא.

---

[858] http://www.deadseascrolls.co.il/qumranbook.pdf

[859] 'וטעם כל אלו החשבונות ומפני מה מוסיפים מנין זה ומפני מה גורעין והיאך נודע כל דבר ודבר מאלו הדברים והראיה על כל דבר ודבר היא חכמת התקופות והגימטריות שחיברו בה חכמי יוון ספרים הרבה והם נמצאים עכשיו ביד חכמים אבל הספרים שחיברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר לא הגיעו אלינו. ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם אין חוששין למחבר בין שחיברו אותם נביאים בין שחיברו אותם האומות שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמיתתו בראיות שאין בהם דופי אנו סומכין על זה האיש שאמרו או שלימדו על הראיה שנתגלתה והטעם שנודע' (הלכות קידוש החודש, פרק יז' הלכה כד').

[860] כאיש תבונה ושכלתני הוא האמין [יותר מדויק לומר שסבר באופן "מדעי"] שיש לכוכבים ומזלות השפעה על הנעשה בכדור הארץ, ואף הרחיק לכת וסבר שעיקר איסורי עריות ניתנו בארץ ישראל שעליו שולט כוכב מאדים ולכן יעקב נשא שתי אחיות בחוץ לארץ מה שאסור בארץ ישראל, עיין בהרחבה בפרשת "קדושים". לדעתו אפשר להינצל מגזירת הכוכבים על ידי שמירת התורה והמצוות: "דע, כי כל הצמחים והחיים בארץ והעוף והבהמה והחיה והרמש וכל אדם קשורים בארבעים ושמונה צורות הגלגל [כוכבים ומזלות]... גם כל צבא השמים והשפלים יקבלו מהם כפי מתכונתם, על כן לא ייטיבו ולא ירעו. והנה המשתחוה למלאכת השמים לא יועילו לו, כי אם מה שנגזר עליו כפי מערכת כוכבי מולדתו כן יקרנו, חוץ אם ישמרהו כח העליון יותר מכח הכוכבים, שיהיה דבק בו, אז ינצל מהגזרות. ואתן לך משל חשוב, שהיתה מערכת הכוכבים שיגדל נהר על עיר אחת וישטוף אנשים או ימותו. ובא נביא והזהירם, שישובו אל השם בטרם בא יום רעתם. ושבו אליו בכל לבם. ובעבור שדבקו בו, נתן בלבם, שיצאו אנשי העיר לחוץ להתפלל אל השם. והנה עשו כן. וביום ההוא גדל הנהר פתאום כמנהגו, כאשר ראינו בעינינו פעמים רבות ושטף כל העיר. והנה לא סרה גזירת השם והוא הצילם.. וזהו שאמרו חז"ל אין מזל לישראל (שבת קנו, א; נדרים לב, א). כל זמן שהם שומרי התורה. ואם לא ישמרוה, ישלוט בהם המזל ... והיודעים חכמת המזלות יודו כן'. (שמות [הפירוש הארוך] לג' 21).

אימוץ החשמונאים והצדוקים את הלכותיה של עדת קומראן – מקרבה לאחדות), לאחר שהתכתבה במגילת ממ"ת עם מנהיג המקדש על סדר הטהרה והפולחן הנכון במקדש, והכהונה התקבעה בהלכה הצדוקית.

ייתכן ויחסה של עדת קומראן לבית השני נבע גם מנבואתה (שהתבררה כנכונה), כי הבית השני אינו הבית עליו ניבאו נביאי ישראל, אלא שאחרי חורבנו ירד משמיים בית המקדש השלישי: 'ורציתים והיו לי לעם ואנוכי אהיה להם לעולם ו]שכנתי אתמה לעולם ועד ואקדשה [את מ]קדשי בכבודי אשר אשכין עליו את כבודי עד יום הבריה אשר אברא אני את מקדשי להכינו לי כול הימים, כברית אשר כרתי עם יעקוב בבית אל' (מגילת המקדש כט' 7-10); 'ובניתי את מקדשי בתוכם ושכנתי עמם ואהיה להם לאלוהים והם יהיו לי לעם באמת ובצדק', 'ויאמר אל מלאך הפנים להכתיב למשה מן ראשית הבריאה עד היום אשר יבנה מקדשי בתוכם לעולמי עולמים' (היובלים א' 17, 27); 'ושב ורחם אותם האלוהים וישיב אותם האלוהים לארץ ישראל וישובו לבנות את הבית ולא כבראשונה עד עת [כי אם] עד אשר ימלא קץ העתים ואחרי זאת ישובו מן הגלות בכבוד כל יושבי ירושלים ובית האלוהים בתוכה יבנה כאשר דברו עליה נביאי ישראל' (וטוביה יד' 5; טוביה יג' 13-18 מתפלל שבירושלים יבנה מקדש אחר מזה שאמור להיבנות בה).

נבואה זו התגלגלה גם למסורות חז"ל, אלא שחז"ל כבר היו לאחר חורבן הבית השני, כך שזה לא נבואה בימיהם.

כא.3. <u>הלכות שבת</u>:[861]

תחום מובהק של קרבה בין עדת קומראן לחז"ל,[862] אשר מקורן ב:יובלים א' ונ'; ברית דמשק י' 14-יא' 12, וקטעים במגילות: 4Q421, 4Q264a, 4Q265. בעוד חז"ל מתארים את הלכות שבת כ'הררים התלויין בשערה' (חגיגה פ"א מ"ח),[863] בברית דמשק ג' 13-15 המקור מיובלים והתגלות: 'ובמחזיקים במצות אל אשר נותרו מהם הקים אל את בריתו לישראל עד עולם לגלות להם נסתרות אשר תעו בם כל ישראל שבתות קדשו ומועדי כבודו', ונושא זה נפתח בכותרת: 'על הש[ב]ת לשמרה כמשפטה' (י' 8), שמהותה - מסכת 'שבת'. מרתק לראות כי ישנה אפילו התאמה בחלק מרצף ההלכות הפנימי בין הנושאים.[864]

<u>להלן עיקרי ההלכות המשותפות</u>:

זמן כניסת השבת, משא ומתן, דיבור בענייני חול, עבודה בשדה, הליכה מחוץ לעיר, בישול והכנת אוכל, שאיבה, עבודת נוכרי, איסור הוצאת רכוש, הוצאה ומוקצה כלי טוח (ראו בפרקון הבא) ובפרט היונק

---

[861] להרחבה ראו: <u>שיפמן, הלכה בכת מדבר יהודה</u>, עמ' 90-135.

[862] במגילות היובלים וברית דמשק יש קבצים של דיני שבת שניכרים בהם קווי דמיון לדיני חז"ל, שאינם מפורטים במקרא (חגיגה א' ח'), להרחבה ראו: <u>שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, עמ' 90-135</u>. יש לזכור שהחוקרים ל' גינצבורג וח' רבין ראו בברית דמשק חיבור פרושי נוכח הדמיון ההלכתי לחז"ל, במיוחד בענייני השבת. מרתק שגם ביתא ישראל קיבלה הלכות שבת יותר מפורטות מהתנ"ך ביובלים (תְּאָזֵה סנְבָּת), אך לא את המפורטות דיה כברית דמשק.

[863] ואכן אין שום פסוק כאסמכתא למשנה שבת. מאידך ברית דמשק פותחת וסוגרת את פרק השבת בפסוקים. ייתכן וגם מספר 24 פרקי המשנה בא בעקבות 22 הלכות שבת שביובלים (כמספר הדורות עד יעקב, וכמספר האותיות).

[864] שניהם מתחילים בהלכות על ישעיהו נח' 13, עוברים להכנות לשבת, ואז לדיני הוצאה. בשניהם יש רצף הלכות הקשורות לנוזלים.

(שהגדירוהו תקנה), עבד ושכיר, יילוד בהמה, הקמת בהמה שנפלה לבור, מקום השביתה, אדם שנפל לבור, איסור ניגון.

בהכללה נאמר שבית שמאי מתווכים בתחום זה[865] (לצד תחום הטהרה) להקלה היחסית של חז"ל מצד בית הלל, וחסידי-חז"ל הקפידו והחמירו עליהם יותר מהתנאים.[866] 'איסי בן יהודה אומר: אבות מלאכות ארבעים חסר אחת' (שבת ו' ב'; צו' ב'), שהיא מספור ושיעור בתפקיד סופר לפי הירושלמי שקלים ה'.[867] ההנחה שמסורת זו הגיעה טרם או במהלך עריכת משנה מסכת שבת, שכן היא משובצת רק באמצעה (פרק ז' משנה ב'), ואילו היתה נאמרת אחריה – לא היה בה כל צורך וחידוש (לעומת זאת ההשוואה למלאכות המקדש הינה מאוחרת והיא חידוש מדרשי שאינו מההלכה הקדומה). העדות על החסידים הראשונים למשגל ברביעי כנראה כדי להימנע מטומאה בשבת: 'דתניא חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהן אלא ברביעי בשבת, **שלא יבואו נשותיהן לידי חלול שבת**' (נידה לח' - שמקורה כנראה במגילת המקדש מה' 11-12),[868] יחד עם גזרת אכילת שום בערבי שבתות (נדרים לא') כנראה להרחקה מריח הפה (או הפוך, כדי לחזק את הפסיקה הנגדית: כתובות סב' II - בבא קמא פב'), תואמות להלכת עדת קומראן (נראה שלא יבואו לטומאה בשבת לפי היובלים נ' 8) ונגד דעת שאר התנאים. הסיפור על **החסיד** בויקרא רבא לד' 16 תואם להלכה בברית דמשק י' 20: 'אל יתהלך איש בשדה לעשות את עבודת חפצו', וכנראה חומה בגובה 1 מטר שהיתה בין היישוב קומראן לעין פשחה היא "תחום השבת", כשם שכזו נמצאה בכתובת 'תחום גזר' מהמאה ה-2 לפה"ס.[869]

כא.3.א. הוצאה ועירובין

מקור 2 מסורות הלכתיות ממגילות קומראן לחז"ל, מפרשת השבוע 'בְּשַׁלַּח': 'רְאוּ כִּי יי נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת, עַל כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם, שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו, אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי' (שמות טז' 29). לכאורה לשון הפסוק ברורה – אסור לצאת. מאיפה לצאת? מה הגדרת ה"מקום"?

ירמיה יז' 19-20 מטיף על איסור יציאה משערי העיר.[1]

אלא שעדת קומראן הרחיבה את איסור היציאה לכ-500 מטר: 'אל יתהלך חוץ לעירו על אלף באמה' (ברית דמשק י' 21), ואם הוא מוציא לרעות את בהמתו, טווח היציאה גדל לכקילומטר: 'אל ילך איש אחר הבהמה לרעותה חוץ מעירו כי אם אלפים באמה' (ברית דמשק יא' 2). טווחים אלו מקבילים למגרשי ערי הלווים (במדבר לה' 4-5).[2] חז"ל ציינו רק את 'איסור תחומין' הגדול, וגם אפשרו להכפילו על-ידי תיקון 'עירוב תחומין' (עירובין ד' וה').

---

[865] על כך ראו: ורד, בית שמאי וההלכה הכיתתית.

[866] למשל: שבת יט', קכא' II, ירושלמי שבת פ"א ד' ע"א, טו', ויקרא רבה סוף פ"לד, ועוד.

[867] 'מה תלמוד לומר סופרים, אלא שעשו את התורה ספורות ספורות'.

[868] כמובן כך שמרו גם לקראת מתן תורה בהר סיני: 'וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה לֵךְ אֶל הָעָם, וְקִדַּשְׁתָּם הַיּוֹם וּמָחָר; וְכִבְּסוּ שִׂמְלֹתָם' (שמות יט' 10). להרחבה ראו: שמש וורמן, לגלות נסתרות, עמ' 162.

[869] הצעה זו אינה ודאית, אך אין הצעה יותר טובה ממנה לגובה נמוך שכזה לחומה. עוד קושי הוא שעין פשחה נמצאת כ-2 ק"מ דרומית לחוברת קומראן. יש לציין שתחומי שבת כאלו נמצאו רק הרבה מאוחר יותר בחז"ל, החל מהמאה ה-4 לספירה. הצעה אחרת היא שהחומה הינה כמו החיל של בית המקדש (מגילת המקדש ??) שבאה לסמן לטמאים את תחום איסור כניסתם לתחום הטהור של עדת קומראן.

אלא שישנה הלכה נוספת של איסור נשיאה והוצאה. כך בהמשך הפסוקים בירמיה יז' 21-22 האוסר על משא,[3] וכן נחמיה יג' 15 :'וְכָל מַשָּׂא, וּמְבִיאִים יְרוּשָׁלַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת'. איפה המקור של הלכה זו מהתורה?

ייתכן שהמילה "יֵצֵא" בשמות טז' 29 משומשת בהרחבה ל"הוצאה" ומשא) במגילות קומראן, אשר הרחיבה את האיסור לבתים: 'ומביאים ומוציאים בו בשעריהם כל דבר הנישא; ולא יוציאו ולא יביאו מבית לבית ביום הזה' (היובלים ב' 29-30); 'ואשר ישא כול משא ולהוציא מאוהלו ומביתו – ימות' (היובלים נ' 8); 'אל יוציא איש מן הבית לחוץ ומן החוץ לבית, ואם בסוכה יהיה – אל יוצא ממנה ואל יביא אליה' (בברית דמשק יא' 4-5).[4] ביטויים כאלו מובאים בפתיחת מסכת שבת, וכך נדרש מפורשת בסוף מסכת עירובין: 'אמר רב אשי מי כתיב "אל יוציא" (שמות טז' 29), "אל יצא" כתיב'.[5]

עדיין נותרת שאלת הגדרת המשא האסור להוצאה. האם מדובר על חפצי חול/כבדים למסחר, או כל דבר, כולל כלי אוכל ואוכל בכלל?

איסור שימוש בכלים מוזכר עוד בברית דמשק: 'ואל ישאב אל כל כלי' (ב"ד יא' 1-2);[6] 'וכל נפש אדם אשר תפול אל {מֵיֹם} מקום מים ואל מקום אל יעלה איש בסולם וחבל וכלי' (ב"ד יא' 16-17).

יוספוס תיאר ב<u>מלחה"י</u> ב' 147 את האיסיים: 'הם מחמירים מכל היהודים באיסור מלאכה בשבת, ולא זו בלבד שהם מכינים את ארוחותיהם מבעוד יום לבל יבעירו אש ביום השבת, אלא אף אינם מעזים להזיז כלי ממקומו'.

אכילה ושתייה מותרת במחנה (ב"ד י' 22), אז זה אומר שניתן להוציא אוכל מהבית?

להרחבה.[7]

כא.3.ב. <u>מוקצה/מן המוכן/הוצאה:</u>

מקורה של ה<u>המשגה הנפוצה בחז"ל</u> "אינו מן המוכן" שהתפתחה למושג מוקצה, מגיע מיובלים נ' 9: 'ולא תעשו ביום השבת כל מלאכה כי אם לאכול ולשתות **מן המוכן** ביום הששי ולנוח ולשבות מכל מלאכה ביום הזה, ולברך את יי אלוהיכם אשר נתן לכם יום שמחה וקדוש', ומברית דמשק י' 22-23: 'אל יאכל איש ביום השבת כי אם **מן המוכן** ומן האובד בשדה'.

בחז"ל מלבד ההלכה הזהה בשמה לעניני אוכל, הורחבה ל: 'זה הכלל כל שהוא **מן המוכן** מטלטלין אותו, וכל שאינו מן המוכן אין מטלטלין אותו' (תוספתא שבת יד' ח'), כאשר: 'בראשונה היו כל הכלים ניטלין בשבת. כיון שנחשדו להיות מחללין ימים טובים ושבתות. הדא היא דכתיב (נחמיה יג') בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גיתות בשבת ועומסים על החמורים וגו'. ואסרו להן הכל. כיון שנגדרו היו מתירין להן

והולכין עד שהתירו להן את הכל' (ירושלמי פ"יז מ"א, פב; מקבילות בתוספתא פ"יד מ"א; בבלי קכג' ב'), ואכן ישנן ספקות באשר להיתרי הכלים בעדת קומראן.[870]

דיוני חז"ל על הלכה מרכזית זו בשבת משליכים על דיני ההוצאה בשבת, כאשר חז"ל דרשו את איסור ההוצאה משמות טז' 29, למרות שפשוטו של מקרא אינו מכוון לכך (אלא ירמיה יז' 21), וכנראה מקורו של שיוך זה ממגילות קומראן ההלכתיות: 'אל יוצא איש ממקומו כל השבת [מן החוץ ואל הבית] ומן הבית אל החוץ'.[871]

הגדרת חפץ קובעת את דינו ההלכתי הזה, והיא ממחישה את תהליך הקודיפיקציה של חז"ל מההלכה הקדומה של בית שני, בעוד מקורו של המוקצה הוא בברית דמשק יא' 5: 'אל יפתח כלי טוח בשבת', שזו היתה דעתו של ר' יהודה, אך היא לא התקבלה תחילה: 'אין נוקבין מגופה [סוגר ארמטי] של חבית, דברי ר' יהודה, וחכמים מתירין' (שבת פ"כב מ"ג), ובהמשך חזרו רבנים להלכת עדת קומראן זו.

הלכה קרובה נוספת היא של ר' **יוסי** הכהן **החסיד** שלא נמצא כתב ידו בנכרי כדי שלא יחלל שבת על ידי כך שהנכרי יוליכנו בשבת (שבת יט' א'; ירושלמי שם פ"א ד' ע"א) – תואמת לב"ד ו' 2,[872] להחמרה הכללית של האיסיים בשבתות (מלחה"י ב' ח' 9), כשביניהם בית שמאי (שבת א' ז'-ח'). נוסיף שתוספתא ז' מזכירה את ה'ראשונים' (אך לא 'חסידים ראשונים') וכן הלכות שהיו 'לראשונה'[873] (אלו מזוהים כעדת קומראן ראו בפרק על בית נאמן).

כאן יש לציין של אחת ההלכות הראשונות שהתקבלו בפרושים/חז"ל, וזו ע"י הלל הזקן. מסופר בתוספתא פסחים (ליברמן) ד' יג'-יד' שבני בתירא שכחו אם פסח יכול לחוג ביום שבת (הסיבה לכך היא שאינו יכול לחול בשבת אלא רק ביום רביעי לפי לוח 364 יום, אך הלוח השתבש כמה דורות לפני כן ונוכח המעבר ללוח ירחי כבר לא היו בטוחים מה עושים), ולאחר שהלל חידש את ההלכה והתיר לחוג את פסח שבת, נותרה הבעיה של הוצאת המוקצה של הסכינים לשחיטת קורבן הפסח. אבסורד שלמרות שחז"ל אסרו על הוצאת כלים, כאן הם התירו. מקרה דומה לכך הוא תקיעת שופר בראש השנה בשבת: 'יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה' (ראש השנה ד' א'. וגם כאן הסיבה שראש השנה 364 יום אינו יכול לחול בשבת אלא רק ביום רביעי). כך גם הסיבה לאיסור נשיאת 4 מיני חג הסוכות בשבת.

לצפייה בתמונה של קטע ממגילת טוביה B-513167:

https://drive.google.com/open?id=1YUSf1M4p7PNZxfaKcwePDrzN-zcWB5C2

---

[870] 'ואל יאכל ואל ישתה כי אם היה במחנה' (ב"ד י' 23); 'בדרך וירד לרחוץ ישתה על עומדו ואל ישאב אל כל כלי' (ב"ד יא' 1-2); 'וכל נפש אדם אשר תפול אל {מֵ}ים מקום מים ואל מקום אל יעלה איש בסולם וחבל וכלי' (ב"ד יא' 16-17). מאידך, מאזכורים אחרים ייתכן שמן הלאו אפשר ללמוד על ההן, כך שישנם כלים המותרים לשימוש והזזה: 'אל יטול בבית מושבת סלע ועפר' (ב"ד יא' 10-11) - אולי ניתן להרים דברים אחרים רק בתוך הבית או רק בחוץ; 'אל יוציא איש מן הבית לחוץ ומן החוץ אל בית' (ב"ד יא' 7-8). יוספוס תיאר במלחה"י ב' 147 את האיסיים: 'הם מחמירים מכל היהודים באיסור מלאכה בשבת, ולא זו בלבד שהם מכינים את ארוחותיהם מבעוד יום לבל יבעירו אש ביום השבת, אלא אף אינם מעזים להזיז כלי ממקומו'.

[871] קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 196. פסוקים דומים יש גם בברית דמשק: אל יוציא איש מן הבית לחוץ ומן החוץ אל בית ואם בסוכה יהיה אל יוצא ממנה'.

[872] 'אל ישלח את בן הנכר לעשות את חפצו ביום השבת'.

[873] תוספתא שבת פ"יד מ"א [ליברמן]: 'בראשונה היו אומרים: שלשה כלים ניטלין בשבת'.

כא.4. <u>ראש השנה מהספר דברי גד החוזה יד' – החידוש הגדול</u>

ספר 'דברי גד החוזה' יד' הוא המקור לרוב מסורות ראש השנה של חז"ל ועמי העולם (כתרגום הארמי לאיוב א' 6 שמקורו כנראה מנוסח הארמי מקומראן), ופרטים כמו: 3 ספרים ל-3 רמות, תקיעה בשופר, והכרעת הבינוניים עד יום הכיפורים.

אלא שבחז"ל יש שינויים, שאחד מהם הוא: 'כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים' חוץ מהוצאת שבתות והוצאת י"ט והוצאת בניו לתלמוד תורה' (ביצה טז').[874]

אך שאלת הנהגת הבורא את העולם גדולה, ובה פסוקים ועקרונות מרתקים בעניין. עם זאת, היגדי חז"ל מנוגדים לכאורה או חלקית לעקרונו של בן סירא יא' 12: 'בְּנִי אִם לֹא תָּרוּץ לֹא תַגִּיעַ, וְאִם לֹא תְּבַקֵּשׁ לֹא תִמְצָא', שאינם סותרים את הברכה בפסוקו הבא: 'יֵשׁ עָמֵל וְיָגֵעַ וָרָץ, וּכְדֵי כֵן הוּא מִתְאַחֵר'.

דברי גד החוזה' יד': 'והיה בחדש השביעי באחד לחדש בראש השנה[1] שנת שמנה ושבעים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל ממצרים, בשנה השנית למלך שלמה על ישראל[2] היה אלי מראה יי ואני על הגיחון;[3] ואשא עיני והנה השמים נפתחים כספר[4] וראתי את כבוד יי יושב על כסא רם וגבה עד מאוד; וזהו מראה הכסא שנים עשר מעלות לכסא שש זהב ושש כסף[5] וראש מרובעת לכסא כאבן הספיר; ואל צד ימינו [שמאלו] שלושה ידות[6] ואל צד ימינו ארבע ידות אל מקום השבת כתואר שבעה רואי פני המלך[7] מצופים בזהב ובכסף ובאבני יקר; ומראה כבוד יי כמראה הקשת בריתו;[8] והנה צבא מעלה עומדים לפניו מימינו ומשמאלו[9] והשטן עומד אליהם מאחריהם; והנה איש לבוש בדים הביא לפני כבוד יי שלשה ספרים אשר ביד כל אדם נכתבים;[10] ויקרא בתוך הראשון וימצא כתוב צדקות עמו ויאמר יי אלה לחיי עולם; ויאמר השטן מי אלה סרוחי אנשים ויצעק איש לבוש בדים לקראת השטן כקול תרועה בשופר ויאמר שתוק שטן כי קדוש היום לאדונינו וישתוק השטן; ויקרא בתוך ספר השני וימצא כתוב שגגות עמו ויאמר יי הניח את הספר הזה למשמרת עד עבור שלישית החדש[11] לראות מה יעשו;[12] ויקרא בתוך הספר השלישי וימצא כתוב זדונות עמו; ויאמר יי אל השטן אלה חלקך קח אותם לעשות כטוב בעיניך; ויקח השטן את הזדונות וילך עמם אל ארץ אבודה לאבדם שם;[13] ויקרא האיש לבוש בדים כתקיעת שופר לאמר; אשרי העם יודע תרועה יי באור פניך יהלכון;[14] ואשמע את קול הצבא מעלה מרקדים ואומרים אלהי המשפט יי צבאות מלא כל שמים וארץ כבודו; ונשתוממתי אל המראה כי לא ידעתי מה עשה יי לי; ויעף אלי אחד מן הכרובים ויתן לחי עלה זית בפי ויאמר הנה נגע זה בפיך וסר עונך וחטאתיך תסלח; ומשפט הזה אשר ראית הוא חק לישראל ומשפט לאלהי אברהם ושלום ליצק אביכם; ויי יברך את עמך כמשפט ובשלום עד עולם; ואמרתי אמן כן יעשה יי אלהינו עמנו עד נצח עולמות; ויען המלאך אמן ואמן.

כא.5. <u>יום הכיפורים:</u>

כמה נקודות על יום הכיפורים ממגילות קומראן:

בספר חנוך ח' 1-2 הוא העניש את המלאכים הרעים – העירים, ביניהם את את המלאך עֲזָאזֵל, שזה כנראה הפך בויקרא טז' 10 לשם מקום ההר במדבר שבו זורקים את קורבן יום הכיפורים.[875]

---

[874] דומה לאמרה חז"לית נוספת: 'בשמך יקראוך, ובמקומך יושיבוך, ומשלך יתנו לך. אין אדם נוגע במוכן לחברו, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימה' (יומא ח' ט').

[875] חנוך א', ח' 1-2: 'ועזזאל לימד את האנשים לעשות חרבות ומאכלות ומגנים ושריונים ויראם את אשר אחריהם ומלאכת מחשבת אצעדות ופארים וכחול העיניים ולייפות עפעפיהם ואבני יקר (ונבחר מכל האבנים) וכל יסודות הצבע ומתכת האדמה' – ויקרא טז' 10: 'וְהַשָּׂעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרָל לַעֲזָאזֵל יָעֳמַד חַי לִפְנֵי יי לְכַפֵּר עָלָיו לְשַׁלַּח אֹתוֹ לַעֲזָאזֵל הַמִּדְבָּרָה'.

מגילת פשר מעשי מלכיצדק מציינת את יום כיפורים ה"גדול" שבו יבוא הצדק לבני האור ומשפט העונש לבני הבליעיל: 'בְּשׁ[בוֹ]עֹ היובל הֹראישון אחֹר תֹשׁ[עה ה]יובלים. וי[ום הכפ]וֹרים ה[וא]ה סֹ[וף]הֹ[יו]בל העשירי לכפר בו על כול בני [אור ו]אֹנש[י]גֹורל מל[כי]צדק' (1Q311 [החיבורים העבריים ב', עמ' 279] ש' 7-8).

פעמיים מצוין שעדת קומראן נרדפה ע"י דורשי החלקות, בגלל/בזכות שמירתה את יום הכיפורים הנכון: פשר לתהילים ב' 10-11: 'עדת האביונים אשר יקבלו את מועד התענית ונצלו מכול פחי בליעל'; פשר חבקוק ו' 4-8: 'פשרו על הכוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק לבלעו בכעס חמתו אבית גלותו ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים הופע אליהם לבלעם ולכשילם ביום צום שבת מנוחתם'.

בין כמה קטעי מגילות של תפילות למועדים וחגים, נמצא גם קטע של תפילה ליום הכיפורים 4Q508 2 2-6.

כא.6. <u>פסח בשבת</u>

השנה הפסח הרבני, דהיינו יד' ניסן, נופל במוצא"ש. אמנם רבים, כולל חז"ל עצמם,[876] סוברים שמקור החודשים הירחיים הם בבליים, ואף פאגניים, אך לא כך היא, אלא מקורם בספר חנוך (הכרך האסטרונומי: פרקים עב'-פב'), ומוזכרים במגילות קומראן של לוחות שנה, כמו ב-4Q318. אלא שעמי קדם ערבבו את החודשים הירחיים עם אלילות, עד שאומצו בלוח הרבני (והשיבוש אחריו: "לא בד"ו פסח", שכן פסח זה יום ד', 4 ימים אחרי 'השבת הגדול' – 10.1).

ראיה לשיבוש זה מובאת בתוספתא פסחים (ליברמן) ד' יג'-יד',[877] בה בני בתירא שכחו אם פסח יכול לחוג ביום שבת. בתוספתא מובאת גם הקושיה של מוקצה, סכין השחיטה שאסורה בנשיאה בשבת.

מעניין שעדות חז"ל בעניין הוצאת כלים בשבת מודה על הפכפכות: 'בראשונה היו כל הכלים ניטלין בשבת. כיון שנחשדו להיות מחללין ימים טובים ושבתות. הדא היא דכתיב (נחמיה יג' 15) בַּיָּמִים הָהֵמָּה רָאִיתִי בִיהוּדָה דֹּרְכִים גִּתּוֹת בַּשַּׁבָּת וּמְבִיאִים הָעֲרֵמוֹת וְעֹמְסִים עַל הַחֲמֹרִים וגו'. ואסרו להן הכל. כיון שנגדרו היו מתירין להן והולכין עד שהתירו להן את הכל'.[878] בניגוד להיתר הסכין השחוטה בפסח, חז"ל אסרו: 'יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעים [בשופר] אבל לא במדינה' (ראש השנה ד' א'), וגם נשיאת 4 מיני חג הסוכות בשבת (סוכה יד'). כנראה מקור המדרש של איסור ההוצאה משמות טז' 29,[879] במיוחד שאינו כפשוטו של מקרא, ומשנה הפועל 'יצא' ל'יוציא', מגיע ממגילת ברית דמשק שהתירה יציאה

---

[876] ירושלמי ראש השנה א' ב': 'שמות חדשים עלו בידם מבבל'.

[877] ניתן לקרוא עליו בהרחבה כאן: www.yeshiva.org.il/midrash/7309

[878] ירושלמי פ"יז מ"א, פב; מקבילות בתוספתא פ"יד מ"א; בבלי קכג' ב'.

[879] שמות טז' 29: 'רְאוּ כִּי יי נָתַן לָכֶם הַשַּׁבָּת, עַל כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לֶחֶם יוֹמָיִם, שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו, אַל יֵצֵא אִישׁ מִמְּקֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי'. וכך נדרש מפורשת בסוף מסכת עירובין: 'אמר רב אשי מי כתיב "אל יוציא" (שמות טז' 29), "אל יצא" כתיב'.

עד 2,000 אמה, ודרשה: 'אל יוצא איש ממקומו כל השבת [מן החוץ ואל הבית] ומן הבית אל החוץ',[880] אך כבר הנביאים והיובלים אסרו הוצאה למסחר (ירמיה יז' 19-20; נחמיה יג' 15).[881]

מלבד קושי הוצאת הסכין בשבת-פסח, הרי שמדובר בחילול שבת המוני של יציאה תחום שבת (אם כי זה בכמה מקורות בנ"ך יש מצווה להגיע למקדש בשבת).[882]

כב. תפילה ותפילין; תהילים ותהילות

כב.1. עשרת הדיברות

נקודה מפרשת השבוע 'וָאֶתְחַנַּן' בהקשר למגילות קומראן: עשרת הדיברות חוזרות בפרשה, ולאחריהן פרשיית 'שְׁמַע יִשְׂרָאֵל' ו'וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ' שהן 2 הפרשיות של המזוזה ו-2 מ-4 פרשיות התפילין. מתבקשת השאלה: וכי פרשיית עשרת הדיברות אינה חשובה כמותן או יותר כדי שתהיה בקמעות אלו? יתרה מכך, לאיזה מצוות מתכוונים ב: 'וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.. וְדִבַּרְתָּ בָּם.. וּקְשַׁרְתָּם.. וּכְתַבְתָּם.. וְלִמַּדְתֶּם אתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם'?

המסורת בתמיד ה' א' מציינת ש'אמר להם הממונה (לפני הקרבת קרבן התמיד של שחרית): ברכו ברכה אחת, והם ברכו. קראו עשרת הדברים וכו'', וכבר 'רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן' (ירושלמי ברכות ט'). אך חז"ל טוענים שביטלו את עשרת הדיברות מפני 'טענת המינים, שלא יהו אומרים: אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני' (ירושלמי ברכות א' ג' ג', ומקבילה בברכות יב'), וכאן נשאלת השאלה: מי הם המינים? במגילות קומראן נמצאו מגילות ליטורגיות שייעודן היה כנראה לתפילה, ובפרט בחלק מ-31 התפילין שנמצאו במגילות קומראן, יש גם את עשרת הדיברות (12 מבין 30 קלפי התפילין מקומראן [ואחד מימי בר כוכבא] אינם כוללים בוודאות את עשרת הדיברות, 8 בספק ו-8 כן כוללים בוודאות), כך שניתן ללמוד שצמצום פרשיית עשרת הדיברות היתה כבר בתוך עדת קומראן (אם בתהליך הדרגתי מאותה סיבה של חז"ל, או אם בהבחנה בין המתפללים).

לא נוכל להכריע מי הם המינים, אך עדיין חורה שבוטל עיקר גדול בתורה, ולעומת זאת נוספו אלפי דקדוקי הלכות שחלקן רחוקות לחיבור לעקרונות התורה: 'שלא תעשה את הגדר יותר מן העיקר' (בראשית רבה יט ג'); 'תורה שבכתב – כללות, ותורה שבעל פה – פרטות' (תנחומא נח'). הפתרון לכך נעוץ בהיררכיה בתורה

---

[880] גם בברית דמשק יא' 4-5: 'אל יוצא איש מן הבית לחוץ ומן החוץ לבית, ואם בסוכה יהיה – אל יוצא ממנה ואל יביא אליה'.
איסור שימוש בכלים מוזכר עוד בברית דמשק יא' 1-2: 'ואל ישאב אל כל כלי'; יא' 16-17: 'וכל נפש אדם אשר תפול אל {מֵיֹּם} מקום מים ואל מקום אל יעלה איש בסולם וחבל וכלי', וראו יוספוס ב<u>מלחה"י</u> ב' 147 על האיסיים.
עדת קומראן הרחיבה את איסור היציאה: 'אל יתהלך חוץ לעירו על אלף באמה.. אל ילך איש אחר הבהמה לרעותה חוץ מעירו כי אם אלפים באמה' (ברית דמשק י' 21, יא' 2) במקביל למגרשי ערי הלווים (במדבר לה' 4-5). חז"ל ציינו רק את 'איסור תחומין' הגדול, וגם אפשרו להכפילו על-ידי תיקון 'עירוב תחומין' (עירובין ד' וה').

[881] ירמיה יז' 19-20: 'כֹּה אָמַר י אֵלַי הָלֹךְ וְעָמַדְתָּ בְּשַׁעַר בְּנֵי עם [הָעָם] אֲשֶׁר יָבֹאוּ בוֹ מַלְכֵי יְהוּדָה וַאֲשֶׁר יֵצְאוּ בוֹ וּבְכֹל שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם; וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ דְּבַר יי מַלְכֵי יְהוּדָה וְכָל יְהוּדָה וְכֹל יֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם הַבָּאִים בַּשְּׁעָרִים הָאֵלֶּה'; נחמיה יג' 15: 'וְכָל מַשָּׂא, וּמְבִיאִים יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת'. היובלים ב' 29-30: 'ומביאים ומוציאים בו בשעריהם כל דבר הנישא; ולא יוציאו ולא יביאו מבית לבית ביום הזה'; היובלים נ' 8: 'ואשר ישא כול משא ולהוציא מאוהלו ומביתו – ימות'.

[882] ישעיה סו' 23: 'וְהָיָה מִדֵּי חֹדֶשׁ בְּחָדְשׁוֹ, וּמִדֵּי שַׁבָּת בְּשַׁבַּתּוֹ, יָבוֹא כָל בָּשָׂר לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְפָנַי, אָמַר יי'; מל"ב ד' 23: 'וַיֹּאמֶר מַדּוּעַ אתי הלכתי [אַתּ הֹלֶכֶת] אֵלָיו, הַיּוֹם לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שַׁבָּת, וַתֹּאמֶר שָׁלוֹם'.

של העקרונות: עשרת הדיברות, מצוות נח (המפורטות בהרחבה בכמה ממגילות קומראן) ודגשי הנביאים, לבין מצוות התורה, ולקשר אליהן כל הלכה פרטנית..

גם פפריוס נאש ממצרים משמר שילוב שתי פרשיות אלו: שמע ישראל ועשרת הדיברות.

כב.2. תפילין ומזוזות:

ההנחה שעדת קומראן היא המייסדת של התפילין והמזוזות, היות ו-31 תפילין ו-?? מזוזות נמצאו לראשונה אצלה.[883] עם זאת, לא נמצאו הלכות לגבי אופן עשייתן או שימושן (או שלא שרד או שהיה מסורת בע"פ).

יש שאלה גדולה אם ואיך יש מצווה להניח תפילין, היות ופסוקים פרשיות אלו מכוונות במטאפורה ללימוד וקרבה רוחנית-אמונית, וכך גם כמה פסוקים בספר משלי (וזו הסיבה שקראים אינם מניחים תפילין). עם זאת, גם במגנים ובחרבות של מגילת המלחמה (או"ח) יש כתיבת שמות קודש (וכך כמה פעמים בנצרות), וכבר עמי קדם היו מניחים קמעות דומים (ראו בפרק הקבלות מסורות עמי קדם לקדמונים).

בחלק מ-31 התפילין שנמצאו במגילות קומראן (אך לא במזוזות), נכללת בהן גם פרשיית עשרת הדיברות (שכנראה הינה חלק מורחב של פרשיית 'שמע ישראל' – ראו על כך בפרק נפרד). העובדה שחז"ל מוסרים כי היו קוראים את עשרת הדיברות בבית המקדש לפני שמע ישראל (ולאחר מכן ביטלוה), מלמדת שאכן זו היתה המסורת בימי בית המקדש השני, וזו עוד הלכה שייסדה עדת קומראן כהגמונית נבחרי התורה (ראו פרק בזיהויים).

יתרה מזו, רוב הלכות התפילין והמזוזה של חז"ל תואמות לפרטי התפילין והמזוזות של עדת קומראן,[884] ומן הסתם חז"ל קיבלו ושימרו את מסורות סופרים אלו.

כב.3. תפילין[885]

ב-4 פרשיות התפילין והמזוזות יש את פרשת 'שמע ישראל', וחז"ל אומרים שהיו קוראים בבית המקדש את עשרת הדיברות לפני קריאת 'שמע ישראל'.[886] והנה, בחלק מ-31 התפילין שנמצאו בקומראן, יש בהם גם את עשרת הדיברות.[887] רוב הלכות התפילין והמזוזה של חז"ל תואמות לפרטי התפילין והמזוזות של עדת קומראן, ומן הסתם חז"ל קיבלו ושימרו את מסורת סופרים זו (ראו בפרק התפילה).

---

[883] אזכור שייתכן קודם למועד חיבורי מגילות התפילין והמזוזות, הוא אגרת אריסטיאס קנח'-קנט', בו מצוינות: 'נתן לנו אות זכרון בכנפות בגדינו, וכן צונו לקבוע בשערים ובפתחים את הפרשיות... ואף צוה בדברים ברורים לקשורת את האות סביב היד'.

[884] לסקירה טובה ראו את מאמריו של דוד נחמן בעניין, ובפרט מאמר זה: תפילין ומזוזות בקומראן.

[885] להרחבה, ראו מאמרו של דויד נחמן, תפילין ומזוזות בקומראן.

[886] 'אמר להם הממונה (לפני הקרבת קרבן התמיד של שחרית): ברכו ברכה אחת, והם ברכו. קראו עשרת הדברים וכו'' (תמיד פ"ה ה"א); 'מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום... רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן' (ירושלמי ברכות ט'). לאחר מכן ביטלום: 'אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינים... רבה בר בר חנה סבר למקבעינהו בסורא, אמר ליה רב חסדא: כבר בטלום מפני תרעומת המינים. אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא, אמר ליה רב אשי: כבר בטלום מפני תרעומת המינים' (ברכות יב'); 'בדין הוה שיהו קוראים עשרת הדיברות בכל יום. ומפני מה אין קוראים אותן? מפני טענת המינים, שלא יהו אומרים: אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני' (ירושלמי ברכות א' ג' ג').

[887] 12 מבין 30 קלפי התפילין מקומראן (ואחד מימי בר כוכבא) אינם כוללים בוודאות את עשרת הדיברות (ועוד 8 בספק. 8 כן כוללים בודאות), דבר שמלמד על צמצום זה כבר בתוך עדת קומראן. ראו: נחמן, תוכן פרשיות התפילין מקומראן, עמ' 41-42.

כך הם התפילין המורחבות במערות קומראן. אך הם טועים, שכן הלכת 4 פרשיות נשמרת בנוסח זה, שכן פרשיית שמע ישראל המלאה/מורחבת כוללת את עשרת הדיברות (וכן בפרשיות אחרות יש הרחבות), לצד שכמעט כל ההלכות של חז״ל הן העתק של התפילין הקדומות מקומראן, שהתקבלו לאחר מכן אצל בר כוכבא במערותיו (שהוא לא היה פרושי), ובסוף בחז״ל:

קיומה של פרשת 'האזינו' במגילה 4 Q141, שלע״ד כמקור לתפילין נוכח: 'ועתה כתבו לכם את השירה הזאת' (גם אם היתה רק קמע ולא תפילין), והיותה כמצוות דברי סופרים (נוכח הבאתה בחז״ל כמצווה קיימת, ורק דיון באופן קיום פרטיה).

כב.4. <u>תפילת הקבע לציבור, תפילות וברכות שונות:</u>

עדת קומראן ייסדה את <u>תפילת הקבע לציבור</u> במקום הקורבנות,[888] ובידיה נמצא מגוון עצום של תפילות מזמורים וברכות (חלקם התקבלו בחז״ל ורובן לא הכרנו). גם חז״ל מעידים כך על ה: 'חֲסִידִים הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ שׁוֹהִים שָׁעָה אַחַת וּמִתְפַּלְּלִים, כְּדֵי שֶׁיְּכַוְּנוּ אֶת לִבָּם לַמָּקוֹם' (ברכות ה' א'; על זיהויים כחסידים ראשונים ראו ב<u>פרק בעניין</u>); 'אנשי כנסת הגדולה תיקנו להם לישראל ברכות ותפילות קדושות והבדלות' (ברכות לג'; על זיהויים כאנשי הכנסת הגדולה), כגון:

- עדת קומראן התקינה שתי תפילות ביום: בהשכמה/זריחה (כשחרית), בשקיעה ולקראת השינה: 'ברשית משלח ידי ורגלי אברך שמו בראשית צאת ובוא לשבת וקום. ועם משכב יצועי ארננה לו ואברכנו תרומת מוצא שפתי ממערכת אנשים' (סרך היחד י' 14-15); מגילת 'דברי המאורות' (4Q503-6) ועוד.[889] בחז״ל ניתנה עדיפות למנחה שקרובה לשקיעה וגם הערבית שהיתה תחילה רשות.
- ברכות תפילת העמידה (18) בחז״ל[890] קרובות וכנראה נאספו מבן סירא נא',[891] סרך היחד יא' 15, מגילת ההודיות יג' 20 יח' 14, יט' 29, מגילה 4Q284 ב' 5, ואכן זו המסורת של חז״ל שמציינת כי: 'מאה ועשרים זקנים, ובהם כמה נביאים, תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדרה' (מגילה יז' II; ירושלמי ברכות ב' ד').

---

[888] סרך היחד ט' 4-5: 'ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק'; Q511 (תהלים קנד' בפשיטתא): 'ואדם מפאר עליון ירצה כמגיש מנחה כמקריב עתודים ובני בקר כמדשן מזבח ברוב עולות כקטורת ניחוח מיד צדיקים'; ברית דמשק יא' 18-21: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון'. עיקרון 'וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ' (הושע יד' 3) אומץ אצל חז״ל ביבנה לאחר החורבן.

[889] גם יוספוס מעיד על האיסיים: '... כאילו הם מחלים את פניו לעלות' (<u>מלחה״י</u> ב' ח' 5). המזמור הקומראני שבמגילת התהילים יט' (11QPsa) מכיל סדר ואוצר מילים קרוב לתפילת השחר הרבנית (<u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 351).

[890] תפילות קרובות יש בנצרות, כמו: מגניפקיפט (לוקס א' 46-55) והבנדיקטוס (לוקס א' 68-79).

[891] מבן סירא נא' 26-29, 33: 'הודו למקבץ נדחי ישראל, כי לעולם חסדו; הודו לבונה עירו ומקדשו, כי לעולם חסדו; הודו למצמיח קרן לבית דוד, כי לעולם חסדו; הודו לבוחר בבני צדוק לכהן, כי לעולם חסדו... הודו לבוחר בציון, כי לעולם חסדו', אל ברכת ירושלים של ט' באב, 'ירושלמי ברכות ד' ג' [דף ח' ע״א]: 'רחם ה' אלוהינו ברחמיך הרבים ובחסדיך הנאמנים עלינו ועל עמך ישראל ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודיך', אם כי המשך הברכה מדובר ״על העיר האבלה והחרבה והשוממה וההרוסה'. אם החלק הראשון נפרד וקדום – אז הוא דומה לבקשת השכינה לבית שני שבנוי; ברכת המזון, ברכות ההפטרה, תפילת 18: 'רחם ה' אלוהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מלכות בית דוד משיחך ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו'; 'רחם על ציון...'.

- מגילות ליטורגיות של תפילה שכללו פרקים נבחרים כמו עשרת הדיברות ו'שמע ישראל' – כפי שחז"ל מעידים שכך היתה התפילה בימי הבית[892] (פפריוס נאש ממצרים גם משמר שילוב שתי פרשיות אלו), ובפרט ה'תפילין הלכה למשה מסיני' (מנחות לה') והמזונות הראשונות בעולם.[893]
- תפילות למועדים וחגים נמצאו: לחודש הראשון - Q5034, ליום הכיפורים 4Q508 2 2-6.
- ברכת המזון: היובלים כב' 6; בן סירא לב' 18; לפני האכילה (נהנין): על הלחם והיין בסרך היחד ו' 4-6, י' 13-15.[894]
- שירות מלאכים ותיאור תפקידיהם (ראו פרק בעניין)
- תפילות מיסטיות ומאגיות לחש נגד מזיקים (תפילות אפוטרופאיות; כולל שמות שדים ולילית),[895] כולל מלחמות פנימיות (כבשירי המשכיל),[896] אך בהם הדגש על שבח הבורא ואילו בלחשים יווניים וחז"ליים הדגש הוא השבעות.
- ה'קדושה' (חָנוֹךְ לט' 12-13) שולבה בחזרת הש"ץ בתפילת 18/העמידה ועוד תפילות.[897]
- מאות מגילות תפילה שונות, כאשר לפי מזמור (11QPs-a) 11Q5 כז' 10 (החיבורים העבריים ב', עמ' 355), ספר תהילים (המקורי שברובו אבד) כולל 4,050 מזמורים למחזור שמיטה - ואכן נמצאו מאות מזמורים שקשה לשייכם, כאשר בנוסף ישנן עדויות על מזמורי תהילים ממקורות מאוחרים שסביר שיצאו מעדת

---

[892] 'אמר להם הממונה (לפני הקרבת קרבן התמיד של שחרית): ברכו ברכה אחת, והם ברכו. קראו עשרת הדברים וכו'' (תמיד פ"ה ה"א); 'מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום... רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן' (דברי רבי לוי בירושלמי ברכות ט'). לאחר מכן ביטלום: 'אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינים... רבה בר בר חנה סבר למקבעינהו בסורא, אמר ליה רב חסדא: כבר בטלום מפני תרעומת המינים. אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא, אמר ליה רב אשי: כבר בטלום מפני תרעומת המינים' (ברכות יב'); 'בדין הוה שיהו קוראים עשרת הדיברות בכל יום. ומפני מה אין קוראים אותן? מפני טענת המינים, שלא יהו אומרים: אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני' (ירושלמי ברכות א' ג' ג'). 12 מבין 30 קלפי התפילין מקומראן (ואחד מימי בר כוכבא) אינם כוללים בוודאות את עשרת הדיברות (ועוד 8 בספק. 8 כן כוללים בודאות), דבר שמלמד על צמצום זה כבר בתוך עדת קומראן. ראו: נחמן, תוכן פרשיות התפילין מקומראן, עמ' 41-42.

[893] ליטורגית 30 קלפי התפילין בעלות 4 קציצות/בתים ו-8 המזוזות לצד פרקים נבחרים ספר דברים נמצאו בקומראן כחלק מהמגילות לצד קופסאות הבתים של המגילות. גם איגרת אַרִיסְטֵיאַס קנט' מרמזת על תפילין. אמנם תשמישי דת דומים היו בעולם העתיק, אך כאמור ככל, העולם העתיק קיבל מסורות רבות בעיקר מחנוך, וחלקם השתבשו אצלם. יש לציין את המימד הזעיר של התפילין מפליא (האותיות בגובה של חצי מ"מ).

[894] יוספוס מציין שהיו מברכים ברכה ראשונה וברכת המזון, אך לא נמצא ברכת המזון לאחר האכילה במגילות קומראן, ולפי מאמרו של ויינפלד, תפילת המזון מקומראן, ספק אם זהו הפשט. בתי המדרש הקדומים של בית שמאי ובית הלל נחלקו בעניינים שונים של ברכות, כולל ברכת המזון, הקידוש וההבדלה (ברכות פ"ח), והדבר תואם לעובדה שיש במגילות ברכות מעין אלו ללא הנוסח. ראו גם: מבואות ומחקרים א', עמ' 300-301.

[895] להלן מספר דוגמאות:

1. מגילת תהילים מקומראן (11QPsa יט' 14-16; כד' 13-14).
2. מלאכים ותפילות כאלו רווחים בסיפורי הקדמונים, בטוביה ובמגילות הכיתתיות.
3. מגילת 4Q560 (אינה אצל קימרון כי בארמית) ובה שמות רוחות ומחלות, תוך הציון "(שם) זכר ו(שם) נקבה", המלים הנרדפות "אשא ועריה" (=חום וצמרמורת, היינו: מלריה) וכן "אומיתך רוחא" (=השבעתיך הרוח).
4. מזמורי הגנה במגילות: Q510, 4Q5114. (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 344).
5. 11QapocrPs: 11Q11 (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 344).
6. 4QIncantation: 4Q444 (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 182 - רוחי רשעה).
7. 8QHymn: (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 246 - השבעה).

ישנן מגילות קרובות המכונות 'ברכות וקללות'. דוגמה מקראית להשפעה שלילית של עבירת הספירה מובאת בשמות ל' 12: 'כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיי בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם'. מגילות המכונות 'ברכות וקללות'. כבר נח התפלל להרחיק את הרוחות המזיקות (ילדיהם של הענקים עם בנות האדם) לבני האדם, ותפילתו נענתה – נשארו רק עשירית (היובלים י' 8). במגילה חיצונית לבראשית כ' 28 נאמר: 'ותתגער מננה רוחא דא באישתא' (ותגורש מאתנו הרוח הרעה הזאת); במגילה המלחמה (או"ח) יד' 10 כתוב: 'ורוחי [...] לו גערתה מ[פנינו]'. השוה: 'יצרו של האדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש להמיתו' (סוכה נב' II). להרחבה ראו: פלוסר, תפילות אפוטרופאיות, עמ' 194-205; אשל, האמונה בשדים בספרות היהודית מימי הבית השני; ג'קובס, תרופה מאגית ב-11Q11; נוה, על ספרי מרשמים מאגיים יהודיים בימי קדם.

[896] שירי המשכיל, החיבורים העבריים ב', עמ' 317-328, כגון: 'ב]גויתי מלחמות חוקי אל בלבבי'.

[897] הקדושה עברה בעיקר לחוגים המיסטיים של 'יורדי המרכבה', ראו: ניצן, תפילת קומראן, נספח הקדושה בעמ' 237-238, 364-365.

קומראן: אוריגינס שהזכיר דברים דומים במאה השלישית לספירה; 5 פרקי תהילים נוספים בכתבי יד סוריים של התנ"ך (פשיטתא); הפטריארך טימותיאוס הראשון מצא 200 מגילות תהילים במערות יריחו; 4 מזמורי תהילים שנמצאו בגניזת קהיר (ראו בפרק על הספרים החיצוניים האמינים).

- עשרה אנשים למניין (סרך היחד ב' 22, ועוד).
- הביטוי 'שלום על ישראל' חוזר כ-14 פעמים (רובם בהשלמת ההדרה ממגילת המאורות) במגילות קומראן, והמשיך לבית הכנסת ביריחו: נערן, שמכונה גם לפי הכתובת הזו שנמצאה בו. אמנם זהו פסוק מקראי (תהילים קכח' 6) ואפשר שהמקור המקראי שימש מקור משותף לאלו, ללא קשר צדדי/רוחבי, כפי ששימש גם בב"כ נוספים - נמצא גם בבב"כ סוסיה, וייתכן גם בעין גדי, וכן בכמה ב"כ בצפון הארץ.
- על התפילה יש להוסיף את ראשית בתי הכנסת – ראו עליהם בפרק לוח השנה.

בחיבור עם הפרקון הבא של הלכות שבת, נציין את המנהג המאוחר (מהמאה ה-16) של רבנים מקובלים לצאת לשדה להתפלל מזמורי תהילים ופיוטים לקראת כניסת השבת. מקובלים אלו נשענו על תנאים שיצאו לקבל את השבת (שבת קיט'). מנהג זה השתכלל והתפשט בימינו בקרב כל קהילות ישראל, המכונים היום תפילת 'קבלת שבת'. אמנם אין לנו מסורת כזו מעדת קומראן, אך לפי מגילה 11Q5 (11QPs-a) כז' 10 א' (החיבורים העבריים ב', עמ' 355) היו מזמורי תהילים רק לשבתות, וכן בשירות עולת השבת יש תפילות מיסטיות שחלקן דומות לתפילת שחרית של שבת.

כב.5. תפילה דרך צדיק מתווך

בדברי גד החוזה יג' שח'-שט' תמר מתפללת לנשמתו של אביה, דויד המלך, שכבר נפטר,[898] שיבקש רחמים עליה בפני כסא הכבוד, לאחר שהתפללה ישירות לקב"ה. בקשת עזרה כזו מצדיקים מתים-חיים רווחת בימינו, אלא שלצידה מורכבות של ערבוב טומאה עם טהרה (שדברי גד החוזה יצא נגדה).[899] בברית החדשה מובאת בקשה דומה לאָווה מריה ('שלום לך, מרים', אמו של ישו, בבקשה שתתפלל לאלוהים עבור המשמיע (הבשורה על-פי לוקאס א' 28). בספר טוביה ?? מצוין: 'עדיף לדרוש קברי צדיקים מאשר רשעים?', וכנראה אמרה דומה גם במשלי אחיקר.

כב.6. תהילים קנא'

בהפטרת פרשת השבוע ('שְׁמִינִי'), כתוב בשמ"ב ז' 8: 'עַתָּה כֹּה תֹאמַר לְעַבְדִּי לְדָוִד, כֹּה אָמַר יי צְבָאוֹת, אֲנִי לְקַחְתִּיךָ מִן הַנָּוֶה מֵאַחַר הַצֹּאן, לִהְיוֹת נָגִיד עַל עַמִּי עַל יִשְׂרָאֵל'. פסוק דומה יש בתהילים קנא': 'קטן הייתי מאחי, וצעיר מבני אבי, וישמני רועה לצונו ומושל בגדיותיו'. פרק/מזמור זה היה ידוע בתרגום השבעים היווני ובתרגום הפשיטתא הסורי, ומקורו נמצא בנוסח שונה בין 'שירי מגילות תהלים' (כותרת של קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 347), שלפי מזמור 'חיבורי דויד' מאותו מגילה, דויד חיבר 4,050 מזמורים (לעומת נוסח המסורה שמכיל 150), ואכן יש שרדו עוד עשרות מזמורים נוספים במגילות קומראן (ו-8 נמצאו

---

[898] 'ותקח תמר את הכינור לנגן בנעימות ותאמר בלבה יי אלהי דוד עבדך אבי; שלח אורך ואמתך להחזירני ואל תתן את תאוית אשע ערל וטמא; כי אתה ידעת את אשר בלבבי ואל תני נא בת דוד עבדך לחטאה; אבי דוד אבי דוד אבי דוד ראה את חרפתך וחרפת בתך; לך לפני כסא כבוד שדי ובקש רחמים עלי אל אלהי צבאות לעזור אותי בעזרתו'.

[899] ראו: יחזקאל שרגא ליכטנשטיין, מטומאה לקדושה, תפילה וחפצי מצווה בבתי קברות, ועלייה לקברי צדיקים; כתבה עליו ב-ynet: 'תאמינו או לא'.

בגניזת קהיר, כנראה מהגילוי ממאה ה-9 שבה מצאו במערות יריחו 200 מגילות תהילים, וכתבו זאת לפטריארך טימותיאוס הראשון).

אמנם בתהילים שימוש הרב בגוף ראשון, אך רק במזמור זה הינו אוטוביוגרפי. על אף שנושא המזמור הוא על עלייתו לגדולה ונצחונו את גוליית (כנראה ב-2 מזמורים נפרדים), מדגיש דויד שפיאר את שם ה׳ באמצעות כל נגינה, וכך זה עולה עם שמ״א טז׳ 18: ׳בֵּן לִישַׁי בֵּית הַלַּחְמִי, **יֹדֵעַ נַגֵּן** וְגִבּוֹר חַיִל וְאִישׁ מִלְחָמָה וּנְבוֹן דָּבָר וְאִישׁ תֹּאַר וַיי עִמּוֹ׳.

שמות ה׳ כתובים במזמור זה, כמו רבים מכתבי קודש במגילות, בכתב עברי קדום (״דעץ״).

להלן הנוסח המקורי מהמגילות,[900] בתוספת ניקוד, עם השלמות בסוגריים מהעתק היווני המשובש: ׳הַלְלוּיָהּ לְדָוִד בֶּן־יִשַׁי; קָטֹן הָיִיתִי מֵאֶחַי, וְצָעִיר מִבְּנֵי אִמִּי; וַיְשִׂימֵנִי רוֹעֶה לְצֹאנוֹ, וּמוֹשֵׁל בִּגְדִיּוֹתָיו; יָדַי עָשׂוּ עוּגָב, וְאֶצְבְּעוֹתַי כִּנּוֹר, וְאָשִׂימָה לַיי כָּבוֹד; אָמַרְתִּי אֲנִי בְּנַפְשִׁי, הֶהָרִים לֹא יָעִידוּ לוֹ, וְהַגְּבָעוֹת לֹא יַגִּדוּ עָלָיו; הָעֵצִים אֶת־דְּבָרוֹ, וְהַצֹּאן אֶת־מַעֲשָׂיו; כִּי מִי יַגִּיד וּמִי יְדַבֵּר, וּמִי יְסַפֵּר אֶת־מַעֲשָׂיו; אֲדוֹן הַכֹּל רָאָה, אֱלוֹק הַכֹּל הוּא שָׁמַע, וְהוּא הֶאֱזִין; שָׁלַח נְבִיאוֹ לְמָשְׁחֵנִי, אֶת שְׁמוּאֵל לְגַדְּלֵנִי; יָצְאוּ אֶחַי לִקְרָאתוֹ, יְפֵי הַתּוֹר וִיפֵי הַמַּרְאֶה; הַגְּבֹהִים בְּקוֹמָתָם, הַיָּפִים בִּשְׂעָרָם, לֹא בָּחַר יי בָּם; וַיִּשְׁלַח וַיִּקְּחֵנִי מֵאַחַר הַצֹּאן, יִמְשָׁחֵנִי בְּשֶׁמֶן הַקּוֹדֶשׁ; וַיְשִׂימֵנִי נָגִיד לְעַמּוֹ, וּמוֹשֵׁל בִּבְנֵי בְּרִיתוֹ. תחלת גבורה לדויד, משמשחו נביא אלוהים; אני ראיתי פלשתי, מחרף ממ[ערכות פלשתים], [...] אנוכי [שלפתי חרבו, ואכרות] את [ראשו מעליו, ואגול חרפה מבני ישראל].

כג. מלאכים

פרק זה הינו המשך ובנוסף לפרק ז׳.5: ׳קדושי העליון ומלאכים׳.

כג.1. <u>׳בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם, בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם, יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים, לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׳</u>

נקודה מפרשת השבוע ׳הַאֲזִינוּ׳ בהקשר למגילות קומראן: בנוסח המסורה של המקרא, שבידינו מכתר ארם צובא הקראי, מצוין בדברים לב׳ 8: ׳בְּהַנְחֵל עֶלְיוֹן גּוֹיִם, בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם, יַצֵּב גְּבֻלֹת עַמִּים, לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׳. נוסח זה הוא הנפוץ גם במגילות קומראן (כ-80% מהמגילות המקראיות), אלא שבמגילות קומראן יש עוד כ-5 נוסחים של המקרא (נוסח העברי לתרגום השבעים; יווני; קדם שומרוני; ארמי; קומראני ייחודי), וב-1 מהם (מגילה 4Q37 יב׳) שרד פסוק זה, שנשמר כך גם בתרגום השבעים: ׳.. לְמִסְפַּר בְּנֵי אלוהים׳.[901] זה אומר שליעקב היו 70 צאצאים, וזה אומר שלקב״ה יש 70 מלאכים. לא קשיא – שניהם נכונים, שהרי לנח יש 70 צאצאים שהתפתחו ל-70 עמים, ולכל עם יש מלאך משלו, וכך הפסוק מתאים

[900] לוח 974, B-285204.

[901] אין קשר עקיף ל׳כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְּרַיְמָה שִׁבְעִים׳ (בראשית מו׳ 27), אך ראוי לציין שהיובלים מד׳ 33 מסדיר את הפער ל-75 המוזכרים בתרגום השבעים ומנמקו בכרת.

לנחלת העמים שקיבלו 70 נחלות.[902] אם כן, השאלה היא מדוע נוסח המסורה בחר במספר 70 מתוך הקשר יהודי, ולא ציין את ההקשר היותר קרוב ומתבקש – 70 מלאכים לפי כמות 70 העמים?

למעשה ישנה מגמה, שהתנ"ך בנוסח המסורה (בניגוד לחלק מנוסחי המקרא הנוספים שבמגילות) מצנזר רבות את פעולותיהם של המלאכים (החל מאי-בריאתם; חטאם בבנות האדם היפות; שליחותיהם ושימוש בשמותיהם; יחנה ואחיהו)[903] יחסית ולמול מגילות קומראן (כולל כאמור נוסחי המקרא האחרים) והספרים החיצוניים (בעיקר הפנימיים).[904]

זאת כיוון שאמונה או הבנה חלשה ביחסי הכוחות והשליחות של המלאכים מול הבורא, עלולים להוביל לתפיסה פולתאיסטית, והרי התנ"ך הוא ספר המונוטאיסטי ועיקר מסרו והוראתו (ואכן היה קושי להפסיק לזבוח בבמות בבית ראשון).[905] כמפורט בפרק על חנוך ועמי קדם, עמי קדם קיבלו מסורות מהקדמונים - שהשתבשו אצלהם, והפוליטאון הפך למיתולוגיות ופולותיאזם מגוחך.

כג.2. כח החרטומים לרעות אך לא לרפואה

פירוש פשט משלים ממגילות קומראן על פרשת השבוע 'וָאֵרָא': אם חרטומי מצרים ידעו לעשות כשפים בְּלָטֵיהֶם (כמו מקל לנחש – שמות ז' 11; מכת דם – ז' 22; העלאת צפרדעים – ח' 3), מדוע לא עצרו/ביטלו בכשפיהם את מכות מצרים? התשובה לכך מצויה ביובלים מח' 9-10: 'ויעמוד שר המשטמה לך לשטן, ויחפוץ להפיל אותך ביד פרעה, ויעזור את חרטומי מצרים ויושיעם לעשות לפניך; ודברים רעים הנחנו להם לעשות, אך רפואה לא נתנום להם להעשות על ידיהם'. חריג לכך היא מכת הכינים, שאותה החרטומים לא הצליחו לעשות (ח' 14): 'וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּם אֶל פַּרְעֹה, אֶצְבַּע אֱלֹהִים הִוא'.[906] חז"ל סברו שאין כוח הרוע לבריה קטנה מכינה (סנהדרין סז' II; שמ"ר י' ז'; ילקוט שמעוני שמות ז' קפג') אך אין לכך ראיה מהמגילות, וגם הדבר קשה לפי רוב המחלות בעולם, כפי שכבר נאמר ביובלים כג' 9-13: 'כי ימי הקדמונים תשעה עשר יובלים. ואחר המבול החלו להחסיר מתשעה עשר יובלים ולמעט ימים ולהזקין במהרה ולמלא ימיהם מפני המעל הרב וברוע דרכיהם, מלבד אברהם; כי אברהם תמים בכל מעשיו עם אלוהים וימצא נאמן כול ימי חיו והנה לא השלים ארבעה יובלים בחיו אשר הזקין מפני הרעה וימלא ימיו; וכול הדורות אשר יקומו מעתה עד יום המשפט הגדול יזקינו במהרה עד אשר לא ישלימו שנים יובלים. ותסור דעתם בגלל זקנתם ותאבד כול עצתם; ובימים ההם אם יחיה אדם יובל וחצי יאמרו עליו הרבה לחיות ורוב ימיו חבל ועמל וצרות ואין שלום; כי מכה על מכה ומהומה על מהומה וצרה על צרה ושמועה רעה על שמועה רעה ומחלה

---

[902] להרחבה, ראו למשל: גולשטיין, בהנחל עליון גוים.

[903] ברית דמשק ה' 17-19: 'מלפנים עמד משה ואהרן ביד שר האורים ויקם בליעל את יחנה ואת אחיהו במזמתו בהרשיע ישראל את הראשונה'. אלו הם המכשפים יניס וימבריס/יוֹחָנָה וּמַמְרֵא הידועים ממקורות זרים.

[904] במגילות קומראן החל בחנוך שמפרט את כרך/ספר העירים המגלה את המסתורין על בראשית ו' 1-4; היובלים מסופר מפיו של מלאך הפנים; המגילה החיצונית לבראשית מציינת ששלושת האנשים שביקרו את אברהם אבינו הם מלאכים; בטוביה המלאך מתלווה למסע ומנגד אשמדאי; במגילת המלחמה מלאכים רבים ואף שימוש בשמם. ועוד רבים. גם יוספוס ציין שהאיסיים שומרים את שמות המלאכים בסוד (מלחה"י 142 II).

[905] שמות לב' 34-לג' 5 נענשים בנ"י ומקבלים מלאך לפניהם במקום ה', והם מתאבלים על כך. גם בחז"ל יש תפילה מפורשת בעניין: 'לָא עַל בַּר אֱלָהִין סָמִיכְנָא' (בְּרִיךְ שְׁמֵהּ). נושא זה רחב ונכתב עליו הרבה.

[906] דף מקורות על 'אצבע אלוהים הוא':
https://drive.google.com/file/d/1k3nZeMfAg8wjMUvLvxJSWwAaWLeGaa84/view?usp=sharing

על מחלה וכול פגע רע כמוהם, זה לזה: כאב ונגע ושלג וברד וקרח וחום וקור וחנק ורעב ומות וחרב ושבי וכול שחת וחבל'.

כד. הלכה כללית

כד.1. עבד

פירוש בן סירא על נקודה מפרשת השבוע 'בְּהַר': 'וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ עִמָּךְ, וְנִמְכַּר לָךְ.. לֹא תִרְדֶּה בוֹ בְּפֶרֶךְ.. וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ אֲשֶׁר יִהְיוּ לָךְ מֵאֵת הַגּוֹיִם.. בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ' (ויקרא כה').

בן סירא סובר שצריך להתנהג עם עבד בקשיחות: 'מספוא ושוט ומשא לחמור, ומרדות מלאכה לעבד; העבד עבדך שלא יבקש נחת, ואם נשא ראשו[907] – יבגוד בך;[908] העבד עבדך שלא ימרוד, כי הרבה רעה עושה בטלה;[909] עול ועבות חוטר תומכו, על עבד רע מהפכת ויסורים; הפקידהו בעבודה כראוי לו, ואם לא ישמע – הרבה אסוריו' (לג' 29-33).[910] גישה זו מאפיינת את בן סירא גם בחינוך הבנים (כמשלי) והבנות.

אך כדרכו של בן סירא, הוא מזהיר לא להשתרר על הבריות או להגזים לאכזריות: 'אל תותר על כל אדם, וללא משפט אל תעש דבר' (לג' 34).[911] בן סירא גם מבחין אם העבד טוב: 'אחד עבדך יהי כמוך, כי במשף חסרונו; אחד עבדך כאח חשבהו, ואל תקנא בדם נפשך; כי אם עיניתו ויצא ואבד, באיזה דרך תבקשנו' (לג' 35-37),[912] ואמנם אינו מציין הבחנה בין עבד עברי לנכרי, אך כך סבר משה צבי סגל.[913] הלכות דומות לעבר עברי מוזכרות בספרות חז"ל.[914]

היחס בין כמות עובדים ניכר בין ימינו לשכירים, שכן עובדים בקבוצה גדולה הקימו התארגנויות עובדים חזקות, לעיתים עד כדי פגיעה בכוחות שוק שונים, ובפרט כאשר מדובר בעובדי ציבור – תוך פגיעה בשירות לציבור או בזבוז כספיו.

כד.2. יריקה

שני מקורות של יריקה ממגילות קומראן:

---

[907] בדומה: 'וַיִּכָּנַע מִדְיָן לִפְנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹא יָסְפוּ לָשֵׂאת רֹאשָׁם' (שופטים ח' 28); תהילים פג' 3: 'וּמְשַׂנְאֶיךָ נָשְׂאוּ רֹאשׁ'; איוב י' 15: 'צָדַקְתִּי, לֹא אֶשָּׂא רֹאשִׁי'.

[908] בדומה לשכחת-בגידת שר המשקים את יוסף (בראשית מ').

[909] וכן ממליץ בפרק יועצים החשודים בתועלת לאיטרסים הקרובים להם, לא לקבל עצה מעבד עצלן: 'ועם עבד עצל רוב עושק, אל תבטח על אלה על כל עצה' (לז' 16).

[910] דומה למשלי כט' 19: 'בִּדְבָרִים לֹא יִוָּסֵר עָבֶד, כִּי יָבִין וְאֵין מַעֲנֶה'; משלי אחיקר 83: 'מכה לנער, גערה לשפחה, גם לכל עבדיך מוסר'.

[911] דומה לאיוב לא' 13: 'אִם אֶמְאַס מִשְׁפַּט עַבְדִּי וַאֲמָתִי, בְּרִבָם עִמָּדִי'.

[912] וכן פסוקים דומים בבן סירא ז' 20-21: 'אַל תָּרֵעַ עוֹבֵד אֱמֶת, וְכֵן שׂוֹמֵר נוֹחֵן נַפְשׁוֹ; עֶבֶד מַשְׂכִּיל חַבֵּב כְּנֶפֶשׁ, וְאַל תִּמְנַע מִמֶּנּוּ חֹפֶשׁ'.

[913] אם כי משה צבי סגל סבר שבן סירא כן חילק בין עבד עברי לנכרי, כך שבפרק ז' מדובר בעבד עברי, ובפרק לג' - נכרי.

[914] קידושין כ': 'עמך במאכל ועמך במשתה שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן מכאן אמרו כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו'. ראו גם ספרא בהר, פרשה ו' ב' (מקבילה בילקוט שמעוני, ויקרא כה', רמז' תרסז'). בירושלמי בבא קמא לה ע"ב מסופר על ר' יוחנן שהיה אוכל ושותה ונותן גם לעבדו הכנעני. למאמר עם מקורות רבניים, ראו: https://www.yeshiva.org.il/midrash/21138

הראשון הוא מספר צוואת זבולון ג׳ 4-8 : ׳כי על כן כתוב בספר חנוך, כל אשר לא יחפוץ להקים זרע לאחיו, וחלצו את נעלו וירקו בפניו; ואחי יוסף לא חפצו בחיי אחיהם, וה׳ חלץ להם נעלם אשר נעלו בפני יוסף אחיהם; כי כאשר ירדו מצרימה, ויחלצו להם נערי יוסף את נעליהם לפני השער, וככה השתחוו לפני יוסף כחוק למלך פרעה; והמה לא רק השתחוו לפניו, כי גם ירקו עליהם אחרי אשר נפלו אפים לפניו, וייכלמו לפני המצרים; כי שמעו המצרים את הרעה אשר עשו ליוסף׳. שתי תוספות יש כאן: הראשונה מחדשת כי המקור למצווה היבום והחליצה (דברים כה׳ 5) הוא מספר חנוך (שגם מקודש ע״י עדת היחד, כוהני בית צדוק), אך לדיאבון לא שרד לידינו קטע זה בספריו; השנייה מרחיבה את סיפור מכירת יוסף והמפגש איתו, דבר המאפיין את סיפורי צוואות השבטים-בני יעקב.

המקור השני הוא תקנת עדת היחד: ״ואשר ירוק אל תוך מושב הרבים, ונענש שלושים יום׳ (סרך היחד ז׳ 13). מושב הרבים הוא מקום מקודש בעיני בית צדוק, שכן קהילתם קודש, ובשכינתם מלאכי עליון. גם יוספוס מתאר את איסור היריקה בהלכת האיסיים (מלה״י ב׳ 147), וחז״ל מציינים ש׳לא יכנס להר הבית במקלו, ובמנעלו, ובפנדתו, ובאבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפנדריא, ורקיקה מקל וחמר׳ (ברכות׳ ט ה׳), כאשר עדת קומראן ביצעה עוד הקבלות בין הר הבית לקהילתם.

כה. משפט ודין

כה.1. משפט העברי: חילוקים בדין המשפטי ודיני נזיקין

יחידות הלכה של דיני משפט ששרדו לידינו ממגילות ים המלח הן מברית דמשק, זולת כמה תתי נושאים בברית דמשק (קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 40-44) שעל ההרכבים המשפטיים הרחבות בסרך היחד, ומדרש על פרשת משפטים (4Q251 [החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 192-193 מכנה המגילה ׳מדרש משפטים׳ אך המשכה בעניינים אחרים]). על רוב קטעים אלו מסורות דומות בחז״ל, שכמו שאר המסורות, הגיעו לידיהם מעדת קומראן שייסדה את ההלכה. דוגמא לכך היא התוכחה כדין משפטי ולא רק מוסרי (מובא גם כדין מוסרי במקום אחר):[915] ׳כל אדם אשר יחרים אדם מאדם בחוקי הגוים להמית הוא, ואשר אמר לא תקום ולא תטור את בני עמך וכל איש מבאי הברית אשר יביא על רעהו דבר אשר לא בהוכח לפני עדים והביאו בחרון אפו או ספר לזקניו להבזותו נוקם הוא ונוטר, ואין כתוב כי אם נוקם הוא לצריו ונוטר הוא לאויביו אם החריש לו מיום ליום ובחרון אפו בו דבר בו בדבר מות ענה בו יען אשר לא הקים את מצות אל אשר אמר לו הוכח תוכיח את רעיך ולא תשא עליו חטא... כל דבר אשר ימעל בתורה וראה רעיהו והוא אחד אם דבר מות הוא וידיעהו לעיניו בהוכיח למבקר והמבקר יכתבהו בידו עד עשותו לפני אחד ושב והודיע

[915] מקורות אלו מכוונות על תוכחה מוסרית-חברית שאינה משפטית, כנראה כאשר אין הרכב של קהילה או מערכת משפט יהודית מתאימה: ׳להוכיח איש את רעהו באמת וענוה ואהבת חסד לאיש. אל ידבר אלוהיהי (=אל אחיהו) באף או בתלונה או בעורף [קשה או בקנאת] רוח רשע, ואל ישנאהו [בעור]ל[ת] לבבו׳ (סרך היחד ה׳ 24 – ו׳ 1); צוואת גד ו׳ 3-7: ׳ואתם אהבו איש את רעהו בלבבכם, וכי יחטא לך איש - ודיברת אליו לשלום, וזרית הלאה את חמת השנאה, ולא תשכין בנפשך ערמה...׳; ׳ותוכחתו ספר מהר ואל תעבור על פשעיכה... עצדק כמוכה הואה כיא הוא שר׳ (חוכמת רז נהיה ב׳ [החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 152]); בן סירא יט׳ 13-17. התוכחה הקומראנית נדונה בשמש וורמן, לגלות נסתרות, עמ׳ 240-246; כדורי, פרשנות המקרא בקומראן, עמ׳ 401-403. להשוואה לתוכחה הנוצרית, ראה: קיסטר, בין טקסטים מקומראן לטקסטים נוצריים קדומים, עמ׳ 645-648.

למבקר אם ישוב וניתפש לפני שלם משפטו ואם שנים הם והם מעידים על אחר והובדל האיש מן הטהרה לבד אם נאמנים וביום ראות האיש יודיעה למבקר ועל ההון יקבלו שני עידים נאמנים' (ברית דמשק ט' 8-1, 16-21 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 41-43]). בתוכחה משפטית זו ניתן לאסוף עדויות מעדים בנפרד, וכך מגיעים ל-3 בפלילי ו-2 בממוני, כיוון ששני עדים יחד יכולים לרקום קנוניה שקרית.

בשאר תחומי המשפט, ובעיקר בדיני נזיקין, לא נמצא במגילות קומראן יחידות הלכתיות. ההנחה שכאן חז"ל דרשו במדרש היוצר משלהם (כיוון שלא הגיעו אליהם מסורות מעדת קומראן [או מכל קבוצה אחרת]), והדבר ניכר גם בשינויים של חז"ל על פשט הפסוקים - להלן כמה דוגמאות:

- גרמא בנזיקין בימי שמיים: פטור מחובת אחריות ופיצוי למזיק תוך עידודו לבצע נזקיו בצורה עקיפית ומתוחכמת. במקום זאת המשך פלפול כמו קביעתו כ'בור מתגלגל'.
- העברת האחריות והנטל מהמזיק לניזוק: 'וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ' (שמות כא' 36): במקום שהאחריות והטיפול בניזוק (במקרה זה "השור המת", אך בימינו כגון מכונית שעברה טוטלוס) תהיה על המזיק (כפי פשט הכתוב), חז"ל הפכו זאת על הניזוק (בבא קמא י' II; רש"י על המקום; בבא מציעא צד' II).
- תמיהות בפסיקות חז"ל בנזיקין: חיוב נזיקין בגין בור בגובה 9 טפחים אך פטור מפיצוי במוות על אותו הבור (הן לבהמה ולאדם); אחריות החזרת ההשאלה למשאיל במקום לשואל: תשלום שכירות דירה בסוף תקופת השכירות במקום בהתחלה; פטור מתשלום לשואל אם הבהמה מתה מחמת מלאכה:
- פטור מבעליו עמו רק ברגע התחלת ההשאלה ולא כל זמן ההשאלה; פטור אישה ועבד מדיני ממונות/נזיקין.
- משפט דוד המלך בספר דברי גד החוזה ג': משפט זה סותר את ההלכות המשפטיות של חז"ל.
- עדים זוממים: אחת המחלוקות של הפרושים עם הצדוקים (חגיגה טז' II), ואחת הדוגמאות שההיגיון והצדק הוא שהצדוקים צדקו – יש להרוג את העדים הזוממים רק אם הצליחו ברציחתם את בעלי הדין, ולא לפטור אותם מעונש זהה אם הצליחו במזימתם: 'לא הרגו, נהרגין. הרגו, אין נהרגין' (מכות ה' ב').[916]
- מנהג המקום/מדינה: כרך 'חושן משפט' בשולחן ערוך קובע עיקרון שמוציא מתוכן רוב הדינים שבאותו הכרך, נוכח הפער הגדול בין אורחות החיים של חז"ל וימי חיבור הכרך, ולפיו מנהג המדינה/פועלים/המקום גובר על הלכות המצוינות בכרך זה, מה גם ברובו 'דרבן' (לפי ישראל סלנטר). משכך, נשאלת השאלה מדוע ללמוד בכלל הלכות שאינן רלוונטיות להיום? ואם התשובה היא שמהלכות אלו ניתן לפסוק היקשים גם למקרים דומים במציאות המדינה היום, הרי ששניתן למצוא היקשים מהרבה מקורות תורניים והגיוניים, ולכן כדאי להתחיל במקרה האקטואלי היום, וממנו לגשת ולחפש מקורות מהמשפט העברי ומהמוסר בכלל.

כה.2. הקשר שבין השורא האיסלאמי למועצת המלך והמשפט שבמגילת המקדש

הקשר שבין ה'שורא' האיסלאמי למועצת המלך והמשפט שבמגילת המקדש שממגילות קומראן: 'שורא' היא מילה מהקוראן שפירושה התייעצות. מגילת המקדש נז' 11-15 מציינת: 'ושנים עשר נשי[א]י עמו עמו, ומן הכוהנים שנים עשר ומן הלויים שנים עשר, אשר יהיו יושבים עמו יחד למשפט ולתורה, ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'. המשמעות המשפטית של 36 נשיאים אלו היא, שהם

[916] על כך ראו: נאה ושמש, עדים וזוממים, עמ' 293-315.

יושבים וקובעים באותה דרגה ורמה יחד עם המלך בכל עניין ונושא פוליטי כדתי; בם המלך חייב להיוועץ, ואינו רשאי לבצע שום פעולה ללא אישור שרים אלו. משתמע שההחלטות בהרכב זה יכולות להתקבל רק לפי רוב במועצת המשפט, ללא זכות בלעדית/וטו למלך. זהו איזון כוחו של המלך, וזאת אפילו ביחס למערכות המשפט והממשל לאורך ההיסטוריה ועד ימינו. שיטת הממשל הקרובה ביותר היא של ארתור ואבירי השולחן העגול כ'ראשון בין שווים'.

המספר 36 היה מספר טיפולוגי בעמי קדם ובחז"ל, אך לפי מגילת ברית דמשק, היתה מועצה בשם 'חבור/חבר ישראל', והרכב זה כנראה אומץ ומוזכר במטבעות המקבים כ'חבר היהודים', לצד הכהן הגדול החשמונאי (ראו תמונה).

עדת קומראן גם כינתה את עצמה 'כנסת' (פשר בראשית א', עמ' 254), וכנראה גם החשמונאים כינו אותם כך: 'אז נאספו אליהם קהל/כנסת חסידים,[917] גיבורי חיל מישראל, כל מתנדב לתורה' (מק"א ב' 41). יתרה מזו, תיאורי חז"ל על הכנסת הגדולה, מתאימים במהותם ובתקופה לעדת קומראן (לצד התאמות להגמוניות הקודש שקדמו לחז"ל).

אם נסיים במה שנפתח (עיקרון מדרש ה'פתיחתא', שלפניו קיים בברית דמשק), לא בחנתי אם הגיעו מסורות ההתייעצות בהנהגה עברו מעדת קומראן עד לשורא המוסלמי, אך ודאי הם עברו לחז"ל, כמו כאמור אזכורי ה'כנסת הגדולה' ולו' צדיקים, אך גם במפורש: 'חבר עיר' (ו'קוינון').

כה.3. <u>שבועה</u>

פרשת 'וַיִּקְרָא' מסיימת בחובת העדות והשבועה: 'וְנֶפֶשׁ כִּי תֶחֱטָא, וְשָׁמְעָה קוֹל אָלָה, וְהוּא עֵד אוֹ רָאָה אוֹ יָדָע, אִם לוֹא יַגִּיד וְנָשָׂא עֲוֹנוֹ' (ה' 1), שמשתלבת עם הפסוק: 'וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ' (דברים ו' 13).

עדת קומראן חייבה שבועה באלה: 'וכל האובד ולא נודע מי גנבו ממאד המחנה אשר גנב בו, ישביע בעליו בשבועת האלה, והשומע אם יודע הוא, ולא יגיד - ואשם' (ברית דמשק ט' 10-12). פרופ' יהודה לורנס שיפמן סיכם נושא זה (להלן צילום הקטע מספרו),[918] והקביל לחז"ל שלמדו 3 איסורים ב'שבועת העדות': חובת עדות למרות קללת אָלָה; מושבע מפי אחרים ומושבע מפי עצמו (מסכת שבועות).

כמה פסוקים לפני כן, ברית דמשק ט' 8 פותחת בכותרת: 'על השבועה', וזו גם מסכת המשנה של חז"ל: שבועות, ובחלוקה דומה של פיקדון לעדות.[919]

---

[917] 'כנסיות חסידים' מצוין גם במזמורי שלמה פז' 18.

[918] שיפמן, הלכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה': השבת אבידה וגזילה והשימוש בשם ה': https://drive.google.com/file/d/1UednzciSclc2a0qds-LJvG8K7HeXOh5f/view?usp=sharing

[919] יש לציין שהלכת עדת קומראן איסור ל'נשיאת השם הנכבד' (סרך היחד ו' 27) בדומה ל: 'אוֹמְרִין פְּרוּשִׁין: קוֹבְלִין אָנוּ עֲלֵיכֶם, טוֹבְלֵי שְׁחָרִין, שֶׁאַתֶּם מַזְכִּירִים אֶת הַשֵּׁם מִן הַגּוּף, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טֻמְאָה' (סוף התוספתא למסכת ידים [צוקרמאנדל פ"ב ה"כ]). שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה' (עמ' 239-205) עמד על הקרבה ביניהם.

בעדת קומראן היה טקס שנתי של שבועה (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 57, שורה 49) בחודש השלישי, וכנראה זה התקיים במועד השבועות (ואילו ממסורת חז״ל אין מסורת כלשהיא,[920] זולת מנהגים מאוחרים). שבועות כאן כנראה כברית, מלשון שבועה (שהיתה בהר סיני), אותה יש לחדש מדי שנה, וכך קיימוה: יהושע בהר עיבל (ח׳ 35-35, וגם קדמוניות המקרא כג׳ 2);[921] אסא (דברי הימים ב׳ טו׳);[922] ירמיהו ה׳ 24.[923]

גם בסרך היחד ה׳ 8-11 יש שבועה שאף כוללת ׳לשוב אל תורת מושה ככול אשר צוה בכול לב ובכול נפש... ואשר יקים בברית על נפשו להבדל מכול אנשי העול ההולכים בדרך הרשעה כיא לוא החשבו בבריתו׳, וטקס מעבר בברית בסרך היחד ב׳ 19-ג׳ 12 (וייתכן גם מגילה 5Q13 עוסקת בשבועות).

מקור השבועה קשור לשם ה׳ הנעלם המפורש, ומובא בחנוך סט׳ 15-26.[924] עדת קומראן אסרה את הגיית שם יי: ׳וא]שר יזכיר דבר בשם הנכבד על כול הכ[ ] ואם קלל או להבעת מצרה או לכול דבר אשר לו [ ] הואה קורה בספר או מברכ והבדילהו ולוא ישוב עוד על עצת היחד׳ (סרך היחד ו׳ 27 - ז׳ 2). במגילות התפילות והברכות כינוי יי הינו בעיקר ׳אדני׳ ואחריו ׳אל׳, וכך גם מדגישה תוספתא ברכות ז׳ ו׳ (ושאסור להשתמש ב׳אל׳ ו׳אלוהים׳ בתחילת הברכות).[925] במקום השם המפורש, נהוגה במגילות קומראן הלא-מקראיות (כגון: מגילת טוביה הארמית 4Q196, קטע 18) ומכתבי תורה שלא מקומראן, כתיבה בארבעה קווים קצרים: ״״. מצורת כתיבה זו השתלשלה צורת הכתיבה ״״ (ודומותיה) לשם הויה, כמצוי בסידורי תפילה רבניים עד ימינו.

נסיים במזמור הודיות ו׳ 17-18: ׳ובשבועה הקמותי על נפשי לבלתי חטוא לך, ולבלתי עשות מכל הרע בעניך וכן הוגשתי ביחד כל אנשי סודי׳.

כה.4. שבועה

נקודה מפרשת השבוע ׳עֵקֶב׳ בהקשר למגילות קומראן: ׳אֶת ה׳ אֱלֹהֶיךָ תִּירָא אֹתוֹ תַּעֲבֹד וּבוֹ תִדְבָּק וּבִשְׁמוֹ תִּשָּׁבֵעַ׳ (דברים י׳ 20). ישנן 2 סוגי שבועות (בנפרד מנדר של הבטחה לקיום מסוים): שבועת ברית עם ה׳ ושבועה משפטית (שמות כב׳ 10).[926] לכאורה, עדת קומראן החזירה את שבועת הברית הראשונה עם ה׳, וצמצמה את השבועה המשפטית (׳וכל האובד ולא נודע מי גנבו ממאד המחנה אשר גנב בו ישביע בעליו בשבועת האלה והשומע אם יודע הוא ולא יגיד ואשם׳ [ברית דמשק ט׳ 10-12]). על ויקרא ה׳ 1). ׳על השבועה׳

---

[920] אין אזכור לחג השבועות בסדר מועד של המשנה, ובמשנה ובתוספתא לא מופיעות מצוות הנוגעות לו, אלא יש לו אזכור חטוף אחד בתוספתא, והגדרת החג שונתה ל״עצרת״ (כשיוך ותוספת יום 8 לפסח).

[921] קדמוניות המקרא כג׳ 2 מציין תאריך זה (16/3) בו התאסף העם בשילה וחידשו את הברית עם יהושע וה׳. ברית זו באמצעות הלווים מזכירה את סרך היחד ב׳ 22-19.

[922] ׳וַיִּקָּבְצוּ יְרוּשָׁלִַם, בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁלִשִׁי, לִשְׁנַת חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה לְמַלְכוּת אָסָא; וַיִּזְבְּחוּ לַיי בַּיּוֹם הַהוּא, מִן הַשָּׁלָל הֵבִיאוּ: בָּקָר שְׁבַע מֵאוֹת וְצֹאן שִׁבְעַת אֲלָפִים. וַיָּבֹאוּ בַּבְּרִית - לִדְרוֹשׁ אֶת יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם: בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם. וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יִדְרֹשׁ לַיי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, יוּמָת – לְמִן קָטֹן וְעַד גָּדוֹל, לְמֵאִישׁ וְעַדאִשָּׁה. וַיִּשָּׁבְעוּ לַיי בְּקוֹל גָּדוֹל וּבִתְרוּעָה וּבַחֲצֹצְרוֹת וּבְשוֹפָרוֹת. וַיִּשְׂמְחוּ כָל יְהוּדָה עַל הַשְּׁבוּעָה, כִּי בְּכָל לְבָבָם נִשְׁבָּעוּ וּבְכָל רְצוֹנָם בִּקְשֻׁהוּ, וַיִּמָּצֵא לָהֶם; וַיָּנַח יי לָהֶם מִסָּבִיב׳.

[923] ׳שְׁבֻעַת חֲקוֹת קָצִיר, יִשְׁמָר לָנוּ׳.

[924] https://www.deadseascrolls.co.il/Enoch.pdf

[925] בדומה ל: ׳אוֹמְרִין פְּרוּשִׁין: קוֹבְלִין אָנוּ עֲלֵיכֶם, טוֹבְלֵי שְׁחָרִין, שֶׁאַתֶּם מַזְכִּירִים אֶת הַשֵּׁם מִן הַגּוּף, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טֻמְאָה׳ (סוף התוספתא למסכת ידים [צוקרמאנדל פ״ב ה״כ]).

926 ׳שְׁבֻעַת ה׳ תִּהְיֶה בֵּין שְׁנֵיהֶם, אִם לֹא שָׁלַח יָדוֹ בִּמְלֶאכֶת רֵעֵהוּ וְלָקַח בְּעָלָיו וְלֹא יְשַׁלֵּם׳.

היא כותרת נושאית בברית דמשק ט׳ 8, וכנראה המקור למשנת חז״ל: ׳שבועות׳, ובחלוקה דומה של פיקדון לעדות.

יתרה מכך, עדת קומראן אסרה על ׳נשיאת השם הנכבד׳ (סרך היחד ו׳ 27), בדומה לאמור בסוף התוספתא למסכת ידים: ׳אוֹמְרִין פְּרוּשִׁין: קוֹבְלִין אָנוּ עֲלֵיכֶם, טוֹבְלֵי שְׁחָרִין, שֶׁאַתֶּם מַזְכִּירִים אֶת הַשֵּׁם מִן הַגּוּף, שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טֻמְאָה׳,[927] וכבר בספר חנוך סט׳ 15-26 יש פרשייה על השם הנעלם והשבועה. במקום השם המפורש, נהוגה במגילות קומראן הלא-מקראיות (כגון: מגילת טוביה הארמית Q1964, קטע 18) ומכתבי תורה שלא מקומראן, כתיבה בארבעה קווים קצרים: ״״. מצורת כתיבה זו השתלשלה צורת הכתיבה ״״ (ודומותיה) לשם הויה, כמצוי בסידורי תפילה רבניים עד ימינו. במגילות התפילות והברכות כינוי יי הינו בעיקר ׳אדני׳ ואחריו ׳אל׳, וכך גם מדגישה תוספתא ברכות ז׳ ו׳ (ושאסור להשתמש ב׳אל׳ ו׳אלוהים׳ בתחילת הברכות). להרחבה ראו: שיפמן, הלכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה׳: השבת אבידה וגזילה והשימוש בשם ה׳.[928]

בעדת קומראן היה טקס שנתי של שבועה בחודש השלישי (ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 57, שורה 49), וכנראה זה התקיים במועד השבועות (ואילו ממסורת חז״ל אין מסורת כלשהיא,[929] זולת מנהגים מאוחרים). גם בסרך היחד ה׳ 8-11 יש שבועה שאף כוללת ׳לשוב אל תורת מושה ככול אשר צוה בכול לב ובכול נפש... ואשר יקים בברית על נפשו להבדל מכול אנשי העול ההולכים בדרך הרשעה כיא לוא החשבו בבריתו׳, וטקס מעבר בברית בסרך היחד ב׳ 19-ג׳ 12 (ייתכן גם מגילה 5Q13 עוסקת בשבועות). בעל ההודיות ו׳ 17-18 זימר: ׳ובשבועה הקמותי על נפשי לבלתי חטוא לך ולבלתי עשות מכל הרע בעניך, וכן הוגשתי ביחד כל אנשי סודי׳.

כה.5. ׳אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ, וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אָכְלֶךָ׳:

ויקרא כה׳ 37: ׳אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ, וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אָכְלֶךָ׳ - ברית דמשק יג׳ 14-15 (קימרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 48): ׳אל ישא ואל יתן לבני השחת, כי אם כף לכף׳.

התורה אוסרת הלוואה בריבית בתוך עם-ישראל, ואילו עדת קומראן מורה כאן על הלכה כיתתית – כיצד להתנהג במסחר עם מי שאינו חבר נאמן (או ״רק״ רשע, כמתיוון בזמנם). ההלכה כנראה מורה על תשלום במזומן שאינו תשלום דחוי (ב״הקפה״). לדיאבון, גם בימינו תשלומים כאלו נפוצים (כגון אצל ספקים ועצמאים: שוטף + 30/60/90), ולאחרונה נכנס לתוקף ״החוק להגבלת השימוש במזומן״, שאמנם מטרתו לצמצם עבריינות מס (״בשחור״), אך בפועל הוא מעודד אשראי. אפשר שהפתרון נעוץ בקידום תשלום בכרטיס לחיוב מיידי (״דיירקט״).

סביר שהסיבה לאיסור תשלום באשראי, נעוצה באיסור הריבית, ו/או בכך שדחיית תשלום מהווה פגיעה כלכלית, לצד תחושה לא רצויה אצל הממתין לפריעת החשבון בפועל.

---

927 צוקרמאנדל פ״ב ה״כ.

928 https://drive.google.com/drive/folders/1_qX2E7QPwZjK7DbGja87oWfH4qTAkduE?usp=sharing

929 אין אזכור לחג השבועות בסדר מועד של המשנה, ובמשנה ובתוספתא לא מופיעות מצוות הנוגעות לו, אלא יש לו אזכור חטוף אחד בתוספתא, והגדרת החג שונתה ל״עצרת״ (כשיוך ותוספת יום 8 לפסח).

'בְּיוֹמוֹ תִּתֵּן שְׂכָרוֹ, וְלֹא תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ, כִּי עָנִי הוּא, וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת נַפְשׁוֹ, וְלֹא יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל ה' וְהָיָה בְךָ חֵטְא' (דברים כד' 15).

כה.6. <u>מִשְׁפָּטִים:</u>

בפרשת 'מִשְׁפָּטִים' מובא העיקרון המשפטי החשוב: 'אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת' (שמות כג' 2), שמצוטט באחד המדרשים המפורסמים בחז"ל, ואולי החשוב מכולם: תנורו של עכנאי (בבא מציעא נט' II). המדרש לכאורה סותר לתורה ולמגילות קומראן בכמה נקודות חשובות:

1. אליעזר בן הורקנוס צודק באמיתות טענתו (לטהרת התנור), ולמרות זאת דעתו נפסלת, והוא אף מנודה;

2. הקטע מהפסוק לעיל מובא בהפך ממשמעותו בתוך הפסוק, שכן המצווה בפסוק שאסור לדיין לטעון כמו דיינים אחרים, גם אם הם ברוב והוא במיעוט דעות ('לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעֹת, וְלֹא תַעֲנֶה עַל רַב לִנְטֹת - אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת');

3. המסקנה הסופית גובלת בחילול ה': 'נצחוני בני, נצחוני בני', לפיה הלכת רוב חז"ל גוברת על מצוות התורה בהסכמת ה' כביכול. דבר זה סותר לכמה הטפות נביאים קרובות.

אם הדברים כה חמורים, מדוע אם כן חז"ל דרשו כך? התשובה לכך נעוצה בהבנת ניסיון השתלטות חז"ל כהגמוניה עולה, אחרי הוואקום הגדול שהשאירה עדת קומראן לפני כמה וכמה דורות ככנסת ישראל, סנהדרין, סופרים, ראשונים, זקנים, נביאים ועוד, לצד המהפכות הפוליטיות הדתיות של חורבן בית המקדש השני. במצב כזה, נראה שיש להגדיל את משקל ריכוז ואיחוד ההלכה בבית הדין החדש שהתפתח בישראל, גם כאשר הדברים נראים כבעייתיים תורנית, ולכן המדרש מתמודד איתם ומנסה להצדיק זאת.

כו. 3 מעגלי התייחסויות – לאומי משפחתי ואישי[930]

כו.1. <u>המעגל הלאומי - נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה: היחס למלכות</u>

נקודה מפרשת השבוע 'שְׁלַח לְךָ' שקשור למגילות קומראן ותקופת החשמונאים ואקטואלי גם בימינו: חטא המרגלים: 'וַיֹּצִיאוּ דִּבַּת הָאָרֶץ' זניח לעומת דרדורם: 'נִתְּנָה רֹאשׁ וְנָשׁוּבָה מִצְרַיְמָה', שכלל קריאה למרד אלים: 'וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לִרְגוֹם אֹתָם בָּאֲבָנִים'.

עדת קומראן הקדישה לאלכסנדר ינאי את מגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך' (שמו העברי), שבה השבח המכובד ביותר וההצבעה הישירה כי עדת קומראן הם כבני בריתו: 'עור קדש על יוֹנתן המלכ וכל קהל עמכ ישרֹאל אשר באֹרֹבֹע רוחות שמים. יהוֹ שלום כלם ועֹל ממלכתכ יֹתֹברכ שמכ' (מגילה 4Q448, ממנה ניכר דימיון ל'ברכה לשלום המדינה' בהוצאת ספר תורה בשבת בבוקר). גם ב-3 מגילות קומראן נוספות יש ברכות או כיבוד למלך (מגילת המקדש נט'; נשיא העדה בסרך הברכות ה'; ממ"ת ג'). יש חוקרים הסבורים שעדת

[930] להרחבה על נושא זה, ראו מאמרי: 'יחסה של עדת קומראן ליריב ולמנהיג העם'.

קומראן היתה נגד ינאי, אך הוכחות בחלק/שער 'יא' - אימוץ החשמונאים והצדוקים את הלכותיה של עדת קומראן – מקרבה לאחדות' בספרי.

לעומתה, הפרושים ביזו את ינאי המלך, רגמוהו באבנים, ובשיא כששמעון בן שטח הצטרף עם איתו 6,000 לוחמים פרושים לאויב ישראל, דימיטריוס השלישי בן דימיטריוס איקיירוס מלך סוריה. זוהי שיא הבגידה במדינה, בעם ובמלכות. גם הפרושים, באופן דומה לחטא המרגלים, התחילו בדברי חלקות על שמות כב' 27 : 'וְנָשִׂיא בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר', ותירצו את מרידתם בהסתייגות : 'נוהג מנהג עמך' (בבא מציעא מח' II : בבא בתרא ד'), על אף שלמשל אליהו הנביא רץ לפני המלך אחאב לכבדו, ודויד הגן על שאול המלך שרדפו.

גם בימינו יש המתירים לעצמם לקלל את המנהיגים, או לא לכבדם, בלשון המעטה.

כו.2. <u>המעגל הלאומי - האם עדת קומראן היו לוחמי-על או פציפיסטים?</u>

נקודה מפרשת השבוע 'מַטּוֹת – מַסְעֵי' בהקשר למגילות קומראן : התוכחה הנוקבת : 'וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה לִבְנֵי גָד וְלִבְנֵי רְאוּבֵן הַאַחֵיכֶם יָבֹאוּ לַמִּלְחָמָה וְאַתֶּם תֵּשְׁבוּ פֹה' (במדבר לב' 6), מעלה את השאלה לגבי עדת קומראן – האם היא היתה לוחמנית או פציפיסטית?

מחד, עדת קומראן חיברה את אחת המגילות המפורסמות : בני האור נגד בני החושך (המכונת גם : מגילת המלחמה), וכשמה כן היא - מפרטת תיאורי המלחמה, טקטיקה, כלי נשק, נאומים. ראסל גמירקין הביא הקבלות רבות בין מגילה זו לתיאורי הקרבות של החשמונאים (Russel Gmirkin, The War Scroll, the Hasidim, and the Maccabean Conflict), וכנראה המכבים אף נסו למדבר בעקבות מעברם של עדת קומראן למדבר יהודה.

מאידך, פילון מתאר את האיסיים : 'אין למצוא בהם יוצר חצים, כידונים, פיגיונות, או קסדה, שריון או מגן, ובכלל אין בהם אומן של כלי נשק או מכונות או מי שעוסק במה שנועד למלחמה' (שכל אדם ישר הינו בן-חורין ו' 78), ואילו יוספוס מציין שהאיסיים לוקחים נשק בדרכים, כדי שלא ישדדו אותם.

הסתירה הזו ממשיכה לתקופה מאוחרת יותר, בה הסיקריים הקנאים שישבו במצדה (לפי יוספוס), אחזו ב-3 מגילות מקומראן : שירות עולת השבת, היובלים, בן סירא (ייתכן גם אפוקריפון יהושע). כן נמצאו במקוואות מצדה 'בתים' לבגדי כוהנים, ואלו עולים עם ההלכה שבמגילת המקדש לד' 13. לאחרונה נטען שבמצדה גם היתה שכונה "קומראנית". אלא שיוספוס מציג את האיסיים כדרך לגיטימית ומכובדת של יהדות במקום זו של המורדים ברומא.

מעניין שאין לנו גם ידיעות וקביעות ברורות לגבי הזרמים/כתות צדוקים ופרושים, באשר לדעתם והצטרפותם לכל המלחמות/מריגות של שלהי בית שני (חשמונאים, המרד הגדול ובר כוכבא).

כז. זיהוי מורה הצדק והיחס בין עדת קומראן לקבוצות קרובות ויריבות

כז.1. <u>האירועים ההיסטוריים בראשית ייסוד עדת קומראן ותיארוכם</u>

שלושה מקורות קודש עיקריים מתארים את התקופה הסלווקית בא״י: ספר החלומות בחָנוֹך א׳/החבשי (פג׳-צ׳),[931] אפוקריפון ירמיה,[932] דניאל ז׳ ויא׳.

כז.2. זיהוי ותיארוך אפרים ומנשה - דורשי החלקות עם המתייוונים, ולא עם הפרושים והצדוקים

בפרק זה נתארך את המגילות הכיתתיות הראשונות, אלו של מורה הצדק (קבוצה 4).

אפרים בעל קונוטציות שליליות בנבואות הושע, ועדת קומראן המשיכה ותייגה את הקבוצה היריבה העיקרית נגדם בשם זה: ׳אפרים׳, לצד כינויים וגינויים נוספים, שהעיקרי בהם הוא: כ׳דורשי חלקות׳ (ולכן ברוב הספר יכונו: ״אפרים-דורשי החלקות״).

רוב החוקרים מזהים את קבוצת אפרים-דורשי החלקות עם כת הפרושים,[933] אבותיהם הרוחניים של חז״ל. זיהוי זה אכן מתאים משתי סיבות עיקריות:

- פשר נחום ב׳ 8: ׳אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים׳[934] - קדה״י יג׳ 288: ׳וכל כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכוהן הגדול, מיד מאמינים להם׳
- הפרושים/התנאים דרשו בחלקלקות (פרשנות שגויה בתירוצים דחוקים) במחלוקות נגד הצדוקים (ראו דוגמאות לצדק המעוות שמעון בן שטח ורבן יוחנן בן זכאי – בפרק על הצדוקים) ובינם לבין עצמם, וכך היא חלק מההתפלפלות ההלכתית, הדרש האלגוריה והמדרש היוצר הסוטה מפשט התורה (ראו פרקים בעניינים אלו).

למרות זאת, אני בספק אם אכן הפרושים הם קבוצת אפרים-דורשי החלקות, ועל כך הרחבתי בפרק בעניין: חידת הטהרה.

בפרק זה אטען שקבוצת אפרים-דורשי החלקות הם המתייוונים, ולא הפרושים, אם כי הזיהוי מוכרת שכן ישנן גם מספר כתות ביניים (ראו פרק בעניינים: מנשה, בית פלג, בית אבשלום). חז״ל מציינים כמה שמות של מתיוונים, למשל: יוסף משיתא ויקום איש צרורות.

הזיהוי המוצע בספר זה לאפרים-דורשי החלקות הם המתייוונים מתבסס על שתי נקודות אלו, שיורחבו בפרקונים הבאים:

---

[931] למשל בחנוך פט׳ 74: ׳... וימסרו אותם לרוב בידי רועיהם להשמיד וירמסו את הצאן ברגליהם ויבעלום׳. ה׳כיתיים׳ מקבילים לעופות הטורפים בחנוך צ׳ 2: ׳ואחרי כן ראיתי במראי את כל עוף השמים באים הנשרים הדיות האיות והעורבים והנשרים היו מנהלים את העופות ויחלו לבלוע את הצאן ולנקר את עיניהם ולבלוע את בשרם׳.

[932] למשל במגילת 4Q248 (4QHistorical Text A / מעין דניאל) מזוהה עם אנטיוכוס הרביעי: ׳]מ̇ש̇ר̇ים ובי̇ון ו[ ]ס̇ ה̇גד̇ל̇[ ]בכן יאכלו [ ] בנ[ל̇ה̇ם ובנו̇תי̇[ה]ם במצור ב[ ]וה[ע̇ביר ״׳״ רוח[ ]א̇ר̇צ̇ותיהם ו̇ש̇[ ]ו[בא̇ למצרים ומכר את עפרה ואת[ה] אל עיר המקדש ותפשה עם כ[ל ו̇ה̇פך בארצות גוים ושב למצר̇י̇[ם׳.

[933] ראו: דוד פלוסר, ׳פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום׳.

[934] ועוד תיאורים כאלו, כגון: פשר מיכה (QpMic, Frgs. 8–101): ׳[אשר הואה יתעה את ה]פ̇ת̇אים׳;

וזאת משתי סיבות עיקריות:

- זמן החיבור של המגילות הכיתתיות של מורה הצדק (קבוצה 4) המציינות אותם;
- הקבוצות ההיסטוריות מתאימות לתיאורים עליהם במגילות.

כז.3. <u>זמן החיבור של מגילות מורה הצדק (קבוצה 4) המציינות את אפרים ומנשה:</u>

לעיל כבר צוין כי עדת קומראן נוסדה בסוף המאה ה-3 לפנה"ס או בתחילת המאה ה-2 לפנה"ס, ומורה הצדק חיבר את מגילותיו בתחילת המאה ה-2 לפנה"ס. איזה קבוצות היסטוריות היו לנו אז? רובן מתייוונות, כגון: 'בית/אנשי טוביה' (Tobiads)[935] שהשפיעו מסוף כהונת <u>חוניו השני</u>; בני/<u>משמרת בלגה</u> שהתייוונו בין השנים 163-172 לפה"ס; האנטיוכים שיאסון קיבל לרשום בירושלים (מק"ב ד' 9).

מסורת חז"ל אף מספרת על אחת הדמויות מהמגונות במגילות: 'הרבה מישראל נהפכו למינות, והיה שם משומד אחד בליעל, תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ עצות רעות על ישראל. הוא יעץ לבטל תמיד של שחר ושל בין הערבים, להכשיל את היהודים בזנות, לאסור עליהם הדלקת נרות בבית המקדש ולאסור אזכרת שמו של הקב"ה' (מדרש חנוכה, יעללינעק, חדק א', עמ' 134). תיאורים כאלו יש גם בספרי המקבים.

חלק מהכינויים של עדת קומראן ליריביהם אולי היו ידועים לעם בזמנו, אך לא לנו היום. היות שהמידע ההיסטורי שבידינו על התקופה הטרום חשמונאית הוא מועט, זיהוי אפרים ומנשה אינו מאפשר הצעות זיהוי ברורות, אך התיאורים הקשים של עדת קומראן נגד אפרים ומנשה על אי-שמירת התורה והפרתה, מתאים לסגנונם של המתייוונים, שאלו גם מתוארים בספרי המקבים ויוספוס.

לעומת הקבוצות המתייוונות, הכתות המפורסמות – הפרושים והצדוקים, מוזכרים רק ימי יונתן הוופסי לפי יוספוס, ואף יותר מאוחר לפי חז"ל (אם כי מציינים זוגות מהתקופה החשמונאים הראשונה – וראו על מורה הצדק ויוסי בן יועזר).

בין עדת קומראן לקבוצות/כתות האחרות התנהלה תחילה התקשרות של ניסיונות שכנוע. דורשי החלקות סירבו לקבל מעדת קומראן תורות (ראו להלן בפרק 'ספר התורה שנית'). חברים מעדת קומראן נטשו את העדה, וחלקם הצטרפו למתנגדיה המובהקים, ועדת קומראן ראתה זאת בחומרה (על כך והצעות לזיהוי בפרק 'קבוצות הביניים').

הפרושים לא מוזכרים בספרי המקבים (בניגוד לחסידים וקהל הסופרים) - ואפילו הם עצמם (הפרושים) לא מתארים את קרבות החשמונאים הראשונים כשמי מהם לצידם או בצד כלשהו,[936] ומכאן שטרם התגבשו לכת (או לזרם כלשהוא) בתקופה הטרום חשמונאית עד ימיה הראשונים.[937]

---

[935] יוספוס, <u>קדמה"י</u>, ספר 12, 154-236.

[936] להוציא יוסי בן יועזר מול אלקימוס (בראשית רבה סה' כז', מהדורת תאודור-אלבק, עמ' 744-741), אך הוא כראשון טרם הזוגות, ובכל אופן ימיו לאחר מרד חשמונאי ולא בימי תיארוכי לברית דמשק.

[937] שאלת התיארוך הינה גדולה ועסקו בה רבים. ברושי, כת האיסיים וזרמים דתיים בימי הבית השני, טוען בעמ' 4 שבתקופה הנ"ל טרם היו הפרושים. יוספוס מזכירם רק מימי יונתן הוופסי בן מתתיהו (<u>קדמה"י</u> יג' 173-171), וטענתי שגם בשלב זה היו מעטים שטרם התגבשו לכת גדולה ידועה ומשפיעה.

מי שלט בירושלים במאה השנייה לפנה"ס?

רוב טענות מורה הצדק במגילותיו (קבוצה 4) הן נגד הזרמים היושבים בירושלים. כך למשל, פשר נחום ב' 4-3 : 'פשרו על ממשלת דורשי החלקות' מכוון נגד המתיוונים.[938] אם דורשי החלקות הם הפרושים, אז משמע שהם שלטו בירושלים. ומתי בדיוק שלטו הפרושים בירושלים במאה השנייה לפה"ס? הם מודים בעצמם שהסנהדרין היתה צדוקית (סכוליון על מ' תענית י'), ולפני כן בימי חשמונאים הראשונים, לדעתי בכלל לא היו לא הפרושים או הצדוקים, אלא אלו נוסדו והחלו לפעול ולחלוק רק מימי יוחנן או ינאי. בימי חשמונאים הראשונים היו מעין חסידים שחיפשו להשלים את ההלכה שלהם מהנביאים, וסגנונם היה תנ"כי. לפניהם כידוע, היו המתיוונים שולטים בירושלים (ראו פרק בעניין). עם זאת, אם נשייך את מגילות אלו לתחילת המאה ה-1 לפנה"ס, אזי היה שלטון פרושים בראשות שלומציון המלכה שגם רדפו אחרי הצדוקים, ואפשר להקבילם לרדיפות אפרים-דורשי החלקות אחרי עדת קומראן.

העובדה שלכל אחת מ-8 מגילות הפשרים לנ"ך ולבראשית – שרד עותק אחד ויחיד,[939] מצביעה שכראה אלו עותקים לשמירה ולא המשך כתיבה של עדת קומראן בתקופות היותר מאוחרות שלה (שכן המשיכה להוסיף עותקים של רוב חיבוריה).

כז.3.א. התיארוך המאוחר של רוב החוקרים :

רוב החוקרים סבורים שפשר נחום חובר בסוף התקופה החשמונאית (שנות ה-60 לפנה"ס), כיוון שהוא מנבא את נפילת ירושלים. לפיכך, אפשר להתאים את 'ממשלת דורשי החלקות' שלעיל לשלטונה של שלומציון המלכה שהעלתה את הפרושים לשלטון,[940] מה גם הפרושים רדפו בתקופה זו אחריה הצדוקים – ותיאורי רדיפה כאלו מצוינים במגילות מורה הצדק. אך לדעתי אין להפריד את פשר נחום משאר הפשרים (המתוארכים לעיל לתחילת המאה השנייה לפנה"ס), מדובר באותו מחבר (מורה הצדק), ואף הוא שחיבר את ברית דמשק, שגם בה כינוי גנאי אלו ליריבי עדת קומראן.

אילו נייחס את הפשרים וברית דמשק לסוף התקופה החשמונאית, אזי עולה תמיהה גדולה מדוע עדת קומראן אינה מתייחס לחשמונאים שלפניהם, וכן למתיוונים שלפניהם. השוני במצב הפוליטי והדתי בין תחילת המאה השנייה לתחילת המאה הראשונה הוא עצום.

בעבר ביקש חנן השל לזהות את יוחנן הורקנוס עם קללת יהושע במגילת טסטימוניה,[941] אך משקללה זו נמצאה גם באפוקריפון של יהושע – וכנראה הוא הקדום והמקור, הרי שהצעה זו נופלת.[942]

טענתי שהפרושים וחז"ל אימצו את ההלכות שהצליחו לאסוף, באופן שלא תמיד ידעו את מקורן של הלכות אלו, כך שאצל חז"ל התערבבו הלכות נכונות שהתקבלו מחד מעדת קומראן, והלכות אנטי-תורניות מאפרים-דורשי החלקות מאידך. יתרה מזו, כיוון שבתקופה מסוימת אפרים דורשי-החלקות הצליחו

---

[938] כך מסכם בעמ' 197 : 'בתקופת יאסון הצטרפה הגרוסיה אל הפוליס שהקים יאסון', והדברים ידועים מספרי המקבים ויוספוס.
[939] ראו : ניצן, מגילות הפשרים מקומראן, עמ' 169.
[940] כך טוען פלוסר, פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום, עמ' 143, 159.
[941] ראו : המדינה החשמונאית, עמ' ??.
[942] גם דבורה דימנט מסכימה עם ביטול הצעה זו, ראו : עת עת ופשריה, עמ' 13.

להשפיע על רוב העם להתיוון (פשר נחום ב׳ 8 ; קדה״י יג׳ 288), עדת קומראן או מחנותיה בתקופות שונות, הצטיירו ותויגו ככתות משנה שאינן בזרם המרכזי של עם ישראל. משכך, חז״ל סברו שיש להמשיך להתקרב למנהגים המקלים שרווחו אצל רוב העם, בין אם כך קיבלו ממסורת, ובין מכיוון שעם הארץ נוהג, מעצם טבעו, בפחות הקפדה על מצוות התורה ובעיקר דקדוקי הלכה.

כז.4. <u>תיארוך ייסוד עדת קומראן וכתיבת מגילות מורה הצדק לבין 210 ל-160 לפה״ס:</u>

מגילות ברית דמשק והפשרים (קבוצה 4) חוברו ע״י מורה הצדק בתקופה הטרום חשמונאית עד תחילת ימי המרד,[943] קרי לערך בין 210 ל-160 לפה״ס. תיארוך זה נובע מהתאמות לידיעות מספרות חיצונית לקומראן וידיעות היסטוגרפיות, מהן אני ומקצת החוקרים מזהים את היריבים העיקריים של עדת קומראן כמתייוונים (בניגוד לרוב החוקרים שמזהים אותם עם הפרושים), ואלו הן:

- התיאור העיקרי הינו: ׳וראש הפתנים הוא ראש מלכי יון הבא לעשות בהם נקמה׳ (ברית דמשק ח׳ 12-11). היות ומיד לאחר מכן (ח׳ 12) כתוב: ׳ובכל אלה לא הבינו׳ שמתייחס ל׳נקמה׳ לעיל, הרי שהכיבוש של מלך יוון..???. 3 מלכי יוון אפשריים ל׳ראש מלכי יון׳ זה: אנטיוכוס השלישי שכבש את א״י ב-202 לפנה״ס;[944] אנטיוכוס הרביעי שנגדו התמרדו החשמונאים ב-167 לפה״ס;[945] אנטיוכוס שערך מסע מלחמה בימי יוחנן הורקנוס. ליאורה גולדמן תיארכה את ברית דמשק לשליש הראשון של המאה השנייה לפנה״ס.[946]
- התיאור העיקרי השני הוא: ׳פשרו על דמי]טרוֹס מלך יון אשר בקש לבוא ירושלים בעצת דורשי החלקות [ולא נתן אל את ירושלים] בְּיד מלכי יון מאנתיכוס עד עמוד מושלי כתיים ואחר תרמס [העיר ונתנה ביד מושלי הכתיים]׳ (פשר נחום א׳ 3-2 [החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 283]). אציע לזהותו כסוטר בן סליקוס הראשון ששלט בשנים 162-150 לפה״ס. כיוון שצוין רק שמו הפרטי/הראשון ללא שמו המלא או מספרו כמלך, מלמד שכנראה מדובר על דימיטריוס הראשון ששלט בשטחים רחבים של המזרח התיכון. אמנם דימיטריוס הראשון כבר שלט בירושלים ע״י בקחידס וניקנור, כך שהדבר קשה ל: ׳אשר בקש לבוא ירושלים׳, אך שליטה זו לא היתה מלאה.
- בפשר תהילים ב׳ 19-18 מצוין: ׳פשרו על רשעי אפרים ומנשה אשר יבקשו לשלוח יד בכוהן ובאנשי עצתו׳. היות ולא ידוע לנו, וגם לא סביר שהיה, איחוד כזה בין הפרושים והצדוקים, הרי שמדובר במתיוונים לפניהם.
- במגילות כיתתיות אחרות מצוינים 3 דממיות של אחרוני החשמונאים (יונתן-ינאי?, שלומציון והורקנוס), כנראה לחיוב, והדבר מלמד שכנראה מגילות אלו חוברו בתקופה אחרת מהמגילות הכיתתיות של מורה הצדק שתיארו דמויות וקבוצות בשמות קוד.

---

[943] דניאל ט׳ 27-26 מתאר את שנת 434 (7*62 שבועים) מחורבן הבית הראשון: ׳וְאַחֲרֵי הַשָּׁבֻעִים שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם, יִכָּרֵת מָשִׁיחַ וְאֵין לוֹ; וְהָעִיר וְהַקֹּדֶשׁ יַשְׁחִית עַם נָגִיד הַבָּא, וְקִצּוֹ בַּשֶּׁטֶף, וְעַד קֵץ מִלְחָמָה, נֶחֱרָצֶת שֹׁמֵמוֹת: וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים, שָׁבוּעַ אֶחָד; וַחֲצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה, וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם, וְעַד כָּלָה וְנֶחֱרָצָה, תִּתַּךְ עַל שֹׁמֵם׳; יא׳ 31-30: ׳וּבָאוּ בוֹ צִיִּים כִּתִּים, וְנִכְאָה, וְשָׁב וְזָעַם עַל בְּרִית קֹדֶשׁ, וְעָשָׂה; וְשָׁב וְיָבֵן, עַל עֹזְבֵי בְּרִית קֹדֶשׁ. וּזְרֹעִים מִמֶּנּוּ יַעֲמֹדוּ; וְחִלְּלוּ הַמִּקְדָּשׁ הַמָּעוֹז, וְהֵסִירוּ הַתָּמִיד, וְנָתְנוּ הַשִׁّקּוּץ מְשֹׁמֵם׳; יב׳ 11: ׳וּמֵעֵת הוּסַר הַתָּמִיד, וְלָתֵת שִׁקּוּץ שֹׁמֵם - יָמִים, אֶלֶף מָאתַיִם וְתִשְׁעִים׳.

[944] כך סבורה <u>גולדמן, המחזיקים במצוות אל, עמ׳ 322-323</u>, אך היא סותרת את עצמה כאשר מזהה את מתנגדי עדת קומראן עם הפרושים (<u>עמ׳ 324</u>) ובכלל לא עם מזכירה את המתיוונים (שהרי מתאימים עשרות מונים להיות מפירי התורה החמורים).

[945] כך סבור בצלאל בר-כוכבא, כת מדבר יהודה והחשמונאים, עמ׳ 9-12.

[946] גולדמן, ברית דמשק, עמ׳ 323.

- במגילות מורה הצדק מתואר ניסיון של אפרים (המזוהים לדעתי עם המתייוונים) לפגוע בעדת קומראן ולהתנקש במורה הצדק (פשר חבקוק ו' 4-8; פשר לתהילים ב' 10-11; פשר תהילים ו' 4-8; הודיות יג' 10-8). אילו לפני כן כבר אירעה גזירת המועדים והשבת של אנטיוכוס הרביעי, הרי שניסיון פגיעה שכזה היה פחות חמור בעיניהם של עדת קומראן. המסקנה אפוא, שאירוע זה קרה טרם כיבוש אנטיוכוס הרביעי.
- התאריכים המדויקים של עדת קומראן לתחילת היווסדותה ופעילותה בתחילת המאה השלישית לפנה"ס (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים').
- מייסדיהם או ראשיהם של דורשי החלקות הם שלושת הכוהנים הרשעים (אפוקריפון ירמיה),[947] שאחד האחרונים שבהם הוא כנראה יאסון או מנלאוס,[948] או אלו דמויות נוספות ממגילות מורה הצדק (קבוצה 4): איש הבליעיל, מטיף הלצון וכפיר החרון.[949] כוהנים רשעים אלו שלטו בירושלים (פשר חבקוק ז' 7-8),[950] וזאת כאשר החשמונאים הראשונים או הפרושים הראשונים טרם שלטו בירושלים בתקופה זו (נקודה נוספת המצביעה על חוסר התאמה, בניגוד לזיהוי המקובל על-ידי רוב החוקרים).
- ראולי ורבינוביץ הציעו את זיהוי ראש 'דורשי החלקות' עם אלקימוס הכוהן הרשע (מק"א ז' 1-25),[951] ואני מחזק הצעתם. על זיהוי דורשי החלקות ראו בפרק בעניין.
- מאזכורי הספרים ומעצם כתיבת הספרים בתקופה, ישנם איחולים ובקשות המופנות לקיומו של נביא (מק"א ד' 42-47; ט' 27).[952] אלו כנראה מתייחסות לעדת קומראן – שכבר פעלו בתקופה זו או אף לפני כן.
- החשמונאים אספו ספרים אבודים (מק"ב ב' 13-14)[953] – וספרי קודש הוברחו מירושלים לעדת קומראן (ראו בפרק 'ספרות אותנטית אחידה ולא ספרייה שהתנקזו אליה ספרים שונים במקריות').

---

[947] 4Q385a 4-5: 'כהנ̇ים שלושה אשר לא יתהלכו בדרכ̇ו [הכהנים ה]ר̇אשנים על שם אלהי ישראל יקראו [והורד]בימיהם גאון מרישיעי בר̇יתֹ̇ ועבדי נאכר ויתקרע ישראל בדור ההו[וא] להלחם א̇[י]ש ברעהו על התורה ו̇על הברית'. השוו: צוואת לוי פרקים יד'-יז'.

[948] מחסור בתיאורים היסטוריים שלהם מקשה על זיהויים. השוו: 'וי[ח]ל[ו] להריב אלה באלה' (טור 1, קטע 2, 6); 'ויריבו אלה באה... בגלל התורה והברית' (יובלים כג' 19): 'איבת עולם בין מפלגות' (סרך היחד ד' 17), וכן בצוואת יהודה כב' 1. הצעתו של קאמפן למנלאוס הקרובה ביותר: The Books of the Maccabees: History, Theology, Ideology. Kampen John. גם הזיהוי של ראסל גמירקין, מה"מ חסידים וחשמונאים בקונפליקט, שהכוהן האחרון הוא הכוהן הרשע המתואר בפשרים.

[949] רוב החוקרים מזהים את כפיר החרון עם אלכסנדר ינאי (למשל: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 107-121), שכאמור מוצע שאינו בתקופת מגילות מורה הצדק שחוברו וכוונו למתייוונים בתקופה הטרום-חשמונאית. אך הצעת החוקרים קשה אפילו עם הצעותיהם המקבילות לדמויות הנוספות המגונות במגילות מגילות מורה הצדק, כיוון שלדעתם אלו שמעון התרסי ויונתן הוופסי, ובכל מקרה יש כחמשים שנה של פער בין המגילות האלה, תקופה שאינה סבירה לאותו כותב, ואפילו לא לממשיכיה של העדה, כיוון שהפוליטיקה וההלכה כה השתנתה במהלך חמישים שנה אלו, ובעיקר הכתות המכונות במגילות הכיתתיות של מורה הצדק (אפרים, מנשה, דורשי החלקות ועוד).

[950] 'פשרו הקריה היא ירושלם אשר פעל בה הכוהן הרשע'.

[951] Rowley, H. H. "4QpNahum and the Teacher of Righteousness." Journal of Biblical Literature, vol. 75, no. 3, 1956, pp. 188–93; Rabinowitz, Isaac. "The Meaning of the Key ('Demetrius')-Passage of the Qumran Nahum-Pesher." Journal of the American Oriental Society, vol. 98, no. 4, 1978, pp. 394–99.

אשל, מגילות קומראן והמדינה החשמונאית, עמ' 112, ניתח דעתם יחס לדעה המחקרית הרווחת. תיארוך זה משתלב עם הצעתי לזיהוי של 'דורשי החלקות' כמתייוונים, הם הנתלים חיים (נצלבים). כיוון שפשר נחום מתאר את נפילת ירושלים ביד: 'מושלי כתיים ואחר תרמס' שהם הרומאים, החוקרים תיארכו את המגילה לאחר הכיבוש הרומאי (לכל המוקדם ב-63 לפה"ס: Terminus Post Quem), ולא מיד לאחר כיבושו של אנטיוכוס הרביעי (או אנטיוכוס השביעי סידטס שתקף את שמעון ויוחנן בשנים 132-134 לפה"ס, אך לפי יוספוס [מלה"י יג' 247-236] כיבושו היה סמלי), או הציעו שהמגילה מורכבת משתי תקופות ומחברים (בעניין המחלוקת בין ניצן לאשל, ראו: ניצן, האמנם שני רבדים בפשר חבקוק; אשל, עוד לפשרו של פשר חבקוק).

[952] מק"א ד' 42-47: 'ויבחר כוהנים תמימים, חפצים כתורה, והם טיהרו את המקדש ונשאו את אבני השיקוץ אל מקום טמא; ויועצו על אודות מזבח העולה המחולל, מה יעשו לו; ותיפול להם עצה טובה להורסו, לבל יהיה להם לחרפה, כי טימאוהו הגויים, ויתצו אותו; ויניחו את האבנים בהר הבית, במקום מתאים, ער אשר יבוא נביא ויורה על אודותן'; מק"א ט' 27: 'ותהי צרה גדולה בישראל, אשר כמוה לא הייתה מן היום אשר לא נראה להם נביא'.

[953] 'וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו'. יודגש כי מגילות שונות מתארות את המקדש ועבודת הכוהנים, ולמשל מגילת הנחושת מתארת אוצרותיו.

- שליטתם המופלאה של עדת קומראן במועדים תאריכים ומשמרות כוהנים מחורבן הבית הראשון ועד סוף תקופת החשמונאים (ראו פרקון בעניין), לצד שליטתם המופלאה במועדי בית שני (ראו פרק בעניין), מצביעה על תחילת פועלם המוקדמת לחשמונאים (כשאז היו מתנגדיהם החריפים המתוארים במגילות מורה הצדק). לדיאבון, רוב העם התקרב ואף קיבל את עמדות מנהיגי 'אפרים'-דורשי החלקות (ראו בפרק לזיהויים), ולכן, נוכח אי-טהרת העיר והמקדש, בימים אלו עדת קומראן עזבה את המקדש וירושלים, וסירבה להשתתף בקורבנות ולעלות למקדש:
- בברית דמשק ד'-ה' מפורטים את החטא השלישי של טימוא המקדש, וכן בברית דמשק ו' 11-16 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 13): 'וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל "מי בכם יסגור דלתי ולא תאירו מזבחי חנם" (מלאכי א' 10) אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש'. אילו טימוא זה היה לאחר תקופה ארוכה של החשמונאים, ולא מתוונים, הרי מה הטעם לגנות טימוא מקדש לראשונה?
- ברית דמשק יא' 18-21 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 46): 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקים כמנחת רצון' (השוו למדרש חז"ל: שמ"ר יט' א')[954]
- השוו: יוספוס על האיסיים: 'בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת' (קדמה"י יח' 19).

במגילות מורה הצדק מוזכרים כחמש קבוצות שניתן להם כינויי סתר, והם:

- אפרים ומנשה (המתנגדים העיקריים לעדת קומראן – ינותחו בפרק בעניינם).
- בית פלג ואבשלום (קבוצות הביניים, ינותחו בפרק בעניינם).

בהמשך הימים, כנראה בדור השלישי לחשמונאים, המתייוונים (ובכללם שלוש הקבוצות לעיל) איבדו את ההנהגה, ואף אבדו לחלוטין: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פִּשְׁרוֹ[ ] דּוֹרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [ ]קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם' (פשר נחום ג' 3-8); 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב' (ב"ד ז' 21). ואכן גם מהיסטורגרפיה חיצונית על ימי החשמונאים בדורות ה-3-5 עולה שלא נותרו מתיוונים בישראל.

כז.5. מינוי מורה הצדק על עדת קומראן; קרבתו לבן סירא, שמעון הצדיק, חוניו ויוסי בן יועזר

[954] "כָּל בֶּן נֵכָר לֹא יֹאכַל בּוֹ" (שמות יב' 43) כל בן נכר - שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ואחד עובד כוכבים במשמע ואחד ישראל מומר במשמע'.

לאחר עשרים שנה שבמהלכם עדת קומראן חזרה בתשובה והתאגדה, היא מוצאת וממנת עליה את מורה הצדק. שלוש עובדות עיקריות אנו יודעים עליו: כוהן,[955] ברח מירושלים (וניצל מניסיון התנקשות), וכתב עשרות מגילות כיתתיות. אך למרות היותו מנהיג עיקרי, אינו מוזכר בספרות חיצונית למגילות. האם זה כיוון שנותר אלמוני, או כיוון שחייו והשפעתו היו בתקופת תחילת המאה השנייה לפה"ס, שכאמור מימים אלו בקושי יש בידינו מידע היסטורי? שמעון חסידא: דרש כל לימוד בלילה ותפילין, ששניהם נהגו ראשונה בעדת קומראן. דרש על כהן צדק בחזיון החרשים,[956]

שלושה כוהנים צדיקים קרובים לעדת קומראן מתקופה זו: בן סירא, שמעון הצדיק השני וחוניו.

שמעון הצדיק השני: כוהן גדול מבית צדוק שחי וכיהן בסוף המאה השלישית עד תחילת המאה השנייה לפה"ס. הן חז"ל (פתיחת פרקי אבות) והן בן סירא נ' מברכים את שמעון הצדיק, אך היות והיו שניים כאלו – סב (כיהן בתחילת המאה השלישי לפנה"ס; היום מכונה 'שמעון הראשון') ונכדו (מכונה השני - הנ"ל), ואין די היסטוריוגרפיה ופירוט עליהם, קשה להכריע למי מהם התכוונו. נוכח השבחים עליו, היינו מצפים שהמגילות שנכתבו בתקופה קרובה אליו יזכירו אותו, אך אין כזה אזכור (אם כי לא צוין גם שום כהן או מנהיג אחר מבית שני). ישנה אפשרות ששמעון זה הוא מורה הצדק, כאשר תחילה ורוב ימיו כיהן ככוהן גדול בבית המקדש, ובסוף ימיו ברח נוכח התגברות ההתיוונות, כפי שמצוין על בריחת מורה הצדק (פשר חבקוק ו' 4-8).[957]

חוניו השלישי/הרביעי עזב את ירושלים והקים את מקדש חוניו בלאונטופוליס (תל אל-יהודיה), כנראה בגלל כהונת אלקימוס (ראו ניתוחו בהמשך).[958] התרת בניית המקדש במצרים, בניגוד לריכוז הפולחן במקדש בירושלים, הותרה כנראה נוכח רקע היחס של משפחתו-בני צדוק למקדש בירושלים (לעדת קומראן היה 'בית השתחוות' [ב"ד יא' 22][959] וכנראה היא עצמה היוותה תחליף זמני למקדש), כאשר סירבו להעלות בו קורבנות, ואפשר שיחס זה התפתח לרוב יהודי מצרים.[960] בין מקדש חוניו לעדת קומראן ישנם מספר אלמנטים דומים נוספים: המנורה היתה בעלת נר אחד בתקרה, כמסמלת את השמש – היא מרכז לוח השנה הקומראני; בסוף 343 שנים תבוא הגאולה – גאולה דומה יש בעדת קומראן לאחר 490 שנה (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים') לצד נכדיו של חוניו שעזרו

---

[955] פשר חבקוק ב' 7-9: 'בשומעם את כול הבאות על הדור האחרון מפי הכוהן אשר נתן אל בלבו בינה לפשור את כול דברי עבדיו הנביאים'. מעון חסידא דרש על כהן צדק בחזיון החרשים שהיה מנהיג אחרון בבית שני (סוכה נב' II).

[956] סוכה נב' II. לניתוח ראו: הרמן, החסידים ומשנתם, עמ' 188.

[957] 'פשרו על הכוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק לבלעו בכעס חמתו אבית גלותו ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים הופע אליהם לבלעם ולכשילם ביום צום שבת מנוחתם'. ראו גם פשר לתהילים ב' 10-11: 'עדת האביונים אשר יקבלו את מועד התענית ונצלו מכול פחי בליעל'; הודיות יג' 8-10: 'כיא ידיחני מארצי כצפור מקנה וכול רעי ומודעי נדחו ממני, ויחשבוני לכלי אובד והמה מליצי כזב וחוזי רמיה זממו עלי {בי} בליעל להמיר תורתכה'. יש לציין כי מגילת המלחמה א' 3 מציינת חזרתם, אך לא ידוע אם זהו תיאור עבר או עתיד: 'בשוב גולת בני אור ממדבר העמים לחנות במדבר ירושלים'. השוו: עליית ישעיה ב' 8.

[958] על בית חוניו ראו: ר' ינקלביץ, 'מקדש חוניו - מציאות והלכה', בתוך: יהודים ויהדות בימי בית שני, המשנה והתלמוד - מחקרים לכבודו של שמואל ספראי (בעריכת א' אופנהיימר, י' גפני ומ' שטרן, ירושלים תשנ"ג, עמ' 107-115; R. Hayward, 'The JEWISH Temple at Leontopolis: Aa Reconsideration', Journal of JEWISH Studies, 33 (1982), pp. 429-443. E. Gruen, 'The Origins and Objectives Onias, Temple, Scripla Classica israelica, XVI (1997), pp. 47-70; דוקטורט של Meron M. Piotrkowski ומאמרו המסכם: Meron M. Piotrkowski - Josephus on Onias and the Oniad Temple, 2018.

[959] 'כול הבא אל בית ההשתחוות אל יבוא טמא כבוס ובהרע חצוצרות הקהל יתקדם או יתאחר ולוא ישביתו את העבודה כולה כי קודש הוא'.

[960] ליחס החלש של יהודי מצרים למקדש חוניו ולמקדשים וקורבנות בכלל, ראו: שוורץ, יהודי מצרים בין מקדש חוניו למקדש ירושלים ולשמים.

לינאי (ראו פרק בעניין). איני עוסק בשאלה אם ואיך יהודי מצרים התייחסו למקדש שסותר את מרכזיות הפולחן המקראי, לעומתו אזכורו בישעיה יט׳ 19 (שמובדל בין נוסח המסורה לשבעים לישעיהו השלמה: חרס [איוב ט׳ 7; חָנוֹךְ עח׳ 1]/צדק/שמש), אך אעיר כי הסכמתם או התעלמותם כנראה קשורה לכך שהתירו שילוב מסורות הלניסטיות (ובפרט כמו במובהק מארתפנוס דרך אוסביוס: ספר הישר, דברי הימים למשה רבינו), ואלו השתלבו מסורות האגדה של חז״ל. כמה מהחוקרים הציעו שמורה הצדק הוא חוניו השלישי,[961] ועליי קשה ההכרעה.

כז.5.א. קרבתו של בן סירא לספרות עדת קומראן ולמורה הצדק:

חי וכתב ספרו (שנקרא בשמו) בתחילת המאה השנייה לפנה״ס, כאשר בתקופה זו הפרושים אסרו כתיבת קודש, ובכך הוא דומה לחיבוריים הכיתיים של עדת קומראן, ובפרט לספרות החוכמה בה. ספר דומה שנכתביו לפניו הוא משלי אחיקר (בו דודו של טוביה) שנמצא במקדש יֵב. בן סירא מד׳ 16[962] שיבח את חָנוֹךְ המהווה ספר נפוץ וכנראה מרכזי בעדת קומראן (מצוטט בצוואות וביובלים, לצידו ספר הענקים, ייתכן ועליו פשר - ראו בפרק בעניינו), בני צדוק הכוהנים (נא׳ 29),[963] ובפרט את שמעון (בן יוחנן) הצדיק (פרק נ׳, אך כאמור קשה להכריע אם את שמעון המקדש הראשון או השני).[964] קטעים קטנים מפרק ו׳ (14-31) שרדו במגילת 2Q18, ושליש מפרקו האחרון (נא׳) נמצא במגילת התהילים/מזמורים הגדולה של עדת קומראן Psalms[a] (11Q5)[965] – דבר המצביע על מעמד ספרו כקדוש/קאנוני בעיני עדת קומראן. בנוסף, ספרו של בן סירא קרוב לסגנון ולטרמינולוגיה של ספרות חוכמה של עדת קומראן:[966] שניהם מאופיינים בחטיבות נושאיות (לעומת ספר משלי שחוכמתו שונה לרוב מפסוק לפסוק) והלכות דומות, בפרט ציון שם הקב״ה כ׳עליון׳/׳אל׳ (ראו בפרק נוסחי המקרא). גרשון ברין הציע שמגילה 4Q244 נוצרה בחוגים קרובים לבן סירא, נוכח שורת ניבים ולשונות מקבילים ואף זהים. משכך, אפשר שבן סירא הינו מורה הצדק הנסתר, וזאת כאשר את ספרו כתב ספרו זה בטרם התחבר לעדת קומראן, או שכתב במקביל ספרו הגלוי וספרי סוד רק לעדה במגילות מורה הצדק, כפי שספרים כאלו יש ביד עדת קומראן ומיוחסים לנביאים (הגלוי – ספרי הנביאים; הנסתר – אפוקריפון). אך העובדה שנכדו לא מציין אזכור שקרוב לכך שבן סירא יכול היה להיות מורה הצדק, הצעה זו חלשה.

למרות שכידוע חז״ל נידו את ספר בן סירא (על הסיבה לכך ראו בפרק ׳החיבורים: בן סירא, גזירתא, מגילת תענית ויחסם ל׳מסורת האבות׳ עד לתושב״ע׳), חלק מחז״ל ציטטו את בן סירא כמבין הכתובים: ׳ומשולש בכתובים׳ (בבא קמא צב׳ II; ירושלמי ברכות ז׳ ב׳ [ומקבילות: ירושלמי נזיר ה׳ ג׳; בראשית רבה פצב׳,

---

[961] Rowley 1952a (esp. 62-70); 1952b.
גודפרי רולס דרייבר דחה הצעת ראולי, בעיקר משום שלמורה הצדק לא היו לו קשרים חברתיים עם החצר הסלבקית, מורה), כמו חוניו השלישי. פול א׳ריינבו ואמייל פואך הציעו שבן אוניאס השלישי סברו שהמנהג לקרוא לילד על שם הסבא. מרון פיוטרקובסקי בחן זאת בדוקטורט שלו מ-2014 ודחה זיהויים המשותף (עמ׳ 392); ראסל, רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה, עמ׳ 212.

[962] ׳חנוך נמצא תמים, והתהלך עם יי, ונלקח, אות דעת לדור ודור׳.

[963] ׳הודו לבוחר בבני צדוק לכהן כי לעולם חסדו׳.

[964] ההנחה המקובלת שבן סירא חי בתחילת המאה השנייה לפה״ס, ומתאר את שמעון הצדיק השני שבדורו. אך גם אם מתאר את סבו, בנו של יַדּוּעַ שמוזכר בנחמיה יב׳ 10-11, הייחוס זהה ונשאר לבית צדוק. להרחבה ראו: רב צעיר, תולדות ההלכה ד׳, עמ׳ 134-140.

[965] רק פסוקים 13-30 מפרק נא׳ שרדו במגילה זו. להדרתם ראו: החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 222. המזמור בשבח החכמה שולב במגילת המזמורים ממערה 11 בקומראן טור כא׳ שורה 11 - טור כב׳ שורה 1, והוא שרד אפוא בשני נוסחים עבריים (במגילת המזמורים ובכתב יד ב מן הגניזה), וכן בתרגום ליוונית ובתרגום סורי.

[966] לדיאבון, קטעים קטנים שרדו מספרות החוכמה, ואין מקור אחר שקיבל או שמר אותם עד ימינו בכל שפה/תרגום. עם זאת, מחלק מהקטעים ניתן להבין את המסרים והתובנות, בעיקר למשל ממגילת ׳רז נהיה׳/׳מוסר למבין׳.

קהלת רבה ז׳ יא׳]), וחלקית ׳דכתיב׳, דנו כיבכול על אי-הכללתו בין ספרי הקודש (תוספתא ידיים ב׳), והמשיכו לשכתב דבריו כ-300 פעם[967] ללא ציון שהוא המקור (בניגוד לכלל ׳האומר דבר בשם אומרו׳),[968] אלא רק כתריסר פעמים בציטוט מלא בשמו, ועוד כפעמיים כינוהו חכם ותנא.[969] ספרו של בן סירא הינו היחיד שנמצא גם בשני אוצרות הספרים הנוספים (כשביניהם תקופת הדממה): מצדה ב-73 לפה"ס (5 עותקים),[970] וגניזת קהיר (ראו הרחבה על שניהם בפרקים הרלוונטים) – עובדה המצביעה על שימושו הרב בקרב קבוצות חסידים, לצד העובדה שביניהם מעידים אבות הכנסייה (המאה השלישית והרביעית לספירה) שהספר היה מצוי בעברית.

העניינים שבן סירא אינו מזכיר, חשובים ביותר, היות ומלבד מגילות קומראן, אין לנו ספרות נוספת מדורו (ייתכן וכמה מהספרים החיצוניים-הדחויים נכתבו בימיו, אך אין תיארוכים ברורים לגביהם):

- בן סירא אינו מזכיר את הסנהדרין או הכנסת הגדולה, נראה שהגמוניה זו (המזוהה בספר זה עם עדת קומראן) קמה רק לאחר מכן – בתקומתה של עדת קומראן. חיזוק לכך עולה גם מגרסת חז״ל שמשייכים את אחרון כנסת הגדולה לשמעון הצדיק ואחריו אנטיגנוס איש סוכו.
- בן סירא אינו מציין דקדוקי הלכה כמו בדיני טהרה ושבת. אמנם חלק מדיני הטהרה והשבת תוקנו ע״י מורה הצדק כנראה מעט אחרי ספרו, אך הסיבה העיקרית היא כנראה שהמשיך בקו ובנושאים של ספרי החוכמה מהכתובים: משלי וקוהלת (וכך עשו בפרקי אבות). לפיכך, קשה לפסוק שזו ראייה שבתקופתו לא היתה הלכה סדורה. מאידך, אין לבן סירא מחלוקות הלכתיית, וכל הוראותיו אקטואליות ורלוונטיות להיום, והוא מספרי החוכמה והמוסר היסודיים שאבדו לארון הספרים היהודי (ראו על כך בפרק ׳אופן ושמירה חלקית של ספרות החוכמה והמוסר ממגילות מדבר יהודה – בנצרות׳).
- לפי נכדו של בן סירא, הוא למד את ספרי האבות הנוספים.[971] מהם ספרים אלו? האם אלו צוואות השבטים ודומיהם שבמגילות קומראן? האם כבר היו ספרים חיצוניים-דחויים?

כז.5.ב. <u>העדויות ההפוכות על יוסי בן יועזר הפרושי:</u>

דמות חשובה נוספת שייתכן שהיא מורה הצדק, היא **<u>יוסי בן יועזר</u>** הפרושי, ראשון ל׳זוגות׳, שמעמדו יחסית לעדת קומראן לוקה בערפל בגלל כינויו מעשיו והלכותיו, שנחלקם כאן בין הטובים והמחמירים לבין הרעים/מקלים או שהשיוך אינו חד-משמעי:

---

[967] סגל, בן סירא, במיוחד בעמ׳ 42, הביא את דרשות חז"ל הרבות המועתקות/תואמות לדברי בן סירא.

[968] ראו סגל, בן סירא, עמ׳ 38: ׳ראינו בציונים אלו את התופעה, שמאמר המובא במקור אחד בפירוש בשם בן סירא, מובא במקור אחר בהשמטת שמו. תורה זו היא רגילה בהבאות רבות אחרות מבן סירא בספרות רז״ל. פתגמי בן סירא נעשו לקנין הכלל עד שנשתכח מחברם, או שלא חשו להזכיר את שמו בפירוש; ולפעמים הובאו הפתגמים בשם חכמים מאוחרים...׳.

[969] ירושלמי ברכות ז׳ II, ומקבילות: ירושלמי נזיר ה׳ 3; בראשית רבה פצב׳, קהלת רבה ז׳ 11. לסיכום בעניין ראו: סגל, בן סירא, עמ׳ 40-37. בימי הביניים אף ייחסו את בן סירא כבנו ונכדו של ירמיה הנביא (כך בספר אלפא ביתא דבן סירא: תנובות שדי), אך כפי שמפורט בפרק ׳היחס הכפול של חז״ל לספרים החיצוניים; המקורות השונים של מדרשי האגדה׳, מדרשי האגדה המאוחרים אספו מסורות רבות ואפילו פרשיות פרקים וספרים מ<u>הספרים החיצוניים</u>, שכאמור תחילה התנאים יצאו נגדם.

[970] לעיון בכל העותקים, ראו באתר: http://www.bensira.org

[971] מהקדמת נכדו לתרגום היווני: ׳אבי הזקן ישוע נתן את נפשו עד מאוד למקרא התורה והנביאים והספרים האחרים של האבות, וכשקנה לו בהם מידה הגונה נמשך אף הוא לכתוב דבר הנוגע למוסר וחכמה, כדי שאוהבי תורה ישקדו אף על אלו ויוסיפו עוד יותר בחיים לפי התורה׳.

	טובים/מקפיד	רעים/מקל
כינויו כ'חסיד שבכהונה'[972]	אין יותר קולע מהגדרה זו למורה הצדק שהיה ראש החסידים וככוהן גדול	עדיין היתה מעליו על רמת טהרה. ייתכן שכינוי חיובי זה הינו הקבלה הפוכה ל'כוהן הרשע' שבמגילות הכיתתיות[973]
שלושת הלכותיו שבחגיגה ב' ב'	קיים קושי בניסיונות הביאור של הלכותיו אלו ואם הן ומגמתו להקל או להחמיר	ורד נעם סבורה כי אלו מקלות[974]
כינויו ('המקל' [משנה עדיות ח' ד'])[975]		הזיהוי היחיד (והחשוב) המלמד על דרכו ההלכתית, ובכך מקביל לפשר תהילים לז' א' 26-27:[976] '[פשר]ו על איש הכזב אשר התעה רבים באמרי שקר כיא בחרו בקלות ולוא שמ[עו] למליץ דעת'.

[972] 'בגדי עם הארץ מדרס לפרושין. בגדי פרושין מדרס לאוכלי תרומה. בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש. בגדי קודש מדרס לחטאת. יוסף בן יועזר היה חסיד שבכהנה, והיתה מטפחתו מדרס לקודש. יוחנן בן גודגדא היה אוכל על טהרת הקודש כל ימיו, והיתה מטפחתו מדרס לחטאת' (חגיגה ב' ז').

[973] ומידה פחותה אף החלטתו להקדיש את חלק מרכושו לבית המקדש, בוצעה כנגד שיתוף הרכוש וההון בעדת קומראן.

[974] נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ' 118-119, 245-254. בגלל שלושת הלכותיו בענייני טומאה וטהרה במשנה זו (שבארמית - המצביעה על קדמותה ההלכה, ואולי אף המסורת הקדומה ביותר של הפרושים): 'עַל אַיִל קַמְצָא, דָּכָן' (התרת אכילת מין חגב); 'וְעַל מַשְׁקֵה בֵית מִטְבָּחַיָּא, דְּאִינּוּן דַּכְיָן' (התרת הנוזלים הטהורים שהמגיעים מבית המטבחיים שבמקדש כמותרים לשימוש - אף על פי שדם הקורבן התערב בהם), בניגוד למגילת המקדש לב' 12-15; 'וּדְיִקְרַב בְּמִיתָא, מִסְתָּאֵב' (ייתכן שקיצור ימי טומאת הנוגע בטמא-מת רק עד הערב ולא שבעה ימים), בניגוד לפשט המפורש בבמדבר יט' 14-16, אך הלכותיו המקלות האלו, ובנו שהלך לתרבות רעה, שונות עד הפוכות מדרכה הקפדנית של עדת קומראן. בימיו גם נתעוררה המחלוקת הראשונה בהלכה: אם סומכים את הידיים על ראש הקרבן ביום טוב או לאו (משנה חגיגה ב' ב'), וזוהי מחלוקת ברורה שאינה יכולה להתקיים בלוח השנה של עדת קומראן לפיו החגים לעולם לא יחולו בשבת. חוקרים שניסו לזהות את 'איש הכזב' עם יוסי בין יועזר: E. Regev, 'Yose Ben Yoezer and the Qumran Sectarians on Purity laws: Agreement and Controversy', J.M. Baugman, E.G. Chazon and A. Pinnick (eds.), The Damascus document: A Centennial of Discovery (STDJ, 34), Leiden, Boston & Koln 2000, pp. 95-107, esp. n. 27.

[975] 'וְקָרוּ לֵיהּ, יוֹסֵי שָׁרְיָא' (משנה עדיות ח' ד'). ייתכן שכינוי חיובי זה הינו הקבלה הפוכה ל'כוהן הרשע' שבמגילות הכיתתיות, ומידה פחותה אף החלטתו להקדיש את חלק מרכושו לבית המקדש, בוצעה כנגד שיתוף הרכוש וההון בעדת קומראן.

[976] החיבורים העבריים ב', עמ' 300.

גזרותיו על טומאת ארצות הניכר ועל כלי זכוכית (שבת ידי II)	נדמות כמחמירות, קרובות להלכת עדת קומראן	הראשונה כנראה כבר היתה נוהגת לפניו
נאבק במתיוונים שאף רדפוהו (בראשית רבה סה'; מק"ב ידי 6)[977]	ניסיון התנקשות מתואר גם במגילות הכיתתיות,[978] המלמד שהיה רחוק מהמתייונים (שהם אפרים דורשי החלקות לטעמי)	העובדה שנרצח אולי מעידה שזה חטא על התייונותו, וזה כמו כפיר החרון שצלב את דורשי החלקות
אחרון האשכולות[979]	מתאים למורה הצדק או גדול תורה	מאידך אפשר שמתאים לדורש חלקות גדול (למשל ממדרש חנוכה)[980]

לכל אלו מתווספים התיארוך המקביל/קרוב של ימי חייהם ופועלם (סוף המתיוונים – תחילת החשמונאים) כאשר גם בסופם המסורות תואמות לסוף אנשי הנבואה (ראו בפרק 5 על קבוצת המגילות החמישית והאחרונה שאינה נבואית וכן תיאורי התקופה מארבעים שנה לאחר מות מורה הצדק).[981]

בין הצעות לזיהוי אלו נציין גם את מנחם האיסיי שמזכיר יוספוס, שהוא כנראה מנחם שקדם לשמאי. היות והוא חי מאוחר לימיו של מורה הצדק, עליו יפורט בפרק 'בין שמעון בן שטח לחוֹנִי, ממנחם לשמאי'. במחקר

---

977 יוסי בן יועזר היה בדרכו להיצלב ע"י אחיינו אלקימוס – שמתואר גם כמתיוון: יקים איש צרורות.

978 פשר חבקוק ו' 4-8: 'פשרו על הכוהן הרשע אשר רדף אחר מורה הצדק לבלעו בכעס חמתו אבית גלותו ובקץ מועד מנוחת יום הכפורים הופע אליהם לבלעם ולכשילם ביום צום שבת מנוחתם'. ראו גם פשר לתהילים ב' 10-11: 'עדת האביונים אשר יקבלו את מועד התענית ונצלו מכול פח' בליעל'. תכנון התנקשות מתואר גם בנחמיה ו'. אין זה קרוב לתיאור המוות במשפטי אש וגופרית שבפשר חבקוק י' 13-5 על איש הכזב.

979 סוטה ט' ט': 'מִשֶּׁמֵּת יוֹסֵי בֶן יוֹעֶזֶר אִישׁ צְרֵדָה וְיוֹסֵי בֶן יוֹחָנָן אִישׁ יְרוּשָׁלַיִם, בָּטְלוּ הָאֶשְׁכּוֹלוֹת', ובהרחבה בתמורה טו' II, תוספתא בבא קמא ח' 13]. התאמה גם לפי סדר עולם רבה פ"ו [מהד' רטנר, עמ' 140]: 'עד כאן היו נביאים מתנבאים ברוח הקודש, מכאן ואילך הט אזנך ושמע דברי חכמים'.

980 מדרש חנוכה, יעללינעק, חדק א', עמ' 134, הביא דמות קרובה שאפשר שהינה אחת מהמגונות במגילות: 'הרבה מישראל נהפכו למינות, והיה שם משומד אחד בליעל, תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ עצות רעות על ישראל'. הוא יעץ לבטל תמיד של שחר ושל בין הערבים, להכשיל את היהודים בזנות, לאסור עליהם הדלקת נרות בבית המקדש ולאסור אזכרת שמו של הקב"ה.

981 ברית דמשק כ' 13-15 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 20): 'ומיום האסף יורה היחיד עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עֹם איש הכזב כשנים ארבעים'; פשר תהילים ב' 5-9: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע' (החיבורים העבריים ב', עמ' 301). ההנחה שמורה הצדק נפטר בשנים הספורות טרם מרד החשמונאים או ממש בתחילתו, וארבעים שנה ממותו מביא טרם עלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון ב-135 לפה"ס, כפי שיבואר בפרקים הבאים שידונו בכך. ארבעים שנה הוא מספר טיפולוגי ומתאים להחלפת דור המדבר, על כך ראו: Eshel, Hanan, 'The Meaning and Significance of CD 20:13-15,' in Parry and Ulrich, eds., Provo International Conference, 330-330.

הוצעו עוד כמה דמויות לזיהוי מורה הצדק, ביניהם צדוק שפרש מאנטיגונוס איש סוכו,[982] יוחנן המטביל, ג'יימס אחיו של ישו ועוד.

כז.6. אפרים-דורשי החלקות דחו את 'ספר התורה שנית' (4Q177 י' 13-14) והצעות לזיהויו

מגילת 4Q177 (4QCatena A) י' 13-14 מציינת את סירוב אפרים-דורשי החלקות (אותם זיהיתי לעיל עם המתיוונים; רוב החוקרים סבורים שאלו הפרושים) לקבלת: 'תקעֹו שופר בגבעה' (הושע ה' 8) השופר הואה ספר [התורה 'חצוצרה ברמה' החצוצרה הי]אה **ספר התורה שנית** *אשרֹ מאסו כ[ול א]נשֹ עצתו וידברו עליו סרה'. כלומר, לדעת עדת קומראן, יש ספר תורה ראשון – החומש (תורת משה), ויש ספר תורה שני – שאותו ננסה לזהות לקמן.

תחילה נביא מקורות נוספים (לפי סדר כרונולוגי של חיבורם) לדחיית ספר כלשהוא (לא ידוע אם מדובר באותו "ספר התורה שנית'):

- חֲנוֹךְ צ' 6-7 מתאר בנבואתו: 'והנה טלאים נולדו לצאן הלבנים ויחלו לפקוח עיניהם ולראות ולקרוא אל הצאן; הם צעקו אליהם ואלה לא האזינו אל דבריהם כי חרשים היו מאוד ועינים כהו מאוד מאוד'.
- מגילה 4Q390 (אפוקריפון ירמיה):[983] 'ואדברה בהמה ואשלחה אליהם מצוה ויבינו בכול אשר עזבו הם ואבותיהם'.
- פשר תהילים ד' 8-9:[984] 'התורה אשר שלח אליו', דהיינו: מורה הצדק שלח תורה למנהיג אפרים-דורשי החלקות, אך זה לא רק שלא קיבל את התורה, אלא אף ניסה להתנכל למורה הצדק. היות לתורה זו ישנה התאמה והצעה גם לאגרת מקצת מעשי התורה (ראו עליה בפרק נפרד, ונקודות משניות אלו[985] בעניין זה).
- ברית דמשק ז' 15:[986] 'המלך הוא הקהל וכיניי הצלמים וכיון הצלמים הם ספרי הנביאים אשר בזה ישראל את דבריהם'
- פשר חבקוק ב' 5-9:[987] 'פשר הדבר[על הבו]גדים לאחרית א הימים המה עריצ[י הבר]ית אשר לוא יאמינוא בשומעם את כול הבאֹ[ות ע]לֹ[ ]הדור האחרון מפי הכוהן אשר נתן אל ב[לבו בינ]ה לפשור אֹת כול דברי עבדיו הנביאים[אשר]בֹידם ספר אל את כול הבאות על עמו ועֹ[דתו]'.

---

[982] אבות דרבי נתן ה' ב'.

[983] החיבורים העבריים ב', עמ' 248, שורות 6-7.

[984] החיבורים העבריים ב', עמ' 303.

[985] במחקר התקבלה הקביעה שתורה זו היא ממ"ת, אך אבקש לדחות זיהוי זה: ממ"ת הינה בלשון רבים וכאן מצוין שנשלח בגוף יחיד; לפי התיארוך שיפורט בהמשך, וכאן רק יצויין שהתיאור אינו של ימי ההתייוונות הקשים כמו בברית דמשק והפשרים, אלא: 'וזה הוֹא אחרית הימים שישובו בישראֹל' (ממ"ת א' 6, פרק ג' – גמול המצוות, 21 [החיבורים העבריים ב', עמ' 211]); גם החלוקה לשתי קבוצות והעם ביניהם או שנוטה לטובת הקבוצה הנמענת, אינו תואם את כמות הקבוצות שמתוארות במגילות הכיתתיות של מורה הצדק. עם זאת, תחילה הפנייה לוקחת בחשבון שהנמען אוהד אותם (ג' 8-9), עובדה שאינה סבירה לאפרים, אך כן ל 'פשרו על הכוהן הרשע אשר נקרא על שם האמת בתחילת עומדו' (פשר חבקוק ח' 8-9 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 252]) ולכן אציע במקביל (יפורט בהמשך) שמגילה זו אמנם נשלחה תחילה לאפרים, אך בהמשך ובעותק שאינו כולל את הלוח בתחילת המגילה, גם ליוחנן הורקנוס. התאמה מוקדמת לממ"ת ב' 58-60: 'ואין להביא למחני הקודש כלבים שהם אוכלים מקצת עצמות המקדש והבשר עליהם, כי ירושלים היאה מחנה הקדש' מגיעה מתעודת כתב זכויות שמציין יוספוס בקדמה"י יב' 145-146, כי אנטיוכוס השלישי הורה על הלכות: 'ולא יכניס איש לעיר בשר של סוס או פרד או חמור בר... ובכלל של כל בעלי החיים ליהודים... גם אסור להכניס את העורות (של אלה)... רק בהמות המקובלות (על היהודים) מאבותיהם...', אם כי הלכות איסור הכנסת עורות טמאים ותרנגולות יש גם במגלת המקדש מז'-מח' – הקדומה יותר. להרחבה ראו: קימרון וסטרנגל, מקצת מעשי התורה, 58/59, וכן: Schwartz, Daniel R. 'Josephus and Nicolaus on the Pharisees.' JSJ 14 (1983): 157–71. 'MMT, Josephus, and the Pharisees.' In Kampen and Bernstein, Reading 4QMMT, 67–80; קימרון, התרנגול והכלב ומגילת המקדש.

[986] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 14. על עמוס ה' 26-27.

[987] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 246.

- אוֹרִיגֶנֶס (מאבות הכנסייה מהמאה השלישית) ציין שבידי היהודים ספר 'סרבת סרבני האל'.[988] נחזור למקור הראשון:

התורה הקרובה והמקבילה ביותר ל'ספר התורה שנית' היא האמורה ביובלים ו' 21-22: 'כי חג שבועות הוא וחג בכורים הוא, כפל חג הוא ולשני מינים החג הזה. כאשר כתוב וחרות עליו תעשה אותו; כי כתבתי בספר **התורה הראשון** אשר בו כתבתי לך'. כלומר, היובלים אומר שיש ספר תורה ראשון – החומש (תורת משה), ויש ספר תורה שני – זהו ספר היובלים.

כז.6.א. <u>טיעונים נוספים, אך חלשים, להתאמת 'ספר התורה שנית' ליובלים:</u>

- סיפור דומה מתואר על הביתוסים (בית-[א]סין) בסכוליון למ' תענית (כ"י אוקספורד, מהד' נעם, עמ' 77-78, 206): 'שהיו ביתוסים כותבין הלכות בספר ואדם שואל ומראין לו בספר. אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמר... "עַל פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וגו'" (דברים יז' 11), מלמד שאין כותבין בספר'. עם זאת, כאן הכוונה לספר גזירתא שנכתב באותה עת, ואילו ספר היובלים קדום בהרבה לתקופה.
- ממהותו של 'ספר התורה שנית' כאגרת שנשלחת לקבוצה אחרת, למדים שמטרתו להיות גלוי. למרות שהיובלים מסופר בגוף ראשון ממלאך הפנים למשה, הניסוחים בו מכוונים לכל העם,[989] ושימושו היה גם נפוץ בעדת קומראן עצמה, שכיבדה אותו בברית דמשק יח' 3-4: 'הנה הוא מדוקדק על ספר מחלקות העתים ליובליהם ובשבועותיהם', וכתבה עליו פשר פאסדו יובלים 4Q255. ממרכזיותו זו חז"ל אימצו ממנו הלכות ומדרשים שלמים מהיובלים (ראו בפרק 'אימוץ ספר היובלים ע"י פנחס בן יאיר'). אימוץ זה הינו פרט בגישה הכללית של חז"ל שאימצו את רוב התורה של עדת קומראן (עם הקלות ושינויים במדרשים יוצרים), לעומת אפרים-דורשי החלקות שעזבו את רוב המצוות ואף רדפו אחרי עדת קומראן.
- ההנחה ש'ספר התורה שנית' נדחה (גם) בגלל מחלוקת על לוח שנה (ובפרט חג השבועות שמגילת 4Q513 מציינת את התנגדותם להנף העומר בשבת – ראו בפרק על שבועות), שאמנם לוח השנה 364 מופיע בעוד מגילות (כולל מ' המקדש), אך רק ביובלים יש הן ציווים ואזהרות נגד לוח הירח.

תורה אחרת שגם מתאימה למהותה של 'ספר התורה שנית', אך בהתאמה יותר חלשה, היא מגילת המקדש – מסיבות אלו להתאמתה ולאי-התאמתה:

- מגילת המקדש אומצה ע"י החשמונאים (ראו בפרקים בעניין), ולכן סביר שנשלחה לפני כן לאפרים-דורשי החלקות.
- מגילת המקדש הינה כנראה מגילת סוד מפאת קדושתה של שיח ודברים ישירים בין האל למשה (בפרט מד' 5) אשר אין ממנה ציטוטים והוכחות ישירות,[990] ולכן פחות סביר שתישלח לקבוצה נגדית. ראו עוד על מגילת המקדש בפרק בעניינה.

---

[988] אלון, מלחמת לוחמי ה'. בעמ' 20 סבר שמדובר במגילת אנטיוכוס.

[989] היובלים מתאים ל'ספר הברית' המוזכר בשמות כד' 7, היות ורווחות בו מילה זו לצד 'תעודה' ו'לוחות שמיים'.

[990] כך למשל ברית דמשק ה' 7-10 מוכיחה את איסור נשיאת האחיינית לפי פשט ויקרא יח' 13 בשינוי וכלל של 'ומשפט העריות לזכרים הוא כתוב וכהם הנשים', ואינה פשוט מצטטת את מגילת המקדש סו' 15-17: 'לא יקח איש את בת אחיהו או את בת אחותו כי תועבה היא' (קימרון, <u>החיבורים העבריים א'</u>, עמ' 205). הנושא מורחב בפרק 'פשט הנגלות'.

ישנו סיכוי נמוך שגם ממ"ת הינה 'ספר התורה שנית' (ראו פרק על ממ"ת).

לצידם ישנם 2 ספרים נוספים שזיהויים אינו בטוח:

- ספר ההגי/ו: כנראה אינו ספר התורה, כיוון שהוא מצוין לצידו.[991]
- מדרש התורה האחרון.[992]

כז.6.ב. <u>לעומתם, החשמונאים ביקשו לאיסוף ספרים, וכתבו מאורעותיהם בספריהם עד יוחנן</u>

החלק/שער הבא מוקדש ליחס שבין עדת קומראן לחשמונאים, אך שבפרק הקודם עסקנו ב'ספר התורה שנית' שנדחה ע"י אפרים-דורשי החלקות, חשוב לעמוד כאן על הסתירה המהותית למול גישתם ופועלם של ראשוני החשמונאים – אשר:

- חיפשו ספרים ספרים אבודים (מק"ב ב' 13-14)[993]
- פנו באגרת בתחילת מק"ב ליהודי מצרים (ייתכן ולחוניו השלישי/רביעי שברח לאחרונה לשם)
- כתבו שלושה ספרים (מק"ג מתייחס לתקופה קודמת במצרים)
- ציינו שחסר להם נביא.

ממעשים אלו ניתן ללמוד כי לפחות בתקופה של יהודה המקבי, החשמונאים אינם מתאימים להיות הנמענים של מגילות אלו.

מאידך, לפי מק"א ב' 29-33 החשמונאים ביטלו את איסור המלחמה מהיובלים נ' 12,[994] וייתכן שזה מצביע על היפרדותם ההלכתית מעדת קומראן, אם כי ייתכן ואפילו עדת קומראן החליטה לשנות הלכה זו (בדומה לקביעתה לביטול עונש המוות הפלילי – ראו <u>פרק בעניין</u>).

החשמונאים הראשונים וכתיבת מק"א מתוארכת לכל המוקדם לתחילת ימיו של יוחנן הורקנוס (בה מסתיים מק"א). השאלה המתבקשת היא מדוע אין ספרי המשך של קרבות החשמונאים, הרי הקרבות המשיכו באותה משפחה חשמונאית? לעניות דעתי החשמונאים הצדוקים קיבלו בשלב זה את הלכת עדת קומראן לצד קבלת סמכותה - כסופרים (וכבעלי רוח הקודש?) בעלי הזכות היחידה והבלעדית לכתיבת כתבי

---

[991] מוזכר בברית דמשק י' 4-6 (קימרון, <u>החיבורים העבריים א'</u>, עמ' 51), בסרך העדה א' 6-9, ובמגילת 'א. גבורות הבורא והשגחתו' (<u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 134, ש' 34).

[992] סרך היחד יח' 16-12: 'ובהיות אלה ליחד בישראל בתכונים האלה יבדלו מתוך מושב הנשי העול ללכת למדבר לפנות שם את דרכ הואהא כאשר כתוב במדבר פנו דרך □□□□ ישרו בערבה מסלה לאלוהינו היאה מדרש התורה אׄ[ש]רׄ צוה ביד מושה לעשות ככול הנגלה עת בעת וכׄאשר גלו הנביאים ברוח קודשו'.

[993] 'וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו'.

[994] לפיכך, יותר נכון לזהות את החשמונאים עם אפרים. ייתכן והמגילה הכיתתית Q264a4 ב' 8 גם אוסרת על מלחמה בשבת, ואז מחלוקת זו ברורה ועומדת, אך אם אין זה הדברים כך במגילה זו (זו השלמת ההדרה), הרי שהלכה זו חסרה בברית דמשק – וייתכן ואף בוטלה גם (במקור) לפי דעתה של עדת קומראן.

קודש (או מעין קודש), כפי שהספרייה בקומראן כוללת רק כתבי קודש.[995] זוהי גם הלכת הפרושים (גיטין ס׳ II ; תמורה יד׳ II).[996]

השאלה נוספת שמתבקשת היא, אם עדת קומראן התקרבה ואולי התאחדה עם החשמונאים, מדוע אין את ספרי המקבים בין מגילות קומראן? חוקרים סבורים שהעדרם של ספרי מקבים מספריית קומראן הם מחמת הביקורת שעדת קומראן מתחה על שלטונם.[997] הצעתי לכך היא או שאלו מאוחרים מדי, או שעדת קומראן אמנם תמכה בהם חלקית, אך אין זה אומר שהתירה להם או ראתה בהם סופרי קודש (ולאום), כי תחום זה ניתן רק לכוהני בית צדוק ובעלי בריתם.

בעוד החשמונאים הפסיקו לכתוב ספריהם, אז דווקא התחילה עדת קומראן לכתוב בגלוי (בניגוד למגילות מורה הצדק) על החשמונאים. החיבור העיקרי הוא מגילת ׳ברכה לשלום יונתן המלך׳ (ראו פרק בעניין, ולצידה המגילות המכונות טקסטים כרוניסטיים: 4Q331 - 4Q333, 4Q468e),[998] שאפשר שאלו כהמשך לספרי דברי הימים ואולי אף ליובלים, נוכח היותן מציינות את האירועים והדמויות אשר קרו במועדים שונים. אך כאן יש ייחוד של מועדים לפי לוח שנה שאינו מפורט כלל בתנ״ך (ומאידך, אין בתנ״ך גם פירוט על ברית מילה, שחיטה, חמץ, תפילין ועשרות מצוות אחרות שאותן חידש מורה הצדק). בכל אופן, כתב הקודש הבא (שהגיע אלינו) היה שילוב שעיקרו מסורות על ניצחונות בית חשמונאי, וזאת מבית מדרשם של הפרושים הראשונים: מגילת תענית. אומנם מגילת תענית כוללת עשרה ימים טובים (מתוך 35) של ניצחונות (כביכול) של הפרושים על הצדוקים, אך אלו כנראה נוספו ומאפיינים תקופה מאוחרת של דור החורבן.[999]

לסיכום הפרק: בתקופה זו של מנהיגי חשמונאי יוחנן וינאי הפסיקו החשמונאים לכתוב את ספרי המקבים, כיוון שקיבלו את הלכות עדת קומראן, שבצידם היא קבלתם סמכותם כסופרים היחידים שראויים לכתוב ספרות קודש או מעין קודש. מבין שלל ההלכות שהחשמונאים והצדוקים קיבלו בתקופה זו, שרק קובץ דוגמאות שרד לידינו בזכות זיכרונות מאוחרים של יריביהם (יוספוס וחז״ל), הלכה אחת אותנטית מתקופתם - היא ׳חבר היהודים׳ שבמטבעותיהם.

הפרושים לא קיבלו את שינוי ההלכה ע״י יוחנן והצדוקים (קדה״י יג׳ 408, 296-297), וראו בהלכותיהם (של הפרושים) קדומות. אפשר להבין דעתם ואמונתם זו של הפרושים, היות וההלכות שנהגו בשנים שלפי החשמונאים היו של אפרים המתיונים, ואלו ההלכות שהעם והם זוכרים.

---

[995] אמנם מגילה 4Q348 כונתה ׳תעודה כלכלית׳, אך בין רשימת השמות שבמלל המגילה מצוינים ואף כהן גדול, כך שכנראה גם מגילה זו אינה כלכלית, אלא כתב קודש (שמרוב קטיעותה אינה נהירה לנו).

[996] ׳דברים שבעל פה אין אתה רשאי לאומרן בכתב... ואי אתה כותב הלכות׳.

[997] למשל: דימנט, כלים שלובים, עמ׳ 319.

[998] מייקל וייז/ג׳ון קולינס כבר קרא להן ׳כרוניקה חשמונאית׳. לדיון ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ׳ 124 ; טל ונעם, מיוספוס לחז״ל א׳, עמ׳ 39-40. יש לציין גם את ספר גזירתא (מגילת תענית פ״ד, י׳. בארבעה בתמוז).

[999] למשל: הסכוליון/גמרא על משנה כה׳ שמשייכת את היום טוב יז׳ באדר (שאין סיבה במשנה סיבה לאיסור המספד) ליום מותו של ינאי יחד עם הורדוס. גם מבבלי מסכת סוטה כב׳ II קשה להבין מי הוא פרושי אמיתי וטוב, ומי פרושי מזויף: ׳אמר לה ינאי מלכא לדביתיה: אל תתיראי מן הפרושין ולא ממי שאינן פרושין, אלא מן הצבועין שדומין לפרושין׳. להרחבה ראו: נעם, מגילת תענית, עמ׳ 20 ואילך.

גדולתו של יוחנן ניכרת מכתבי יוספוס וחז"ל שמעריצים אותו[1000] (אם כי גם גינו וקינאו בו).[1001] כמו כן, מותו הטבעי מלמד שהיה מבורך וצדיק, גם בעיני הכותבים אחריו (וראו כאמור את תיאור בן סירא י' 28-27 בעניין).[1002]

כז.7. בין אפרים לפרושים-הראשונים בטהרה: חידת 'דורשי החלקות' ו'כיא בחרו בקלות'

רוב החוקרים מזהים את קבוצת אפרים-דורשי החלקות עם כת הפרושים,[1003] אבותיהם הרוחניים של חז"ל. זיהוי זה אכן מתאים משתי סיבות עיקריות:

- פשר נחום ב' 8: 'אשר בתלמוד שקרם ולשון כזביהם ושפת מרמה יתעו רבים' - קדה"י יג' 288: 'וכל כך גדול כוחם של אלה [הפרושים] אצל ההמון, שאפילו אומרים דבר נגד המלך וגם נגד הכוהן הגדול, מיד מאמינים להם'
- הפרושים/התנאים דרשו בחלקלקות (פרשנות שגויה בתירוצים דחוקים) במחלוקות נגד הצדוקים (ראו דוגמאות לצדק המעוות שמעון בן שטח ורבן יוחנן בן זכאי – בפרק על הצדוקים) ובינם לבין עצמם, וכך היא חלק מההתפלפלות ההלכתית, הדרש האלגוריה והמדרש היוצר הסוטה מפשט התורה (ראו פרקים בעניינים אלו, וכן להלן).

למרות זאת, אני בספק אם אכן הפרושים הם קבוצת אפרים-דורשי החלקות, ובפרק זה אנתח זאת בעיקר במישור ההלכתי הרחב של הטהרה:

בראש נושאי ההלכה המשותפים של הזרמים בסוף בית שני הוא: '**פרצה טהרה** בישראל' (שבת יג' II), אותה שאבו הפרושים והכתות (כולל חז"ל) מעדת קומראן. אלא שלאחר מכן חז"ל הקלו בטהרה, ופסקו למשל ש'טומאה דחויה בציבור' (פסחים כז'; עט'). האבסורד (אולי מאי-ידיעה) של מקצת הרבנים האחרונים (פני יהושע, שבת) מתרצים את סיבת השימוש בכד שמן טהור (כנס חנוכה שמובא בשבת כא' II), זאת שלמרות שהחשמונאים יצאו ידי חובה בכל שמן, גם טמא, הרי שהם הידרו במצווה.

גדליהו אלון הציעה שהיו שתי גישות: מרחיבה מול מצמצמת, שחז"ל אחזו באחרונה אך עדיין היו להם כמה אותות שנשארו מהגישה המרחיבה,[1004] בה אחזו הכוהנים והאיסיים.

מגילת המקדש ומגילות כיתתיות שונות מפרטות הלכות טהרה רבות. נזכיר בקצרה שגם טומאת המשקים, אותם חז"ל מציינים שהיא גזרת חכמים (פסחים יד'. כנראה כוונתם לעדת קומראן – ראו בפרק זיהויים

[1000] האתוס על יוחנן הורקנוס נשמר אצל יוספוס (קדמה"י יא' י' ז' 8; מלחה"י א' ב' 8): 'ניהל את המדינה באופן נעלה... הוא איחד בנפשו את שלשת הדברים המעניקים את האושר הגדול ביותר: הנהגת האומה, הכהונה הגדולה ומתת הנבואה', וחז"ל (ירושי', סוטה ט' יד'), שתואם לצוואת לוי ח' 15. חז"ל אף השאירו שמו לברכה ולתהילה (ידין פ"ד ו') למרות שנהיה צדוקי בסוף ימיו (ברכות כט'). יש הסוברים שהוא דמות המגונה (אם בכלל מרומז על גינוי דמות) במגילת טסטימוניה (לעיל הבעתי ספק לגבי התאמת טסטימוניה לאביו שמעון או ליונתן דודו), אך אם כן ישנה התאמה, הרי שיש כאן סתירה לקרבתו עם עדת קומראן.

[1001] קנאת הפרושים ביוחנן מתוארת במלחמה'י א' ב' ח' 67 ובקדמה"י יג' 288. ראו עוד: בין יוספוס לחז"ל, יוחנן ובת הקול, עמ' 243.

[1002] 'עת רעה תשכח תענוג, וסוף אדם יגיד עליו; בטרם תחקור אדם אל תאשרהו, כי באחריתו יאושר אדם; לפני מות אל תאשר גבר, כי באחריתו ינכר איש'.

[1003] ראו: דוד פלוסר, 'פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום'.

[1004] ביניהם: ספרי נשא א'; זבחים קטז' II.

כסופרים), מצוינת כבר במגילת המקדש מט׳ 7-8[1005] (ויושמה בעדת קומראן). כמו״כ, טומאת נגיעת ידיים במעשר (פרה יא׳ ה׳) מקורה בברית דמשק ??. במגילת 4Q272 יש כותרת: ׳זה משפט תורת הצרעת לבני אהרן להבדיל לצרועים׳, ולחז״ל יש מסכת נגעים.

וכן תקנות ראשוני הפרושים על גזרת טומאת ארצות הניכר, כלי זכוכית, וכלה בדיני החבורה לאכילה בטהרה והבדלה מעמי הארץ (בעיקר מתוספתא דמאי).[1006] מאלו ניכר הדמיון להלכות עדת קומראן.

כאמור לעיל, עדת קומראן היא המייסדת של ההלכה בכלל, ובפרט בעניין טהרה. ברית דמשק י׳ 10 פותחת פרשייה בכותרת: ׳על הטהר במים׳ ובה הלכות גודל המקווה,[1007] ואכן בקומראן יש את המקוואות העתיקים בעולם,[1008] כשארבעה מהמקוואות העתיקות בירושלים הן בעלי מאפיינים בנייה דומים, וחלקן כוללים 3 גרמי מדרגות.[1009] אלו התקבלו בחז״ל כ׳ארבעים סאה׳/אוצר/׳אמה על אמה ברום שלוש אמות׳ (כלים יח׳ א׳). יוחנן המטביל קרא לטבול במים חיים בירדן (הרמה הגבוהה ביותר של הטהרה גם לפי חז״ל [משנה מקוואות א׳]), כפי שנהנו עדת קומראן מהמעיין שזרם ביישוב קומראן בזמנם,[1010] ולבוא למדבר – קריאה מקבילה (או יותר סביר - מועתקת) לעדת קומראן בראשית דרכה (ראו לעיל בפרק על היווסדות העדה). לאלו יש להוסיף כי יוחנן המטביל קרא לתשובה יחד עם הטבילה,[1011] שזהו חידוש[1012] של סרך היחד ג׳ 4-5 (ומקבילה בה׳ 13-14): ׳לוא יזכה בכפורים ולוא יטהר במי נדה ולוא יתקדש בימים ונהרות ולוא יטהר בכול מי רחצ טמא טמא יהיה כול יומי מואסו במשפטי אל׳.

כז.8. <u>הוכחת נכונות היסטורית – אובדן דורשי החלקות</u>

אם נניח שתורת שתי הרוחות אינה כתיאור שמימי או תפילה (למרות שמקובלת עד היום ודיכוטומיה כזו נעשית ברוב החלוקות החברתיות), ואף אם נניח שאינה כמו תיאוריים מקראיים דומים, וכן אם נניח שאין

[1005] ראו: נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 95-100.

[1006] מסכת תוספתא דמאי א׳ ה׳: ׳אמר שלי הן חייב לעשר מעושרין הן נאמן׳; ב׳, ג׳: ׳המקבל עליו להיות נאמן מעשר את שהוא אוכל ואת שהוא מוכר ואת שהוא לוקח ואין מתארח אצל עם הארץ׳; ב׳, ט׳: ׳אמר איני מקבל עלי אלא לכנפים בלבד מקבלין אותו קבל עליו לטהרות ולא קבל עליו לכנפים אף על הטהרות אינו נאמן׳; ב׳, ב׳: ׳המקבל עליו ארבעה דברים מקבלין אותו להיות חבר שלא ליתן תרומות ומעשרות לעם הארץ ושלא יעשה טהרות אצל עם הארץ ושיהא אוכל חולין בטהרה׳; ב׳ ט׳: ׳הבא לקבל עליו אם היה נוהג מתחלה בצינעא מקבלין אותו ואחר כך מלמדין ואם לאו מלמדין אותו ואחר כך מקבלין אותו ומלמדין אותו והולכין ומקבלין לכנפים ואחר כך מקבלין לטהרות׳. ׳היה רבן גמליאל מכריז ואומר: כל תלמיד שאין תוכו כברו - לא יכנס לבית המדרש׳ (בבלי ברכות כח׳ א׳), כפי שהיו תנאי כניסה והתקדמות בעדת קומראן. חלק מתלמידי ר׳ ינאי, ראש בית המדרש בעכברא, חיו חיי קומונה. להרחבה: פוסטנברג, טהרה וקהילה בעת העתיקה.

[1007] אין בתורה חובת טבילה במקווה, אלא הוא מצוין כדבר שאינו מקבל טומאה: ׳אַךְ מַעְיָן וּבוֹר מִקְוֵה מַיִם, יִהְיֶה טָהוֹר׳ (ויקרא יא׳ 36).

[1008] בקומראן נמצאו 16 ברכות; לדעת ארכיאולוגים 5 מהם שימשו כברכות מאגרי מים, ואילו 11 מקוואות טהרה, לצד העובדה שהן קרובות לחדר הסעודה. חובת הטהרה במים בהפרדה לפי רמת הטהרה מצוינת בסרך היחד ה׳ 13-14, וגם יוספוס מתאר את טבילתם טרם סעודותיהם.

[1009] 3 גרמי מדרגות נמצאו בנוסף רק בחפירות בחברון (תל-רומיידה). ייתכן והסיבה לכך ייחוד מקווה לכוהנים. בסבירות יותר נמוכה: ׳הַטּוֹבֵל לְחֵלְיוֹן וְהֵחְזִיק לְחֵלְיוֹן, אָסוּר לְמַעֲשֵׂר. טָבַל לְמַעֲשֵׂר וְהֵחְזִיק לְמַעֲשֵׂר, אָסוּר לִתְרוּמָה. טָבַל לִתְרוּמָה וְהֵחְזִיק לִתְרוּמָה, אָסוּר לְקֹדֶשׁ. טָבַל לְקֹדֶשׁ וְהֵחְזִיק לְקֹדֶשׁ, אָסוּר לְחַטָּאת. טָבַל לָחָמוּר, מֻתָּר לַקַּל׳ (חגיגה ב׳ ו׳).

[1010] אין לארכיאולוגים הסבר על מקור המים הרבים שהגיעו באמות המים למקוואות הרבים בקומראן. משה רבינו מזכיר את ׳הַנַּחַל הַיֹּרֵד מִן הָהָר׳ (דברים ט׳ 21) שמרומז בשמות לב׳ 20: ׳וַיִּזֹר עַל פְּנֵי הַמַּיִם, וַיַּשְׁקֵ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל׳. בסרט: פענוח יציאת מצרים׳: https://www.facebook.com/watch/?v=1776724632404078 שמחה יעקובוביץ׳ זיהה את הר סיני-חורב כג׳בל חשם א-טריף (דקה 18:40-1:22:46) ובפסגתו סימנים למעיין קדום (1:22:46).

[1011] ׳יוֹחָנָן הַמַּטְבִּיל הוֹפִיעַ בַּמִּדְבָּר כְּשֶׁהוּא מַכְרִיז עַל טְבִילָה שֶׁל תְּשׁוּבָה לְשֵׁם סְלִיחַת חֲטָאִים׳ (מתי ג׳ 1-12; לוקס ג׳ 1-18; יוחנן א׳ 19-28).

[1012] מרומז בסיפור נעמן ואלישע הנביא: ׳הָלוֹךְ וְרָחַצְתָּ שֶׁבַע פְּעָמִים בַּיַּרְדֵּן וְיָשֹׁב בְּשָׂרְךָ לְךָ וּטְהָר. וַיִּקְצֹף נַעֲמָן וַיֵּלַךְ; וַיֹּאמֶר הִנֵּה אָמַרְתִּי אֵלַי יֵצֵא יָצוֹא, וְעָמַד וְקָרָא בְּשֵׁם יי אֱלֹהָיו וְהֵנִיף יָדוֹ אֶל הַמָּקוֹם, וְאָסַף הַמְּצֹרָע. הֲלֹא טוֹב אבנה (אֲמָנָה) וּפַרְפַּר נַהֲרוֹת דַּמֶּשֶׂק, מִכֹּל מֵימֵי יִשְׂרָאֵל - הֲלֹא אֶרְחַץ בָּהֶם וְטָהָרְתִּי; וַיִּפֶן וַיֵּלֶךְ בְּחֵמָה. וַיִּגְּשׁוּ עֲבָדָיו וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו וַיֹּאמְרוּ אָבִי דָּבָר גָּדוֹל הַנָּבִיא דִּבֶּר אֵלֶיךָ, הֲלוֹא תַעֲשֶׂה; וְאַף כִּי אָמַר אֵלֶיךָ רְחַץ וּטְהָר. וַיֵּרֶד וַיִּטְבֹּל בַּיַּרְדֵּן שֶׁבַע פְּעָמִים כִּדְבַר אִישׁ הָאֱלֹהִים; וַיָּשָׁב בְּשָׂרוֹ כִּבְשַׂר נַעַר קָטֹן וַיִּטְהָר׳ (מל״ב ה׳ 10-14). ראו גם: בן סירא – לד׳ 30: ׳טובל ממת ושב ונוגע בו, מה יועיל ברחיצתו׳.

סתירה בכך שבני החושך והבליעיל יכולים פשוט להצטרף לעדת קומראן, הרי שבסופו של דבר - הקללות של עדת קומראן נגד בני החושך והבליעיל התקיימו – המתייונים אבדו! :[1013]

- פשר נחום ג' 3-8 : 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פֻּשְׁרוֹ[ ] דֹּוֹרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [ ]קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם';
- ברית דמשק ז' 21 : 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב'.
- ברית דמשק כ' 13-15 : 'ומיום האסף יורה היחיד עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכזב כשנים ארבעים';
- פשר תהילים ב' 5-9 : 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע'.

ואכן כך, היסטורית, מי שנותר אלו בסוף המאה ה-2 לפנה"ס בעמ"י הם הצדוקים הראשונים, החשמונאים שנהגו כעדת קומראן, ועם ישראל שחזר בתשובה (ראו בפרקים בעניינם). לא ברור אם גם הפרושים שרדו, שכן הפרושים האחרונים כבר לא שמרו על טהרה כפרושים הראשונים. בכל אופן, כל הפרושים אינם תואמים למתיוונים, שאבדו כליל מהארץ באותה התקופה.

כז.9. <u>קבוצות הביניים המוזכרות במגילות הכיתתיות</u>

זולת שלוש הקבוצות המוזכרות בספרי המקבים : החשמונאים[1014] החסידים וה'רבים',[1015] לא ידועות לנו[1016] קבוצות ששמרו בהדיקות על מסורות התורה המפורטות והלכתיות של עדת קומראן (אמנם גם הפרושים ואחריהם חז"ל שמרו על המצוות, אך בספר זה מוצע שהיווסדותם מאוחרת לתקופה המתוארת בספרי המקבים). מתיאור שלושת קבוצות אלו בספרי המקבים, עולה שהם שמרו בעיקר על טהרה ופולחן, ולא נטו אחרי המתייוונים.

[1013] השוו : 'וְהִשְׁאַרְתִּי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֲלָפִים כָּל הַבְּרְכַּיִם אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לַבַּעַל וְכָל הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא נָשַׁק לוֹ' (מל"א יט' 18).

[1014] כדי להבחין בין הספרים למשפחת חשמונאי, השתמשתי לספרים בכינוי האקדמאי המקובל : 'מקבים' (ובקיצורים), ולמשפחה : 'חשמונאים' (אף שמקור שמם זה אינו בטוח). יש לציין שאפשר שהכינוי העברי ליהודה היה : "מכבי" (עם כ'), היות והספרי החשמונאים שרדו רק בגרסה היוונית, כך שאין אנו יודעים כיצד היה איות שמו העברי במקור.

[1015] בספרי מקבים יש גם אזכורים שונים למונח, אך כמו בדניאל (מזכיר את מונח 'רבים' 17 פעמים), אך קשה להכריע אם הכוונה לקבוצה מסוימת או לתיאור של כמות גדולה מעמ"י. דניאל, אך קשה להכריע אם מתכוון לקבוצה מסוימת או בתיאור של כמות גדולה מעמ"י; במגילות קומראן שאלה זו נפתרת, כינוי זה ניתן לעדה בהרכבה המורחב ו'הרבים' (עם ה' הידיעה) מוזכרים 74 פעמים. השוו : אגרת ראשונה לקורינתים יא' 14-17, איגרת אל הרומים יב' 4-5 ; משנה קידושין ד' 5, ירושלמי קידושין פ"ד ה"ה, עו' ע"א, יבמות פו' II ; מלה"י יב' 146.

[1016] אמנם יש מדרשים, כגון : 'בגדי עם הארץ מדרס לפרושין. בגדי פרושין מדרס לאוכלי תרומה. בגדי אוכלי תרומה מדרס לקודש. בגדי קודש מדרס לחטאת' (משנה חגיגה ב' ז') ; 'לא גלו ישראל עד שנעשו עשרים וארבע כיתות של מינים' (משנה ירושלמי סנהדרין י' 5) ובמיוחד 7 כתות של צדיקים ((אבות דברי נתן נו"א פל"ז, מהד' שכטר עמ' 109 ; נו"ב פמ"ה, עמ' 124. משם כנראה העתיק ת"י לזכריה ד' 2, קטע 144 [א]), אך אין להם תיארוך ושיוך, וקשה להקדים לתחילת ימי החשמונאים.

במגילות קומראן מתוארות שתי קבוצות[1017] ששינו את עמדתם ואת פעילותם ומכונות כאן בשם כולל כ'קבוצות ביניים'. להלן הצעות קצרות וחלופיות (הן לאלו שהוצעו כבר מקודם) לזיהויים:

'בית פלג': קבוצה זו עזבה את ירושלים לפי ברית דמשק כ' 20: 'בית פֹלג אשר יצאו מעִיר הקדש וישענו על אל בקץ מעל ישראֹל ויטמאו את המקדש ושבו עֹוד אל דֹרך העם בדברים מעט[ים'. עזיבה זו היתה כנראה יחד או בימים שעדת קומראן עזבה, ולאחר מכן קבעה שהוא טמא בעיניה[1018] (או שהגדירה לעצמה שהמקדש טמא בעיניה), ובסוף הסתפחה לקבוצה נגדית אחרת - 'מנשה'.[1019]

מוצעים ארבע קבוצות חלופיות לזיהוי בית פלג (עם מעט נימוקים בהערות השוליים): החסידים;[1020] בית חוניו הרביעי שבמצרים;[1021] החשמונאים;[1022] הרבים.

קבוצה נגדית נוספת היא **'בית אבשלום'**: קבוצה זו לא נטלה יוזמה ואמירה מוצהרת נגד הקבוצה היריבה לעדת קומראן: 'פשרו על בית אבשלום ואנשי עצתם אשר נדמו בתוכחת מורה הצדק ולוא עזרוהו על איש הכזב' (פשר חבקוק ה' 11-9). היות שכך ציפו מהם עדת קומראן, ההנחה שבית אבשלום היו לפני למחלוקת זו כן קרובים לעדת קומראן. אם כך, הרי שאפשר שהחשמונאים הם שלא עזרו לרצח 60 החסידים ע"י אלקימוס ובאקחידס (מק"א ז' 17-10), אם כי הרצח קשה מהשתיקה, והיה מצופה שהרצח יתואר במגילה, ולא רק מחדל השתיקה. לחלופין, בית אבשלום הוא הצדוקים, כיוון שהצדוקים היו קרובים בהיבט ההלכתי לעדת קומראן, ועדת קומראן התאכזבה מהם בהמשך (באופן שאינו ידוע, אך כנראה שהיתה תקופה שבה עדת קומראן היתה מחוץ לירושלים ואילו הצדוקים שהו או אפילו הנהיגו בבירה). תיעוד מאוחר שבמגילת תענית אולי משמר מחלוקות מעין אלו בהם הצדוקים מובכים בשתיקות אי-תגובתם[1023]/ידיעתם[1024] לתוכחות יוחנן בן זכאי (ראו פירוט בפרק על הצדוקים).

[1017] בפשר חבקוק א' 16 – ב' 10 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 246) מוזכרים עוד שלוש קבוצות ('הבוגדים עם איש הכזב', 'הבוגדים בברית החדשה', 'הבוגדים לאחרית הימים'), שלא אנתחם כאן, בהנחה שהם נכללים בשתי הקבוצות הביניים. השוו: 'כן כל האנשים אשר באו בברית החדשה בארץ דמשק ושבו ויבגדו ויסורו מבאר מים החיים, לאֹ יחשבו בסוד עם, וֹבכתבֹם לא יכתבו' (ברית דמשק ט' 33-35 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 18-19]).

[1018]. אשל ניתח כמקור זה (בניגוד למקור הבא) כחיובי, אך אין הכרח שכך. השוו: ישעיה מח' 2-1.

[1019] "[פוט ולובים היו בעזרתך]' (נחום ג' 9) פשרו הם רשע[י מנש]ה בֹית פלג הנלוים על מנשה' (פשר נחום ד' 1). ההנחה שב"ד קודמת לפשרים. אם ההדרה נכונה, הרי שמכאן בית פלג אינם קבוצת ביניים, אלא קבוצת קצה קיצונית – הרשעית יותר ממנשה. תיאורים קרובים על בגידה יש בפשר חבקוק א' 16; ברית דמשק יט' 33-כ' 1.

[1020] תחילה הצטרפו ליהודה המקבי כקבוצה נפרדת (לפי מק"א ז' 16-13 סברו בנאיביות שאלקימוס לא יפגע בהם, למרות שיהודה המקבי לא האמין לו), ובסוף הסתפחו ליהודה המקבי מאוחדים כקבוצה אחת (במק"ב ידי 6 טוען אלקימוס שהחסידים גורמים צרות למלכות ושיהודה המקבי הוא מנהיגם).

[1021] כאשר נקראים חזרה בתחילת מק"ב ע"י החשמונאים, הם אכן חזרו (או כבר חזרו והאיגרת באה להציג זאת כרקע והצדקה), תוך שניסיונות השכנוע כללו הצדקה של רמת טהרה ואף תיאורי אש התמיד שעברה במסורת בין גולי בית ראשון (מק"ב א'). על בית חוניו ראו בפרק נפרד על כך.

[1022] ברין, פשר חבקוק, אימצה את הצעתו של החוקר דופון שומר – שבית פלג הם החשמונאים. זיהוי זה קשה לפי 3 סיבות: שהחשמונאים הם קבוצה משנית שהסתפחה לקבוצה אחרת – מנשה (בין אם הם הצדוקים ובין אם הם המתייוונים); אם הסתפחו למנשה כצדוקים, סותר את מגילת 'תפילה לשלום יונתן המלך' שמיוחסת לאלכסנדר ינאי (אלא אם תקופות שונות או שהובאה מבחוץ), נראה שהצדוקים היו קבוצה קטנה ומשנית מבית חשמונאי, ושנוסדו כרונולוגית לפני בית חשמונאי; אם הסתפחו למנשה כמתייוונים, הרי שהחשמונאים המשיכו לשלוט והמגילה היתה מתוקנת. הקושי ההפוך – שבית פלג הם הצדוקים שנטמעו בחשמונאים (מנשה), יותר מצומצם, ומשאיר רק את בעיית מגילת 'תפילה לשלום יונתן המלך'.

[1023] 'ב. מן תמניא ביה ועד סוף מועדא אתותב חגא דילא למספד ודילא להתענאה: ... אמר לו: בכך אתה מוציאניז'; 'יב. בעשרין וארבעה ביה תבנא לדיננא: ... אמר לו: בכך אתה מוציאניז'. ורד נעם, מגילת תענית, עמ' 177, טוענת שזו תוספת מלאכותית.

[1024] 'י. בארבעה בתמוז עדא ספר גזרתא, די לא למספד: מפני שהיה כתוב ומונח לצדוקים ספר גזרות: אלו שנסקלין ואלו שנשרפין אלו שנהרגין ואלו שנחנקין. וכשהיו יושבין ואדם שואל ומראין לו בספר, אומר להם, מנין שזה חייב סקילה וזה חייב שרפה וזה חייב הרגה וזה

גם בית שמאי אפשרית לקבוצת ביניים, על כך יפורט בפרק נושא שמה בהמשך.

כז.10. <u>סיכום יחסה של עדת קומראן לחוטאים ולמי שאינו חבר העדה - ליריב (היהודי)</u>

אחת הגישות המורכבות בחיים בתורניים היא - כיצד להתייחס למי שאינו שומר על תורה ומצוות, קרי – חוטא. כמובן שיש לחלק שאלה זו בין מי שחוטא כדרך אידיאולוגית עד "להכעיס" (הגדרה הלכתית) לבין מי שעושה זאת מחוסר ידיעה כ"תינוק שנשבה" (הגדרה הלכתית), וכן סוג החטאים ועוצמתם, והאם יש להוכיח או להתעלם עד להתרחק. בצד הסנגורי דורשים שיש לשייך את הרע לחטא ולא לחוטא (כמדרש חז"ל שיש להתפלל לכליונה של הרישעות ולא של הרשע [ברכות י"]), ולפי ר' נחמן מברסלב אף לחפש זכות על הרשע (ליקוטי מוהר"ן רפב').

לפיכך, לכאורה יש כמה אפשרויות התייחסויות לחוטאים. הנה חלוקה גסה לפי מקורות שונים:

1. לפי פשט התורה: יש להתייחס לחוטאים בעצימת עיניים ולימוד זכות, וכן להוכיח.
2. לפי וצוואות השבטים: יש להתייחס לחוטאים בעצימת עיניים ולימוד זכות, לא להוכיח.
3. לפי חסידים: עליך לאהוב אך להתרחק.
4. לפי נביאי הנ"ך: שנאו החוטאים, התרחקו מבני העוול, והוכיחו אותם (כשופר הרם קולך).
5. לפי ספר משלי ועדת קומראן: שנאו החוטאים, התרחקו מבני העוול, ולא הוכיחו אותם.

בכתבים המוקדמים לעדת קומראן (קבוצות 1-3) ניכרים ביטוי האהבה והסנגור על כל אדם (כולל נכרים, זולת בחלק מהיובלים), ובעיקר בצוואות השבטים ו<u>דברי גד החוזה</u>. לעומת זאת, בתקופת הייסוד של עדת קומראן, בכתבים של מורה הצדק, ניכרים ביטוי היריבות והגנאי נגד החוטאים בעם, שהם רוב עם ישראל. כיצד זה ייתכן?:

- צוואות השבטים מתייחסות לתקופה הקודמת לעם ישראל. עם זאת, גם צוואת אשר ד' מציין את החשיבות של אי-צביעות וביחס למי שחוטא.
- בספרי תהילים ומשלי רווחים אמירות להתרחק מהחוטאים.[1025]
- תקופת הייסוד של עדת קומראן היתה קיצונית בכמות ואופי ההתייוונות של רוב העם.
- עדת קומראן אפשרה להיכנס למחנותיה, וכך ביצעה הליך של הצטרפות חברים חדשים.
- שיקולים נוספים של טהרה וקדושה של עדת קומראן (כמפורט בפרק על התבודדותה).

חייב חניקה, לא היו יודעין להביא ראיה מן התורה.' ; 'יב. בעשרין וארבעה ביה תבנא לדיננא: בימי מלכות יון היו דנין בדיני הגויים. וכשגברה ידם של בית חשמונאי בטלום, חזרו לדון בדיני ישראל. אותו היום שבטלום עשאוהו יום טוב. שהיו הצדוקין דנין בדיניהם לאמר: הבת יורשת עם בת הבן. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: מנין לכם? ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה' ; 'יט. בעשרין ושבעה ביה תבת סלתא למסק על מדבחא: מפני שהיו הצדוקין אומרין: אוכלין מנחת בהמה. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: מנין לכם? ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה' ; 'כד. בעשרין ותמניא בטבת יתיבת כנשתא על דינא: מפני שהיו הצדוקין יושבין בסנהדרין ינאי המלך, ושלמינון המלכה יושבת אצלו, ולא אחד מישראל יושב עמהם חוץ משמעון בן שטח. והיו שואלין תשובות והלכות, ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה'. עוד על מגמתו יחד עם שמעון בן שטח – ראה בפרק על הצדוקים.

[1025] תהילים א' 1: 'אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא יָשָׁב'; משלי ט' 8: 'אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ' (משלי ט' 8); 'אַל תַּעַן כְּסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן תִּשְׁוֶה לּוֹ גַּם אָתָּה. עֲנֵה כְסִיל כְּאִוַּלְתּוֹ פֶּן יִהְיֶה חָכָם בְּעֵינָיו' (משלי כו' 4-3); 'עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד עִם גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם. עִם נָבָר תִּתָּבָר וְעִם עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל' (שמ"ב כב' 27-27; תהילים יח' 16-17); 'חָבֵר אָנִי לְכָל אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פִּקּוּדֶיךָ' (תהילים קיט' 63), לבין: 'הֲלוֹא מְשַׂנְאֶיךָ יי אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט' (תהילים קלט' 22).

אחת ממצוות התורה המפורסמות היא 'וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ' (ויקרא יט' 18). זו הודגשה (בתיאורים דומים) בצוואות השבטים, בנביאים (למשל זכריה ח' 17: 'וְאִישׁ אֶת רָעַת רֵעֵהוּ אַל תַּחְשְׁבוּ בִּלְבַבְכֶם'), בנצרות ור' עקיבא (ספרא על הפסוק; ירושלמי נדרים ט' ד').[1026] אך אחת השאלות הקשות ביותר ביהדות, מאז ועד היום, היא האם יש לאהוב פחות, ואפילו לשנוא (שזה איסור בפסוק 17 הקודם),[1027] יהודים השונים באופן שמירת מצוותיהם או אמונתם? יסוד לתשובה זו ניתן ע"י דויד המלך, שמחלק בין: 'חָבֵר אָנִי לְכָל אֲשֶׁר יְרֵאוּךָ וּלְשֹׁמְרֵי פִּקּוּדֶיךָ' (תהילים קיט' 63) לבין: 'הֲלוֹא מְשַׂנְאֶיךָ יי אֶשְׂנָא וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָטֵ' (תהילים קלט' 22), אך גם היישום של פסוק זה קשה ואפור לזיהוי קבוצות ופעולות שונות.[1028]

בתורה ישנן מצוות לשונאים ואויבים בתוך העם (שמות כג' 5;[1029] משלי כד' 17),[1030] מהן ניתן להסיק שהמונח 'לְרֵעֲךָ' בפסוק 18 לעיל, מכוון בצמצום.

כז.11. <u>שנאה חביוה ללא נקימה ונטירה לעומת רדיפת עת קומראן ע"י מתנגדיהם:</u>

לכאורה עדת קומראן הקלו בשנאת מי שרחוק מהם אידיאולוגית ופוליטית (לדעתי כאמור אלו המתיוונים למיניהם), אך הגדילו באהבת קרוביהם. עם זאת, השנאה של עדת קומראן שונה מהפסוק המרכזי המאפיין את דויד המלך (תהילים קלט' 22); הם, בניגוד אליו, הסתירו את שנאתם: 'ואלה תכוני הדרך למשכיל בעתים האלה לאהבתו עם שנאתו: שנאת עולם עם אנשי שחת **ברוח הסתר** לעזוב למו הון ועמל כפים כעבד למושל בו וענוה לפני הרודה בו' (סרך היחד ט' 21-24), והכתבים הכיתתיים של מורה הצדק (קבוצת מגילות 4 שבה יריביהם מגונים ומקוללים) הם חיבורים פנימיים של עדת קומראן, שאינם אמורים להגיע לכל אדם שמחוץ לעדה. המכילתא דורשת[1031] ואבות דרבי נתן טו' 5: 'ואם עושה מעשה עמך אתה אוהבו, ואם לאו אי אתה אוהבו'.

עדת קומראן לא מימשה רוע ונקמה נגד יריביהם בעם ישראל: 'לא אשיב לאיש גמול רע, בטוב ארדוף גבר, כי את אל משפט כל חי, והוא ישלם לאיש גמולו' (סרך היחד י' 17-18),[1032] שלו יסודות מקראיים,[1033] ובפרט

[1026] דרשה על ההר ז' 12; הבשורה על פי מתי יט' 19; הבשורה לפי מרקוס יב' 31; *אל הרומים יג' 9*, ובמקביל אמר דרשה דומה על דרך השלילה: 'מה ששנוא עליך, אל תעשה לחברך' (שבת לא', כנראה קיבל מסורתה מ<u>טוביה</u> ד' 15 [נוסח קצר]: 'בני! שים לבך לכל מעשיך. ואשר תשנא לנפשך - לא תעשה לאחרים') או מפתיחת צוואת נפתלי (בנוסח Oxford, Bodleian Library, d.11 ([2797])): 'לא הוא צריך לכל בריה אלא כל בריות עולמו צריכין לו, אבל לא תוהו יצר לעולמו אלא כדי שייראו מלפניו ושלא יעשה איש לרעהו מה שלא רצה לנפשו'.

[1027] 'לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ, הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת עֲמִיתֶךָ וְלֹא תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא' (ויקרא יט' 17).

[1028] האם בעלי דעות פוליטיות שונות נכללים בהיתר ואף מצווה השנאה ומריבה הזו? האם אתאיסטים גם נכללים, או רק אלו שמבצעים פעולות כאלו 'להכעיס'? מה לגבי אלו ששונאים את הדת והחרדים? מה לגבי אלו שחוקרים את הדת ומקורנים את האמת והאמונה ממנה? ומה לגבי דתיים טיפשים שעליהם נאמר 'אַל תּוֹכַח לֵץ פֶּן יִשְׂנָאֶךָּ הוֹכַח לְחָכָם וְיֶאֱהָבֶךָּ' (משלי ט' 8) – איך אפשר לאהוב אותם ולהתקרב אליהם אם לא כדאי להוכיח אותם ('כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יי יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת בֵּן יִרְצֶה' [משלי ג' 12], ואף אם אין ללמוד מה' שהוא המוכיח ולא אנחנו, עדיין יש ללמוד שההוכחה הינה חלק מאהבה, ומאידך: 'וְעַל כָּל פְּשָׁעִים תְּכַסֶּה אַהֲבָה' [משלי י' 12])?

[1029] 'כִּי תִרְאֶה חֲמוֹר שֹׂנַאֲךָ רֹבֵץ תַּחַת מַשָּׂאוֹ וְחָדַלְתָּ מֵעֲזֹב לוֹ עָזֹב תַּעֲזֹב עִמּוֹ'.

[1030] 'בִּנְפֹל אויביך [אוֹיִבְךָ] אַל תִּשְׂמָח'. ההנחה מדבר על אויבים אישיים, דהיינו יריבים, שכן לאויבי העם יש שירות בתנ"ך (והמדרש הביקורתי מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים שירה לפני? !" [סנהדרין לט' II; מגילה י' II] הינו מדרש יוצר שגוי).

[1031] <u>מַסֶּכְתָּא דְשִׁירָה בְּשַׁלַּח פַּרְשָׁה ו'</u> (שמות טו' 7); ספרי דברים (לב' 41) פרשת האזינו פיסקא שלא' מציין לשנוא את המינים חסרי האמונה.

[1032] להלן פירושו של ליכט, מגילת הסרכים, עמ' 219: 'גם לרשע אגלה תמיד יחס אוהד; שכן סומך הוא על נקמת האל, כפי שהוא מפרש בהמשך דבריו'. עיקרון זה התרחב בנצרות (אם כי בהתנהגותה הלאומי דווקא פעלה רבות הפוך) אשר ידועה בביטויים כאוהבת ומחבקת את האויב ללא תנאי, כמתן הלחי השנייה (הבשורה על-פי מתי ה': 'אל תתקוממו לרשע, והמכה אותך על הלחי הימנית, הטה לו גם את האחרת'). ייתכן שגם לזה מקור מקראי: 'יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי, יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה' (איכה ג' 30), ודעות כאלו בחז"ל, כגון: 'הנעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבים עושים מאהבה ושמחים ביסורים עליהם הכתוב אומר "וְאֹהֲבָיו כְּצֵאת הַשֶּׁמֶשׁ בִּגְבֻרָתוֹ" (שבת פח' II). פלוסר, מגילות מדבר יהודה, עמ' 67, הציע ששת הפרקים הראשונים של תורת יג' השליחים קרוב מבחינה ספרותית לטור' ג' בסרך היחד), והעדפת הזונות והמוכסים (מתי כא' 28-32. אם כי הדבר תלוי באמונתם שמקביל לתשובתם).

[1033] זהו כנראה גם המשמעות של הפתגם של דוד המלך: 'כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בָּךְ' (שמ"א כד' 13). הלשון הושפעה אולי מתהילים לח' 21: 'וּמְשַׁלְּמֵי רָעָה תַּחַת טוֹבָה יִשְׂטְנוּנִי תַּחַת רדופי [רָדְפִי] טוֹב'.

דרשה בברית דמשק ט׳ 5 : ׳ואין כתוב כי אם נוקם ״לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאֹיְבָיו״ [נחום א׳ 2]׳, וכך דרשו חז״ל בבראשית רבה נה׳ ג׳ ובקוהלת רבה ח׳ ד׳.[1034]

כח. החשמונאים הראשונים הלכו בעקבות עדת קומראן, ונהיו צדוקים, והתנגדות הפרושים לשניהם

כח.1. <u>להלן עיקרי המהלכים כפי שיוצגו בחלק/שער זה :</u>

- החשמונאים הראשונים ביצעו 3 פעולות אלו בעקבות עדת קומראן : ירידה/בריחה למדבר, מתנדבים לתורה, בקשת ׳צדק ומשפט׳ עם משפחותיהם.
- בקרבות החשמונאים יש קרבה גבוהה למגילת המלחמה (או״ח) ; החשמונאים חפשו ספרים שאבדו, העריצו את ה׳חסידים׳ שמזוהים עם עדת קומראן, ביקשו נביא, ויישמו את נבואת עדת קומראן : ׳וכ[כלות] נ[פצ יד עם הק]דש תכלינה] כל אלה יֹשׁוֹבוּ בְנֵי[ישראל]׳ (4Q248 שורות 9-10).
- יוחנן הורקנוס : התקין טבעות המקדש כהלכת מגילת המקדש ; שמר את חג השבועות ביום ראשון ; התקין ממשלת ׳חבר היהודים׳ כהלכת מגילת המקדש וברית דמשק.
- ינאי : עדת קומראן כתבה לו מגילת ׳ברכה לשלום יונתן המלך׳, וכן כתבה באופן חופשי שמות פוליטיים ללא חשש – כבמגילות מורה הצדק ; צאצאי בית חוניו מבני צדוק הכוהנים ממצרים סייעו לו ; ימיו הם הגאולה לפי מועד 490 שנה.
- החשמונאים היו מונוגמיים כעדת עדת קומראן ; הצדוקים נהגו בשלוש הלכות לפי הוראת ממ״ת ; הסנהדרין היתה צדוקית והשרים הנכבדים היו צדוקים.[1035]

למרות רצף אירועים חיובי זה בין עדת קומראן לחשמונאים, ועל כך יש להוסיף טענות חיוביות אחרים המפורטות בספר זה ביניהם, חוקרים סבורים שהיתה עוינות בין עדת קומראן לחשמונאים, וכבר ביטלתי את ניסיון תירוץ החוקרים כי מגילת ׳ברכה לשלום יונתן המלך׳ הובאה מבחוץ (שהרי הם קנאים באמת ונגד יריביהם, היא כוללת מזמור חיצוני קנד׳ ששרד רק בקומראן, ועוד), אך כעת עליהם גם להסביר את המועד החיובי של גאולת ה-490 שנה שנופל בתחילת מלכותו של ינאי. חנן אשל בעצת באומגרטן הציע שסופר מגילה זו (עתידות היובלים 4Q390) ניסה לעודד את מתנגדיו של ינאי לצאת למאבק נגדו, ולפיכך כתב החיבור שמוכיח שקרבה השעה שהחשמונאים ירדו מעל בימת ההיסטוריה.[1036] גם אם היה מקום לקבל טענה שכזו, הרי שאינה נותנת דעתה לרצף האירועים לעיל, ובפרט למגילות המצביעות על מועד גאולה זה.

[1034] ׳כָּךְ אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם הָא כָּתַבְתָּ בְּתוֹרָתְךָ (ויקרא יט׳ 18) : ״לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר״, וְאַתָּ נוֹקֵם וְנוֹטֵר. אָמַר לְהוֹן, לְיִשְׂרָאֵל לֹא אֶטֹּר, דִּכְתִיב (תהלים קג׳ 9) :״ לֹא לָנֶצַח יָרִיב וְלֹא לְעוֹלָם יִטּוֹר״, אֲבָל לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים (נחום א׳ 2) : ״נֹקֵם ה׳ לְצָרָיו וְנוֹטֵר הוּא לְאֹיְבָיו״. אָמַר הִכְתַּבְתִּי בְּתוֹרָתִי : ״לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ״, אֲבָל נוֹקֵם אַתָּ לְעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר לא׳ 2) : ״נְקֹם נִקְמַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל״, לְקַיֵּם מַה שֶׁנֶּאֱמַר : ״בַּאֲשֶׁר דִּבַּר מֶלֶךְ שִׁלְטוֹן״׳; ׳רבי אבין פתח : ״כאשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה״ (קהלת ח׳ 4) אמר רבי אבין : [משל] לרב שמצווה לתלמידו ואומר לו : אל תלווה בריבית, והיה הוא מלוה בריבית! אמר לו : רבי, אתה אומר לי אל תלוה בריבית ואת מלוה בריבית? אמר לו : אני אמרתי לך אל תלוה בריבית לישראל אבל לאומות הלווה, שנאמר ״לנכרי תשיך״ וגו׳ (דברים כג׳ 21), כך אמרו ישראל לפני הקב״ה : רבון כל העולמים כתבת בתורה ״לא תקם ולא תטר״ (ויקרא יט׳ 18) ואתה : ״נוקם ה׳ ובעל חימה, נוקם ה׳ לצריו ונוטר הוא לאויביו״! (נחום א׳ 2) אמר להם הקב״ה : אני כתבתי בתורה ״לא תקם ולא תטר״ לישראל, אבל באומות : ״נקם נקמת בני ישראל״ (במדבר לא׳ 2)׳.

[1035] בסכוליון על מ׳ תענית י׳ מצוין שבתקופה זו היתה צדוקית ; השרים לפי קדמה״י יג׳ 411.

[1036] אשל, המדינה החשמונאית, עמ׳ 121.

כח.2. שימושי החשמונאים הראשונים במסורות ממגילת המלחמה (אור וחושך)

התקופה המשמעותית והמהפכנית ביותר בהיסטוריה היהודית שלאחר התנ"ך, היא 40 השנים במאה השנייה לפנה"ס, בה חלה הפיכה מהתייוונות קשה, לתשובה של עם ישראל, לצד ניצחונות צבאיים ניסיים.[1037]

החשמונאים ציינו את חוסרם לנביא בקרבם,[1038] הם תרו ואספו ספרים אבודים (מק"ב ב' 14-13).[1039] זאת, בניגוד לכת היריבה - אפרים שדחתה את 'ספר התורה שנית' שעדת קומראן שלחה אליה (ראו פרק בעניין, וכן 'התורה אשר שלח אליו' [פשר תהילים ד' 9-8]).[1040]

חיזור אחר חסידים, נביאים וכוהנים, לצד איסוף הספרים מתקשר לעובדה כי ספריית עדת קומראן היתה הספרייה היחידה בישראל בתקופה (וכנראה מאות שנים לאחר מכן: "תקופה הדממה"), שהיא מתאימה באופיה התורני לספריית בית המקדש (שהובהרה מירושלים לקומראן, ובפרט מגילת הנחושת שכוללת תיאורי המקדש [שחלקה שוכתב למשנת מסכת כלים שנמצאה בימי הביניים])[1041] וכן מאפיינת את הכהונה הגדולה (ראו עוד בפרק על סופרים ובפרק על עיר כוהנים).

וכך בפועל, נראה שאכן יהודה המקבי אימץ מסורות ממגילת המלחמה (מכונת גם 'בני-האור נגד בני החושך') בקרבותיו. להלן כמה הקבלות מרתקות לפי ראסל גמירקין:[1042]

- חזרת בני האור מגלות המדבר לירושלים ושליטה בה (מה"מ ג' 11; ז' 3-4; ה' 2);
- מלחמת החשמונאים בששת השנים הראשונות תואמת למה"מ ב' 9;[1043]
- קרבה בתוכן ובסגנון של נאומי המלחמה של יהודה המקבי ובתפילות ההודיה לאחר הניצחון (ראו בפרק בעניין);

[1037] להרחבה על עיקרון קידוש השם באמצעות 'מעטים נגד רבים', ראו: בר-אילן, דברי גד החוזה ה' קכח', עמ' 190. עם זאת, עיקרון זה אינו מופיע במגילת המקדש, אלא אדרבא, בטור נח' יש אף סדרי כוחות הגיוניים לפי קושי המלחמה.

[1038] מק"א ד' 47-42: 'ויבחר כוהנים תמימים, חפצים כתורה, והם טיהרו את המקדש ונשאו את אבני השיקוץ אל מקום טמא; ויועצו על אודות מזבח העולה המחולל, מה יעשו לו; ותיפול להם עצה טובה להורסו, לבל יהיה להם לחרפה, כי טימאוהו הגויים, ויתצו אותו; ויניחו את האבנים בהר הבית, במקום מתאים, ער אשר יבוא נביא ויורה על אודותן'; ט' 27: 'ותהי צרה גדולה בישראל, אשר כמוה לא הייתה מן היום אשר לא נראה להם נביא'.

[1039] 'וגם בכתובים ובזיכרונות מימי נחמיה מסופרים אותם דברים, ועל כך שהוא הניח את היסוד לספריה וכינס את הספרים על אודות המלכים והנביאים ואת אלה של דוד וגם איגרות מלכים בדבר הקדשות. וכך גם אסף את כל (הכתבים) שנתפזרו בשל המלחמה שהייתה לנו, והם אצלנו'.

[1040] החיבורים העבריים ב', עמ' 303. הפסוקים בקושי שרדו ולהלן בהדרה: 'צופה רשע לצדיק ומבקש [להמיתו י]' [ולא יעזבנו בידו ו]לוא ירשיענו בהשפטו. פשרו על הכוהן הרשע אשר צ[פה למור]ה הצד[ק ובקש] להמיתו [על דברי החו]ק והתורה אשר שלח אליו ואל לוא יעז[בנו בידו] ולוא [ירשיענו ב]השפטו ולו שלם [אל את] גמולו לתתו' (שורות 7-9).

[1041] המגילות הבולטות להשערה זו הן המקראיות, הקדמוניות, לוחות משמרות הכהונה והלכות כוהנים. השערת הספרייה מירושלים טען פרופ' קרל היינריך רנגסטורף מאונ'ינסטר ב-63', ובשנות ה-80 הצטרפו נורמן גולב, יזהר הירשפלד, יצחק מגן, יובל פלג, ורחל אליאור. עיקר טענותיהם שרשימת האוצרות שבמגילת הנחושת יכלה להיכתב רק בירושלים, בשל אופי המקומות והאוצרות הרשומים בה. במגילות יש מגוון רב של רעיונות סותרים, מה שמראו שהן לא נכתבו כולן בידי אותה הכת. כמות של כ-150,000 מילים בכ-15,000 כתבי יד שונים ובכ-250 חיבורים חדשים (לא כולל מאות מגילות ותהילים נוספים שהעיד הפטריארך טימותיאוס הראשון שנמצאו ליד יריחו במאה ה-8 לספירה, שכנראה קשורים לעדת קומראן וספרייתם) מעידים רק העתקי סופרים של טקסטים דתיים שונים - כשאריות מספריות, ושהן לא נכתבו קרוב למקום שנמצאו בו. מגוון כזה של מגילות יכול היה להגיע רק מהמרכז האינטלקטואלי והדתי הראשי בתקופה זו - ירושלים.

[1042] להרחבה: Russel Gmirkin, The War Scroll, the Hasidim, and the Maccabean Conflict

[1043] ראסל, רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה, הערה 10. אך רב הנסתר על הגלוי בשש שנים הראשונות, ראו: שצמן, או"ח: היבטים צבאיים, עמ' 346.

- 'מלחמת אל', נקמת אל', 'ריב אל', 'גמול אל' במגילת המלחמה (טורים ג'-ד') - 'וגם את אלעזר, ולאחר שקרא בספר הקדוש ונתן את הסיסמה 'עזרת האלוהים'[1044] הוא עצמו הנהיג את היחידה הראשונה והתנפל על ניקנור' (מק"ב ח' 23); 'לאחר שהפיץ בין אלה אשר עמו את הסיסמה 'ניצחון של אלוהים' הוא התנפל בלילה...' (מק"ב יג' 15).
- שימוש בשמות האל/מלאכים (מה"מ ג'-ד' - מק"ב ח' 23; מק"ב יג' 15);
- עזר של מלאכים כלוחמים ובחרבם;[1045]
- שימוש בחצוצרות (מה"מ ז' 12 ועד ט' 9 - 5 אזכורים במק"א);
- עמים שנלוו ליוונים-הסלווקים (מכונים 'כיתי-אשור' במגילות):[1046] אדום, מואב, עמון ופלשתים (מה"מ א' 1-3),[1047] עם העופות שבחָנוֹךְ צ'; מפלת האויב (סוף טור יז' – יח' 8)
- ייתכן שגם חלוקת הצבא הנלחם בחזית הקרב לבין השומרים על הערים והגבולות לפי מ' המקדש נח' 1-17, היא המקור לדרכם הדומה של החשמונאים (מק"א ה' 17-19, 55-62);
- אי-לחימה בשנת שמיטה (ב' 8-9).[1048]

לצפייה בתמונה של מגילת המלחמה יא-יב:

https://drive.google.com/open?id=1lUyreJmhJ0PBVZ1W2SbYUlpFMIiCJWN2

לדעתי פשר ישעיהו א' (4Q161, החיבורים העבריים ב', עמ' 263-264) המתארת מפלת הכיתאיים - מכוונת לניצחון החשמונאים, אך חוקרים סבורים שמתארת את מפלתו של תלמי לטירוס מפני אלכסנדר ינאי וקלאופטרה השלישית, שגם זו אפשרית (ואפשר שזה גם יישום חוזר).

בהקשר המלחמה יש לציין את יוחנן האיסי שכיהן כשר צבא בימי המרד הגדול (מלחה"י ב' 567). היות איסי זה שר צבא מלמד כמה היו מעורבים ומשפיעים האיסיים, ופועל יוצא שהיה בידם גם ידע ומה רוח של מלחמת בני האור נגד בני החושך, אך הלכותיו לא שרדו מחוץ לקומראן. נזכיר את מדרש גם חז"ל המדרש: "וְחֹשֶׁךְ עַל פְּנֵי תְהוֹם" וחושך – זו גלות יון, שהחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהן' (בראשית רבא ב' ד'), אולי ממשיך את מסורת זו של מגילת בני האור נגד בני החושך – היוונים והמתייוונים.

הצעתי שמגילת המלחמה הינה תיאור אוטופי של מלחמת אחרית הימים, אך קרבות החשמונאים מהווים יישום חלקי שלה, כפי שיהודה המקבי הינו יישום חלקי של 'האיל בעל הקרן הגדולה' (חָנוֹךְ צ' 9-16) – כמפורט להלן:

[1044] ביטוי זה קיים גם בדברי גד החוזה ו' קלו'.

[1045] המלאכים מצטרפים למלחמה בזכות שמירת הטהרה: 'וכול איש אשר לוא יהיה טהור ממקורו ביום המלחמה לוא ירד אתם כיא מלאכי קודש עם צבאותם יחד' (ז' 6, מקבילה לדברים כג' 15). לשימוש בחרב ע"י מלאכים, ראו: בר-אילן, דברי גד החוזה, עמ' 186.

[1046] להרחבה: בין יוספוס לחז"ל, עמ' 178; ראסל, רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה, עמ' 188.

[1047] ראסל, רמיזות היסטוריות במגילת המלחמה, עמ' 187.

[1048] מכנה שנה זו: 'שבת מנוח' - מק"א ו' 49 מתאר תבוסה בשנת השמיטה; יוספוס מספר על נטישת מצור בשנת השמיטה (מלה"י א' 60; קדמה"ע יג' 234). העניין קשור לאיסור הלחימה ביום שבת ביובלים נ' 12 שבוטל. ייתכן והמגילה הכיתתית Q264a4 ב' 8 גם אוסרת על מלחמה בשבת הלכה זו אומצה ע"י התנאים-חז"ל וראו דיוני בפרק על בית שמאי. ראו: שיפמן, הלכה, עמ' 92.

כח.3. יהודה המקבי וה'איל בעל הקרן הגדולה'; מ'דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב' לבר-כוכבא

ימי החשמונאים הראשונים הם כנראה התשובה הלאומית של כל העם, כפי שמצוינבמגילת 4Q248[1049] (שורות 9-10): 'וכ[כלות] נ[פצ יד עם הק]דש[1050] תכלינה] כל אלה יְשׁוּבוּ בְנֵי[ישראל]',[1051] ולאחר מכן אובדן המתייונים (פשר נחום ג' 3-8; ברית דמשק ז' 21)[1052] – כפי שקרה בפועל, ואילו החשמונאים התעצמו בהנהגתם למשל כ-80 שנה. יוצא אפוא, שהיתה קרבה בין עדת קומראן לראשוני החשמונאים. עם זאת, כנראה קרבה זו לא היתה עדיין מלאה.

חזון החיות שבספר חֲנוֹךְ א', כרך החלומות, צ' 9-16[1053] מתאר את ה'איל בעל הקרן הגדולה' ונצחונותיו. איל זה דומה לניצחונות (המדהימים) של יהודה המקבי בהכרעת הצבא החזק בעולם, וגם לרוח דתית קרובה כחבר מעדת קומראן - נוכח נאומיו ותעוזתו העולים ממגילת המלחמה (כמפורט בפרק הקודם). לפיכך, מקובל במחקר שיהודה המקבי הוא ה'איל בעל הקרן הגדולה'.[1054] מנחם קיסטר חלק על הדעה הזו המקובלת,[1055] ולדעתי אפשר שזיהוי ה'איל בעל הקרן הגדולה' מתאר את מורה הצדק, אך אין לנו שום רמז מהמגילות שהוא השתתף במלחמות החשמונאים או אף במגילת המלחמה. מעניין שחז"ל כלל לא הזכירו או ידעו על יהודה המקבי, וייתכן שזה מחזק את הצעתו של דוד פלוסר: 'ההשכיח עם ישראל את החשמונאים בימי הביניים?'. אם אכן יהודה הוא הוא ה'איל בעל הקרן הגדולה', הרי שלא סביר שתהיה סתירה כזו בינו לביו אחיו, שאופיים ופועלם דומים. כמו כן, גינויים כאלו נגד ראשוני גיבורי ישראל יהיו תמוהים, היות ורק שנים ספורות בלבד לפני כן שלטו כוהנים מתייוונים – אזי אפשר שעדת קומראן לא תגנה ותקלל (אלא תדלג על) את המתיוונים ותקלל רק את החשמונאים?

[1049] מכונת 4QHistorical Text A / מעין דניאל (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 41)..

[1050] ייתכן ואנטיוכוס אפיפנס כבש את ירושלים פעמיים, אך אין לכך משמעות לעניינו כאן. ראו בעניין זה: אשל, מגילות קומראן והמדינה החשמונאית, עמ' 16.

[1051] ההשלמה מדניאל יב' 7: '...כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֲצִי, וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד עַם קֹדֶשׁ, תִּכְלֶינָה כָּל אֵלֶּה', אך אין המשך לתיאור פסוק זה. נראה כי פסוק זה מקביל או קרוב לט' 27: 'וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים, שָׁבוּעַ אֶחָד; וַחֲצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה, וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם, וְעַד כָּלָה וְנֶחֱרָצָה, תִּתַּךְ עַל שֹׁמֵם'.

[1052] פשר נחום ג' 3-8: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל, ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פ[שרו] [ ] דו[רשי] החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [ ]קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם'; ברית דמשק ז' 21: 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה, וכל הנסוגים הוסגרו לחרב'.

אמנם גם והחשמונאים הצדוקים כנראה אבדו, אך זאת בתקופה יותר מאוחרת. יש הרואים את הקראים כהמשך הצדוקים – ראו בפרק עליהם. לדעתי ומוצע בספר זה שגם הפרושים-הראשונים אבדו ונטמעו בחז"ל – שהם מסורותיהם רחבות ורבות מעדת קומראן.

[1053] 'וארא עד אשר צמחו קרנים לטלאים, והעורבים גדעו את קרניהם, וארא עד אשר צמחה קרן גדולה לאחד מן הצאן ועיניהם נפקחו; ויבט אליהם ועיניהם נפקחו ויקרא אל הצאן והאילים ראוהו וכולם רצו אליו; ועם כל אלה [ראיתי] עד אשר הנשרים והדיות והעוריות והאיות היו טורפים את הצאן, ויעטו אליהם ויבעלום עד אשר נדמו הצאן, אך האילים הם בכו ויצעקו; והעורבים נלחמו ויריבו אתו, ויבקשו להוריד את קרנו, ולא יכלו לו; וארא עד אשר באו הרועים והנשרים והדיות והאיות, ויקראו אל העורבים כי ישברו את קרן האיל ההוא, וילחמו ויריבו אתו, והוא רב אתם, ויקרא לעזרו כי יבוא; וארא עד אשר בא האיש אשר כתב את שמות הרועים, ויביאם לפני אדני הצאן בא ויזרעהו ויושיעהו ויראו הכל הוא ירד לעזרת האיל' (תרגום כהנא, הספרים החיצוניים). השווו: 'ויצמח מישראל ומאהרן שורש מטעת לירוש את ארצו ולדשן בטוב אדמתו ויבינו בעונם וידעו כי אנשים אשימים הם ויהיו כעורים וכימגששים דרך שנים עשרים' (ברית דמשק א' 10-7 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 6]). השוו: 'יו]בקשו את התורה וא[ת] המ[צוה בכול לבבם] ובכל נפשם היו כמגששים ד[רך עינים התורה הולכת ומרב[ה אור ועיניהם כעיני ע]ור עד אשר יפקחו וראו [כי אשמים הם' (4Q306, קטע 2, קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 67).

[1054] בעיקר לפי ניצחון ישראל על הגויים במלחמות המתוארות באופן סמלי (צ' 12-13). ראו למשל צ'רלס 1912, עמ' liii, 208; מיליק 1976, עמ' 44; בלאק 1985, עמ' 20. קרוב לכך טילר 1993. דימנט, היסטוריה על פי חזון החיות, עמ' 268, חיזקה זיהוי זה לאור המצאותו של ספר חנוך במגילות והתאמה למגילות נוספות. מאידך, דימנט, ירושלים והמקדש בחזון החיות, עמ' 295, מציינת: 'קבוצת הבחירה זהה לעדת המגילות - לתאריך שקודם למרד המקבים, כלומר בשנת 200 לפני הספירה, כשהשלטון על ארץ ישראל עבר מידי מלכי בית תלמי לידי שליטי בית סלווקוס'.

[1055] קיסטר, לתולדות כת האיסיים. לאחרונה כנה ורמן הציגה פיתוח של דבריו (דברים בע"פ בהרצאתה בכנס יד בן צבי).

מגילת המלחמה יא' 6[1056] (ומקבילות במגילות נוספות)[1057] משתמשת בנבואה של במדבר כד' 17 : 'דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל' למשיח בישראל, הוא כנראה התואם ל'איל בעל הקרן הגדולה' מחֲנוֹת א' צ' 16-9. ברית דמשק ז' 18-21[1058] וסרך העדה ב' מפרידות בין הנשיא כשליט המדיני (המקור מיחזקאל לד' 24 ועזרא א' 8 : 'שֵׁשְׁבַּצַּר, הַנָּשִׂיא לִיהוּדָה') למנהיג הדתי (לרוב הכוהן הגדול).

כח.3.א. בין יישום חוזר לכישלון:

העובדה שיהודה המקבי נהרג בשנת 161 לפה"ס בקרב השמיני[1059] - אלעשה, מלמדת שאינו היישום המלא של ה'איל בעל הקרן הגדולה'. לדעתי היישום היה מבורך ומקודש, אך היה חלקי, כפי שבית המקדש השני הוא יישום חלקי של דברי הנביאים על הגאולה והמקדש. היישום המלא ממתין לאחרית הימים, ועד אז אפשר שיהיו עוד יישומים חלקים - אולי כבר-כוכבא?

ייתכן וספר (ולא מגילת בני האור ובני החושך) המלחמה 4Q285 המציין את המתת מלך הכיתים ע"י נשיא עדת היחד,[1060] זהו אחד משני ניצחונות אלו של יהודה המקבי: 'ויקבץ אפולוניוס גויים, וחיל גדול משומרון להילחם בישראל. וידע יהודה ויצא לקראתו ויך אותו וימיתהו. ויפלו חללים רבים והנשארים נסו. ויקח את שללם, ויהודה לקח את חרב אפולוניוס וילחם בה כל הימים' (מק"א, ג' 10-13). בקרב כפר שלמא האחרון בשנת 162 לפנה"ס נחל ניקנור תבוסה, ונהרג על ידי יהודה (מקבים א' ז' 26-32). יום זה י"ג באדר נחשב ליום טוב והוא נקרא "יום ניקנור", ואולי זו מסורת מקבילה. דוד פלוסר, מותו של המלך הרשע, הקביל את ספר המלחמה לספר החיצוני נבואות היסטספס ולחזון ברוך הסורי.

כח.3.ב. ניסיון ליישום חוזר בבר כוכבא:

לאחר שראינו כמה קרובות שיטות המלחמה של יהודה המקבי למגילות קומראן ולמה"מ בפרט, נזכיר, כפי שנטען בפרק על אחרית הימים, הגאולה מתעכבת וגם עדת קומראן לא ידעה מתי תבוא. עם זאת, ההיסטוריה רצופה במאורעות קרובים לתיאורי נבואות הגאולה והנחמה, ונראה שאלו כמימוש חלקי בלבד של הנבואות, ששיאה בכך שהחשמונאים ניצחו והקימו מדינה עצמאית ודתית, ובכך הם המימוש הקרוב ביותר לדברי נבואה. ניצחונם ומדינת החשמונאים הפיחו רוחות מרד נוספים בהמשך הדורות, אך כולם כשלו (למעשה עד להקמת מדינת ישראל, כשבימי הקמתה שוב נמצאו מגילות קומראן). זיכרון ניצחון החשמונאים הדהד במרידות עמ"י בשלהי בית שני, ובכללם השתמר המדרש על 'דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב', שנוסה

[1056] 'לכה המלחמה ומאתכה הגבורה ולוא לנו ולוא כוחנו ועצום ידינו עשה חיל כיא בכוחכה ובעוז חילכה הגדול כאשׁר הגדתה לנו מאז לאמור דרך כוכב מיעקוב קם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וו קרקר כול בני שית וירד מיעקוב והאביד שרידׄ מׄעיר והיה אויב ירשה וישראל'. מופיע שוב במגילת טסטימוניה Q4Testimonia175.

[1057] פשר ישעיהו מתארת את מלחמת נשיא העדה (החיבורים העבריים ב', עמ' 262-272); ברית דמשק ז' 17-20; פשר יהושע ב' (החיבורים העבריים ב', עמ' 73, שורה 12). צוואת יהודה כד' 1 מציינת את המשיח ככוכב בייחוס לפני מתן תורה.

[1058] ברית דמשק ז' 18-21 : 'והכוכב הוא דורש התורה הבא דמשק כאשר כתוב דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל השבט הוא נשיא כל העדה ובעמדו וקרקר את כל בני שת'; צוואת יהודה כד' 2 : 'ואחרי כל אלה יקום לכם כוכב מיעקב בשלום וקם איש מזרעו כשמש צדקה ויתהלך עם בני אדם בתם ובצדק וכל עוולה לא תמצא בו'.

[1059] ייתכן שלמספר 8 של הקרבות והיותו הפסד, גם קשור ומתואר בסרך המלחמה, בה מתרחשים שלוש מערכות-קרב: בתחילה, בני האור מנצחים 'שלושה גורלות יחזקו בני אור לנגוף רשעה'; במערכה השנייה, יד בני החושך על העליונה ('שלושה גורלות יתאזרו חיל בליעל'); במערכה השלישית, אלוהים, המלאך גבריאל וצבאות מלאכיו מסייעים לבני אור ('ובגורל השביעי יד אל הגדולה מכנעת קדושים יופיעו באחרית [חסר] לכלות בני חושך'). ייתכן שכיוון שהגורל השביעי נגמר, נגמרה גם השגחת השמיים הניסית. רפפורט, פירוש למקבים א', עמ' 208, מסכם שמלחמות יהודה המקבי כשלו לאומית צבאית ומדינית, אך ביטלו את הגזרות הדתיות.

[1060] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 136 : 'והמיתו נשיא העדה'.

להיות מיושם על בר כוכבא כמשיח (איכה רבה פ״ב סי׳ ד׳; ירושלמי תענית פ״ד ה״ה). ייתכן ואף לצידו היה כוהן בכיר/מנהיג דתי: אלעזר?/המודעי? עם זאת, מדרש זה נטען ע״י נושא כליו, רבי עקיבא, שהוא מהתנאים בזרם הרחוק מהחסידים ועדת קומראן (על כך עליו בהמשך).

כפי שעדת קומראן (ואחריה החשמונאים) ירדו למדבר יהודה, כך גם עשה בר-כוכבא, וגם לצידו היו כוהנים מבני צדוק.[1061] רק 60 שנה לפני כן איסיים (שכנראה היו הקנאים/סיקריים) מרדו במצדה בשנת 73׳ לספירה, שלפי פילון ויוספוס מספרם היה 4,000 כמה דורות לפני כן.[1062]

בכל אופן, אין להתעלם ממבחן התוצאה ההפוכה והמרה של כישלון מרד בר-כוכבא (שעליה הטיפו גם חז״ל נגד עקיבא),[1063] אם כי יש לו חשיבות ציונית ומשפטית לאי-ויתור על הארץ. כישלון זה מוביל לשאלה: האם הדעות ההפוכות לדרכו הפוליטית של בר כוכבא ותומכיו (בראשם עקיבא) הם שצדקו? ואותו הדרך, האם גם יוחנן בן זכאי המתון צדק כשויתר על ירושלים לטובת יבנה? ואם צודק הוא, מה כבר בינו לבין יוספוס שקיבל והצטרף לרומאים? וזאת כאשר גם עדת קומראן (והחשמונאים אחריהם) נטשה את ירושלים ולא נלחמה על שליטה בה. במחקר מקובל שבעקבות כישלון מרד בר כוכבא, חז״ל דחקו ציפיות אסכטולוגיות,[1064] והמדרש המאפיין ביותר לכך הוא ׳שלושת השבועות׳ ש׳לא לעלות בחומה׳ לא״י (כתובות קיא׳), וייתכן שעד היום משפיע על ההשקפה הפוליטית של הזרם החרדי.

לאחרונה יצחק אשל טוען שמצא ארכיון של בר כוכבא, ומנגד טוענים שמדובר בזיוף. נקווה שבקורב יוציא פרסומיו], כדי שנוכל לבחונם.

כח.3.ג. אזכור כוכב לפני ביאת ישו:

בבשורה על-פי מתי ב׳ 2 מתואר כי הגיעו אנשים חכמים מן המזרח לעיר ירושלים ושאלו: ׳מי הוא זה אשר נולד מלך היהודים? אשר ראינו את כוכבו אשר זרח, ובאנו לעבוד אותו׳. זהו כנראה שימוש באותו מקור לבמדבר כד׳ 17, אשר כאמור פורשה על משיח ישראל במגילות.

כח.4. החלל התורני בתקופה הראשונה של עדת קומראן ובתחילת ימי החשמונאים

למרות התחזקות החשמונאים והצטרפות חלקים גדולים מהעם אליהם, עדיין נותר חלל תורני וכוהני בעמ״י מבית צדוק שכיהנו במשך כ-800 שנה (מאז צדוק בן אחיטוב ששמר אמונים לדויד המלך וחנך כהונה בבית ראשון). חוקרים סבורים שבית צדוק אלו נהגו כפשט התורה, דהיינו כהלכה הצדוקית (אך בהמשך אטען שהצדוקים ככת טרם נוסדו),[1065] אלא שתחום הטהרה היה במודעות ומושגים שונים משלהי בית שני (קל

[1061] מתעודות הארכיון של מלחמת בר כוכבא עולה שמדובר במשפחות כהנים היושבות בעיר קוזיבא, ואנשיה מוזכרים בהמשך בהקשר להר הבית. בראש המשפחות: הכהן הגדול, הצבי בן צדוק, ומוזכרים שני בניו. אברהם בן לוי בן צדוק הכהן הגדול, ומוזכרים שלושת בניו ושתי בנותיו. כמו״כ מוזכרים ארבעה כהנים נוספים בני צדוק. ברשימת שמות 8 משפחות בקוזיבא, בכתובת על טס נחושת מוזהב, השם צדוק מופיע ראשון. מעל כל שם מופיע המונגראם של שמעון בר כוכבא. נקודה משמעותית נוספת היא איזכור של השם ׳קומרן׳ בתעודות הארכיון.

[1062] פילון האלכסנדרוני, ״על חרות הצדיק״ פרק יב׳, סעיף 75 (תרגום מ.שטיין); קדמה״י יח׳ 21.

[1063] דברים דומים אומר הרמב״ם על שמעון בר כוכבא, שעצם מיתתו ודאי שאינו המשיח (משנה תורה - מלכים יא׳ ג׳).

[1064] הר, משיחיות, עמ׳ 331 ואילך. למרות שלפני כן ירדו לגלות, ואז בגלות דרשו זאת.

[1065] סנדרס, 1992, עמ׳ 12; 471-472, טוען שהיהדות מאז שיבת ציון היתה דת שמנהיגיה היו הכוהנים, והיא סבבה בעיקר סביב פולחן המקדש. זוהי גישתו של גייגר, תש״ט, עמ׳ 69, 84-88, שההלכה הצדוקית היא הקדומה והפרושית היא הרפורמטיבית, ואחריו שיכללו זאת חוקרים שונים, למשל לישנצקי 1912, עמ׳ 138-141, ובמיוחד ריבקין 1978.

וחומר לימינו), וההלכה הצדוקית לא היתה זהה להלכות הטהרה המפורטות במגילות הכיתתיות של מורה הצדק – כיון שאלו חוברו ע״י מורה הצדק רק בסוף תקופה זו. מאידך, בתקופת עזרא נשמרו חלק מהלכות מגילת המקדש,[1066] אך לאחר מכן חלה ירידה תורנית (ראו בפרק 'גאולת בית שני בין 70 ל-490: ידיעתם המופלאה של עדת קומראן בתאריכים').

משכך, התחילו להתפשט בעמ״י מסורות מעורבבות מתרבות ומתייוונות בראשות 'אפרים'-דורשי החלקות, בניגוד לדרך האיסיים: 'אינם מתנשאים בחוצפה לסתור את ההלכות שהונהגו' (קדמה״י יח' 12). הלכת 'אפרים'- דורשי החלקות היתה חד היו אנטי-תורנית,[1067] ומאידך היתה (רק) מקלה בפשט התורה - מאפיין מובהק של הפרושים, ולכן נותר בגדר חידה למי לייחסו - ראו בנושא זה להלן בפרק נפרד הבא.

ספרי המקבים אינם חלק מספריית קומראן, וגם לא של חז״ל. הנצרות קידשה ספרים אלו, ויוספוס השתמש בחלקם.[1068] לכאורה הדבר מצביע על ריחוק בין עדת קומראן לחשמונאים, אך אי-הימצאותם של ספרי החשמונאים בספריית קומראן הינה דרכה של עדת קומראן - שהכילה רק את כתבי הקודש, והחשמונאים היו (מבחינתה) קבוצת משנה שניסו להתקרב אליה דתית, ואף על פי שהיו בשלטון – אינם עדת קודש של סופרי התורה הרשאים לכתוב ספרות קודש.

איגרת פתיחת מק״ב (ובפרק ב' 18-19) קוראת ליהודי וכוהני בית חוניו (מבתי צדוק) להתחבר להנהגתו של שמעון התרסי. ניסיון ההתקרבות לבית צדוק נראה חיובי, במיוחד כאשר הדבר צלח לאחר שני דורות כאשר צאצאי חוניו הרביעי באו לעזרת ינאי (יפורט בפרק על ינאי בהמשך). גם הערצת שמעון התרסי בתיאורי שכתוב הגאולה המקראית בסוף מק״א,[1069] מצביעות על ניסיונו למצוא חן בעיניי העם והכוהנים שטרם התחברו אליו. העובדה שאין התייחסות במגילות קומראן לחוניו השלישי הרביעי (שאחד נרצח ואחד ברח למצרים והקים מקדש) מתמיהה (על חוניו ראו בפרק נפרד בעניינו).

במגילה (4QList of False Prophets ar) 4Q339 ישנה הצעה להשלמה של בנו, יוחנן (הורקנוס) בן שמעון, בין נביאי השקר, ואם בנו נביא שקר, ומכאן משתמע שהינו כ'חומץ בן חומץ'. אך השלמת המהדיר מעט מקובלת יותר,[1070] ובהמשך טענתי שיוחנן הורקנוס קרוב ומשובח בעיני עדת קומראן.

מה היתה הלכת החשמונאים הראשונים? המחקר סבור שחשמונאים (הראשונים) נהגו כפרושים עם רוב העם, למרות שאין שום ראייה ישירה מספריהם, או מכל מקור אחר, זולת יוספוס שמציין זאת (קדמה״י יג' 408) - אך קשה להסתמך על דיוקיו, במיוחד כשמתאר כ-250 שנה לפניו. והנה, 3 הלכות

[1066] אין בידינו את קטעי ההלכה של פסח במגילת המקדש, ויצויין כי באגרת פסח ממקדש יֵב התירו לכסות (אפילו בלי למכור) את החמץ, הלכה שבית שמאי מוסרים שלא היה כך ״בראשונה״, אלא הקפידו על ביעור החמץ (תוספתא פסחים פ״א ה״ז). גילת 31.

[1067] כגון: עברות על תורת משה, טומאה, גילוי עריות, גזל אלמנות ויתומים, זולת שיבוש לוח השנה (ראו למשל: ברית דמשק ד' 12 – ה' 14; ו' 11-14; פשק חבקוק ח' 8-13; ט' 4-6; יב' 7-10).

[1068] על כך ראו למשל: גפני, לדרכי שימושו של יוספוס בספר מקבים א'.

[1069] שיר הלל לשמעון התרסי במק״א ידי משתמש בתיאורי הגאולה מהמקרא, כגון: ויקרא כו', זכריה ח' 4, מיכה ד' 4.

[1070] 'נ[ב]יא' [ש]קרא ד' קמו ב[ישראל] ב[לעם [בן] בעור [ה]ז[קן מ]ביתאל [צד]ק[יה בן כ[נ]ע[נה [אחא]ב בן ק[ול]יה [צד]קיה בן מ[ע]שיה [שמעיה הנ]חל[מי [חנניה בן עז]ור [נביאה די מן גב]עון'. הוא היחיד שמובא בשורה נפרדת את מקור מגוריו, למרות שזה רשום בירמיה ח', ומאידך, זה הנביא שקר היחיד שכתוב במקרא מקום מגוריו. כתוב פעם אחת בשורה 3 ובאותה שורה, מקום מגוריו של הנביא, אך זאת כיוון שאין לו שם. מאידך ייתכן וזוהי הנגדה (סמויה) לסיומו של ספר מק״א שבא להראות שיוחנן הורקנוס מתאים להנהגה וכהונה. להרחבה ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 80.

ממגילת אגרת מקצת מעשי התורה[1071] תואמות להלכות הצדוקים לפי ספרות הפרושים (ראו בפרק על יוחנן), ומכאן מתבקשת המסקנה שהנמען בממ"ת הוא פרושי (כאשר המחבר הינו צדוקי או קרוב לו). מאידך, שלוש הלכות בממ"ת גם התקבלו אצל חלק מהפרושים.[1072] עם זאת, מדובר על סה"כ שש הלכות מתוך כעשרים ושתיים (זולת לוח השנה שהוא המחלוקת העיקרית).

כאמור לעיל, רוב המתייוונים אבדו. המעטים ששרדו: 'עזבו את מתעיהם[1073] ונלוו על ישראל' (פשר נחום ג' 5). אין זה אומר שאפרים נהיו צדיקים ושמרו ברמה גבוהה על התורה (לפי הלכת קומראן או כפי שהיתה לפניהם), אלא שאפרים הפסיקו עם העבירות שלהם נגד התורה, והתערבבו עם כל עם ישראל. הקבוצה הקרובה ביותר לעמ"י מאמצע התקופה החשמונאית היא הפרושים-הראשונים, עליהם אדון בפרק חידת הפרושים ודורשי החלקות.

אלא שמאוחר יותר גם (רוב?) החשמונאים אבדו (לפי חז"ל כולם, אך יוספוס למשל מציין שהוא מצאצאיהם). אך כבר בשיא ימי הנהגתם רבים מהם מתו מיתה לא טבעית, ולפי צוואת אשר ו' 4: 'כי סוף בני האדם יוכיח על צדקתם'.[1074]

כח.5. <u>מתי קמו הפרושים, ומתי שלטו:</u>

הפרושים-הראשונים מוזכרים מתחילת התקופה החשמונאית, והיו יחידים או זוגות בלבד, שלא העבירו מסורת מסודרת מקיפה ורחבה, אלא מעט דרשות מוסר, וגם אלו ברובן הועתקו מבן סירא (על בן סירא ראו בפרק עליו). זהו (חוסר) המאפיין הבולט שלהם (שהפוך בתכלית לעדת קומראן).

מיעוט ההלכה הפרושית בתחילת דרכם של הפרושים עולה עם הודאתם כי לא היתה להם בפועל תקופת שליטה משפטית או דתית: עד ימיו של שמעון בן שטח לא דנו דיני ממונות (ירושלמי סנהדרין א'), ואילו לפני כן הסנהדרין שכיהנה היתה צדוקית (סכוליון על מ' תענית י', וקשיי סמיכת השופטים הפרושים). נוסף על כך שגם ההלכה של בית הלל ושמאי מאופיינת ללא עיסוק מהותי בחוק ומשפט.[1075]

עדת קומראן כבר לא פעלה באותו הרכב ומקום בימיהם של התנאים והאמוראים (האלף הראשון לספירה), אך היו חסידים בתוך ומחוץ לחז"ל שהיו זרם קרוב לחז"ל לצד מתחים וניגודים ביניהם (ראו פרק בעניינם), וכן איסיים זרמים וכתות נוספים שהמשיכו חלק מאורחות ומסורות עדת קומראן. חז"ל התנגדו וגינו בחריפות רוב את רוב הכתות האלו, בראשם את הכותים והצדוקים, אלא שהצדוקים הם כת שהיו שונים

[1071] ראו ניתוח בהמשך על הצדוקים וממ"ת.

[1072] שלוש ההלכות הן מר' ישמעאל ודבי ר' ישמעאל הדרישה להביא ביכורים, הלכות שחיטת חולין והאיסור לשחוט בהמה הרה. להרחבה ראו: ידין, ממ"ת, עמ' 130-149; שמש וורמן, <u>לגלות נסתרות</u>, עמ' 141-143.

[1073] עדת קומראן מציינת שאפילו היא טועה: 'במלאך חושך תעות כול בני צדק וכול חטאתם ועוונותם ואשמתם ופשעי מעשיהם בממשלתו לפי רזי אל עד קצו וכול נגועיהם ומועדי צרותם בממשלת משטמתו' (סרך היחד ג' 21-23).

[1074] ראו בן סירא י' 27-28: 'עת רעה תשכח תענוג, וסוף אדם יגיד עליו; בטרם תחקור אדם אל תאשרהו ,כי באחריתו יאושר אדם; לפני מות אל תאשר גבר כי באחריתו ינכר איש'. סעדיה גאון שכתב דבריו: 'הצדקות יתבארו בסופם והחיים לקראת מותם'. אלו למעשה חלק מעיקרון השכר והעונש: 'קֹרֵא דָגֶר וְלֹא יָלָד עֹשֶׂה עֹשֶׁר וְלֹא בְמִשְׁפָּט בַּחֲצִי ימו [יָמָיו] יַעַזְבֶנּוּ וּבְאַחֲרִיתוֹ יִהְיֶה נָבָל' (ירמיה יז' 11) בעולם הזה, ואילו ב<u>חנוך</u> ?? ישנם צדיקים שסבלו ומתו בעולם הזה ולכן שכרם גבוה יותר בעולם הבא.

[1075] ניוזנר, מפוליטיקה, עמ' 66; לוין, המעורבות הפוליטית, עמ' 25-27.

בתכלית מהתקופה של החשמונאים לעומת הצדוקים של ימי חורבן הבית – ולכך מוקדש פרק המבחין ביניהם.

ולמעשה, מי שכן הפגין את שנאתו החוצה, ואף העלה אותה לרמת ביצוע של רדיפה, אלו 3 קבוצות שכנראה היו ממשיכות זו את זו:

- אפרים-דורשי החלקות
- הפרושים שהצטרפו לדימיטריוס נגד ינאי, לצד שנאה ומאבקים נגד הצדוקים (ראו בפרקים בעניין). בהקשר זה יפים דבריו של הנצי"ב מוולוז'ין כי הפרושים בבית שני שהיו צדיקים אבל לא ישרים, ולכן יצאו למלחמה נגד כל מי שלא חשב כמותם.[1076]
- חז"ל גינו בתקיפות והחרימו את הצדוקים והכתות בימיהם, לצד דרשות מעוותות נגד חסידים או הלכותיהם (כגון הפירוש המעוות שכל נזיר הינו חוטא (תענית יא').

האדרת שכלם החריף וההוכחות המוחלטות כיבכול של שמעון בן שטח ויוחנן בן זכאי נגד הצדוקים (ראו בפרק הבא) מנוגדים לעיקרון הצניעות של בית הלל שבזכותו גבר על בית שמאי: 'מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן' (עירובין יג' II). ייתכן ומגמה זו היתה הרוח שהמשיכה מדורש התורה – מורה הצדק, וראו בפרק בעניין.

יוספוס, שהגדיר עצמו פרושי (אם כי לא כל הלכותיו תואמות להם),[1077] הילל ללא דופי רק את האיסיים, בכמות רבה של 43 מתוך 47 אזכורים על הכתות (לעומת 4 אזכורים בלבד לצדוקים ולפרושים, אף על פי שמגדיר עצמו כפרושי). בנוסף, ייחס (רק) להם נבואה.[1078] גם שאר ההיסטוריונים היללו את האיסיים והתְרַאפּוּיִטים. מכאן ייתכן שחז"ל האדירו חלק מעדת קומראן שאלו היו החסידים – וראו שער/חלק בעניין.

כח.6. זיהוי והיחס לצדוקים:

הצדוקים שימשו בתפקידי מפתח בבית חשמונאי, ויוספוס מציין שהיו קציני צבא של החשמונאים (קדמה"י יג' 411) כ'יקירים', 'אנשי מעלה' ו'אלה הראויים לכבוד גדול ביותר' וציין ביניהם את עמיתו דיוגנס. במגילת פשר נחום א' 5[1079] וג' 9[1080] מתוארים כאנשים גדולים של אחד המנהיגים, וחוקרים הציעו והתקבעו כי אלו

[1076] בפתיחת ספרו העמק דבר על בראשית: 'חרבן בית שני שהיה דור עקש ופתלתל. ופירשנו שהיו צדיקים וחסידים ועמלי תורה. אך לא היו ישרים בהליכות עולמים. ע"כ מפני שנאת חנם שבלבם זא"ז חשדו את מי שראו שנוהג שלא כדעתם ביראת ה' שהוא צדוקי ואפיקורס. ובאו ע"ז לידי ש"ד בדרך הפלגה ולכל הרעות שבעולם עד שחרב הבית. וע"ז היה צדוק הדין. שהקב"ה ישר הוא ואינו סובל צדיקים כאלו אלא באופן שהולכים בדרך הישר גם בהליכות עולם ולא בעקמימות אע"ג שהוא לש"ש דזה גורם חרבן הבריאה והריסות ישוב הארץ'. הוא לא ציין מיהם אותם פרושים, ולאיזה צדוקים הוא התכוון – וכי לדעתו יש לחלק בין צדוקים ממש לבין מי שרק לא חושב בדיוק כמותם?!

[1077] חיי יוסף ???. ראו: נחמן, ההלכה בכתבי יוסף בן מתתיהו, בעמ' 323 מסכם: 'יוספוס לא היה חבר של ממש בכת הפרושים.. אלא 'יהודי ממוצע' אם גם בן המעמד הגבוה. ככזה, הוא נהג על פי רוב כהלכה שבידי הפרושים (המשקפת את המנהג הרווח, פעמים רבות אף בקרב בני הכתות האחרות, אך לא הלך בדרכם באופן שיטתי – אם משום שלא היה קנאי לדרכם כמי שהוא חבר של ממש בכת ואם משום שלא תמיד הכיר את עמדתם.

[1078] (מלחמת היהודים ב' פ"ח 154-158) והביא 3 דוגמאות: יהודה האיסיי על אריסטובלוס (מלחמת היהודים א' 80-75), המקרה השנה הוא של מנחם על הורדוס כילד (שכבר דור 3 לגיור לפי מ' המקדש מ' 6), והמקרה השלישי הוא של שמעון האיסיי על חלומו של ארכאלוס (מלחמת היהודים ב' 113-111).

[1079] 'על כפיר החרון אשר יכה בגדוליו ואנשי עצתו'.

[1080] 'פשרו אמון הם מנשה והיארים הם גד[ו]לי מנשה נכבדי'.

הצדוקים בבית חשמונאי. כבר הבאתי טענות שמדובר על המתייונים בתקופה קודמת, וכאן יצויין גם חוסר התאמתם לפשר נחום ד׳ 3 : ׳פשרו על מנשה לקץ האחרון אשר תשפל מלכותו׳, שהרי הצדוקים לא היו מלכים (ואף יוחנן לא היה מלך).

בכל אופן, מוסכם במחקר שהחשמונאים היו צדוקים, ואיחוד בין החשמונאים עם הצדוקים,[1081] סביר שהיה כולל את עדת קומראן והבייתוסים, בפרט שהבייתוסים קרובים בשמם לאיסיים : ׳בייתוסין׳ - בית-א/סין = איסיים,[1082] וכן מהות שמם בארמית : מרפאים, ובדומה מיוונית : hosiotes = ׳חסידות׳.[1083]

עוד מציין יוספוס לגבי הצדוקים (הראשונים, שמובחנים בספר זה מהצדוקים האחרונים), שהם מחשיבים רק את ההלכות הכתובות, ולא מסורת אבות שלא נכתבה בתורת משה (קדה״י יג׳ 298). גם אם נקבל את תיאורו זה, הרי הדבר אינו מתאים לוויכוחים – כיוון שרוב המחלוקות נסובות על סוג פירוש ולא על תוספות, ועוד שבמגילות קומראן ישנן מגילות המיוחסות גם למשה, ביניהם היסודיות ביותר : המקדש ויובלים, לצד דברי נביאים ונוסחי מקרא, ואף מסורות רבות שמתווספות על פשט התורה. היות ובן סירא חקר ולמד את ספרי האבות,[1084] הרי שבן סירא לכאורה פרושי לפי תיאור זה (כיוון שטענו למסורת אבות)?!

דוגמה נוסף לקושי של יישום אפרים דורשי החלקות על הפרושים הוא מחוסר סבירות של שיתוף הפעולה בין הפרושים לצדוקים כפי שמתואר בפשר תהילים ב׳ 19-18 : ׳פשרו על רשעי אפרים ומנשה אשר יבקשו לשלוח יד בכוהן ובאנשי עצתו׳. אפילו אם היה להם יריב משותף (למרות הפתגמים : ׳לֹא מֵאַהֲבַת מָרְדְּכַי, אֶלָּא מִשְּׂנְאַת הָמָן׳ ; ׳האויב של האויב שלי הוא החבר שלי׳), אין לנו שום רמז היסטורי על כך (ואם היה – מצופה שתיעוד כזה היה לשרוד). לא מצאתי הסבר של חוקרים שמתרץ זאת.

שתי הקבוצות המתנגדות העיקריות לעדת קומראן (אפרים ומנשה), יחד עם עדת קומראן (המכונים במגילות ׳יהודה׳) – יוצרים חלוקה משולשת. כך גם חילקו חז״ל ויוספוס את עיקרי הכתות : חז״ל (והפרושים) : נגד הצדוקים והבייתוסים ; יוספוס : הפרושים הצדוקים והאיסיים. הדבר מתחזק מהעובדה שיוספוס לא הזכיר את הבייתוסים, אלא רק את האיסיים (כמוצע שבמקומם). לפיכך במחקר התקבל זיהויו של דוד פלוסר במאמרו ׳פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום׳ ש : הפרושים הם אפרים ; הצדוקים הם מנשה ; עדת קומראן היא האיסיים.

ללא בסיס ראיות, רוב המחקר קיבל את ההנחה ששמעון התרסי ויונתן הווופסי היו בעלי הלכה פרושית, ורובצת שנאה בינם לבין עדת קומראן. הצעתי שהשנאה העיקרית היא כאמור מאפיינת תקופה קודמת נגד

[1081] חוקרים סבורים שעד ימי יוחנן הורקנוס החשמונאים היו באופוזיציה, בגלל שמאז עלו לשלטון. ראו למשל : שוורץ, כהונה ומלכות, עמ׳ 19. רגב, הצדוקים והלכתם, עמ׳ 251, מסכים להתקרבות בין הצדוקים לחשמונאים, אך גם מסתייג.

[1082] הביתוסים כתובים באחד מנוסחי כתב היד לתוספתא ידיים ב׳ כ׳. ראו : גרינץ, עדת היחד - איסיים - בית (א)סין׳, עמ׳ 142-105. חיזוקים אטימולוגים נוספים לכך : מארמית – מרפאים (ראו גם דברי הימים ב׳ טז׳ 12).

[1083] על פי פילון האלכסנדרוני, ייתכן כי מקורו של השם הוא בשיבוש קל (Essaioi) יווני של המילה (hosiotes) ׳חסידות׳ : ׳הללו קרויים איסיים, וסבורני שעל שום חסידותם נמצאו ראויים לכינוי זה׳. ראו : רופא, מה היה שמם של האיסיים.

[1084] מהקדמת נכדו לתרגום היווני : ׳אבי הזקן ישוע נתן את נפשו עד מאוד למקרא התורה והנביאים והספרים האחרים של האבות, וכשקנה לו בהם מידה הגונה נמשך אף הוא לכתוב דבר הנוגע למוסר וחכמה, כדי שאוהבי תורה ישקדו אף על אלו ויוסיפו עוד יותר בחיים לפי התורה׳.

קבוצות המתייוונים, ואילו קשה לעמוד על צדקותם או רשעותם של שני גיבורים אלו מנקודת המבט של עדת קומראן, באשר ההתאמות חלשות מחד גיסא, ומהותם התורנית הפוכה מהמתייוונים, מאידך גיסא.

במגילת פשר נחום א׳ 5 וג׳ 9 מתוארים אנשים גדולים של אחד המנהיגים, וחוקרים הציעו והתקבעו כי אלו הצדוקים בבית חשמונאי. אביא בהמשך טענות שמדובר על המתייוונים בתקופה קודמת, וכאן יצויין גם חוסר התאמתם לפשר נחום ד׳ 3 : ׳פשרו על מנשה לקץ האחרון אשר תשפל מלכותו׳, שהרי הצדוקים לא היו מלכים (ואף יוחנן לא היה מלך).

כשמסתכמים עם 4 קבוצות בעלות הלכה דומה, הרי אם קבוצה אחת מאלו החמירה, וקבוצה אחרת הקלה, אזי איזה הלכה נותרה לקבוצה השלישית (או מדוע שלא תצטרף לקבוצה זהה איתה)? ואם אין לקבוצה השלישית הלכה משלה, אזי איזה מן מאפיינים יש לקבוצה זו?[1085] על כן, אטען שהיה איחוד בין קבוצות אלו : הצדוקים הם החשמונאים, והם קרובים ומאוחדים עם הבייתוסים - שהם עדת קומראן (לאחר שבעבר כונו החסידים). ה׳רבים׳ הצטרפו תחילה לאפרים ורק לאחר אובדן רובם - לעדת קומראן או לצדוקים. האיסיים הם חלק (מחנה) מעדת קומראן.

לסיכום, הפרושים והצדוקים הם כתות תורניות, ואף אם היתה לעדת קומראן השגות על אופן שמירתם את התורה, הרי שיהיה תמוה ומעוות לייחס אליהם את ההטפות קשות שבמגילות מורה הצדק. זאת במיוחד, כאשר דור לפניהם היו מתיונים שהפרו את התורה בצורה גסה הרבה יותר מהפרושים והצדוקים. לא סביר שעדת קומראן תתעלם לחלוטין מעלייה ברמתם הפרושים והצדוקים ביחס למתייוונים שלפניהם, שזיכרונם צרוב לדיראון בקרב כל העם.

המחקר אימץ את דעתו של <u>דוד פלוסר</u> (׳פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום׳) והתקבע כי הפרושים הם קבוצת אפריים המקוללת בעדת קומראן כ׳דורשי החלקות׳, בעיקר כיוון שהפרו את מצוות התורה.[1086] למרות זאת, מסקנתי לעיל היתה שאפרים הם המתיוונים, בעיקר בשל התאמתם הגבוהה (ראו בפרט על שלושת הכתות), ואילו הפרושים טרם נוסדו בתקופה הטרום חשמונאית. היות וגם לפרושים יש התאמה חלקית ל׳דורשי החלקות׳ (אין הכוונה לפירושי דרש אלגוריים, אלא לשכנוע מסית מהתורה),[1087] בעיקר מהסיבה ש׳כיא בחרו בקלות׳ (פשר לתהילים לז׳, א׳ 26). היות ומסקנתי אינה נחרצת, להלן סיכום עיקרי הטענות לכאן ולכאן :

הצדוקים-הראשונים מוזכרים בדור השלישי של החשמונאים, קרי בין ימיו של יוחנן הורקנוס לימיו של אלכסנדר ינאי. בתיאור ראשון זה יש התאמה יחידה בין יוספוס לחז״ל, שכן זה אומר שביטל את מצוות הפרושים (קדה״י יג׳ 296), ואלו אומרים שיוחנן נהיה צדוקי בסוף ימיו (ברכות כט׳). מכאן אפשר להניח שההנהגה החשמונאית היתה צדוקית, ולכך יש חיזוקים מהמגילות (ראו בפרקים לעיל על מגילת ברכה לשלום יונתן המלך וההלכות שאומצו ממגילת המקדש).

[1085] להרחבה ראו : באומגרטן, מקומה של המחלוקת כגורם לפלגנות כתתית.

[1086] הנושא נידון בהרחבה אצל חוקרים רבים. ראו למשל אשל, מגילות קומראן, בעיקר עמ׳ 46–52 ; שוורץ, יהודי מצרים, עמ׳ 15–16, הערה 17.

[1087] אם כי לעיתים התוצאה יכולה להיות זהה.

רמז עקיף למסורת הצדוקים-האחרונים שדומה לקראים ולא לעדת קומראן הוא ממגילת/ספר טוביה. טוביה מפרט הלכות נישואים שעברו גם לחז״ל (ראו בפרק תחומי הלכה), ובראשן את הביטוי לקידוש בנישואים: ׳כדת משה וישראל׳ (ו׳ 13; ז׳ 13, 14).[1088] לעומת חז״ל, לפי מדרש זה, נראה שהצדוקים-האחרונים לא אחזו בספר טוביה: ׳קובלים הצדוקים שהלכה למשה מסיני על נישואים׳ (מסכת ידיים ד׳). מכאן שהצדוקים לא אחזו בחלק מהספרים של עדת קומראן (בהנחה שאמרה חז״לית זו, נכונה היסטורית).

כח.7. הבגידה הגדולה של הפרושים במלכות ישראל:

בין יוספוס לחז״ל יש סתירות אם שנאת הפרושים למנהיגי חשמונאי התחילה ביוחנן הורקנוס או באלכסנדר ינאי (ראו פרקים בעניינם), אך לענייננו כאן על בגידה ממש של התחברות לאויב: בשיא המחלוקת בין הצדדים יוספוס (וגם בברכות מח׳)[1089] מספר כי מנהיגם של הפרושים, שמעון בן שטח, לקח איתו 6,000 לוחמים פרושים שהצטרפו לאויב ישראל, דימיטריוס השלישי בן דימיטריוס איקיירוס מלך סוריה. זוהי שיא הבגידה במדינה בעם ובמלכות. למרות איחוד כוחות הרשע, אלכסנדר ינאי הביסם, ונתמך בברכת מגילה מעדת קומראן׳ ברכה לשלום יונתן המלך׳, עליה מורחב בפרק בעניינו.

אין זה משנה מתי שהתחילה השנאה של הפרושים למנהיגי חשמונאי, ושכן אי-כיבוד המלכות היא עבירה על שמות כב׳ 27: ׳וְנָשִׂיא בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר׳, ולכן דרשו בצמצום מצווה זו והתירוה בדרשה שרק אם המלך: ׳נוהג מנהג עמך׳ (בבא מציעא מח׳ II: בבא בתרא ד׳), דהיינו את הלכת הפרושים, וזאת למרות שהעם נתן בינאי תמיכה רחבה (לפי חז״ל ויוספוס).

לאחר מכן חוצפתם של הפרושים היתה בבקשתו של יהודה בן גדידיה (הפרושי) שיוחנן/ינאי יוותר על כתר מלכותו (קידושין סו׳).

בגידתו של שמעון בן שטח התירה את המשך בגידת הפרושים בדורות אחריו, כאשר בניו של אלכסנדר ינאי נאבקו על ההנהגה, ובגידות אלו הביאו לכיבוש רומא.

כח.7.א. הפער והשוני בין הצדוקים-הראשונים לצדוקים-האחרונים

חידה גדולה היא מיהם הצדוקים? האם הם מחד מתייוונים מושחתים או באופן שסותר לכאורה - מחמירים בטהרה ובהלכה בכלל?

הקושי העיקרי נובע מכך שאין לנו מסורת אותנטית שלהם ששרדה. הצדוקים מוזכרים רבות בחז״ל (תמיד לגנאי), בברית החדשה (גם לגנאי), ע״י יוספוס (גם לגנאי), אך לא מוזכרים בשמם ע״י שאר ההיסטוריונים[1090] ובמגילות קומראן, אלא אם אזכורי כוהני בית צדוק מכוונים לצדוקים.

כח.8. שלוש מחלוקות פילוסופיות שמנוגדות לעדת קומראן:

[1088] בשלושת פסוקים אלו יש ביטויים דומים. בספר טוביה מסורות נוספות של הלכות נישואין, החל מכתובה, ייחוד, נדוניה, ברכות ועוד. הנוסח הארוך (כהנא) הינו הקרוב למקור בעברית/ארמית של 7 מגילות טוביה מקומראן. שמות כא׳ 9 רומזת על הלכה כזו: ׳וְאִם לִבְנוֹ יִיעָדֶנָּה, כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת יַעֲשֶׂה לָּהּ׳.

[1089] יש גם לציין שהספרות התלמודית מוסיפה תמיד את הכינוי ׳מלך׳ לשמו של ינאי; עיין, למשל, בחומר הנדון אצל י׳ אפרון, חקרי התקופה החשמונאית, תל-אביב תש״ם, עמ׳ 131-194.

[1090] יוספוס אינו מציין כלל ״צדוקים״ בימי הורדוס.

ההיסטוריון יוספוס פלביוס חי כמאתיים שנה אחרי ימי עדת קומראן (והחשמונאים), ומן המפורסמות שהתמקד בשלוש מחלוקות פילוסופיות בין הכתות (קדמה"י יח' 18 ; מלחה"י ב' 162-166), ולא במחלוקות הלכתיות, דבר שמעלה את החשד שהמאבק היה יותר סמכותי-פוליטי ופחות תיאולוגי. אלא ששלוש הדעות שיוספוס (וראו להלן גם חז"ל ובנצרות) מייחס לצדוקים - מנוגדות באופן מלא עד קיצוני לעקרונות עדת קומראן. להלן סקירת שלושתן ולצד סתירותיהן:

- עולם הבא של הנשמות: מקורו מספר חֲנוֹךְ כב', לט' 4-5.[1091] גם הקראים האמינו בעולם הבא.[1092] במקרא יש מקור אחד בעניין: קוהלת יב' 7.[1093]
- תחיית המתים: המקרא מציין את תחיית המתים בשני אזכורים מרומזים (דניאל יב'; יחזקאל לז' 1-14)[1094] כאשר נבואת 'חזון העצמות היבשות' מיחזקאל (שקטעו המקראי שרד במצדה שהיה כנראה מחנה איסיי – ראו פרק בעניין), כך שכבר עולה סתירה עם עיקרון היצמדות הצדוקים לפשט התורה (המנוגד לגישת הצדוקים).[1095] אם הצדוקים-הראשונים אכן קיבלו את הלכותיהם ואת אמונתם של עדת קומראן (כפי שהצעתי בעיקר בפרק על יוחנן), הרי שתחיית המתים היא בסיס אמוני במגילות ים המלח שונות (כך ב: חֲנוֹךְ קג' 4, צוואות השבטים, פסידו-יחזקאל, 4Q521).[1096] בנוסף, גם מק"ב ז' 13-14 מציין את תחיית המתים. לכן, סתירה כזו מהותית בין הצדוקים-הראשונים לאחרונים מלמדת שאין זו אותה קבוצה (או לפחות בעלת אותה אידיאולוגיה).
- השגחה פרטית: סתירה מובהקת היא כפירת הצדוקים באומרם 'כי האלוהים הוא רחוק ממעשה הרע ואינו משגיח אליו', אך דעה זו היא עיקר ויסוד האמונה של מהות תפקיד האל מתנ"ך עובר למגילות ובחז"ל (כך שאפשר שמדובר במתיוונים ממש או בגנאי שקרי), ואפשר להפרידה מגזרה הקדומה שלדעתם: 'כי נתן לאדם לבחור בטוב וברע ובכל איש פונה אל אחד משני אלה על דעת עצמו' (מלחה"י ב' ח' יד').

יתרה מכך, ספר חֲנוֹךְ שימש המקור והמפתח לספרות הסוד וההיכלות של ספרות חז"ל (ראו פרק בעניין), והרי כשם שחז"ל ידעו 'לירוק לבאר שממנה שתו' (בבא קמא צב' II) בכך שבמקרה זה הענישו את מטטרון (ראו ניתוח בפרק 'עוֹקְרֵי הֶהָרִים סילקו גם את גיבורי המקרא: חֲנוֹךְ-מטטרון, נח, משה רבינו ואליהו הנביא'), הרי שכפל התנהגות של כפיות טובה אינה אמורה להפתיע אותנו בתיאורם את הצדוקים בכלל. אמנם כאמור גם יוספוס והנצרות מגנים את הצדוקים,[1097] אך ייתכן והסיבה הפשוטה לכך היא ששלושתם מכת הפרושים דורשי החלקות.

[1091] בחנוך כז' מצוין הגיא השמימי המקולל, הוא כנראה גיהנום. להרחבה ראו: רצון, היכן גן עדן.

[1092] העיקרון השני החשוב של התאולוגיה המעתזלה שהפכה לתו היכר של התנועה הקראית הינו רעיון הצדק (עדל). ברעיון זה טמונה האמונה בבחירה החופשית ובגמול ובעונש שבעולם הבא. הואיל והאדם חופשי לבחור בין טוב לרע, הוא ניצב בבוא יומו לפני משפט הצדק האלוהי, אשר מענישו על מעשיו הרעים או גומל לו על מעשיו הטובים.

[1093] 'וְיָשֹׁב הֶעָפָר עַל הָאָרֶץ כְּשֶׁהָיָה, וְהָרוּחַ תָּשׁוּב אֶל הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר נְתָנָהּ'.

[1094] דניאל יב' 2: 'וְרַבִּים מִיְּשֵׁנֵי אַדְמַת עָפָר יָקִיצוּ אֵלֶּה לְחַיֵּי עוֹלָם וְאֵלֶּה לַחֲרָפוֹת לְדִרְאוֹן עוֹלָם'; יחזקאל לז' 1-14 – חזון העצמות היבשות, וראו לעיל.

[1095] ייתכן שיש ערבוב ספרותי עם הכותים, כגון: 'כל מצוה שהחזיקו בה כותים [ומקיימים אותה -] הרבה מדקדקים בה, יותר מישראל' (קדושין עו').

[1096] חֲנוֹךְ קג' 4: 'ותחיינה נפשות המתים בצדק ונפשותיהם תגלנה ותשמחנה וזכרונן יעלה לפני הגדול לכל דורות עלם'. גם בתרגום הסורי? לבן סירא ??.

[1097] מתי כב' 23; מרקוס יב' 18; לוקס כ'; מעשי השליחים כג' 8. אבות דרבי נתן נוסח ב' פ"י – מקור זה משוכתב גם בחיבור יהודי-נוצרי של כת האביונים אשר היווה בסיס לספר כלל-נוצרי שנתחבר בכשנית 360 לספירה ובמרכזו עומדת דמונות של קלמנס הרומי: 'הצדוקים... החלו לפרוש מכלל העם ולשלול את תחיית המתים... באומרם שאין זה ראוי לעבוד את האלוהים על מנת לקבל פרס'.

העובדה שיוספוס אינו מציין את הבייתוסים, מחזקת את הסברה שבייתוסים הם בית (א)סין – האיסיים('בייתוסין' - בית-א/סין = איסיים),[1098] וכן מהות שמם בארמית: מרפאים, ובדומה מיוונית: = hosiotes'חסידות'.[1099]

בנוסף, יוספוס אינו מזכיר כלל את הצדוקים בימי הורדוס, אלא שהעלה כוהנים ממצרים: בייתוס פיאבי וחנן. אלו קרובים לצדוקים בתקופה מאוחר יותר ערב החורבן, ומשפחות כוהנים אלו אינם גנטית הצדוקים-הראשונים של ימי החשמונאים, אם כי היה קשר טוב בין החשמונאים ליהדות מצרים ובית חוניו.

ישנם פערים גדולים בין הצדוקים-הראשונים של ימי החשמונאים לבין הצדוקים-האחרונים של ימי החורבן, וייתכן שקבוצה/כת זו עברה שינויים מהותיים באופיה והלכותיה, ואולי אף קיבלה את שמה מאוחר, בכסוף ימי הורדוס (לאחר שזה הביא כוהנים שונים ממשפחות אחרות וכפה עליהם דינים שונים), רק לאחר שעדת קומראן שוב איבדה את ההנהגה, וכשצדוקים-מאוחרים אלו ניסו לשמר את שמם של בני צדוק הכוהנים – עדת קומראן.

עוד על הפער במישור הלאומי-פוליטי בין הצדוקים הראשונים לאחרונים – ראו בפרק אם עדת קומראן היו מתונים או קנאים.

אציין שלושה מחקרים עיקריים שניסו לזהות את הצדוקים: זוסמן, הרהורים במקצת מעשי התורה; קיסטר, עיונים במגילת מקצת מעשי התורה ועולמה; רגב, הצדוקים והלכתם.

כח.9. <u>בסיפורי המחלוקות של הפרושים נגד הצדוקים, הצדוקים צודקים (ועד היום הרבנים עיוורים)</u>

קושי נוסף להבין אם היו הצדוקים המאוחרים היו צדיקים או רשעים, עולה מהעובדה שבתוך ניסיונות הסיפורים המוטים חז"ל לתארם כגנאי (כמנצחים שכותבים את ההיסטוריה), מהיגיון פשוט עולה שדווקא הצדק היה עם הצדוקים.

יתרה מכך, ההתנצחויות השגויות של הפרושים-הראשונים מעלות חשד שהפרושים הם דורשי חלקות – הכת היריבה והמגונת ע"י עדת קומראן, וכך סוברים רוב החוקרים, אך אני סובר שדורשי החלקות הם המתיוונים (ראו <u>פרק בעניין</u>).

בנוגע לעובדה שברוב הוויכוחים של שמעון בן שטח ויוחנן בן זכאי נגד הצדוקים, הסיפור הוכרע בכך ששני פרושים אלו היו אלו שידעו להביא הוכחות מהתורה (ובכך כביכול נצחו), בעוד הצדוקים לא ידעו להביא אסמכתא מקראית להלכתם (ולכך הפסידו), הרי שהדבר אבסורד מכמה סיבות:

- פשט התורה או הצדק לא מחייב הוכחה חיצונית

[1098] הביתוסים כתובים באחד מנוסחי כתב היד לתוספתא ידיים ב' כ'. ראו: גרינץ, עדת היחד - איסיים - בית (א)סין', עמ' 105-142. <u>חיזוקים אטימולוגים</u> נוספים לכך: מארמית – מרפאים (ראו גם דברי הימים ב' טז' 12).

[1099] על פי פילון האלכסנדרוני, ייתכן כי מקורו של השם הוא בשיבוש קל (Essaioi) יווני של המילה (hosiotes) 'חסידות': 'הללו קרויים איסיים, וסבורני שעל שום חסידותם נמצאו ראויים לכינוי זה'. https://www.haaretz.co.il/1.1785897

- ההוכחות של הפרושים לעיתים מגוחכות ובוודאי לא מהוות הוכחות מלאות
- ייתכן והדיון התקיים מול צדוקי שאינו מפולפל מול פרושי מפולפל, ואילו הוויכוח היה ממשיך מול צדוקי מפולפל אז היה יודע להביא הוכחה (ואז הוא היה מנצח באמיתות/נכונות התורה?!)
- עיקרון הפוך של חז"ל הוא: 'למה לי קרא, סברא הוא' (בבא קמא מו' II; תרגום: למה לנו פסוק? הרי סברא היא)

בסיפורי מחלוקות אלו לא נכללים 3 הטענות העיקריות והפילוסופיות נגד הצדוקים, ובפרק הצדוקים-האחרונים הסברתי שאלו כנראה מכוונים נגד כוהנים מושחתים בסוף ימי הבית שייחסו עצמם לכהונה המכובדת העתיקה בני צדוק/צדוקים, או עוד עלילה שקרית.

כח.9.א. <u>סקירת סיפורים המחלוקות של הפרושים עם הצדוקים, והוכחה שפירוש התורה והצדק עם הצדוקים:</u>

- שמעון החליף את הצדוקים מהסנהדרין בגלל שלא ידעו להביא ראיה מהתורה, אך זוהי היתה דרכם של הפרושים לטעון שיש להם מסורת אבות/בע"פ שאינה כתובה בתורה (הגמרא/סכוליון על מ' תענית י'). אפשר להניח שגם הצדוקים היו מנסים להביא אסמכתאות מהתנ"ך לדבריהם, אך הסיבה שלא הביאו היא, שאסמכותיהם היו מספרים אחרים, כמו ספר גזירתא שהפרושים מציינים זאת במפורש, וכמו רבות ממגילות קומראן שהן ספרות משלימה ונוספת על התנ"ך, אך חלקה סודית או לא הובאה כהוכחה בוויכוחים אלו מסיבה אחרת.
- שמעון רימה את ינאי בתשלום להתרת הנזירים (ירושלמי ברכות פ"ז הב' [יא' II]; בראשית רבא פרשה צא' ג'), לאחר שהתיר נדר, הלכה שאפילו התנאים-חז"ל הגדירו אותה: 'התר נדרים פורחים באויר, ואין להם על מה שיסמכו' (משנה חגיגה א' ח').
- שמעון היה כפוי טובה לינאי למרות שאירח אותו לסעודה עם יהודי פרס (ירושלמי ברכות פ"ז הב'; בראשית רבא פרשה צא' ג').
- שמעון ביקש לשפוט את ינאי בגלל עבדו בעמידה, בניגוד לרוב השופטים, ולאחר מכן עוד קילל והמית אותם (סנהדרין יט' א'-ב').
- למרות שהעם נתן בינאי תמיכה רחבה (לפי חז"ל ויוספוס), הפרושים שנלחמו בו (ברכות מח'). שיא חוסר ממלכתיותם של הפרושים הגיעה לבקשת יהודה בן גדידיה הפרושי שינאי יוותר על כתר מלכותו (קידושין סו'), ובגידתם במדינה בעם ובמלך, כאשר התחברו עם האויב דימיטריוס השלישי בן דימיטריוס איקיירוס מלך סוריה. לכאורה בגידה זו מצביעה על דוחקם בשולי ההנהגה והעם, והפרושים ניסו להצטדק בסיפורים שיוספוס הפרושי העביר על גנותם המעוותים (או לכל הפחות בלתי-מוצדקים). על עיקרון הממלכתיות ראו בפרק על ינאי ובנספח.
- הדין הפרושי על הריגת עדים זוממים (חגיגה טז' II) הפוך מפשט המקרא והצדוקים.
- שמעון תלה 80 נשות אשקלון ביום אחד (משנה סנהדרין ו' ד') מנוגדת למקרא ולמשנה הפרושית.

- יוחנן בן זכאי ביטל במגילת תענית את הדין הצדוקי לירושת הבת עם בת הבן,[1100] למרות שכך עולה מתקנת בנות צלופחד (במדבר כז׳ 7).
- בן זכאי התווכח עם הצדוקים במגילת תענית, ולמרות תשובותיו התמוהות (חלקן מובאות בסעיף על ׳בית אבשלום׳ בפרק על קבוצות הביניים). בנוסף, פעולותיו קשות ומעוותות: פגיעתו באוזנו של צדוקי (תוספתא פרה ב׳); ענישת תלמידים לא קשובים לגלי עצמות (עונש שנפסק כנראה בהטפה לרבי שמעון בר יוחאי כשיצא מהמערה).
- בן זכאי התחכם גם עם בני בתירא בפסיקת שופר בשבת (ראש השנה ד׳ א׳).
- בן זכאי התחכם ברח מירושלים לטובת יבנה, לאחר שאמר את ה״נבואה״ שגם יוספוס טען שאמר לאַסְפַּסְיָאנוּס (גיטין נו׳ I-II).

כח.10. <u>ניסיון החלפת משה רבינו בעקיבא:</u>

נקודה מפרשת השבוע ׳בְּהַעֲלֹתְךָ׳ בהקשר למגילות קומראן: מדוע ואיך קרה שרבי עקיבא הומלך במקומו של משה רבינו, ועוד בביזוי? ׳עַבְדִּי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא... וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְמֹשֶׁה׳ (במדבר יב׳ 7-8) – ׳הלך [משה רבינו] וישב בסוף שמונה שורות [בבית המדרש של ר׳ עקיבא], ולא היה יודע מה הן אומרים, [שלא הבין את המשא ומתן], תשש כחו [מחולשת הדעת]׳ (מנחות כט׳ II). הסיבה לכך נעוצה בהעצמת חופשיות המדרשים של חז״ל (התגברות ׳עוֹקְרֵי הֶהָרִים׳ על חשבון מעבירי המסורת - ׳סִינָיִ׳), לצד מגלומניה עצמית. אמנם ׳דורש התורה׳ הראשון היה מורה הצדק, מנהיגה של עדת קומראן, אך הוא שמר על העיקרון: ׳לשוב אל תורת משה כי בה הכל מדוקדק׳ (ברית דמשק טז׳ 2), ורק על הנ״ך הוא פירש באלגוריה (בעיקר אקטואלית במגילות ה׳פשרים׳).

מדרש אגדה מעוות נגד גיבור מקראי המציאו גם נגד מטטרון, הוא חנוך בן ירד. למרות שהוקדש לו ספר בספרות היכלות ותפקידו הבכיר בשמיים, כנראה נוכח מסורותיו והערצתו בעדת קומראן (ואולי בגלל שמוזכר בנצרות), חז״ל הענישוהו בעונש הקשה בעולם – ׳פולסא דנורא׳, וזה למרות שהוא לא חטא בכלום, אלא רק ביצע תפקידו (׳4 נכנסו לפרדס׳: היכלות זוטרתי 42-45; חגיגה יד׳-טו׳; סנהדרין לח׳ II ומקבילות).

מדרשים אגדה מקטרגים פחות חמורים יש גם נגד נח ואליהו הנביא.

בינתיים לכאורה מדרשים אלו נצחו, שכן דברי גיבורי המקרא נחלשו על חשבון פרשנויות תנאים שהתקבלו להלכה; ׳ההיסטוריה נכתבת ע״י המנצחים׳. כעת, כשבידינו מגילות קומראן שמאירות את ייסוד ההלכה ושיטות הפרשנות, ניתן לעמוד על המקור וההבדלים בניסיונות ייצוב ההלכה בתקופה שאבדה תורות עדת קומראן, אשר נלוו לה מדרשים לשכנוע הספרות המשתכללת.

כח.11. <u>קרבת יהודה המקבי, האיל בעל הקרן הגדולה ומגילת המלחמה – לחשמונאים ומלחמותיהם</u>

[1100] ׳יב. בעשרין וארבעה ביה תבנא לדיננא: בימי מלכות יון היו דנין בדיני הגויים. וכשגברה ידם של בית חשמונאי בטלום, חזרו לדון בדיני ישראל. אותו היום שבטלום עשאוהו יום טוב. שהיו הצדוקין דנין בדיניהם לאמר: הבת יורשת עם בת הבן. אמר להם רבן יוחנן בן זכאי: מנין לכם? ולא היו יודעים להביא ראיה מן התורה׳.

לאחר גזרות[1101] אנטיכוס הרביעי בשנת 167 לפה"ס, קמו בית חשמונאי למרד עד לניצחונם ושליטתם בשלבים: ביטול הגזרות וחופש דתי, ביטול המיסים, אוטונומיה, מדינה עצמאית ומלכות. אחריהם התעורר עמ"י לשמירת תורה ומצוות, וחזר לעמדתו הלאומית-לאומנית בראשות החשמונאים: 'וכ[כלות] נ[פצ יד עם הק]דש תכלינה כל אלה, יִשׁוֹבוּ בְנֵי ישראל' (4Q248 שורות 9-10).

כמו ובעקבות עדת קומראן, החשמונאים הטיפו (בדומה עדת קומראן) נגד המתיוונים לאי שמירת המצוות: מק"א יא 21; מק"ב ה' 15; יג' 3, ושמרו על רמת טהרה גבוהה (מק"א א' 62-63; מק"ב ה' 27).[1102] זוהי אחת הסיבות שהחשמונאים לא מתאימים להיות אחת מהקבוצות העיקריות היריבות לעדת קומראן (שהפרו את המצוות, קל וחומר את הטהרה, בצורה גסה). למרות זאת, בקרב החוקרים התקבעה הדעה כי עדת קומראן עוינת לחשמונאים (והפוך).[1103] בחלק/שער זה אבקש להפריך פרשנות זו, ואף להפוכה.[1104]

תחילה, אין שום אמירה היסטוגרפית מפורשת לאיבה בין הצדדים. הוצע כי היה מתח בין משפחות/משמרות הכהונה של צדוק ליהויריב (אליו מיוחסים בית חשמונאי), אך אדרבא, משמר זה מוזכר בכמה וכמה מגילות של משמרות הכהונה (למשל: 4Q320, לוח משמרות א'),[1105] ואין שום אזכור שלילי לו בשום מגילה.[1106] ובכלל, יש אזכורים חיוביים על כוהני בית אהרון ללא הקנטה למי שאינו מבית/בני צדוק,[1107] ולעיתים רבות מוזכרים כוהנים במגילות ללא שיוך למשמרת כלשהיא. גם בין בית חוניו שממשפחת/משמרת צדוק שבמצרים לבין החשמונאים היה קשר טוב.

מכמה מגילות מקוטעות מהקבוצה ה-5 שאמנם קשה לעמוד על הקשרם, ניתן ללמוד על הקשר חיובי. כלומר, אין זו אותה התקופה הראשונה (קבוצת המגילות ה-4 של מורה הצדק) שבה הקבוצות והמנהיגים היריבות כונו רק בכינויים (ולא בשמותיהם האמיתיים), אלא זוהי תקופה חדשה – מאוחרת, שבה יש יחס

[1101] דברי ירמיהו (4QapocrJer C-c) 4Q388a (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 97): 'בימים] ההמה יקום מלך [לגו]יס גדפן ועשה רעות וב[מ]ו אעביר] את ישראל מעם בימו אשבור את מלכות מצרים [ ] את מצרים ואת ישראל אשבור ונתתו לחרב [והשמותי את הארץ] ורחקתי את האד[מ] ו[עזבתי את הארץ בה[שמה ושבו כהני ירושלים] לעבוד אלהים אח[רים ולעשו]ת כתוע[בות] הגוים'; מגילת אפוקריפון ירמיהו 4Q390 - Frg. 1, PAM 43.506, שורות 9-12): 'והסתרתי פני מהמה ונתתים ביד איביהם והסגרת[ים] לחרב והשארתי מהם פ[ליטים למע]ן אשר לא י[כ]לו [בחמתי ו]בהסתר פ[ני] מהם ומשלו בהמה מלאכי המש[ט]מות ומ[אסתים ו]ישוב[ו] ו[עשו] [את] הרע בעינ[י] ויתהלכו בשר[ירות לבם'; פסידו יחזקאל ב' 5: 'בליעל יחשב לענות את עמי'.

[1102] מק"א א' 62-63: 'ורבים בישראל התאמצו והתחזקו לבלתי אכול טמא; ויבחרו למות, פן יטמאו במאכלים ויחללו ברית קודש, וימותו'; מק"ב ה' 27: 'באכלם מזון עשבי הם התמידו לא ליטול חלק מן הטומאה'. האיגרת בתחילת מק"ב מציגה את החשמונאים כבעלי טהרה וקדושה הזכאים לחנוך את המזבח במקדש. תיאורים אלו עולים עם הממצאים הארכיאולוגיים של המקוואות וכלי האוכל באזורי החשמונאים. על כך אמרו חז"ל: 'פרצה טהרה בישראל' (שבת יג' II), אלא שלאחר מכן חז"ל הקלו בטהרה ופסקו ש'טומאה דחויה בציבור' (פסחים כז'; עט'). האבסורד (אולי מאי-ידיעה) של מקצת הרבנים האחרונים (פני יהושע, שבת) מתרצים את סיבת השימוש בכד שמן טהור (כנס חנוכה שמובא בשבת כא' II), זאת שלמרות שהחשמונאים יצאו ידי חובה בכל שמן, גם טמא, הרי שהם הידרו במצווה.

[1103] בתוך כך התקבלה הצעת זיהויו של פלוסר, פרושים צדוקים ואיסיים בפשר נחום, כי: הפרושים הם אפרים; הצדוקים הם מנשה; עדת קומראן היא האיסיים. הנושא נידון בהרחבה אצל חוקרים רבים. ראו למשל: אשל, מגילות קומראן, בעיקר עמ' 46–52; שוורץ, יהודי מצרים, עמ' 15–16, הערה 17. לעומתם, ראו למשל: (כשר, קשרים מדיניים ולאומיים בין יהודי מצרים התלמית לאחיהם בארץ-ישראל (א' אופנהיימר וא' כשר (עורכים), דור לדור. קובץ מחקרים לכבוד יהושע אפרון, ירושלים ותל-אביב, תשנ"ה, עמ' 81): 'אין כל יסוד לסברות קיקיוניות וספוקלטיות כאילו גזלו החשמונאים את כס הכהונה הגדולה מצאצאי צדוק'.

[1104] אמנם היו קבוצות ביניים (ראו פרק בעניין) כמו: 'בית פלג' (ברית דמשק כ' 20), 'בית אבשלום' (פשר חבקוק ה' 9-11). אך גם אם החשמונאים היו בין אלו, עיקר הצעתי היא להתקרבות ביניהם בהמשך הדורות, ולא בדור הראשון של ייסוד החשמונאים.

[1105] במגילת 4Q320 (לוח משמרות א') משמר ייריב מוזכרת לפחות 3 פעמים, ועוד ב-15 לחודש הראשון (בפסח, אף קיבלו מועד חשוב למשמרתם), כפי שמיקומו בדה"א כד' 7-18, בניגוד לנחמיה יב' 12-20. גם לחז"ל אין גנאי על בית יהויריב, אלא רק על נטילת מלכות עם הכהונה (ירושלמי הוריות ג' ב'; שקלים ו' א') שמקובל לשייך זאת נגד החשמונאים, אך הדבר לא מחייב.

[1106] כך אף ציין כשר, קשרים מדיניים ולאומיים בין יהודי מצרים התלמית לאחיהם בארץ-ישראל: 'אין יסוד לסברות קיקיוניות וספקולטיביות כאילו גזלו החשמונאים את כס הכהונה הגדולה מצאצאי צדוק'. שוורץ, יהודי מצרים בין מקדש חוניו למקדש ירושלים ולשמים, עמ' 47 - הערה 17 חולק עליו.

[1107] למשל בצוואת ראובן ו' 11 לוי יהיה נביא ומלך על כל הגויים. במקרא יש כמה קללות על משפחות כהונה.

גלוי ואף אהוד ביניהם - מעצם אזכורם בשמם (וכך מוזכרים 6 שמות),[1108] ללא חשש שמצריך שימוש בכינוי סוד וסתר. הדבר מוכרע במגילת 'ברכה שלום יונתן המלך' שמהותה תמיכה מובהקת בינאי (תפורט להלן).

גם אם נניח שעדת קומראן יצאה במגילות אלו נגד ההגמוניה החשמונאית, אזי קיים קושי לחוסר ההתייחסות של עדת קומראן למתיוונים שקדמו לחשמונאים, שהרי יחסית אליהם - החשמונאים צריכים להיות יריבים הרבה פחות חריפים, שכן שמירתם טהרה וקנאותם הדתית גבוהה ומובהקת. על כך אף אחד מהחוקרים לא שם לב (או מתייחס).

יסוד תפיסת החוקרים תלויה בתיארוך דברי ההטפה הגנאי והקללה של מורה הצדק במגילות שחיבר (קבוצת המגילות ה-4): ברית דמשק, הפשרים וההודיות. דעתי שמורה הצדק פעל וחיבר כתבים אלו נגד המתיוונים בתקופה הטרום-חשמונאית, וההוכחות לתיארוך זה מובאות בפרק היווסדות עדת קומראן.

העובדה שהחסידים בספרי המקבים (בפרט מק"א ז' 13),[1109] ואחריהם האיסיים במאה הראשונה לספירה – שניהם היו אהובים על העם ואף על המנהיגים,[1110] עולה עם המשתמע מדעת העם והנמענים בממ"ת בה היחסים נעימים ומוערכים,[1111] וראו לעיל את הצעת הזיהוי של עדת קומראן בפרק סופרים/זקנים/כנסת. יש לזכור שגם אם החשמונאים היו בשלבים מסוימים חוג קרוב ולא מאוחד עם עדת קומראן, וגם אם החסידים היו חוג קרוב ולא מאוחד עם עדת קומראן, הרי שלשלושתם אידיאולוגיה משותפת של התנגדות ליוונים ולמתייוונים – כאשר שלושתם ברחו למדבר לצורך ולצד המשך שמירת התורה[1112] והטהרה.[1113] החסידים השתלבו בחוג בתוך חז"ל הנבנים (ראו שכר/חלק בעניין).

שלישית, מוסכם על רוב החוקרים כי ספר חֲנוֹךְ א'/החבשי צ' 16-9 מתאר בגדולות את יהודה המקבי כ'האיל בעל הקרן הגדולה' (ראו פרק להלן). נוסיף לכך את הקרבה המהותית והסגנונית של קרבות ונאומי החשמונאים מספרי המקבים למגילת המלחמה (ראו פרק להלן). הרי לנו אחווה ושילוב כוחות ודעות למלחמה ביוונים.

כח.12. לסיכום הפרק:

[1108] שלומציון (4Q331, קטע 1 ב', 7); הורקנוס (4Q332, קטע 2, 6), אמליוס (4Q333, קטע 1, 4 ו-8 מזוהה כאיש הצבא הרומי M. Aemilius Sacurus שפומפיוס מינה כנציב סוריה מיד לאחר כיבוש ארץ-ישראל בשנת 63 לפסה"נ), פוטליאיס, '{יוסף בן קומ]דיוס' (תעודה כלכלית 4Q348). ייתכן שיונתן מוזכר גם במגילה (4QJonathan) 4Q523, אך היא כה מקוטעת (שתי האותיות האחרונות בשם שבשורה 2 חסרות) כך שלא ניתן להכריע. גם שאר המגילה מקוטעת והמהדיר פואש לא הציע פירוש קוהרנטי. ראו: #8498 : Puech, Jonathan le Prêtre Impie et les débuts de la Communauté de Qumrân.

[1109] 'וראשונים החסידים היו בבני ישראל'. לפי דיוק לשון התרגום היווני, כסופרים ממעלה ראשונה, ולא ראשונים לבקש שלום מאלקימוס. ראו גם: מק"א א' 42, מק"ב ידי 6.

[1110] ראו בפרק יחס חז"ל לעדת קומראן.

[1111] כגון: [ואתם יודעים ש]פרשנו מרוב הע]ם ומכול טומאתם] [ו]מהתערב בדברים האלה ומלבוא ע[מהם] לגב אלה' (ממ"ת ד' 8-7 [קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 210]).

[1112] כגון: ירידה/בריחה למדבר (מק"א ב' 29-33; מק"ב ה' 35 - בני האור נגד בני החושך א' 3; סרך היחד יח' 16-12 176Q4 (4QTanḥ) א' 7-8); מתנדבים לתורה (מק"א א' 42 ועוד - קיסטר, השורש נד"ב); מבקשי צדק ומשפט עם משפחותיהם (סרך היחד א' 1-6; ו' 1- 4; ח' 1-2; רז נהיה/מוסר למבין 121 .Frg, PAM 43.4751; ברכי נפשי ב' 4 - מק"א ב' 33-29).

[1113] למשל: מק"א א' 63-62: 'ורבים בישראל התאמצו והתחזקו לבלתי אכול טמא; ויבחרו למות, פן יטמאו במאכלים ויחללו ברית קודש, וימותו'; מק"ב ה' 27: 'באכלם מזון עשבי הם התמידו לא ליטול חלק מן הטומאה'. האיגרת בתחילת מק"ב (ובפרק ב' 18-19) מציגה את החשמונאים כבעלי טהרה וקדושה הזכאים לחנוך את המזבח במקדש. גם הממצאים הארכיאולוגים מלמדים על הקפדת לטהרת כלי האוכל.

בתנ"ך ובמגילות (בעיקר מחָנוֹךְ זכריה דניאל ומה"מ) ישנן נבואות לאחרית סוף הימים, ורובם משלבים נבואות על יון והסלווקים, והמחקר סבור שמכוונות גם לניצחונות החשמונאים.

היישום החלקי הוביל לאחר כשני דורות (490 שנה מהחורבן) לגאולת השיא (אך עדיין החלקית) של בית שני – החל מהנהגתו של יוחנן הורקנוס ושיאה במלכותו של יונתן אלכסנדר ינאי (כמפורט בהמשך בפרק עליו). כך גם בחָנוֹךְ מו' 1-5[1114] ודניאל ז' 13[1115] (ועזרא הרביעי יג' 2-3 – חיזיון שישי) מוזכרים משיחי אחרית הימים, וכך אלו בוודאי אינם תואמים ליהודה המקבי (או כל גיבור מבית שני), במיוחד שבסרך העדה ב' 12-14 מצוין משיחים שהצעתי לזהות (אחד מהם) בינאי (ראו בפרק עליו). יש לזכור כי עדת קומראן כבר ידעה מהמגילות על נבואות הבית השלישי תוך ידיעה שבית שני אינו חזון הנביאים, כפי שפורט לעיל.

לסיכום, הבית שני ומאורעותיו הוא יישום חלקי של הגאולה הסופית ושל בית המקדש השלישי. ראו בפרקים 'אחרית כל הימים' ו'ירושלים בהווה ובעתיד' עוד הוכחות ליישום חלקי של נבואות מהתנ"ך ומהמגילות.

כט. קרבת יוחנן הורקנוס לעדת קומראן ולצדוקים; 36 השרים וחבר היהודים; מ' ברכה ליונתן (ינאי)

לאחר שבפרק הקודם טענתי שהיתה ביניהם קרבה גדולה בין עדת קומראן ולצדוקים, עלה יוחנן הורקנוס להנהגת החשמונאים, ואימץ את ההלכה הנאורה ביותר מבחינה דמוקרטית-פוליטית: 36 שרי מועצת המלך, אותה כינה 'חבר היהודים' (שמוזכר במטבעות מימיו), שמקורה כנראה מ'חבר ישראל' שבמצוינת בברית דמשק יב' 6-8.[1116] ההנהגה הצדוקית (כמועד השבועות שנחגג ביום ראשון)[1117] טיהרה והתקינה שחיטת קודשים במקדש (בטבעות חבק לצוואר הבהמות לפי מגילת המקדש לד' 6, במקום דפיקת פטישים

[1114] 'ושם ראיתי אחד אשר לו ראש הימים, וראשו לבן כצמר, עמו אחר שמראהו גבר (או אדם, איש) ופניו מלאים הדר כאחד המלאכים... ובן האדם אשר ראית יעיר את המלכים ואת התקיפים ממושבותיהם ואת בעלי השררה מכסאותיהם ויתיר את מתני החזקים וישבר את שני הרשעים'.

[1115] 'חָזֶה הֲוַית, בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא, וַאֲרוּ עִם-עֲנָנֵי שְׁמַיָּא, כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה הֲוָא; וְעַד-עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה, וּקְדָמוֹהִי הַקְרְבוּהִי'.

[1116] מגילת המקדש נז'-מ' הינה 'תורת המלך' המוזכרת בדברים יז' 18: 'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת', ופותחת בכותרת: 'וזאת התורה'. במגילת המקדש נז' 11-15 מוזכרים 36 שרים שתפקידם לאשר וזכות וטו על המלך: 'ושנים עשר נשי[א]ם עמו ומן הכוהנים שנים עשר ומן הלויים שנים עשר אשר יהיו יושבים עמו יחד למשפט ולתורה ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה', כנרמז בדברים יז' 20: 'לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו, וּלְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול'. שיטת ממשל קרובה היא של ארתור ואבירי השולחן העגול כ'ראשון בין שווים'. גם ביוון ורומא היתה תחילה סנאט ללא דיקטטור. בהשוואה למצב היום במדינת ישראל, סעיף 39.ד' לחוק יסוד הממשלה מקנה לראש הממשלה קול כפול בהצבעה שבה קולות שווים. חוסר עריצות ורודנות כזו מתאימה לחשמונאים הראשונים שמפאת צניעותם (והמצב הפוליטי) נמנעו להכתיר עצמם כמלכים, וביקשו להחזיר תיאוקרטיה (מק"א יד' 44, יא' 35; יב' 6; מק"ב יא' 27; יב' 35-36).המספר 36 היה מספר טיפולוגי בעמי קדם, ואפיפניוס מסלמיס סבר שתרגום המקרא ליוונית היה לפי 36 מתרגמים. 36 השרים שבמועצת המשפט והמלך מורכבים משלוש קבוצות של 12 – מספר יותר ידוע וטיפולוגי. במגילת המקדש נז' 5-11 מוזכרים 12 ריבוא (פי אלף) כמשמר המלכותי שתואם לכמה אזכורים במקרא (מקביל לבמדבר לא' 3, שופטים כא' 8; מלכים א' ה' 6; י' 26), ובמגילות הכיתתיות. בחז"ל (סנהדרין צז' II, מכילתא דרשב"י יב' 37, ספרי דברים כט', סנהדרין פ"א, סנהדרין פ"ה ה"ה; סנהדרין מד').
להרחבה ראו בפרק ???.

[1117] ממגילת המקדש יח' ובפולמוס מגילת 4Q513 קטעים 3-4 שורות 2-5 ('מחלוקות' בכינויו של קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 199) מזכירים את: 'הנף העומר... ביום שבת... תעות עורון... לא מתורת משה'. קדמה"י יג' 152; 251-252. סרך המלחמה (או"ח) אינה כוללת את שנת השמיטה בשנות המלחמה. מלה"י א' 60 וקדה"י יג' 234 מספר יוספוס על נטישת מצור בשנת השמיטה. כך נהגו הצדוקים/בייתוסים (למשל: מנחות י' ג').

על ראשי הבהמות),[1118] וכן שובח כנביא ביוספוס וחז"ל. לא ברור אם איסור אם שבויה, שמוזכר בברית דמשק (4Q266, קטע 5, טור ב' שורות 4-6).[1119] אכן רלוונטי לגבי (ובדומה, אם הורדוס היה דור 3 לגרות שיכול להיכנס למקדש). בכל אופן יונתן בנו המלך אלכסנדר ינאי משובח במגילת קומראן ??? (ממנה ברכת המלכות, בניגוד למדרש 'אם נוהג מנהג עמך', ומאידך עדת קומראן גינתה במגילות אחרות [להערכתי קדומות יותר] את כוהני הרשע בירושלים, להערכתי אלו המתיוונים כ-80 שנה לפני כן). ימיו תואמים לכמה נבואות של 490 שנה, עד למועמד לזיהוי עם 'האיל בעל הקרן הגדולה' ('דרך כוכב מיעקב'), שעד כה זוהה עם יהודה המקבי, ולאחרונה גם מורה הצדק.[1120] אין בידינו את ספר הצדוקים 'גזירתא', אך בידינו מגילות קודש מדרגה ראשונה, ושמות דמויות מתקופת החשמונאים מוזכרים בעוד כמה מגילות, מוזכר להרחיב.

כט.1. <u>אימוץ הלכות כת מדבר יהודה ע"י יוחנן הורקנוס, והיווסדות הצדוקים</u>

לעת חולפות ארבעים שנה[1121] ממותו של מורה הצדק[1122] - לא נותר זכר למתייוונים,[1123] ודניאל ט' 24 מתאר ימים אלו כמעבר מהשלב שבו תם עידן הנבואה ומתחיל עידן המלכות: 'שָׁבֻעִים שִׁבְעִים נֶחְתַּךְ עַל עַמְּךָ וְעַל עִיר קָדְשֶׁךָ לְכַלֵּא הַפֶּשַׁע ולחתם (וּלְהָתֵם) חטאות (חַטָּאת) וּלְכַפֵּר עָוֹן וּלְהָבִיא צֶדֶק עֹלָמִים;[1124] **וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא**[1125] **וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים**'[1126] (לסדר ותאריכי האירועים בבית שני ראו בפרק בעניין). עידן זה מתאים לדור השלישי עד הרביעי של בית חשמונאי: החשמונאים-הראשונים המשיכו את העקרונות של עדת קומראן - חזרה לשמירת קפדנית של המצוות והתרחקות מהמתייוונים, ומדורו של יוחנן הורקנוס התחילה עדת קומראן סוג חדש של כתיבה – שמאופיינת בלשון רבים (במקום מפיו של מורה הצדק או מלשון יחיד) וללא פרשנות נבואית: 'המגילות התיעודיות' (עוד על קבוצה 5 זו ראו בפרק על חלוקת המגילות לקבוצות).

[1118] מגילת המקדש לד' 6: 'אוסרים אתֹ רֹאשֹי הֹפרים אל הטבעות ו[ ] בֹטבעות... אחר יהיו טֹובחֹים אותמה...' – השוו - מעשר שני ה' טו': 'יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא ביטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי'; סוטה מח': 'יוחנן כהן גדול ביטל גם את הנוקפים.[ושואלים] מאי [מה הם] "נוקפים" [אלה]? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהיו מסרטין [עושים סריטה] לעגל [העומד לשחיטה] בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]. אתא איהו בטיל [בא הוא וביטל את הדבר] משום דמיחזי כי מומא [שנראה הדבר כמו שמטיל בו מום]. במתניתא תנא [בברייתא שנה[פירוש אחר ל"נוקפין]: שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה. אמר להם [יוחנן כהן גדול]: עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח[!ושואלים: וכי] נבילות [היו אלה!? הא שחיט להו [הרי שוחט אותן ולא מתו מעצמם!] אלא [הכוונה היא שהיו נעשות בכך] טריפות[ומדוע-] שמא [מתוך המכות] ניקב קרום של מוח [ונעשה העגל טריפה. לכן] עמד והתקין להם טבעות בקרקע [שיקשרו את הבהמות שם ולא יצטרכו לאמצעים אחרים להקל על שחיטתן].

[1119] ברית דמשק, קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 26: 'מבני אהרון אשר ישבה לגואים [ ] לחללה בטמאתם, אל יגש לעבודת [']. עזרא ב' 63 גאל כוהנים שלא היו להם כתבי יוחסין. דין דומה יש בשמחות ד' יג' שמוזכר כבר במק"ב ידי 3, 7.

[1120] להרחבה ראו בפרק ?????:

[1121] ברית דמשק כ' 13-15 (קימרון, <u>החיבורים העבריים א'</u>, עמ' 20): 'ומיום האסף יורה היחיד עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עֹם איש הכזב כשנים ארבעים'; פשר תהילים ב' 5-9: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע' (<u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 301). ההנחה שמורה הצדק נפטר בשנים הספורות טרם מרד החשמונאים או ממש בתחילתו, וארבעים שנה ממותו מביא טרם עלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון ב-135 לפה"ס. ארבעים שנה הוא מספר טיפולוגי ומתאים להחלפת דור המדבר, על כך ראו: Eshel, Hanan, 'The Meaning and Significance of CD 20: 13-15,' in Parry and Ulrich, eds., Provo International Conference, 330-330.

[1122] אולי גם 'קבר צדוק' שמוזכר במגילת הנחושת יא' 3 - נכתב אז, והוא בסגנון דומה של כתיבה שאינה מאפיינת את מורה הצדק (אם כי אינה בלשון רבים).

[1123] אמנם ישנם בעלי תפקידים ומנהיגים בכל הזרמים עם שמות מתייוונים, אך אין בשמות בלבד או בכלל כדי להצביע על אורח חייהם. חיזוק לכך הוא תרגום השבעים ומגילות מקראיות שנמצאו בקומראן וכתובות ביוונית. לשמות משלחת לרומא בה שרדו שמות יהודים יוונים, ראו: מ' שטרן, 'על היחסים בין יהודה ורומא בימי יוחנן הורקנוס', ציון, כו' (תשכ"א), עמ' 22-1.

[1124] זוהי תשועה, שאין אחריה עוד שיעבוד. לפירוש זה ראו דעת מקרא על המקום (עמ' רלז').

[1125] לאמת ולקיים את הכתוב בחזון שבאחרית הימים תבוא גאולת ישראל.

[1126] לקדש את בית המקדש.

המגילה העיקרית מקבוצה זו היא אגרת מקצת מעשי התורה (להלן: ממ"ת) שהינה אגרת ייחודית הלכתית שנשלחה מעדת קומראן (בלשון רבים) באופן ידידותי ומכבד (ללא ביקורתיות וגנאי)[1127] לנמען שהיה מנהיג במקדש (כנראה הכוהן הגדול). בפרק על הורדוס אציע שממ"ת נשלחה לכוהן בתחילת ימי הורדוס, אך אפשר שבמקום או תחילה ובנוסף (ודעתי נוטה יותר לימי הורדוס כפי שיפורט שם בפרק), נשלחה גם ליוחנן הורקנוס. ישנה אפשרות שלישית שהנמען הראשון היה 'הכוהן הרשע אשר נקרא על שם האמת בתחילת עומדו' (פשר חבקוק ח' 8-9) וממ"ת היא: 'התורה אשר שלח אליו' (פשר תהילים ד' 8-9),[1128] אך נמען זה לא רק שלא קיבל את התורה (ממ"ת), אלא אף ניסה להתנכל למורה הצדק (וראו בפרק 'ספר התורה שנית'). בין שלוש הצעות אלו יש לציין כי ישנו שוני בין עותקי ממ"ת בנוגע לתחילת המגילה,[1129] כאשר חלקן פותחות בתיאור לוח השנה השבתי-שמשי (364 יום), ואילו חלקן פותחות במעשי התורה – ללא שום אזכור ללוח ומועדיו. ייתכן וכיוון שעדת קומראן הבינה שהלוח הירחי התקבל והוטבע במנהג אותו נמען, היא ויתרה על עקרון הלכתי זה מולו[1130] (על חידת לוח השנה מוקדש פרק נפרד בהמשך).

ייטען כי אם אכן יוחנן קיבל את אגרת ממ"ת זו, אז הוא ייסד (או אימץ) את כת הצדוקים, וממנה שלוש הלכות טהרה (שרפת פרה אדומה ב'מעורבי שמש', טומאת עצמות בהמה וטומאת הניצוק) שזהות בין עדת קומראן לצדוקים (בהתאם לגרסת חז"ל על הצדוקים,[1131] שהרי מהצדוקים לא שרד שום כתב). תיאור תחילת הצדוקים עם החשמונאים כאן הולם גם את דברי יוספוס (קדמה"י יג' 294) וחז"ל (משנה מעשר שני ה' טו'; ברכות כט' א'. מדרש מקביל ליוספוס על ינאי בקדושין סו'). מגילה זו הביאה את החוקרים לדעה שאחת היא ההלכה הקדומה של הצדוקים ועדת קומראן[1132] (אם כי אין פתרון לסתירות הפילוסופיות העקרוניות ביניהם).[1133]

דעתי כהצעתו של ישראל קנוהל כי חיבורה של ממ"ת מאוחר לימי החשמונאים,[1134] ולכן לא ארחיב גם לדיון הידוע בעניין זה. הצעתי לפתרון הסתירות עם הצדוקים היא חלוקה בין הצדוקים הראשונים של ימי

[1127] ישנה אמנם אפשרות שהגישה והכתיבה שונה עד הפוכה מעצם קהל הקוראים של המגילות השונות, כשבעוד 'מגילות מורה הצדק' מיועדות רק לפנים הקהילה – מאפשרות ביקורת חריפה, ואילו ממ"ת שמיועדת לכוהן חיצוני – הניסוח עדין ומכובד. גישה הפוכה זו קיימת במקרא באופן הפוך: כאשר יי ומשה מוכיחים את העם – הם עושים זאת בחריפות, ואילו כאשר הם מתבטאים על עמ"י שלא בפניהם (כמו בפרשת בלק והדרישה למחילה על חטא העגל) – הם מסנגרים על העם.

[1128] החיבורים העבריים ב', עמ' 303. הפסוקים בקושי שרדו ולהלן בהדרה: 'צופה רשע לצדיק ומבקש [להמיתו י]' [ולא יעזבנו בידו ו]לוא ירשיענו בהשפטו. פשרו על הכוהן הרשע אשר צ[פה למור]ה הצד[ק ובקש] להמיתו [על דברי החו]ק והתורה אשר שלח אליו ואל לוא יעז[בנו בידו] ולוא [ירשיענו ב]השפטו ולו שלם [אל את] גמולו לתתו' (שורות 7-9).

[1129] ראו: קימרון וסטרנגל, מקצת מעשי התורה, עמ' 203. הם מניחים שלעותק שלא היה בו תיאור הלוח היה עותק לשימוש פנימי של חברי העדה, שאינם זקוקים לפרטים אלו של הלוח. משום מה עניין זה אינו מוזכר בהקדמת הההדרת המגילה בקימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 204. אולי בגלל שלילתו של שיפמן, מקומה של ממ"ת, עמ' 81-98 (במיוחד עמ' 84 הערה 14. מקרה דומה יש גם לעותקים שונים של סרך היחד, שחלק נגמרים במזמור וחלק במגילה 4Q319 המפרטת את משמרות הכהונה לפי לוח השנה.

[1130] חיזוק מה אפשר בקישור לפרסום עדכני של רצון ובן דוב בכתב העת Journal of Biblical Literature לפיו במגילה בת כ-60 פרגמנטים בכתב סוד, ופוענחה כמועדי יין ושמן. אך מועדים אלו כבר מפורטים במגילת המקדש, אז מדוע אם כן היה צורך לכתובם בכתב סוד? תשובה לכך יכולה להיות חלק מטענה זו.

[1131] רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 211, מסכם את ההלכות הדומות והשונות של הצדוקים עם עדת קומראן.

[1132] ראו: זוסמן, הרהורים לאור ממ"ת; קיסטר, עיונים בממ"ת.

[1133] כגון חוסר האמונה בתחיית המתים (מק"ב ז' 13-14; קדמה"י יח' 18; מלחה"י ב' 162-166; אבות דרבי נתן נוסח ב' פ"י; מתי כב' 23, מרקוס יב' 18, לוקס כ'; מעשי השליחים כג' 8) הסותרת לאמור במגילות (חנוך; צוואות השבטים; פסידו-יחזקאל; 4Q521; פשר יחזקאל לז' על חזון העצמות היבשות; אחד התרגומים לבן סירא).

[1134] קנוהל, לשאלת תיארוכה של ממ"ת. עם זאת, ובמיוחד נוכח ההעתקים השונים של המגילה שבחלקן אין את פתיחת טבלת לוח השנה, אפשר שהמגילה נשלחה גם לפני כן בתקופה זו או אף לפני כן.

החשמונאים לעומת הכוהנים השונים שהתמנו והושפעו מהורדוס (שכדי להאדיר את שמם עדיין דבקו בשמם המפואר של הצדוקים הקדומים/בני צדוק הכוהנים), כפי שפירטתי שבפרק בעניין.

עת עולה יוחנן הורקנוס לשלטון, מתמעטים המתייוונים שאיבדו את ההנהגה, ובהמשך הנהגתו אף אבדו לחלוטין.[1135] הן יוספוס והן חז"ל גומרים עליו את ההלל.[1136] כמו כן, מותו הטבעי מלמד שקשה לקטרג על סוף ימיו כבן סירא י' 27-28).[1137]

ישנה הצעת זיהוי יוחנן עם הקללה ממגילת טסטימוניה 4Q175, אך מאז שנמצאה גם במגילת דברי יהושע,[1138] ראויה להיפסל.[1139]

בנוסף, וכנראה אף לפני כן, יוחנן הורקנוס קיבל מעדת קומראן עוד שלוש הלכות ממגילת המקדש:

- התקנת טבעות חבק לצוואר הבהמות לשחיטתם כקורבנות בהתאם להלכה ממגילת המקדש לד' 6[1140] - מעשר שני ה' טו'[1141] וסוטה מח'.[1142]

[1135] פשר נחום ג' 3-8: 'פשרו על דורשי החלקות אשר באחרית הקץ יגלו מעשיהם הרעים לכול ישראל ורבים יבינו בעוונם ושנאום וכארום על זדון אשמתם. ובה[ג]לות כבוד יהודה ידודו פתאי אפרים מתוך קהלם ועזבו את מתעיהם ונלוו על ישראל... פִּשְׁרוֹ[ ] דּוֹרְשֵׁי החלקות אשר תובד עצתם ונפרדה כנסתם ולא יוסיפו עוד לתעות [ ]קהל ופת[אים] לא יחזקו עוד את עצתם'; ברית דמשק ז' 21: 'בהפרד שני בתי ישראל שר (=סר) אפרים מעל יהודה וכל הנסוגים הוסגרו לחרב'. ברית דמשק כ' 13-15: 'ומיום האסף יורה היחיד עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכזב כשנים ארבעים'; פשר תהילים ב' 5-9: 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע'. ההנחה שמורה הצדק נפטר בשנים הספורות טרם מרד החשמונאים או ממש בתחילתו, וארבעים שנה ממותו מביא טרם עלייתו של יוחנן הורקנוס לשלטון ב-135 לפה"ס. ארבעים שנה הוא מספר טיפולוגי ומתאים להחלפת דור המדבר, על כך ראו: Eshel, Hanan, 'The Meaning and Significance of CD 20:13-15,' in Parry and Ulrich, eds., Provo International Conference, 330-330.

חוקרים סבורים שעד ימי יוחנן הורקנוס החשמונאים היו באופוזיציה, בגלל שמאז עלו לשלטון. ראו למשל: שוורץ, כהונה ומלכות, עמ' 19. רגב, הצדוקים והלכתם, עמ' 251, מסכים להתקרבות בין הצדוקים לחשמונאים, אך גם מסתייג.

[1136] האתוס על יוחנן הורנוס נשמר אצל יוספוס (קדמה"י יא' י' ז' 8; מלחה"י א' ב' 8): 'ניהל את המדינה באופן נעלה... הוא איחד בנפשו את שלשת הדברים המעניקים את האושר הגדול ביותר: הנהגת האומה, הכהונה הגדולה ומתת הנבואה', וחז"ל (ירוש', סוטה ט' יד'), שתואם לצוואת לוי ח' 15. חז"ל אף השאירו שמו לברכה ולתהילה (ידין פ"ד ו') למרות שנהיה צדוקי בסוף ימיו (ברכות כט'). יש הסוברים שהוא דמות המגונה (אם בכלל מרומז על גינוי דמות) במגילת טסטימוניה, אך אם כן ישנה התאמה, הרי שיש כאן סתירה לקרבתו עם עדת קומראן.

[1137] 'עת רעה תשכח תענוג ,וסוף אדם יגיד עליו; בטרם תחקור אדם אל תאשרהו, כי באחריתו יאושר אדם; לפני מות אל תאשר גבר, כי באחריתו ינכר איש'.

[1138] להצעת זיהוי של טסטמוניה (מגילה 4Q175) עם יוחנן הורקנוס, ראו: אשל, מגילות קומראן והמדינה החשמונאית, עמ' 81-56; טל, בין יוספוס לחז"ל א', עמ' 246-247. עיון בקטע זה (ראו: קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 72-73) בין שלוש מגילות המיוחסות לדברי יהושע כשכתובי ספרו, מלמדות, לעניות דעתי, קושי רב ליישמן כפשר אקטואלי, מה גם במגילות הכיתתיות של מורה הצדק דברים כאלו מובאים בהטחה מפורשת.

[1139] כך גם סברה נעם, ??, עמ' ??.

[1140] 'אוסרים אתֹ רֹאֹשי הפרים אל הטבעות ו[ ] בֹּטבעות... אחר יהיו טובחים אותמה...'. ידין, מגילת המקדש, עמ' 208, כבר עמד על כך.

[1141] 'יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר. אף הוא ביטל את המעוררים, ואת הנוקפים. ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים, ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי'. כתבו על כך ושהטבעות המשיכו לשמש במקדש כשדעת חכמים היתה נוחה עימן: אורבך, תרומתו של יגאל ידין למדעי היהדות, עמ' 6; רוקח, הערות אכסניות, עמ' 263-264.

[1142] סוטה מח': 'יוחנן כהן גדול ביטל גם את הנוקפים.[ושואלים] מאי [מה הם] "נוקפים" [אלה]? אמר רב יהודה אמר שמואל: שהיו מסרטין [עושים סריטה] לעגל [העומד לשחיטה] בין קרניו, כדי שיפול דם בעיניו [ויהיה קל יותר לשחוט אותו]. אתא איהו בטיל [בא הוא וביטל את הדבר] משום דמיחזי כי מומא [שנראה הדבר כמו שמטיל בו מום]. במתניתא תנא [בברייתא שנה[פירוש אחר ל"נוקפין]: שהיו חובטין אותו [את העגל] במקלות [להמם אותו לפני שחיטה] כדרך שעושין אותו לפני עבודה זרה. אמר להם [יוחנן כהן גדול]: עד מתי אתם מאכילין נבילות למזבח[;ושואלים: וכי] נבילות [היו אלה!? הא שחיט להו [הרי שוחט אותן ולא מתו מעצמם!] אלא [הכוונה היא שהיו נעשות בכך] טריפות[ומדוע-] שמא [מתוך המכות] ניקב קרום של מוח [ונעשה העגל טריפה. לכן] עמד והתקין להם טבעות בקרקע [שיקשרו את הבהמות שם ולא יצטרכו לאמצעים אחרים להקל על שחיטתן].

- חגג את חג השבועות ביום ראשון (קדמה"י יג' 152 ; 251-252)[1143] כצדוקים (למשל: מנחות י' ג') שמקורה בלוח המפורט במגילת המקדש, שהוא שיא המחלוקת כפולמוס שבמגילת 4Q513[1144] שמקורה בלוח המפורט במגילת המקדש יח' (וכן ביובלים ו'. על חג השבועות ראו בפרק נפרד).

ההלכה הנוספת מורחבת היא חבר היהודים' שמקורה בפרק הבא (ותפורט בפרק אחריו):

כט.2. מ-36 מועצת המלך (מ' המקדש) ל'חבר ישראל' (ב"ד) ועד 'חֶבֶר היהודים' (במטבעות)

מגילת המקדש כוללת בתוכה 3.5 דפים/טורים שמהווים את 'תורת המלך', היא זו המוזכרת בדברים יז' 18: 'מִשְׁנֵה הַתּוֹרָה הַזֹּאת',[1145] שכן דף נז' במגילת המקדש (ופותח את תורת המלך מתחיל בכותרת: 'וזאת התורה'.

ישנה קרבה גבוהה בין תורת המלך לשני ספרים: איגרת אַרִיסְטֵיאַס[1146] והיקאטיוס איש אבדירה (לפי הסופר המצרי דיודורוס סיקולוס [ביבליותקה היסטוריקֶה, ספר א' 70],[1147] וזו הולכת ומתחזקת עם בואו של חוניו השלישי/רביעי מבית צדוק לאקרופוליס בה הקים מקדש – כאשר היתר זה מתאפשר לפי מגילת המקדש נו' 15-17 משאינו מחמת מלחמה,[1148] ומגיעה לשיאה כאשר בניו מצטרפים לעזרתו של ינאי נגד תלמי לטירוס בשנת 102 לפה"ס (ראו פרק בעניין). הלכות קרובות וסדרן הזכירו פילון ('על החוקים המיוחדים' ד' עמ' 151 ואילך), יוספוס (קדמה"י ד' 223 ואילך) וחז"ל.[1149]

מגילת המקדש נז' 11-15 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 196) מציינת כך בתורת המלך:[1150]

'ושנים עשר נשי[א]י עמו עמו ומן הכוהנים שנים עשר ומן הלויים שנים עשר אשר יהיו יושבים עמו יחד למשפט ולתורה ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'

לצפייה בתמונה של מגילת המקדש נז':

[1143] אמנם לפי טבלאות של פרקר ודוברשטיין שנדונו אצל שוורץ (תשנ"ו [ב], עמ' 98), בשנה זו (130 לפנה"ס, לפי עדויות אסטרונומיות ואשורולוגיות) חל טו' ניסן (הירחי) ביום ראשון – ואם כך, הרי שלא ניתן ללמוד על פי מי נהגה ההליכה בשנה זו בלבד. שיפמן, הלכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, עמ' 92: ממקורות הבית השני עולה המגמה שלא להילחם בשנת השמיטה. סרך המלחמה (או"ח) אינה כוללת את שנת השמיטה בשנות המלחמה. מלה"י א' 60 וקדה"י יג' 234 מספר יוספוס על נטישת מצור בשנת השמיטה.

[1144] קטעים 3-4 שורות 2-5 ('מחלוקות' בכינויו של קימרון, החיבורים העבריים ב' 199) מזכירים את: 'הנף העומר... ביום שבת... תעות עורון... לא מתורת משה'.

[1145] הדבר מקביל ל'מִשְׁנֵה תּוֹרַת מֹשֶׁה' שכתב יהושע באבני הר עיבל (יהושע ח' 32). תורת המלך הזו היא כנראה התורה שמרחיבה ומוסיפה הלכות על הפרשייה הקצרה שבדברים יז' 14-18 שמביאה רק 3 מצוות קצרות. עדת קומראן הקפידה על אי-רישום שם ה' במגילות שאינן מקראיות (ורשמה ארבעה קווים קצרים כמו האות י' או בכתב עברי קדום).

[1146] מנדלס, חוקת המלך באיגרת אַרִיסְטֵיאַס, סיכם השוואה זו יפה. ראו גם ויינפלד, תורה למלך, עמ' 230-231.

[1147] 'באשר למשל שלהם (של מלכי מצרים) אף אחד מהם לא היה עבד מקנת כסף או יליד בית כי אם כולם בני כהנים מצטיינים ביותר, בני עשרים שנה ומעלה ומחונכים טוב יותר משאר בני עמם כך שהמלך, בהחזיקו את האצילים הדואגים לגופו והשומרים עליו יום ולילה, לא יטא למעשה חטא... סופר כהן יקרא מספרי הקודש לפני המלך על מעשיהם המצטיינים של האנשים המשובחים כדי שילמד מכד'. ויינפלד, תורה למלך, עמ' 226-228.

[1148] 'רק לוא ירבה לו סוס ולוא ישיב את העם מצרים למלחמה למען הרבות לו סוס וכסף וזהב'. ומאידך ניתן לפרש את תוספת 'למלחמה' בהרחבה: אפילו למלחמה אינו רשאי לחזור. השווה: שמות יג' 17; מלכים א' י' 28; ישעיהו לא' 1.

[1149] שלושתם מסוכמים יפה אצל ויינפלד, תורה למלך, עמ' 223-224. לקרבה לחז"ל ראו גם: פלק, מגילת המקדש והמשנה הראשונה.

[1150] תורת המלך היא כינוי מחקרי למצוות המורחבות במגילת המקדש נו' 12-נט' (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 195-198) על הפסקה בדברים יז' 14-18. ייתכן ומועצת המשפט הזו מרמזת גם ל: 'וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ' (שמות יט' 6).

https://drive.google.com/open?id=13BVnbe0lncLSscvVEKeFsuwjl-vb5voc

המשמעות המשפטית של 36 נשיאים אלו היא, שהם יושבים וקובעים באותה דרגה ורמה יחד עם המלך בכל עניין ונושא פוליטי כדתי: 'ולוא ירום לבבו מהמה ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'. בם המלך חייב להיוועץ[1151] ואינו רשאי לבצע שום פעולה ללא אישור שרים אלו. משתמע שההחלטות בהרכב זה יכולות להתקבל רק לפי רוב במועצת המשפט, ללא זכות בלעדית/וטו למלך.

הגבלת המלך הזו מהווה פגיעה קשה בזכות הבלעדית הידועה למלך, במיוחד ביחס לכוחו האבסולוטי בעולם העתיק המאופין במונרכיה אבסולוטית או אוֹטוֹקְרַטְיָה. גם הנביאים ביקרו את פעולותיו הלא ראויות של המלך, אך תפקיד זה אינו מצוי בתורה, ורק נרמז מדברים יז' 20: 'לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו, וּלְבִלְתִּי סוּר מִן הַמִּצְוָה יָמִין וּשְׂמֹאול'.

ממבט חיובי, זהו איזון כוחו של המלך, וזאת אפילו ביחס למערכות המשפט והממשל לאורך ההיסטוריה ועד ימינו. שיטת הממשל הקרובה ביותר היא של ארתור ואבירי השולחן העגול כ'ראשון בין שווים' (איני טוען לקשר ביניהם), כאשר גם ביוון ורומא היתה תחילה סנאט ללא דיקטטור.[1152] בהשוואה למצב היום במדינת ישראל, סעיף 39.ד' לחוק יסוד הממשלה מקנה לראש הממשלה קול כפול בהצבעה שבה קולות שווים,[1153] אך בתחומים שונים הוא מחליט גם ללא היוועצות ואישור הממשלה.[1154] עם זאת, לא משתמע ש-36 השרים של מועצת המלך והמשפט היו בעלי תפקידים ספציפיים כמו משרדי הממשלה היום (אך העניין נתון להבחנות נוספות כמו ח"כ לשר עם ובלי תיק).

חוסר עריצות ורודנות כזו מתאימה לחשמונאים הראשונים שמפאת צניעותם (והמצב הפוליטי) נמנעו להכתיר עצמם כמלכים, וביקשו להחזיר תיאוקרטיה.[1155] שמעון התרסי התחיל את מינוי נשיאותו ב-140 לפה"ס בעיקרון שסותר זאת: 'ולא יוכל איש מן העם והכהנים לבטל דבר מאלה, ולדבר נגד דבריו, ולאסוף אספה בארץ בלעדיו' (מק"א יד' 44), אם כי יש ישנם אזכורים מתקופה זו על הזקנים/גרוסיה.[1156] כנראה בנו, יוחנן הורקנוס, כבר קיבל ויישם את מועצת המלך והמשפט ב'חֶבֶר היהודים', לצד כמה הלכות נוספות שאימץ ממגילת המקדש ועוד מגילות קומראן, ולצד העובדה שהוא ובנו (אלכסנדר ינאי) כבר זוהו כצדוקים.

[1151] 'ולוא יצא מעצת לבו עד אשר ישאל במשפט האורים'. השווה: 'כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ' (תהילים פג' 6) שגם עוסק במלחמה. גם אריסטראס (264) פילון (על החוקים ד' 170) ויוספוס (קדמה"י ד' 223 ואילך) הדגישו את חשיבות היוועצות המלך עם שריו ואי-רוממות ליבו.

[1152] ברומא המצביא סולה הפך לדיקטטור לתקופה זמנית בשל מצב חירום, ואילו יוליוס קיסר כבר כבש את הסנאט כדי להישאר דיקטטור קבוע, וכך הקיסרים אחריו (על שמו).

[1153] קובע כי: 'החלטות הממשלה יתקבלו ברוב קולות; היו הקולות שקולים, יהיה לראש הממשלה קול נוסף'.

[1154] ביטויים מאפיינים לכך הם: ראו בעניין ההתבטאויות המפורסמות של ראשי ממשלה אחרונים הממחישות את רצונם להגדלת כוחם: 'אני אחליט/אוביל ואני אנווט' (רבין 1992; נתניהו 2017).

[1155] על כך ראו: רכניץ, מדינה כהלכה.

[1156] 'העם אשר בירושלים ואשר ביהודה ומועצת הזקנים ויהודה אל אריסטובלוס... ואל היהודים שבמצרים'. מספר אזכורים נוספים יש לגרוסיה-מועצת הזקנים בספרי המקבים (כגון: מק"א יא' 35; יב' 6; מק"ב יא' 27; יב' 35-36), אך לדעתי אינם מלמדים על מועצת המלך/חבר ישראל/חבר היהודים, וחוקרים מיצו לדעתי את ההשוואה וניסיונות הזיהוי לכך.

המספר 36 היה מספר טיפולוגי בעמי קדם,[1157] ואפיפניוס מסלמיס סבר בחיבורו 'על מידות ומשקלות' (עמ' 3-11) כי תרגום המקרא ליוונית היה לפי 36 מתרגמים (ולא כ-72 לפי שאר המסורות בעניין).[1158] 36 השרים שבמועצת המשפט והמלך מורכבים משלוש קבוצות של 12 – מספר יותר ידוע וטיפולוגי. בתורת המלך (מגילת המקדש נז' 5-11)[1159] 12 ריבוא (פי אלף) הם המשמר המלכותי שתואם לכמה אזכורים במקרא,[1160] והרכב ה-12 מופיע מספר פעמים במגילות הכיתתיות.[1161] זולת תפקיד הגנת המשמר המלכותי על המלך, הם מצווים לשמורו מפני חטא (ומסורת מקבילה נשמרה מדבריו של היקאטיוס איש אבדירה),[1162] למרות שהיה מצופה כי הלכה תינתן למועצת המשפט והמלך.[1163] מִסְפָּר 36 שימש טיפולוגי גם בחז"ל, כאשר ההקשרים הקרובים הם: 'אמר אביי לא פחות עלמא מתלתין ושיתא צדיקי דמקבלי אפי שכינה בכל דרא' (סנהדרין צז' II); יהושע ז' 5 עליו אמר רבי נחמיה: מכילתא דרשב"י יב' 37 (מהדורת אפשטיין-מלמד, עמ' 33): 'מה ת"ל כשלושים וששה, מלמד שהיו שקולין כנגד כל ישראל'; ספרי דברים כט': 'נפלו מהם שלושים וששה צדיקים'. (סנהדרין פ"א, ובאזכור מפורש: 'שלושים ושישה מזכין..'; 'זה יאיר בן מנשה ששקול כרובה

[1157] במצרים העתיקה היו 36 דיקנים – אלים של השמיים שמופיעים בלילות השנה ברקיע, וארתפנוס ודיודורוס סיקולוס מציינים שמשה חילק את אדמת מצרים ל-36 מחוזות. האסטרולבים של כתב יתדות הדנים באסטרונומיה ומתוארכים לממלכה הבבלית העתיקה, מציינים 36 כוכבים הקשורים לחודשים בשנה (נחשבים בדרך כלל ככתובים בין 1800 ל-1100 לפני הספירה). באסטרולוגיה של התקופה ההלניסטית המאוחרת התפתחה תורה על ההשפעה של 36 הדיקנים והדימונים שלהם על איברי האדם וחלקי גופו (ראו: Popović, Reading the Human Body, עמ' 143). בספר הגנוז 'צוואת שלמה' נמנים 36 משלחי מחלות בגוף האדם. אורבך, אמונות ודעות, עמ' 433. להשוואה של תורת המלך לצוואת המלך המצרי אשורבניפל לבנו מריכרע (א' 42 ואילך), ראו: ויינפלד, תורה למלך, עמ' 225-226.

[1158] מלבד העובדה ש-36 היא מחצית מ-72 הזקנים שתירגמו את תרגום השבעים לפי אריסטיאס 310, הרי שאין לנו תיעוד של שום הרכב יהודי של 70 או 72 (זולת 70 בבמדבר כז' 21/שמות כד') בתקופה זו (לדעתי הסנהדרין שמוזכרת בחז"ל מאוחרת), זולת ההקשר העקיף האסוציאטיבי של 'לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל' (דברים לב' 8) בנוסח המסורה למול 'למספר בני אל' בנוסח קומראן/המצע העברי ותרגום השבעים היווני.

[1159] 'יוברר לו מהמה אלף אלף מן המטה להיות עמו שנים עשר אלף איש מלחמה אשר לוא יעזבוהו לבדו ויתפש ביד הגואים וכול הברורים אשר יבור יהיו אנשי אמת יראי אלוהים שונאי בצע וגבורי חיל למלחמה והיו עמו תמיד יומם ולילה אשר יהיו שומרים אותו מכול דבר חט ומן גוי נכר אשר לוא יתפש בידמה'.

[1160] מגילת המקדש נז' 6: 'מן המטה להיות עמו שנים עשר אלף איש מלחמה'. מקביל לבמדבר לא' 3: 'וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר, הֵחָלְצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לַצָּבָא; וְיִהְיוּ עַל מִדְיָן, לָתֵת נִקְמַת יי בְּמִדְיָן. אֶלֶף לַמַּטֶּה, אֶלֶף לַמַּטֶּה - לְכֹל מַטּוֹת יִשְׂרָאֵל תִּשְׁלְחוּ לַצָּבָא'. כמויות זהות יש גם בשופטים כא' 8; מלכים א' ה' 6; י' 26: 12,000 (רוכבי סוסים שלשלמה). מאפיין את כמות השומרים שהיו לתורכים ועמי קדם סביב המלך. להרחבה בכמות לוחמים זו, ראו: ויינפלד, תורה למלך, הערה 59.

12 הם כמובן מספר טיפולוגי של בני יעקב שבטי ישראל, ובמגילת המקדש לט'-מט' כל שבט מקבל שער מכיווני השמיים. שניים מהם מוזכרים בנ"ך (שער בנימין בירמיה כ' 2; שער אפרים במלכים ב' יד' 13). יחזקאל מח' 31 מתאר 12 שערים לבניית המקדש, וכך גם במגילת ירושלים החדשה ט' (וכן חזון יוחנן כא' 19-21 משייך גם אבן מאבני החושן לכל אחד מהשערים, אך ללא ציון שם השבט). למקורות 12 במגילות הכיתתיות ראו: באומגרטן, משפט קומראן.

[1161] כמו בסרך היחד ח' 1 שעניינה שפיטה: 'בעצת היחד שנים עשר איש וכוהנים שלושה תמימים בכול הנגלה מכול התורה לעשות אמת וצדקה ומשפט ואהבת חסד והצנע לכת איש אמ רעהו לשמור אמונה בארצ ביצר סמוכ ורוח נשברה ולרצת עוון בעושי משפט וצרת מצרפ ולהתהלכ עם כול ב{}מדת האמת ובתכון העת בהיות אלה בישראל נכונה {ה}עצת היחד באמת'. ייתכן והרכב 12 שופטים שבפשר 4Q159 קטעים 2-4 +8 שורה 4-6 [קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 25]) קשור לשלושת הקבוצות העולות ל-36 שופטים: 'כוהנים שנים ונשפטו לפני שנים העשר האלה [ ] דבר בישראל על נפש, על פיהם ישאלו, ואשר ימרה' (פשר 4Q159 קטעים 2-4 +8 שורה 4-6 [קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 25]). בכל אופן, למרות שההקשר קשה לביאור נוכח הקטיעות במגילה, די בחיבור של ציון השפיטה הפלילית למועצת המשפט. שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, עמ' ???, עומד על הרכב שפיטה נוספים. למקורות 12 במגילות הכיתתיות ראו: באומגרטן, משפט קומראן.

[1162] דבריו של היקאטיוס איש אבדירה כפי שמובא לפי הסופר המצרי דיודורוס סיקולוס (ביבליותקה היסטוריקה, ספר א' 70): 'באשר למשל שלהם (של מלכי מצרים) אף אחד מהם לא היה עבד מקנת כסף או יליד בית כי אם כולם בני כהנים מצטיינים ביותר, בני עשרים שנה ומעלה ומחונכים טוב יותר משאר בני עמם כך שהמלך, בהחזיקו את האצילים הדואגים לגופו והשומרים עליו יום ולילה, לא יטא למעשה חטא'.

[1163] אך כנראה זו צריכה להיות חזקה לומר את דבריה ואף להחליט גם אם בניגוד לדעתו של המלך (ואסור לו להתגאות עליהם), כך שחברות קרובה קשה להשגה ביחסים כאלו. לעומת זאת, חיילי המשמר מהותם ותפקידם לשמור על המלך מפני סכנות מבחוץ, אך גם מפנים - חטאים שונים.

של סנהדרין' (סנהדרין פ"ה ה"ה; סנהדרין מד'), כאשר כוללת 70 לפי בחירת הזקנים בבמדבר יא' 16 ושמות כד'. ישנם עוד אזכורים פחות קרובים.[1164]

יש צדדים לכאן ולכאן לקישוטי הזהב של אלכסנדר ינאי על אזכרות התורה עם אזכרות,[1165] וכן לגניזתו של ספר זה, בדומה לתוספתא שבת יג' ב'[1166] שמציינת שאיוב בארמית נגנז ע"י התנאים - שכן מגילה כזו שרדה בקומראן (11QtgJob), כאשר במקביל הודו מפורשות ש'שכחום חזרו ויסדום' (מגילה ג' א')[1167] לתרגום אונקלוס[1168] ויונתן בן עוזיאל (ראו פרק בעניין).

כט.3. 'כנסת ישראל' בעדת קומראן והמשך מועצות קרובות בחז"ל:

פרק זה הינו המשך לפרק ??: 'התאמת עדת קומראן ל: סופרים, חכמים, **הכנסת**, נביאים זקנים ראשונים – ואלמוניותם'.

בתקופתה הראשונה של עדת קומראן (המחצית הראשונה של המאה השנייה לפנה"ס) לא היה כוהן גדול מטעמה במקדש,[1169] ועד עלייתו של אלכסנדר ינאי,[1170] לא מלך מלך ביהודה/ישראל מתחילת ימי הבית השני. האם באמצע ימי הבית השני ובטרום תקופת החשמונאים, היה הכוהן הגדול מנהיג יחידי, או שהיתה לצידו מועצת זקנים/חכמים שפסקו איתו את ענייני הדור?

בתחילת ימי הבית השני מצוין בנחמיה י' 1 הרכב משולש של שרי כוהנים לויים וישראל: 'אֲנַחְנוּ כֹּרְתִים אֲמָנָה וְכֹתְבִים; וְעַל הֶחָתוּם, שָׂרֵינוּ לְוִיֵּנוּ כֹּהֲנֵינוּ', והרכב זה מצוין בשלהי ימי הבית: 'ומגיהין אותו בבית דין

[1164] מספר הכריתות בתורה (תחילת מסכת כריתות), מספר הנגעים (נגעים פ"א מ"ד); 36 לוג לפסילת המקווה (תוספתא עדויות א' ג'); טיפת הזרע של עוג מלך הבשן (הוספה למסכת סופרים א'); מספר פעמוני המעיל של הכהן הגדול (זבחים פח' ב'); כתרים לארונו של יעקב (סוטה יג'); אזהרות על הגר (בבא קמא נט' ב'); שכינה הילכה 36 מיל (ספרי במדבר פב'); ימים שמשה פירש את התורה (סדר העולם רבה י'); השעות ששימש האור הגנוז (ב"ר פב'); ירד שלמה ממלכותו (משנת ר' אליעזר ה').

[1165] 'מעשה בתורתו של אלכסנדרוס שהיו כל אזכרותיה כתובות בזהב ובא מעשה לפני חכמים ואמרו תגנז' (מסכת סופרים א' ט'. השוו: מסכת סופרים ד' ה'; שבת קג'). ספר זה קרוב ל'ספר העזרה' אותו מציינים חז"ל שהיה במקדש ואינו מקבל טומאת ידיים (בבא בתרא ידי'). גם הלני המלכה כתבה את פרשיית סוטה מזהב, ואילו חז"ל לא העירו נגדה בעניין (יומא ג' י'). להרחבה ראו: שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, פרק ה': השבת אבידה וגזילה והשימוש בשם ה'. מצורת כתיבה זו השתלשלה צורת הכתיבה 'יי' (ודומותיה) לשם הויה, כמצוי בסידורי תפילה רבניים עד ימינו. בסדרה מיוחדת של מטבעות שנטבעו בימי ינאי על גבי מטבעות קודמים של המלך, שונו במכוון את אופן כתיבת שמו: לא עוד "יהונתן" אלא "ינתן", אולי מתוך רצון להשמיט את אותיות שם ה'.

[1166] 'אמר ר' יוסי: מעשה שהלך ר' חלפתא אצל רבן גמליאל לטבריא ומצאו שהיה יושב על שולחנו של יוחנן בן נוזף ובידו ספר איוב תרגום והיה קורא בו. אמר לו ר' חלפתא: זכור הייתי ברבן גמליאל הזקן אבי אביך שהיה יושב על גבי מעלה בהר הבית והביאו לפניו ספר איוב תרגום ואמ' לבניי (= לבנאי) וגנזו תחת הנדבך'. ראו גם: שבת קטו'; ירושלמי שבת טז' א', טו' ע"ג.

[1167] 'אמר רבי ירמיה ואיתימא רבי חייא בר אבא: תרגום של תורה - אונקלוס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע; תרגום של נביאים - יונתן בן עוזיאל אמרו, מפי חגי זכריה ומלאכי, ונזדעזעה ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה; יצתה בת קול ואמרה: מי הוא זה שגילה סתריי לבני אדם!? עמד יונתן בן עוזיאל על רגליו ואמר: אני הוא שגליתי סתריך לבני אדם; גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי ולא לכבוד בית אבא, אלא לכבודך עשיתי, שלא ירבו מחלוקת בישראל! ועוד ביקש לגלות תרגום של כתובים - יצתה בת קול ואמרה לו: דייך! מאי טעמא? משום דאית ביה קץ משיח. ותרגום של תורה, אונקלוס הגר אמרו? והא אמר רב איקא בר אבין אמר רב חננאל אמר רב: מאי דכתיב "וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים מְפֹרָשׁ וְשׂוֹם שֶׂכֶל וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא": "וַיִּקְרָאוּ בַסֵּפֶר בְּתוֹרַת הָאֱלֹהִים" - זה מקרא; "מְפֹרָשׁ" - זה תרגום; "וְשׂוֹם שֶׂכֶל" - אלו הפסוקין; "וַיָּבִינוּ בַּמִּקְרָא" - אלו פיסקי טעמים, ואמרי לה אלו המסורת'? שכחום וחזרו ויסדום'.

[1168] יש לציין שתרגום אונקלוס לחומש הינו פירוש מילולי – הדומה לשריד הקטן של מגילת ויקרא בארמית מקומראן (4Q156), לפי קווי הלשון ולפי מילים שבתוכן אמצעי דקדוק במידת ניידותן מעטה, למשל: 'ו[יס]ב [מן דם תורא ומן דם צפירא ויתין על] קרנ[י] מ[ד]ב[ח]א סח[ור סחור באצבעתה ש]בעה [זמנין וי]כנה ויקדשנה...'. בתרגום אונקלוס לויקרא טז' 18-19 כתוב: 'ויסב מדמא דתורא ומדמא דצפירא ויתן על קרנת מדבחא סחור סחור וידי עלוהי מן דמא באצבעיה שבע זמנין וידכיניה ויקדשיניה'.

[1169] ישנן הצעות שמורה הצדק היה כוהן גדול שברח מהמקדש (כמו חוניו), ושבתקופה של 7 שנים שבהם יוספוס מציין שלא כיהן כהן גדול – אז כיהן מורה הצדק (ראו: אשל, מדינת החשמונאים, עמ' 50). אפשר שהכוהנים החשמונאים-הצדוקים הם כוהנים מטעמה של עדת קומראן, וכן לאחר מכן בחלק תקופת הורדוס.

[1170] מלכותו התחילה ב-103 לפנה"ס. לפי ??, מלכות חשמונאי התחילה ביהודה אריסטובולוס בשנת 104 לפה"ס (מלחה"י א' 70; קדמה"י יג' 301.

של כוהנים ובבית דין של לוים ובית דין של ישראל המשיאין לכהונה' (תוספתא לסנהדרין ד' ז', ובדומה: סנהדרין ד' ב'; ספרי דברים קנג'). עזרא י' 8 מציין את 'כַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים'; בקאילו יֵב ממצרים: 'אל יהוחנן כהנא רבא וכנותה כהניא זי בירושלים ועל אוסתן אחוה זי ענני וחרי יהודיא'; יהודית ד' 8, טו' 8: 'הכהן הגדול והגירוסיה של כל ישראל היושבת בירושלים'; קדמה"י יב' ג' ג' 142: 'ומועצת הזקנים והכהנים וסופרי בית המקדש ומשוררים יהיו פטורים ממס הגולגולת'. הנה אם כן, ראינו שיש אזכורים למועצה לצד הכהן הגדול, אך אין שום אזכור של שם או שיוך לקבוצה מסוימת.

הפעם הראשונה שיש אזכור ושיוך לקבוצה, הוא השיוך העצמי של 'אנשי היחד' (עדת קומראן) כ'**כנסת**', היא כנראה מוסד 'כנסת ישראל' בביטויו היותר מוכר (המילה שאחרי ה"כנסת" חסרה במגילה): 'לו]אֹ יסור שליט משבט יהודה בהיות לישראל ממשל [לוא י]כֹרֹת יושב כסֹא לדויד כי המחקק היא ברית המלכות [ואל]פי ישׂראל המה הדגלים עד בוא משיח הצדק צמח דויד כי לו ולזרעו נתנה ברית מלכות עמו עד דורות עולם אשר שמר [את הברית ואת כל מצוות] הֹתורה עם אנשי היחד כי [הוא אשר אמר ולואי קהת עמים] היא **כנסת** אנשי' (מגילה 4Q252 ה' 1-6 [פשר בראשית א', החיבורים העבריים ב', עמ' 254]).

זהותה (העצמי) של עדת קומראן כבני צדוק הכוהנים עולים עם התאמתה לכנסת והסנהדרין שבחז"ל, וכן לסופרים, זקנים ו'ראשונים' (ראו בפרק בעניין). לדעתי פשר זה נכתב ע"י עדת קומראן יחד עם מגילות הסרכים, בתקופה שלאחר מות מורה הצדק, בכאמצע המאה השנייה לפה"ס (לתיארוך שלי למגילות הכיתתיות ראו בפרק בעניין).

בתקופה זו (140 לפה"ס) ולדעתי קיצת אחריה, מצוין 'כנסת' בשני מקומות בספרי המקבים: מק"א ב' 41: 'אז נאספו אליהם קהל/**כנסת חסידים**, גיבורי חיל מישראל, כל מתנדב לתורה'. מקור זה מציין את החסידים כ'קהל' או 'כנסת' (כהתכנסות ולא כמוסד "כנסת"/סנהדרין, לפי התרגום מיוונית), לצד מאפיינים של גבורת מלחמה התואמים לרוח מגילת המלחמה ובלשון 'מתנדב לתורה' הנפוצה במגילות קומראן;[1171] המקור השני במק"א יד' 28: 'באספה גדולה/**הכנסת הגדולה**[1172] של כוהנים ועם, וראשי עם, וזקני ארץ נודע לנו', והוא כבר תואם לביטוי של חז"ל בפתיחת מסכת אבות,[1173] שלאחר מכן מוזכר בעניין מצוות הקהל של המלך.[1174]

לדעתי, המחלוקות הפוליטיות וכיתתיות בין אחי ואחרוני בית חשמונאי חייבו את פירוקה של 'חבר היהודים'. העובדה שמתתיה אנטיגונוס הינו האחרון שהטביע מטבעות עם 'חבר היהודים', ורק שניים כאלו, מצביעה על מגמה זו.[1175] בכל אופן, שורת המינויים החדשים של הורדוס, בביטולו את המוסדות וההגמוניות שקדמו לו (ראו פרק בעניין), השרישו את המוסד 'סנהדרין' הפרושי במקום 'חבר היהודים', וכן זהות ומהות של הכוהנים הצדוקים השתרשה ככוהנים מושחתים ומתיוונים (ואפשר שכוהנים אלו שונים מכוהני בית צדוק והצדוקים במאה השנייה לפנה"ס – ראו פרק בעניין).

[1171] ראו: קיסטר, השורש נד"ב.
[1172] לפי התרגום של 'סיאַגוגי מיגאַלי'.
[1173] להיסטוריות של 'כנסת הגדולה', ראו: גודבלאט, העיקרון המונרכי, עמ' 80-82, ושם ספרות נוספת.
[1174] 'ונותנה לראש הכנסת' (סוטה ז' ח').
[1175] לפירוט המטבעות, ראו: משורר, אוצר מטבעות היהודים.

יוספוס מזכיר כמה פעמים ב'חיי יוסף' את הרכב הקוינון,[1176] וליברמן תרגם את המונח הלטיני קוינון של כת הנוצרים הפורשת - המונטינסטים כ'חָבר' (socius, ידיד).[1177] על אף הקשר המילולי כפי שתורגם בתרגום השבעים למשלי כא' 9 (ומקבילה בכה' 24),[1178] לדעתי מדובר על הרכב שונה (אסיפה/מועצה כללית) המייצג את המאה הראשונה לספירה, שכאמור שונה מהותית מתקופת החשמונאים הנדונה 100-150 שנה לפני כן. עם זאת, ההרכב המינימאלי של מאה משתתפים לאספת האיסיים לפי יוספוס (מלחה"י ב' 145) הינו לדעתי קיום/המשך של סרך היחד ו' 8-23 (המובא לעיל), ושניהם נובעים בעקיפין ממועצת המלך וחבר היהודים, אך "עקיפין" גם יכול להיקשר לסנהדרין ומועצות העם השונים.

יש לציין כי אזכורי חז"ל לסנהדרין בתקופה זו הם כי היתה צדוקית (סכוליון על מ' תענית י'), ויוספוס מציין כי השרים הנכבדים היו צדוקים (קדמה"י יג' 411), וראו בפרק בעניין.

כט.3.א. 'חָבָר ישראל' ו'בית החָבָר' בברית דמשק:

לפי מגילת ברית דמשק, היתה מועצה בשם 'חבור/חבר ישראל', שהיא פסקה בעניינים הנוגעים לענייני חרם/עושק ממון מהנכרים:[1179]

[1176] חיי יוסף 309, 341, 393. לתרגום ופירוש ראו: שוורץ, תרגום חיי יוסף, בעיקר עמ' 119, 124, 133.

[1177] ליברמן, מרטירים של קיסריה, עמ' 441-442.

[1178] 'טוֹב לָשֶׁבֶת עַל פִּנַּת גָּג, מֵאֵשֶׁת מִדְיָנִים וּבֵית חָבָר'; 'טוֹב לָשֶׁבֶת עַל פִּנַּת גָּג, מֵאֵשֶׁת מִדְיָנִים וּבֵית חָבָר'.

[1179] יש קושי לפרש אם החלטתם היא רק בנוגע לנשיאת ההון או אם לשפיכת הדם. לשון הקביעה "בעצת" מקבילה למגילת המקדש נז' 14-15: 'ולוא יעשה כול דבר לכול עצה חוץ מהמה'; מח' 20: 'לוא יצא מעצת לבו עד אשר ישאל במשפט האורים', ומסורות נוספות מבית שני. השוו: 'כִּי נוֹעֲצוּ לֵב יַחְדָּו עָלֶיךָ בְּרִית יִכְרֹתוּ' (תהילים פג' 6) שגם עוסק במלחמה. גם אריסטראס (264) פילון (על החוקים ד' 170) ויוספוס (קדמה"י ד' 223 ואילך) הדגישו את חשיבות היוועצות המלך עם שריו ואי-רוממות ליבו.

'אל[1180] ישלח את ידו לשפוך דם לאיש מן הגוֹיִם בעבור הון ובצע, וגם אל ישא[1181] מהונם[1182] כל בעבור אשר לא יגדפו כי אם בעצת **חבור** (4QDb:[1183] '**חבר**') **ישראל**' (יב' 6-8 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 47]).[1184]

אם נשווה הלכה זו להיום, וכדי לסבר את האוזן, אפשר להגדיר בסיכום של חצי-משפט את ההבדל בתפיסה הפוליטית שבין הימין לשמאל – כיצד להתייחס לנכרים, ובפרט לגבי סיפוח וריבונות בשטחי ישראל שבהם יושבים נכרים. ההלכות גם קרובות למונח "מושחת", השגור בפי העם נגד מי שאינו פועל כשורה בענייני ציבור וכספים.

עיקרון המועצה לענייניי משפט במקום החלטה בלעדית של המנהיג הושם על מורה הצדק והמבקר, כמפורט כמה פעמים במגילות הכיתתיות:

'וזה סרך הרבים להכין כל חפציהם שכר שני ימים לממעיט וינתן על יד המבקר והשופטים מִמּנוֹ יתנו בעד פצֹעם, ומִמנו יחזקו ביד [ה]עני וֹהאביון ולזקן אשר יכרע ולאיש אשר ינוגע ולאשר ישבה לגו נכר ולבתולה אשר אין לה גואל ולנער אשר ל*דורש ולכל עבודת **[בית] החֶבֶר** ולו יכרת **בית החבר** מידם. זה פרוש מושב [כול] המ[חנות וא]לה יס[ו]דות אוש[י] הקהל' (ברית דמשק יד' 12-17 [קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 52]).[1185]

[1180] "אל" זה ובפסוק הבא הם משפטים שמנוסחים בצורה אפודיקית שלילית בברית דמשק מתוך 97 שמונה זיידלר, ניסוחים משפטיים במגילות קומראן, עמ' 32-37.

[1181] המילה "ישא" בהלכה השנייה גם כנראה קשורה לקטע בפסוק הראשון: "בעבור הון ובצע", אך חייבת להיות מובדל ממנה, שכן הפסוק השני בא לחדש: 'בעבור הון ובצע' – (לעומת) – 'וגם אל ישא מהונם כל', כך שייתכן שכאן מדובר בגזל שאינו כרוך בשפיכת דם. חלוקת שלל מצוינת במגילת המקדש נח' 11-15: 'והיה אם נצחו את אויביהמה ושברום והכום לפי (ל)חרב, ונשא את שללמה ונתנו ממנו למלך מעשרו ולכוהנים אחד מאלף וללויים אחד מן המאה מן הכול וחצו מחצית השאר בין תופשי המלחמה לאחיהמה אשר הניחו בעריהמה'. ידין, מגילת המקדש, עמ' 91-92, הציג זאת כדוגמא להאחדת מצוות. אך היא מצוות המלך, ואילו ברית דמשק כנראה מתייחסת למצב של הנהגה שאינה מלכות.

[1182] המילה "הונם" בהלכה השנייה כבר מופיעה בפסוק הראשון בצמוד ל"בצע", ומכך סביר שהינה נרדפת ל"בצע" בפסוק השני. המונח "הון" כ'בצע כסף' רווח במגילות,כגון במגילת המקדש נז' 20-21: 'ולא יקח שוחד להטות משפט צדק, ולא יחמוד שדה וכרם, וכל הון וכל חמוד בישראל וגזל'; פשר חבקוק ח' 8-12: 'פשרו על הכוהן הרשע אשר נקרא על שם האמת בתחלת עומדו, וכאשר משל בישראל רם לבו ויעזוב את אל ויבגוד בחוקים בעבור הון ויגזול ויקבוץ הון אנשי חמס אשר מרדו באל והון עמים לקח לוסיף עליו עון אשמה'; פשר חבקוק ט' 4-7: 'על כוהני ירושלם האחרונים אשר יקבוצו הון ובצע משלל העמים ולאחרית הימים ינתן הונם עם שללם ביד חיל הכתיאים'; סרך היחד ה' 15-17: 'ואשר לוא ישוב איש מאנשי היחד על פיהם לכול תורה ומשפט ואשר לוא יוכל מהונם כול ולוא ישתה ולוא יקח מידם כול מאומה אשר לוא במחיר'; סרך היחד ט' 8-9: 'והון אנשי קודש ההולכים בתמים, אל יתערב הונם עם הון אנשי הרמיה'. אלו עומדים על ההסתפקות במועט של עדת קומראן: 'כי לא נתת משעני על בצע' (הודיות י' 22-23) וכינויים עצמיים כ'עניי רוח' ו'אביוני צדק'. ייתכן שגורם ה'מעל ושקר ורעה' שבממ"ת ג' 9, הביא לעזיבת עדת קומראן את ירושלים, כנראה על סמך ויקרא ה' 15-16 בהקשר של הנאה מרכוש שניתן למקדש, כפי שעוסקת מסכת מעילה במשנה. ראו: בוקסר, מעל.

[1183] 4QDb היא 4Q267, קטע 9 ג', לפי קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 47; גינזבורג, הכת היהודית הבלתי-ידועה, עמ' 76, פירש את ה"חבר" כ'חבורה' שהיא מועצה עליונה; רבין, מסמך צדוקי, עמ' 61, פירש מועצת היחד וגם ציין את הקרה ל'חבר היהודים במטבעות החשמונאים; באומגרטן, תגליות בברית דמשק, עמ' 107, תרגם 'Counsel'. 'חברה'-תאגיד, והביא הפנייה למגילה כז' שבה מצוין 7 טובי העיר.

[1184] משמעות הפסוק היא שרשות היציאה למלחמה נתונה לאותה מועצה, וכך גם פירשו חלק ממפרשי המגילה: לפירוש של באומגרטן, ראו: מגילות קומראן, מבואות ומחקרים ב', עמ' 657.

[1185] בהדרה עם עוד נוסחים של ברית דמשק, ראו החיבורים העבריים ב', עמ' 52. לפירוש ראו: שמש, לגלות נסתרות, עמ' 236-238. יש לציין שביישוב קומראן נמצאו מאות מטבעות (רובם מברונזה), וניתן לקשר זאת גם לדברי פילון: 'אחרים שולחים ידם באומנויות, שלא לסבול מחוסר דבר מן הדברים שכופים עלינו צרכינו החיוניים, ואינם נרתעים מכל מלאכה שיש עמה פרנסה ללא דופי. את השכר שנוטל כל חבר על עבודות כה שונות, מוסר הוא לאדם אחד שנתמנה גזבר. משקיבל הלא את הכסף, הרינו עומד מיד וקונה בו צורכי יום-יום, ומספק להם מזונות בשפע ושאר דברים הנצרכים לחיי אדם' (היפותיטיקה ב' 10-11.9).

זוהי החוקה היחידה של (סרך) לרבים בברית דמשק. חשיבות הרכב זה מודגשת באמירה: 'יסודות אושי הקהל'. כלומר, בית החבר הינו מוסד בדרגה ראשונה במעלה בסרך הרבים, כנראה המבקר והשופטים, ותפקידו ניהול כספי עדת היחד שניתנו כצדקה, אך אפשר שהוא הכינוי של מתן העזרה לחלשים הנזקקים (ולא גוף מייצג). שיפמן ניתח את הרכבי ההנהגה והשפיטה של עדת קומראן, ולא אסכמם כאן.

'שכר שני ימים' הוא כנראה ה'קופה' בלשון חז"ל,[1186] וקרובה לדמי הביטוח לאומי בימינו. תפקידה להעמיד את החלשים והנזקקים בקהילה. עיקרון הצדקה שעולה בחשיבותו על הקורבנות הודגש בנביאים, וכך נמשך והורחב במגילות,[1187] אך רק מדניאל ד' 24[1188] הובא כתחליף מלא, וכך קיים גם וידוי לכוהן ככפרה על חטא בברית דמשק.[1189] רוח פסוקים אלו קרובים לדאגה לחולים ולזקנים שמתאר פילון את האיסיים.[1190]

כט.3.ב. <u>הרכבי הנהגה ומשפט נוספים במגילות הכיתתיות:</u>

'סרך הרבים' מברית דמשק מפורטת בהלכות מושב הרבים שבסרך היחד ו' 8-23 (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 220), שכבר זוהתה ע"י רבין ש"מושב" בית הדין של חז"ל,[1191] כאשר הרכבה יושב בשלוש קבוצות:

'כוהנים ישבו לרשונה והזקנים בשנית ושאר כול העם ישבו איש בתכונו' (שורות 8-9)[1192]

הרכב 'בית החבר' הוא כנראה "המבקר והשופטים" (שורה 13).

יש לציין כי אפשר שביטוי זה יכול לבוא גם בהקשר שלילי, כמו במשלי כא' 9 (ומקבילה בכה' 29): 'טוֹב לָשֶׁבֶת עַל פִּנַּת גָּג, מֵאֵשֶׁת מִדְיָנִים וּבֵית חָבֶר' (וראו אזכור תרגומו בהמשך).

בפשר ישעיהו א' 15-29[1193] מצוין: '[ ] וכאשר יורוהו כן ישפוט ועל פיהם' (שורה 28). פסוק זה חוזר על חובת שמיעת המלך למועצה. קימרון השלים את רישת הפסוק כ"כוהנים", אך אפשר שאלו 'חבר ישראל',

---

[1186] בבא בתרא פרק א'; ירושלמי שבת פרק י' ועוד. הרמב"ם תיאר כך: 'מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה' (זרעים, הלכות מתנות עניים פ"ט ה"ג).

[1187] סרך היחד ט' 4-5: 'ותרומת שפתים למשפט כניחוח צדק'; Q511 (תהלים קנד' בפשיטתא): 'ואדם מפאר עליון ירצה כמגיש מנחה כמקריב עתודים ובני בקר כמדשן מזבח ברוב עולות כקטורת ניחוח מיד צדיקים'; ברית דמשק יא' 18-21: 'אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון'. עיקרון 'וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ' (הושע ידי' 3) אומץ אצל חז"ל ביבנה לאחר החורבן.

[1188] 'לָהֵן מַלְכָּא מִלְּכִי יִשְׁפַּר עליך וחטיך [עֲלָךְ וַחֲטָאָךְ] בְּצִדְקָה פְרֻק וַעֲוָיָתָךְ בְּמִחַן עֲנָיִן הֵן תֶּהֱוֵא אַרְכָה לִשְׁלְוָתָךְ' [תרגום: לָכֵן הַמֶּלֶךְ עֲצָתִי תִּיטַב עָלֶיךָ: וַחֲטָאֶיךָ בִּצְדָקָה פְּדֵה, וַעֲוֹנוֹתֶיךָ בְּחוֹן עֲנִיִּים, אוּלַי תִּהְיֶה אַרְכָּה לְשַׁלְוָתֶךָ].

[1189] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 56-57, שורות 5-15. הלכה זו התקבלה בנצרות כווידוי הכומר: Penance. על כך ראו: M . Kister . 'On a New Fragment of the Damascus Covenant', JQR, 84 (1993-1994), p. 294.

[1190] פילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין ו' 87. קודם לכן (86) מציין גם את ה'קופה'.

[1191] רבין, 1957, עמ' 103-105.

[1192] היררכיה זו מצוינת בברית דמשק יד' 4-6 וכוללת קבוצה רביעית – הגרים. בסרך היחד מצוין קבוצות מינימאליות של 10 ו-15 משתתפים. לדעתי הרכב זה (בית החבר) הוא מודל קטן של 'חבר ישראל' שהוא הרכב קטן של מועצת המלך.

[1193] 4Q161, החיבורים העבריים ב', עמ' 264: 'ויצא חוטר מגז[ע] ישי ונצר משו[רשיו יפרה ונח]ה עלו ר[וח] [יי רוח]חוכמה ובינה רוח עצ[ה וגבורה] רוח דע[ת] [ויראת יי והריחו ביראת]יי [ולוא] למראו ע[יניו] ישפוט ולוא למשמע אוזניו יוכי[ח] ושפט [בצדק דלים והוכיח] [במישור לענוי ארץ והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו] [ימית רשע והיה צדק אזור מ]תניו אֹ[מונה אזור חלציו] [פשר הדבר על צמח] דויד העומד באח[רית הימים בישראל] [בצאתו להילחם עם או]יבו ואל יסומכנו ב[ ]ורה [ ] [וברוח גבורה ויתן לו כ]סא כבוד נזר ק[ודש] ובגדי ריקמ[ה] [את ל אויביו מסביב יתן] בידו ובכול הג[ואי]ם ימשול ומגוג [ירום כסאו את כו]ל העמים תשפוט חרבו. ואשר אמר לוא [למראו עיניו ישפוט] ולוא למשמע אוזניו יוכיח - פשרו אשר [ישמע אל דברי הכוהנים] וכאשר יורוהו כן ישפוט ועל פיהם [יצא להלחם עם אויביו ו]עמו יצא אחד מכוהני השם ובידו בגדי'.

או בשם/הרכב אחר. מהקשר הפסוק הבא (29) משתמע שבהחלטת מלחמה עדיין יש לשמוע לאורים ותומים, ועניין זה איננו נתון אפילו למועצת המלך, אלא לשאלת אורים והתומים (לפי מגילת המקדש נח' 15-21).[1194] ההבחנה נובעת מכך שמגילת המקדש מתייחסת למועד הר סיני ובית המקדש הראשון, ואילו פשר זה לאמצע בית שני כאשר לא היה מלך בישראל (וראו ההבחנות לעיל בין ברית דמשק למגילת המקדש, פרקון חדש לקמן). מסורת חלקית כזו יש ביד חז"ל: 'אין מוציאין למלחמת הרשות, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד' (סנהדרין א' ה'), אלא שבה כבר אין התייחסות לאורים ולתומים או לנבואה.

כט.3.ג. 'חֶבֶר היהודים' מופיע במטבעות החשמונאים

ביטוי אטימולוגי קרוב ל'חבר/חבור ישראל, הוא 'חֶבֶר היהודים' שנמצא במטבעות החשמונאים לאחר ציון שמם של כמה כוהנים חשמונאים גדולים, כגון: יוחנן (הורקנוס); יהודה (אריסטובלוס); יהונתן (אלכסנדר ינאי); מתתיה (אנטיגונוס).[1195] פשר ביטוי זה נדון במחקר, ורק לאחרונה מקצתם הקבילוהו לשני הביטויים הדומים מברית דמשק: 'עצת חבר ישראל' ו'בית החבר'.[1196] הַצעתי אינה רק כוללת שמביטויים אלו החשמונאים יסדו והטביעו מונח זה משני קטעים אלו של ברית דמשק, אלא שמקור שניהם (ברית דמשק ו'חֶבֶר היהודים' החשמונאי) מתורת המלך במגילת המקדש נו' 11-15 - שמציינת ממשלה של 36 שרים שהם מועצת המלך והמשפט.

לצד עליית המלכות החשמונאית, עד הרכב השלטון לפי עדת קומראן מציין ביטוי קרוב (אטימולוגית) ל'חבר היהודים'.

לצפייה בתמונה של מטבע יונתן וחבר היהודים B-450818:

https://drive.google.com/open?id=1wdvy-h9kFRNG3MGNj_ZxmYfXLG9P6iSg

כט.4. האבחנות בין מגילת המקדש למלך לבין ברית דמשק בין הנהגה לכיתתיות

[1194] יו{ע}אם יצא למלחמה על אויביו ויצא עמו חמישית העם אנשי המלחמה כול גבורי החיל ונשמרו מכול דבר טמאה ומכול ערוות ומכול עוון ואשמה ולוא יצא עד יבוא לפני הכוהן הגדול ושאל לו במשפט האורים והתומים על פיהו יצא ועל פיהו יבוא הוא וכול בני ישראל אשר אתו לוא יצא מעצת לבו עד אשר ישאל במשפט האורים והתומים והצליח בכול דרכיו אשר יצא על פי המשפט אשר'. ראו: ידין, מגילת המקדש, עמ' 298. ההקבלה בתורה: 'וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל יי לֵאמֹר. יִפְקֹד יי אֱלֹהֵי הָרוּחֹת לְכָל בָּשָׂר אִישׁ עַל הָעֵדָה. אֲשֶׁר יֵצֵא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יָבֹא לִפְנֵיהֶם וַאֲשֶׁר יוֹצִיאֵם וַאֲשֶׁר יְבִיאֵם; וְלֹא תִהְיֶה עֵדַת יי כַּצֹּאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה... וַיֹּאמֶר יי אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן - אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ; וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו. וְהַעֲמַדְתָּ אֹתוֹ לִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי כָּל הָעֵדָה; וְצִוִּיתָה אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם. וְנָתַתָּה מֵהוֹדְךָ עָלָיו - לְמַעַן יִשְׁמְעוּ כָּל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. וְלִפְנֵי אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן יַעֲמֹד, וְשָׁאַל לוֹ בְּמִשְׁפַּט הָאוּרִים לִפְנֵי יי: עַל פִּיו יֵצְאוּ וְעַל פִּיו יָבֹאוּ, הוּא וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִתּוֹ – וְכָל הָעֵדָה' (במדבר כז'). כך גם במלחמות שאול ודוד, כגון: שמואל א' יד' 37, 41; שמואל א' כג' 9-12; שמואל א' כח' 6. מגילת 'שאלה באל' (קימרון, החיבורים העבריים ב', עמ' 311-315) עוסק כנראה גם באורים ותומים, כמו העיסוק המרכזי ששרד במגילה – זיהוי נביא שקר.

[1195] לניתוח מטבעות החשמונאים ראו: משורר, מטבעות היהודים. למטבעותיו של יוחנן, ראו: עמ' 31, 35-39: למטבעותיו של ינאי ויונתן, ראו בעמ': 40-43, 184-191, 279-293.

[1196] רגב, חבר היהודים והאידאולוגיה הפוליטית, עמ' 4-5, ניתח את הקרבה לברית דמשק, אך לא נתן לכך משקל, וכן בסופו של דבר נטה לדעה שחבר היהודים הוא כל עם ישראל, ולא קבוצה אלטיסטית שסמוכה לכוהן הגדול. גולדבלט, העיקרון המלוכני, סבר כי 'עצת חבר ישראל' בברית דמשק יב' 8 היא המועצה הלאומית. רפפורט, למשמעות חבר-היהודים, גם נטה לדעה שחבר היהודים הוא כל עם ישראל, וכלל לא ציין את הקשרים למגילות. כבר ספראי, בשלהי הבית היהודי ובתקופת המשנה, עמ' 14 ו-31, ציין את חבר היהודים שבמטבעות כראייה למועצת החשמונאים, וזאת לפני הכרותו עם קטעי מגילות אלו.

מוסכם במחקר כי מגילת המקדש הינה מגילה קדומה קדם-כיתתית,[1197] והיא המקור למגילת ברית דמשק, שזו ספר ההלכה המרכזי של עדת קומראן, עליה התווספו מגילות הלכתיות בתחומים שונים.

לפיכך, ועוד לפני שנדרשנו לניתוח הקשר בין שני קטעי מגילות אלו, הַצעתי היא ששתי מגילות אלו מוסרות את אותו עיקרון של המסורת, אלא שמגילת המקדש הקדומה מביאה את המקור הגולמי והכללי המתייחס לשעה שממונה מלך וכנראה גם עומד המקדש, ואילו ברית דמשק משבצת ומיישמת אותה בסוגיה אקטואלית ופרטנית, בתקופה הטרום-חשמונאית שאין מלוכה בישראל (אך יש כוהנים וסנהדרין). עם זאת, השאלה אם מכוונת להנהגה המרכזית של רוב עמ״י או להנהגה כיתתית/פנימית של עדת קומראן - כאשר ברית דמשק מדגישה שניהול המקדש אינו טהור וכשורה כדעתה,[1198] יותר קשה.

כט.4.א. <u>מתפקיד חבר היהודים: הענשה על בגידה והחרמה לנכרים</u>

כאמור בברית דמשק יב׳ 6-8, ראינו את התפקיד של: ׳אל ישלח את ידו לשפוך דם לאיש מן הגוֹיִם בעבור הון ובצע, וגם אל ישא מהונם כל בעבור אשר לא יגדפו כי אם בעצת חב[ו]ר ישראל׳. דין קרוב לכך מצוי בברית דמשק ט׳ [קימרון, <u>החיבורים העבריים א׳</u>, עמ׳ 41 שו׳ 15-16]): ׳ואשר אמר כל אדם אשר יחרים אדם מאדם (כויקרא כז׳ 18) בחוקי הגואים להמית הוא׳. כנראה זהו איסור על הסגרת יהודי לנכרים, ולאחר מכן התגבש ל<u>איסור ערכאות הגויים</u> בהלכת חז״ל (גיטין פח׳ II).

פירוש פשט מפתיע יש למגילת המקדש סד׳ 6-8 על ויקרא יט׳ 16: ׳לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ׳: ׳כי יהיה איש רכיל בעמי (גוף ראשון מפי ה׳) ומשלים את עמי לגוי נכר ועושה רעה בעמי ותליתמה אותו על העץ וימת׳.[1199] כלומר, איסור הרכילות אינו לשון הרע כמו תיאור אדם ומעשיו בין הבריות (היהודים), אלא הרכיל הוא על העם (ולא בתוך), בצורה של הלשנה. איסור כיתתי זה מצוין בסרך היחד ז׳ 15-17: ׳והאיש אשר ילך רכיל ברעהו והבדילהו שנה אחת מטהרת הרבים ונענש ואיש ברבים ילך רכיל לשלח הואה מאתם ולוא ישוב עוד. מעשים כאלו מוכרים מרבי אלעזר ברבי שמעון שכונה ׳חומץ בן יין׳ (בבא מציעא פג׳ II), וכך הטענה נגד יהודה איש קריות שהסגיר את ישו מחוץ לכוהנים שמחוץ לקהילתו (הכנסייה בנצרות היא ״הקהל״; מתי כו׳ 6–16, מרקוס יד׳ 3–9, יוחנן יב׳ 1–8).

[1197] לצד נקודות נוספות המצביעות על קדימות מגילת המקדש: 12 ריבוא חיל המשמר לעיל; קורבן העצים ״כַּכָּתוּב בַּתּוֹרָה״ (נחמיה י׳ 35 – מגילת המקדש מג׳); איסור הכנסת עורות טמאים (כתב זכויות ב<u>קדמה״י</u> יב׳ 145 - מגילת המקדש נז׳ [ופירוטה ב-4Q306 וממ״ת ד׳ 8]); תאימותה הגבוהה למצע העברי של תרגום השבעים ונוסחי מקרא/שכתובים/עיבודים נוספים, לצד האחדה (הרמוניזציה). להרחבה: שטגמן, חוקת מגילת המקדש, שכבר כינה את המגילה: ׳הספר השישי של התורה׳ ותיארכה לימי עזרא. היום כבר מקובל במחקר שמגילת המקדש הינה קדם/טרום כיתתית.

[1198] בימי חיבור ברית דמשק עדת קומראן סירבה להשתתף ולעלות למקדש. טורים ד׳-ה׳ בב״ד מפרטים את החטא השלישי של טימוא המקדש, ובטור ו׳ 11-16: ׳וכל אשר הובאו בברית לבלתי בוא אל המקדש להאיר מזבחו׳ חנם ויהיו מסגירי הדלת אשר אמר אל מי בכם יסגור דלתי׳ ולא תאירו מזבחי חנם אם לא ישמרו לעשות כפרוש התורה לקץ הרשע ולהבדל מבני השחת ולהנזר מהון הרשעה הטמא בנדר ובחרם ובהון המקדש׳. ברית דמשק יא׳ 18-21: ׳אל ישלח איש למזבח עולה ומנחה ולבונה ועץ ביד איש טמא באחת מן הטמאות להרשותו לטמא את המזבח כי כתוב זבח רשעים תועבה ותפלת צדקם כמנחת רצון׳. השווה: יוספוס על האיסיים: ׳בשל כך [בשל טהרותיהם השונות] הם נמנעים (מלבוא) לעזרה המשותפת׳ (<u>קדמה״י</u> יח׳ 19).

[1199] חוקרים הציעו שאלכסנדר ינאי הוא כפיר החרון אותו גינתה עדת קומראן כיוון ש׳אשר יתלה אנשים חיים׳ (פשר נחום א׳ 6 [<u>החיבורים העבריים ב׳</u>, עמ׳ 283]), ראו: אשל, המדינה החשמונאית, עמ׳ 107-121. דעתי שכפיר החרון הוא אחד ממנהיגי המתיוונים, לפי הצעתם של ראולי ורבינוביץ:

H.H. Rowley, Isaac Rabinowitz, 4QpNahum and the Teacher of Righteousness׳, JBL 75 (1956), pp. 188-93, “Meaning of the Key (׳Demetrius׳)—passage of the Qumran Nahum-Pesher ,” JAOS 98: (1978), 394–399.

כט.4.ב. מועצות ההנהגה שעברו לחז״ל: ׳כנסת׳, קוינון, חבר עיר

כט.4.ג. המסורות העיקריות שהתקבלו בחז״ל: 36 צדיקים ו׳חבר עיר׳:

בפרקים הקודמים לעיל תיארנו את המקורות של ׳מועצת המלך והמשפט׳ ממגילת המקדש ו׳חבר ישראל׳ מברית דמשק. להנחתי, ישנה היררכיה של הפחתה וירידה במספר השרים של הרכבים אלו, מהשיא של מגילת המקדש (36), לברית דמשק שמהווה הרכב כיתתי ולא לאומי של כל העם (כפי שסברו רוב החוקרים שעסקו בממשמעות המטבעות). הרכב קטן יותר מובא כ-5 פעמים בספרות חז״ל, והוא ׳**חבר עיר**׳.[1200] ייתכן והעובדה שאזכורים אלו מצויינים בעיקר בתוספתא, מצביעה כי הרכב זה הלך והצטמצם הלכתית, לצד עליית יבנה והנשיאות הרבנית החדשה.

מספר שימושים נוספים במונח ׳חבר׳ בהושע וחזון עמרם אינם נהירים כדי לקשרם לענינינו.[1201]

כט.4.ד. שימושים קרובים בימינו של מועצת המשפט והמלך:

מהותה של מועצה זו ממגילת המקדש נז׳ 15-11 הוא כאמור להגביל את כוחו של המלך, ומחכימה עם דעות נוספות של חכמים נבחרים. כבר השוואתי את מועצת המלך והמשפט לממשלת ישראל במדינה היום (סעיף 39.ד׳ לחוק יסוד הממשלה מקנה לראש הממשלה קול כפול בהצבעה שבה קולות שווים, אך בתחומים שונים הוא מחליט גם ללא היוועצות ואישור הממשלה), וכמות 36 השרים קרובים לחלק מהממשלות במדינה. והנה, בפוליטיקה בימינו, ישנן מפלגות שמנהלות גופים לקבלת החלטות: המפלגות הדתיות ובעיקר החרדיות. גם במפלגות אלו הנציגים הרשמיים בכנסת ישראל הם חברי כנסת, אך מי שמתווה את הדרך ומאשר את ההחלטות החשובות הם רבנים אשר מהווים חלק בלתי נפרד (אך לא רשמי) באותה מפלגה, ובמגזר החרדי הם קובעים אפילו יותר מנציגי המפלגה בכנסת. במפלגת ש״ס יש את ׳מועצת חכמי התורה׳ המונה רק ארבעה רבנים, ולמפלגת אגודת ישראל ודגל התורה יש את ׳מועצת גדולי התורה׳ המונה כארבעה עשרה רבנים (שמהם התפלגה ׳מועצת גדולי עולם התורה׳ של הפלג הירושלמי), ולמפלגת הדתיים-לאומיים יש רבנים שונים ללא הרכב פורמאלי קבוע או סמכות מכריעה.

כט.4.ה. כינון המלכות במועד 490 שנה ומגילת ברכה לשלום יונתן (אלכסנדר ינאי)

בנו של יוחנן הורקנוס הוא אלכסנדר ינאי – הוא המלך ראשון (לפי סטרבון,[1202] או לפי יוספוס – השני,[1203] כאשר הראשון היה מוצלח פחות) בבית שני, המקביל לדוד המלך (אחרי שאול) לגדולתו: היה מלך צנוע[1204]

[1200] תוספתא פאה פ״ד ה״טז; שם, שביעית פ״ז מ״ט; ברכות פ״ד מ״ז; תוספתא בבא בתרא פ״ר ה״יג. שפרבר, חבר וראש חבר, כבר הקביל ׳חבר עיר׳ זה ל׳חבר היהודים׳, וכאמור אני מחזק דבריו. רגב, האידיאולוגיה הפוליטית, עמ׳ 4-5, ניתח זאת והסיק שלא ניתן להסיק בעניין. ראו גם: ספראי, הקהילה היהודית, עמ׳ 74-76.

[1201] הושע ו׳ 9: ׳וּכְחַכֵּי אִישׁ גְּדוּדִים, חֶבֶר כֹּהֲנִים, דֶּרֶךְ יִרְצְחוּ שֶׁכְמָה: כִּי זִמָּה, עָשׂוּ׳; חזון עמרם ב׳ 14: ׳שמועת קרב מ̇בהלה תאבֿ[ה חבו]ר̇תנא לארעא מ[צרין׳. בכל אופן המשמעות הסתמית של חֶבֶר היא קבוצת אנשים, כך שיכול לשמש קבוצת צדיקים או רשעים.

[1202] אומנם לפי סטראבון (גיאוגרפיה טז׳ ב׳ מ = שטרן (M. Stern, Greek and Latin Authors on Jews and Judaism, I Jerusalem 1974, pp. 26-35) אלכסנדר ינאי הוא שהיה המלך החשמונאי הראשון, אך יש להניח שהוא לא שמע על כך שיהודה אריסטובולוס - שמלך שנה אחת בלבד - קדמו בכך. ראו: שטרן, שם, עמ׳ 307.

[1203] לתיאורי יוספוס כי יהודה אריסטובולוס היה המלך הראשון, ראו: מלחמה״י א׳ 70; קדמה״י יג׳ 301.

[1204] למשל בסיפורו שמבקש לאכול מלוחים (אמנם על שולחנות זהב, ראו להלן הצעה לפיתרון ריבוי הזהב) לאחר המלחמה (קידושין סו׳), מבליט ומוכיח את ענוותנותו (בדרך אבותיו שאף נמנעו להכתיר עצמם כמלכים), בניגוד להצגתו כמתהולל. גם יוספוס מתארו: ׳שעלה על אחיו בגילו ואורך רוחו׳ (קדמה״י יג׳ יב׳ 1; מלח׳ א׳ ד׳ 1).

ותורני במישורים רבים,[1205] אויב מובהק של התרבות היוונית,[1206] שהצלחותיו המדיניות כוללות כיבושים רחבים (פי 4 מהמדינה שקיבל) ועצמאות מדינית (וזאת אף כנראה ללא המשך כריתת ברית עם הרומאים).[1207]

והנה, עדת קומראן הקדישה לינאי את מגילת 'ברכה לשלום יונתן המלך' (שמו העברי)[1208] שבה השבח המכובד ביותר וההצבעה הישירה כי עדת קומראן הם כבני בריתו (כחסידים ככוהנים), ומהווה המשך ויישום של מגילות וקטעי הברכה למלך כמפורט לעיל: 'עור קדש על יוֹנתן המלכ וכל קהל עמכ ישרֹאֹל אשר באֹרֹבֹע רוחות שמים. יהוֹ שלום כלם ועֹל ממלכתכ יֹתֹברכ שמכ' (מגילה 4Q448 ב' 1-9 [קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 186]). מקצת החוקרים, הציעו שמדובר ביונתן הוופסי,[1209] ובעבר היתה מחלוקת אם מדובר זו מגילת קללה ליונתן (לפי פירוש 'עור קודש' כ'לקום נגדו' [זכריה יג' 7] ושרק עותק אחד שרד ממגילה זו; ברקע תיאוריה החוקרים שהיתה יריבות של עדת קומראן עם החשמונאים, ובפרט זיהוי יונתן עם 'כפיר החרון', אך גברו הסוברים שמדובר ב'שמירה' כמלאכי העירים (איוב ח' 8; דברים לב' 11). לפיכך החוקרים סייגו את האהדה בכך שהמגילה חוברה מחוץ לעדת קומראן (אצל הצדוקים) והגיעה לקומראן אך במקרה. איני מקבל סברת החוקרים זו, היות ואינו סביר בקהילה הדוגלת באמת הצרופה וקיצונית בדעותיה, לצד מכלול הקרבה של עדת קומראן והחשמונאים, ובפרט כי לפני קטע הברכה/תפילה ליונתן יש את מזמור קנד' החיצוני, סגנון שמאפיין רק את עדת קומראן, ושנמצא גם במגילת המזמורים 11Q5 ובנוסח הסורי (ובו כותרת: 'תפילתו של חזקיהו כאשר האשורים צרו עליו והוא ביקש מהאל שיושיע אותו' ובחלק: 'לשבי ציון'), שגם מחזק את ההקשר החיובי ליונתן.[1210] שמו של יונתן מופיע פעמים, והתפילה רוויה בשיבוצי ומטבעות לשון מהמקרא (כגון: 'הללויה', 'סרית', קהל עמך ישראל', 'ארבע רוחות שמים', 'ביום ועד ערב'). זוהי הדמות העיקרית המוזכרת במגילות הכיתתיות (שלרוב מציינת רק כינויים), כאשר ההקשר של שאר הדמויות פחות ברור (שלומציון, הורקנוס, אמליוס, פוטליאיס). מהות התפילה לשמור על יונתן המלך במלחמה; יוספוס הציע 4 קרבות של אלכסנדר ינאי וחנן אשל ז"ל הציע שזוהי תפילה על הקרב במסעו של תלמי לתירוס, בשל הקרבה למסע סנחריב.

לצפייה בתמונה של מגילה ברכה לשלום יונתן (P.490 frg.1):

[1205] למשל (להרחבה ראו: לוריא, ינאי המלך):
- גיור האדומים והגליית הנכרים שסירבו להתגייר (קדמה"י יג' 257-258).
- כתיבת ספר תורה שאזכרותיה היו מזהב (מסכת סופרים ט'). השוו: מסכת סופרים ד' ה'.
- כד' פלחים/טופרכיות (משנה תענית ד' ב') תואמות לכד' משמרות כהונה במקדש.
- התקנת גפן של זהב בפתח ההיכל (מידות ג' ח'; קדמה"י יד' ג' א').
- דיונו על הקורבן הנאה ביותר (כריתות כח' II).
- 'דבית ינאי מן דעלי' (בר'ר צח' ח'; ירושלמי תענית פד' ה'ה).
- בית ינאי בהר המלך (בבא מציעא פא'; ע'ז נ').

[1206] על כך ראו:
The History of the Jewish People in the Age of Jesus Christ (175 B.C.-A.D. 135), Edinburgh 1973, p. 228;
מ' שטרן, 'ניקולאוס איש-דמשק כמקור לתולדות ישראל בימי בית הורדוס ובית חשמונאי', בתוך: המקרא ותולדות ישראל: מחקרים לזכרו של יעקב ליוור, תל-אביב תשל"ב, עמ' 391 ואילך.

[1207] היות שיוספוס לא מציין זאת, אמנם קשה להסיק מהשתיקה, אך הדבר הולם את אופיו התורני-פוליטי. ראו: שצמן, מלחמות יהודה המקבי: מעטים מול רבים?.

[1208] שמו העברי – יונתן (וכן מוזכר במטבעותיו); שמו הארמי – ינאי; שמו היווני – אלכסנדר.

[1209] כך הציע עמנואל מן; ורמש הציע שאחד מחסידיו של יונתן בן מתתיהו הוופסי כינה אותו מלך, על אף שהוא נשא רק בתואר כוהן גדול. הצעה זו אינה מקובלת במחקר. חז"ל לא ידעו שהשם ינאי הוא קיצור של יונתן, ומעולם לא כינו את ינאי המלך בשם זה.

[1210] וכפי שניסחו זאת גרסיה מארטינז וואן דר וודה (1999, עמ' 524): 'אין בין מגילות קומראן כתבים של מתנגדי העדה'.

https://drive.google.com/open?id=1g2v-EWuynA5r_Nv9QbBGqLz6JxgNo47R

מרתק שמגילה זו קרובה במקצת ל'תפילה לשלום המדינה' שחוברה בהקמת המדינה.

בכך מגילה זו מכריעה את טענותיי נגד הזיהוי המקובל של ינאי כ'כפיר החרון' מפשר נחום א' 6-8,[1211] בנוסף לאמור לעיל כי חיבוריו של מורה הצדק (ובכללם פשר נחום) מתוארכות כשבעים שנה קודם לכן, וכטענתם של הרולנד ראולי ויצחק רבינוביץ שהפשר מתייחס לאקלימוס במק"א ז' 1-25.[1212] לפיכך, גם מגילת-איגרת ממ"ת (ראו פרק בעניינה) שנשלחה למנהיג המקדש כנראה, אינה יכולה להיות מתוארכת לתקופה זו (אלא לתקופה קודמת או מאוחרת יותר).

ומתי כל זה קורה? כארבעים שנה לאחר אובדן המתיוונים, כאשר: 'וכ[כלות] נ[פצ יד עם הק]דש תכלינה כל אלה יִשׂוֹבֶוּ בְנֵי[ישראל],[1213] (4Q248[1214] שורות 9-10). אלו הם שיא ימי הגאולה לפי מועד 490 שנה[1215] לפי דניאל ט' 24, פשר מעשי מלכיצדק[1216] ואפוקריפון ירמיהו ב' 2-4[1217] (לפירוט תאריכי בית שני לפי עדת קומראן ראו בפרק בעניין).

לפיכך, כנראה לינאי מכוון/ממומש האמור בברית דמשק יט' 35-כ' 1: [1218] 'מיום האסף מורה היחיד עד עמוד משיח מאהרן ומישראל'. ייתכן שיונתן מוזכר גם במגילה (4QJonathan) 4Q523, אך היא כה מקוטעת שלא ניתן להכריע.[1219]

[1211] 'פשרו על כפיר החרון [ ]מות בדורשי החלקות אשר יתלה אנשים חיים [ ]בישראל מלפנים כי לתלוי חי על הֹעֹלֹ'. למשל: אשל, המדינה החשמונאית, עמ' 107-121.

[1212] את ראש 'דורשי החלקות' אזהה בדרכם של ראולי ורבינוביץ, עם אלקימוס הכוהן הרשע, עליו יפורט במספר נקודות בהמשך, ותיארוך זה משתלב עם הצעתי לזיהוי של 'דורשי החלקות' כמתייוונים, הם הנתלים חיים (נצלבים). כיוון שפשר נחום מתאר את נפילת ירושלים ביד: 'מושלי כתיים ואחר תרמס' שהם הרומאים, החוקרים תיארכו את המגילה לאחר הכיבוש הרומאי (לכל המוקדם ב-63 לפה"ס Terminus Post Quem), ולא מיד לאחר כיבושו של אנטיוכוס הרביעי (או אנטיוכוס השביעי סידטס שתקף את שמעון ויוחנן בשנים 134-132 לפה"ס, אך לפי יוספוס [מלה"י יג' 236-247] כיבושו היה סמלי), או הציעו שהמגילה מורכבת משתי תקופות ומחברים (בעניין המחלוקת בין ניצן לאשל, ראו: האמנם שני רבדים בפשר חבקוק; אשל, עוד לפשרו של פשר חבקוק).

[1213] ההשלמה מדניאל יב' 7: '... כִּי לְמוֹעֵד מוֹעֲדִים וָחֵצִי, וּכְכַלּוֹת נַפֵּץ יַד עַם קֹדֶשׁ - תִּכְלֶינָה כָל-אֵלֶּה', אך אין המשך לתיאור פסוק זה. נראה כי פסוק זה מקביל או קרוב לט' 27: 'וְהִגְבִּיר בְּרִית לָרַבִּים, שָׁבוּעַ אֶחָד; וַחֲצִי הַשָּׁבוּעַ יַשְׁבִּית זֶבַח וּמִנְחָה, וְעַל כְּנַף שִׁקּוּצִים מְשֹׁמֵם, וְעַד כָּלָה וְנֶחֱרָצָה, תִּתַּךְ עַל שֹׁמֵם'.

[1214] מכונת 4QHistorical Text A / מעין דניאל (קימרון, החיבורים העבריים ג', עמ' 41).

[1215] ראו: J. Vanderkam, Sabbatical Chronologies in the Dead Sea Scrolls and Related Literature', t. H. Lim (ed.). the Dead Sea Scrolls in their Historical Context. Edinburgh 2000. pp. 159-178; Devorah Dimant, 'The Seventy Weeks Chronology (Dan 9,24–27) in Light of New Qumranic Texts' in The Book of Daniel in the Light of New Findings, Leuven 1993, pp. 57-70.

[1216] מזכירה את 490 השנה של דניאל ט' 24 ומציינת את השבעים השבועות כעשרה יובלים (10 * 49 = 7 * 70 = 490 שנה): 'בְּשׁוּבוֹ היובל הֹראישון אחֹרֹ תֹשׁ[עה ה]יובלים. וי[ום הכפ]וֹרים ה[וא]ה סֹ[וף]הֹ[יו]בל העשירי לכפר בו על כול בני [אור ו]אֹנש[י]גורל מל[כי]צדק' (מגילת 11Q13 [החיבורים העבריים ב', עמ' 279] שו' 7-8). להרחבה ראו קנדי-הראל, יום הכיפורים במגילות, עמ' 380-388, ונבואה זו לעניות דעתי התגשמה ביישום חלקי פירושי דחיות הגאולה המפורשות של עדת קומראן (ראו בפרקים: הגאולה בסוף כל הימים; יישומים חלקיים של נבואות התנ"ך על מאורעות בית שני). יש לציין שבסקירת קנדי-הראל (עמ' 381) התיארוכים הוצעו הן רק לאחר 120 לפסה"נ.

[1217] 'ובק]ש[ו] פֹ[נ]ֹ בצר להם ולאֹ אדרש להם בעבור מעלֹם [א]שֹרֹ מעל[ו]בֹ[נ]י עד שלמות עשרה יבלי שנים והֹתֹהֹ[ל]כתם בֹשֹ[געון] ובעורון' (החיבורים העבריים ב', עמ' 97). קשה לפרש אם לאחר 490 תבוא רעה על הארץ, או עשרת היובלים מתייחסים רק לתקופה הקשה עד מלוא 490 שנה. לפי מ' פשר מעשי מלכיצדק יגיע הצדק לבני האור ומשפט העונש לבני הבליעל.

[1218] חוקרים חלוקים אם מדובר על משיח אחד או שניים. כאן הנחתי שאחד.

[1219] שתי האותיות האחרונות בשם חסרות (שורה 2). גם שאר המגילה מקוטעת והמהדיר פואש לא הציע פירוש קוהרנטי. ראו: #8498: Puech, Jonathan le Prêtre Impie et les débuts de la Communauté de Qumrân.

במגילת (4QPolemical Text) 4Q471a מתואר כישלון מלחמה,[1220] אך אין בה מספיק מידע כדי לשייכה לקבוצה או לתקופה כלשהי.[1221] מוצע לשייכה לפרושים שעלו בסוף ימיו של ינאי או בתקופת שלומציון (ראו: הסכוליון על מ' תענית י'), או לקרבות נגד רומא עד שליטתו של הורדוס (44 לפה"ס), וכך היא נכנסת לקבוצת המגילות התיעודיות.

עם זאת, איחוד עדת קומראן וכתות המשנה מעלה קושי חדש: מדוע אם כך, עדת קומראן נשארה להתגורר עם ספרייתה ביישוב בקומראן? אפשר לתרץ זאת בכך שאיחוד זה לא היה מלא (בעיקר בגלל אי-אימוץ לוח השנה 364),[1222] אלא רק תמיכה ואהדה, והמסורות הועברו לינאי והצדוקים בקשרים טובים. סיבה אפשרית אחרית היא שהמגילות כן היו/חזרו בירושלים גם בתקופה זו (ולא רק בתקופה הטרום-חשמונאית לפני שהוברחו לדמשק), אלא שהועברו לקומראן רק מאוחר יותר (כסוף ימי בית חשמונאי עד הורדוס).

כט.5. <u>יחס עדת קומראן ליונתן אלכסנדר ינאי לעומת יחס הפרושים:</u>

בשמות כב' 27 יש מצווה: 'וְנָשִׂיא בְּעַמְּךָ לֹא תָאֹר', שלימדנו אליהו הנביא שגם כאשר המלך (אחאב) אינו מקפיד על קלה כבחמורה, עדיין הוא רץ לפני מרכבתו לכבדו (מלכים א' יח' 46). הדבר דומה למצוות <u>'וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל'</u> שראוי לעזור לעיוור, וכן ראוי לברך המלך, אך התורה דורשת את המינימום. כך גם בירמיהו כט' 7 ציווה תחת שלטון נכרי בגלות: 'וְדִרְשׁוּ אֶת שְׁלוֹם הָעִיר אֲשֶׁר הִגְלֵיתִי אֶתְכֶם שָׁמָּה, וְהִתְפַּלְּלוּ בַעֲדָהּ אֶל יי כִּי בִשְׁלוֹמָהּ יִהְיֶה לָכֶם שָׁלוֹם' (וראו את הדילמה לגבי היחס לשלטון נכרי בישראל, בפרק 'אם עדת קומראן והאיסיים הם קנאים או מתונים באידיאולוגיה הלאומית-פוליטית?'), ומכאן כנראה מדרשי חז"ל כמו: 'הווה מתפלל בשלומה של מלכות' (פרקי אבות ג' ב') ומכילתא דרבי ישמעאל פא' (על שמות יב' 31).

אף על פי כן, תירצו הפרושים והחריגו את עצמם מעיקרון ממלכתי זה, בכך שהגבילוהו בתנאי שרק אם המלך 'עושה כנוהג עמך' (במקבילות: עושין/נוהגין מנהג/מעשה. מכילתא דרבי ישמעאל כספא משפטים יט'; בבא מציעא מח' II; בבא בתרא ד'; מדרש הגדול על הפסוק).

נמצא אפוא, כי ייתכן וניתן להקיש מהחלוקה והתנאי של אהבת החבר, לסייג מכיבוד המלכות. אך סבירות זו נמוכה בפרשנות התורה, וכך גם עדת קומראן לא קיבלה אותה לגבי ינאי.

יש לציין כי עדת קומראן כן גינתה את מנהיגי ירושלים, אך כל ציוני גנאי אלו מצויים אך ורק במגילות מורה הצדק, ואלו היו פניות בתוך העדה וסודיות, כך שאינם מופנים למנהיגים אלו, שגם רדפו אותם. בפרק 'יסוד עדת קומראן בהתייוונות כנגד השתלטות אפרים' זיהיתי את מנהיגי ירושלים אלו יחד עם אפרים-דורשי

[1220] ']לעת צויתם לבלתי [ם ותשקרו בבריתו ות]אמרו נלחמה מלחמותיו כיא גאלנו [יכם ישפלו ולוא ידעו כיא מאס [תתגברו למלחמה ואתם נחשבתם] בקואו משפט צדק תשאלו ועבודת] תתנשאו ויבחר ב[ם [ ] לזעקה] ותשיתו [ ]מתוק'.

[1221] אמנם לא ידוע לנו על מלחמות נוספות בתקופה זו מאז בית שני, כך שהחשמונאים הראשונים הם המושא הסביר למגילה כיתתית זו, או אחריהם בימי הורקנוס השני ואריסטובולוס השני, כך שמגילה זו הינה חלק מ'המגילות הכיתתיות התיעודיות', והינה תיאור מימוש נפילת ירושלים, כאמור בפשר נחום א' 2-3.

[1222] אמנם לעיל בפרק על יוחנן וממ"ת הצעתי שעדת קומראן ויתרו כבר (וכנראה עוד יותר האיסיים לקורבם לפרושים [ובכך יצרו את חז"ל] על עיקרון לוח השנה, אם כי רב הנסתר מהגלוי בנקודות מרכזיות של כתות במאתיים האחרונות לפה"ס, ועל כך מורחב בפרק על חידת לוח השנה.

החלקות כמתייונים. בנוסף, מנהיגי מתייונים אלו לא היו מלכים כמו ינאי, ואולי יש להפחית את כיבודם על ישראל, מה גם פעלו נגד תורת ישראל בשיתוף פעולה מלא עם שלטון נכרי עוין ואכזר לישראל (אך אז מתקרבים לאותו כלל של הפרושים: עושה מנהג עמך).

כט.6. <u>החשמונאים האחרונים והצדוקים בתקופתם</u>

יוספוס סיפר שהחשמונאים הראשונים כרתו ברית עם הרומאים (וכן מסופר על חלקים בספרי המקבים), אך שותק אם אלכסנדר ינאי גם כרת ברית עם הרומאים. שתיקתו זו מצביעה שלא נכרתה כזאת ברית, והדבר גם עולה מרוח הנהגתו של ינאי (ראו על כך בפרק בעניינו). ומגמה זו ממשיכה בצדוקים בראשות אריסטובלוס ואנטיגונוס שהפסידו שלוש פעמים לפרושים הורקנוס ואנטיפטרוס שקיבלו את שלטונם בזכות קרבתם לרומאים. לעומתם, הצדוקים-המאוחרים של סוף בית שני היו קרובים לרומאים (אריסטוקרטים/מתיוונים).[1223] ייתכן כי הצדוקים-האחרונים התערבבו עם כוהנים שהעל הורדוס מהגולה, וכך נהיו אריסטוקרטיים,[1224] והכול לפי טעמיו המשתנים והחשדניים, ולכן רצף כהונה מבית צדוק, או מכל משמרת (ובפרט חשמונאי-יהויריב), כבר לא שרד את מלכותו. מאידך, הפרושים המתונים המשיכו לנהל קשרים עם הרומאים לאוטונומיה דתית ביישובים שקיבלו מחוץ לירושלים, במעין הסדר עם הרומאים,[1225] ואילו הקנאים-סיקריים-האיסיים כנראה ישבו במצדה (ראו ב<u>פרק בעניין</u>).

ל. המשכיות של עדת קומראן לאורך ההיסטוריה

ל.1. <u>הצעה שהאיסיים הם רק אחד מהמחנות שהמשיכו את עדת קומראן</u>[1226]

חלק ממגילות קומראן התגלגלו לספרים שקודשו בנצרות (רובם כתוספת ל'ברית הישנה'), 3 מגילות למצדה, וכמה מגילות לגניזת קהיר (ראו פרקים בעניינם). אך אין בידינו קצה ידיעה על מה עלה בגורלה של עדת קומראן לאחר תחילת המאה ה-1 לפנה"ס, בה חוברו מגילותיה האחרונות (קבוצה 5). לדעתי עדת קומראן התאחדה לפני כן עם החשמונאים בראשות אלכסנדר ינאי (ראו <u>פרק בעניין</u>) שהיה צדוקי, וכך חלק מהחשמונאים כונו בייתוסים או צדוקים (אך אלו שונים מהצדוקים האחרונים של ימי חורבן הבית [ראו <u>פרק בעניין</u>]).

תיאורי היסטוריונים מהמאה ה-1 לספירה על כיתות התקופה, מעלות בשבח הנעלה ביותר את קבוצות/כתות האיסיים והתיארופטיים, ו<u>כתות אלו הן גם הקרובות ביותר לתיאורה הפנימי (מהמגילות)</u>

[1223] ובכך אני מחלק את מסקנתו של גייגר, שהצדוקים לא היו כת חילונית-אריסטוקראטית ומתיוונת, אלא קבוצה דתית שמרנית ומחמירה. ראו: מבוא של שכתב י' קלוזנר למהדורה בעברית של 'המקרא ותרגומיו' (גייגר, תש"ט עמ' 30-34).

[1224] מושחתים הרודפים אחר מנעמי החיים, מתבוללים בתרבות היוונית ומבקשים עושר וכבוד.

[1225] כך ליבנה ועוד ערים. על יוחנן בן זכאי ראו בפרק בנפרד.

[1226] להרחבה ראו גם: מלכי, דרכם הרוחנית של האיסיים, מקומראן לקונדליני, 2005.

של עדת קומראן.[1227] לפיכך, רוב המחקר מקבל את הזיהוי בין עדת קומראן לאיסיים (והתֵרָאפּוֹיְטִים).[1228] עם זאת, דווקא לגבי ההלכה הייחודית ביותר – לוח השנה, אין לנו מידע כיצד האיסיים והתֵרָאפּוֹיְטִים נהגו (אין לנו גם מידע גם כיצד הצדוקים הראשונים, זולת בכמה הלכות של הבייתוסים, אך שלא ניתן להסיק מהן איזה לוח נהגו ; ראו בהרחבה בפרק על לוח השנה).

עדת קומראן נוסדה בסוף המאה השלישית או עד תחילת המאה השנייה לפה"ס (על היווסדות העדה ומינוי מורה הצדק – ראו בפרק על כך). לעומתם, ארבעת הסופרים (פילון האלכסנדרוני,[1229] יוספוס פלביוס,[1230] פליניוס הזקן,[1231] דיו כריסוסטום)[1232] מתארים את האיסיים כקבוצה החיה במאה הראשונה לספירה. פער הזמנים בין שתי הקבוצות נתון בטווח סטיה גדול, כאשר מחד שיאו במרחק של כמאתיים שנה מימי ההיווסדות, אך מאידך, הכתבים האחרונים של עדת קומראן (שהם מימי סוף שלטון בית חשמונאי ונושקים לימי הורדוס - אמצע המאה ה-1 לפנה"ס) מצטמצם לפער כמה עשרות שנים, ואם עדת קומראן המשיכה לפעול לאחר מכן (למרות שלא שרדו לידינו כתביה) - הרי שיש השקה בתקופה.

בכל אופן, בכמאה השנים שבין אמצע המאה ה-1 לפנה"ס עד אמצע המאה הראשונה לאחר הספירה, חלו מהפכות דתיות ופוליטיות (עיקריהם: כיבוש הרומאים, מלכות הורדוס, בית הלל ושמאי, התנאים הראשונים ותחילת הנצרות). אלו מעלות את הסבירות שהמחנות שיצאו מעדת קומראן, שינו את פניהם מחד, ומאידך היוו מקור או השפעה ועיצוב של זרמים וקבוצות בישראל וממנה.

בנוסף, היות וישנן קבוצות המוזכרות בחז"ל, כמו: הבייתוסים, טובלי שחרית, אנשי יריחו (על טיבן ויחסן כמחנה ממשיך של עדת קומראן, ראו ניתוחן בפרקים אחרים בספר זה) בין עשרות כתות,[1233] וקבוצות אלו אינן מוכרות לו ממקורות נוספים, אפשר שקבוצות אלו זוהו כאיסיים ע"י היסטוריונים, מה גם יוספוס מתאר שהיו 2 קבוצות של איסיים.

לפיכך מוצע שהאיסיים הם רק אחד מהמחנות הממשיכים של עדת קומראן, כפי שמצוין בברית דמשק ז' 6-7: 'ואם מחנות ישבו כסרך הארץ ולקחו נשים והולידו בנים והתהלכו על פי התורה'.[1234]

[1227] ראו טיוטת תמסיר – 'סקירת הקבלות בין האיסיים לעדת קומראן': https://docs.google.com/document/d/1OkVprmLOWNIlhOmd3c9Lnu3uiilRLB1a/edit?usp=sharing&ouid=107557230158752251623&rtpof=true&sd=true

[1228] על כך ראו למשל: שוורץ, כת מדבר יהודה והאיסיים. התֵרָאפּוֹיְטִים (רופאי הנפש) מוזכרים רק ע"י פילון ('על חיי העיון'), והיות ומתוארים רק במצרים, חלק מהחוקרים סברו שמדובר בתיאור אוטופי של קבוצה שלא היתה קיימת (ראו ניתוחי עליהם בפרק על יהודי מצרים).

[1229] פילון האלכסדרוני תיאר את האיסיים בשניים מחיבוריו: 'שכל אדם ישר הינו בן-חורין' ו'סנגוריה על היהודים'.

[1230] מלחמות היהודים ב' ח' 119-161; קדמוניות היהודים יג' 171-173, טו' 371-379, יח' 18-22; חיי יוסף 10-12.

[1231] בחיבורו Naturalis Historiae 5:17. התרגום עפ"י ידין, תשי"ח, עמ' 222-223. יש לציין כי ישנה גם עדות של סינסיוס על דיו כריסוסטומוס (המאה ה-3 לספירה), אך נראה כי הוא לקח את הדברים מפליניוס ולכן לא נהוג להחשיב עדות זו כראיה.

[1232] על פי סינסיוס (אנ') (Vita Dionis — Arnim II, p. 317): 'הוא משבח את האיסיים, עיר מבורכת מאד הממוקמת בקרבת 'המים המתים' בחלקה הפנימי של פלשתינה, באותה הסביבה של סדום'.

[1233] חז"ל מציינים שהיו 24 כתות של מינים טרם חורבן הבית (ירושלמי סנהדרין י' ה'), ואפילו 7 כתות בתוך הפרושים (אבות דברי נתן נו"א פל"ז, מהד' שכטר עמ' 109; נו"ב פמ"ה, עמ' 124). משם כנראה העתיק ת"י לזכריה ד' 2 (קטע 144 [א]) שמציין שהיו 7 כתות של צדיקים). גם בנצרות מוזכרים כשרות כתות אצל הפרושים והנוצרים.

[1234] אמנם המונח 'מחנות' משמש לעיתים במגילות קומראן ככינוי ליישובים, ללא כל זיקה ל'מחנה' המקראי, אולם במקרה זה יש לדעתי לפרשו כמכוון כלפי ה'מחנה' המקראי, כשם שהקביעה שירושלים היא 'מחנה הקודש' קשורה בוודאי ל'מחנה' המקראי. לאחרונה הועלתה במחקר הצעה שיישוב קומראן שימש לטקס הכינוס השנתי של כל האיסיים, ולא המקום היחיד שבו שהו האיסיים כל השנה. טענה זו עולה עם הטעתה לעיל, אלא שייתכן פערי זמנים.

קבוצה שמוזכרת 7 פעמים בחז"ל, וגם קרובה אטימולוגית למשמעות/פירוש של הכינוי "איסיים" (לצד הבייתוסים), היא "החסידים הראשונים". זהו הכינוי היחיד של חסידים העונה לתקופה של שלוש אזכורי החסידים בספרי המקבים.

ל.2. האם הקנאים שישבו במצדה הם איסיים שממשיכי מעדת קומראן?

יוספוס מציין שישבו במצדה מנהיגי 'הפילוסופיה הרביעית' (קדמה"י יח' 23), לאחר שסקר את הקבוצות שתמכו במאבק אלים נגד רומי (הסיקאריים, חסידי של יוחנן מגוש חלב, חיילי שמעון בר גיורא , הקנאים). לפי אב הכנסייה היפוליטוס במצדה ישבו האיסיים.[1235] לפיכך, מקובלת דעתו של מ' שטרן שאלו הקנאים הסיקריים, אם כי יתכן שאלו מבית שמאי או כת ביניים.[1236] יוספוס גם מתאר שמפקד המחוז הדרומי במרד הגדול היה יוחנן האיסיי (מלחה"י ב' 567).

'הפילוסופיה הרביעית'/הקנאים/הסיקריים היו נוקטים פעולות חריפות נגד הרומאים, ואף כך נגד המתונים שבעם ישראל. יש לציין כי התנגדותם לקרוא לאדם 'אדון', מזכירה את התרגום היווני למקרא, שמקורו בנוסח המקראי מעדת קומראן: 'המצע העברי לתרגום השבעים' (ראו בפרק מ' המקדש ונוסחי המקרא), בה שם ה' מתורגם כך, וזו הלכת עדת קומראן לא לקרוא בשם הנכבד (ראו בנפרד).

היות שמצדה הינה היישוב בעל הממצאים הקרובים ביותר לקומראן (ראו בפרק בעניין), הרי שהמסקנה המתבקשת היא שעדת קומראן (או 'מחנה' שהמשיך אותם) היו 'הפילוסופיה הרביעית'/הקנאים/הסיקריים. להרחבה.

קושי זה מתורץ ע"י רוב החוקרים שאהבת השלום של האיסיים היתה על-תנאי ונמוגה כאשר נראתה האפשרות לממש את התקוות האסכטולוגיות של האומה.[1237]

בנספח האקטואלי לספר אשווה לזרם החרדי הקיצוני: נטורי קרתא/סאטמר ולפלג הירושלמי (הצדדים הקיצוניים של העדה החרדית). ייתכן ואבחנות כאלו בין קבוצות בזרמים ההדוקים של היהדות היום, דומים בהיבטים מסוימים להבדלים בין קבוצות בבית שני (אך אין בידי להציע על אילו מהם, ופחות רלוונטי כי אינן אוחזות במסורות ייחודיות של עדת קומראן).

ל.3. הבדלים בין מגילת המלחמה (או"ח) לבין איסיים פציפיסטים:

ראו בפרק על אימוץ הלכות מגילת המלחמה (אור וחושך) ע"י החשמונאים הראשונים, והדבר מלמד שלא רק עדת קומראן נקטו בשיטות מלחמה תורניות ומדהימות שהצליחו, אלא הצטרפו אליהם רוב העם (בראשם החשמונאים או שהם אחרי החסידים). מגילה לוחמנית שנהגה פרקטית מעלה את השאלה

[1235] על מקורותיו של היפוליטוס, ראו: בורכאד, עמ' 29-30.
[1236] שטרן, תשנ"א עמ' 340-343. בן שלום טען שהאידיאולוגיה הקנאית באה במובהק מקרב בית שמאי (תשנ"ד, עמ' 171-175).
[1237] כך למשל: שטרן, הפילוסופיה הרביעית והסיקאריים.

המתבקשת: האם עדת קומראן קנאים בתפיסתם הלאומית-פוליטית נגד שלטון זר ותומכיו היהודים (מתיוונים)?

אלא שפילון מתאר את האיסיים כשוחרי שלום מושבעים שסירבו לעשות כלי נשק: 'אין למצוא בהם יוצר חצים, כידונים, פיגיונות, או קסדה, שריון או מגן, ובכלל אין בהם אומן של כלי נשק או מכונות או מי שעוסק במה שנועד למלחמה'.[1238]

יחס דומה של חזר בתוך חז"ל בשאלת היחס לשלטון הרומאי, פעמיים:

- במרד הגדול של חורבן הבית: יוחנן בן זכאי השלים עם הרומאים (מתון).
- במרד בר כוכבא: ר' יהודה שבחם, ר' שמעון גינה בחריפות ור' יוסי שתק (גיטין נו'). גם תמיכת הפרושים בבר כוכבא היתה מסויגת, כאשר בעוד ר' עקיבא ושמעון בר יוחאי תמכו בו, אך כנראה רוב הפרושים לא הצטרפו למרד. ראו בפרק על בר כוכבא.

ל.4. <u>מהיחס של הפרושים/חז"ל למרד הגדול לחוסר הסכמה פנים חז"לית כללית</u>

מהו היחס של הפרושים או חז"ל למרד הגדול בשנים 67-73 לספירה? כנראה איש לא יודע, וכנראה לא בגלל חוסר ההיסטוריוגרפיה המעטה שיש לנו בספרות חז"ל בעניין, אלא מהסיבה שהתנאים בתקופה זו לא היו קבוצה מאוחדת ובעלת אמירה מסודרת וברורה. ידוע מעשהו של רבן יוחנן בן זכאי שהיה מתון (מתנגד ללחימה) ביחסו לשלטון הרומאי, ואף שנמלט ליבנה (ולאחר מכן לא ידע אם מעשהו זה יובילו לגיהנום), אך כמעט אין סיפורים או דעות של תנאים נוספים. גרץ הציע לשייך את מחלוקת בית הלל ושמאי למחלוקת בין מתונים וקנאים טרם המרד הגדול.[1239]

ההיסטוריון יוספוס ששלט בפרטי המרד מציין קבוצות שונות ביחסיהם לשלטון הרומאי, כאשר הפרושים היו פזורים בין רובם.

מגילת סרך היחד ד' 15 מציינת נגד שכוחות הרע קיבלו כח שווה עד לאחרית המים: 'כיא אֵל שָׂמָן [את שתי הרוחות – רוח הטוב ורוח הרע] בד בבד עד קץ אחרון, ויתן איבת עולם בין מפלגותם'. נראה שנבואה זו התקיימה במרד חורבן הבית השני, אך למעשה קשה למצוא אירוע לאומי היסטורי גדול אחד שבו דעת חז"ל והרבנים אחריהם היו בעלי דעה אחידה (כולל ובפרט העלייה לישראל והיחס למדינה היום – ובכך עוסק הנספח לספר).

ל.5. <u>קשרים ספרותיים וארכיאולוגים של עדת קומראן למקומות וקבוצות נוספות:</u>

ל.5.א. <u>כד שנמצא בירושלים:</u>

And on Jerusalem's Mount Zion, archaeologists recently discovered and deciphered a two-" thousand-year-old cup with the phrase "Lord, I have returned" inscribed on its sides in a cryptic

[1238] <u>פילון, שכל אדם ישר הינו בן-חורין</u> ו' 78.

[1239] H. Graetz, Geschichte der juden, 3 II, Leipzig 1906, pp. 797-799.

code similar to one used in some of the Dead Sea Scrolls." (Ker Than, "Dead Sea Scrolls ;Mystery Solved?",National Geographic Daily News, July 27, 2010

ל.6. חסידי הדרום

האיסיים (שהם צאצאי עדת קומראן) והחסידים (כולל חסידי-חז"ל) עברו מהרבע השני לאלף הראשון לספירה ליישובים אחרים במדבר יהודה (4 בה"כ בדרום הר-חברון, תל רומיידה, עין גדי ועוד), כאשר העדויות עקיפות (כוהנים, כתובת בעברית וארמית) - כיוון שמהם לא שרדו מגילות, וכן כי היו, כעדת קומראן ואיסיים, אנונימיים וצנועים (בניגוד למגלומניה של חלק מהתנאים), והדבר מתבטא בצורה קרובה גם בבתי המדרש - בין רבי ישמעאל הכהן הדרומי [ופנחס בן יאיר] שספרותו והלכותיו קרובים יותר לעדת קומראן.

ל.7. התארכות גאולת אחרית סוף כל הימים (בניגוד להבנת החוקרים)

רוב החוקרים סוברים שעדת קומראן ציפתה לכל הגאולות בימיהם (או בדור הבא אחריהם) ובפרט במגילת המלחמה (או"ח).[1240] אבקש לטעון כי מסקנה זו אינה מחייבת וכן אינה חד-משמעית בחלק מהמגילות[1241], למשל 'אחרית הימים' אינה בהכרח 'סוף כל הימים',[1242] ובשאר המגילות המסר דווקא הפוך במפורש:

בפשר בראשית ד' 1-3 (4Q**252**. פשר בראשית א', החיבורים העבריים ב', עמ' 253) מצוין 'תמנע היתה פילגש לאליפז בן עשיו ותלד לו את עמלק הוא אשר הכ[ה] שאול, כאשר דבר למושה **באחרית הימים** תמחה את זכר עמלק מתחת השמים'. כאן עולה מפורש ביטוי זה שמכוון על תקופה מאוחרת, אך שאינה הגאולה של 'סוף כל הימים'.

פשר חבקוק ו' 15 – ז' 8: 'למען ירוץ [הקורא בו פשר הדב]ר אֹ[שר וידבר אל אל חבקוק לכתוב את הבאות על {על} הדור האחרון ואת גמר הקץ לוא הודעו אל את כול רזי דברי עבדיו הנבאים כיא עוד חזון למועד יפיח לקץ ולוא יכזב פשרו אשר יארוך הקץ האחרון[1243] ויתר על כול אשר דברו הנביאים כיא רזי אל להפל{א}ה';

לצפייה בתמונה של פשר חבקוק ו'-ז':

https://drive.google.com/open?id=1t-hw3trCGH5IJkUb40vHeS9GmMn8VQxp

[1240] למאמר מסכם בעניין ראו: ורמן, אחרית הימים בהגות עדת קומראן, עמ' 529-549.

[1241] אם אכן מ' המלחמה מיועדת לכוהנים במלחמה האחרונה שבאחרית הימים, עדיין אפשר שאחרית הימים אלו מיושמים חלקית – ממש כמו 5 הפשרים השיטתיים/רצופים שממחזרים חלקית וביישום מסוים אירועים היסטוריים בהתאמה אקטואלית, כך המלחמות ה'קטנות' מיישמות חלק מהתרחישים של אופן המלחמה הנבואית-עתידית.

[1242] ורמן בעמ' 534 מאמרה לעיל מתנגדת לכך, אך לא הביאה הוכחה. בברית דמשק א' 11-13: 'ויודע לדורות אחרונים את אשר עשה בדור אחרון בעדת בוגדים הם סרי דרך', 'דורות אחרונים' הם הדורות הבאים ו'דור אחרון' הוא דורו של בעל המגילה. כך גם בפשר חבקוק ב' 7. מק"ב ז' 9 מאמין בעולם הבא.

[1243] קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 251. השוו: 'יעלו עשבים בלחייך, ועדיין בן דוד לא יבוא' (תענית, פד' ה"ה).

פסידו יחזקאל (4Q386-8): 'שמח את נפשי ויתבהלו הימים מהר עד אשר יאמרו האדם הלא ממהרים הימים למען ירשו בני ישראל'.[1244] שני מקורות אלו הן הסתייגות מלהסיק ולהודיע מתי או מהו 'גמר הקץ' (במיוחד נוכח פירושו המקובל של 'קץ' - כתקופה), וזאת הרבה לפני 'סוף כל הימים' - שאותה מגילת חוכמת הרזים א' 5-7 מקשרת עם תום הרשעה והישארות החוכמה בלבד.[1245] גם מגילה 4Q248[1246] מתארת את שיבת יי לישראל לאחר גזירות אנטיוכוס שתוארו גם באפוקריפון ירמיהו, ובהן אין תמונת אחרית הימים שכוללת תחיית המתים או מהפכה קוסמית כלשהי (כפי שמפורט למשל בקטע זה שחוקרים שהינו תוספת נוצרית מאוחרת לחזון עזרא). מגילת 4Q470 מזכירה את מיכאל צדקיהו וחידוש הברית האסכטולוגית בין ה' לישראל, אך אין בה ציון מועד, ואין מנהיג בשם צדקיהו בתקופתם (ככל שידוע לנו). פשר הושע מציין את: 'כוהן האחרון אשר ישלח ידו להכות באפרים', וודאי שמדובר בכוהן באותו הדור או שיבוא אחר הדור של נבואת פשר זה (ולא הכוהן של סוף כל הימים). דוגמא נוספת היא זיהוי ימיהם כ'אחרית הימים' בממ"ת א' 6[1247]. משמעו שכבר אז בימיהם היו אלו ימים טובים, כנראה כיוון שהסתיימו ימי המלחמות והתייוונות כפי שתוארו בברית דמשק ובפשרים, כנבואת 40 השנה ממות מורה הצדק בברית דמשק כ' 13-15[1248] ופשר תהילים א' 5-9.[1249]

מגילת המקדש כט' 7 – ל' 5[1250] מוכיחה שעדת קומראן ידעה שהגאולה האחרונה תבוא רק לאחר חורבן הבית הנוכחי (השני), וזאת בהתייחסה לבית המקדש הראשון.[1251] בעקבותיה הוכחות הובאו גם בפשר 4Q174 האסכטולוגי ג' 1-13[1252]. לצידם מציינים זאת: היובלים א' 17, 27[1253]; ספר טוביה ידי' 5[1254]; חזון

[1244] ראו עמ' 37: D. Dimant, Parabiblical Texts, Part 4: Pseudo-Prophetic Texts, Cave 4, 21, DJD 30, Oxford 2001.

[1245] 'בהסגר מולדי עולה וגלה הרשע מפני הצדק כגלות חושך מפני אור וכתום עשן ואיננו עוד כן יתם הרשע לעד והצדק יגלה כשמש תכון תבל, וכול תומכי רזי פלא אינמה עוד ודעה תמלא תבל ואין שם לעד אולת' (החיבורים העבריים ב', עמ' 130, ש' 5-7) כנראה תפילת העמידה של הימים הנוראים העתיקה ממגילה זו: 'ועולתה תקפץ פיה, והרשעה כולה כעשן תכלה, כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ'. עיקרון זה מובא כבר בישעיהו יא' 9: 'כִּי לֹא יָרֵעוּ וְלֹא יַשְׁחִיתוּ, בְּכָל הַר קָדְשִׁי', ובצוואת שמעון ו' 6: 'ואז יינתנו כל רוחות התוהו למרמס, ובני האדם ימשלו ברוחות הרעות', וצוואת יהודה כה' 3. יום הדין הנורא הודגש בעוד נביאים.

[1246] מכונת QHistorical Text A4 / מעין דניאל.

[1247] 'וזה הוא אחרית הימים שישובו בישראלי' ממ"ת א' 6, פרק ג' – גמול המצוות, 21 [החיבורים העבריים ב', עמ' 211]).

[1248] 'ומיום האסף יורה היחיד <היחד> עד תם כל אנשי המלחמה אשר שבו עם איש הכזב כשנים ארבעים' (קימרון, החיבורים העבריים א', עמ' 20).

[1249] 'ועוד מעט ואין רשע ואתבוננה על מקומו ואיננו פשרו על כול הרשעה לסוף ארבעים השנה אשר יתמו ולוא ימצא בארץ כול איש [ר]שע' (החיבורים העבריים ב', עמ' 301).

[1250] מגילת המקדש כט' 7 – ל' 5: 'ורציתיֹם וְהָיוּ לי לעם ואנוכי אהיה להם לעולם [ו]שכנתי אתמה לעולם ועד ואקדשה [את מ]קדשי בכבודי אשר אשכין עליו את כבודי עד יום הברכה אשר אברא אני את מקדשי להכינו לי כול הימים כברית אשר כרתי עם יעקוב בבית אל [...] ואקדש ועשי[תה...] למעלות מ[...] בבית אשר תבנה [להיות] שמי עליו'.

[1251] מ' המקדש הינה ציווי בנייה של בית המקדש הראשון, כפי שנבנה ע"י שלמה המלך במלכים א' וז', אך אין הבדל אם נתייחס לבית המקדש השני, היות ושניהם נבנו ע"י אדם.

[1252] 4Q174 ג' 1-13 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium, ולפי החיבורים העבריים ב', עמ' 289, 'פשר על אחרית הימים א'): 'כאשר בראישונה ולמן היום אשר [צויתי שופטים] על עמי ישראל' (שמ"ב ז' 10-11), הואה הבית אשר[יכין] לוא באחרית הימים כאשר כתוב בספר [משה 'מִקְדָּשׁ] יי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ; יי יִמְלֹךְ לְעֹלָם וָעֶד' (שמות טו' 17-18) הואה הבית אשר לוא יבוא שמה [איש אשר בב]שר[ו מום] עולם ועמוני ומואבי וממזר ובן נכר וגר עד עולם כיא קדושו שם יגלה [וכבודו ל]עולם תמיד עליו יראו ולוא ישמוהו עוד זרים כאשר השמו בראישונה את מקדש ישראל בחטאתמה. ויואמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה. ואשר אמר לדויד 'והניחותי לכה מכל אויביכה' (שמ"ב ז' 10-11) אשר יניח להמה מכול בני בליעל המכשילים אותמה לכלותמה באשמה כאשר באו במחשבת בליעל להכשיל בני אור ולחשוב עליהמה מחשבות און למען יתפשו לבליעל במשגת אשמה 'והגיד לכה יי כיא בית יבנה לכה והקימותי את זרעכה אחריכה והכינותי את כסא ממלכתו לעולם. אני אהיה לוא לאב והוא יהיה לי לבן' (דבה"י א' יז' 10-13) הואה צמח דויד העומד עם דורש התורה אשר [יקים] בציון באחרית הימים כאשר כתוב 'והקימותי את סוכת דויד הנופלת' (עמוס ט' 11) היא סוכת דויד הנופלת כאשר יעמיד להושיע את ישראל'.

[1253] 'ובניתי את מקדשי בתוכם ושכנתי עמם ואהיה להם לאלוהים והם יהיו לי לעם באמת ובצדק', 'ויאמר אל מלאך הפנים להכתיב למשה מן ראשית הבריאה עד היום אשר יבנה מקדשי בתועם לעולמי עולמים'.

[1254] 'ושב ורחם אותם האלוהים וישיב אותם האלוהים לארץ ישראל, וישובו לבנות את הבית ולא כבראשונה עד עת [כי אם] עד אשר ימלא קץ העתים ואחרי זאת ישובו מן הגלות בכבוד כל יושבי ירושלים ובית האלוהים בתוכה יבנה, כאשר דברו עליה נביאי ישראל'. קטעים דומים מצוינים בספר טוביה (נוסח ארוך) יג' 13-18 שתואמים לנוסח ארמי במגילה 4Q186 קטע 18.

עזרא ז׳ 26.[1255] לכן, השערות חוקרים כי עדת קומראן סברה שהגאולה תבוא בימיהם או לאלתר ומיד (בעוד הבית השני עומד על תילו) – אינן עולות בקנה אחד עם המסר של מגילות אלו.

סרך היחד הינה כחוקה פנימית המרחיבה את ברית דמשק שחקק מורה הצדק כעיקר ההלכה הכיתתית. בפרק ז׳ 16-22[1256] מתארת המגילה את תקופת הביניים[1257] בין משיחים - וללא משיח. ספק אם הכוונה עד ימי המשיח שאחרי מורה הצדק (ברית דמשק יט׳ 35-כ׳ 1 ראו הצעתי לזהותו בהמשך עם ינאי, יחד עם סרך העדה), או עד המשיח של אחרית סוף כל הימים שיושב בשמיים וממתין לירידתו ארצה לפי חָנוֹךְ מו׳ 5-1[1258]; דניאל ז׳ 13[1259]; מגילת חוכמת הרזים א׳ 5-7; עזרא הרביעי יג׳ 2-3 – חיזיון שישי (ספר חיצוני שאינו במגילות). מגילת 4QPolemical Text (4Q471a) מתארת כישלון מלחמה, שסותר אפוקליפטית גאולת סוף כל הימים זו, וזאת כבר לאחר ניצחונות החשמונאים (לפחות לדעת החוקרים).

גם אם היתה לעדת קומראן ציפייה למימוש מלא (למרות שכאמור מוכח שלא סביר), הרי נבואות כאלו רווחות כבר מהתנ״ך (וכאמור רוב ספרות עדת קומראן היא פרפרזה מקראית, כגון לענייננו: ׳קְרוֹבָה יְשׁוּעָתִי לָבוֹא וְצִדְקָתִי לְהִגָּלוֹת׳ [ישעיה נו׳ 1]), ועדת קומראן פיתחה עיקרון של מימוש ויישום חלקי למהותו של בית שני ובכלל זה המאורעות שבימיו – ועל כך יובא בפרקים ׳ירושלים בהווה ובעתיד׳ ו׳יישום חלקי של האיל בעל הקרן הגדולה׳. עקרונות אלו מפיחים רוח תקווה שמחה וחיים בעיקר נדכאים, ובאמת העולם לאוב מתקדם ומשתפר (קוהלת ז׳ 10).[1260]

לא. העתקות הנצרות ממגילות מדבר יהודה; מהקפדה על המצוות לביטולן

ספר זה מתרכז בחלקו השני במסורות שעברו מעדת קומראן לחז״ל,[1261] ולא בנצרות.[1262] בהערכה רעיונית גסה, מסורות מגילות קומראן התחלקו לשלוש: שליש לנצרות; שליש לחז״ל; ושליש אחרון נותר מסתורי וחבוי (אם כי המחקר חושף יותר ויותר הקשרים לשני זרמים אלו ולעוד).

לא.1. עיקרי המקורות למסורת על המשיח ממגילות קומראן, הקרובות ליישום על ישו בנצרות:

[1255] ׳כי הנה ימים באים – והיה כאשר יבואו האותות, אשר אמרתי לך – ותיעלם העיר הנראית עתה, ותתגלה העיר הנסתרת עתה׳.

[1256] ׳עד קצ אחרון... ואז תצא לנצח אמת תבל כיא התגוללה בדרכי רשע בממשלת עולה עד מועד משפט נחרצה ואז יברר אל באמתו כול מעשי גבר יזקק לו מבני איש להתם כול רוח עולה מתכמי בשרו ולטהרו ברוח קודש מכול עלילות רשעה ויז עליו רוח אמת כמי נדה מכול תועבות שקר והתגולל ברוח נדה להבין ישרים בדעת עליון וחכמת בני שמים להשכיל׳.

[1257] תקופה זו מתוארת רבות גם בברית החדשה, כגון: לוקס כד׳ 25-27, 44-47; מעשי השליחים א׳ 6-12; שם ב׳ 41-44, כא׳ 20; אל התסלוניקיים א׳ ד׳ 13-18; שם ב׳ ב׳ 1-9; הראשונה אל הקורינתיים יג׳ 2-3, 12-14; אל הרומים יא׳ 25-27; אל העברים ח׳.

[1258] ׳ושם ראיתי אחד אשר לו ראש הימים, וראשו לבן כצמר, עמו אחר שמראהו גבר (או אדם, איש) ופניו מלאים הדר כאחד המלאכים... ובן האדם אשר ראית יעיר את המלכים ואת התקיפים ממושבותיהם ואת בעלי השררה מכסאותיהם ויתיר את מתני החזקים וישבר את שני הרשעים׳.

[1259] ׳חָזֵה הֲוַית בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא, וַאֲרוּ עִם עֲנָנֵי שְׁמַיָּא כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה הֲוָא; וְעַד עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה וּקְדָמוֹהִי הַקְרְבוּהִי׳.

[1260] ׳אַל תֹּאמַר מֶה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה, כִּי לֹא מֵחָכְמָה שָׁאַלְתָּ עַל זֶה׳.

[1261] פרופ׳ דוד פלוסר עסק בהשוואת המגילות (לאחר מותו התפרסמו עוד כמה מגילות) לנצרות, וסיכם שמצא יותר קרבה בין המגילות לספרות חז״ל, אך כאמור דעתי, הנצרות שאבה עקרונות מעדת קומראן, ומומלצים בעניין שני המאמרים של שוורץ וקיסטר במבואות ומחקרים ב׳.

[1262] לרקע על הצרות וישו, ניתן לקרוא את מאמרו של דוד פלוסר, הנצרות ושינאת ישראל, מחניים, גיליון ע״ו, 1963.

- מגילת דברי דניאל 4Q Apocryphon of Daniel (מכונת גם מגילת בן האל 4Q246)[1263]
- תיאור המשיח 'בן האדם' בחָנוֹךְ מו' 1-5[1264]
- בן האל בצוואות השבטים[1265]
- מגילת המשיח (4QMessianic Apocalypse) 4Q521[1266]
- מקדש אדם[1267]
- לידת נח ללא משגל בתחילת ההריון[1268]
- סבלו של בן האנוש כבן האל בקבלת חטאי העם: 'מי עוד כמוני חדל אישים, ומי יסבול רע ידמה בי'[1269]

מקורות אלו מלמדים שתיאורי ישו כמשיח שיועד להיות מקדם, וכן היותו בן האל, היו ידועות כבר ממגילות קומראן. רוב תיאוריים אוּטוֹפִּיִים אלו לא תואמים לחיו ופועלו של ישו, כפי שאינו הולם לתיאורי ניצוחי המלחמה מנביאי התנ"ך. בברית דמשק מוזכר 3 פעמים: 'משיח אהרון וישראל', וניתוח זה בפרק 'ינאי ו-2 המשיחים'.

לא.2. ברית, הרכב הקהילה והתפקידים:

- מהות מגילת הברית החדשה שהוא שמה המקורי של מגילת 'ברית דמשק'[1270]

[1263] בה מתוארת בארמית דמות המשיח או דמותו היהירה של שליט אשר יקום כ'בן האלוהים' או כ'בן עליון', וטור א' 9-ב' 1 קרוב עד מקביל ללוקס א' 32, 35. ייתכן והיא קשורה לתיאור שבדניאל ז' 13. מאידך, מזרחי, מגילת 'בן האל' מקומראן, הסיק שמדובר בתיאור שלילי: 'המחמאות המולגות ביותר עשויות לשמש כעלבון אם הן מוצגות באופן אירוני (למשך, במסגרת של פארודיה)' והביא לכך ראיות (חלשות אמנם) שונות.

[1264] 'ושם ראיתי אחד אשר לו ראש הימים, וראשו לבן כצמר, עמו אחר שמראהו גבר (או אדם, איש) ופניו מלאים הדר כאחד המלאכים... ובן האדם אשר ראית יעיר את המלכים ואת התקיפים ממושבותיהם ואת בעלי השררה מכסאותיהם ויתיר את מתני החזקים וישבר את שני הרשעים'. זהו תיאור דומה ומקביל לדניאל ז' 13. תיאור המשיח מופיע גם בלט' 6-7. להרחבה: דימנט, ספר המשלים (חנוך החבשי לז-עא) ועולם המחשבה של מגילות קומראן.

[1265] בצוואות השבטים יש פסוקים שלא ידוע אם הם תוספות נוצריות מאוחרות, כמו: 'עד אשר יפקוד עליון את הארץ. והוא בא כאדם, עם אנשים אוכל ושותה, ובשקט משבר את ראש התנין במים. הוא יושיע את ישראל ואת כל הגויים, אלוהים מתראו כאדם' (צוואת אשר ז'2-ג'4); 'ותראו את אלוהים בדמות אדם ותראו את אדוני במקום אשר בו יבחר אדוני, בירושלים למען שמו. ירושלים שמו' (צוואת זבולון ב' 8-ג' 8).

[1266] קטע 2 טור ב' + קטע 4: '[כי הש]מים והארץ ישמעו למשיחו [וכל א]שר בם לוא יסוג ממצות קדושים [...] כי אדני חסידים יבקר, וצדיקים בשם יקרא, ועל ענוים רוחו תרחף, ואמונים יחליף בכחו, כי יכבד את חסידים על כסא מלכות עד מתיר אסורים, פוקח עורים זוקף כפ[ופים] [...] ופר[י מעש]ה טוב לאיש לוא יתאחר ונכבדות שלוא היו יעשה אדני כאשר ד[בר], כי ירפא חללים ומתים יחיה, ענוים יבשר ו[דלי]ם ישבי[יע] נתושים ינהל ורעבים יעשר'.

[1267] סרך היחד ח' 5-10 ופלוריגיום ג' 5 – הראשונה אל הקורינטים ג' 16-17, הראשונה אל לפטרוס ב' 4-5, ואל האפסים ב' 19-22.

[1268] ספר חנוך א' פרק קו' 1-12 ומגילה חיצונית לבראשית ב' מתארים את לידתו של נח שנולד דומה למלאך, ולכן אביו למך פנה לאשתו לבירור. בספר חנוך ב' (הסלאבי שאינו בין המגילות – ראו עליו בפרק הספרים החיצוניים) כג' מתואר שניר (אחיו של נוח, אביו של מלכיצדק) חושד באשתו צופמינה שבגדה עם איש אחר, כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה כי שימש ככוהן גדול. יתכן והעובדה שחנוך ומלכיצדק (עלה השמיימה במבול [חנוך ב' הסלאבי כג' 36, 63]) לא מתו, שימשה בידי הנוצרים טיעון לאישוש עלייתו של ישו השמיימה. בחז"ל יש גם כמה תיאורים של לידה ללא משגל (ר' זירא בתחילת 'אלפא ביתא דבן סירא' ובן סירא עצמו מהאמבטיה של אמו שהיה בה זרע).

[1269] סוף מגילת ההודיות בקמרון, החיבורים העבריים א', עמ' 108. זוהי הצעתו של ישראל קנוהל בספרו: 'מחלוקת המשיח' לפיה ישו העתיק את סבלו מישעיה נב'-נג', אלא שלא היה לכך קיום היסטורי כלשהוא. כעת שבמגילת ההודיות נמצא עדות לכך, כנראה מורה הצדק עולה לשבת לצידו של ה' כפרק קי' בתהילים, וזה מעל דרגת מלאכים, או כמוהם, ומאידך הוא איש כחדל אישים.

[1270] מגילת ברית דמשק היא מגילת היסוד הכיתתית (ממנה יצאו קבוצות ביניהם האיסיים ואיתם מגילות יותר כיתתיות ומאוחרות - הסרכים) שמפרשת את התורה ומפרטת הלכות גלויות ונסתרות שמהן נפוצו ליהדות ולנצרות. שמה זה ניתן לה ע"י חוקרים במציאתה, למרות ששמה הנכון: 'ברית חדשה' מופיע בתוך המגילה עצמה (ברית דמשק ו' 19, ח' 21, כ' 12, ופשר חבקוק ב' 3-4, 7-8) – כבר נתפס ע"י הנצרות, למרות שנכתבה כ-200 שנה מאוחר יותר בימי סוף בית שני. מקורו בירמיה לא' 30: 'הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יי וְכָרַתִּי אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל וְאֶת בֵּית יְהוּדָה בְּרִית חֲדָשָׁה'.

- כת אביונים היתה כת נוצרית קדומה שמבוססת על פסוקים מברית החדשה,[1271] וכן עיקרון של איבוד ההון האישי
- הנצרות הראשונה הורכבה מכנסייה/קהל, וזהו מהות ההרכב הקהילתי/עדתי של עדת קומראן, ובפרט "הרבים" (סלע כיסוד הקהילה)
- יוחנן שהטביל עם תשובה[1272]
- בעלי תפקידים (במיוחד להלן עיקרי העתקות של הנצרות (בעיקר בספרי ברית החדשה) בהיבטים השונים: המבקר תואם לבישוף. הפקיד. הכומר וסקרמנט הכהונה. כריסטוס "המורה" מקביל למלכיצדק (כנראה מלאך הטוב באחרית הימים) נגד ארמילוס (בן בליעל מספר זרובבל) שמקביל למלכירשע (מוזכר במגילה 4Q280). גם למשל הוידוי לכוהן (שעבר לכומר) ככפרה על חטא – penanace
- יתכן שהרעיון של "ישראל שברוח" במקום "ישראל שבבשר" (??) לקוח מהזיהוי העצמי של עדת קומראן שישראל האמיתיים/ציון

לא.3. <u>רעיונות ומטבעות לשון:</u>

- מדואליזם,[1273] הסעודה,[1274] שיתוף הון (מעשי השליחים ב' 44-45), תשובה עם הטבילה,[1275] סיפורים
- 'אור', 'רוח', 'בשר'
- הלכות[1276]
- פרשנות הפשר[1277]

לא.4. <u>התבססות על ספרי מקרא ומגילות:</u>

הנצרות שמרה/קידשה את הספרים החיצוניים – ראו שער/חלק בעניין, ובפרק על פרק עם הנצרות.

[1271] מתי ו' 24, לוקס ו' 20, 24; בפסוקי ה"אשרי" בדרשה על ההר (ה' 3 - 12) ישו מתאר את אלה שהתנהגותם ראויה: "אשרי עניי הרוח", "אשרי האבלים", "אשרי החלשים"; האיגרת הראשונה אל טימותיוס ו' 7-10. הכת היה נאמנה ליהדות, ולמעשה חבירה היו יהודים בכל, חוץ מן האמונה שהאמינו כי ישו הוא המשיח.

[1272] תשובה כחלק מטבילה היא חידוש של סרך היחד ג' 4-12: 'לוא יזכה בכפורים, ולוא יזכה במי נדה, ולוא יטהר במי נדה, ולוא יתקדש בימים ונהרות, ולוא יטהר בכול מי רחצ. טמא טמא יהיה כול יומי מואסו במשפטי אל לבלתי התיסר ביחד עצתו. כיא ברוח עצת אמת אל דכרי איש יכופרו כול עוונותו להביט באור החיים, וברוח קדושה ליחד באמתו יטהר מכול עוונותו, וברוח יושר ענוה תכופר כל חטתו [...] אז ירצה בכפורי ניחוח לפני אל, והיתה לו ברית יחד עולמים'; סרך היחד ה' 13-14: 'אל יבוא במים לגעת בטהרת אנשי הקודש, כיא לוא יטהרו כי אם שבו מרעתם, כיא טמא בכול עוברי דברו', אך ייתכן שזהו האמור בישעיה א' 17: 'רַחֲצוּ, הִזַּכּוּ - הָסִירוּ רֹעַ מַעַלְלֵיכֶם מִנֶּגֶד עֵינָי: חִדְלוּ הָרֵעַ'. הליך הקבלה לעדת היחד ארך כשנתיים בשלבים (כשלא מצוין בסופו דווקא טבילה, אך כן כניסה לטהרה היחד), ואילו יוחנן המטביל ביצע הטבלה מיידית מתוך הטפתו לגאולה הקרבה בפתח, אך בכל זאת לא התקרב למאכליהם (לוקס ז' 34-33 ועוד).

[1273] למשל בסרך היחד ג' 19 – ד' 14 ורבות במגילת המלחמה – אגרת השנייה אל הקורינטים ו' 14-16; ז' 1; לוקס טז' 8; יוחנן יב' 35; אל האפסים ה' 8; האיגרת הראשונה לתסלוניקים ה' 1-11; אל הגלטים ה' 19-23. בברית דמשק טו' 4-5 מצוין ש: 'ובים אשר יקים האיש על נפשו לשוב אל תורת משה יסור מלאך המשטמה מאחריו אם יקים את דבריו', וכך גם בכוהן הנוצרי שמושח את הנטבל בשמן ואומר לו: 'ירחקו ממך כל הרוחות', אך ניכר ההבדל בדגש בין שמירת תורת משה למאגיה.

[1274] סרך היחד ו' 3-5 וסרך העדה ב' 11-21 – מתי כו' 26-28. לפירוש הסעודה המשיחית של עדת קומראן, ראו: <u>שיפמן, הלכה הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה</u>, עמ' 298-309.

[1275] סרך היחד ה' 13-14, ב' 26-ג' 12 – אל העברים י' 22, מרקוס א' 8.

[1276] דוגמאות להלכות: תוכחה מסרך היחד ה' 20 – ו' 1 - אל – מתי יח' 15-17. להרחבה: שני מאמרים בעניין ב<u>מגילות קומראן, מבואות ומחקרים ב'</u>.

[1277] מופיעה למשל במעשי השליחים ד' 25-27 (על תהילים ב' 1-2): 'אשר אמרת בפי עבדך דו: למה רגשו גויים ולאמים יהגו ריק, יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו. כי אמנם נוסדו הורדוס ופונטיוס פילטוס עם הגויים ולאומי ישראל על ישוע עבדך הקדוש אשת משחת'.

ציטוטים ותימוכין מנביאי המקרא, ללא שום אזכור על עדת קומראן, ספרותה או מחבריה.

עם זאת, ייתכן וזאת כי ידעו ושמרו על חלק מהמסורות בסוד: 'שאלוהו תלמידיו: "מה פשר המשל הזה?" השיב: "לכם נתן לדעת את סודות מלכות האלוהים, אבל לאחרים - במשלים, למען ראו לא יראו ובשמעם לא יבינו' (הבשורה על פי לוקס ח' 9-10). המילה "נוצרים" פירושה בעברית "שומרים" ובדרך כלל משתמשים בה בהקשר של שמירת סוד ("נוצר בלבו"),[1278] כגון: 'שאלוהו תלמידיו: "מה פשר המשל הזה?" השיב: "לכם נתן לדעת את סודות מלכות האלוהים, אבל לאחרים - במשלים, למען ראו לא יראו ובשמעם לא יבינו' (הבשורה על פי לוקס ח' 9-10).

לא.5. <u>האם יתבטלו המצוות בעדת קומראן, ואם כן – האם הנצרות מימשה זאת נכון?</u>

למרות שישו הצהיר שהוא שומר תורת משה ואינו מתכוון לשנות את המצוות,[1279] הוא הקל בשמירת ההלכה, כמו שחילל את השבת.[1280] הנוצרים הראשונים תקפו בחריפות את חשיבות החוק והדקדוק הנדרש במעשים ההלכתיים,[1281] אך הנצרות (בראשות פאולוס/שאול הטרסי) ביצעה תפנית מהותית - וביטלה את המצוות.[1282]

כידוע, עדת קומראן הקפידה על המצוות ובכללם דיני הטהרה. אלא שישנם 2 פסוקים במגילות מורה הצדק (קבוצה 4) שייתכן לפרשם בצורה כי באחרית הימים יתבטלו המצוות: 'ונשפטו במשפטים הרשונים אשר החלו אנשי היחד לתיסר בם, עד בוא נביא ומשיחי אהרון וישראל' (וסרך היחד ט' 10-11).[1283]

[1278] לפי הבשורה על פי מתי ב' 23: 'וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּעִיר הַנִּקְרֵאת נְצֶרֶת לְמַלֹּאת הַדָּבָר הַנֶּאֱמָר עַל פִּי הַנְּבִיאִים כִּי נָצְרִי יִקָּרֵא לוֹ'.

[1279] 'אַל תַּחְשְׁבוּ שֶׁבָּאתִי לְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה אוֹ אֶת הַנְּבִיאִים; לֹא בָּאתִי לְבַטֵּל כִּי אִם לְקַיֵּים אָמֵן; אוֹמֵר אֲנִי לָכֶם, עַד אֲשֶׁר יַעַבְרוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ אַף יוֹד אַחַת אוֹ תָּג אֶחָד לֹא יַעַבְרוּ מִן הַתּוֹרָה בְּטֶרֶם יִתְקַיֵּם הַכֹּל; לָכֵן כָּל הַמֵּפֵר אַחַת מִן הַמִּצְוֹות הַקְּטַנּוֹת הָאֵלֶּה וּמְלַמֵּד כָּךְ אֶת הַבְּרִיּוֹת, קָטוֹן יִקָּרֵא בְּמַלְכוּת הַשָּׁמַיִם. אֲבָל כָּל הָעוֹשֶׂה וּמְלַמֵּד, הוּא גָּדוֹל יִקָּרֵא בְּמַלְכוּת הַשָּׁמַיִם; אוֹמֵר אֲנִי לָכֶם, אִם לֹא תִּהְיֶה צִדְקַתְכֶם מְרֻבָּה מִצִּדְקַת הַסּוֹפְרִים וְהַפְּרוּשִׁים לֹא תִּכָּנְסוּ לְמַלְכוּת הַשָּׁמַיִם' (מתי ה' 17-20).

[1280] מתי פרק יב': 'בְּאוֹתָהּ הָעֵת עָבַר יֵשׁוּעַ בְּשַׁבָּת בִּשְׂדֵה קָמָה; תַּלְמִידָיו הָיוּ רְעֵבִים וְהֵחֵלּוּ לִקְטֹף שִׁבֳּלִים וְלֶאֱכֹל'. גם במתי יט' 17-19 התמקד במצוות שבין אדם לחברו ולא ציין בין אדם למקום.

[1281] ניתן למצוא המחשה לכך במהדורות הראשונות (במהדורה אחרונה השמיטו גישה שלילית זו) של אמיל שירר שתפס את החיים ההלכתיים כמבטאים תפילה לגליסטית תרה של הברית עם האל המתמצה בשמירת החוק וציפייה לשער עקב כך. ראו בעניין: פלוסר, פאוליניזם אצל פאולוס.

[1282] למשל: 'לא להחמיר על השבים מן הגויים לאלוהים; רק לכתוב אליהם אשר ירחקו מטמאות האלילים ומן הזנות ומבשר הנחנק ומן הדם' (מעשי השליחים טו' 20); 'כִּי אִם תּוֹכוֹ שֶׁל אָדָם הוּא יְהוּדִי וּמִילָה הִיא בַּלֵּב כְּפִי הָרוּחַ וְלֹא כְּפִי הַכְּתָב אֲשֶׁר לֹא מִבְּנֵי אָדָם תְּהִלָּתוֹ כִּי אִם מֵאֵת הָאֱלֹהִים' (אל הרומים ב' 29), והגדירם "בני ישראל שברוח" (שקיבלו את אמונת ישו).

[1283] כאן ניתן לפרש את הפסוקים של עדת קומראן שבאחרית הימים המצוות יתבטלו. אך בברית דמשק כ' 31-34 יש לשון דומה שממנה לא עולה משמעות כזו: 'והתיסרו במשפטים הראשונים אשר נשפטו בם אנשי היחיד <היחד> והאזינו לקול מורה צדק ולא יעזבו אֹתֹ חֹקי הצדק בשמעם אתם ישישו וישמחו ויעז לבם ויתגברו עֹל כל בני תבל וכפר אל בעדם', ובברית דמשק נראה שאפילו הקורבנות יחזרו (הם החליפו הקרובנות בתפילותיהם [סרך היחד ט' 3-5], ואסרו להקריב קורבנות במקדש [ברית דמשק ו' 11-14, קימרון, <u>החיבורים העבריים א</u>', עמ' 13]): 'וזה פרוש המשפטים אשר [יש]ופטו בם עד עמוד משיח אהרן וישראל ויכפר עונם בכ[פורי מנ]חה וחט(א)ת' (ברית <u>דמשק</u>: קימרון, <u>החיבורים העבריים א</u>', עמ' 53). הלכה ארעית שתתבטל עם בואו של נביא באחרית הימים מסופר במק"א ד' 46. ראו גם ב"ד ו' 8-11. באומגרטן, ברית דמשק, עמ' 174-175 ובירנבאום, טהרת הגוף, עמ' 236 הערה 56, סבורים שחוקי הטומאה והטהרה לא יתקיימו בעידן המשיחי אלא הם מתקיימים רק בהווה הפגום, המכונה בפי עדת קומראן: 'קץ הרשעה'. ו) צוואת לוי ג' 6 מתארת את מלאכי השמיים: 'והמה יביאו לה' ריח ניחוח למנחה וקורבן ללא דם'.

גם לחז״ל מסורות דומות על ביטול המצוות באחרית הימים,[1284] ולכן אפשר להגדיר הבדל עיקרי בין היהדות (ובפרט למשל לזרם חב״ד המשיחי) לנצרות שהוא - מתי יתבטלו המצוות (ומתוך כך: האם הגיעו ימות המשיח/אחרית הימים, ושאלת המשיח הסובל או המנצח מלחמות)?

לפי פאולוס התורה (התנ״ך – הברית הישנה) היא ברית של עבדות, בניגוד לנצרות שהיא חירות, והתורה ניצלה יחד עם ישו - ובוטלה. עם זאת, עד היום יש בין הנוצרים דעות שהמצוות אמנם מחייבות את ישראל, כי אלה חיים עדיין ״תחת החוק״, ואילו הנוצרים חיים ״תחת החסד״, בלי מצוות היהדות.

<u>לצפייה בתמונה של קטע מסרך היחד ח-ט:</u>

https://drive.google.com/open?id=1TRYuNLr0uyz-Zd96rZ4RQij_V5pmSt6P

מנגד, הנביא מלאכי ג׳ 6 אומר: ׳כִּי אֲנִי יי לֹא שָׁנִיתִי׳, וזהו העיקרון האמונה ה-9 של הרמב״ם: ׳שזאת התורה לא תהי מוחלפת ולא תהי תורה אחרת מאת ה׳.

בין הנצרות ליהדות יש עוד כמה קשיים עם התנ״ך,[1285] והגדולה שבהן היא – האם ה׳ עזב את עם ישראל וכעת בוחר בנוצרים שמקבלים ומאמינים בישו? בספרים נוספים שאינם מפיו של ישו (בעיקר בחזון יוחנן),[1286] הנוצרים כבר ביטלו את הברית בין ה׳ לעם ישראל. עניין זה סותר מספר פסוקי המקרא, ומעניין שהספר החיצוני היחיד ששרד בקהילה יהודית (ולא בכנסייה נוצרית) עד ימינו הוא דברי גד החוזה, ובפרק ב׳ עח׳-פח׳ גם מחזק את ברית העולם בין ה׳ לישראל ומוסיף הטפות נגד עמי גרמניה צרפת וספרד,[1287] וכן פרק ח׳ פסוק קפח׳: ׳התחזקו והיו גבורים לעשות את התורה ולא לשמוע לבד׳. יש לציין כי הנצרות ראתה את רוב תקופת בית שני כתקופת שתיקת נבואה בין הבריתות (הישנה – התנ״ך; החדשה – שלהם), אך עם התגלות המגילות ושפע נבואותיהן, הנחה זו שגויה. בהקשר זה יש לציין את הספר הרבני מימיי הביניים: ׳תולדות ישו׳ שליקט חיבורים נגד אמונות הנצרות.

[1284] נדה סא׳ II: ׳זאת אומרת מצוות בטלות לעתיד לבוא׳; מסכת שבת קנא׳ II: ׳וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה... והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ - אלו ימי המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה; הראשונים בשם המדרשים: ׳למה נקרא שמו חזיר שעתיד הקב״ה להחזירו לישראל׳ (וכך היא הנבואה המפורסמת של ישעיה יא׳ 6: ׳וְגָר זְאֵב עִם כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם גְּדִי יִרְבָּץ וְעֵגֶל וּכְפִיר וּמְרִיא יַחְדָּו׳). מאידך: ׳ר׳ יוחנן אמר הנביאים והכתובים עתידין ליבטל וחמשת ספרי תורה אינן עתידין ליבטל, רשב״ל אמר אף מגילת אסתר והלכות אינן עתידין ליבטל׳ (ירושלמי מגילה א׳ ה׳).

[1285] למשל: הנצרות טוענת שישו היה נביא האחרון, ואילו חזון יוחנן ניבא אחריו. בכל אופן, ׳וְהָיָה אַחֲרֵי כֵן אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם זְקֵנֵיכֶם חֲלֹמוֹת יַחֲלֹמוּן בַּחוּרֵיכֶם חֲזִיֹנוֹת יִרְאוּ; וְגַם עַל הָעֲבָדִים וְעַל הַשְּׁפָחוֹת בַּיָּמִים הָהֵמָּה אֶשְׁפּוֹךְ אֶת רוּחִי׳ (יואל ג׳ 1-2).

[1286] פרופ׳ פראנק קרוס: ׳הקבלות אלו, בין האבנגליון לפי יוחנן ואיגרות יוחנן לבין כתבי האיסיים, יפתיעו רק את אלה מהחוקרים שניסו למצוא באבנגליון לפי יוחנן השפעה יוונית חזקה. כעת מסתבר – כפי שסברה קבוצה קטנה של חוקרים זה זמן רב – כי קשריו החזקים ביותר של מחבר האנגליון היו לא עם העולם היווני או עם היהדות הפילונית, כי אם דווקא עם היהדות הארץ ישראלית – תפיסת האמת, הדעת, הרוח ואף ה׳דבר׳ – מקורה לא בפילוסופיה היוונית או הגנוסטית, כי אם בתורת היהדות הכיתתיות. לפיכך, האבנגליון לפי יוחנן אינו ההלניסטי ביותר מבין האנגליונים, אלא במונחים מסוימים - היהודי מכולם׳.

[1287] ׳אוי לך אדום היושבת בארץ כיתים בצפון היום; כי מחריביך יצאו מעם נורא לבלתי השאיר לך שריד; כי אמרת מרום מושבי ודעת אל אלים ידעתי כי אותי בחר יי תחת עם קדושו כי נמאס בהם; ועמו הראשון עם נבזה ונדחה לא ידעה את יי ואת תוארו; אבל אנו חכמים ואנו נבונים יודעים את יי ואת תורתו אנו יודעים את תוארו והויתו; לכן כה אמר יי יען כי גבהו אתם מאד לדבר על אל אלים ידעו תדעו שתאבדו בחכמתכם; כי מה לכם באדם אשר נשמה באפו שבן לילה היה כצל יום עובר ליתן אותו בישיבות אל; כי לא אתכם ידעתי מקדם ואיזהו ספר כריתות עמי אשר אמרתם לבז יהיו הראיני לי; פגריכם יפלו בתוך עמי; קנאות יי צא צא ממקומיך ודוש את אדום כלה עשה בהם; בא צרפת בא צריות בא ספר בא אשכנז בא גרמוניא באו ונפלו בבאר שחת באבדון וצלמות כי פיכם נכשל בכם ואין עוזר לכם׳. להרחבה ראו: בר-אילן, The words of Gad the Seer: The Author's Opponents and the Date of Its Composition; בר-אילן, דברי גד החוזה, עמ׳ 39-43.

אך מעבר להבדלים והשוני הסגנוניים והחברתיים, הרי שיש פער של כ-200 שנה בין מגילות מורה הצדק לבין חייו של ישו, כך שהקרבה מצביעה על המשך אחד המחנות של עדת קומראן, פחות או יותר. הנצרות מאופיינת באמונה (אלילית?) בישו, וזאת למרות שאין בכתבי עדת קומראן זכר להערצה דומה לדמות מסוימת, אפילו לא למורה הצדק, אם כי יש הערצה למשיח אחרית הימים - ראו בפרקון נפרד).

ישו ופאולוס הגדירו עצמם כפרושים,[1288] אך כנראה היה כחסיד כאיסיים שהיו כזרם קרוב לתנאים (ראו בפרק על החסידים). מעניין שייחוסם העצמי של יוספוס וישו לזרם הפרושים, כאשר יוספוס שיבח את האיסיים רבות מעל הפרושים, וישו (ויותר יוחנן המטביל) היו קרובים בהילוכם לאיסיים. בפועל ישו ויוחנן היו קרובים לחסידי-חז״ל (בעיקר בריפוי והרחקת שדים),[1289] שאלו כפי שנטען בספר זה – האיסיים (אמנם ללא ההקפדה על הטהרה). בין ה״מינים״ של חז״ל כנראה היו שנטו לנצרות, אשר באותה שעה היתה מפוצלת לקבוצות-משנה אשר לימים נחשבו לסוטות: נצרנים, אביונים ועוד.[1290]

קשה לסכם אם עיקר מהות המסורת עברה בעיקר לחז״ל, או דווקא לנצרות (בהניח לביטול המצוות), שכן אלו אינם מתרכזים בספר אחד או בכמה בודדים, אלא ספרותם פזורה בין ספרים ומקורות רחבים, שגם החלקים האיזוטריים שלהם קרובים למגילות קומראן. יתרה מזו, מושגי הרוח והמוסר אינם ניתנים לכימות וחלוקה כמו פרטי הלכות שונות. בכל אופן, תחומי הלכה עיקריים עברו לחז״ל (בשינויים ושיבושים עם השלמות מדרשים יוצרים), ואילו הנצרות אימצה את עקרונות הרוח והמוסר, מה גם אלו שאובים מספרים חיצוניים רבים שרק הנצרות שמרה עליהם – וכל אלו מפורט בפרקים: הספרים החיצוניים; מחוכמת ראשית הבריאה למוסר ׳דרך ארץ קדמה לתורה׳ אוניברסאלי.

לא.6. <u>נבואת המשיח – ׳דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב׳</u>

מגילות קומראן מפרשות מפרשת השבוע ׳בָּלָק׳ את הפסוק: ׳דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב, וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל׳ (במדבר כד׳ 17), על המשיח.[1291]

ביהדות מוכר העתק המדרש המאוחר של חז״ל, ביישומו על בר כוכבא, שנחזור אליו בהמשך, ובנצרות: ׳מי הוא זה אשר נולד מלך היהודים? אשר ראינו את כוכבו אשר זרח, ובאנו לעבוד אותו׳ (הבשורה על-פי מתי ב׳ 2).

[1288] גם מדעותיו של ישו נראה שהיה יהודי קנאי, ואולי הטפותיו נגד הפרושים (והצדוקים) תואמים לגינויים העדה נגד אפרים ומנשה. יעקב אחיו של ישו היה פרושי אדוק, הוא הנהיג את כת הנצרות בהתחלה, כשבאותם ימים הייתה עדיין פרושית, וקרובה להלל הזקן. למעשה במשפט נגד ישו בסנהדרין, חז״ל הגנו עליו בגלל אמונותיו הפרושיות האדוקות מפני מפלגת הצדוקים. גם פאולוס מעיד על עצמו שהיה פרושי (איגרת אל אנשי פיליפוי ג׳ ה׳; מעשי השליחים כג׳ ו׳).

[1289] על כך ראו: ספראי, ישו והתנועה החסידית.

[1290] ראו: קליין וריינינק, עדויות; קלמין, נוצרים.

[1291] ברית דמשק ז׳ 18-21: ׳והכוכב - הוא דורש התורה הבא דמשק, כאשר כתוב: ״דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל״, השבט הוא נשיא כל העדה, ובעמדו וקרקר את כל בני שת׳; מגילת המלחמה יא׳ 6: ׳לכה המלחמה ומאתכֹה הגבורה ולוא לנו ולוא כוחנו ועצום ידינו עשה חיל כיא בכוחכה ובעוז חילכה הגדול כאשֹר הגדתה לנו מאז לאמור דרך כוכב מיעקוב קם שבט מישראל ומחץ פאתי מואב וו קרקר כול בני שית וירד מיעקוב והאביד שריד מֹעיר והיה אויב ירשה וישראל׳; פשר ישעיהו מתארת את מלחמת נשיא העדה (<u>החיבורים העברייים ב׳, עמ׳ 262-272</u>); פשר יהושע ב׳ (<u>החיבורים העברייים ב׳, עמ׳ 73</u>, שורה 12).

אלא שלפי ספר חֲנוֹךְ מו׳ 1-5,[1292] המשיח הוא דמות שמימית הממתינה לפני כסא הכבוד, ולפי צוואות השבטים, כבנו של האב.[1293] חוקרים סבורים שזוהי תוספת עריכה נוצרית, אלא שמקורות נוספות ממגילות קומראן על המשיח קדם-נוצריים, כגון לידת נח ללא משגל (חנוך א׳ פרק קו׳ 1-12 ; מגילה חיצונית לבראשית ב׳) ;[1294] מגילת המשיח (4QMessianic Apocalypse) 4Q521[1295] שמתארת את פלאיו (בקרבה לישעיה יא׳) ; מגילת דברי דניאל 4Q Apocryphon of Daniel (מכונת גם מגילת בן האל 4Q246) ; `סבלו של בן האנוש כבן האל בקבלת חטאי העם : ׳מי עוד כמוני חדל אישים, ומי יסבול רע ידמה בי׳ ;[1296] מקדש אדם.[1297]

חלק מהתיאורים האוּטוֹפִּיִּים האלו לא תואמים לחייו ופועלו של ישו, כפי שאינו הולם לתיאורי נצחונות המלחמה מנביאי התנ״ך, וכאן נחזור למנהיג ניצחון (לכ-3 שנים) המרד היהודי - בר כוכבא : בעוד שהחשמונאים/מקבים השתמשו במסורות מגילת המלחמה (בני האור נגד בני החושך), ונצחונותיהם היוו סיפור הגבורה שהפיח תקווה ומרידות בהמשך שלהי בית שני, לפי יצחק אשל, בידיו כ-4,000 תעודות (שעדיין מסתירם מעינינו) שמלמדות על ערי כוהני בני צדוק ושימוש במגילת הנחושת. ייתכן והקרדיט לנצחונות החשמונאים גדול אף יותר, ותלוי גם בזיהויו של ה׳איל בעל הקרן הגדולה׳ מחנוך א׳ צ׳ 9-16, אם הוא מורה הצדק, וכן עיקרון היישום החוזר החלקי במגילות הפשרים באקטואליזציה דרשנית, כאשר הן יהודה המקבי נהרג בקרב השמיני – אלעשה (161 לפה״ס), והן בר כוכבא נהרג בכיבוש ביתר (או מנחישת נחש לפי תעודת יצחק אשל ומסורת חז״ל). מכירים עוד יישומים חלקיים?

יישום המשיח ארצי חל לדעתי בתקופת הדור השלישי והרביעי של החשמונאים (שמלבד קרבתם לעדת קומראן, תקופתם גם מתאימה ל-3 מסורות זמנים : פשר 490 השנה ; 40 שנה ממות מורה הצדק ; דניאל ט׳ 24 : ׳וְלַחְתֹּם חָזוֹן וְנָבִיא, וְלִמְשֹׁחַ קֹדֶשׁ קָדָשִׁים׳), אלא שבברית דמשק מוזכרים 2 משיחים, 3 פעמים : ׳משיח אהרון וישראל׳. לפי יוספוס וחז״ל, המתח והמחלוקת בין יוחנן והרקנוס ויונתן אלכסנדר ינאי לפרושים וצדוקים בנושא איחוד הנהגה עם כהונה גדולה, הם עיקר סיבת פירוד הכתות. אפשר שמקור מסורות אלו

[1292] ׳ושם ראיתי אחד אשר לו ראש הימים, וראשו לבן כצמר, עמו אחר שמראהו גבר (או אדם, איש) ופניו מלאים הדר כאחד המלאכים... ובן האדם אשר ראית יעיר את המלכים ואת התקיפים ממושבותיהם ואת בעלי השררה מכסאותיהם ויתיר את מתני החזקים וישבר את שני הרשעים׳. גם בדניאל ז׳ 13 : ׳חָזֵה הֲוַית, בְּחֶזְוֵי לֵילְיָא, וַאֲרוּ עִם-עֲנָנֵי שְׁמַיָּא, כְּבַר אֱנָשׁ אָתֵה הֲוָא ; וְעַד-עַתִּיק יוֹמַיָּא מְטָה, וּקְדָמוֹהִי הַקְרְבוּהִי׳. גם בעזרא הרביעי יג׳ 2-3 – חיזיון שישי.

[1293] בצוואות השבטים יש פסוקים שלא ידוע אם הם תוספות נוצריות מאוחרות, כמו : ׳עד אשר יפקוד עליון את הארץ. והוא בא כאדם, עם אנשים אוכל ושותה, ובשקט משבר את ראש התנין במים. הוא יושיע את ישראל ואת כל הגויים, אלוהים מתראו כאדם׳ (צוואת אשר ז׳2-ג׳4) ; ׳ותראו את אלוהים בדמות אדם ותראו את אדוני במקום אשר בו יבחר אדוני, בירושלים למען שמו. ירושלים שמו׳ (צוואת זבולון ב׳ 8-ג׳ 8).

[1294] ספר חנוך א׳ פרק קו׳ 1-12 ומגילה חיצונית לבראשית ב׳ מתארים את לידתו של נח שנולד דומה למלאך, ולכן אביו למך פנה לאשתו לבירור. בספר חנוך ב׳ (הסלאבי שאינו בין המגילות – ראו עליו בפרק הספרים החיצוניים) כג׳ מתואר שניר (אחיו של נוח, אביו של מלכיצדק) חושד באשתו צופמינה שבגדה עם איש אחר, כיוון שהיא בהריון והוא לא שכב איתה כי שימש ככוהן גדול. יתכן והעובדה שחנוך ומלכיצדק (עלה השמיימה במבול [חנוך ב׳ הסלאבי כג׳ 36, 63]) לא מתו, שימשה בידי הנוצרים טיעון לאישוש עלייתו של ישו השמיימה. בחז״ל יש גם כמה תיאורים של לידה ללא משגל (ר׳ זירא בתחילת ׳אלפא ביתא דבן סירא׳ ובן סירא עצמו מהאמבטיה של אמו שהיה בה זרע).

[1295] קטע 2 טור ב׳ + קטע 4 : ׳[כי הש]מים והארץ ישמעו למשיחו [וכל א]שר בם לוא יסוג ממצות קדושים [...] כי אדני חסידים יבקר, וצדיקים בשם יקרא, ועל ענוים רוחו תרחף, ואמונים יחליף בכחו, כי יכבד את חסידים על כסא מלכות עד מתיר אסורים, פוקח עורים זוקף כפ[ופים] [...] ופר[י מעש]ה טוב לאיש לוא יתאחר ונכבדות שלוא היו יעשה אדני כאשר ד[בר], כי ירפא חללים ומתים יחיה, ענוים יבשר ו[דלי]ם ישבי[יע] נתושים ינהל ורעבים יעשר׳.

[1296] קמרון, החיבורים העבריים א׳, עמ׳ 108. זוהי הצעתו של ישראל קנוהל בספרו : ׳מחלוקת המשיח׳ לפיה ישו העתיק את סבלו מישעיה נב׳-נג׳, אלא שלא היה לכך קיום היסטורי כלשהוא. כעת שבמגילת ההודיות נמצא עדות לכך, כנראה מורה הצדק עולה לשבת לצידו של ה׳ כפרק קי׳ בתהילים, וזה מעל דרגת מלאכים, או כמוהם, ומאידך הוא איש כחדל אישים.

[1297] סרך היחד ח׳ 5-10 ופלוריגיום ג׳ 5 – הראשונה אל הקורינטים ג׳ 16-17, הראשונה אל לפטרוס ב׳ 4-5, ואל האפסים ב׳ 19-22.

מסרך העדה ב׳ שמפרידות בין הנשיא כשליט המדיני (יחזקאל לד׳ 24 ; עזרא א׳ 8) למנהיג הדתי (לרוב הכוהן הגדול), ושמירת המלכות לשבט יהודה, לפי פשר בראשית א׳ ה׳ 1-6.[1298]

מגילת המלחמה יא׳ 6 משתמשת בנבואה של במדבר כד׳ 17 : ׳דָּרַךְ כּוֹכָב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֵׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל׳ למשיח בישראל - הוא כנראה התואם ל׳איל בעל הקרן הגדולה׳ מחנוך א׳ צ׳ 9-16. גם ברית דמשק ז׳ 18-21 מתאר : ׳והכוכב - הוא דורש התורה הבא דמשק, כאשר כתוב : ״דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל״, השבט הוא נשיא כל העדה, ובעמדו וקרקר את כל בני שת׳, וכן צוואת יהודה כד׳ 2 : ׳ואחרי כל אלה יקום לכם כוכב מיעקב בשלום, וקם איש מזרעו כשמש צדקה, ויתהלך עם בני אדם בתם ובצדק וכל עוולה לא תמצא בו׳.

לב. מוסר ואתיקה, רוחות ומידות הנפש

פרשת ׳בָּלָק׳ מלמדת שמלבד היצרים הרעים שבנפשינו (רגשות/מידות), פועלים ובועטים בעולם החיצוני גם כוחות רוע חופשיים. מאיפה הכוחות של בלעם? איך אפשר שנביא הוא רשע בכך שלמשל מכה את אתונו, ומקטרג לזנות עם בני ישראל?

אלא שאפשר שהשאלה צריכה להיות הפוכה – מדוע לא?! הרי ׳זֶה לְעֻמַּת זֶה עָשָׂה הָאֱלֹהִים׳ (קוהלת ז׳ 14), וכשם שלמשל דניאל היה יועץ טוב ל-3 מלכויות נכריות, כך זכותו של בלעם לייעץ למלך בלק (וזכותו לקחת יועץ חבלה).

עיקרי תיאורי השפעת רוחות הבליעל על מנהיגי הרוע בארץ, מובאים על פרעה וחרטומי מצרים, כגון בברית דמשק ה׳ 17-19 : ׳מלפנים עמד משה ואהרן ביד שר האורים, ויקם בליעל את יחנה ואת אחיהו במזימתו בהרשיע ישראל את הראשונה׳ (ידועים כיניס וימבריס/יוֹחָנָה וּמַמְרֵא), ואפשר לדרושם בקלות גם היום לגבי נרטיבים אנטישמיים חריפים, כמו נאציזם ואיראן בימינו.

בתנ״ך יש רמזים להשפעות הצד השמאלי של בית הדין האלוהי (למשל : מל״א כב׳ 19 ; איוב א׳ ; זכריה ב׳), כשבראשם השטן, ובמגילת פאסידו יובלים 225Q4 ב׳ 5-7 מתארת להפליא את רגעי עקדת יצחק : ׳מלאכי קודש עומדים בוכים על[ ] את בננו מן הארץ׳ ומלאכי המ[שטמה] שמחים ואומרים עכשו יאבד׳.

בעוד אין לאדם הרגיל השפעה על הפעילות החיצונית של מלאכי המשטמה, ובכלל דמונים אלו נחשבים תחום מיסטי וצדדי באמונה היהודית, חשוב להבחין כי השפעת רוחות הבליעל על האדם היא רבה, והיא תלויה תחילה ברמת טהרת המחשבה : ׳כי אם לא תגבר הזנות על מחשבתנו, גם לא יוכל בליעל לגבור עלינו׳ (צוואת ראובן ד׳ 11) – שזה מה שהפיל את בני ישראל בסוף הפרשה ; ׳ועל כן בני, אם מחשבותיכם תהיינה טובות, גם מרעים ישלימו לכם, והוללים יבושו מפניכם וישובו לטוב, ואנשי בצע לא רק ישובו מתאוותם, כי גם נתון יתנו את חילם לאשר בצרה ; ואם תעשו טוב, גם הרוחות הטמאים ינוסו מפניכם, וחית השדה תירא מכם׳ (צוואת בנימין ה׳ 1-2), אך ממשיכה למורכבות בין מידות הנפש והמעשים למול ניתוחי האמת

[1298] מגילה 4Q252, החיבורים העבריים ב׳, עמ׳ 254, להלן כל הדף ששרד (שורות 1-7) : ׳לו]אֹ יסור שליט משבט יהודה בהיות לישראל ממשל [לוא י]כֹרֹת יושב כסֹא לדויד כי המחקק היא ברית המלכות, [ואל]פי ישׂראל המה הדגלים עד בוא משיח הצדק צמח דויד כי לו ולזרעו נתנה ברית מלכות עמו עד דורות עולם אשר שמר [את הברית ואת כל מצוות] הֹתורה עם אנשי היחד כי [הוא אשר אמר ולואי קהת עמים] היא כנסת אנשי [היחד] נתן׳.

והצדק בעולם שרובו אפור (צוואת אשר א'-ו' מגדירה ומזהירה מהצביעות וערבוב המטעה בין הערכים והמעשים השונים), 'כי המעשה הוא שורש, ושמיעה היא הזרע, והעץ הוא אמונה, והפרי הוא צדקה' (דברי גד החוזה ח' קפח').

לב.1. <u>חצי צדיקות וחצי רשעות –כארנבות ושפנים (פרשת 'שִׁמְעוֹנִי')</u>

בפרשת 'שִׁמְעוֹנִי' מוזכרים 4 בע"ח, שלמרות שיש להם סימן כשרות 1 (3 בע"ח בעלי רק סימן פנימי: גמל שפן וארנבת, ו-1 חיצוני – חזיר), עדיין הם טמאים (ויקרא יא' 5-6). צוואת אשר ב' מביאה אנלוגיה בין הטוב לרע עם דוגמאות של שילוב מעשים, ובסוף קובעת שאם יש מעשים רעים בתוך המעשים הטובים, זה מוכרע לצד הרע: 'כל אלה כחזירים וכארנבות הם, כי גם אלה טהורים למחצה המה, ובאמת טמאים הם'.

ומה לגבי הבריות שמעשיהם מעורבבים?

בספר צוואות השבטים רווח עיקרון אהבת הזולת, אך האם העיקרון מוחל גם לגבי היחס לרשעים? באותה צוואת אשר ד' 2 יש אמירה מפתיעה וקיצונית: 'ורבים אשר ישמידו את הרשעים, שני מפעלים יעשו, טוב ורע, אולם הכל טוב הוא, כי עקר את הרע משורשו וישמידהו'. ברוב המקורות של צוואות השבטים וכן בתנ"ך, העיקרון אומר שענישת הרשעים היא מלאכתו הבלעדית של האל, ואילו לנו, לאדם הפשוט והקטן, יש מצווה לאהוב את האדם, ומקסימום לשנוא את המעשה הרע: 'כַּאֲשֶׁר יֹאמַר מְשַׁל הַקַּדְמֹנִי, מֵרְשָׁעִים יֵצֵא רֶשַׁע וְיָדִי לֹא תִהְיֶה בָּךְ' (שמ"א כד' 13); 'לא אשיב לאיש גמול רע, בטוב ארדוף גבר, כי את אל משפט כל חי, והוא ישלם לאיש גמולו' (סרך היחד י' 17-18). לכאורה גישה זו אינה זהה לעיקרון שדגל דויד המלך: 'עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד, עִם גְּבַר תָּמִים תִּתַּמָּם; עִם נָבָר תִּתְבָּרָר, וְעִם עִקֵּשׁ תִּתְפַּתָּל' (שמ"ב כב' 26-27; תהילים יח' 27-26).

כך למשל צוואת בנימין ד' 2: 'כי איש טוב לא תחשכנה עיניו כי ירחם על כך, ואם חטאים הם', ובהמשך הצוואה (ה' 1): 'אם מחשבותיכם תהיינה טובות, גם מרעים ישלימו אתכם, והוללים יבושו מפניכם וישובו לטוב', וכך גם בצוואת יוסף יח' 2: 'וכי יבקש איש להרע לכם, אתם גמלו אותו טוב והתפללו בעדו ויי יצילכם מכל רע'. כך גם במשלי כה' 11-22,[1299] ועד לנצרות שפיתחה זאת למתן הלחי השנייה.[1300]

פסוק ייחודי דומה ביחס האחר לרשעים, מובא בצוואת בנימין ד' 5: 'למתעב עליון – יוכיח וישיבהו מדרכו'. אלא שגם פסוק זה מתנגש לכאורה עם הוראות אחרות בצוואות, כמו: 'הוא (האיש התם מפסוק קודם) בתמת נפשו יתהלך, וכל דבר בישר לבבו יראה, ויעצם עיניו מראות רע בחטאי העולם, לבל יראה בהפר איש את מצות יי' (יששכר ד' 6); 'וגם אתם אהבו איש את רעהו, ובארך רוח הסתירו איש את עון רעהו' (יוסף יז' 2) כך גם בישעיהו לג' 15: 'הֹלֵךְ צְדָקוֹת וְדֹבֵר מֵישָׁרִים מֹאֵס בְּבֶצַע מַעֲשַׁקּוֹת, נֹעֵר כַּפָּיו מִתְּמֹךְ בַּשֹּׁחַד, אֹטֵם אָזְנוֹ מִשְּׁמֹעַ דָּמִים, וְעֹצֵם עֵינָיו מֵרְאוֹת בְּרָע'.

[1299] משלי כה' 21-22: 'אִם רָעֵב שֹׂנַאֲךָ, הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם, וְאִם צָמֵא - הַשְׁקֵהוּ מָיִם; כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל רֹאשׁוֹ, וַיי יְשַׁלֶּם לָךְ'.
[1300] בשורה על-פי מתי ה' 39: 'אל תתקוממו לרשע, והמכה אותך על הלחי הימנית, הטה לו גם את האחרת'; בדרשה על ההר הוצע לבטל את עיקרון 'עין תחת עין' והחלפתו ב'הטה לו גם את ה[לחי] האחרת' (ה' 38 - 48) לצג החובה לסלוח (ו' 14 - 15). ייתכן שגם לזה מקור מקראי: 'יִתֵּן לְמַכֵּהוּ לֶחִי, יִשְׂבַּע בְּחֶרְפָּה' (איכה ג' 30). הלכה דומה נמצאת בתפילת העמידה/שמונה עשרה: 'וְלִמְקַלְלַי נַפְשִׁי תִדֹּם' (ברכות יז').

צוואת בנימין ד׳ חוזרת פעמיים לאהוב כנפש את הצדיק והחסיד, כנראה בדרגה גבוהה מעל אהבת כל אדם. עיקרון זה מלמד על האבחנה השלישית בין הבריות, הגבוהה ביותר.

עיקרון נוסף מלמד שיש מינימום ביחס לקרובים: ׳ותרחמו איש על קרובו׳ (זבולון ה׳ 1); ׳את קרובו לא יעציב׳ (צוואת בנימין ו׳ 3); ׳לעשות אמת איש את קרובו׳ (ראובן ו׳ 9). ׳וּמִבְּשָׂרְךָ לֹא תִתְעַלָּם׳ (ישעיה נח׳ 7).

לב.2. <u>׳וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה; אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה׳</u>

עיקרון מוסרי ממגילות קומראן על פרשת השבוע ׳וַיְחִי׳: דבריו של יוסף לאחיו שחששו שיתנקם בהם לאחר מותו של יעקב אבינו: ׳וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה; אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה׳ (בראשית נ׳ 20), מהווים את עיקרון מוסרי שמודגש בספרי צוואות השבטים (שכמה מהם שרדו בין מגילות קומראן), והוא: אהבת הזולת ואף החוטאים, שמא יכניס מחשבות רעות ליבו.

אהבת הזולת זה יסוד גדול וידוע גם בתורה: ׳וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ׳ (ויקרא יט׳ 17-18), ופסוקים רבים כאלו בצוואות השבטים, ויפה תיאורו ונימוקו של דברי גד החוזה ח׳ קצב׳-קצד׳: ׳דברו בשלום איש את רעהו ואהבתם המעשה והנעשה בצל יי כנפשותיכם; כי אם אתם אוהבים את הנעשה אות הוא שתאהבו להעושה; וגם מזה ומזה אל תנוח ידכם אהבו את יי וגם את האדם אז טוב לכם כל הימים׳.

אך החלק השני כבר יותר מורכב, שכן כל עוד הזולת לא חוטא כלפיך או עובר על מצוות יי, קלה היא האהבה, ואילו כאשר אדם חוטא, השאלה הגדולה היא – האם עלינו להיות מזוכיזטים ולעודדו להמשיך לפגוע בנו, או להתעלם עד כדי לתת יד בעוברי מצוות התורה?

יחד עם מצוות אהבת הרע בתורה, גם יש ציווי: ׳לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ׳ (ויקרא יט׳ 18). אלא שהתורה גם נוקטת גישה מחמירה נגד מסית ומדיח, ולכאורה העיקרון נכון גם נגד השלטון – כקורח ועדתו.

בתהילים האמירות נגד היוצאים נגד דרך יי, יותר ברורות: ׳הֲלוֹא מְשַׂנְאֶיךָ יי אֶשְׂנָא, וּבִתְקוֹמְמֶיךָ אֶתְקוֹטָט׳ (תהילים קלט׳ 22), כאשר חל דין הפוך בנוגע אויב אישי: ׳אִם רָעֵב שֹׂנַאֲךָ, הַאֲכִלֵהוּ לָחֶם, וְאִם צָמֵא, הַשְׁקֵהוּ מָיִם. כִּי גֶחָלִים אַתָּה חֹתֶה עַל רֹאשׁוֹ, וַיי יְשַׁלֶּם לָךְ׳ (משלי כה׳ 21-22); ׳אֲלַמְּדָה פֹשְׁעִים דְּרָכֶיךָ, וְחַטָּאִים אֵלֶיךָ יָשׁוּבוּ׳ (תהילים נא׳ 15), וכך גם בסרך היחד י׳ 17-18: ׳לא אשיב לאיש גמול רע, בטוב ארדוף גבר, כי את אל משפט כל חי, והוא ישלם לאיש גמולו׳.

מאידך, דויד המלך מציין פעמיים עיקרון הפוך גם לאויב אישי: ׳עִם חָסִיד תִּתְחַסָּד, עִם גִּבּוֹר תָּמִים תִּתַּמָּם. עִם נָבָר תִּתָּבָר, וְעִם עִקֵּשׁ תִּתַּפָּל׳ (שמ״ב כב׳ 27-27; תהילים יח׳ 16-17), וכנראה גם בנו: ׳כַּמַּיִם הַפָּנִים לַפָּנִים, כֵּן לֵב הָאָדָם לָאָדָם׳ (משלי כז׳ 19).

נחזור לאהבת החוטאים בצוואות השבטים, שהמאפיין של המחשבה והתכונה הרעה נובע או מביא רק רוח רעה של השטן, ונביא כמה דוגמאות:

בנימין ב' 2-3 : 'האדם הטוב אין לו עין רעה, כי הוא מרחם על כולם, אפילו אם הם חוטאים. ואם זוממים עליו רעות, הוא מנצח את הרע בעשותו טוב'; בנימין ג' 3 : 'יראו את יי ואהבו את רעיכם, ואם יבקשו רוחות בליעל להציק לכם, בכל צרה רעה, לא ימשלו בכם, כאשר [לא משלו] גם היוסף אחי'.

יוסף יח' 2 : 'וכי יבקש איש להרע לכם, אתם גמלו אותו טוב והתפללו בעדו ויי יצילכם מכל רע'.

צוואת דן ו' 1, 6 : 'ועתה בני יראו את יי והשמרו מפני השטן וכל רוחותיו... ועל כן השמרו בני מכל מעשה רע, והסירו מאתכם כל כעס וכל כזב, ואמת וארך רוח אהבו'.

גד ו' 3-7 : 'ואתם אהבו איש את רעהו בלבבכם, וכי יחטא לך איש - ודיברת אליו לשלום, וזרית הלאה את חמת השנאה, ולא תשכין בנפשך ערמה...'.

לב.3. <u>המוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות:</u>
פרק זה מהווה המשך לפרקים : '<u>דטרמיניזם ודואליזם</u>' ו'יחסה של עדת קומראן ליריבים'.

ישנה חלוקה של התורה לשני סוגי מצוות-חיובים : החלק המוסרי (רובו בין אדם לחברו - רלוונטי לכל אדם, גם לנכרים) לעומת החלק של הברית בין הקב"ה לעמ"י (3 יסודות הבית היהודי : שבת, נידה וכשרות, ציונות ליישוב א"י, התרחקות מנכרים, ברית מילה וכדומה). בשניהם ניתן להקפיד ולדקדק בפרטי המצוות ומעלתן. נקרא לחלוקה זו בביטוי : 'חלוקת מצוות התורה למוסר או לברית', ולפיה ינותחו הפרקונים הבאים :

לב.4. <u>מחוכמת ראשית הבריאה למוסר 'דרך ארץ קדמה לתורה' אוניברסאלי:</u>
פרקון זה ממשיך את הפרק : 'מסורות מחֲנוֹךְ והיובלים שהתקבלו בשיבוש בעמי קדם והיוונים'.

לפי משלי ח' 22 ואיוב לח' 4, החוכמה ירדה לעולם טרם הבריאה, וכך מתארה היובלים ב' 2 : 'אשר הכין בדעתו'. מוסכמות אלו היו בסיס לפילוסופיה היוונית (בכללם 'עולם שבמחשבה' או 'עולם מושכל' של אפלטון בדבר קיומו של עולם אידיאות קודם העולם המוחשי). כך גם הגו הפילוסופים היהודים-הלניסטים בתקופה התלמית.[1301] פילון האלכסדרוני (על בריאת העולם, 31) וחזון אברהם יז' 18 מכנים זאת 'לוגוס', והזוהר נותן לכך את האמרה המפורסמת : 'קודשא בריך הוא הסתכל באורייתא וברא עלמא' (פרשת תרומה, ח"ב קסא') שהולמת גם את הרישום על 'לוחות השמיים' הרווח ביובלים. זו גם אחת הסיבות שארבעה סופרים מראשית התקופה ההלניסטית, מדברים על היהודים (<u>תָאלֵס איש מילֵטוֹס</u>, תיאופראסטוס, היקאטאיוס, מגאסתנס וקליארכוס) באור חיובי עד כי היהודים גזע פילוסופי. לפי <u>חֲנוֹךְ</u> מב' 2, החוכמה של טרום הבריאה אבדה ונשמרה אצל המלאכים.

מקורן של 'מצוות בני נח' מהיובלים ז' 20-39, יב'; ב<u>מגילה חיצונית לבראשית</u> ה' 29 מצוין '<u>ספר נח'</u> (מארמית : 'כתב מלי נח') ; בראשית ט' 4-6 ; <u>דברי גד החוזה</u> ט' רג'-רה' : 'לך אמור אל אחי אל חירם כה אמר

[1301] עיקרי הסופרים היהודים-הלניסטים : ארתפנוס (כנראה יהודי), הכרונוגראף דמטריוס, המשוררים האפיים פילון ותיאודוטוס, הפילוסוף אריסטובולוס, הסופר לאופולמוס (ייתכן שליחו של יהודה המקבי לרומא). יש הרואים גם את בן סירא בספרות יהודית-הלניסטית, במובנה המצומצם. מצרים היתה גם הקשר לקהילות מרוחקות (קירני במערב, וכנראה גם אתיופיה). הספרות ההלניסטית ידועה בסגנונה האלגורי (כבר מהומרוס) אשר אומצה בנצרות (כנגד אנטיוכיה בעלת הגישה הטיפולוגית).

דוד אחיך ירא את יי העושה שמים וארץ את הים ואת היבשה את הלח את היבש את החום ואת הקור את הדומם ואת הצומח את החי ואת המדבר;[1302] את הגלגלים את הכימה ואת הכסיל את השמש והירח את הגשמי ואת הרוחני את כוכבי לכת את החושים ואת הכל; כל אלה ברא ועשה בלי מה אל שדי יי שמו; ואם אתה עושה כן ועשית את המצוות אשר נצטוו לבני נח אביכם אזי טוב לך כל הימים'.[1303] אלו התגבשו בחז"ל ל"7 מצוות בני נח".[1304]

בעיקר ספרי חָנוֹךְ וצוואות השבטים כוללים הנחיות מוסר (ראו בפרק חָנוֹךְ והקדמונים). כך שיוצא, שהעיקרון של 'דרך ארץ קדמה לתורה' נכון ומתאים להפליא למגילות הקדמוניות (הקבוצה ה-1), ומקורו אף יהודי/קומראני (טרום מתן תורה), ובפועל הנצרות היא ששימרה/קידשה אותם, ושאבה מהם ישירות מוסר (ליהדות הגיעה חלקים יותר קטנים ובצורה יותר עקיפה).

היובלים ב' 23 מספר על בחירת יעקב אבינו כדור 22 לבריאה, כשם שנבראו 22 מינים בששת ימי בראשית. מאז התחיל ישראל, שקבלת התורה בסיני היתה השלמתו כעם, ובה, מלבד כריתת הברית הייחודית בין עמ"י לאדון הרוחות, שוב ירדה (שיא) החוכמה והשוותה לתורה, והפעם הונחלה לעם ישראל (בן סירא כד' 9, 25; נרמז בדברים ד' 6,[1305] ישעיה ב' 3[1306] ומפורשות גם בברוך ג' 36-37[1307] ועבודה זרה ב' II).[1308]

לב.5. רשימת תחומי/דוגמאות מוסר מצוואות השבטים, בן סירא וספרות החוכמה מקומראן:

צוואות השבטים הוא ספר של כל בני יעקב המספרים טרם מותם את עיקרי חייהם, דגשיהם המוסריים ונבואותיהם לאחרים הימים.[1309] במגילות קומראן ובספרים החיצוניים יש עוד הרבה צוואות (ותחום כזה חזר ליהדות הרבנית המאוחרת),[1310] וכן ספרי בראשית ודברים מסתיימים בדברי המוסר האחרונים של גיבורי התורה (יעקב אבינו משה ומשה רבינו).

אין בתנ"ך, בברית החדשה ובחז"ל רשימה סגורה או מסודרת של מידות המוסר, וחלק מהנושאים/מידות/תכונות קשורות או משפיעות על אחיותיהן. עם זאת, ישנן מספר מצוות שמורות ישירות על מידות הנפש, כגון: 'לֹא תִשְׂנָא אֶת אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ... לֹא תִקֹּם וְלֹא תִטֹּר אֶת בְּנֵי עַמֶּךָ, וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ'

[1302] פסוק רג': תיאורים דומים יש בצוואות השבטים, ראו בפרק 4 'דמות וכלי; שיוך מידות הנפש לחושים ולאיברי הגוף' בטיוטת מאמרי: מוסר ואתיקה, מידות הנפש, רוחות ומלאכים - בצוואות השבטים.

[1303] ראו את הפרק היפה של מאיר בר-אילן בעניין.

[1304] ראו: לביא, מצוות בני נח; סבתו, מצוות בני נח.

[1305] 'בעדת יעקב תשכוני, בישראל חבל נחלתך.. כי זה ספר ברית ה', תורה ציוה לנו משה מורשה קהלת יעקב'. דברים ד' 6: 'וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֵת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עַם חָכָם וְנָבוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה'.

[1306] 'כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יי מִירוּשָׁלָם'.

[1307] 'ויתנה ליעקב לבדו... אז על הארץ נראתה ובתוך אנשים התהלכה'.

[1308] 'שהחזירה הקב"ה [את התורה] על כל אומה ולשון ולא קבלוה עד שבא אצל ישראל וקבלוה'.

[1309] למשל רווח היחס לחטא מכירת יוסף הצדיק. הוראות המוסר לצאצאים בקטעים של ציווי המוריש פותחים באמירות כגון: 'ועתה שמעו אליי בניי' (ראובן ב' 1); 'ועתה בניי' (ג' 9); 'לכן בניי אומר אני לכם' (ד' 5); 'ועתה בניי שמעוני והשמרו' (שמעון ג' 1); 'ועתה אני מצווה אתכם' (לוי יד' 1), ועוד רבים. אפשר ללמוד מוסר גם מהסיפורים המתוארים, אך לאלו, ללא אמירה מפורשת של הסופר על טיבם, הפרשנות מגוונת עד סותרת. דוגמה לפעולה מסיפור שאין לה הוראה בתורה, היא חיתון הבת הבכירה לפני הצעירה (בראשית כט' 26), והיובלים כח' 6 הביא זאת כאיסור מצווה חדשה ה'חקוק וכתוב בלוחות השמים'.

[1310] וכן בספרים החיצוניים של ספרות בית שני ישנם כמה ספרי צוואות מוסר יחד עם אפוקליפטיקה, כגון: צוואת אברהם, צוואת איוב, צוואת משה, דברי דויד האחרונים מהספר החיצוני דברי גד החוזה ח', צוואת שלמה. אלו שונים בסגנונם מצוואות השבטים, ואף שונים מכמה מגילות קומראן קרובות, כמו: דברי אנוש, ספר נח, חזונות עמרם, צוואת קהת ומגילה חיצונית לבראשית (שבה סיפורי גיבורי בראשית בגוף ראשון). בספר היובלים, חנוך נח ושלושת האבות מוסרים דגשי מוסר לצאצאיהם טרם מותם, ומהצד השני צוואות השבטים מזכירות את המסורות שקיבלו מאבותיהם, ובעיקר מחנוך.

(ויקרא יט׳ 16-17) ; ׳לְבִלְתִּי רוּם לְבָבוֹ מֵאֶחָיו׳ (דברים יז׳ 20) ; ׳לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ׳ (דברים כה׳ 12) ; ׳וְהַצְנֵעַ לֶכֶת׳ (מיכה ו׳ 8). לאלו כמובן ניתן למצוא מקבילות בתנ״ך (בעיקר במִשְׁלֵי) ובספרות חז״ל, אלא שספרות חז״ל, ובהמשך הספרות הרבנית עד היום, פירשו והגו בדברי מוסר לפי אופי המחבר ומקורותיו השונים, עד שחלקם התרחקו מהדיוק של מקורות אלו מצוואות השבטים (מסודר לפי א״ב של שם הנושא ללא הבאת הציטוטים ; רק מראה מקורות - הצוואות נגישות במרשתת) :

אורך רוח ;[1311] אכילה ;[1312] אהבת הבצע ;[1313] אהבת ויראת ה׳ ;[1314] אמת שקר ;[1315] בושה והשפעות היין ;[1316] גאוה ;[1317] גבורה ;[1318] התרחקות מיופי נשים/זנות ;[1319] חריצות : יששכר ג׳ 5, ה׳ 3. עצלנות ;[1320] טהרה/טומאה ;[1321] כיבוד הורים ;[1322] כעס ;[1323] שמירת הסוד בעת מריבה ;[1324] ענוה (ג׳ 16-22) ; בושה רעה ושאר מידות רעות (ד׳ 21-36) ; אומץ וכיבוש הדיבור והיצר (ה׳ 13-ו׳ 3) ; גאוה (י׳ 6-18) ; כבוד (י׳ 20-יא׳ 10) ; הנאת העולם הזה (יג׳ 29-יד׳ 22) ; היחס לרע (כב׳ 33-31) ; מוסר פה (כג׳ 9-23).

- מעצימת עיניים לרוע למחשבה טובה ;[1325] צניעות ;[1326] קנאה ;[1327] רחמים ויתור-סליחה וצדקה ;[1328] רכילות ;[1329] שנאה ;[1330] שנאה למזויפים ;[1331] שמחה ; [1332]עצבות ;[1333] תוכחה ;[1334] תשובה.[1335]

מהלכיו ופניניו של בן סירא הן שיא תובנות החוכמה והמוסר בתמציתיות (כ׳לעולם ישנה אדם לתלמידו בדרך קצרה׳ [שבת צד׳]), הוראותיו אקטואליות ורלוונטיות להיום, והוא מדקדק ומבחין בין ניואנסים, ללא עיסוקי בדיני הלכתיים קלאסיים כמו טהרה ושבת. היותו הספר היחיד שנמצא בשלושת אוצרות הגניזה היהודיים הקדומים (קומראן, מצדה וגניזת קהיר), לצד אזכורים שהיהודים למדוהו במאה ה-4 (לפי אבות הכנסייה, וכן בפיוטים, הידוע ׳אדון עולם׳), מלמדת כמה חשוב היה גם בשימוש בפועל, וחבל שרבנים כמו עקיבא והרמב״ם לא השכילו בגדולתו (אלא אף יצאו נגדו), בעוד הוא נשען על ספרי האבות (ואולי הצוואות

[1311] ראובן ב׳ 7 ; יוסף ב׳ 7, י׳ 1, יח׳ 3.
[1312] ראובן ב׳ 7 ; לוי יד ׳ 5 ; יששכר ב׳ ; ד׳ 2 ; יוסף ג׳ 4-5 ; י׳ 1-2.
[1313] ראובן ג׳ 6 ; יהודה טז׳-יט׳, כא׳ 6-8 ; יששכר ד׳ 2 ; זבולון ג׳ 2 ; נפתלי ג׳ 1.
[1314] נפתלי א׳ 5 ; ויששכר ד׳ 3 ; בנימין ג׳ 3.
[1315] ראובן ג׳ 8 ; יהודה כ׳, יששכר ז׳ 4-5 ; דן א׳ 3 ; בנימין י׳ 3.
[1316] ראובן ג׳ 13-14 ; יששכר ז׳ 3 ; יהודה יג׳-יד׳, טז׳.
[1317] לוי ידי׳ 7 ; יהודה יג׳ 2-3 ; יוסף י׳ 4. לעג : לוי ד׳ 8.
[1318] שמעון ב׳ 3-5 ; יהודה ; יוסף ב׳ 4.
[1319] ראובן ; שמעון ה׳ ; לוי ו׳-ז׳, ט׳ 9, יד׳ 6 ; יהודה טו׳ ; יששכר ג׳ 5, ד׳ 3, ז׳ 2 ; נפתלי ח׳ 8 ; אשר ב׳ ; בנימין ט׳ 2, ועד פרישות ונזירות חלקית.
[1320] ראובן ג׳ 7.
[1321] לוי ח׳-ט׳, טו׳-טז׳, בנימין ח׳ 2-3.
[1322] יהודה א׳ 4-5, זבולון ג׳ 5.
[1323] שמעון ב׳ 11-13 ; דן ד׳ 6 ; גד א׳ 8-9.
[1324] גד ו׳ 6.
[1325] זבולון א׳ 4 ; יששכר ד׳ 6 ; יוסף טז׳ 5-6 ; יז׳ 2 ; יח׳ 2 ; בנימין ה׳ 1-5.
[1326] יהודה כו׳ 3 ; יוסף י׳ 5-6.
[1327] המידה העיקרית בצוואת שמעון ודן, שזהו חטאם ועליו עשו תשובה עם אזהרה לדורות ; יהודה יג׳ 3 ; יששכר ד׳ 5 ; בנימין ח׳ 1.
[1328] יששכר ג׳ 8, ז׳ 5-6 ; זבולון א׳ 7-ב׳, ה׳-ח׳, גד ו׳ ; אשר ב׳ 6-6 ; בנימין ד׳ 1-2 ; זבולון ח׳ 1-4 ; שמעון ד׳ 3-7, ה׳.
[1329] יששכר ג׳, ה׳ 2 ; יוסף טז׳ 5/
[1330] ראובן ג׳ 5 ; יששכר ה׳ 2, ז׳ 6, זבולון ח׳ 5, גד א׳ 9 ; גד ו׳ 1-3, אשר ב׳ 3-4, יוסף יא׳ 1, יז׳ 3-5, בנימין ג׳ 3, ח׳ 1).
[1331] אשר ד׳. גד ב׳-ה׳, ז׳ 7. בנימין ח׳ 1. נפתלי א׳ 6.
[1332] צוואת קהת א׳ 12.
[1333] שמעון ד׳ 1 ; דן ד׳ 5 ; זבולון י׳ 1 ; גד א׳ 8-9.
[1334] ראו בפרק יחסה של עדת קומראן ליריב.
[1335] יהודה יח׳ 5, גד ה׳ 7-8.

לעיל).[1336] ראוי להחזיר ספר חשוב זה ללימוד בראש לימודי המוסר היהודיים. בעוד ספר מִשְׁלֵי לרוב משנה את נושאו מפסוק לפסוק, בן סירא מאופיין בחטיבות נושאיות (שכוללות התייחסויות משלימות לרשימת הנושאים מצוואות השבטים לעיל), ולהלן עיקרי תחומי המוסר שבן סירא מנתח:[1337]

בנוסף לשתי מגילות אלו, במגילות קומראן יש ספרות חוכמה/רזים/משכיל שונות,[1338] כגון מגילות 'רז נהיה'/'מובן למבין' (4QInsruction),[1339] שכוללת המלצות חוכמה המכוונות למסגרות שונות, כמו ל: בעלי נחלה, יחס לאשה, הלוואות, חכמת ידיים. ספרות זו בלעדית ואין לה זכר בשום זרם ממשיך. לספרות החוכמה בקומראן אין הקשרים כיתתיים, זולת מגילת 4Q421 (שבה הטור הראשון עוסק בסדרי היחד של עדת קומראן שאלו כתביים כיתתיים מובהקים, שני הטורים האחרונים כוללים הוראות למקדש, ורק החלק האמצעי מכיל אמרות מספרות החוכמה (אודות איש משכיל ונבון, איש עניו ונכה שכל, איש נאמן). משמעות עיקרון חקירת 'רז נהיה'/'מוסר למבין' היא ידיעת האמת וההבחנה בין הטוב והרע יחד בעזרת ידיעות הטבע וההנהגה האלוהית, וזאת מהתבוננות ב'קדמוניות' והסקת לקח העבר על סוד העתיד להתגשם או להתגלות: 'ה[סיפו לק]ח... הו[סיפו ד]עת[י]מי תעודה... בעבוד תבינו בקץ עולמות ובקד[מ]וניות תבינו לעדת' (במגילה 4Q298 קטע 3-4, ב' 5, 8-10). לשון אחר, כדי ללמוד על 'האחרונות' יש להתבונן ב'ראשונות', כלומר ללמוד מן העבר.[1340] עיקרון זה קיים מפורשות וברמיזות חוזרות במקרא, כגון: 'זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם בִּינוּ שְׁנוֹת דּוֹר וָדוֹר שְׁאַל אָבִיךָ וְיַגֶּדְךָ זְקֵנֶיךָ וְיֹאמְרוּ לָךְ' (שירת משה, דברים לב' 7). מעניין להשוות זאת גם להגיגים מודרניים שציינו זאת בדומה בלשונם.[1341] להלן כמה דוגמאות לנקודות מוסר עיקריות בספרות זו (לפירושם עם השוואות למגילות נוספות ולחז"ל, ראו מאמרי: פירוש קטעים בספרות החוכמה מקומראן):

- 'היה בעל ריב לחפצכה ואיש [תוכחות] לכול נעוותכה [עוונותיך]. דבר משפטיכה כמושל צדיק. אל תקח [לשונכ]ה ואל תעבור על [פש]עיכה. היה כאיש **עני בריבך**[1342] משפטכ[ה מרצונכה] קח ואז יראה אל ושב אפו ועבר (סלח) על חטאתכה כיא לפני אפו לוא יעמוד כול ומי יצדק במשפטו ובלי סליחה איכה [יקום לפניו כול]' (החיבורים העבריים ב', מגילת מוסר וחוכמה 'ב. בין איש לרעהו', עמ' 152, ש' 12-16).

[1336] נכדו של בן סירא (ששני קטעי פרקיו נמצאו במגילות כקאנוניים) תירגם את ספר סבו ליוונית וציין: 'אבי הזקן ישוע נתן את נפשו עד מאוד למקרא התורה והנביאים והספרים האחרים של האבות, וכשקנה לו בהם מידה הגונה נמשך אף הוא לכתוב דבר הנוגע למוסר וחכמה, כדי שאוהבי תורה ישקדו אף על אלו ויוסיפו עוד יותר בחיים לפי התורה'.

[1337] לפי כותרות של סגל, בן סירא: ישנם עוד הרבה אמרות על מידות הנפש בבן סירא, אך אינן בכותרות אלו, לצד הקושי בפירוק תיאור המידה למעשה.

[1338] מגילות אלו מובאות במפוזר בהחיבורים העבריים ב' וג', וסקירתם מובאת בהקדמה של הורוויץ, פירוש משלי, עמ' 77-85. ראו גם מאמרי: פירוש קטעים בספרות החוכמה מקומראן.

[1339] מורכבות מ-6 (קטעי) מגילות: 4Q415-418, 4Q423, 1Q26. עיקרן בהדרתו של החיבורים העבריים ב', עמ' 113-186. ראו: קיסטר, ספרות החכמה בקומראן; טיוטת מאמרי, פירוש קטעים בספרות החוכמה מקומראן.

[1340] 'רז נהיה דרוש והתבונן בכל דרכי אמת וכל שורשי עולה תביט ואז תדע[1340] מה מר לאיש ומה מתוק לגבר' (חוכמת רז נהיה, פרק ב' [החיבורים העבריים ב', עמ' 156, ש' 14-15]); 'יומם ולילה הגה ברז נהיה ודרוש תמיד ואז תדע אמת ועול חכמה [ואול]ת... בכל דרכיהם עם פקודתם לכול קצי עולם ופקודת עד ואז תדע בין [טו]ב ל[רע] כ[מעשי]הם כיא אל הדעות סוד אמת וברז נהיה פרש את אושה ומעשיה... [בכול מ]עשיו אלה שחר תמיד והתבונן [בכו]ל תוצאותמה ואז תדע בכבוד ע[וזו ע]ם רזי פלאו וגבורת מעשיו... (חוכמת רז נהיה א' [החיבורים העבריים ב', עמ' 148, שורות 24-25, 25-27, 30-31); 'ובר[זי עד לא הבטתם ובבינה לא השכלתם [...] כי לא הבטתם בשורש חוכמה' (4Q300 קטע 1.א'-ב' ש' 2-3).

[1341] יגאל אלון: 'ללא ידיעת עברו, לא יבין האדם את ההווה שלו, מאחר שכל ההווה, מאחר שכל ההווה מעוצב על ידי העבר'; ג'ורג' סנטיאנה: 'אלו שלא לומדים מההיסטוריה – נידונו לחיות אותה שוב'.

[1342] עדת קומראן גם הוכיחה אדם בשם יוחנן: 'אשר הואה קצר אפים [ ] עמו [ ] העון עמו וגם רוח פארה עמ[ו' (החיבורים העבריים ג', עמ' 220).

- סבלנות בשיח: 'לוא ישיב בטרם ישמע, ולוא ידבר בטרם יבין; בארך אפים ישיב פתגם, ובמחקר צדק ימצא תוצאותיה' (מגילת 'חוכמת תום הדרך', ש' 13-15 [החיבורים העבריים ב', עמ' 188]).
- כיבוד הורים: 'כבוד אביכה ברֵישכה ואמכה במצערֶ/דיכה, כי כאל/ב לאיש כן אבֵיהוֹ, וכאדנים לגבר כן אמו, כי המה כֵּור הוריכה וכאשר המשילמֹה בכה וֵיצו עֶל הֹרוח כן עובדם, וכאשר גלה אוזנכה ברז נהיה כבדם למען כבודכה ובֶ[כל מאדכה] הֹדֹר פֹניהמה למען חייכה וארוך ימיכה' (חוכמת רז נהיה, פרק ב' (החיבורים העבריים ב', עמ' 156, ש' 66-70).

למעשה, המצוות המוסריות שבין אדם לחברו ראויות לשמירה ויישום בישראל ובעמי ניכר. המצב עד גילוי מגילות קומראן, שרוב ספרות זו נשמרה/התקדשה בנצרות, ראוי להשתנות בכך שעמ"י ידרוש ויחזיר לראש התורה את תחומי רוח אלו, שהם עקרונות הצדק ויראת ה': 'וּשְׁמַרְתֶּם וַעֲשִׂיתֶם, כִּי הִוא חָכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים' (דברים ד' 6).

לב.6. הפחתת המוסר מתירה התרחקות עד שנאה בין קבוצות בעם ישראל:

היות שביהדות הדבקות בבורא יתברך באה בד ובד עם הקפדה מדוקדקת על המצוות (או מובילה לכך), על אלו כידוע היו חילוקי דעות גדולים בבית שני, ואף היום בעניינים שונים (למרות שהיום רוב המחלוקות ההלכתיות של בית שני אינן רלוונטיות כיום, וגם הקבוצות שונות). כל זאת, כשהכל מסכימים שיש היררכיה של המצוות, כשבדרגה הראשונה נמצאים דרכי היושר והצדק, החסד, יראה אהבה ודבקות בקב"ה, אהבת הצדיקים והבריות, הארת השגחתו והנהגותיו בעולם, חיזוק הצניעות ותיקון מידות האדם. הדרגה הפחותה היא אופן שמירת המצוות, ובעיקר הפרשנות ודקדוקי ההלכות.

הפחתת לימוד ושימת המוסר, מתירה התרחקות עד שנאה בין קבוצות בעם ישראל.

הפרושים-הראשונים המוזכרים מתחילת התקופה החשמונאית, והיו יחידים או זוגות, לא העבירו מסורת מסודרת מקיפה ורחבה, אלא מעט דרשות מוסר, וגם אלו ברובן הועתקו מבן סירא.

למרות זאת, ולמרות שרוב התורה של חז"ל היא אוסף זיכרונות של מסורות עדת קומראן ומדרש יוצר משלים, דרשו שבגלל שנאת חינם חרב בית המקדש (יומא ט' II),[1343] אלא שבאותה נשימה הרבו שנאת חינם תהומית נגד הצדוקים. על כך ראו גם בפרק יחסה של עדת קומראן ליריבים.

הצד/חלק של התורה שהינו הברית בין הקב"ה לישראל, נבנה רק אם עם ישראל שומר על רמה מוסרית גבוהה (הצד/חלק המוסרי של התורה שרובו בין אדם לחברו). כך בנבואות הטפה רבות בנ"ך, וכאן נעוץ הבדל היחס שלעדת קומראן וחז"ל ליריביהם:

[1343] ובדומה: "גדולה שנאה ששונאים עמי הארץ לתלמיד חכם יותר משנאה ששונאים עכו"ם לישראל" (פסחים מט' II).

- עדת קומראן שנאה וגינתה את אפרים-דורשי החלקות המתיוונים, כיוון שירדו לרמה מוסרית נמוכה ביותר, שכללה בחלקה הקלות במצוות בין אדם למקום, כגון: עברות על תורת משה, טומאה, גילוי עריות, גזל אלמנות ויתומים;[1344]

לעומתם:

- חז"ל שנאו וגינו את הצדוקים בגלל שרק לא שמרו על הלכות הברית כפי שהם פירשו: לרוב באופן אבסורדי בגלל שהקפידו באופן מחמיר יותר מהם, ולעיתים חריגות (ייתכן בגלל שיבושי נוסח) השוו אותם לכותים, אך מיוספוס והנצרות עולה שהצדוקים-המאוחרים היו מושחתים.

עם זאת, במגילות מורה הצדק (קבוצה 4) ישנם גם תיאורים יותר מורכבים, וכן קבוצות ביניים שמגונות על בגידה וכדומה (ראו בקבוצות בעניינים).

לב.7. <u>היצרים-רוחות ביחס למצוות ברית ישראל</u>

מלאכים הם לפעמים גם רוחות,[1345] רוחות הן לפעמים יצרים/רגשות,[1346] יצרים/רגשות הם לפעמים מחשבות.[1347] המקרא מספר שהרוחות שולטות על מהות מעשה האדם,[1348] וישנם שטנים ארציים כמו נגד שלמה המלך (מל"א יא' 14). רוח אל עליון הטובה באדם מובאת גם בצוואות השבטים,[1349] ואמירות קרובות יש גם במגילות קומראן, כמו: 'ויואמר לבנות לוא מקדש אדם להיות מקטירים בוא לוא לפניו מעשי תורה'.[1350] כנגדם רווח בספרות קומראן אזכורי רוחות עיוועים בליעיל וחושך במלחמתם השמימית נגד מלאכי האור (ראו בפרק דואליזם), ובספרות התפילה בקומראן יש גם תפילות לחשים נגד מזיקים (ביניהם נגד לילית), כולל מלחמות פנימיות (כבשירי המשכיל). מקובל להגדיר את כולם כמידות הנפש: 'ועתה בני יראו את יי והשמרו מפני השטן[1351] וכל רוחותיו... ועל כן השמרו בני מכל מעשה רע והסירו מאתכם כל כעס וכל כזב ואמת וארך רוח אהבו' (צוואת דן ו' 1, 6). אזכורי רוחות רווחים בצוואות השבטים, כגון: 'יצר האיש הטוב לא נתן ביד רוח חטא בליעל כי מלאך השלום ינהל נפשו' (בנימין ו' 1), וכן בחז"ל.[1352] צוואת לוי

[1344] ראו למשל: ברית דמשק ד' 12 – ה' 14 ובפרט ה' 12: 'על חוקי ברית אל לאמר לא נכונו'; ו' 11-14; פשר חבקוק ח' 8-13; ט' 4-6; יב' 7-10.

[1345] בכללם כוחות הטבע (למשל: יובלים ב' 2). לפי היובלים ב' 18, ישנם כמה מיני מלאכים. לפי קטע ב<u>חנוך</u> מהמגילות (טרם מצאתיו, אולי זה 4Q531), המלאכים שחטאו בבנות האדם היפות, היו בעלי גוף ממש (השוו: נפתלי ג' 5).

[1346] עד כאן כפרפרזה על בבא בתרא טז': 'אמר ריש לקיש: הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות'. עוד בהקשר זה: 'שני יצרים ברא הקדוש ברוך הוא: אחד יצר טוב ואחד יצר הרע' (ברכות סא'). מטרת התורה להשפיע גם על הרגשות, כמו: 'בְּבֵית אֱלֹהִים נְהַלֵּךְ בְּרָגֶשׁ' (תהילים נה' 15).

[1347] זבולון א' 4 מציין שחטא רק במחשבה. לפי בנימין ה' 1-2: 'אם מחשבותיכם תהיינה טובות, גם מרעים ישלימו לכם', ולפי יוסף י' 4 הגאווה מתבטאת: 'כי בכל דרכיו יגבה איש אם במעשים או בדברים או במחשבות'. הרמב"ם כינה את המידות: "דעות", ונזכיר את ההסתכלות ההפוכה של 'אחרי הפעולות נמשכים הלבבות' (ספר החינוך טז').

[1348] למשל, יהושע הוא 'אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ' (במדבר כז' 18); 'וַתִּצְלַח רוּחַ יי עָלָיו' (שמ"א יא' 6); 'וְרוּחַ יי סָרָה מֵעִם שָׁאוּל וּבִעֲתַתּוּ רוּחַ רָעָה מֵאֵת יי' (שמ"א טז' 14-15); 'וְעַתָּה הִנֵּה נָתַן יי רוּחַ שֶׁקֶר בְּפִי כָּל נְבִיאֶיךָ אֵלֶּה, ויי דִּבֶּר עָלֶיךָ רָעָה' (מל"א כב' 23); 'חֲמַת מֶלֶךְ מַלְאֲכֵי מָוֶת' (משלי טז' 14)

[1349] בצוואות (גד ג' 1; זבולון ח' 2; יוסף י' 2-3; דן ה' 1) מצוין שאף 'רוח ה' תשכון באדם הטוב. הדבר קרוב להצעה שעדת קומראן ראתה בעצמה או בקרב חבריה את המקדש הטהור/האמיתי: 'כאשר כתוב עליו [אומר לצי]ון מלך אלוהיך [צי]ון ה[יאה] [עדת כול בני הצדק המה] מקימ[י] הברית הסרים מלכת [בד]רֶךְ העם ואל[ו]היך הוֹאה [מלכי צדק... אשר יצי]ל[מה מי]ד בליעל' (פשר מלכיצדק 11Q13 23-25).

[1350] 4Q174 ג' 1-13 (כונתה תחילה פלורילגיום: 4QFlorilegium); <u>החיבורים העבריים ב'</u>, עמ' 289.

[1351] הכינוי 'שר משטמה' מופיע בין השאר בספר היובלים (למשל: י' 8; יא' 5; וכן בחיבורים פסוידו-יובלים מקומראן: 4Q225 2 i 9; 2 ii 13-14), והשם 'בליעיל' בא בין השאר בצוואת השבטים: ראובן ב' 2; לוי ג' 3; נפתלי ב' 6. לעיתים מופיע גם כ'שר החושך'.

[1352] ל 'צדיקים יצר טוב שופטין' (ברכות סא' II),: 'אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות' (סוטה ג' II); 'צדיקים יצר טוב שופטין.. רשעים יצר רע שופטין' (ברכות סא').

יג' 6 ובנימין ה' מסיקים את תוצאת ההרגשות לפי טוב המעשים, וצוואת בנימין ז' 2 מציין כמה מידות רעות כתוצאת עונש החרב. המשך לענייניים אלו ראו בפרק 'מוסר האוניברסאלי והקדום לברית עם ישראל; גבירתו על מחלוקות הלכתיות'.

לב.8. 3 דרגות היררכיה 'וְדִבַּרְתָּ בָּם': מעשרת הדיברות למצוות התורה ולמהותה של התושב"ע

אפשר לחלק לשלוש את רמת המצוות בתורה:

- העקרונות הגדולים שלעיתים הם גם טעמים למצוות שונות, ורובם יוצאים מעשרת הדיברות וממצוות בני נוח (שלהן כמה מסורות ומניינים, אך העיקר זה ביובלים, ולצערינו מ'ספר מלי נח' שרד מעט)
- מצוות התורה
- פרשנות והשלמה לשניים האמורים מעלה שתוצרה הוא הלכות מפורטות. אלו מרובים במגילות הכיתתיות עובר למפעלם של חז"ל: 'תורה שבכתב – כללות, ותורה שבעל פה – פרטות' (תנחומא נח')

מהדוגמאות בפרק המוסר הקודם שמפרטות את ענייני המוסר ומידות הנפש (בעיקר בצוואות השבטים ובן סירא), נלמד עיקרון גדול, והוא שלעיתים שבתורה, שבה מאות מצוות שונות בתחומים שונים, ניתן להתרכז בסוגיות שונות, ובכך להמעיט עיסוק בענייני מוסר ומידות הנפש (בכללן יראת שמיים).

לכן יש לנסות לחבר את הלימוד של הפרטים עם העקרונות הגדולים, ובכלל זה לדעת מהם הסייגים לכללים. למשל:

- מהדיבר הראשון: 'אָנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם' למדים שאין להתעסק בתורת המלאכים (אנגלולוגיה), אך זו מורחבת במגילות הסוד (ובספרות הסוד שאחריה; ראו פרק בעניין).
- איסור השקר: הדיבר התשיעי אוסר זאת במשפט, ויקרא כה' 14 אוסר זאת במסחר, תהילים קא' 7 מציין את המשמעות הרוחנית הקשה, ואילו צוואות השבטים מרחיבים על המשמעות: מדוע הבריות משקרים, דוגמאות של שקר לבן-חיובי כדי לא להכלים את הבריות על עוונותיהם, היזה השלכות יש לשקר.
- צוואת יהודה כ' 2: 'והרוח התיכונה היא רוח תבונת השכל אשר תט לכל אשר תחפץ', שבה הבחירה החופשית של האדם (מידת האמצע/שביל הזהב/ממוצעת היתה מוכרת בעולם העתיק (מהבודהה לאריסטו)[1353] ובחז"ל[1354] (ובהמשך כידוע הרמב"ם אימץ אותה

לב.9. תפילת 'שמע ישראל' מלמדת שיבוץ מצוות והלכות מעשרת הדיברות, ומהלכי בניית האמונה למעשה הצדקה:

קטע התורה הליטורי 'תפילת שמע ישראל, שבה פותחת המשנה בברכות, מציינת כמה פעמים הדגשת, דיבור, קשירה וכתיבה של מצוות מסוימות אשר אינן מפורטות בקטע תורה ('וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה.. וְדִבַּרְתָּ

[1353] מַגְּהִימָא פַּטִיפַּדָא ו"הדרך כפולת שמונה"/"המתומנת הנאצלת". אריסטו, אתיקה מהדורת ניקומאכוס, תירגם מיוונית - י"ג ליבס, ירושלים תשל"ג, פרקים- ד' ה'; ה' ח'.

[1354] כגון: תוספתא חגיגה ב' ה': 'יועוד מָשלו משל לְמה הדבר דומה? לאסתרטא [רחוב] העוברת בין שני דרכים, אחד של אור [אש], ואחד של שלג. הִטָה לכַן נכוָוה באור, הִטָה לכַן נכוָוה בשלג. מה עליו על האדם? להַלֵך באמצע, ובלבד שלא יהא נוטה לא לכַן ולא לכַן'; 'ירושלמי חגיגה ב' א', ע"ז ע"א: 'התורה הזו דומה לשני שבילים, אחד של אור ואחד של שלג. היטה בזה מת באור, היטה בזו מת בשלג. מה יעשה? יהַלֵך באמצע'.

בָּם.. וּקְשַׁרְתָּם.. וּכְתַבְתָּם.. וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם׳), והשאלה המתבקשת היא – לאיזה מצוות הכוונה? האם לכל מצוות התורה או חלקן, ואם לחלקן – לאיזה בדיוק?[1355]

היות וחז״ל טוענים ש-6 סדרי המשנה הם קובץ מתוך 700/600 משניות שאבדו (חגיגה יד׳), עדיין תמוה מדוע אין משנה שמפרשת ועוסקת בעשרת המצוות. ייתכן והתשובה לכך היא שלא ניתן לסכם את הפירושים על עשרת הדיברות, מכיוון שכל התורה הינה שלוחות וענפים מהגזעים של עשרת הדיברות ומצוות בני נח, ויתרה מכך, מהותה של התושב״ע או ההלכות, הן לפרשן את עקרונות אלו, תוך שלעיתים חוזרים למהות ועשרת הדיברות.

ב-4 פרשיות התפילין והמזוזות יש את פרשת ׳שמע ישראל׳, וחז״ל אומרים שהיו קוראים את עשרת הדיברות בבית המקדש לפני שמע ישראל.[1356] והנה, בחלק מ-31 התפילין שנמצאו במגילות קומראן, יש בהם גם את עשרת הדיברות.[1357] רוב הלכות התפילין והמזוזה של חז״ל תואמות לפרטי התפילין והמזוזות של עדת קומראן, ומן הסתם חז״ל קיבלו ושימרו את מסורת סופרים זו (ראו בפרק התפילה). אלא שאז נשאלת השאלה, הייתכן שבעניין כמות הפרשיות עדת קומראן הוסיפה? התשובה לכך כנראה היא שעשרת הדיברות הם חלק מפרשיית שמע ישראל, מה גם יש ביניהם רק רווח של רק פרק 1 (דברים ה׳ – ו׳), והמשמעות הראשונה של מצוות הדיבור והשינון ב׳שמע ישראל׳ היא תחילה לעשרת הדיברות, ובהרחבה היא היא המצוות בידיעת הקשרם לעקרונות אלו.

בפרק ח׳ של דברי גד החוזה, המכונה גם צוואת דויד המלך, מובא תיאורים מופלאים של הקב״ה (חז״ל אסרו זאת, אך רובם אומצו בספרות הקבלה הרבנית): ׳שמע ישראל אלהיכם ואלהי אחד יחיד ומיוחד ואין יחיד כיחודו נעלם מכל הוה הוה ויהיה הוא ממלא את מקומו ואין מקומו ממלא אותו רואה ואינה נראה מגיד ויודע עתידות, לא נמצא ראשיתו וסופו כי הוא אל בלי סוף ואין סוף, לסופו כל יכול אל אמת מלא כול העולמות כבודו׳ (פסוק קפב׳). השמיעה הזו מתחברת לדיבר הראשון: ׳אָנֹכִי יי אֱלֹהֶיךָ׳, שיש: ׳דַּע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעָבְדֵהוּ בְּלֵב שָׁלֵם וּבְנֶפֶשׁ חֲפֵצָה׳.

חוכמת שיבוץ המצוות וההלכות לתוך העקרונות, היא גם החטיבות הנושאיות של המצוות במגילת המקדש, שלאחר מכן נמסרו בשלבים שונים וחולקו לחומש (בעיקר בין ספר שמות ודברים; ראו על כך בפרק מגילת המקדש), ובספרות החוכמה והמוסר – היתרון של בן סירא על ספר משלי, שקיבץ פסוקים בנקודות שונות ממשלי, וריכזם והשלימם לתמונה מלאה בחטיבות נושאיות. ספרות החוכמה בקומראן היא מורכבת ומציגה חוכמה של גילוי סודות הנהגות העולם (׳רז נהיה׳) והנפשות הפועלות, ואינה רק הפרטנות בדרגה

[1355] שאלה דומה נשאלת גם לגבי דברים ל׳ 11: ׳כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם לֹא נִפְלֵאת הִוא מִמְּךָ וְלֹא רְחֹקָה הִוא׳, וכן לא׳ 19: ׳וְעַתָּה כִּתְבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמְּדָהּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׂימָהּ בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִּי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בִּבְנֵי יִשְׂרָאֵל׳ – וזו לפי עדת קומראן מכוונת רק לשירת משה (פרשת האזינו), שכן קלף ליטורגי זה נמצא יחד עם קלפי הליטורגיה האלו.

[1356] ׳אמר להם הממונה (לפני הקרבת קרבן התמיד של שחרית): ברכו ברכה אחת, והם ברכו. קראו עשרת הדברים וכו״ (תמיד פ״ה ה״א); ׳מפני מה קורין שתי פרשיות הללו בכל יום... רבי לוי אמר מפני שעשרת הדברות כלולין בהן׳ (ירושלמי ברכות ט׳). לאחר מכן ביטלום: ׳אמר רב יהודה אמר שמואל: אף בגבולין בקשו לקרות כן, אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינים... רבה בר בר חנה סבר למקבעינהו בסורא, אמר ליה רב חסדא: כבר בטלום מפני תרעומת המינים. אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא, אמר ליה רב אשי: כבר בטלום מפני תרעומת המינים׳ (ברכות יב׳); ׳בדין הוה שיהו קוראים עשרת הדיברות בכל יום. ומפני מה אין קוראים אותן? מפני טענת המינים, שלא יהו אומרים: אלו לבדם ניתנו לו למשה בסיני׳ (ירושלמי ברכות א׳ ג׳ ג׳).

[1357] 12 מבין 30 קלפי התפילין מקומראן (ואחד מימי בר כוכבא) אינם כוללים בוודאות את עשרת הדיברות (ועוד 8 בספק. 8 כן כוללים בודאות), דבר שמלמד על צמצום זה כבר בתוך עדת קומראן. ראו: נחמן, תוכן פרשיות התפילין מקומראן, עמ׳ 41-42.

הנמוכה של ההירככיה, אלא היא מעין מימד נסתר נוסף לחוכמה האנושית, שהרי רב הנסתר על הגלוי בצידי השפעות השכר ועונש, ניסיונות, ויצרי האדם (שמורחבים בפרק המוסר הקודם).

המשך צוואת דויד בדברי גד החוזה ח' קפח' מקבילה זאת לתהליך הטבעי של חיי העץ: 'כי המעשה הוא שורש, ושמיעה היא הזרע, והעץ הוא אמונה, והפרי הוא צדקה'.[1358] כך נפש האדם בבנויה: תחילה 'נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע' (שמות כד' 7), אך העשייה הראשונית שהוכתבה נובעת מפקודה והרגל, וכדי להימנע מ: 'וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׂפָתָיו כִּבְּדוּנִי וְלִבּוֹ רִחַק מִמֶּנִּי, וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי מִצְוַת אֲנָשִׁים מְלֻמָּדָה'' (ספר ישעיה כט' 13), יש ללמוד, שזה השמיעה, ופיתוחה מביא את תובנות האדם לאישיותו – היא האמונה בקומתו כעץ. אמנם יש יצר הרע שאומר למרוד וכך היינו רוב תקופת האמצע.

אך כאן התורה אינה נגמרת, שכן הדרישה הסופית היא כפסוקים מרכזיים אלו: 'הִגִּיד לְךָ אָדָם מַה טּוֹב וּמָה יי דּוֹרֵשׁ מִמְּךָ כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֶסֶד וְהַצְנֵעַ לֶכֶת עִם אֱלֹהֶיךָ' (מיכה ו' 8); 'הַשְׂכֵּל וְיָדֹעַ אוֹתִי כִּי אֲנִי יי עֹשֶׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וּצְדָקָה בָּאָרֶץ כִּי בְּאֵלֶּה חָפַצְתִּי נְאֻם ה'' (ירמיה ט' 23); 'אָבִיךָ הֲלוֹא אָכַל וְשָׁתָה וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וּצְדָקָה אָז טוֹב לוֹ' (כב' 15). לדיאבון, שיטות הלימוד בזרם החרדי לעיתים הקדישו את הלימוד על חשבון התוצר הסופי של עשיית צדקה וחסד.

לב.10. המחשה של הבדל בין התורה הכיתתית של עדת קומראן לבין תורת החסד השיתופי שבעיקר בתורה, בצוואות השבטים ובן סירא:

צוואות השבטים ובן סירא לא מזכירים או מרמזים על הקפדה של טהרה מזון שהמפרידה בין קבוצות-כתות, כפי שזהו מאפיין מובהק של עדת קומראן (ובחז"ל: 'חברים'/'נאמנים'/'חכמים').[1359] אך אם כדרך האמור בתחילת פרק זה, נשייך את הלכות אלו ל-10 הדיברות, כנראה העיקרון שממנו יוצא הלכות: 'לֹא תַחְמֹד/תִּתְאַוֶּה', וכך יש התאמה מופלאה לדברי בן סירא על עדינות באכילה, לצד דברי חז"ל כל אכילת תלמידי חכמים (למשל: היתר השתתפות רק בסעודות מצווה) וחסידתו של פנחס בן יאיר ש'מימיו לא בצע על פרוסה שאינה שלו' (חולין ז' II).

זהו למעשה נתינת 'טעם' (סיבה) למצווה.[1360] עניין זה מעלה שאלה מתבקשת – האם כאשר יודעים טעם למצווה, האם יש לנסות לקיימה באופן דומה, כאשר אורחות החיים השתנו? בענייננו זה, טהרת המזון (כמו רוב דיני הטהרה) אינן נשמרות בימינו, ואז כמובן יש עדיין לשמור על הטעמים המוסריים של 'לֹא תַחְמֹד/תִּתְאַוֶּה' לאכילה בלתי עדינה ומכובדת ביחס לבריות. אלא שהשאלה מתייחסת לטהרת תרומה ומעשרות – האם יש לעשר מהכנסות כספיות בימינו, כאשר רובינו לא חקלאים בעלי תבואה חקלאית? לעדת קומראן יש דין של הפרשת כספים לחלשים בחברה (ברית דמשק יד' 12-17), ואפשר להשוות דין זה לביטוח לאומי המשולם בימינו למדינה – ואם כך, הרי שניתן להסתפק בכך במקום מעשר כספים!!

[1358] כבר התורה מקבילה: 'כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה' (דברים כ' 19), והקבלות רבות יש בעניין. דוגמה להבחנה בין שלבי הצמח: 'הַזֹּרְעִים בְּדִמְעָה בְּרִנָּה יִקְצֹרוּ' (תהילים קכו' 5). השוו גם לקונפוציוס: 'אני שומע - אני שוכח; אני רואה - אני זוכר; אני עושה - אני מבין'.

[1359] ח' רבין, 'היחד, החבורה והאיסיים', י' ליוור (עורך), עיונים במגילות מדבר יהודה: הרצאות ביום העיון השלישי (תשי"ז) לזכרו של א"ל סוקניק, ירושלים תשי"ז, עמ' 104-122, הקביל את הפרושים לעדת קומראן בהקפדה הדומה של 'חברים' הידועים מספרות חז"ל.

[1360] השוו לטעמים אלו שנעם ורד, מקומראן למהפכה התנאית, עמ'34, אספה לעניין טומאה: חטא, אסתטיקה, פחד מן הדמוני, קדושת המקדש, הנבדלות של ישראל, בריאות, העצמה של המעמד הכוהני. יש לציין שמגילת המקדש מח' 14 מציינת טעם למיקום בתי הקברות: 'בין ארבע ערים תתנו מקום לקבור בהמה', ואכן בעמי קדם היה פולחן למתים.

לב.11. לשון הרע

נקודה מפרשת השבוע 'בְּהַעֲלֹתְךָ' בהקשר למגילות קומראן: מרים דיברה לשון הרע במשה רבינו, אך אין מצווה מפורשת לאיסור לשון הרע, והקרובה אליה היא: 'לֹא תֵלֵךְ רָכִיל בְּעַמֶּיךָ' (ויקרא יט' 16), שבפרשנות מצומצמת מתייחסת לריגול מסכן.

הראשון שפירט את הלכות לשון היה בן סירא (ששני קטעו ספרו נמצאו במגילות קומראן, וכן נמצא במצדה ובגניזה הקהירית). חז"ל המשיכו בדרכו (בהרגלם בלי להזכיר את מקורו), ומענין שבאופן דומה גם ספר ההלכה 'שולחן ערוך' לא ציין הלכת לשון הרע, ולכן ה'חפץ חיים' כתב את ספר הלכות לשון הרע. להלן דבריו המכוננים והמאלפים של בן סירא (יט' 6-17; כג' 1, 19; כח' 15-31) בעניין:

'שומר פיו ולשונו, גם עם קשה לב יתרועע, ועוצר במלים שומר מצרות נפשו. שמועה שמעת אל תפיץ חוצה, ולא ייתן איש בך דופי. גם לאוהב וגם לשונא אל תגלה, אם לא תמעל ביושר לבך. כי אוזן קשבת תשמור הקול, והשנאה לא תאחר. שמעת דיבה - קוברה בבטנך, ואל תירא כי לא תבקע. הולך רכיל תציקהו בטנו, כעול פורץ רחם אמו. שמועה בלב סכל, כחץ תקוע בירך. דבר אל רעך אולי לא שגה, ואם שגה לבל ישנה. הזהר עמיתך לבל ירגל, ואם ריגל לבל יוסיף. העד באחיך לבל יאמין לכל דבר, כי טופלי שקר עצְמו מסַפר. גם יש בוטא לתומו ועוולה אין בלבבו, כי מי לא חטא בשפתיו. לכן היזהר בטרם תגער, אז תתום ותשמור מצוות ה'... מי ייתן ואשים מנעול לפי וחותם על שפתי, לבל אכשל בלשוני ואבדתי... כי מלמד לשונו לחרף, לא ישיג אורחות חיים לנצח... ארור נרגן ואיש תהפוכות, כי כילו אחים ורעים. בשוט לשון רבים אבדו, ומעם לעם התגלגלו (לשון שלישית רבים הניעה ותפיצם מגוי אל גוי). פי הפכפך יהרוס מבצר, ובית נגידים יעקור. יגרש אישה מבית בעלה, ומפרי ידיה נגזלה. כל דכיו לא ינוחו, ושלווה אין במשכנותם. שוט נוגש מעלה פצעים, ושוט לשון יגרוס עצמות. חללים רבים הפילה החרב, ורבים מהם לשון רמייה. אשרי הגבר נמלט מידה, ולא נפקד משבט פשעה. לא שם שכמו בעולה, ולא נתמך בחבלי עוולתה. כי עולה עול ברזל, ונחושתה תכביד. תחלואיה תחלואי מוות, ורעים משחת ואבדון. ירא ה' לא ייכשל בה, ומיקודה לא יוקד. נכונה היא לשוכחי אל, ובאש לא תכבה ייכוו. כנמר וליש תשולח במו, עד כי תמו בדלת ובריח. הן כרמך בסירים תגדור, גדור פיך בדלת ובריח. כסף וזהב בצרור תצרור, מדוע את פיך לא תצור. הישמר בני מכשול בלשונך, כי יארוב האורב פן תפול בידו'.

לג. קידום המחקר והצעות להנגשת המגילות לציבור

לג.1. סקירת המצב הספרות המסכמת על מגילות קומראן (והשוואה לספר זה)

תחום מגילות קומראן מאופיין בריבוי מאמרים – אלו לא יסוקרו בספר זה, אלא רק מקצת הספרים המשמעותיים להבנת מגילות קומראן. הסקירה מובאת לפי סדר חשיבות:

פרופ' ורד נעם פתחה בעמ' 9 לספרה 'מקומראן למהפכה התנאית': 'עתה, לאחר פרסומה המלא של ספרות קומראן, ולאור המחקר הענף והפורה של המקורות השונים לגופם, נראה שהגיעה העת להתחיל להתחקות מחדש אחר המכלול ההלכתי כולו, לזרמיו, לגלגוליו ולהתפתחותו, ממקור צמיחתו במקרא ובמסורת הקדומה, דרך הילוכו בגן השבילים המתפצלים של ימי הבית השני ועד המערכת המגובשת, המסועפת

והמשוכללת המעוצבת בספרות התנאית', ובסוף הספר סיכמה (עמ' 355): 'לכאורה מתבקשת כאן המסקנה הפשוטה, שההלכה התנאים מייצגת שלב התפתחות מאוחר מזה של ההלכה הקומראנית, ושההלכה של קומראן משקפת את המצע שעל גביו התחוללה המהפכה התנאית'. הניתוחים והמסקנות בספר זה ברמה גבוהה ביותר ויצוטטו בספר זה. עם זאת, ספרה התמקד בטומאת מת, ויש לאסוף את תחומי ההלכה למכלול המסורות והאירועים ההיסטוריים. בשנת 2017 הוציאה ורד נעם ספר נוסף עם אילן טל: 'בין יוספוס לחז"ל' שבו יש ניתוחים חשובים של המגילות בבית שני, במיוחד המאמר על 'הקרע עם הפרושים' (עמ' 285-255), אך עדיין הספר הוא אוסף של מאמרים נקודתיים, ולא תזה הוליסטית ומקיפה למגילות.

מאיר בר-אילן כתב ב-2015 ספר מבוא ופירוש ל'דברי גד החוזה' שנמצא בקוצ'ין לפי כ-200 שנה. לדעתי ספר דברי גד החוזה הוא אכן ספר אותנטי, ועליו ניתוחי בפרק 'ספרים קרובים לעדת קומראן שכנראה לא שרדו'. פירושו של בר-אילן מצוין, אך הוא לא נתן מספיק משקל והשוואות למגילות קומראן, וכן הוא שבוי בטעויות המחקריות על המגילות. ספר דברי גד החוזה וספרו של בר-אילן לא התקבלו במחקר, וחבל. אלא שדחייה מחקרית זו דומה לאי-הבנת או נתינת המשקל הראוי למגילות קומראן, בין במודע ובין בהסתכלות החילונית/מחקרית/ביקורתית ששבוייה באיחור כתבי קודש בהכללתם עם כתבים שאכן מאוחרים.

חנן אשל ז"ל הציע פירוש רמזים והשפעות של מאורעות היסטוריים בספרו 'מגילות קומראן והמדינה החשמונאית' מ-2010 (אודה לאתר 'כותר'/מט"ח להעלותו למרשתת, ועדיף ומבוקש בגישה חופשית ללא תשלום/מנוי). אשל סקר כרונולוגית את המנהיגים, הקבוצות והמחלוקות הפוליטיות והיסטוריות של עדת קומראן עם סובביה. עם זאת, אציע מסקנות סותרות לרוב הצעותיו, שנובעות בעיקר מזיהויים ותאריכים מוקדמים וחדשים.

רחל אליאור הציעה בספרה 'תהום ונשייה' מ-2009 שעדת קומראן היא הצדוקים, ושלא היו איסיים. היחס בין הצדוקים לעדת קומראן חידתי וניתן להתפרש לשני הצדדים, ואף איל רגב שהוציא ספר: 'הצדוקים והלכתם', לא הצליח להכריע בעניין, בעיקר נוכח הידע המועט על הצדוקים, שמגיע באופן מוטה מיריביהם, כך אין בידינו דבר אותנטי מכתביהם.[1361] הצעתה לא התקבלה במחקר (אם כי גילתה עניין ציבורי גדול יחסית), למרות שגם לא ניתן להכחישה,[1362] והתקבעה זהותם של הצדוקים עם קבוצת 'מנשה' המגונה בכתבי עדת קומראן הכיתתיים,[1363] ומאידך מוסכם שעדת קומראן היא חלק מההלכה הצדוקית. בזיהוי הצדוקים אציע אבחנה בין הצדוקים-הראשונים שבימי החשמונאים לבין הצדוקים-האחרונים שבימי הנצרות, ובכך אמשיך בהצעתה של אליאור רק בנוגע לצדוקים-הראשונים, תוך תיקון שהיו קרובים עד מאוחדים רק בשיא תקופת החשמונאים. בסוף בית שני הצעתי הפוכה מאליאור: לא רק שהיו איסיים (שהם אחד המחנות העיקריים שיצאו מעדת קומראן), אלא שאיסיים אלו הם גם החסידים שנטמעו בתנאים ובחז"ל (זאת בלי לגרוע שמסורות ומחנות נוספים של עדת קומראן שנטמעו בנצרות, פיתחו ספרות קרובה

[1361] ראו גם: א' באומגרטן, 'מי היו הצדוקים', א' אופנהיימר, י' גפני וד' שוורץ (עורכים), היהודים בעולם ההלניסטי והרומי: מחקרים לזכרו של מנחם שטרן, ירושלים תשנ"ו, עמ' 393-412.

[1362] עיקר הקרבה או היריבות בין עדת קומראן לצדוקים תלויה בתיארוך: כאשר עדת קומראן ישבה מחוץ לירושלים היא ביקרה והטיפה נגד מספר קבוצות חוטאות שבהנהגת ירושלים, או התומכות בהנהגה. הצעתי שבתקופה זו טרם נוסדו ירושלים, והדברים מכוונים למתיוונים לפניהם. רוב החוקרים סבורים שעדת קומראן כתבה זאת בתקופת החשמונאים והצדוקים, ולכן מתחייב שיש יריבות ביניהם. אליאור לא התייחסה בהרחבה לתיארוך ולזיהוי הקבוצות.

[1363] מנשה נזכרת בפשרי תהילים ב' (על פרק לז' 15-14) ונחום ג' 3 - ד' 6.

כתרגומים ארמיים והשאירו מגילות בגניזת קהיר). כמו״כ, אליאור מציגה מחלוקת ישירה בין לוחות השנה, אף על פי שאין חפיפה בין הקבוצות והזמנים, ועוד שכבר בספרי המקבים הלוח ירחי שולט ללא רמז וזכר ללוח שמשי/364 יום. מחלוקת זו התקבעה כשורש ושיא המחלוקת, אשר תנותח בפרק על חידת לוח השנה. בעיה אחרת בספרה, שהוא חוזר ומשכתב כמה נושאים עיקריים (שגם תיארוכם המשותף אינו נכון) כמו לוחות השנה, חֲנוֹךְ והיובלים והגמוניית החכמים. מאידך, כמעט אינו מביא ומנתח את הכתבים הכיתתיים (קבוצות מגילות 3-5).

שתי סדרות חשובות יצאו בחקר המגילות: כתב עת 'מגילות' של אוני' חיפה (עד היום יצאו 13 כרכים), ו'מבואות ומחקרים' א' וב' למגילות קומראן בעריכת מנחם קיסטר. ספר זה הוא פיתוח ותיקון מסקנות על ספר זה (כמובן בשוני וסגנון הספר); כתב העת 'מגילות' הוא אוסף מאמרים שונים וחשובים, אך אין לו מגמת מחקר מסוימת. סדרת 'מבואות ומחקרים' כוללת גם סדרה קודמת על המקרא, וסדרה אחרונה (2018) ספרות חז״ל הארץ-ישראלית (שלצידה חלקים בספר זה), ואלו מבקשות לכסות את תחומי האיפיון העיקריים של נושאים אלו. עם זאת, אציין דוגמה שממחישה את הקושי והצורך של ספר מסכם שכזה, שבגללה אף ציינתי בכותרת המשנית של ספר זה 'סיכומים ומסקנות (ללא מבואות)': בעמ' 477 לכרך ב' של 'מבואות ומחקרים' לספרות חז״ל הארץ-ישראלית מצוין במאמרם של דוד לוין ועוזיאל פוקס 'ההלכה בספרות חז״ל' כך: 'ובייחוד מגילות מדבר יהודה – מאירים את ההלכה של חז״ל אך עם זאת היחס בין המצוי בהם לבין המצוי בספרות חז״ל אינו פשוט כלל ועיקר. הספרות היהודית של בית שני מתעדת תקופה מוקדמת יותר, ובדרך כלל קבוצות חברתיות שאינן ה'פרושים', המטרימים בצורה זו או אחרת את ה'חכמים' של ספרות חז״ל. מימלא, מידת ההתאמה הצפויה בין ה'הלכה' המשוקעת בה לבין המצוי בספרות חז״ל אינה ברורה; ואמנם הממצאים אינם חד-משמעיים. יש מקורות מן הבית השני התואמים את המצוי בספרות חז״ל – הן בפרטים או בכללים בהלכה, הן בצורות לשון, הן בקטגוריות הלכתיות, הן בכיווני פרשנות. לעומת זאת יש ממצאים סותרים או שונים שינוי ניכר מן המצוי בספרות חז״ל. בהתאם לכך הבליטו חוקרים שונים את מידת ההתאמה או השוני בין ספרות הבית השני לבין ההלכה שבספרות חז״ל. יש חוקרים שהתפעלו מן ההתאמה או מן המצע המשותף לשתי המערכות ההלכתיות, ואילו אחרים הבליטו דווקא את ההבדל, החידוש או המהפכה'. אמנם דברים אלו נכונים, אך בדיוק בגלל מורכבות זו המשך מלאכת הבירור והסיכום של חוקרים כל-כך נדרשת וחשובה. יתרה מכך, היה מצופה שבסדרה יהיו לפחות חלק מדעות החוקרים בעניין, אך אינם במאמר זה, ואף חסרות בכל הסדרה, ואין שום מאמר שמוקדש לסוגיה חשובה זו. הדעות שמאמר זה בחר להביא (בהערה 13)[1364] הם שני חוקרים, אך גם במאמרים המופנים אלו אין סקירה וסיכום מסודר בעניין. סדרת 'מבואות ומחקרים' על המקרא רואה, ככל המחקר, את קדימות ומקור מסורות עמי-קדם אל התנ״ך. כנגדה מובא הפרק על עמי-קדם שעוסק בהוכחת הקדימות של ספרות הקדמונים (קבוצת מגילות 1), כך שספרות המגילות (שקדומות, אף שהגיעו לקומראן רק באמצע הבית השני) הן המקור לספרות עמי קדם ולתנ״ך (אם כי במישור האמוני התנ״ך הינו כתיבת

[1364] להלן הדוגמאות מהערה 13: 'הרושם המרשים ביותר העולה מהם הוא הקרבה הגדולה לעולם ההלכה של חז״ל – קרבה בלשון, במינוח בפרטי הלכות ובכל עולם מושגיהם; שם, עמ' 51, הערה 192: 'מתברר שתופעות היסטוריות ומושגים הלכתיים קדומים בהרבה ממה שהיה נראה למחקר הביקורתי'. לעומת זאת כנה ורמן ואהרן שמש הדגישו כי 'ההבדל בין ההלכה הקומראנית והצדוקית ובין ההלכה התנאית הוא רב [...] גישות שונות אלו יצרו מערכות הלכה שונות ונבדלות זו מזו באופן מהותי', ראו כ' ורמן וא' שמש, 'ההלכה במגילות מדבר יהודה', מ' קיסטר (עורך), מגילות קומראן – מבואות ומחקרים, ב, ירושלים תשס״ט, עמ' 433. אלה ואלה מתבססים על אותם ממצאים, ומתמודדים עם אותם קשיים מתודולוגיים, אך מדגישים היבטים שונים של היחסים שבין שרידי ההלכות הקומראניות עם אלה החז״ליות.

נבואה והתגלות שעולה על שיוך לזמן כתיבתה). עניין מרתק זה דומה באופיו למחלוקות גדולות של היחס לתורה לעומת המחקר העדכני, כמו סוגיית תורה ומדע, לאחר שבספרות חז"ל נמצאים קשיים ואף סתירות למדע האמפירי (כמובן שחלק מהמדע טוען גם לסתירות מול התנ"ך, אך אלו טענות של מדע תיאורטי-השערתי ולא אמפירי; בדומה כך גם לחז"ל יש טעויות מדעיות רפואיות והיסטוריות – ראו בפרק בעניין).

המגילה החשובה ביותר להבנת ההלכה ותחילתה של עדת קומראן היא מגילת ברית דמשק. לדיאבון, מגילה זו טרם זכתה לספר מדעי הכולל מבוא ופירוש (ראו רשימת הספרים המדעיים למגילות בפרק 'הפנייה להכרת מגילות קומראן' לעיל) שיעזור לכולם להתמודד את רזיה של מגילת יסוד נפלאה זו, ותשפוך אור על תחומים רבים במחקר של בית שני. אאחל שטובי החוקרים, שמקצתם מוזכרים לעיל, יואילו ויזכו להוציא ספר זה. ליאורה גולדמן הוציאה ספר ב-2019 שסוקר 4 נאומים לא הלכתיים בברית דמשק: 'המחזיקים במצוות אל; עדת קומראן ופירושיה למקרא בראי הפשרים במגילת ברית דמשק'. גולדמן התפעלה בעמ' 325 משזירת המקראות והרמזים המקראיים של עדת קומראן בברית דמשק, אלא שלא השכילה כי כך הם כתבי נבואה (והדברים דומים לשאר כתבי הנבואה – כפי שניתן להיווכח בהשוואות שהביאו בסדרת הפירושים 'דעת מקרא' בין כל ספר לספרי תנ"ך אחרים).

למרות שספר זה ובפרט פרק זה אינו מביא סקירת ספרים בשפות זרות, נציין שני ספרים חשובים לעניין:

הכרך השלישי של בית הספר הצרפתי למקרא וארכיאולוגיה של האבות הדומיניקנים בירושלים (פרי עטם של ז'אן בטיסט הומברט וצוותו). כרך ארכיאולוגי זה טוען שההתיישבות של עדת היחד ביישוב קומראן היתה מאוחר – רק בסוף התקופה החשמונאית. אם טענה זו נכונה, הרי שיש לכך משמעות גדולות על התיאוריות המקובלות ואף על המוצעות הספר זה. להלן כמה מהמשמעויות העולות מכך:

- עדת קומראן ברחה מהפרושים או מהרומאים, ועד אז היא ישבה בירושלים עם הצדוקים החשמונאים.
- כת טובלי שחרית ואנשי יריחו כבר קרובים לתיאורים אלו.
- מחזק טענתי שהמחלוקת העיקרית של מורה הצדק עם אפרים ודורשי החלקות אינה עם הפרושים, כי הצדוקים אינם מנשה (שהרי הם הצדוקים או שעדת קומראן ישבה עם הצדוקים בירושלים עד שעזבה). מחלוקת זו קדומה יותר.

יהודה לורנס שיפמן ביקש בספרו מ-1995: 'Reclaiming the Dead Sea Scrolls: The History of Judaism, the Background of Christianity, the Lost Library of Qumran' התחיל במגמה דומה לספר זה, ואכן היום המחקר מקבל ועומד על סוגיות אלו, אך עדיין מסקנות ספר מבקשות להרחיק לכת ולשבור מוסכמות וקבעונות אדישים עד שגויים. ספרות רבה ורחבה יש באנגלית, אך בספר זה ההפניות והמחקר מתמקד בשפה העברית.

מגן ברושי כתב ב-2010 ספר הכרות ומבוא רוחבי מצוין: 'המגילות הגנוזות, קומראן והאיסיים'. חסרונותיו שהוא בעצמו (כרוב החוקרים) מערבב בין העובדים לדעותיו/המקובל במחקר, וכן ספרו יקר ואינו נגיש

במרשתת, ומאידך הוא תמה על בורות הציבור בעניין.[1365] ברושי גם לא התייחס לרוב המגילות שבכרכים ב׳ וג׳ של קימרון, וספר זה מבקש להוכיח מסקנות אחרות מרוב מסקנותיו (שמקובלות במחקר).

ברכיה ליפשיץ אסף בספרו: ׳ההלכה, על דעת המקום או על דעת הקהל׳ מהתשע״ט, סקירות מעמיקות בין הלכת חז״ל לצדוקים ועדת קומראן. נוכח הוצאתו לאחרונה (2018), הספר משמש כמבוא ומקור לסקירת ספרות מחקר (חבל שאין לספר ׳מפתח מקורות/עניינים׳ בסופו, ובעיקר גישה מקוונת שכוללת חיפוש פנימי) למסקנות שמובאות כאן בספר לגבי חז״ל (חלקים/שערים ____׳). זהו ספר מעולה, אך הפוך מגישת ומטרת ספר זה, שכן כמעט אין בו טענות ומסקנות, ואף בנוי מנקודות שקשה לחברן למהלכים היסטוריים בעלי הקשרים רציפים לוגיים או נושקים, ובעיקר חסר סיכומים רחבים. אין גם שילוב של הצגת התקופות ההיסטוריות השונות והתמורות בגין המהפכות הפוליטיות והדתיות.

אבנר גליקליך כתב את ספרו: ׳הדרך לקומראן; הכוהנים ופולחן הקורבנות מן המקרא עד המגילות הגנוזות׳ בהתמקדותו על רקע ההתייונות ביהודה, ואכן ראוי להדגיש רקע מהותי זה לפרישת עדת קומראן, כמו גם הבנת המציאות באותה תקופה. אלא שגליקליך תומך בהתייונות וכך בנויות כל מסקנותיו, שחלקן אבסורדיות היסטורית (כמו שהחשמונאים היו גם מתיוונים). גליקליך לא השכיל לעמוד על 2 הנקודות החשובות שהן תוצאת מלחמת עדת קומראן במתיוונים: הצטרפות החשמונאים למלחמה זו, וניצחון מסחרר שהכריע וחיסל את ההתיוונות בישראל (והעובדה שהורדוס החזיר מגמות התייונות אינה רלוונטית לתקופה זו).

לג.2. בעיית הנגשת ספרות המחקר לציבור הרחב:

רוב פרסומי הספרים הם בהוצאת אתר ׳כותר׳ של מט״ח, אך אתר זה דורש עבור עיון דיגיטלי תשלום/מנוי – דבר מגביל את רוב הציבור הרחב להעמיק בחקר המגילות. כאן המקום להודות ל׳ספריית דוד וימימה יסלזון׳ דרך ׳יד יצחק בן צבי׳ והוצאת ׳ביאליק׳ שהפיקו את סדרת הספרים ׳בין מקרא למשנה׳ ומעלים ל׳כותר׳ את רוב ספרי המחקר בתחום. לפיכך, מבוקש מ׳כותר׳ של מט״ח שיואילו להנגיש לציבור את הספרים המדעיים של מגילות קומראן באופן חופשי במרשתת, ללא צורך במנוי ותשלום. בקשה זו מופנת גם לרשויות המדינה (ובפרט למט״ח ומשרד החינוך) ולאקדמיה (ולמכון אוריון), להקמת אתר במרשתת שינגיש לציבור באופן חופשי וחינמי את מלל המגילות בהדרה ידידותית לקריאה וחיפוש, וכן את ספרי המחקר החשובים והשונים בתחום.[1366] ככל שהנגשת הספרות תיפתח לקהל הרחב, כך גם תורחב המודעות הציבורית, המחקר והתורות הישנות-חדשות, והציבור יואיל להתעמק ולעסוק בחידות והפרשנויות בתחום.

[1365] דבריו של מגן ברושי (כתבה ב-YNET מה-6.2.11, ׳ההשראה של ישו מהמגילות הגנוזות׳), שהיה אוצר במוזיאון ישראל במשך 30 שנה הם אבסורד (שכן היה עליו להנגישם לציבור): ׳הציבור לא יודע שום דבר על מגילות קומראן״, מבהיר ברושי. ״מצד אחד, זה בגלל שלבורות אין שיעור, אבל חלק מזה זו אשמת אנשי המדע שלא הגישו את זה לציבור. בין הספר של ידין לספר שלי חלפו 50 שנה, וכמעט לא הופיע שום דבר שהציבור יכול היה ללמוד ממנו. מדובר במגילות בעלות חשיבות עצומה, כך שאפשר לראות בספר הזה בעיקר שירות לציבור׳.

[1366] דבריו של מגן ברושי (כתבה ב-YNET מה-6.2.11, ׳ההשראה של ישו מהמגילות הגנוזות׳), שהיה אוצר במוזיאון ישראל במשך 30 שנה הם אבסורד (שכן היה עליו להנגישם לציבור): ׳הציבור לא יודע שום דבר על מגילות קומראן. מצד אחד, זה בגלל שלבורות אין שיעור, אבל חלק מזה זו אשמת אנשי המדע שלא הגישו את זה לציבור. בין הספר של ידין לספר שלי חלפו 50 שנה, וכמעט לא הופיע שום דבר שהציבור יכול היה ללמוד ממנו. מדובר במגילות בעלות חשיבות עצומה, כך שאפשר לראות בספר הזה בעיקר שירות לציבור׳.

זו חשיבות תורנית ולאומית ראשונה במעלה, כאומר הקב"ה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה, אני מבקש ליתנה לישראל, בואו וקראו המגילות (פרפרזה לשבת י' II).

דוגמה לחוסר משווע של נגישות לספר מחקרי ראשון מעלה – הוא לספרו המונומנטלי של יגאל ידין על מגילת המקדש (פירוש מעולה ויסודי על אחת המגילות החשובות ביותר) משנת 1977 (בין הספרים הראשונים) עדיין אינו מונגש במרשתת (אפילו לא לבעלי מנוי ל'כותר'/ספריות). דוגמה נוספת הוא ספרו של מאיר בר-אילן (הוצאה עצמית) על 'דברי גד החוזה', שאפילו מלל הספר חסר במרשתת (ומונגש בחלקו כאן).

עם זאת, רוב המחקרים (בעיקר המאמרים) מפוזרים במרשתת, ולרשות הקורא דף עם קישורים והנחיות להמשך חיפושים. נגישות קלה ומהירה יותר יש לסטודנטים שדרך המוסד האקדמאי יש להם דרכי גישה ומנויים לספריות ומאגרים שבהם ניתן לקרוא דיגיטלית את רוב המאמרים, וכן לספריות הפיזיות בהם מצויים רוב הספרים המודפסים.

מאמרים רבים נמצאים באתר www.jstor.org שמנגיש חלק מהמאמרים לקריאה חופשית באתר (ללא הורדה והעתקה). יותר ויותר חוקרים מעלים את מחקריהם באתרים שונים, וראוי לציין לשבח את האתר: www.academia.edu המאפשר הורדת המאמרים.

לג.3. בעיית הקטיעות של המגילות והצורך בהדרה:

עניין נוסף הוא העיכוב בפרויקט פרסום חלק מהמגילות שנדחה עד לתחילת שנות ה-2000, שרק אז פורסמו בעיקר רוב קטעי המגילות המצויות בכרכים ב'-ג' של קימרון, ולכן המחקר עד אז טרם יכל לחקור ולהתייחס למגילות אלו כראוי, קל וחומר שלא למחקר מאקרו מסכם. בקטעי מגילות אלו (כרכים ב'-ג' של קימרון) יש חיבורים מגוונים ומרתקים הדורשים העמקה וניתוח טקסטואלי והשוואתי, אך לדיאבון יש קושי רב להסיק מהן מסקנות, שכן רובם שרדו (כנראה רוב הנזק מהקריעות של הבדוהים שחפצו להתעשר ממכירת קטעים קטנים, ופחות מנזקי הזמן והטבע) בקטעי שורות ואף מילים, ומלאכת ההדרה חשובה כדי להשלים ולהבין משמעות הקטעים, ואנו רחוקים מהכרת התוכן והמהות של רוב מגילות אלו.

התובנה העיקרים שאנו למדים ממאות מגילות קטועות אלו שכאמור רובן מקימרון, החיבורים העבריים ב', ובעיקר בכרך ג'), שאנו לא יודעים וחשופים לרוב התורה של עדת קומראן! לכן, כל המחקר והמסקנות בערבון מוגבל, שכן ייתכן וקיימות פרשנויות והשלכות שונות על המגילות והקטעים שכן נהירים לפנינו.

יש לציין שהחוקרים הראשונים בתחום המגילות היו בעיקר נוצרים,[1367] נוכח המצב המדיני של מיקום קומראן בין ישראל וירדן בין מלחמת העצמאות לששת הימים, והיום המחקר פורח בישראל.

לד. סיכום: מגילות ושברי מגילות – מסקנות ושברי מסקנות[1368]

[1367] חלקם נוצרים אדוקים או כמרים, חלקם הביעו אמירות אנטישמיות (כגון: ג'ון סטרונגל) או שכרות (כז'וזף מיליק).
[1368] על לשון 'לוחות ושברי לוחות' (בבא בתרא ידי). השוו לסיכומה היפיפה של רחל אליאור (לאחר ה-****).

לד.1. סיכום הספר:

לאחר כאלפיים שנות הסתר תורני מספרות קודש אותנטית בתר-מקראית, שבות מגילות קומראן הגנוזות ומאירות בגוונים וחידות בתעצומות שמעמידות אותנו בפליאה וקושי להרכיבן חזרה לפאזל המקורי, נוכח רסיסי מסורותיהם המפוצלים ואורחות החיים שעברו תהליכים וגלגולים. מול מאות ספרים חיצוניים והלניסטים מחד, מדרשי הלכה אגדה מאידך, מיתולוגיות עמי קדם מאחור, וזרמים מונוטאיסטים ודואליסטיים עד היום, ייחודיות הן מגילות קומראן בהיותן ההמשך האמיתי האחרון (שאינו חיקוי או ניסיון שחזור) של התנ"ך - ללא סתירות פנימיות, וללא סתירות היסטוריות ומדעיות.

נמנה את עיקרי התובנות מספר זה:

- מגוון הספרות שבמגילות קומראן כולל עדויות ותיאורי הקדמונים בדורות הראשונים לבריאה, בעיקר מסורותיו של חנוך בן ירד שהופצו בעמי-קדם (כגון תיאורי הבריאה והמלאכים שחטאו עם בנות האדם), ולאחר מכן מוזכרים גם בתורה - ולכן נדמה בטעות, שהתורה היא זו שהעתיקה מעמי-קדם;
- השלמות ונוסחים מרתקים ומדויקים מנוסח המסורה לתנ"ך – והמהווים מקור לזרמים שהתפתחו ואימצו אותם (נצרות את תרגום השבעים; השומרונים את השומרוני; חז"ל את הארמי שבהודאתם שאבד להם המקור שבמגילות) וכוללים שכתובים בהרמוניה תנ"כית, שאין ביד אדם לכתובה (ללא קונקורדנציה ומחשב);
- הכרת נבואות מסתוריות וגלויות שלא הכרנו;
- ספרות ההלכה הראשונה בעולם שמהווה בסיס לרוב ההלכה והקבלה עד ימינו; ספרות פוליטית אקטואלית של מורה הצדק שייתכן והיא מקור מדרש האסמכתאות המקראיות;
- ספרות כוהנית מקדשית מיסטית וליטורגיות (שחז"ל הזכירום) המשולבת בלוח השנה בן 364 יום (הנעלה והמומלץ מכל הלוחות בעולם העתיק והמודרני) עם כל מערכות הקודש – והיחיד שתואם לחלק מתקופות התנ"ך בהם עמ"י שמר את המצוות (כפי שהוכיחה אני ז'ובר), לצד הפלא של מגילת 4Q318 מיקרו המזלות שהן היחידות שנכונות אסטרולוגית-אסטרונומית בשילוב שעון שמש ופיזונומיה.
- לצד מהות המגילות לעיל שכולן קודש (אין כלל כתבי מסחר ועניינים חול), גם מחבריהן הם האליטה המיועדת לכך לפי התנ"ך – ***הכהונה הגדולה של בית צדוק, סופרים, חסידים***, ולפניהם ספרות גיבורי הקדמונים והנביאים לאורך התנ"ך, שהועברה לידיהם. תקומתה של עדת קומראן מתוארת כ'בית נאמן', שלא היה לפניו (מימי השופטים ספר התורה היה מוחבא [ב"ד ה' 2-5], והתורה התגלתה שוב בשלבים ובמלואה ע"י מורה הצדק) ואחריו, עד היום.

מפליא 'כְּפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע' פיזור צאצאיה של עדת קומראן: סופרים וחסידים, האיסיים והתֶרָאפֵוטִים, כתות כ'כת טובלי שחרית' ו'אנשי יריחו', אנשי מצדה, זרמים נעלמים שהשאירו כמה מגילות קומראן בגניזת קהיר, זרמים שהיו קרובים לנצרות, וכמובן זרמים בתוך 7 כתות הצדיקים שמזכירים חז"ל בתוכם, ובעיקר חסידי-התנאים ומבית מדרשו של ר' ישמעאל (מאידך בחז"ל היו מסורות/זרמים מנוגדים, אשר חז"ל מורכבים מנגד גם מזרמים שמקורם מפליטי כת 'אפרים' דורשי החלקות (יריביהם של עדת קומראן

מהתקופה הטרום-חשמונאית), כשבאמצע הזרם המרכזי של עם הארץ שמורכב מעם הארץ וגרים שהתעלו בתורה והתקבלו לחוג החכמים.

למרות הפיצולים והשינויים הפוליטיים בתקופות הסוערות בין עדת קומראן לתנאים שבימי חורבן הבית, הכוללים מהפכות שלטוניות של המתייונים, החשמונאים והורדוס, עדיין אנונימיותם של עדת קומראן תואמת להגמוניות האנונימיות של חז״ל לכנסת הגדולה, סנהדרין, זקנים וסופרים, ראשונים ונביאים, וחז״ל אף שימרו והדגישו את יעודם ושמם הטוב (ראו למשל סוטה ט׳ ט׳-טו׳). לכך נוסף ייחוס הזמן חופף: טרום/תחילת התקופה החשמונאית, והתאמה עיקרית לזהות/קרבה בנושאי ההלכה המיוחסים לעדת קומראן וחז״ל, לפי מדגם הדוגמאות שהובאו לעיל, שמעליהן מרחפת ומהדהדת העדות הכמותית המתאימה שאבדו 600/700 סדרי משניות (חגיגה יד׳).

הרכב שני אלו (מהותן של המגילות וזהות מחבריהם) מפריך והופך את זיהויים שהתקבע בטעות ככת אזוטרית. חשוב לעמוד ולהבחין במצב הדתי-פוליטי של תחילת היווסדותם של עדת קומראן: אלו שיא ימי ההתייונות - ולכן היה מוצדק להתבדל מהמתיוונים – כחשמונאים אחריהם (שהתקבלו בעמ״י למרות מחלוקות עם הפרושים). משכך, ההתנהלות ומיקום הקהילה הנכון הוא הרחק מהשפעת המתייונים, וזאת לצד הוראות מקראיות לאליטת לווים וכוהנים בערים נפרדות (ואכן יישוב קומראן מתאים לעיר לווים/כוהנים), כפי שנוב היתה בימי בית שאול ודוד, וכפי שהמשיכו בימי חז״ל מספר ערים כאלו ברחבי הארץ.

התעוררות דתית ופרץ נבואות קמו בשתי נקודות, כאשר באחת משתי אלו קם ׳עמוד צדוק׳ (ברית דמשק ה׳ 5): בימי חורבן בית ראשון בישראל ואף בכורש משיחו (הדת הזורואסטרית שקרובה לעדת קומראן, או לפני כן בימיו של צדוק בן אחיטוב), ומטרום הטמאת אנטיוכוס הרביעי (כאשר הראשון מנבא בעיקר בכתבי סוד גם על השני). ביניהם (במחצית הראשונה של בית שני) היו ירידות ועליות שכללו את עזרא הסופר שמצא ספרים וחידש הלכות רבות (בפרט את חג הסוכות), כמתואר באפוקריפון ירמיה, עד שנוסדה עדת קומראן.

עדת קומראן בתקופתה הראשונה (סוף המאה ה-3 או תחילת המאה ה-2 לפה״ס) קרובה ל**יהדות מצרים ובית חוניו**: בזכות המצע העברי של תרגום השבעים שהתגלה במגילות קומראן, מתברר שתרגום השבעים נוסד בעדת קומראן - והיא שאוחזת בגרסה המקורית הנכונה והמדויקת שלו. גם חמשת בתי כנסת (׳פרוסאוכה׳) מהמאה ה-3 במצרים תואמים ל׳בית השתחוות׳ בברית דמשק יא׳ 22. בית חוניו מתקשר ומתאחד עם בית חשמונאי: חוניו השלישי/רביעי מבית צדוק בנה מקדשו במצרים מאותה גישה של עדת קומראן לא להשתתף במקדש החולל ע״י המתיוונים בירושלים; פניית אגרת פתיחת מק״ב לשמירת חנוכה; עזרת חנניה וחלקיה בני חוניו למלחמתו של ינאי הצדוקי ששובח ע״י עדת קומראן במגילת ׳תפילה לשלום יונתן המלך׳; תיאור האיסיים והתֶרַאפּוֹטִים (רופאי הנפש) המוערצים ע״י פילון האלכסדרוני. אך בהמשך יהדות מצרים התקרבה להליניזם והתיוונות, ומיהדות זו יצאו רוב הספרים החיצוניים שפסולים ודחויים לקומראן. עם זאת, ייתכן ושרדו במרד התפוצות (115 לספירה) קבוצות שהעבירו כמה מגילות קומראן (בן סירא, ברית דמשק, צוואת לוי הארמית ו-4 מזמורי תהילים) עד גניזת קהיר - כאלף שנה לאחר מכן.

חז״ל הם **הזרם האחרון** שקיבל ואסף את מסורות עדת קומראן. תחילה, נוכח החלשותם ועד אובדנם של המתיוונים מישראל, מסורותיהם של עדת קומראן הוטמעו ע״י החשמונאים והצדוקים, ולאחר מכן הנוצרים ניסו להחיות יישום על הספרות המשיחית והקהילתית שמהמגילות. עד שלהי בית שני בין קבוצות אלו היו גלגולים פוליטיים ודתיים סוערים (מתייוונים, חשמונאים, צדוקים, פרושים, הורדוס, בית הלל שמאי, נצרות איסיים וחסידים) שהחלישו את ייחודה של עדת קומראן, מה גם ניסתה לשמור את רוב מגילותיה ומסורותיה בסתר. למול עיניהם של חז״ל בשלהי בית ראשון, עומדים כוהנים מושחתים או הדיוטות שאינם כעדת קומראן בני צדוק הכוהנים (אלא הפוכים אלו מִתְּעוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵעָלַי [יחזקאל מד׳ 15]).

התוצאה של הסתרת אוצר התורה של המגילות לצד עליית כוחם של הגמוניות פוליטיות ודתיות חדשות מימי הורדוס – הביאה ל׳עת לעשות לה״ – כתיבת המסורת, היא החלק של רוב המסורות הקדומות בספרות חז״ל הנכונות להיקרא - תושב״ע. עד אז רוב תורות אלו היו סודיות הן בעדת קומראן והן בחז״ל (כאשר המשנה היתה כסוד והבדלה מהנכרים). זהו הפתרון לחידת מקור וראשיתה של ההלכה וקיומה תוך המשך פיתוחה בחז״ל (בגוונים שונים כפי שיוסבר להלן).

לא רק שחז״ל האחרונים ש**התירו והתחילו לכתוב**, אלא העובדה שראשוני הפרושים היו בעלי הלכות ספורות (חלקם בעלי פתגם מוסרי אחד), מלמדת על ההלכה הדלה בתקופה זו (מהחשמונאים עד הלל ושמאי), וכן שבין הפרושים לתנאים מצטרפת מגילת תענית שמורכבת מהלכות פרו-חשמונאיות (צדוקיות), ולמרות שזו היחידה שהתקבלה מכת הפרושים, אלו ביטלו הלכותיה ומועדיה. גם הביקורת שהטיחו הפרושים נגד הצדוקים כי אינם יודעים לדרוש מקורות ואסמכתאות למסורותיהם תמוהה והפוכה, שהרי המשנה מאופיינת באי-דרישה עוקבת לפסוקי התורה, בדומה לרוב המגילות הכיתתיות ההלכתיות. עלטה זו על ראשוני הפרושים ניכרת כבר ובעיקר בזיהוי ושיוך יוסי בן יועזר. מחד הוא כונה ׳חסיד שבכהונה׳ – תואר שקרוב לעדת קומראן לצד שנלחם באלקימוס המתייוון, ומאידך, כונה גם ׳המקל׳ – וגינוי זה מצוין מפורשות בפשר תהילים לז׳ א׳, ואף מאפיין את ביקורת עדת קומראן על דורשי החלקות ׳כיא בחרו בקלות׳ העולה עם המגמה ההלכתית של הלל וכמותו.

עם זאת, עדיין הצליחו בחז״ל (בעיקר כאמור מהקבוצות הנ״ל מתוכם) לאסוף ולבנות בעיקר ממסורות עדת קומראן הלכה מקיפה, ואף חז״ל הם האוחזים בכמות הגדולה ביותר של **תחומי ההלכה ששרדו מעדת לחז״ל**, כגון דיני שבת, תפילה ונישואים. אמנם עיקר התאימות היא בתוכן ובמהות ההלכות, ופחות בסדר הסגנון והצורה (אך גם באלו יש הקבלות רבות), וזאת כיוון שספרות חז״ל קרובה ללשון דיבור, ואילו לשון המגילות קרובה ללשון המקרא, לצד היותה אחידה ואנונימית (תמיד הלכות קצובות, בלא ערעור, בלא ריבוי דעות ובלא משא ומתן). עם זאת, במסורות שהתקבלו מחז״ל מחסידים וכוהנים, בראשם איסי בן יהודה, פנחס בן יאיר, בית אַבְטִינַס, אליעזר בן יעקב (מסכת מידות), אליעזר בן הורקנוס ורבי ישמעאל, התקבלו הלכות כמעט ללא עוררין וסתירות! נסכם כי מסורת חז״ל מורכבת מ-3 מרכיבים אלו : מסורות מקומראן ; מסורות מאפרים-דורשי החלקות ; מדרש-יוצר של התנאים המפולפלים.

ספרות חז״ל מבוססת על עדת קומראן, שכן כל מפעלם של חז״ל (כולל שמם ההגמוני ״חכמים״) הוא ניסיון לשמר מחד, ולשחזר-להמשיך לדרוש את השלמות ההלכות של ההגמוניות הצנועות והחסידיות לפניהם (הכנסת הגדולה, זקנים, סופרים וראשונים) מאידך. הקושי עולה מכך שההשלמות של חז״ל הן אנושיות שבהן טעויות, לצד אימוץ מסורות שגויות כמו מהספרים החיצוניים הפסולים והדחויים למגילות קומראן.

השאיפה של עדת קומראן לדקדק את **תורת משה**, לצד פרצי נבואה בין נכבדי חבריה, היא שהביאה את חז״ל לכלול את כל התושב״ע כ׳תורה למשה מסיני׳.[1369] זאת ועוד, רוב המסורות חודשו ע״י עדת קומראן (הכתבים הכיתתיים), וחז״ל שקיבלו מהם, המשיכו ביצירה אנושית של פלפולי בית המדרש (המדרש היוצר), עד שמפעלם הביא ליצירה הנראית חדשה ושונה. גם תורות נוספות שבמגילות קומראן קרובות למושג המקביל שיוחס לפרושים: ״מסורת אבות״, אלא שישנה גם מסורת הפוכה של מחלוקת ׳ספר התורה שנית׳ שמהווה כנראה את תחילת המחלוקת על ספרות המשלימה לתנ״ך (שבאופן פרדוקסאלי היא ספרות חז״ל ושחלק מחכמיה המשיכו להתנגד לחלקים מספרות מגילות קומראן זו). ייתכן ואך התנגדותם של אפרים-דורשי החלקות לספר זה (׳ספר התורה שנית׳) התקבלה בחז״ל בהמשך דחיית ספרים חיצוניים (פנימיים לקומראן) כאלו, ומאידך ישנם ספרים חיצוניים דחויים ופסולים למגילות קומראן, כך שלחלק מהספרים חיצוניים (ממקורות פסולים וזרים) יש הצדקה לנידויים.

ארבע קושיות יש נגד מסורת חז״ל: 1) טוענת לתושב״ע שאין לה אזכור בתנ״ך (יש כמה מקומות של מסורות עם, אך אין תורה שלמה); 2) חלקה אינו לפי הפשט; 3) איך הגיעה אליהם כל המסורת הזו לאחר תקופות שלא שמרו על התורה; 4) מסורת אינה אמורה לכלול סתירות פנימיות מובנות.

זולת איסוף המסורות של חז״ל בעיקר ממגילות קומראן (וזולת איסוף ממקורות זרים), חז״ל יצרו מסורות חדשות, שלא היה להן מקור של מסורת אבות קדומה, אלא היא **מדרש יוצר** לפי דעתו ותפיסת עולמו של אותו חכם. גם הזכות לספרות זו - מקורה כנראה ממורה הצדק שהיה ׳דורש התורה׳ בעדת קומראן, אך בחז״ל המדרש היוצר התפתח בכיוונים שונים שכוללים ריבוי דעות שונות עד סותרות, וממניעי פלפול עד כאווה פסולים. הלכות חג החנוכה למשל הן דוגמא להלכות שמקורן באירוע לאחר חתימת התנ״ך, ושאינן מעדת קומראן (לפחות לא שרדו, ישנם קשרים עקיפים לצדוקים-חשמונאים-מגילת תענית). בתקופה האחרונה של עדת קומראן (שלאחר מכן התפצלה לאיסיים וחסידים), היא כתבה למנהיג בבית המקדש איגרת המכונה ׳מגילת מקצת מעשי התורה׳ (וכנראה גם מגילה ׳מחלוקות׳ 4Q513), וזו, בניגוד למגילות שחיבר מורה הצדק (וכמובן לשאר קבוצות המגילות לפני כן), מאופיינת בדעתנות ומטבעות לשון הקרובים לסגנון של ראשוני חז״ל (בעיקר לשון רבים כ׳ואנו חושבים׳ במקום התגלות מוחלטת). לפיכך יש התאמה גם בשילוב של שני המוטיבים שמאפיינים עדת קומראן וחז״ל: שמרנות ויצירה. ניכר כי חכמים שונים ניסו להתעלות על חבריהם (ולא רק נגד כתות יריבות), וכך ומגורמים נוספים, מוטיב היצירה גבר על מוטיב שמירת המסורות (כנראה גם העובדה שמסורות הגיעו ממקורות זרים נוספים וסותרים, חיזקה את כוח החכם היוצר והמכריע לפי שכלו החריף – ׳עוקר הרים׳). עניינים אלו ניכרים במחלוקות של ר׳ אליעזר בן

[1369] השוו לסיכומה של נעם, מקומראן למהפכה התנאית, עמ׳ 321.

הורקנוס למול ר׳ עקיבא, וכן בין בתי מדרש התנאים/הלכה (עקיבא-ישמעאל), שממשיכים את היחס בין הלל ושמאי, בשינויים שונים.

כך גרם המדרש היוצר בספרות חז״ל, לצד רוב הספרים החיצוניים (הדחויים שאינם במגילות קומראן, קבוצה 3 בפרק בעניין), להאפיל ולהפחית את האמינות והאוטנטיות של מגילות קומראן, בעיקר של שלושת הקבוצות הראשונות של המגילות, וזאת כיוון שאלו חיבורים אנושיים הטוענים הממציאים סיפורים עתיקים.

על זאת יש להוסיף את **מגמת ההקלה** של בית הלל על שמאי, שתנאים המשיכו בקו זה, והמדרש היוצר לרוב יוצר הקלה, יחסית למסורות הקדומות שהן מחמירות, כיוון שפשט התורה מחמיר, בעיקר בענייני טהרה – אלו התבטלו כמעט כליל. ישנם מספר מקורות וסיבות נוספים להקלה בחז״ל: גישה מאפרים דורשי החלקות שכבר הוגדרו ׳כיא בחרו בקלות׳; הוראות התורה להלכה המיועדת לעם הארץ נמוכה בדרגתה מההלכה הנדרשת מהכוהנים; שינוי החברה והמציאות - המקדש חרב (ואיתו מאות הלכות שלא ניתן לקיימן).

כאשר בחז״ל פירשו לפי **דרך הפשט**, קשה לשער אם זהו ׳מדרש מקיים׳ של מסורת קדומה מעדת קומראן שדקדקה התורה לפי הפשט – הוא ה״נגלות״, או חידוש במדרש יוצר פרשני/הגותי (ואפשר שהתפתח ממגילות הפשרים). יוצא אפוא, כי בכל אופן מדרש יוצר שמכוון לפשט אמור להיות זהה לנגלות, למעט בקשיי פענוח משמעות הפשט וחריגים, כגון: העיקרון המפתיע (אם כי מצוי כבר בנביאים, כך שבתורה מהותו הרתעה חינוכית) של ביטול עונש מוות בתוך עדת קומראן (ייתכן שהעיקרון אינו תקף ביישום לכל העם) שכנראה מסורתו הובילה לביטול מגמת ההקלה הפלילית עד ההלכתית בכלל ובחז״ל, אם כי בדיני נזיקין יש לחז״ל מגמות ושינויים מהפשט שאינם מדרכה של עדת קומראן. נמצא כי חסידי-חז״ל העמיקו והחמירו בפשט המצוות, כגון: כיבוד כל זקן ממרא; רשות לכל אדם עובר בשדה לקטוף ענבים; איסור הריגת כל חיה בשבת.

גילוי חשוב נוסף של עדת קומראן הוא ״הנסתרות״, כמו הלכות שבת – שאינן ניתנות להסקה מהפירוש הפשט. בעדת קומראן ישנן גם פרשנות מרחיבה של הפשט, כמו יישום עיקרון ׳וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל׳ וה״כילאיים״ לתחומים שונים (ראו ניתוח בפרק הלכת ה׳נגלות׳: פשט המורחב מהיקשים עם אסמכתא מקראית למקרים דומים), ושניהם התקבלו והמשיכו להשתכלל בחז״ל. מהרחבות כאלו (ועוד), חז״ל ביצעו גם מדרשים הקרובים להרחבות, שהם מעין הרחבות לבין פירושי דרשים שונים של ׳מדרש מקיים׳, והדוגמה המובהקת לכך היא ההלכות השונות שסמכו חז״ל על ׳לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם׳ (ויקרא יט׳ 26).[1370] אלו כנראה נכללים בנגלות, אך לעיתים קרובים לתחום המחבר בין שני סוגי פרשנות והוספות אלו – שהוא גם העצים את המדרש היוצר:

[1370] במקום הפשט של איסור אכילת הבשר הנשחט בעוד דם הבהמה שפוך ומרוכז על הארץ. חלקם כדין תורה וחלקם כדין מדרבנן, ראו שוחטמן, פשוטו של מקרא.

כל עוד חז״ל שמרו על המסורות שקיבלו (כרבי אליעזר בן הורקנוס שהעביר רק דברי רבותיו) מעדת קומראן (אף שחלק התקבלו מאפרים דורשי החלקות), או לפחות דרשו מסורות (הלכה ואגדה) לפי עקרונות הפשט וללא הקלות, הרי שמסורות אלו נצרכות וחיוביות, שכן רוב ההלכות אבדו, ובכל אופן תמיד מתעוררות שאלות חדשות לפי הדור ואורחות חייו. אך בחז״ל ישנן מגמות של התנצחות במדרש יוצר, הקלה, מסורות ממקורות זרים, ולכן ישנן גם סתירות בין עדת קומראן לחז״ל. אך קודם לכן יש להדגיש כי המחלוקות המקוריות בין המסורות הקדומות הן יחסית מעט, לעומת הרוב הדומה, שבתוכו יש:

- מחלוקות שורשיות (דעה סותרת לפשט מדעה/מסורת קדומה): לוח השנה (אך אין עדויות ישירות בחז״ל נגד עדת קומראן, רק נגד הצדוקים שלא ברור מהו הלוח שלהם, אך גם בתוך חז״ל יום הכיפורים); ריבוי נשים ואחיינית; בן סירא ואיוב בארמית (אם כי היו בחז״ל שסברו הפוך); אגדות עקיבא נגד מטטרון ומשה רבינו; היתר נדרים
- מחלוקות בענפים (תלוי בפרשנות אפשרית): הקלה בטהרה.
- מחלוקות בדקדוקי הלכה: כבר תוצאה של השיטות לעיל או מגמת השכלול וההפשטה בחז״ל.

נשווה זאת לסתירות פנימיות בתוך חז״ל:

- מחלוקות שורשיות (היפוך הפשט ודעות סותרות): דוגמה קלסית לכך היא הפירוש לדברים כא׳ 12: ׳וְעָשִׂתָה אֶת צִפָּרְנֶיהָ׳ - עקיבא אינו מכבד פירוש/הלכת רבו אליעזר שכנראה הביא מסורת אבות קדומה (מגילת המקדש, פילון והתרגומים זולת אונקלוס), או אם הוא דרש פשט לפי ההקשר (אבלות והסרת היופי) ומהקבלה מקראית לשמ״ב יט׳ 25.
- מחלוקות בענפים (תלוי בפרשנות אפשרית): חלק המחלוקות בין הלל ושמאי; מעמדה של תפילה שלישית מדי יום.
- מחלוקות בדקדוקי הלכה: אלפי אלפים.

<u>נמצא כי המחלוקות בתוך חז״ל אינן רק ב״ענפים״ (כפי שרבנים שונים ניסו לתרץ)</u>,[1371] אלא חכמים חלקו ביניהם על אופני שמירת המצוות. יתרה מזו, הרבה מהמחלוקות הפנימיות בחז״ל שורשיות וגדולות אפילו ממחלוקותיהם מול הצדוקים.[1372] אמנם יש כמה מחלוקות שורשיות בין עדת קומראן לחז״ל, אך המחלוקות בין חז״ל לצדוקים הן בעיקר ׳ענפים׳ שמתאימים לרוח וסגנון המחלוקות והדיונים שבתוך חז״ל. נראה שהשנאה הפוליטית-כיתתית היתה גבוה וחזקה מהלכה. דעתם של ׳עוקרי הרים׳ אף גברה לרוב על מסורת קדומה או על הפשט. לפיכך, חכמים תירצו זאת במהות ודרכה של התורה עצמה, בסוברם שיש מט׳ פנים לאיסור ומט׳ פנים להיתר (חגיגה ג׳; ומקבילות במדרשים) ותפקידם הוא להכריע בפלפולם או לפי רוב. בכל אופן, נוכח המחלוקות היותר מהותיות בין חז״ל עצמם לעומת בינם לבין הצדוקים, מתבקשת

[1371] הוכחה מסכמת לכך ניתן לראות במחלוקות שאסף חיים נבון בספרו: ׳תיקו: 101 ויכוחים גדולים של היהדות׳, וכן דוגמאות אקטואליות כמו: האם מותר לעלות להר הבית? האם מותר לאשה כיסוי ראש של פאה? גם ממאמרי חז״ל על שהתורה ניתנה ׳ארבעים ותשע פנים טמא וארבעים ותשע פנים טהור׳, ש׳אַחַת דִּבֶּר אֱלֹהִים שְׁתַּיִם זוּ שָׁמָעְתִּי׳ ו׳אלו ואלו דברי אלוהים חיים׳ מורים שהמחלוקת היא נשמת אפה של התורה שבעל פה.

[1372] למשל: ׳טוב שבגויים הרוג׳ (מדרש תנחומא פרשת בשלח ח׳ א׳) לעומת ׳חביב אדם שנברא בצלם׳ (אבות ג׳ יד׳); ׳אין להם משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה׳ (סנהדרין צט׳) לעומת עשרות אמירות משיחיות.

השאלה למי כוון אישום **שנאת החינם** שבגינו חרב הבית (וכיצד שעד עתה זה לא תוקן – ראו בנספח בעניין). ואם לבחון אם שנאת החנם מוצדקת, הרי שמראש היא אבסורדית לחלוטין, שהרי **שבח** חז״ל על ההגמוניות הקדומות לעיל תואם את שבחם ופירוטם בהוד של פילון פיליניוס ויוספוס[1373] על הצאצאים העיקריים של עדת קומראן בשלהי בית שני - התיאורפטים והאיסיים. יוצא אפוא כי כולם שיבחו והעריצו את עדת קומראן וצאצאיה, ונוכח המורכבות הפוליטית והכיתתית – האפלה והסתרת המגילות, הביאה זהותם וחלק מתורתם לאיזוטריה, ובמקרים קיצוניים אף לנידוי. זהו שיא השיבוש הפוליטי-היסטורי של חז״ל, שבמקום לכבד ולהעריץ את שיא גאולת בית שני במלכות דתית בעלת הישגים כבירים בכל מישורי החיים והמדינה, הותירה מסורת גנאי מגוחכת של מאבקי כיתתיות קטנים ועלובים, כיוון שלפי סיפוריהם עצמם (הפרושים) עולה שהם הטועים והמשנים, למשל כעולה מהמחלוקות בין ינאי לשמעון בן שטח, או בהטחות נגד אליעזר בן הורקנוס וישמעאל שאינו דרשן עוקר הרים. לכך מצטרפת הטעות שבה אוחזים החוקרים - שהתקבעו על יחס איבה שלילי בין עדת קומראן והחשמונאים, וכדי להמשיך בתזה זו אף תירצו (באופן לא סביר) את קיומה של מגילת ׳תפילה לשלום יונתן המלך׳ שכביכול הושחלה מבחוץ ע״י כת נגדית ונותרה מונחת בטעות בין המגילות (ובכלל טועים חלקם הסבורים שהמגילות הן אוסף ספרייה ממקורות שונים, ויש עוד מגילות חוץ/קדם כיתתיות שיש להן קשר ברור לעדת קומראן, כמו לוח 364 ומטבעות לשון דומות), כאשר בפועל החשמונאים התפתחו אחרי החסידים ועדת קומראן, ביקשו קרבתם וספריהם, עד שאימצו הלכותיהם כצדוקים, והתקינו את ׳חבר היהודים׳ שבמטבעותיהם, הוא מועצת המלך מהמגילות. על אלו יש להוסיף עוד עשרות מגילות קדומות שעדתת קומראן קיבלה מהכהונה הגדולה ומבעלי המסורה שלפניהם, ויש לראות לכולם חלק מאותה מגמה וספרייה (ולא אוסף מקרי של מגילות שונות).

במגילות קומראן שרדו 7.5 מתוך כ-90 **ספרים חיצוניים**, אך יש לחלק בין מקורות ומהות של הספרים החיצוניים לשלושה: 1) 7.5 הספרים שבמגילות נמצאו תואמים לשאר ספרות עדת קומראן; 2) מספר ספרים חיצוניים שאינם במגילות אך קרובים אליהם וללא שום סתירה, וכנראה פשוט לא שרדו בין המגילות; 3) שאר רוב הספרים החיצוניים שמקורותיהם מערבוב מסורות זרות (ספרות הלניסטית בעיקר ממצרים [כארתפנוס ל׳דברי הימים למשה רבינו״/׳ספר הישר׳] ועד ספרות חיצונית לברית החדשה מדרשים מאוחרים) או כאשר כוללות סתירות למסורות עדת קומראן (כדוגמאות בפרק לעיל בעניין), ולכן אלו פסולות ודחויות למגילות קומראן. קבוצה שלישית זו הטילה צל ודחייה גם על הקבוצה הראשונה הקטנה (והשנייה בספק/באמצע), וכך זו מצדיקה לכאורה (ללא יכולת בירור ואבחנה) את הדחייה ל׳ספר התורה שנית׳ ששלחו עדת קומראן לקבוצה בימיה שיקבלו הספר והמסורות. עם זאת, בתקופתה הראשונה של עדת קומראן לא היתה הקבוצה השלישית, ולכן היא כנראה לא רלוונטית ונכונה, אלא מתייחסת יותר לסיבת הדחייה של חז״ל לספרים החיצוניים. עם השנים ושכוח הכיתתיות, מגמה זו התהפכה בחז״ל: המדרש היוצר המשיך, המסורות התרבו ונכתבו, ולצידם המשיכו להגיע מסורות קדומות משלושת קבוצות הספרים החיצוניים, וכך בסוף ימי הביניים נמצאה ספרות חז״ל (שכבר יותר נכון להגדירה ה״הספרות הרבנית״) כוללת מאות מדרשי הלכה ויצירה, שלא רק הפוכה לפרושים הראשונים שהעבירו בקושי מסורות בודדות

[1373] ב׳קדמוניות היהודים׳ אזכר יוספוס איסיים, בצורה זו או אחרת, בשמונה מקומות: יג׳ 171-172, 298, 311; טו׳ 371-373, 378; יז׳ 346; יח׳ 11, 18. וכן ראו: חיי יוסף 10.

של מוסר (בעיקר מאנטיגנוס איש סוכו עד שמעיה ואבטליון), אלא בתוכה מדרשים שלמים ומסורות רחבות משלושת קבוצות הספרים החיצוניים, תוך המשך הסתירות ביניהם (אך הרקע הפוליטי דתי נחלש עד אבד).

מגמת ההכלה ואיסוף המסורות הסותרות קרתה גם לצד תהליך חיובי חשוב בחז"ל (החל לערך מהאמוראים) של הארת הדרך הישרה של פירוש התורה ויישוב סתירות בתלמוד (בניגוד להתנצחויות מפולפלות ועקומות של שמעון בן שטח, יוחנן בן זכאי ור' עקיבא). כמו-כן, קבוצות חסידים ובלתי-מוגדרות או שלא ידועות לנו, המשיכו לפעול לפחות עד סוף האלף הראשון לספירה, ביניהם קבוצות טרום-קראיות, בעלי מגילות קומראן שבגניזת קהיר, ר' משה הדרשן שהשתמש בספרים מקבוצת הספרים החיצוניים הפנימיים למגילות (ללא שימוש בספרים חיצוניים ודחויים למגילות).

לאחר גישת הקלה וסוג הפרשנות, נתייחס לכת היריבה העיקרית לפרושים, ואילו הלכתית קרובה לעדת קומראן: *הצדוקים*. תחילה הקרבה ההלכתית לעדת קומראן מסויגת והפוכה משלוש המחלוקות הפילוסופיות-עיקריות שתיאר יוספוס את הצדוקים: דטרמיניזם - גורל האדם, עולם הבא ותחיית המתים, ולאלו מצטרפת המסורת כי הצדוקים סברו שהלכות הנישואים אינן הלכה למשה מסיני – בניגוד מוחלט לטוביה. (רק) לפיכך, דווקא הפרושים הם הממשיכים את העקרונות הפילוסופיים של עדת קומראן. יתרה מזו, הצעתי לחלק את הצדוקים לשתי קבוצות הפוכות זו מזו, כשראשונה היא בית חשמונאי שאכן היו קרובים עד מאוחדים עם עדת קומראן, והשנייה הם הכוהנים של שלהי חורבן הבית השני, עת השחיתות חזרה (כטרום-חשמונאי) לנסוק, וצאצאי עדת קומראן – האיסיים והחסידים, התרחקו מהם. איבוד מסורת עדת קומראן מסביר את ההפסדים במרידות וחורבן הבית (למול ניצחונות החשמונאים), אף שעדיין אחזו בהלכות יבשות של טהרה. בכל אופן רב הנסתר על הגלוי בנוגע לזהותם ומהותם של הצדוקים הראשונים והאחרונים נוכח חוסר כל מסורת צדוקית אותנטית, למשל: באיזה לוח שנה נהגו הצדוקים הראשונים? האם ספר גזירתא (שבעצמו סותר את הטענה שאין להם מסורות אבות) הוא אחת ממגילות קומראן או הלכות שאספו מהם? אם בית שמאי קרוב אליהם יותר מאשר לבית הלל?!

באופי ומגמות שונות ניצבת *הנצרות*, שאצלה דווקא סגנונות דומים לעדת קומראן. תחילה כמובן בניסיון יישום המשיחיות, וזאת לאור קבלתם ושמירתם על ספרים ומסורות רבות של משיחיות, קהילתיות וטרמינולוגיה מהמגילות. הכנסיות הן אלו ששמרו לנו על 7.5 ספרים החיצונים הפנימיים שנמצאו במגילות קומראן, אך מאידך אספו ויצרו מאות ספרים חדשים, כנראה ברוח בליעיל תועה ומטעה. חידה גדולה של עול וקיום המצוות עומדת על פירוש מילים בודדות של 'ונשפטו במשפטים הרשונים אשר החלו אנשי היחד לתיסר בם עד בוא נביא ומשיחי אהרון וישראל' (סרך היחד ט' 10-11), שאם משמעותן אכן ביטול המצוות (כמסורת שהגיעה גם לחז"ל), הרי שלעתיד לבוא (ולדעת הנוצרים מימי ישו) ניתן להפסיק בייסורי המצוות. ייתכן ומכאן הגישה ההפוכה של פנייה לנכרים וקבלתם לדת החדשה.

להלן חלוקת תקופתה של עדת קומראן (200 השנים שלפני הספירה) לשלוש תקופות עיקריות (וכך מסודרות בחלקי בספר):

- 1) תקופת מורה הצדק שבימיו נוסדה הלכת קומראן על בסיס המגילות הקדומות שקיבלו וחידושיו בהתגלויות. בעקבות חסידי עדת קומראן, פעלו החסידים והחשמונאים וה'רבים' שבספרי המקבים (ובפרט שהחשמונאים תרו אחר המגילות והשתמשו בידע שהגיע אליהם מהמגילות, כמו מגילת המלחמה), כאשר יהודה המקבי מתאים לגיבור ההירואי שבמגילות (ואילו בחז"ל נשכח). מאבק עדת קורמאן במתיוונים ובקבוצות שנטשו אותם חל עד לאובדן רובם, כאשר מיעוטם נטמעו בעם בישראל. הכתיבה הקומראנית המתייחסת לכתות בתקופה זו מאופיינת בכינויים של קבוצות ודמויות, ובכך מותירה אותנו באפלה וסימני שאלה לזיהויים ואף לזמנם, וההצעות תלויות ברמזים והקשרים עקיפים כ'הררים התלויין בשערה'. הצעתי שייסוד עדת קומראן חל לפי בתקופה הקשה של שיא ההתייוונות (טרום החשמונאים), וזאת בטרם נוסדו הפרושים והצדוקים (ואילו רוב החוקרים מאחרים את התקופה ולכן מזהים אותם כמתנגדיהם);
- 2) התקופה השנייה לאחר מות מורה הצדק עד סוף ימי החשמונאים: המתח והיריבות הגדולה שהיתה בין עדת קומראן למתיוונים נפוגו (היות והמתיוונים אבדו), וההתקרבות הספרותית לחשמונאים פרחה וגברה. גם עמ"י בכללותו חזר בתשובה וקיבל את הנהגת בית חשמונאי שהתקינו הלכות כטבעות המקדש ו'חבר היהודים' מהמגילות. במספר מגילות לתקופה זו מתוארת גאולה, ואכן זוהר החשמונאים היה מרשים בהיבטים לאומיים ופוליטיים, אך במגילות גם מצוין מפורשות כי המימוש המלא של נבואות הגאולה אינו בבית המקדש השני, אלא בבית מקדש שלישי שיברא ע"י הקב"ה, ויש להמתין בסבלנות לקץ שמתארך (ולמרות זאת חוקרים מקובעים שעדת קומראן היתה כת משיחית אובססיבית בציפייה מיידית ועם אכזבה גדולה). אך אז קמו כתות בית שני המוכרות (צדוקים, פרושים, בייתוסים ועוד), שמגמתם, בניגוד למתיוונים, היתה לנסות לשמר את ההלכה כדעם התורנית, תוך שכמובן סברו שהלכתם היא הנכונה והקדומה. כנראה עדת קומראן עדת השפיעה מבחוץ, וכיוון שהלכות דורשי החלקות המתיוונים הוטמעו בעם מזה מספר דורות, ההלכה של עדת קומראן נראתה כחדשנית ושגויה למקובל באותן הדורות ע"י הפרושים שכינו אותם 'מסורת אבות' (אלא שחלקן היו 'מסורת מתיוונים'). מלכות חשמונאי המשיכה להתקרב לעדת קומראן ולהלכותיה, ובהדדיות עדת קומראן כתבה את המגילות האחרונות (הקבוצה החמישית), שכוללת שבח למלך יונתן וכרוניקות החשמונאים שהיוו בסיס למגילת תענית הפרושית שבוטלה.
- 3) התקופה האחרונה מימי הורדוס. הוא שיבש את ההגמוניות התורניות והדתיות שהתקינו החשמונאים בעצת עדת קומראן (בראשם 'חבר היהודים'). עדת קומראן הפסיקה בכתיבת חיבורי קודש (ובכלל), וממנה נפוצו איסיים וחסידים - שחלקם התמזגו עם חסידי-התנאים וכתות קדומות בנצרות (ובנו את מסורותיהם בקרבה למגילות קומראן, בעקרונות השינויים כלעיל), וקבוצות נוספות שרב הנסתר עליהם מן הגלוי, כמו בעליהם של מגילות קומראן במצדה וכמה מגילות קומראן מגניזת קהיר.

אסיים במחלוקת העיקרית שלכאורה לא נותר לה שריד בעמינו, אך מתעוררת באו"ם בניסיונות ליישום קרוב – לוח השנה בן 364 יום, נוכח יתרונותיו המדהימים והבלעדיים של מעגליות מיסוי נוחות ודיוק. לוח שנה שבתי-שמשי זה כבר הוכרע לכאורה בהתאמתו לשתי תקופות שמירת המצוות הנכונה בעמ"י בתנ"ך (קוים חלקית גם בקדמונים ובמלואו בעדת קומראן): ביציאת מצרים במדבר, ומגלות בבל עד 'וְיִסְבַּר לְהַשְׁנָיָה זִמְנִין וְדָת' (דניאל ז' 25), לפי ממצאי מחקריה המדהימים של אני ז'יובר. לסוגיית לוח השנה ניתן למצוא שרידים וסימנים לניסיונות חידוש והתקנת לוח השנה הירחי במסורות הקדומות של ספרות חז"ל

(למשל: קורבן פסח בשבת; מועדו של יום הכיפורים והינף העומר; עיבורי השנה). עדיין נותרת החידה איזה ומתי הם ימי העצרת לסנכרון והשלמת 365.25 יום, וכן כיצד נהגו החשמונאים הראשונים, הצדוקים-הראשונים והאיסיים? האם ייתכן שהעובדה שיש נוסחים של מגילות עם וללא מסורות לוח שנה מעידה על כך שכבר חסידי עדת קומראן נטשה את מסורת לוח השנה?

בסיום הספר ניסיתי לעמוד על פתרון החידה המרתקת שתיארה ורד נעם בלשון נהירה: 'התהוותו של העולם ההלכתי הבתר-מקראי לוטה בחשיכה הפרושה על מאות השנים שבין סופה של תקופת המקרא לבין ימי החשמונאים. קורפוס זה של חיים יהודיים מגיח אלינו בגילוייו הראשונים בשתי המאות האחרונות לקיומו של המקדש השני מתוך סערת מחלוקת... ומתמצק לכלל מסורת אחת... במאות השנים שאחר החורבן, בתוך יצירתם הספרותית של חז"ל. מערכת הלכתית זו של חז"ל, המשתרעת על פני מאות רבות של שנים, מחורבן הבית השני ועד לחתימת התלמודים... משקפת תרבות יהודית חדשה, נבדלת כמעט לחלוטין מזו המקראית שקדמה לה'. זולת מגילות הכיתתיות ואחריהם ספרי המקבים, תיעודי הזיכרונות הבאים (בעיקר חז"ל ויוספוס) - כבר מאוחרים במאות שנים, ולכן גם אמינותם פחותה, עד שספק אם סיפוריהם מכוונים לדמות ולדור המתואר, בין במכוון, ובין מטעויות וסטיות גלגולי הדורות. עם זאת, מסורות ומחלוקות שנשארו אצל חז"ל מעידות על קרבתן או התנגדותם לעדת קומראן,[1374] שגם באלו חלו תמורות.

ההגמוניה השלטת מימי הבית הראשון ועד ימי טרום החשמונאים היתה כהונת בית צדוק. בית צדוק אלו אינם הצדוקים שנגדם התפתחה שנאה תהומית ע"י הפרושים, וייתכן שהצדוקים-האחרונים (בניגוד לצדוקים-הראשונים) נשאו לשווא את שמם של בית צדוק, בעוד לא קיימו את הלכת בית צדוק. בית צדוק אלו גם אינם עדת קומראן, שכן עדת קומראן, על אף שבראשונה עומדים כוהנים מבני צדוק, נוסדה רק בתחילת המאה השנייה לפסה"ד, ובעיקר חידשה הלכות רבות בעיקר ע"י מורה הצדק. בתקופת טרום החשמונאים שלטו המתייוונים, אך המתיוונים אבדו לחלוטין, ורק מעט מהלכותיהם שולבו במסורות הפרושים, הפרושים והחסידים אימצו את מסורות עדת קומראן ואת חברי העדה. בכלל זה, קבוצות שונות התירו לעצמם את הזכות לתקן הלכות חדשות, וכתיבה בכלל (שאינה נבואית). באמצע תקופת החשמונאים עדת קומראן היתה קרובה לצדוקים-הראשונים, וזוהי גם תקופת השיא שבה עדת קומראן היתה בהרמוניה עם השלטון – היא שיא תקופת בית שני של מלכות ממלכתית ותורנית. לאחר מכן מימי שלומציון חזרו הבעיות הפוליטיות והתורניות למתחים ויריבות, והשלטון הוחלף תדיר. ספר זה אינו מנתח תקופה זו בהרחבה, היות ו'מגילות מורה הצדק' לא חוברו או אפילו מכוונות לתקופה זו[1375] (בניגוד לדעת חלק מהחוקרים), אלא עומד על אזכורים עיקריים של סוף תקופת החשמונאים וימי הורדוס, עד הרכבת ספרות חז"ל במאות הראשונים לספריה בדילוג לימי הורדוס ובית הלל ושמאי.

הספר עדיין בשלבי עריכה, ובשאיפה יצא גרסה חדשה של ספר זה (בינתיים ניתן לעיין ולהוריד גרסה שמתעדכנת כאן).

[1374] למשל: 'תנאים מבלי עולם' (סוטה כב' א'), ובדומה: 'איבת עולם בין מפלגות' (סרך היחד ד' 17). השוו: 'ולא ידע מאי אמר. תני תנא ולא ידע מאי אמר' (מגילת תענית ד', מהדורת ליכטנשטיין) (תרגום: 'לוחש האמגוש ואינו יודע מהו אומר. שונה התנא ואינו יודע מהו אומר').

[1375] זולת כמובן הנבואה על כיבוש ירושלים ע"י הכיתים (פשר נחום א' 3-2).